

Міністерство юстиції України
Національний науковий центр
"Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса"

Іван ЯЦЕНКО

**ПАРАДИГМА
СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ**

Монографія

Харків
ННЦ "ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса"
2024

Рецензенти:

- А. А. Коваль**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного та адміністративного права і процесу Чорноморського національного університету імені Петра Могили;
О. О. Юхно, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики та судової експертології ННІ №1 Харківського національного університету внутрішніх справ;
В. В. Юсупов, доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології ННІ №2 Національної академії внутрішніх справ.

Рекомендовано до друку

рішенням Вченої ради Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
від 27 листопада 2024 р.

Яценко І. Парадигма судово-ветеринарної експертизи : монографія / І. Яценко.
Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2024. 536 с. : іл.

ISBN 978-617-8123-12-3

Монографія є першою в українській юриспруденції науковою роботою, у якій на основі комплексного й системного дослідження розроблено теоретичні, методологічні та праксеологічні концептуальні засади судово-ветеринарної експертизи в Україні як нового різновиду судових експертиз, а також надано науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення профільного, кримінального й адміністративного законодавства України і правозастосовної практики.

Сформульовано понятійний апарат щодо застосування спеціальних ветеринарних знань у судово-ветеринарній експертизі, зокрема: запропоновано дефініцію терміна «судово-ветеринарна експертиза»; схарактеризовано ознаки судово-ветеринарної експертизи; окреслено принципи судово-експертної діяльності в Україні та показано шляхи реалізації їх у судово-ветеринарних дослідженнях; деталізовано феномен «предмет судово-ветеринарної експертизи» та розкрито його значення в теорії та практиці судової експертизи; деталізовано сутність ідентифікаційних, діагностичних та ситуалогічних завдань судово-ветеринарної експертизи; аргументовано застосування методів судово-ветеринарної експертизи в судово-ветеринарних дослідженнях. Обґрунтовано критерії визначення процесуального статусу судово-ветеринарного експерта як суб'єкта судово-експертної діяльності в контексті чинного законодавства України. Аргументовано методологічну та праксеологічну концепцію судово-ветеринарної експертизи. Запропоновано новітні методики судово-ветеринарних досліджень та методичні рекомендації для судово-експертного забезпечення правосуддя.

Монографія орієнтована на науковців, судових експертів, суддів, прокурорів, слідчих, дізнавачів, адвокатів, зоозахисників, здобувачів вищої освіти, слухачів післядипломної освіти.

УДК 343.98(477)001.8

Зміст

<i>Перелік умовних позначень</i>	5
<i>Передмова</i>	6

Розділ 1. Теоретичні засади судово-ветеринарної експертизи

1.1. Поняття судово-ветеринарної експертизи та її основні ознаки	8
1.2. Історія становлення та розвитку судово-ветеринарної експертизи в Україні	11
1.3. Принципи судово-експертної діяльності в Україні та їх застосування в судово-ветеринарних дослідженнях	16
1.4. Предмет судово-ветеринарної експертизи та його значення для теорії і практики судової експертизи	28
1.5. Завдання, що виконуються під час проведення судово-ветеринарної експертизи.	41
1.6. Правовий статус і гносеологічна характеристика об'єктів судово-ветеринарної експертизи.	53
1.7. Методи судової експертизи та їх застосування в судово-ветеринарних дослідженнях.	66

Розділ 2. Судово-ветеринарний експерт як суб'єкт процесуальних правовідносин та судово-експертної діяльності в контексті новітнього законодавства України

2.1. Судово-ветеринарний експерт як суб'єкт процесуальних правовідносин і судово-експертної діяльності.	80
2.2. Правовий статус судово-ветеринарного експерта як суб'єкта судово-експертної діяльності в контексті новітнього законодавства України	95

Розділ 3. Методологічні засади судово-ветеринарної експертизи

3.1. Гносеологічна характеристика та процесуальне значення етапів і стадій призначення та проведення судово-ветеринарної експертизи. . .	123
3.2. Методологія судово-ветеринарної експертизи трупів тварин	151
3.2.1. Стадії експертного дослідження трупів тварин	151
3.2.2. Застосування спеціальних ветеринарних знань під час огляду трупа тварини на місці події	167
3.2.3. Методологія проведення судово-ветеринарної експертизи трупів тварин у секційній залі спеціалізованої експертної установи . . .	199
3.3. Методологія судово-ветеринарного дослідження живих підекспертних тварин	211
3.3.1. Теоретичне обґрунтування та праксеологічне значення стадій експертного дослідження живої тварини	211
3.3.2. Теоретико-гносеологічна конструкція феномену ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини . . .	231

3.3.3. Методологія судово-ветеринарного дослідження тварин із метою встановлення їхнього каліцтва	249
3.3.3.1. Каліцтво тварин як предмет судово-ветеринарної експертизи	249
3.3.3.2. Судово-ветеринарний алгоритм визначення каліцтва тварин.	260
3.4. Методологія судово-ветеринарного визначення дефектів надання ветеринарної допомоги	270
3.4.1. Доктринальна гносеологічна конструкція феномену дефекту надання ветеринарної допомоги в судово-ветеринарній експертизі.	270
3.4.2. Дефекти ветеринарної діяльності як предмет судово-ветеринарного дослідження	283
3.4.3. Методика судово-ветеринарної експертизи дефектів надання ветеринарної допомоги.	293
3.4.4. Судово-ветеринарна експертиза в разі виникнення й поширення інфекційних хвороб тварин через дефекти організації та проведення ветеринарно-санітарних заходів	313
3.5. Теоретико-праксеологічне обґрунтування форм і напрямів реалізації експертної ініціативи під час проведення судово-ветеринарної експертизи.	331
3.6. Доктринальні засади інтеграції спеціальних ветеринарних знань у комплексні судово-експертні дослідження	346

Розділ 4. Праксеологічні засади судово-ветеринарної експертизи та проблеми оформлення результатів судово-ветеринарного дослідження

4.1. Оптимізація шляхів ефективного застосування судово-ветеринарної експертизи в судочинстві	370
4.2. Особливості складання уповноваженою особою постанови про призначення судово-ветеринарної експертизи	392
4.3. Вплив внутрішнього переконання судового експерта на формування висновку	401
4.4. Особливості складання висновку експерта за результатами проведеної судово-ветеринарної експертизи трупа тварини.	415
4.5. Особливості складання висновку експерта за результатами проведеної судово-ветеринарної експертизи живої тварини	427
4.6. Диференційний підхід до оформлення ілюстративного матеріалу у висновках судово-ветеринарних експертів та його значення для об'єктивізації й аргументації проведених досліджень.	437
4.7. Дослідження, перевірка та оцінювання висновку судово-ветеринарного експерта: підстави, критерії, способи та процесуальні особливості	456
<i>Висновки</i>	469
<i>Перелік джерел посилання</i>	480

Перелік умовних позначень

- ВД** — ветеринарна допомога
- ВСЗ** — ветеринарно-санітарні заходи
- ГПК** — Господарський процесуальний кодекс України
- ДНПК** — Державна надзвичайна протиепізоотична комісія
- ДТП** — дорожньо-транспортна пригода
- ЕКГ** — електрокардіограма
- ЖПТ** — жорстоке поводження з твариною
- Закон «Про захист тварин»** — Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження»
- Інструкція № 1** — Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень
- Інструкція № 2** — Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах
- КАС** — Кодекс адміністративного судочинства України
- КЗпП** — Кодекс законів про працю України
- КК** — Кримінальний кодекс України
- КПК** — Кримінальний процесуальний кодекс України
- КТ** — комп'ютерна томографія
- КУпАП** — Кодекс України про адміністративні правопорушення
- ННЦ ICE** — Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
- НМП** — науково-методичні рекомендації
- НСВШ** — наукова судово-ветеринарна школа
- Правила** — Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини
- Проект закону 6284** — проект закону про судово-експертну діяльність від 05.11.2021 р. № 6284
- Профільний Закон** — Закон України «Про судову експертизу»
- Профільні НМП** — Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень
- Реєстр № 1** — Реєстр методик проведення судових експертиз
- Реєстр № 2** — Реєстр атестованих судових експертів
- СВЕ** — судово-ветеринарна експертиза
- судветексперт** — судово-ветеринарний експерт
- ТЗ** — транспортний засіб
- ТКХ** — транскордонні хвороби
- ХДЗВА** — Харківська державна зооветеринарна академія
- ЦЕKK** — Центральна експертна кваліфікаційна комісія
- ЦК** — Цивільний кодекс України
- ЦПК** — Цивільний процесуальний кодекс України

ПЕРЕДМОВА

Необхідність науково-теоретичного обґрунтування, розроблення та впровадження в експертну практику нових видів судових експертиз та експертних спеціальностей викликана потребами судочинства. Ті, що існують, та нові види злочинних діянь насамперед зумовлюють появу нових об'єктів і завдань експертного дослідження, отже, необхідно залучати нові спеціальні знання, новітні методи і засоби дослідження. Одним з таких засобів є судова експертиза, яка дає змогу із залученням новітніх досягнень науки й техніки високоефективно допомагати викривати злочинні діяння, бути складовою в доведенні вини злочинця.

Нові види судової експертизи зумовлені специфікою самого об'єкта експертного дослідження, ситуацією, умовами проведення експертизи й питаннями, поставленими перед судовим експертом.

Відносно новим різновидом судової експертизи не лише в Україні, а й у багатьох зарубіжних країнах є судово-ветеринарна експертиза, як наукова галузь та галузь практичної діяльності. У системі спеціалізованих установ Міністерства юстиції України цей напрям відкрито 2019 року за ініціативи Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», проте вона займає важливе місце в системі експертних досліджень. Судово-ветеринарна експертиза (СВЕ) привертає до себе увагу насамперед тим, що допомагає встановити істину шляхом розв'язання судово-експертних завдань, пов'язаних із розслідуванням правопорушень щодо тварин, зокрема жорстокого поводження з ними, браконьєрства, правил тримання та експлуатації тварин, а також правопорушень у ветеринарній діяльності через порушення ветеринарних правил, оцінювання вчасності й повноти проведення діагностичних, лікувальних, профілактичних, протиепізоотичних, санітарно-гігієнічних, карантинних та інших заходів у тваринництві тощо.

Як достатньо молода наукова галузь і сфера практичної судово-експертної діяльності, СВЕ є частиною судової експертології, має власну теоретичну базу. У зв'язку з цим важливим є розроблення та вдосконалення концептуальних засад СВЕ в Україні, зокрема теорії, методології та праксеологічних основ.

Розв'язання указаних проблем має важливе практичне значення: відсутність методик негативно впливає на процесуальні й організаційні моменти практики проведення СВЕ, є причиною відмов від її проведення, підміни СВЕ іншими процесуальними діями, постановки питань, що виходять за межі компетенції судового експерта.

Донедавна в Україні фактично не розроблялися шляхи організації, проведення та розв'язання проблем судово-ветеринарних досліджень. Незважаючи на певну кількість опублікованих робіт з окресленої проблеми, досі не вироблено парадигму щодо застосування спеціальних знань узагалі та ветеринарних знань зокрема для ефективного експертного забезпечення правосуддя. Привертають увагу наукові дослідження вчених-юристів у галузі знань із кримінального, цивільного, господарського, адміністративного права та процесу, криміналістики та судової експертизи: Бараняка В. М., Бондаренка Н. С.,

Вереші Р. В., Воробчака А. Р., Головченко Л. М., Гончаренка В. Г., Грошевої О. Ю., Деречі Л. М., Джавадова Ф., Жеребка О. І., Зубенко Н. І., Калмикова Д. О., Катеринчук К. В., Коваль А. А., Коробко І., Кісіль Н. В., Клименко Н. І., Олійника О. О., Остропільця А. В., Петрової І. А., Пирога І. В., Салтевського М. В., Свідерського О. О., Сегая М. Я., Сенюти І. Я., Синоверської Т. І., Сімакової-Єфремян Е. Б., Спіциної Г. О., Степанюка Р. Л., Стратонера В. М., Тація В. Я., Ткаченко Н. М., Турської В. О., Тюленєва С. А., Угровецького О. П., Хоші В. В., Чечіля Ю. Р., Черноус Ю. М., Шевчука В. М., Шепітька В. Ю., Шинкаренка І. Р., Шуміло В. О., Щербаковського М. Г., Юодкайте-Гранскієне Г., Юсупова В. В., Юхна О. О.; вчених лікарів судово-медичних експертів: Ольховського В. О., Франчука В. В., Хижняка В. В., а також вчених-лікарів ветеринарної медицини: Борисевича Б. В., Коцюмбас Г. І., Лемішевського В. М., Сердюкова Я. К., Скрипки М. В., Boada L. D., Gonzalez M. A., Hernandez L. A. H., Luzardo O. P., Pena M. Z. та ін.

Безумовно, як вітчизняні, так і зарубіжні науковці зробили внесок у розвиток та вдосконалення окремих теоретичних положень судової експертології, проте ґносеологічного дослідження концептуальних засад судово-ветеринарної експертизи в Україні та розроблення шляхів їх вирішення на рівні докторської дисертації не проводилося, зокрема не з'ясовано фундаментальних наукових уявлень, не створено загальноновизнаного категорійного апарату, не розроблено її методології, а також методичних рекомендацій, які мали б праксеологічне значення для науковців та практиків у галузі судової експертизи і криміналістики. Це призводить до довільних, а інколи й помилкових тлумачень та оцінок результатів судово-ветеринарного дослідження підекспертних тварин, гальмує процеси подальшого розвитку та вдосконалення СВЕ, а отже, потребує теоретичного переосмислення окреслених проблем, розроблення, систематизації та обґрунтування її концептуальних засад, упровадження їх в експертну практику, що й зумовило вибір теми цього монографічного дослідження.

Автор сподівається, що висвітлені в монографії положення та рекомендації можуть бути застосовані як у науковій, так і практичній діяльності вчених юристів та судово-ветеринарних експертів (далі — *судветексперт*) під час розслідування правопорушень проти здоров'я й життя тварин.

Висловлюю щире повагу та вдячність колективу ННЦ ІСЕ за сприяння та допомогу під час виконання наукової роботи. Окремі слова вдячності за конструктивне наукове консультування — докторці юридичних наук, професорці, заслуженій діячці науки і техніки України, заступниці директора з наукової роботи ННЦ ІСЕ Еллі Борисівні Сімаковій-Єфремян.

Також слова вдячності за кваліфіковані пропозиції й рекомендації шановним рецензентам монографії: докторці юридичних наук, професорці Аллі Анатоліївні Коваль, доктору юридичних наук, професору Олександру Олександровичу Юхно, доктору юридичних наук, професору Володимирі Васильовичу Юсупову.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

1.1. ПОНЯТТЯ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ЇЇ ОСНОВНІ ОЗНАКИ

Галузь юридичної науки, що досліджує закономірності, методологію та процеси формування й розвитку наукових основ судових експертиз, називають судовою експертологією. Значення самостійного інституту судової експертизи у процесі доказування нині значно зросло, адже він, по-перше, установлює правовий статус судового експерта в судочинстві, по-друге, регулює процес призначення й проведення судової експертизи, а також ставлення правоохоронних органів, суду та інших учасників процесу до судового експерта та його висновку, по-третє, установлює правову природу висновку експерта.

Експертне дослідження здійснюють, застосовуючи спеціальні знання, трансформовані в систему науково-технічних засобів, методів та методик розв'язання конкретних експертних завдань¹.

Акцентуємо увагу на тому, що поняття «експертиза» застосовують у різних сферах людської діяльності. Термін походить від франц. «expertise», від лат. «expertus» — досвідчений, випробуваний². Академічний тлумачний словник української мови визначає його так: «розгляд, дослідження якої-небудь справи, якогось питання з метою зробити правильний висновок, дати правильну оцінку відповідному явищу»³.

Проте не кожна експертиза є судовою, адже під словосполученням «судова експертиза» слід розуміти таку, що застосовують у будь-якому виді судочинства. Її особливістю є сувора, формально визначена, установлена законом процесуальна форма.

Великий енциклопедичний юридичний словник тлумачить термін «судова експертиза» як «дослідження спеціалістом-експертом матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, яка перебуває в провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства»⁴.

Як стверджує О. Паладійчук, судова експертиза «становить дослідження наданих судом чи іншими учасниками кримінального процесу об'єктів, яке проводиться експертами на основі спеціальних знань, а також на науковому

¹ Спіцина Г. О., Філіпенко Н. Є. Застосування спеціальних знань при виявленні і розслідуванні злочинів у сфері комп'ютерної інформації та високих технологій (оглядова стаття). *Пропілеї Права та Безпеки*. 2022. №1 (1). С. 28-37. URL: <http://nti.khai.edu/ojs/index.php/PLS/article/view/pls.2022.1.04/1995> (дата звернення: 27.09.2023).

² ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ. ТЕМАТИЧНИЙ РЕЄСТР ГАСЕЛ з напрямку «Юридичні науки» / Укладачі: Бабка В. Л., Шумило М. М.; за ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. К: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. 152 с. URL: https://ev.vue.gov.ua/wp-content/uploads/2018/02/Law_full.pdf (дата звернення: 03.10.2022).

³ Словник української мови: в 11 томах. Том 2, 1971. С. 462. URL: <https://sum.in.ua/s/EKSPERTYZA> (дата звернення: 27.09.2024)

⁴ Шемчушенко Ю. С. Великий енциклопедичний словник. Київ, 2007. 992 с.

підґрунті з метою вивчення відомостей про факти, що мають істотне значення для правильного вирішення справи, яке відбувається у процесуальному порядку з дотриманням встановлених чинним законодавством правил»⁵.

За М. Щербаковським⁶, судова експертиза — багатозначне поняття, яке в практичному плані означає судово-експертну діяльність, у науковому — галузь знань, у процесуальному — джерело доказів, у доказуванні — засіб доказування, у ґносеологічному — особливий вид дослідження, у правозастосовному — процес та результати застосування спеціальних знань.

Закон України «Про судову експертизу» (далі — *профільний Закон*) подає таке визначення поняття «судова експертиза»: «це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду»⁷.

Зауважимо, що хоча в контексті профільного Закону дефініція поняття «судова експертиза» й має процесуальний статус, проте вона не відображає її сутності — способу отримання доказів у справі.

З урахуванням тверджень учених та норм чинного законодавства щодо дефініції поняття «судова експертиза», які регламентують судово-експертну діяльність, О. Снігерьев та С. Андренко⁸ наголошують на доцільності такого визначення поняття судової експертизи: «це проведення особою, яка володіє спеціальними знаннями та має спеціальний процесуальний статус (є експертом), на підставі ухвали суду або уповноваженого органу (особи), дослідження певних фактів і фактичних обставин справи з метою отримання нових фактичних даних у результаті проведеного дослідження та повідомлення відомостей, які мають значення для справи, що оформляється спеціальним документом — висновком експерта».

Одним із різновидів судових експертиз є СВЕ. Висновок судветексперта є самостійним джерелом доказів⁹.

⁵ Паладійчук О. Ю. Значення судової експертизи у вирішенні завдань кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2015. Вип. 34. Т. 3. С. 87—89. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15056/1/%D0%97%D0%9D%D0%90%D0%A7%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%A1%D0%A3%D0%94%D0%9E%D0%92%D0%9E%D0%87%20%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%9F%D0%95%D0%A0%D0%A2%D0%98%D0%97%D0%98.pdf> (дата звернення: 27.12.2023).

⁶ Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків, 2015. 560 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0dd2821b-1646-4d5c-965f-c20e08dc1479/content> (дата звернення: 27.12.2023).

⁷ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.12.2023).

⁸ Снігерьев О. П., Андренко С. О. До питання з визначення поняття судової експертизи в адміністративному провадженні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 231—240. DOI: 10.32353/khrife.2018.25 (дата звернення: 27.12.2023).

⁹ Класифікація судових експертиз: монографія / Е. Б. Сімакова-Єфремян, В. Л. Федоренко, Л. В. Свиридова та ін.; за заг. ред. Е. Б. Сімакової-Єфремя; М-во юстиції України; Нац. наук. центр «Ін-т суд. Експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». — Харків: ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2021. — 568 с. (дата звернення: 30.12.2022).

Визначення поняття «судово-ветеринарна експертиза» вкрай необхідне для розуміння природи, змісту і структури цього ветеринарного й правового явища для правильного його застосування в судочинстві. Будь-який різновид судової експертизи характеризується певною системою ознак. За Академічним тлумачним словником української мови, «ознака» — риса, властивість, особливість кого-, чого-небудь¹⁰.

Зважаючи на ознаки судової експертизи, ми виокремили ознаки СВЕ:

1. СВЕ є складником правового інституту, тобто сукупністю правових норм, що регламентують правовідносини з приводу її призначення та проведення, отримання й оцінювання висновку судового експерта.
2. Суб'єктом проведення СВЕ є судовий експерт, який здобув експертну спеціальність 18.1 «Ветеринарні дослідження».
3. Об'єктами проведення СВЕ є живі тварини, трупи тварин, корми і кормові добавки для тварин, біологічний матеріал тваринного походження, ветеринарні документи, матеріали справи (провадження) тощо.
4. Застосування спеціальних ветеринарних знань під час проведення СВЕ.
5. Отримання фактичних даних та обставин є метою призначення СВЕ, а їх встановлення — її результатом.
6. Змістом СВЕ є проведення науково обґрунтованого дослідження, суворо регламентованого законом та апробованими методиками, що спрямовані на отримання судового доказу — висновку експерта.
7. Проведення СВЕ відповідно до принципів судово-експертної діяльності та вимог законодавства.
8. Дослідження судовим експертом лише об'єктів, наданих суб'єктом призначення СВЕ.
9. Результати СВЕ оформлюють процесуальним документом: висновком експерта, за неможливості проведення дослідження — повідомленням про неможливість надання висновку.
10. Висновок судветексперта (умовивід) є професійною експертною оцінкою фактичних даних, виявлених під час експертних досліджень наданих об'єктів, а також самостійним джерелом доказів у справі.

На підставі окреслених нами ознак СВЕ можна сформулювати дефініцію цього поняття.

Базовою наукою, на якій ґрунтується СВЕ, є судова ветеринарна медицина (далі — *ветмедицина*) — комплексна наука, яка містить систему наукових знань про закономірності виникнення, способи виявлення, методи дослідження й оцінки ветеринарних фактів для повного й усебічного аналізу обставин, пов'язаних із виникненням кримінальних проваджень, цивільних, господарських справ та справ про адміністративні правопорушення для надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Поняття «судова ветеринарна медицина» близьке до поняття «СВЕ», хоча й не тотожне. Отже, нами сформульована авторська дефініція поняття «СВЕ»: *дослідження судветекспертом матеріальних (живі тварини, трупи тварин, їхні рештки, корми і кормові добавки для тварин тощо) та матеріалізова-*

¹⁰ Академічний тлумачний словник ... URL: <https://sum.in.ua/> (дата звернення: 27.09.2024).

1.2. Історія становлення та розвитку судово-ветеринарної експертизи в Україні

них (матеріали проваджень (справ), ветеринарні документи, протоколи огляду місця події тощо) об'єктів на основі спеціальних ветеринарних знань шляхом застосування відповідних засобів (методів) із метою розв'язання ідентифікаційних, діагностичних, ситуаційних завдань та надання висновку експерта з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Структура СВЕ містить такі складові:

- організаційно-правові засади СВЕ в Україні;
- СВЕ живих тварин; судово-ветеринарне визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, та судово-ветеринарне дослідження тварини з метою встановлення каліцтва;
- судово-ветеринарна танатологія (учення про вмирання і смерть; судово-ветеринарна оцінка трупних явищ);
- судово-ветеринарне дослідження трупів тварин;
- судово-ветеринарна травматологія;
- СВЕ ушкоджень та смерті від дії механічних чинників (тупого й гострого предметів; падіння з висоти; вогнепальних та вибухових ушкоджень);
- СВЕ ушкоджень та смерті від транспортної травми;
- СВЕ ушкоджень та смерті від гострої гіпоксії;
- СВЕ ушкоджень та смерті від дії фізичних чинників (крайніх температур, барометричного тиску, електричного струму, променевої енергії тощо);
- судово-ветеринарна токсикологія;
- СВЕ ушкоджень та смерті за окремих отруєнь тварин;
- СВЕ ушкоджень та смерті від дії біологічних чинників;
- СВЕ в разі захворювань і загибелі тварин через порушення їх годівлі, утримання, експлуатації та жорстокого поводження;
- судово-ветеринарне визначення дефектів ветеринарної допомоги та ветеринарної діяльності;
- СВЕ речових доказів тваринного походження.

1.2. ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ

Ще на ранній стадії суспільного розвитку під час полювання на диких тварин, а потім їх одомашнювання, у період виникнення та розвитку скотарства, під час використання прирученої худоби як робочої сили, особливо з появою приватної власності, обміну та торгівлі між власниками тварин виникали суперечки, які потребували розв'язання. Для цього в цивілізованих народів світу в різні часи існували законодавчі норми щодо цих питань.

З моменту зародження (в античний період) і до XVI століття гуманна медицина та ветмедицина розвивались як єдина наука. Уперше судову медицину як самостійний розділ медичної науки визначив Іоганн Бонн у виданій ним 1690 року в Лейпцизі монографії «*Specimen medicine forensis*» («Спеціальна судова медицина»)¹¹.

¹¹ Яценко І. В., Сімакова-Єфремян Е. Б., Дереча Л. М., Смирнов Г. В., Париловський О. І. Судова ветеринарна медицина: її минуле, нинішнє й майбутнє. Fundamental and applied research in the modern world. Abstracts of the 8th International scientific and practical

До середини XVI ст. судова медицина й тісно пов'язана з нею судова ветеринарія лише зароджувалися. Видавали відповідні законодавчі акти, спрямовані на боротьбу з хворобами людей і тварин, запобігання загибелі коней та інших свійських тварин, а також на відповідальність причетних до цього осіб.

Із виникненням вищих навчальних ветеринарних закладів судова ветеринарія стала в них однією з провідних спеціальних дисциплін, яку викладали на всіх факультетах ветеринарних інститутів відомі науковці – з 1871 року доручили І. Равичу, у Харківському ветеринарному інституті – професор М. Петропавловський. Перший самостійний посібник із судово-ветеринарної медицини оприлюднив 1895 року професор Харківського ветеринарного інституту Ф. Попов, а 1907 року він видав «Короткий курс судової ветеринарії для студентів і лікарів», у якому писав, що в жодній галузі сільського господарства немає такої кількості фальсифікацій, обманів і шахрайства, як у тваринництві. Авторами розділів «Довідника ветеринарного лікаря» (виходив друком 1990 та 1996 років), присвячених питанням СВЕ, є доценти В. Образцов та А. Кунаков. Із 1981 року на деяких ветеринарних факультетах згідно з типовою навчальною програмою викладали самостійний курс СВЕ професор М. Шуклін (Алма-Ата), доцент В. Образцов (Харків) та ін. Як самостійний курс СВЕ з 1990 року в закладах вищої освіти на факультетах ветмедичини України не викладали. Сьогодні самостійний курс введено для підготовки фахівців за освітнім рівнем «магістр» у відповідних закладах вищої освіти України.

Особливе місце в процесі новітнього розвитку та становлення судової ветеринарії належить науковцям Харківської державної зооветеринарної академії (далі — ХДЗВА), у якій сформувалася школа ветеринарно-санітарних та судово-експертів¹². Питання СВЕ харчових продуктів досліджував доцент А. Труш. 2009 року І. В. Яценко захистив докторську дисертацію з теми «Структурні параметри скелета ссавців як об'єкти судово-ветеринарної експертизи при визначенні видової належності біологічного матеріалу»¹³, а 2010 року в ХДЗВА створено кафедру ветеринарно-санітарної експертизи та судової ветмедичини (завідувач — професор І. Яценко)¹⁴. Відтоді кафедра розвивається у двох напрямках — щодо безпечності та якості харчових продуктів і судової ветмедичини. При кафедрі відкрито аспірантуру для підготовки кадрів вищої кваліфікації.

conference. BoScience Publisher. Boston, USA. 2021. Pp. 1091–1010. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/03/FUNDAMENTAL-AND-APPLIED-RESEARCH-IN-THE-MODERN-WORLD-17-19.03.21.pdf> (дата звернення: 03.10.2022)

¹² Яценко І. В., Дегтярьов М. О., Бондаревський М. М., Труш А. М. Харківська школа видатних діячів ветеринарно-санітарної та судово-ветеринарної експертизи. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2014. Вип. 28. Ч. 2. С. 20–28; Яценко І. В., Головка Н. П. Василь Петрович Образцов — ветеринарно-санітарний та судово-ветеринарний експерт (бібліографічний нарис). *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2014. Вип. 28. Ч. 2. С. 15–19.

¹³ Яценко І. В. Структурні параметри скелета ссавців як об'єкти судово-ветеринарної експертизи при визначенні видової належності біологічного матеріалу: автореф. дис. ... д-ра вет. наук. Харків, 2009. 38 с.

¹⁴ Яценко І. В. Сучасний стан та перспективи розвитку кафедри ветеринарно-санітарної експертизи та судово-ветеринарної медицини Харківської державної зооветеринарної академії. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2014. Вип. 28. Ч. 2. С. 28–44.

Науковою школою кафедри ветеринарно-санітарної експертизи та судової ветмедицини ХДЗВА обґрунтовано елементи судової експертизи харчових продуктів тваринного походження; проаналізовано судово-експертні випадки дослідження трупів тварин за ознаками насильницької смерті від жорстокого поводження¹⁵, сформульовано судово-ветеринарне визначення видової належності тварин за окремими фрагментами тіла¹⁶; проведено експертне дослідження фрагментів тіла лося європейського (*Alces alces L.*)¹⁷; уперше розроблено методологію комплексного дослідження біологічного матеріалу як речового доказу в СВЕ залежно від його попереднього стану та завдань експертних досліджень; обґрунтовано експертні остеологічні технології (залежно від стану біологічного матеріалу); доповнено й узагальнено систему порівняльно-анатомічних характеристик кісток скелета тварин, що дає можливість установити їх видову, вікову і статеву належність за різного ступеня збереження скелетованих трупів, одиничних кісток чи змішаного кісткового матеріалу¹⁸.

Набуло подальшого розвитку питання щодо методології створення й застосування комп'ютерних технологій для дослідження біологічного матеріалу за його різного стану в СВЕ та для практичного застосування в експертній практиці¹⁹; уперше розроблено авторські комп'ютерні програми «*Discriminant*»²⁰, «*Osteo*»²¹, «*Manus Vacca*», «*Pes Vaccae*», «*Skull Cattle*»²².

¹⁵ Яценко І. В., Запара С. І., Захар'єв А. В., Скрипка М. В., Сердюков Я. К. Судово-експертні випадки дослідження трупів тварин з ознаками насильницької смерті від жорстокого поводження. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2018. Вип. 36. Ч. 2. С. 130—138.

¹⁶ Гаврилін П. М., Прокушенкова О. Г., Яценко І. В., Шулешко О. О., Масюк Д. М. Судово-ветеринарне визначення видової належності тварин за окремими фрагментами тіла. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2012. Вип. 24. Ч. 2. С. 426—430.

¹⁷ Яценко І. В., Головка Н. П., Кириченко В. М., Балинян Т. Є., Богатко Н. М., Букалова Н. В., Сердюков Я. К. Експертний випадок дослідження фрагментів тіла лося європейського (*Alces alces L.*) за матеріалами досудового розслідування кримінального провадження щодо браконьєрства. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2017. Вип. 35. Ч. 2. С. 115—126.

¹⁸ Яценко І. В., Гетманець О. М., Бондаревський М. М., Кам'янський В. В., Тур В. В. Кістковий матеріал як об'єкт судово-ветеринарної експертизи. *Ветеринарна медицина України*. 2010. № 1. С. 31—33; Яценко І. В., Гаврилін П. М. Структурні параметри скелета ссавців як об'єкти судово-ветеринарної експертизи при визначенні видової належності біологічного матеріалу. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2010. Вип. 21. Ч. 2. С. 307—333.

¹⁹ Яценко І. В. Методологія створення та використання остеологічних комп'ютерних технологій при дослідженні біологічного матеріалу в судово-ветеринарній експертизі. *Вісник державного агроєкологічного університету*. 2008. № 1 (21). Т. 2. С. 211—219.

²⁰ Яценко І. В., Гаврилін П. М., Гетманець О. М. Встановлення видової належності дрібних тварин методом дискримінантного аналізу з використанням комп'ютерної програми «*Discriminant*» у ветеринарно-санітарній і судово-біологічній експертизі : метод. рек. Харків, 2008. 53 с.

²¹ Яценко І. В., Гаврилін П. М. Встановлення видової належності дрібних тварин порівняльно-анатомічним методом з використанням комп'ютерної програми «*Osteo*» у ветеринарно-санітарній і судово-біологічній експертизі : метод. рек. Харків, 2008. 55 с.

²² Яценко І. В., Абузнайд Карем Р. С., Головка Н. П., Кириченко В. М. Інформаційні технології для визначення віку і статі великої рогатої худоби за окремими кістками черепа у судово-ветеринарній експертизі. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2017. Вип. 35. Ч. 2. С. 127—133.

Науковці ХДЗВА підготували й видали 6 монографій²³, а також низку навчальних посібників²⁴.

2014 року в ХДЗВА вперше в Україні організовано Бюро судово-ветеринарних досліджень, яке є навчальною й науковою базою для студентів, магістрантів, аспірантів, науково-педагогічних працівників академії, а також інших закладів вищої освіти України.

У Львівському національному університеті ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. З. Гжицького організовано кафедру нормальної і патологічної морфології та судової ветеринарії. Науковці кафедри досліджують морфологічні особливості шкіри й волосся тварин, а також проводять мікроструктурне дослідження м'ясних фаршів. Вони підготували й видали навчальні посібники: «Морфологічні особливості шкіри та волосся різних видів тварин і людини в аспекті судово-ветеринарної експертизи» (2010), «Мікроструктурне дослідження сировини у м'ясних фаршах» (2006); отримали патенти: «Мікроструктурний спосіб контролю якості м'ясної сировини у фаршах для пельменів» (2006), «Спосіб визначення породної приналежності шкіри великої рогатої худоби» (2015).

У Національному університеті біоресурсів і природокористування України (м. Київ) питаннями судової ветмедицини займаються науковці кафедри нормальної та патологічної морфології тварин: професор Б. Борисевич і доцент

²³ Яценко І. В., Бондаревський М. М. Структурні особливості кісток плесна і тазової кінцівки великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності в аспекті судової ветеринарної експертизи : монографія. Харків, 2012. 200 с. ; Яценко І. В., Гаврилін П. М., Бондаревський М. М. Судово-ветеринарне значення структурних параметрів скелета ссавців для визначення видової належності біологічного матеріалу : монографія. Харків, 2012. 303 с. ; Яценко І. В., Кам'янський В. В., Бондаревський М. М. Судово-ветеринарне значення параметрів кісток п'ястка та пальців грудних кінцівок для визначення віку великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності : монографія. Харків, 2013. 226 с. ; Ткачук С. А., Яценко І. В., Гаврилін П. М. Судово-ветеринарне значення структурних параметрів скелета для визначення видової належності біологічного матеріалу : монографія. Київ, 2015. 329 с. ; Яценко І. В., Абузнайд Карем Р. С., Авер'янова Л. О., Гетманець О. М. Судово-ветеринарні критерії визначення віку і статі великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності за морфологічними особливостями носомозкового відділу черепа : монографія. Харків, 2017. 218 с. ; Яценко І. В., Ткачук С. А., Білик Р. І., Кам'янський В. В. Структурні особливості кісток великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності в аспекті судово-ветеринарної експертизи : монографія. Київ, 2013. 256 с.

²⁴ Скрипка М. В., Яценко І. В., Колич Н. Б. Основи судової ветеринарії : навч. посіб. Полтава, 2014. 235 с. ; Яценко І. В., Труш А. М. Практика судово-ветеринарної експертизи : хрестоматія. Харків, 2014. 314 с. ; Яценко І. В., Скрипка М. В., Коцюмбас Г. І., Сердюков Я. К. Організаційні та процесуальні основи судово-ветеринарної експертизи в Україні : навч. посіб. Харків, 2015. 112 с. ; Сердюков Я. К., Гаркуша С. Є., Яценко І. В., Богатко Н. М. Судово-ветеринарна танатологія. Київ, 2017. 75 с. ; Скрипка М. В., Яценко І. В., Панікар І. І. Основи судово-ветеринарної експертизи трупів та живих тварин : навч. посіб. Ізюм, 2019. 304 с. ; Сердюков Я. К., Яценко І. В., Богатко Н. М. Судово-ветеринарна експертиза у випадках асфіксії : метод. вказ. Київ, 2016. 42 с. ; Сердюков Я. К., Яценко І. В., Богатко Н. М. Судово-ветеринарна експертиза пошкоджень, що виникають внаслідок дії на організм тварин патогенних фізичних чинників : метод. вказ. Київ, 2015. 51 с.

Я. Сердюков. Коло їхніх наукових інтересів — визначення давності настання смерті тварин.

В Одеському державному аграрному університеті судову ветмедицину розвиває професорка кафедри патоморфології та патофізіології, докторка ветеринарних наук М. Скрипка. Вона досліджує питання патоморфологічної діагностики хвороб тварин, а також організаційні та процесуальні основи СВЕ в Україні.

У Сумському національному аграрному університеті судову ветмедицину читає професор Г. Зон. За його редакцією видано навчальні посібники «Судово-ветеринарна експертиза» (2002) та «Основи судової ветеринарії» (2016).

2019 року Міністерство юстиції України затвердило експертну спеціальність 18.1 «Ветеринарні дослідження», і в ННЦ ІСЕ вперше в Україні започаткували проведення СВЕ, розробляють нові методики.

Незважаючи на те, що багато питань СВЕ нині перебуває в процесі розроблення й апробації, науковці лабораторії фізичних, хімічних, біологічних та ветеринарних досліджень ННЦ ІСЕ обґрунтували перспективи розвитку СВЕ в Україні²⁵; проаналізували можливості СВЕ як нового виду судових експертиз²⁶ та продемонстрували новітні досягнення в СВЕ тварин, постраждалих від жорстокого поводження²⁷; підготували методичні рекомендації²⁸; проаналізували судово-ветеринарні критерії й ознаки шкоди здоров'ю, небезпечної для життя тварини²⁹; запропонували судово-ветеринарну характеристику ознак шкоди середньої тяжкості, заподіяної здоров'ю тварини³⁰, сформулювали судово-ветеринарні критерії ушкоджень, що проникають у порожнини тіла тварини³¹, обґрунтували питання, які ставлять правоохоронні органи або суд

²⁵ Яценко І. В., Запара С. І., Захар'єв А. В. Сучасний стан та перспективи розвитку судово-ветеринарної експертизи в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 568—575. DOI: 10.32353/krhrife.2018.66 (дата звернення: 15.02.2024).

²⁶ Яценко І. В., Дереча Л. М. Можливості судово-ветеринарної експертизи як нового виду судових експертиз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 550—567. DOI: 10.32353/krhrife.1.2019.044 (дата звернення: 15.02.2024).

²⁷ Яценко І. В., Парилівський О. І. Новітні досягнення в судововетеринарній експертизі тварин, постраждалих від жорстокого поводження. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. З. Гжицького. Серія : Ветеринарні науки*. Т. 22. 1997. С. 95—105. DOI: 10.32718/nvivet9716 (дата звернення: 15.09.2024).

²⁸ Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини : метод. рек. / І. В. Яценко, О. І. Парилівський. Харків, 2020. 62 с.

²⁹ Яценко І. В., Парилівський О. І., Приходько І. Судово-ветеринарні ознаки шкоди здоров'ю, небезпечної для життя тварини. *Ветеринарія, технології тваринництва та природо-користування*. 2019. № 5. С. 239—245. DOI: 10.31890/vtvp.2020.05.42 (дата звернення: 15.02.2024).

³⁰ Парилівський О. І., Яценко І. В., Богатирьова А. М. Судово-ветеринарна характеристика ознак шкоди, заподіяної здоров'ю тварини середньої тяжкості. *German International Journal of Modern Science*. 2021. № 4. С. 70—75. DOI: 10.24412/2701-8377-2021-4-1-70-75 (дата звернення: 15.02.2024).

³¹ Парилівський О. І., Яценко І. В., Бусол Л. В., Дегтярьов М. О., Богатирьова А. М. Судово-ветеринарні критерії ушкоджень, що проникають у порожнини тіла тварини. *European*

у документі про призначення СВЕ³²; розкрили особливості висновку судвет-експерта за результатами дослідження трупа тварини з ознаками насильницької смерті³³; запропонували порядок судово-ветеринарного встановлення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини³⁴; обговорюють алгоритми судово-ветеринарного встановлення отруєнь тварин³⁵; започаткували вчення про судово-ветеринарне встановлення каліцтва тварин.

Нині розробляють правила й алгоритми судово-ветеринарного дослідження трупів тварин, установлення насильницької смерті, питань жорстокого поводження з тваринами; оцінювання вчасності та повноти проведення лікувально-профілактичних, протиепізоотичних, санітарно-гігієнічних і карантинних та інших заходів; питання, пов'язане із браконьєрством тощо.

Отже, відкриття та розвиток нової експертної спеціальності «Судово-ветеринарна експертиза» в системі Мін'юсту України сприяє розв'язанню багатьох питань, які виникають у правоохоронних органів під час розслідування правопорушень, пов'язаних із об'єктами ветмедицини й тваринництва, збагачує новими можливостями вітчизняну судово-експертну діяльність, створює перспективи для наукової діяльності в цій сфері.

1.3. ПРИНЦИПИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Зважаючи на те, що концептуальні теоретичні положення СВЕ, зокрема реалізація принципів судово-експертної діяльності в Україні в судово-ветеринарних дослідженнях, з урахуванням специфіки предмета й особливостей об'єкта

scientific discussions. Abstracts of the 2nd International scientific and practical conference. Potere della ragione Editore. Rome, Italy. 2020. Pp. 27—42. URL: <https://sciconf.com.ua/ii-mezhdunarodnaya-nauchnoprakticheskaya-konferentsiya-europeanscientific-discussions-26-28-dekabrya-2020-goda-rim-italiya-arhiv> (дата звернення: 15.02.2024).

³² Яценко І. В., Париловський О. І. Коломоєць Д. К. Обґрунтування питань, що ставляться в ухвалі суду та постанові слідчого при призначенні судово-ветеринарної експертизи трупа тварини з ознаками насильницької смерті від жорстокого поводження. *Ветеринарія, технології тваринництва та природокористування*. 2019. № 4. С. 184—197. DOI: 10.31890/vtpp.2019.04.34 (дата звернення: 15.10.2024).

³³ Яценко І. В., Дереча Л. М., Париловський О. І. Особливості структури висновку судово-ветеринарного експерта за результатами дослідження трупа тварини з ознаками насильницької смерті. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків, 2020. Вип. 21. С. 615—639. DOI: 10.32353/khrife.1.2020.44 (дата звернення: 15.02.2024).

³⁴ Яценко І. В., Париловський О. І., Жиліна В. М. Порядок судововетеринарного встановлення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. 3. Гжицького. Серія : Ветеринарні науки*. 2020. № 22 (99). С. 182—192. DOI: 10.32718/nvlvet9928 (дата звернення: 15.02.2024).

³⁵ Яценко І. В., Сердюков Я. К., Якименко Л. П. Судово-ветеринарне встановлення отруєнь тварин препаратами, що містять серцеві глікозиди, за результатами патоморфологічного дослідження. *Ветеринарія, технології тваринництва та природокористування*. 2018. № 2. С. 101—105. DOI: 10.31890/vtpp.2018.02.27 (дата звернення: 15.02.2024).

дослідження нині перебувають на стадії становлення, існує нагальна потреба в їх розробленні й теоретичному обґрунтуванні та практичній апробації.

Окремі питання щодо принципів судової експертології як науки і здійснення практичної експертної діяльності обговорювали українські вчені-юристи: В. Бараник, В. Бергер, В. Гончаренко, І. Гора, О. Жеребко, В. Журавель, А. Казаров, Н. Клименко, А. Коваль, В. Коновалова, О. Олійник, А. Остропілець, І. Пиріг, М. Салтевський, М. Сегай, Е. Сімакова-Єфремян, М. Соколовський, Р. Сопільник, Г. Спіцина, Р. Степанюк, В. Стратонов, В. Стринжа, С. Тюленев, В. Шепітько, В. Шевчук, І. Шинкаренко, С. Ципинюк, Ю. Чорноус, М. Щербаковський, В. Юсупов, Н. Максименцева та ін.³⁶

В основу судово-експертної діяльності покладено принципи, які мають важливе значення як для судової експертології, так і для експертної практики. Ю. А. Голодник зазначає, що під принципами права в сучасній науковій літературі розуміють вихідні, об'єктивно зумовлені, керівні (ключові) засади права, що відбивають його сутність та зміст, визначають основні правила наукового пізнання, спрямованість правового регулювання суспільних відносин та закріплюють загальний порядок практичної діяльності³⁷. Відповідно, на нашу дум-

³⁶ Див., наприклад: Тюленев С. А. Призначення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством. *Право і безпека*. 2023. Вип. 1. С. 112–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2024_1_12; Сегай М. Я. Судебная экспертология: объект, предмет, природа и система науки. *Теория та практика судебной экспертизы и криминалистики*. 2003. Вип. 3. С. 25–32. URL: <http://revopravo.kiev.ua/s1.html> (дата звернення: 05.10.2024); Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про нормативно-правове регулювання судово-експертної діяльності в умовах судової реформи в Україні. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : мат-ли кругл. столу з нагоди 100-річ. від дня народж. проф. М. В. Салтевського (Харків, 30.10.2017). Харків, 2017. С. 68–70; Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза*. 2014. № 1. С. 11–18; Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків, 2015. 560 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0dd2821b-1646-4d5c-965f-c20e08dc1479/content> (дата звернення: 27.02.2024); Клименко Н. І. Загальна теорія судової експертології: поняття і місце в системі наукового знання. *Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право)*. 2013. Вип. 2. С. 101–106. http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpifuua_2013_2_18 (дата звернення: 01.06.2024); Пиріг І. В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ : монографія. Дніпропетровськ, 2011. 312 с.; Гора І. В. Комплексна судова експертиза в аспекті дослідження міжгалузевого інституту судових експертиз в судочинстві України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 3 (31). С. 145–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2014_11_3_18 (дата звернення: 05.08.2024); Олійник О. О. Сучасний теоретичний вимір принципів адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2015. Вип. 1. С. 101–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvppp_2015_1_21 (дата звернення: 05.09.2024); Сопільник Р. Л. Наукова обґрунтованість, об'єктивність, повнота експертного дослідження. *Medzinárodná vedecká konferencia «Právna veda a prax v treťom tisícročí»* (Кошице, 27–28.02.2015). Кошице, 2015. С. 194–196.

³⁷ Голодник Ю. А. Принципи адміністративного права в діяльності правоохоронних органів: теоретичні аспекти. *Наукові записки*. Серія: право. 2023. Вип. 14. С. 100–104. DOI: 10.36550/2522-9230-2023-14-100-104 (дата звернення: 27.09.2023)

ку, під принципами СВЕ необхідно розуміти систему основоположних засад, вихідних начал, ключових ідей, що відображають сутність та зміст діяльності судветексперта, визначають основні правила наукового пізнання специфічних матеріальних і матеріалізованих об'єктів дослідження, закріплюють загальний порядок практичної діяльності судового експерта та спрямовані на регулювання правовідносин щодо СВЕ. Отже, принципи судово-експертної діяльності є наріжним каменем регулювання СВЕ та об'єктивним підґрунтям, спрямованим на забезпечення діяльності та виокремлення найсуттєвіших характеристик, що будуть впливати на її оптимізацію й удосконалення відповідно до чинного законодавства та новітніх запитів судочинства. Таке розуміння поняття «принципи» правильно орієнтує судового експерта в його професійній діяльності, підкреслює найважливіше, — єдність суб'єктивного та об'єктивного, — що той має враховувати.

Питання класифікації принципів судово-експертної діяльності та їх змісту нині активно обговорюють на сторінках наукових юридичних видань учені-юристи А. Остропілець³⁸; А. Казаров³⁹; О. Олійник, В. Галунько та О. Єщук⁴⁰; І. Пиріг і І. Шинкаренко⁴¹; О. Жеребко⁴² та ін.

Незважаючи на те, що профільний Закон⁴³ передбачає основні засади судово-експертної діяльності в Україні, у різних напрямках судово-експертної діяльності можна сформулювати й інші принципи. М. Щербаківський⁴⁴ пропонує до застосування такі: компетентність судового експерта; можливості перевірки висновків експерта особою, що призначила експертизу; дотримання безпеки та прав особи під час проведення експертного дослідження.

Незважаючи на різноманіття принципів судово-експертної діяльності, їх доцільно об'єднати у дві групи: загальноправові (теоретичні) та спеціальні (практичної експертної діяльності, зокрема судово-ветеринарної). Спеціальні принципи доповнюють загальноправові.

Багатогранність, складність внутрішньої структури та змісту концепції принципів судово-експертної діяльності в Україні потребують тлумачення щодо

³⁸ Остропілець А. В. Принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1 (22). Т. 3. С. 197—202. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v1-3_2018/41.pdf (дата звернення: 02.02.2024).

³⁹ Казаров А. О. Принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з дорожньо-транспортними пригодами. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 22. С. 260—271. DOI: 10.32353/khrife.2.2020.20 (дата звернення: 02.06.2024).

⁴⁰ Олійник О. О., Галунько В. В., Єщук О. М. Адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності : монографія. Херсон, 2015. 224 с.

⁴¹ Пиріг І. В., Шинкаренко І. Р. Принципи судової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 22. С. 101—107. DOI: 10.32353/khrife.2018.24 (дата звернення: 02.02.2024).

⁴² Жеребко О. І. Судово-експертна діяльність: сутність, принципи, організаційні основи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2010. 22 с.

⁴³ Про судову експертизу ... : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

⁴⁴ Щербаківський М. Г. Судебные экспертизы : учеб.-практ. пособие. Харьков, 2005. 536 с.

особливостей їх застосування в різних видах судових експертиз, зокрема у судово-ветеринарній.

Загальноправові принципи мають фундаментальне значення в системі правовідносин щодо об'єктів СВЕ, а спеціальні конкретизують їх. Проте всі вони орієнтовані на максимальне застосування новітніх досягнень ветеринарної науки та ветеринарних технологій у судочинстві ⁴⁵.

Загалом загальноправові та спеціальні принципи складають єдину систему, адже порушення хоча б одного з них тягне за собою порушення всіх інших (якщо проведене експертне дослідження є упередженим, то його не можна вважати об'єктивним, обґрунтованим, правильним, правдивим, законним, кваліфікованим, науковим тощо) (рис. 1.1).

Проаналізуємо зміст принципів судово-експертної діяльності в Україні та з'ясуємо шляхи їх реалізації в судово-ветеринарних дослідженнях.

Принцип верховенства права є конституційним, загальноправовим і має фундаментальне значення. Його зміст полягає в тому, що судово-експертну діяльність, зокрема й проведення СВЕ, здійснюють із дотриманням прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб відповідно до Конституції України ⁴⁶, законів України та загальновизнаних принципів і норм міжнародного права.

Ніхто не може бути вище закону, зокрема й судові експерти. Таке розуміння змісту принципу верховенства права відображено й у процесуальному законодавстві, зокрема, Кримінальному процесуальному кодексі України (далі — КПК) (ст. 7) ⁴⁷, Цивільному процесуальному кодексі України (далі — ЦПК) (ст. 3) ⁴⁸, Господарському процесуальному кодексі України (далі — ГПК) (ст. 2) ⁴⁹, Кодексі адміністративного судочинства України (далі — КАС) ⁵⁰.

Порушення цього принципу під час проведення СВЕ може призвести до визнання висновку експерта таким, що не відповідає вимогам законодавства, отже він може бути визнаний судом, як недопустиме джерело доказів.

Принцип законності — це вимоги щодо виконання експертизи в межах закону ⁵¹.

⁴⁵ Cooper J. E., Cooper M. Veterinary involvement in forensic medicine. Vet Rec. 2021.189. 6. Pp. 249-250. DOI: 10.1002/vetr.1004.

⁴⁶ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

⁴⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴⁸ Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁴⁹ Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁵⁰ Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

⁵¹ Сімакова-Єфремаєва Е. Б. До питання про нормативно-правове регулювання судово-експертної діяльності в умовах судової реформи в Україні. *Актуальні питання судової експертної діяльності*.

Принцип законності як загальноправова засада судово-експертної діяльності полягає, з одного боку, у скеруванні спеціалізованих експертних установ і судових експертів до неухильного дотримання чинного законодавства, правильного застосування норм матеріального й процесуального права під час проведення судових експертиз, а також здійснення експертних процедур у чітко визначеній формі, а з іншого, — у гарантованості суб'єктам судово-експертної діяльності реалізувати свої права й виконувати обов'язки, а також нести юридичну відповідальність за скоєне правопорушення як судовим експертом, так і проти судового експерта⁵².

Принцип законності експертних процедур під час проведення СВЕ реалізується на підставі неухильного дотримання вимог чинного законодавства щодо діяльності та компетенцій судово-експертних установ і судветекспертів, призначення та проведення судових експертиз⁵³. Слід урахувувати також і норми, передбачені міжнародними договорами, міжвідомчими, відомчими та локальними нормативно-правовими актами (законодавство в широкому розумінні).

Під час проведення СВЕ необхідно дотримуватися вимог Кримінального кодексу України (далі — *КК*) (ст. 299)⁵⁴ або ст. 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі — *КУпАП*)⁵⁵. Експерт має встановити в під-експертної тварини наявність ознак жорстокого поводження з нею, керуючись

пертизи і криміналістики : мат-ли кругл. столу з нагоди 100-річ. від дня народж. проф. М. В. Салтевського (Харків, 30.10.2017). Харків, 2017. С. 68—70 ; Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза*. 2014. № 1. С. 11—18 ; Клименко Н. І. Загальна теорія судової експертології: поняття і місце в системі наукового знання. *Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право)*. 2013. Вип. 2. С. 101—106. http://nbuv.gov.ua/UJRN/znrfyua_2013_2_18 (дата звернення: 01.06.2024).

⁵² Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах : затв. наказом Мін'юсту України 12.12.2011 р. № 3505/5 (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁵³ Про судову експертизу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024) ; Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : пост. Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text> (дата звернення: 01.02.2024) ; Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024) ; Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах : затв. наказом Мін'юст України 12.12.2011 р. № 3505/5 (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.09.2024) ; Науково-методичні рекомендації з питань підготовки і призначення судових експертів : наказ Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁵⁴ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

⁵⁵ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

Рис. 1.1. Система принципів СВЕ

правилами, передбаченими Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження» (далі — *Закон «Про захист тварин...»*)⁵⁶.

У процесі судово-ветеринарного дослідження кормів і кормових добавок, призначених для тварин, судовий експерт керується законами України «Про гігієну і безпеку кормів»⁵⁷, «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин»⁵⁸, «Про ветеринарну медицину»⁵⁹, а та-

⁵⁶ Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21.02.2006 р. № 3447-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

⁵⁷ Про безпечність та гігієну кормів : Закон України від 21.12.2017 р. № 2264-VIII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2264-19#Text> (дата звернення: 05.06.2024).

⁵⁸ Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин : Закон України від 13.05.2022 р. № 2042-VIII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19#Text> (дата звернення: 30.09.2024).

⁵⁹ Про ветеринарну медицину : Закон України від 04.02.2021 р. № 1206-IX (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1206-20#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

кож національними стандартами України⁶⁰, нормативно-правовими актами Європейського Союзу⁶¹ та методиками лабораторних досліджень.

Принцип науковості, системності, повноти, усебічності, неупередженості та об'єктивності. Судово-ветеринарне експертне дослідження є пізнавальною діяльністю, складним творчим процесом.

Науковість дослідження полягає в тому, що під час проведення СВЕ експерт застосовує набуті спеціальні знання з відповідних галузей, певні загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, методики проведення експертиз. Окрім того, усі дослідження мають проводитися в акредитованих експертних установах за міжнародним стандартом ISO/IEC 17025, а також ISO/IEC 17020⁶².

Системність експертизи полягає в тому, що її складники є цілісною, взаємопов'язаною та взаємозумовленою системою знань, зокрема інтегрованих із інших наук. Дотриманням системності в СВЕ можна досягнути правильності встановлення судово-ветеринарного діагнозу (далі — *СВД*), визначення причини смерті тварини тощо, а також прогнозувати розвиток науки в розробленні нових методів і методик дослідження її матеріальних об'єктів.

Повнота й усебічність експертного дослідження — це розв'язання всіх поставлених у документі про призначення експертизи питань, спираючись на результати всебічного дослідження об'єктів, і є відображенням єдності гносеологічного й процесуального підходів до проведення СВЕ.

Як стверджує М. Шепітько⁶³, реалізація цього принципу судово-експертної діяльності прямо пов'язана з принципом незалежності й методологічної самостійності судового експерта, адже лише за цих умов експерт може надати об'єктивний висновок.

Для повноти СВЕ експерт має вивчити документ про її призначення, установити категорію справи, за якою вона призначена (кримінальна, цивільна, господарська тощо); з'ясувати перелік об'єктів, що підлягають судово-ветеринарному дослідженню, у разі необхідності подати клопотання про надання додаткових матеріалів, зразків; визначити характер і цілісність пакування, у яке поміщений об'єкт, установити наявність на пакуванні написів, відбитків печаток, штампів; дослідити питання, поставлені на розв'язання; ретельно

⁶⁰ ДСТУ ISO 6497:2005 Корми для тварин. Методи відбирання проб (ISO 6497:2002, IDT). Київ, 2008 [Утратив чинність від 01.01.2024].

⁶¹ Регламент Європейського парламенту і Ради (ЄС) про генетично модифіковані харчові продукти та корми від 22.09.2003 р. № 1829/2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_007-03#Text (дата звернення: 01.07.2024).

⁶² ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019 Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій (EN ISO/IEC 17025:2017, IDT; ISO/IEC 17025:2017, IDT). URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=88724 (дата звернення: 01.09.2024).

⁶³ Шепітько М. В. Дотримання принципу незалежності судово-експертної діяльності в Україні. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. мат-лів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України М. В. Салтевського (Харків, 07—08.11.2017). Харків, 2017. С. 80—81. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/13783> (дата звернення: 01.02.2024).

проаналізувати надані на експертизу матеріали справи; укласти повідомлення про неможливість надання висновку згідно з Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі — *Інструкція № 1*)⁶⁴.

Далі експерт планує послідовність судово-ветеринарного дослідження підекспертного трупа тварини чи живої підекспертної тварини з урахуванням висунутих експертних версій. На цьому етапі судовий експерт обирає методику й відповідно до неї проводить експертне дослідження. Відповідно до Інструкції № 1 після проведення СВЕ експерт має право вказати у висновку на факти, виявлені у процесі дослідження, які мають значення для справи, але стосовно яких йому не були поставлені питання, а також указати на обставини, що сприяли вчиненню правопорушення.

Лише комплексний підхід у СВЕ дасть змогу отримати вичерпну інформацію про фактичні дані та обставини справи, за якою її призначено, а також бути корисною для об'єктивного та всебічного розслідування правопорушень як на стадії досудового розслідування, так і розгляду справи в суді.

Неупередженість і об'єктивність судово-ветеринарних досліджень полягає в тому, що об'єкти досліджують, аналізують і оцінюють у тому вигляді, у якому вони надійшли судовому експертові. Ознаки, факти, обставини, які установлюють, реально відображають об'єкт дослідження та в логічній послідовності викладають в експертному висновку⁶⁵. Судовий експерт не зобов'язаний розглядати виключно версію, викладену в документі про призначення СВЕ, а за допомогою спеціальних ветеринарних і біологічних знань під час дослідження встановлює всі обставини справи, відображені в об'єкті дослідження, тобто встановлює нові обставини справи, які можуть повністю або частково не збігатися з початковою версією, висунутою до проведення СВЕ (наприклад, невідповідність давності настання смерті тварини, зазначеної в постанові слідчого).

Неупередженість судово-ветеринарних експертних досліджень полягає також у тому, що судовий експерт за допомогою спеціальних знань у галузі ветмецини та біології тварин об'єктивно, незалежно від власного бачення проблеми, установлює всі обставини справи в межах інформативних ознак, виявлених у процесі аналізу об'єкта дослідження (наприклад, установлення за скелетованим трупом тварини її видової належності, за станом зубів — статі й віку).

⁶⁴ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁶⁵ Шакиров К. Н. К дискуссии о научном определении понятия и сущности предмета судебной экспертизы. Восток-Запад: партнерство в судебной экспертизе. *Актуальные вопросы теории и практики судебной экспертизы* : матер. Межд. научн.-практ. конф. (Алматы, 06.11.2014). Астана, 2014. С. 305—308. URL: <https://www.kaznu.kz/content/files/pages/folder22401/%D0%A8%D0%B0%D0%BA%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%20%D0%9A.%D0%9D.%20%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%20%D0%BA%20%D0%B4%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%BA.%20%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D1%87%D0%BD.%20%D0%BE%D0%BF%D1%80.%D1%81.%D1%8D..pdf> (дата звернення: 01.02.2024).

Отже, недотримання принципів науковості, системності, повноти, усебічності, неупередженості та об'єктивності під час проведення судово-експертного дослідження, зокрема СВЕ, є підставою для невизнання його допустимим доказом у справі й потребує призначення повторної експертизи.

Компетентність та атестація судветексперта характеризує його обізнаність і професіоналізм у певній галузі. Судово-ветеринарні дослідження проводяться експертами в межах їхньої компетентності.

Компетентність — це динамічна комбінація набутих знань, умінь і навичок, способу мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну діяльність, розв'язуючи завдання, що стоять перед ним.

Компетентність судветексперта підтверджується його теоретичною обізнаністю в галузі ветмецини та біології тварин, здобутим освітнім рівнем «спеціаліст» або «магістр», відповідною експертною підготовкою із СВЕ та процесуального законодавства, атестацією, кваліфікацією за експертною спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження».

Відповідно до процесуального законодавства висновок експерта є одним із джерел доказів, тому принцип компетентності судового експерта забезпечує достовірність, наукову обґрунтованість отримуваних результатів та об'єктивність наданого ним висновку.

Кваліфікацію судового експерта присвоює Центральна експертно-кваліфікаційна комісія (далі — **ЦЕКК**) при Мін'юсті України⁶⁶. Судовий експерт складає кваліфікаційний іспит й отримує свідоцтво на право проведення певного виду судової експертизи та певний кваліфікаційний клас. Ми брали безпосередню участь у розробленні програм № 1, 2, 3 підготовки судових експертів за експертною спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження»⁶⁷, затверджених головою ЦЕКК.

Принцип незалежності та методологічної самостійності експерта сформульовано у ст. 4 профільного Закону⁶⁸.

Незалежність експерта означає, що ніхто не може втручатися в проведення судової експертизи на будь-якому етапі; установи судових експертиз не-

⁶⁶ Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : затв. наказом Мін'юсту України 03.03.2015 р. № 301/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 30.09.2024).

⁶⁷ Програма підготовки судових експертів № 1. Експертна спеціальність 18.1 Ветеринарні дослідження. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2021/04/18/20210418204623-34.pdf> (дата звернення: 01.07.2024) ; Програма підготовки судових експертів № 2. Експертна спеціальність 18.1 Ветеринарні дослідження. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2021/04/18/20210418204654-21.pdf> (дата звернення: 01.07.2024) ; Програма підготовки судових експертів № 3. Експертна спеціальність 18.1 Ветеринарні дослідження. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2021/04/18/20210418204729-73.pdf> (дата звернення: 01.06.2024).

⁶⁸ Про судову експертизу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

залежні від органів досудового розслідування і суду; експерту забезпечують необхідні умови для діяльності; експерт не може самостійно обирати експертизу, він отримує завдання від керівника. Спеціалізовані експертні установи мають володіти достатньою матеріально-технічною, інформаційною, методичною та фінансовою базою для можливості застосування судовими експертами новітніх досягнень науки й техніки.

Судовий експерт самостійно обирає методи, методики, засоби й способи експертного дослідження (тобто реалізує принцип методологічної самостійності), зважаючи на особливості об'єктів, наданих для дослідження, а також зміст питань, поставлених у документі про призначення СВЕ.

Незалежність і методологічна самостійність експерта — важлива умова надання об'єктивного, обґрунтованого, правильного й правдивого висновку за результатами СВЕ.

У разі, якщо в процесі дослідження об'єкт має бути пошкоджений, експерт повинен отримати письмовий дозвіл особи, яка призначила СВЕ відповідно до ст. 5 профільного Закону та п. 4.11 Інструкції № 1⁶⁹. Пошкоджений під час дослідження об'єкт або його залишки судовий експерт повинен повернути особі, яка призначила СВЕ, разом із висновком експерта відповідно до п. 4.20 Інструкції № 1.

Аналізований принцип є ключовим у системі принципів судово-експертної діяльності, сприяє створенню підґрунтя для повного, неупередженого та обґрунтованого експертного дослідження.

Принцип допустимості використання методів, засобів і способів проведення СВЕ передбачає застосування спеціальних знань із ветмедичини та біології тварин; застосування відповідних методів, способів і засобів пізнання, які є системою дій та операцій із виконання практичних експертних завдань.

Експерт має досконало володіти різними новітніми методиками дослідження, уміти користуватися приладами, апаратурою, комп'ютерною технікою, бути обізнаним у різних галузях: ветмедичині, біології тварин, технології тваринництва, інших споріднених науках, а також у криміналістиці.

Метод експертного дослідження — це система логічних і/або інших інструментальних операцій (способів, прийомів) отримання даних для розв'язання питань, поставлених перед судовим експертом⁷⁰. У СВЕ основні методи — клінічне судово-ветеринарне дослідження живої підекспертної тварини та патоморфологічне судово-ветеринарне дослідження трупа тварини⁷¹.

⁶⁹ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁷⁰ Основи судової експертизи : навч. посіб. / Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків, 2016. 928 с.

⁷¹ Яценко І., Сімакова-Єфремян Е., Дереча Л. Методи судової експертизи та їх застосування у судово-ветеринарних дослідженнях. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 2 (24). С. 52—76. DOI: 10.32353/khrife.2.2021.04 (дата звернення: 01.08.2024).

Спосіб — це певна дія або система прийомів, яка дає можливість досягти результату. Наприклад, нами розроблений спосіб проведення СВЕ живої тварини з укладанням висновку судового експерта ⁷².

Засіб — це прийом, спеціальна дія, що дає можливість здійснити щонебудь. У цьому контексті засобом СВЕ є судово-ветеринарний розтин, завдяки якому є змога провести огляд трупа тварини, його порожнин та окремих органів, а також вилучити з нього біологічний матеріал для додаткових лабораторних досліджень.

Допустимість використання методів, засобів, способів проведення судово-ветеринарних експертних досліджень означає, що ці методи, засоби, способи апробовано та впроваджено відповідно до ч. 3 ст. 8 Профільного Закону ⁷³, а також внесено до Реєстру методик проведення судових експертиз (далі — *Реєстр № 1*)⁷⁴.

Користування методиками, застосування яких ставить під сумнів отримані результати дослідження об'єктів СВЕ, автоматично ставить під сумнів достовірність, правильність і правдивість висновку експерта, отже унеможливорює застосування його як джерела доказу в судочинстві.

Принцип максимального збереження об'єктів дослідження. Під час проведення експертизи об'єкти можуть бути пошкоджені лише настільки, наскільки це необхідно для дослідження. Застосування методів, що пошкоджують або руйнують об'єкт, може бути здійснено за умови отримання письмової згоди на це органу, що призначив експертизу. Принципу максимального збереження об'єктів дослідження слід дотримуватись і тому, що може бути призначено повторну експертизу тих самих об'єктів.

Принцип наукової обґрунтованості, об'єктивності, достовірності, правильності та правдивості висновку.

Наукова обґрунтованість висновку полягає в застосуванні науково обґрунтованих, апробованих та впроваджених методик проведення експертизи, унесених до Реєстру № 1. Обґрунтованість — це підтвердження чогонебудь за допомогою переконливих доказів, фактів, аргументів.

Об'єктивність висновку передбачає його достовірність та відповідність істині, доведеної у процесі проведення експертизи комплексом реальних доказів. Об'єктивність висновку експерта пов'язана з його незалежністю і процесуальною самостійністю, адже не може бути об'єктивним експертне дослідження, якщо експерт залежить від когось матеріально, психологічно тощо. Можливість призначення повторної експертизи та присутність учасників процесу в передбачених законом випадках під час її проведення є також однією з гарантій реалізації принципу об'єктивності.

⁷² Яценко І. В., Парилівський О. І. Спосіб проведення судово-ветеринарної експертизи живої тварини з укладанням висновку судового експерта. Свідectво про реєстр. авт. права на твір № 110514. 2021.

⁷³ Про судову експертизу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

⁷⁴ Реєстр проведення судових експертиз. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/>

Правильність та правдивість висновку за результатами проведеної експертизи означає, що висновок відповідає дійсності, установленим правилам, нормам, є істинним, безпомилковим.

Юридичне забезпечення принципу наукової обґрунтованості, об'єктивності, достовірності, правильності й правдивості висновку полягає в установленні кримінальної відповідальності експерта за надання завідомо неправдивого висновку⁷⁵.

Принцип верифікації висновку — це можливість його перевірки на підставі наукових і практичних даних із метою подальшого всебічного оцінювання. У гносеологічному аспекті наукову обґрунтованість експертного дослідження спеціально оцінюють: опис процесу експертного дослідження має бути проведений в обсязі, який дає змогу здійснити перевірку обґрунтованості й достовірності зроблених висновків. У випадку, коли висновок експерта буде визнаний необґрунтованим, разом з перевіркою експертизи має бути повторна експертиза, передбачена ст. 113 ЦПК⁷⁶, ст. 107 ГПК⁷⁷ і ст. 111 КАС⁷⁸. У Профільному Законі та КПК відсутні статті про комісійну, комплексну, додаткову, повторну експертизу, що може негативно впливати на засоби перевірки й оцінювання експертного висновку для категоричної впевненості в його об'єктивності й обґрунтованості. Це питання має бути розв'язане шляхом наукових дискусій і внесення доповнень до Профільного Закону та до гл. 4 КПК «Докази і доказування»⁷⁹. Орган або особа, яка призначила СВЕ, здійснює логіко-процесуальне оцінювання висновку експерта.

Принцип дотримання експертом професійної етики — відповідність у всіх ситуаціях як під час проведення СВЕ, так і в інших сферах судово-експертної діяльності високого соціального статусу судового експерта, його принципової позиції щодо неприпустимості причетності до судового свавілля під прикриттям науки⁸⁰.

В. Панькевич і О. Славська⁸¹ пропонують створити Палату (Асоціацію) судових експертів, компетенцію якої становитимуть питання ефективного та оперативного реагування на порушення норм професійної етики суб'єктами проведення експертизи, а І. Петрова, Е. Курдес, Т. Кіпушева, А. Бубліков⁸² та

⁷⁵ Кримінальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

⁷⁶ Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁷⁷ Господарський процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁷⁸ Кодекс адміністративного судочинства URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

⁷⁹ Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁸⁰ Панькевич В. М., Славська О. В. Правова регламентація професійної етики судового експерта. *Криміналістичний вісник*. 2018. № 2 (30). С. 7—14. DOI: 10.37025/1992-4437/2018-30-2-7 (дата звернення: 01.02.2024).

⁸¹ Панькевич В. М., Славська О. В. Знач. твір. DOI: 10.37025/1992-4437/2018-30-2-7 (дата звернення: 01.02.2024).

⁸² Петрова І. А., Курдес Е. П., Кіпушева Т. В., Бубліков А. В. Щодо нормативно-правового врегулювання питання професійної етики судового експерта. *Науковий вісник Дніпропе-*

Л. Дереча⁸³ обґрунтовують необхідність розроблення й ухвалення Кодексу професійної етики судового експерта.

Недотримання принципу професійної етики може бути підставою для визнання висновку експерта необ'єктивним, недостовірним, неправильним і неправдивим. Тому ми підтримуємо думку вчених про необхідність створення Палати судових експертів і розроблення й ухвалення Кодексу професійної етики судового експерта в Україні.

Принцип особистої відповідальності експерта полягає в тому, що він має дотримуватись норм права. Він несе юридичну відповідальність (кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та матеріальну) за скоєне правопорушення у сфері експертної діяльності згідно з відповідними законами⁸⁴.

Отже, принципи експертизи є підґрунтям механізму регулювання судово-експертної діяльності загалом і СВЕ зокрема, стрижнем ефективної системи суспільних відносин у галузі судової експертизи. Принципи СВЕ акцентують увагу на основних характеристиках її, змісті й призначенні.

1.4. ПРЕДМЕТ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Важливе значення в процесуальному законодавстві України та судово-експертній діяльності мають питання призначення, проведення та застосування результатів судових експертиз⁸⁵. СВЕ як один із видів судових експертиз привертає до себе увагу насамперед тим, що допомагає встановити істину під час розв'язання судово-експертних завдань, пов'язаних із розслідуванням правопорушень щодо тварин, а також правопорушень у фаховій діяльності⁸⁶.

тровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 2. С. 238—244. DOI: 10.31733/2078-3566-2021-2-238-244 (дата звернення: 01.03.2024).

⁸³ Дереча Л. М. Професійна етика судового експерта. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річ. створ. ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 07—08.11.2013). Харків, 2013. С. 12—13. URL: https://www.hniise.gov.ua/user_files/File/nauka/2013_actualni_pytannya.pdf (дата звернення: 20.09.2024).

⁸⁴ Яценко І. В., Ключев О. М., Богданюк І. В., Дереча Л. М., Казанцев Р. Г., Парилівський О. І., Мазанна М. Г. Юридична відповідальність судово-ветеринарного експерта. *Матеріали VII Міжнародної наук.-практ. конф. «Innovative trends in science, practice and education»* (Мюнхен, Німеччина, 22—25.02.2022). С. 173—183. DOI: 10.46299/ISG.2022.I.VII (дата звернення: 01.02.2024).

⁸⁵ Остропілець В. Р. Правове забезпечення судово-експертної діяльності: сучасний аспект. *Архів кримінології та судових наук. 2020. № 1. С. 120—128. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/10-Article%20Text-19-1-10-20200829%20(1).pdf*.

⁸⁶ Mangematin G. Post-mortum examination in food-producing animals – Regulations and standards. *Point veterinaire*. 1999. Vol. 30. Is. 203. P. 33—36 ; Яценко І. В. Місце судово-ветеринарної експертизи в системі судових експертиз та її значення у судочинстві. *Eurasian scientific discussions. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference. Barca Academy Publishing. Barcelona, Spain. 2022. P. 27—29. URL: https://scicong.com.ua/iv-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-eurasianscientific-discussions-8-10-maya-2022-goda-barselona-ispaniya-arhiv/* (дата звернення: 01.04.2024).

Як достатньо молода галузь наукової та практичної судово-експертної діяльності, СВЕ є частиною експертології, має власну теоретичну базу⁸⁷. Важливим питанням, яке нині стоїть перед ученими-юристами та судветекспертами, є розроблення й удосконалення питання щодо визначення предмета дослідження СВЕ⁸⁸.

Правильне розуміння поняття «предмет СВЕ» необхідне для чіткого й ґрунтованого визначення підстав призначення й проведення зазначеної експертизи, а також правильного застосування правових норм, які містять це поняття.

Актуальність визначення предмета судової експертизи як галузі практичної діяльності підкреслювали українські науковці⁸⁹. Дослідження окремих питань предмета СВЕ проводили й учені-лікарі ветмедицини зарубіжних країн, проте розв'язували переважно прикладні питання⁹⁰. Водночас у зарубіжних на-

⁸⁷ Яценко І. В., Дереча Л. М. Можливості судово-ветеринарної експертизи як нового виду судових експертиз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 550—567. DOI: 10.32353/khrife.1.2019.044 (дата звернення: 15.02.2024).

⁸⁸ Шакиров К. Н. К дискуссии о научном определении понятия и сущности предмета судебной экспертизы. *Восток-Запад: партнерство в судебной экспертизе. Актуальные вопросы теории и практики судебной экспертизы* : матер. Межд. научн.-практ. конф. (Алматы, 06.11.2014). Астана, 2014. С. 305—308. URL: <https://www.kaznu.kz/content/files/pages/folder22401/%D0%A8%D0%B0%D0%BA%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%20%D0%9A.%D0%9D.%20%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%20%D0%BA%20%D0%B4%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%BA.%20%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D1%87%D0%BD.%20%D0%BE%D0%BF%D1%80.%D1%81.%D1%8D..pdf> (дата звернення: 01.02.2024).

⁸⁹ Сімакова-Єфремян Е. Б. Загальна теорія судової експертизи як основа методології проведення комплексних судово-експертних досліджень. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 3 (46). С. 225—235 ; Експертизи у судочинстві України : посібник / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. Київ, 2015. 504 с. ; Науково-методичні рекомендації з питань підготовки й призначення судових експертів : наказ Міністерства України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.09.2024) ; Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія. Київ, 2002. 196 с. ; Корухов Ю. Г. Понятие «предмет экспертизы» и его практическое значение. *Эксперт-криминалист*. 2013. № 1. С. 15—17 ; Грошева О. Ю. Щодо необхідності розроблення організаційно-правових та загально-методичних положень комплексної судової біологоторасологічної експертизи. *Судова експертиза: сучасність та майбутнє* : мат-ли кругл. столу (Львів, 25.01.2018). Львів, 2018. С. 48—49.

⁹⁰ Van Os J. M. C., Weary D. M., Costa J. H. C., Hotzel M. J., von Keyserlingk M. A. G. Sampling strategies for assessing lameness, injuries, and body condition score on dairy farms. *Journal of dairy science*. 2019. Vol. 102. Is. 9. Pp. 8290—8304. DOI: 10.3168/jds.2018-15134 (дата звернення: 05.06.2024) ; Feng G. W., Liu X., Qi Q., Wang S. J., Yang C. T., Zuo M., Zhang G. Z. Skin Ultrastructure and the Changes of HIF-2α, H-FABP Expression in the Myocardium of Electric Shock Death Rats. *Fa Yi Xue Za Zhi*. 2021. 37(2):158-165. DOI: 10.12116/j.issn.1004-5619.2020.400321 (дата звернення: 05.07.2024) ; Hall C., Kay R., Green J. A Retrospective Survey of Factors Affecting the Risk of Incidents and Equine Injury During Non-Commercial Transportation by Road in the United Kingdom. *Animals*. 2020. Vol. 10. Is. 2. P. 288. DOI: 10.3390/ani10020288 (дата звернення: 05.08.2024) (дата звернення: 05.08.2024) ; Wu Ister K. B. Diagnosis of Skeletal Injury in the Sport Horse. *Vet. Clin. North. Am Equine Pract*. 2018. 34(2):193-213. DOI: 10.1016/j.cveq.2018.04.014 (дата звернення: 05.07.2024) ; Rowden P.,

укових публікаціях є повідомлення про залучення фахівців ветмедицини до проведення СВЕ під час розслідування правопорушень, де об'єктом були тварини⁹¹.

Проте розлогого класичного дослідження питання щодо предмета як базового поняття в СВЕ до складової експертології та судово-експертної практики вченими донині не проводилось. У зв'язку з цим досліджуване питання є актуальним як у юриспруденції, так і в СВЕ.

Предмет окреслює природу й джерела знань судового експерта будь-якої експертної спеціальності, зокрема й судово-ветеринарної⁹². Перш ніж дати визначення предмета СВЕ як нового виду судової експертизи, вважаємо за потрібне проаналізувати думки вчених-юристів та судових експертів щодо тлумачення цієї категорії в судовій експертології та окремих видах судових експертиз.

Steinhardt D., Sheehan M. Road crashes involving animals in Australia. *Accident Analysis and Prevention*. 2008. Vol. 40. Is. 6. Pp. 1865—1871. DOI: 10.1016/j.aap.2008.08.002 (дата звернення: 05.06.2024); Alleyne E., Parfitt C. Adult-Perpetrated Animal Abuse: A Systematic Literature Review. *Trauma Violence Abuse*. 2019. 20(3):344-357. DOI: 10.1177/1524838017708785 (дата звернення: 05.10.2024); Lockwood R., Touroo R., Olin J., Dolan E. The Influence of Evidence on Animal Cruelty Prosecution and Case Outcomes: Results of a Survey. *J. Forensic. Sci.* 2019. 64(6):1687-1692. DOI: 10.1111/1556-4029.14085 (дата звернення: 05.06.2024); Panasiuk-Flak K., Listos P., Buszewicz G., Chagowski W., Teresiński G. Forensic veterinary evaluation of injuries caused by a shot with a smoothbore weapon in domestic dogs. *Med. Weter.* 2025, 81 (1), 38—44. DOI: dx.doi.org/10.21521/mw.6951 (дата звернення: 05.10.2024); Bertuglia A., Pagliara E., Manca F., Pozzolo P., Mannelli A. Prognostic Indicators after Musculoskeletal Injuries in Standardbred Racehorses in Italy. *J. Equine Vet. Sci.* 2020. 92:103180. DOI: 10.1016/j.jevs.2020.103180 (дата звернення: 05.10.2024); Doelling C. R., Cronin K. A., Ross S. R., Hopper L. M. The relationship between personality, season, and wounding receipt in zoo-housed Japanese macaques (*Macaca fuscata*): A multi-institutional study. *Am J Primatol.* 2021. Vol. 83. Is. 12. DOI: 10.1002/ajp.23332 (дата звернення: 05.09.2024); Wilson T. M., Park H., Parys S., Rao S. Characteristics of kangaroo-related motor vehicle crashes. *Injury*. 2022. 53(9):3025-3029. DOI: 10.1016/j.injury.2022.06.007 (дата звернення: 05.09.2024); Sempere L., Rodriguez-Rodriguez A., Boyero L., Egea-Guerrero J. J. Experimental models in traumatic brain injury: from animal models to in vitro assays. *Medicina intensiva*. 2019. Vol. 43. Is. 6. Pp. 362—372. DOI: 10.1016/j.medin.2018.04.012 (дата звернення: 05.01.2024); Miller K. A., Touroo R., Spain C. V., Jones K., Reid P., Lockwood R. Relationship between Scarring and Dog Aggression in Pit Bull-Type Dogs Involved in Organized Dogfighting. *Animals (Basel)*. 2016. Vol. 6. Is. 11. P. 72. DOI: 10.3390/ani6110072 (дата звернення: 05.08.2024); Frame P. F., Meier T. J. Field-assessed injury to wolves captured in rubber-padded traps. *Journal of wildlife management*. 2007. Vol. 71. Is. 6. Pp. 2074—2076. DOI: 10.2193/2006-537 (дата звернення: 05.08.2024).

⁹¹ Mills G. Proving the crime: how veterinary forensics can help. *Veterinary record*. Vol. 172. Is. 18. Pp. 465—466. DOI: 10.1136/vr.f2694 (дата звернення: 05.02.2024); Väärikkälä S., Koskela T., Hänninen L., Nevas M.. Evaluation of Criminal Sanctions Concerning Violations of Cattle and Pig Welfare. *Animals (Basel)*. 2020. 10(4). 715. DOI: 10.3390/ani10040715 (дата звернення: 05.09.2024); Listos P., Gryzinska M., Kowalczyk M. Analysis of cases of forensic veterinary opinions produced in a research and teaching unit. *Journal of forensic and legal medicine*. 2015. Vol. 36. Pp. 84—89. DOI: 10.1016/j.jflm.2015.08.002 (дата звернення: 05.08.2024).

⁹² Основи судової експертизи : навч. посіб. / Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Ефремян та ін. Харків, 2016. 928 с.

Дискусійність поняття «предмет судової експертизи» взагалі й СВЕ зокрема на сторінках спеціальної наукової літератури зумовлена його багатозначністю. Так, В. Лисиченко⁹³ предмет судової експертизи ототожнює з ідентифікацією, проте, як зазначає Е. Сімакова-Єфремян⁹⁴, такий підхід вилучає з криміналістичної експертизи розв'язання діагностичних та ситуаційних завдань, що неприпустимо.

Г. Надгорний довів взаємозв'язок предмета судової експертизи та предмета доказування (кола обставин, які підлягають установленню за кожною справою) як необхідну умову ефективного вирішення справи⁹⁵.

Б. Романюк⁹⁶, Г. Надгорний⁹⁷ дотримуються думки, що предметом судової експертизи є завдання, які ставлять судовому експерту для розв'язання. Проте, на наш погляд, не можна погодитися з таким твердженням, адже судова експертиза є пізнавальною діяльністю, отже її предметом є обставини, дослідження яких дадуть змогу отримати інформацію, яку має встановити судовий експерт. Предмет експертизи існує об'єктивно, незалежно від інших чинників. Питання, поставлені судовому експерту, лише спрямовують його та уточнюють предмет дослідження.

Розвиваючи вчення про предмет судової експертизи, О. Хомутенко та С. Кудряшова⁹⁸ визначають предмет як інформацію про факти та обставини справи, які одержують унаслідок дослідження об'єкта, а також фактичні дані, з'ясування яких потребує виключно спеціальних знань судового експерта відповідної спеціальності. Отже, таке поняття предмета судової експертизи є розширенням порівняно з подібними визначеннями, наведеними іншими авторами.

Удосконалюючи поняттєвий апарат щодо предмета судової експертизи, Т. Лоза⁹⁹ зазначає, що предметом судової експертизи є фактичні дані (власності й стани об'єкта експертизи), які мали місце в об'єктивній дійсності

⁹³ Лисиченко В. К. К вопросу о предмете и системе криминалистической экспертизы. *Материалы 4-й расширенной конференции*. Киев, 1959. С. 329.

⁹⁴ Симакова-Ефремян Э. Б. Дискуссионные вопросы классификации задач судебной экспертизы в аспекте исследований контактного взаимодействия объектов. *Актуальные проблемы теории и практики судебной экспертизы* : докл. и сообщ. на Междунар. конф. «Восток-Запад: партнерство в судебной экспертизе» (Нижний Новгород, 06—10.09.2004). Н. Новгород, 2004. С. 40—44.

⁹⁵ Надгорный Г. М. О понятии предмета судебной экспертизы. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1989. Вып. 38. С. 10—15.

⁹⁶ Дуфенюк О. М. Безпечення судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні: системна парадигма. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2019. Вип. 8. С. 163-173. DOI: 10.36477/2616-7611-2019-08-18

⁹⁷ Надгорный Г. М. Зазнач. праця.

⁹⁸ Хомутенко О. В., Кудряшова С. В. Про предмет і об'єкт судової економічної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 553—561. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2010_10_83 (дата звернення: 05.10.2024).

⁹⁹ Лоза Т. В. Проблематика предмета судової експертизи. *Multidisziplinäre Forschung: Perspektiven, Probleme und Muster*. 2021. Band 1. Pp. 105—107. DOI: 10.36074/logos-26.11.2021.v1.35 (дата звернення: 05.06.2024).

та встановлені судовим експертом за результатами проведеного ним дослідження із застосуванням спеціальних знань.

У практичній діяльності предмет судової експертизи визначають її замовники у зв'язку з потребою експертного дослідження фактів і обставин, що мають значення для провадження чи розслідування справи з метою перевірки або формування доказів.

В. Лисиченко¹⁰⁰; М. Сегай¹⁰¹; В. Колонюк, Ю. Форис, Е. Юдина й В. Виноградова¹⁰² пов'язують предмет судової експертизи з об'єктами дослідження. Проте це різні поняття, адже предметом експертизи є не самі матеріальні об'єкти, а фактичні дані, що є відображенням події правопорушення на об'єкті, підданому експертному дослідженню. Матеріальні об'єкти дослідження є лише фізичними об'єктивними джерелами фактичних даних, тому вони не визначають предмета судової експертизи та не пояснюють його сутність.

О. Полупанов¹⁰³, виокремлюючи в змісті предмета судової експертизи наукову й практичну складові, дотримується думки, що предметом судової експертизи як галузі знань у науковому аспекті є група об'єктивних закономірностей, які досліджуються, тобто мова йде про рід, вид судової експертизи, а не про процесуально-прикладне значення її предмета. Своєю чергою О. Гуменський та Т. Будко¹⁰⁴, інтегруючи визначення поняття «предмет судової експертизи», запропоноване різними дослідниками, сформулювали його в авторській редакції так: «предметом експертизи є факти, обставини, що мають значення для кримінальної, цивільної справи або справ про адміністративні правопорушення, що підлягають встановленню за допомогою спеціальних знань шляхом дослідження об'єктів експертизи. Для таких суб'єктів — суду та осіб, які беруть участь у справі, — вони виступають як відомості про факти (фактичні дані)».

На думку авторитетного вченого М. Щербаковського¹⁰⁵, предметом судової експертизи як наукової галузі знань є два види закономірностей: група об'єктивних закономірностей формування властивостей об'єктів та їх зміна у зв'язку з подією, що розслідується, тобто закономірності дослідження матері-

¹⁰⁰ Лисиченко В. К. Криминалистическое исследование документов. Киев, 1971. 77 с.

¹⁰¹ Сегай М. Я. Судебная экспертология: объект, предмет, природа и система науки. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2003. Вип. 3. С. 25—32. URL: <http://revoravno.kiev.ua/s1.html> (дата звернення: 05.10.2024).

¹⁰² Колонюк В. П., Форис Ю. Б., Юдина Е. В., Виноградова В. С. О роли и значении судебной экспертологии. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 150—157. DOI: 10.33994/kndise.2019.64.12 (дата звернення: 05.09.2024).

¹⁰³ Полупанов О. М. Предмет і завдання судової експертизи. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 72—75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2014_12_20 (дата звернення: 05.09.2024).

¹⁰⁴ Гуменський О. А., Будко Т. В. Місце експертизи спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (СТЗ) в системі судових експертиз. *Криміналістика і судова експертиза*. 2018. Вип. 63. С. 73.

¹⁰⁵ Щербаковський М. Г. Судебные экспертизы : учеб.-практ. пособие. Харьков, 2005. 536 с.

альних об'єктів судової експертизи. Закономірностями дослідження матеріальних об'єктів судової експертизи є пошук, виявлення й фіксування матеріальних об'єктів, їхніх властивостей та ознак; добування з матеріальних об'єктів релевантної інформації, фактичних даних про правопорушення, що розслідується.

Поняття предмета судової експертизи рівнозначне меті дослідження і є встановленням фактів (фактичних даних), суджень про факти, що мають значення для кримінального провадження або справи, шляхом дослідження матеріальних об'єктів, наданих на судову експертизу, які є матеріальними носіями інформації про подію, що відбулася. У прикладному значенні предмета судової експертизи необхідно виділяти два аспекти: процесуальний і гносеологічний. *Процесуальним складником* предмета судової експертизи є обставини та фактичні дані, які встановлюють за допомогою спеціальних знань та системи доказів. *Гносеологічно предметом* судової експертизи є властивості, сторони і відносини матеріальних об'єктів експертизи, що визначаються під час такого дослідження і розглядаються на двох рівнях: як предмет роду (виду) судової експертизи та предмет конкретної експертизи¹⁰⁶.

Предмет роду чи виду судової експертизи — сукупність усіх фактичних даних, які можуть бути встановлені під час проведення експертизи. Із розвитком учення про науковий предмет роду та виду судових експертиз коло обставин розширюється. Родове визначення предмета судової експертизи визначає його реалізацію в спеціальних визначеннях предмета окремих видів судової експертизи. Необхідні для справи (провадження), що розслідується, фактичні дані є метою експертного дослідження, і їх формують через сукупність питань, які розв'язуються в певному роді чи виді судових експертиз¹⁰⁷.

М. Щербаковський¹⁰⁸, підтримуючи думку інших дослідників цієї проблеми, зазначає, що загальна структура експертно-криміналістичного аналізу в кримінальному провадженні та доказуванні може бути найбільш повно й чітко представлена науково лише з позиції інформаційного підходу, що узгоджується зі ст. 1 профільного Закону, відповідно до якої судова експертиза є дослідження експертом матеріальних об'єктів, «які містять інформацію про обставини справи, що перебувають у провадженні органів досудового розслідування чи суду». Отже, як гносеологічно, так і доказово (процесуально) діяльність судового експерта спрямована на отримання інформації про подію правопорушення із застосуванням спеціальних знань. Така інформація, як зазначає вчений, є результатом дослідження окремих властивостей наданих на експертизу матеріальних об'єктів.

¹⁰⁶ Полупанов О. М. Предмет і завдання судової експертизи. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 72—75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2014_12_20 (дата звернення: 05.09.2024).

¹⁰⁷ Бондаренко О. О. Об'єкт і предмет судової експертизи у кримінальному судочинстві. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2013. № 1082. Вип. 16. С. 316—318. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2013_1082_16_56 (дата звернення: 05.08.2024).

¹⁰⁸ Щербаковський М. Г. Предмет судової експертизи. *Форум права*. 2016. № 5. С. 199—203. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_5_34.pdf (дата звернення: 05.10.2024).

Е. Сімакова-Єфремян¹⁰⁹ провела фундаментальне наукове опрацювання сутності міжгалузевого предмета комплексних судово-експертних досліджень і запропонувала таке його визначення: «це фактичні дані (факти та обставини) справи щодо встановлення природи, властивостей, станів матеріальних об'єктів, їх родової (групової) належності, джерела походження, а також причин, механізму та умов, за яких відбулася подія (явище), шляхом інтеграційного застосування комплексу спеціальних знань із різних галузей науки, техніки, мистецтва тощо відповідними методами (засобами) в результаті дослідження матеріальних та матеріалізованих носіїв інформації з метою вирішення діагностичних, ідентифікаційних та ситуаційних завдань судової експертизи».

Отже, незалежно від виду судової експертизи, основою визначення терміна «предмет судової експертизи» є сукупність фактичних даних та обставин, які встановлює судовий експерт у процесі дослідження об'єктів судової експертизи.

Окрім того, що тлумачення поняття «предмет судової експертизи» наводять науковці, існує ще його визначення в законах України, а також в зарубіжному законодавстві.

Предмет конкретної судової експертизи окреслює мету пізнавальної діяльності судового експерта під час дослідження матеріальних об'єктів експертизи, не може виходити за межі родового предмета судової експертизи та співвідноситься з предметом роду (виду) судової експертизи як особливе й загальне, частина й ціле¹¹⁰.

Виявлення й вивчення окремих закономірностей є основою для розроблення науково-технічних, спеціальних засобів і методів судово-експертного дослідження, зокрема в судово-ветеринарній експертизі, що забезпечують отримання достовірних фактичних даних у конкретній справі (провадженні)¹¹¹.

Предмет конкретної судової експертизи, зокрема судово-ветеринарної, дає змогу окреслити повноваження судового експерта в контексті процесуального законодавства, зокрема, відповідно до ст. 69 КПК¹¹², ст. 72 ЦПК¹¹³, ст. 69 ГПК¹¹⁴, ст. 68 КАС¹¹⁵.

¹⁰⁹ Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2017. 503 с.

¹¹⁰ Щербаковський М. Г. Предмет судової експертизи. *Форум права*. 2016. № 5. С. 199—203. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_5_34.pdf (дата звернення: 05.10.2024).

¹¹¹ Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків, 2015. 560 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0dd2821b-1646-4d5c-965f-c20e08dc1479/content> (дата звернення: 27.02.2024).

¹¹² Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

¹¹³ Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

¹¹⁴ Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

¹¹⁵ Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

Основою предмета СВЕ є фактичні дані та обставини:

1) шкода, заподіяна здоров'ю і життю тварин, зокрема, характер, механізм, черговість, послідовність, тяжкість, прижиттєвість чи посмертність, давність утворення тілесних ушкоджень;

2) факти виникнення і поширення хвороб тварин;

3) факти каліцтва та смерті тварин;

4) безпечність та якість кормів і кормових добавок для тварин;

5) факти дефектної ветеринарної допомоги (далі — ВД);

6) факти дефектів організації та проведення ветеринарно-санітарних заходів (далі — ВСЗ).

Проаналізуємо кожен елемент, що їх містить предмет СВЕ. Відповідно до Правил судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини¹¹⁶, шкода полягає в тимчасовому або стійкому порушенні функцій органів, систем організму і/або ділянок тіла внаслідок ушкодження (травми), захворювання, патологічного стану, який зумовив обмеження можливості забезпечувати твариною основні прояви життєдіяльності на рівні з іншими тваринами цього ж виду, а також спотворює зовнішній вигляд тварини через нівечення частин тіла внаслідок їх деформації, а також їх фізичної відсутності. Отже, одним з елементів предмета СВЕ є характер, локалізація, механізм виникнення тілесних ушкоджень, їх черговість і послідовність заподіяння, давність виникнення, тяжкість.

Другий елемент предмета СВЕ — *факт виникнення і поширення хвороб* — патологічних процесів, які виявляються в порушеннях будови, обміну речовин і/або функціонування організму тварини. І лише ті, що стали причиною епізоотій (вибухоподібного поширення інфекційної хвороби тварин, що значно перевищує звичайний рівень захворюваності на цю хворобу на певній території) або панзоотій (вищий ступінь розвитку епізоотії), спричинили блискавичне або швидке розповсюдження збудників та масову загибель тварин, завдали значних економічних збитків суб'єктам господарювання (африканська чума свиней, сибірка, грип птиці, чума великої рогатої худоби, інфекційний енцефаломієліт коней тощо).

Елементом предмета СВЕ є факт хвороби тварин, яка за характером перебігу не належить до епізоотій або панзоотій, або навіть хвороби незаразної етіології в окремих тварин, проте в замовника судової експертизи є підозра, що під час діагностики та лікування хворої тварини було допущено дефекти надання ветеринарної допомоги («лікарські помилки»), які призвели до розладу здоров'я тварини, її каліцтва або смерті.

Ще один елемент предмета СВЕ — *установлення факту наявності або відсутності в організмі тварини отруту*. СВЕ отруєння як патологічного процесу в організмі тварини дає змогу слідчому розв'язати питання про наявність або відсутність складу правопорушення, умов і обставин його вчинення, а також вини підозрюваної особи.

Наступний елемент предмета СВЕ — *факт каліцтва тварини*. Це стійкі розлади здоров'я тварини внаслідок тілесного ушкодження чи його наслідків, уро-

¹¹⁶ Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди

джених вад розвитку, захворювань, нещасного випадку, що призвело до повної або часткової втрати будь-якого органа чи ділянки тіла тварини, або до повної чи часткової втрати функцій органа чи ділянок тіла тварини, що при взаємодії тварини із зовнішнім середовищем може призвести до стійкої втрати або значного обмеження можливості забезпечувати фізіологічні прояви життєдіяльності на рівні з іншими тваринами цього ж виду (харчування, розмноження, орієнтацію та переміщення в просторі, координацію рухів, ведення природного способу життя, контакт з іншими тваринами, самозахист, здатність до виконання корисної роботи тощо), спотворює зовнішній вигляд тварини через знівечення частин тіла в результаті деформації, а також їх фізичної відсутності¹¹⁷.

Предметом СВЕ є також *факт смерті тварини*. Смерть тварини — незворотне припинення обміну речовин та життєвих функцій організму внаслідок механічних, фізичних, хімічних, біологічних ушкоджень. Об'єкт дослідження — труп тварини або його фрагменти. Причина смерті — хвороби, хворобливі стани або ушкодження, які призвели до смерті, а також обставини нещасного випадку або насильства. Судово-ветеринарне з'ясування причини смерті тварини має важливе значення для встановлення вини в кримінальному судочинстві, наприклад, за жорстокого поводження з твариною, або для правильного оформлення свідоцтва про смерть тварини, а також підстав для виплати страховки або з іншою метою.

Безпечність і якість кормів та кормових добавок для тварин — ще один елемент предмета СВЕ. Відповідно до п. 25 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про безпечність та гігієну кормів»¹¹⁸ кормом є будь-яка речовина або продукт, включено з кормовими добавками, перероблені, частково перероблені чи неперероблені, призначені для годування тварин.

Кормовими добавками згідно з п. 29 ч. 1 ст. 1 зазначеного Закону¹¹⁹ є речовини, мікроорганізми або суміші інші, ніж кормовий матеріал або премікси, які спеціально додають до корму або води з метою виконання однієї чи кількох із таких функцій: задоволення поживних потреб тварин, забезпечення сприятливого впливу на характеристики кормів, продуктів тваринного походження, екологічні наслідки тваринницької діяльності, продуктивність та благополуччя тварин, зокрема, шляхом впливу на шлунково-кишкову флору та засвоюваність кормів чи колір декоративних рибок та птахів, здійснення кокцидіостатичної чи гістомоностатичної дії.

Мета судово-ветеринарного дослідження — виявлення небезпечних кормів та кормових добавок. Небезпечні корми мають або можуть мати негативний вплив на здоров'я тварин і/або роблять харчові продукти, виготовлені з туш тварин, небезпечними для споживання людиною.

¹¹⁷ Яценко І. В., Париловський О. І. Каліцтво тварин як предмет судово-ветеринарної експертизи. *Agrarian Bulletin of the Black Sea Littoral*. 2022. Is. 102—103. Pp. 71—86. DOI: 10.37000/abbsl.2022.102.13 (дата звернення: 05.10.2024).

¹¹⁸ Про безпечність та гігієну кормів ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2264-19#Text> (дата звернення: 05.06.2024).

¹¹⁹ Там само.

*Дефектами надання ветеринарної допомоги слід вважати неналежне здійснення діагностики та лікування хворої або травмованої тварини, організації ветеринарної допомоги та профілактики, яке призвело до несприятливого результату ветеринарного втручання*¹²⁰. Судово-ветеринарне встановлення фактів дефектного надання ветеринарної допомоги має важливе значення для встановлення вини фахівця ветмедицини, який надавав ветеринарну допомогу. Це дає змогу слідчому, дізнавачеві чи суду вирішити питання про наявність або відсутність складу правопорушення, умов і обставин його вчинення.

Критерієм розмежування близьких видів експертиз, зокрема судово-ветеринарної, судово-біологічної, судової молекулярно-генетичної тощо, є властивості матеріальних об'єктів дослідження та безпосередній предмет дослідження. Родовим об'єктом судово-ветеринарної, судово-біологічної, судової молекулярно-генетичної експертиз може бути тварина. Проте видовим предметом СВЕ є встановлені патоморфологічні зміни, що утворилися в трупі тварини за смертельного ушкодження гострим предметом. Видовим предметом судово-біологічної експертизи того ж трупа тварини є встановлення видової належності фрагмента трупа тварини за характерними морфологічними особливостями волосся, а видовим предметом судової генетично-молекулярної експертизи є встановлення належності окремих фрагментів розчленованого трупа тварини до одного цілого.

У судовій експертизі існують також об'єкти, для повноти дослідження яких можуть залучатися судові експерти різних експертних спеціальностей. У таких випадках предметну галузь визначають та реалізують шляхом інтеграції спеціальних знань, зокрема з ветмедицини, молекулярної генетики, мистецтвознавства, балістики, біології тварин, трасології тощо¹²¹, внаслідок призначення комплексної судової експертизи.

До фактичних даних, що є предметом комплексної судової ветеринарно-біологічної, ветеринарно-молекулярно-генетичної, ветеринарно-балістичної, ветеринарно-мистецтвознавчої експертизи, елементом якої є судово-ветеринарні дослідження, належать:

- визначення видової, групової, вікової, статеві та органно-тканинної належності біологічного матеріалу тваринного походження;
- факти отруєння тварин (ссавців, тваринних гідробіонтів, бджіл тощо) як патологічний процес, що проходить в організмі постраждалої тварини;
- факти ушкодження та мору тваринних гідробіонтів;
- факти ушкодження та смерті тварин від дії вогнепальних чи металевих знарядь, а також вибуху.

Видова, групова, вікова, статева й органно-тканинна належність біологічного матеріалу тваринного походження є предметом дослідження комплексної

¹²⁰ Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди

¹²¹ Грошева О. Ю. Щодо необхідності розроблення організаційно-правових та загально-методичних положень комплексної судової біологотрасологічної експертизи. *Судова експертиза: сучасність та майбутнє* : мат-ли кругл. столу (Львів, 25.01.2018). Львів, 2018. С. 48—49.

судової ветеринарно-біологічної експертизи, адже до біологічного матеріалу тваринного походження належать внутрішні органи, кістки скелета, сліди крові, сперми, виділень (сечі, калу), ембріони тварин, відчленовані частини туші чи труп тварини, скелетовані та гнилісно змінені трупи або їх фрагменти, луска риби, волосся ссавців та пір'я птиці тощо.

У межах комплексної судової ветеринарно-біологічної експертизи предметом судово-ветеринарного експертного дослідження є характер, локалізація, механізм, черговість, послідовність, знаряддя заподіяння, давність виникнення, ступінь тяжкості заподіяних тілесних ушкоджень, механізм розчленування як шкоди здоров'ю й життю тварини, причини її смерті, факт і причини мору гідробіонтів або бджіл, а предметом судово-біологічного чи судового молекулярно-генетичного експертного дослідження є видова, групова, вікова, статева та органно-тканинна належність об'єктів тваринного походження на молекулярному рівні, вилучених на місці події та пов'язаних із подією правопорушення.

У межах комплексної судової ветеринарно-токсикологічної або ветеринарно-хімічної експертизи предметом судово-ветеринарного експертного дослідження є клінічні ознаки перебігу отруєння у тварини або характер, локалізація, механізм патолого-морфологічних змін в організмі об'єктів дослідження, причини смерті та давність її настання, причиново-наслідковий зв'язок між потраплянням отрути в організм тварини й отруєнням. Предметом судово-токсикологічного експертного дослідження або судово-хімічного експертного дослідження буде факт присутності чи відсутності в організмі цих тварин та в довіллі шкідливих речовин (отрут), наприклад, наявність певного інсектициду, пестициду тощо і його концентрація в організмі підекспертної тварини та в об'єктах довілля (рослинах, ґрунті).

З'ясування факту ушкодження та мору тваринних гідробіонтів, заподіяних електротравмою, також є предметною галуззю комплексної судової ветеринарної, біологічної та електротехнічної експертизи. У межах цієї експертизи предметом судово-ветеринарного дослідження є характер, локалізація, механізм патолого-морфологічних змін у тушці та внутрішніх органах підекспертних гідробіонтів, установлення причини смерті та давності її настання; предметом судово-біологічного експертного дослідження є визначення видової належності цих же гідробіонтів за морфологічними особливостями луски або інших структур їхнього організму; предметом судового електротехнічного дослідження є встановлення технічних засобів, за допомогою яких заподіяно мор тваринних гідробіонтів.

Для дослідження підекспертного трупа тварини чи живої підекспертної тварини з ознаками вогнепального ушкодження від вибуху чи ушкодження з металевих знарядь призначають комплексну ветеринарну, вибухово-технічну та експертизу холодної зброї. У цьому випадку предмет судово-ветеринарного експертного дослідження — виявлення характеру, локалізації, механізму, черговості й послідовності, прижиттєвості чи посмертності, давності утворення ушкоджень, заподіяних тварині, та встановлення причини її смерті, а предме-

том судово-балістичного дослідження — установлення травмувального предмета, яким тварині було заподіяно ушкодження.

Для дослідження живої підекспертної тварини чи підекспертного трупу тварини або матеріалізованих об'єктів, пов'язаних із виготовленням або розповсюдженням творів, що пропагують культ насильства й жорстокості, призначають комплексну ветеринарно-мистецтвознавчу експертизу. У межах цієї експертизи предметом судово-ветеринарного дослідження є виявлення характеру, локалізації, механізму, черговості й послідовності, прижиттєвості чи посмертності, давності утворення ушкоджень, заподіяних тварині, з'ясування наслідків для життя й здоров'я, до яких такі дії могли призвести, а також факт спричинення болю й страждань потерпілій тварині або встановлення причини її смерті. Предметом судово-мистецтвознавчого експертного дослідження є встановлення факту належності твору, яким можуть бути фотографії, відеофільми та інші об'єкти, які містяться на носії інформації, що пропагує культ насильства й жорстокості.

Зважаючи на викладене, нами сформульована авторська дефініція поняття «предмет СВЕ»: *сукупність фактичних даних та обставин справи (провадження), пов'язаних із визначенням судветекспертом шкоди, заподіяної здоров'ю і життю тварини, зокрема, характером, механізмом, черговістю, послідовністю, тяжкістю, прижиттєвістю чи посмертністю та давністю утворення тілесних ушкоджень; виникненням і поширенням захворювань тварин; виникненням їх каліцтва чи смерті; дефектами ВД та організації проведення ВСЗ; безпечністю та якістю кормів і кормових добавок для тварин, установлених судово-ветеринарним експертом на підставі спеціальних знань, шляхом застосування відповідних засобів (методів) за результатами проведеного всебічного дослідження матеріальних і матеріалізованих об'єктів як носіїв інформації з метою розв'язання ідентифікаційних, діагностичних та ситуаційних завдань судово-ветеринарної експертизи.*

Отже, точне визначення предмета СВЕ дасть змогу:

- розробити і сформулювати типові питання, які водночас є завданнями, які виносять на розв'язання судовому експерту. Орієнтовний перелік питань, які можуть бути поставлені для проведення СВЕ, наведено в «Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки і призначення судових експертиз та експертних досліджень»¹²² (далі — *профільні НМР*);
- окреслити коло фактичних даних, які можуть бути встановлені під час проведення СВЕ;
- окреслити коло фактичних даних, які можуть бути встановлені під час проведення комплексної судової експертизи шляхом інтеграції спеціальних

¹²² Науково-методичні рекомендації з питань підготовки і призначення судових експертиз : наказ Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

знань, зокрема, з ветмедицини, біології тварин, судової балістики, судової токсикології, судової хімії, мистецтвознавства;

- проводити судово-ветеринарне дослідження лише тих об'єктів, що є матеріальними носіями інформації в межах предмета СВЕ;
- внести зміни до кримінального процесуального законодавства про обов'язковість призначення СВЕ для з'ясування тяжкості та характеру шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, а також для встановлення причини її смерті;
- включити рекомендації про призначення СВЕ до змісту методик розслідування окремих видів правопорушень щодо тварин;
- відмежувати СВЕ від судових експертиз суміжних родів чи видів, наприклад, судово-біологічної, судової молекулярно-генетичної, судової експертизи сильнодіючих та отруйних речовин тощо;
- розробити методики й окремі методи СВЕ для дослідження властивостей специфічних її матеріальних об'єктів для отримання інформації, що міститься в них, із метою розв'язання типових експертних завдань (у ННЦ ІСЕ в межах виконання науково-дослідної роботи нами розроблені «Методика судової ветеринарної експертизи трупів тварин»¹²³, «Методика судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва»¹²⁴, «Методику судово-ветеринарного дослідження живої підекспертної тварини»¹²⁵, а також методичні рекомендації «Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини» (далі — *Правила*)¹²⁶, «Правила судово-ветеринарної експертизи трупів тварин»¹²⁷, «Порядок вилучення об'єктів судово-ветеринарної експертизи з трупа тварини для лабораторних досліджень»¹²⁸, які пройшли успішну апробацію та будуть внесені до Переліку науково-технічної довідкової літератури, що використовується при проведенні судово-ветеринарної експертизи¹²⁹;
- організовувати проведення комплексних експертиз шляхом інтеграції спеціальних знань;
- здійснювати ефективне проведення СВЕ у спеціалізованій експертній установі;

¹²³ Методика судово-ветеринарної експертизи трупів тварин / І. В. Яценко, Р. Г. Казанцев. Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», 2022. 336 с. (реєстраційний код: 18.1.02).

¹²⁴ Методика судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва / І. В. Яценко. Харків: ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2021. 50 с. (реєстраційний код: 18.1.01).

¹²⁵ Методика судово-ветеринарного дослідження живої підекспертної тварини / І. В. Яценко, О. І. Парилівський. Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2023. 664 с.

¹²⁶ Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди ...

¹²⁷ Правила судово-ветеринарної експертизи трупів тварин : метод. рек. / І. В. Яценко, Р. Г. Казанцев. Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», 2022. 29 с.

¹²⁸ Порядок вилучення об'єктів судово-ветеринарної експертизи з трупа тварини для лабораторних досліджень : метод. рек. / І. В. Яценко, О. І. Парилівський, Р. Г. Казанцев. Харків, 2021. 51 с.

¹²⁹ Реєстр методик проведення судових експертиз. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/> (дата звернення: 05.11.2024).

1.5. Завдання, що виконуються під час проведення судово-ветеринарної експертизи

- визначити перспективні напрями науково-дослідної роботи у сфері судово-експертної діяльності загалом та СВЕ зокрема.

1.5. ЗАВДАННЯ, ЩО ВИКОНУЮТЬСЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Категорійне поняття «експертне завдання», яке має важливе значення в загальній теорії судової експертизи, містить як процесуальний, так і гносеологічний аспекти. Установлення фактів та обставин у процесі експертного дослідження обмежується певними питаннями (завданнями), які завжди зумовлені змістом предмета судової експертизи й не можуть виходити за його межі.

Особливого теоретичного обґрунтування потребують питання щодо завдань СВЕ як відносно «молодої» сфери судово-експертної діяльності.

Чітке окреслення кола завдань судово-ветеринарного дослідження дасть змогу визначити його предмет, що буде підставою для відмежування СВЕ від інших класів і видів судових експертиз, а також окреслити чіткі шляхи їх розв'язання.

Класифікацію, зміст і види завдань практичної судово-експертної діяльності досліджували відомі українські науковці та практики: Е. Сімакова-Єфремян¹³⁰; М. Щербаковський¹³¹; Н. Клименко¹³²; Т. Кунділовська, В. Хомутенко, А. Хомутенко¹³³; І. Пиріг¹³⁴; Т. Балинян, Л. Дереча¹³⁵; А. Полянський,

¹³⁰ Сімакова-Єфремян Е. Б. Класифікація завдань комплексної експертизи контактної взаємодії об'єктів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2004. Вип. 4. С. 571—577.

¹³¹ Щербаковський М. Г. Типові завдання судово-експертного дослідження. *Право і безпека*. 2016. № 4 (63). С. 6—11. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1676/PiB_Shcherbakovsky_2016_4.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення: 01.02.2024).

¹³² Клименко Н. І. Загальна теорія судової експертології: поняття і місце в системі наукового знання. *Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право)*. 2013. Вип. 2. С. 101—106. http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpifuya_2013_2_18 (дата звернення: 01.06.2024).

¹³³ Кунділовська Т. А., Хомутенко В. П., Хомутенко А. В. Теорія та практика проведення судових експертиз за напрямком інженерних, економічних, товарознавчих видів досліджень та оціночної діяльності : монографія / за ред. В. П. Хомутенка, О. Ю. Костіна. Одеса, 2018. 274 с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7163/1/%d0%a2%d0%b5%d0%be%d1%80%d1%96%d1%8f%20%d1%82%d0%b0%20%d0%bf%d1%80%d0%b0%d0%ba%d1%82%d0%b8%d0%ba%d0%b0%20%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b2%d0%b5%d0%b4%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f%20%d1%81%d1%83%d0%b4%d0%be%d0%b2%d0%b8%d1%85%20%d0%b5%d0%ba%d1%81%d0%bf%d0%b5%d1%80%d1%82%d0%b8%d0%b7.pdf> (дата звернення: 01.08.2024).

¹³⁴ Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ, 2015. 432 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/monogr.pdf> (дата звернення: 01.03.2024).

¹³⁵ Балинян Т. Є., Дереча Л. М. Розв'язання діагностичних і ситуаційних (ситуалогічних) завдань судово-біологічної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Вип. 9. С. 357—365. URL: https://www.hniise.gov.ua/user_files/File/files/2009.pdf (дата звернення: 01.09.2024).

Г. Юодкайте-Гранскієне¹³⁶; О. Мешков¹³⁷; В. Сезонов¹³⁸; О. Дүфенюк¹³⁹; О. Грошева¹⁴⁰.

Розв'язанням окремих видів завдань СВЕ займались зарубіжні вчені: А. Dautartas, М. Kenyhercz, G. Vidoli, L. Jantz, A. Mundorff, D. Steadman¹⁴¹ (установили критерії диференціального розкладання останків свині, кролика та людини); J. Viciano, S. Lopez-Lazaro, C. Tanga¹⁴² (обґрунтували посмертний стоматологічний профіль як потужний інструмент у судово-ветеринарних дослідженнях тварин); T. Murase, Y. Shinba, M. Mitsuma, Y. Abe, H. Yamashita, K. Ikematsu¹⁴³ (розробили критерії визначення терміну заподіяння рани на основі динаміки експресії хітинази 3-подібного білка 1); A. Spies, M. Steyn, D. Brits¹⁴⁴ (аргументували діагностичну точність комп'ютерної томографії (далі — КТ), рентгенівських променів і Lodox для виявлення травми тупим предметом, заподіяної свині); R. Haut, F. Wei¹⁴⁵ (провели біомеханічні дослідження різних

¹³⁶ Полянський А. О., Юодкайте-Гранскієне Г. Щодо класифікації завдань загальної теорії судової експертизи і практичної судово-експертної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 22. С. 179—192. DOI: 10.32353/khrife.2.2020.13 (дата звернення: 01.02.2024).

¹³⁷ Мешков О. О. Об'єкт, предмет і завдання судової інженерно-технічної експертизи нещасних випадків, пов'язаних з електротравмуванням. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 367—378. DOI: 10.32353/khrife.1.2019.028 (дата звернення: 01.08.2024).

¹³⁸ Сезонов В. С. Комплексне експертно-криміналістичне дослідження транспортних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 23 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5880/aref_Sezonov%20V%20S_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 01.08.2024).

¹³⁹ Дүфенюк О. М. Експертиза у кримінальному провадженні за законодавством України та Польщі: порівняльне дослідження : монографія. Львів, 2018. С. 33—38. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3601/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%94%D1%83%D1%84%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA%20%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%20%D0%925-28.10.pdf> (дата звернення: 01.06.2024).

¹⁴⁰ Грошева О. Ю. Організаційно-правові, загально-методичні засади комплексної судової біолого-трасологічної експертизи та її оцінка судом : дис. ... д-ра філос. Харків, 2021. С. 65—84.

¹⁴¹ Dautartas A., Kenyhercz M. W., Vidoli G. M., Jantz L. M., Mundorff A., Steadman D. W. Differential Decomposition Among Pig, Rabbit, and Human Remains. *J. Forensic Sci.* 2018. Vol. 63. Is. 6. Pp. 1673—1683. DOI: 10.1111/1556-4029.13784 (дата звернення: 01.09.2024).

¹⁴² Viciano J., López-Lázaro S., Tanga C. Post-Mortem Dental Profile as a Powerful Tool in Animal Forensic Investigations-A Review. *Animals (Basel)*. 2022. Vol. 12. Is. 16. DOI: 10.3390/ani12162038 (дата звернення: 01.02.2024).

¹⁴³ Murase T., Shinba Y., Mitsuma M., Abe Y., Yamashita H., Ikematsu K. Wound age estimation based on chronological changes in chitinase 3-like protein 1 expression. *Leg Med (Tokyo)*. 2022. Nov;59:102128. DOI: 10.1016/j.legalmed.2022.102128 (дата звернення: 01.02.2024).

¹⁴⁴ Spies A. J., Steyn M., Brits D. Diagnostic accuracies of CTs, X-rays and Lodox to detect blunt force trauma in adults, using a pig model. *Med Sci Law*. 2022. Vol. 62. Is. 2. Pp. 134—143. DOI: 10.1177/00258024211049591 (дата звернення: 01.02.2024).

¹⁴⁵ McEwen B. J., Gerdin J. Veterinary Forensic Pathology: Drowning and Bodies Recovered From Water. *Vet. Pathol.* 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 1049—1056. DOI: 10.1177/0300985815625757 (дата звернення: 01.02.2024).

1.5. Завдання, що виконуються під час проведення судово-ветеринарної експертизи

варіантів перелому кісток черепа з використанням моделі свині); С.-L. Hsiou, С.-С. Hsu, P.-W. Liao, F.-H. Yang, A. Lee, W.-H. Huang¹⁴⁶ (узагальнили судово-ветеринарне дослідження смерті 31 кішки від укусу собаки); С. Garcia, G. Robinson, B. Gambino, M. Rua, O. Laitano, T. Clanton¹⁴⁷ (установили вплив кастрації на фізіологічні реакції у мишей за теплового удару); В. McEwen, J. Gerdin¹⁴⁸ (продемонстрували розв'язання завдань СВЕ за утоплення й вилучення тіл тварин із води); J.-A. Junno, A. Kotiaho, P. Oura¹⁴⁹ (розкрили алгоритм дослідження трупу свині методом посмертної комп'ютерної томографії для оцінювання відстані пострілу); F. Gethöffer, K. Gregor, I. Zdora, P. Wohlsein, F. Schöttes, U. Siebert¹⁵⁰ (окреслили проблеми та показали шляхи розв'язання завдань за обмороження в нутрій); T. Sniegocki, B. Sell, A. Posyniak¹⁵¹ (з'ясували користь MS3 для підтвердження отруєння собак стрихніном).

У СВЕ залишаються теоретичні аспекти, які потребують дослідження, розв'язання та впровадження у практику, наприклад, теоретичне та праксеологічне обґрунтування завдань СВЕ.

Опрацювання наукових джерел свідчить, що вчені об'єднують завдання експертних досліджень за характером поставлених питань та основної мети у три групи: *ідентифікаційні*, *діагностичні* та *ситуаційні*. Ми також дотримуємося такого підходу.

Ідентифікаційні завдання судової експертизи, за М. Щербаковським¹⁵², спрямовано на встановлення тотожності об'єктів. Ідентифікаційними завданнями судової експертизи, як зазначають Т. Балинян та Л. Дереча¹⁵³, є визна-

¹⁴⁶ Hsiou C.-L., Hsu C.-C., Liao P.-W., Yang F.-H., Lee A. N., Huang W.-H. Forensic Death Investigations of Dog Bite Injuries in 31 Cats. *Animals (Basel)*. 2022. Vol. 12. Is. 18: 2404. DOI: 10.3390/ani12182404 (дата звернення: 01.02.2024).

¹⁴⁷ Garcia C. K., Robinson G. P., Gambino B. J., Rua M. T., Laitano O., Clanton T. L. The impact of castration on physiological responses to exertional heat stroke in mice. *PLoS One*. 2022. Vol. 17. Is. 10:0275715. DOI: 10.1371/journal.pone.0275715 (дата звернення: 01.02.2024).

¹⁴⁸ McEwen B. J., Gerdin J. Veterinary Forensic Pathology: Drowning and Bodies Recovered From Water. *Vet. Pathol.* 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 1049—1056. DOI: 10.1177/0300985815625757 (дата звернення: 01.02.2024).

¹⁴⁹ Junno J.-A., Kotiaho A., Oura P. Post-mortem computed tomography in forensic shooting distance estimation: a porcine cadaver study. *BMC Res Notes*. 2022. Vol. 15. Is. 1:103. DOI: 10.1186/s13104-022-05997-2 (дата звернення: 01.02.2024).

¹⁵⁰ Gethöffer F., M. Gregor K., Zdora I., Wohlsein P., Schöttes F., Siebert U. Suspected Frostbite Injuries in Coypu (Myocastor coypus). *Animals (Basel)*. 2022. Vol. 12. Is. 20: 2777. DOI: 10.3390/ani12202777 (дата звернення: 01.02.2024).

¹⁵¹ Sniegocki T., Sell B., Posyniak A. The Usefulness of MS3 to Confirm Poisoning on the Example of Dog Poisoning with Strychnine. *Molecules*. 2019. Vol. 24. Is. 20:3765. DOI: 10.3390/molecules24203765 (дата звернення: 01.02.2024).

¹⁵² Щербаковський М. Г. Типові завдання судово-експертного дослідження. *Право і безпека*. 2016. № 4 (63). С. 6—11. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1676/PiB_Shcherbakovsky_2016_4.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення: 01.02.2024).

¹⁵³ Балинян Т. Є., Дереча Л. М. Розв'язання діагностичних і ситуаційних (ситуалогічних) завдань судово-біологічної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Вип. 9. С. 357—365. URL: https://www.hniise.gov.ua/user_files/File/files/2009.pdf (дата звернення: 01.09.2024).

чення загальної родової, групової належності, єдиного джерела походження, єдиної раси, єдиного цілого, однієї особи (у випадках СВЕ — тварина — це особини). Ми підтримуємо таку думку вчених, хоча не завжди такі завдання можна розв'язати на рівні індивідуальної totoжності.

У СВЕ ідентифікаційні завдання полягають у здійсненні ідентифікації цілого об'єкта за окремими його частинами. Наприклад, у судово-експертній практиці автора монографії неодноразово виникала експертна необхідність установити належність окремих фрагментів туші (кінцівки, реберна стінка, внутрішні органи, таз тощо) до туші однієї тварини, коли фрагменти були виявлені на певній відстані один від одного на території заповідника. Ідентифікація цілого об'єкта СВЕ за окремими його частинами дає змогу встановити зв'язок між скоєним злочином і фактом виникнення слідів, а також причетність особи до скоєння злочину тощо. Методологічно такі завдання можуть розв'язуватись і шляхом проведення комплексних судових експертиз із залученням спеціальних знань галузі ветеринарії, біології, молекулярної генетики, трасології тощо.

О. Грошева¹⁵⁴ на підставі дослідження ідентифікаційних завдань комплексних біолого-трасологічних досліджень установила, що вони спрямовані на ототожнення інтеграційного об'єкта біолого-трасологічної природи за відображеннями (слідами) контактної взаємодії або встановлення спільної родової (групової) належності об'єктів контактування біологічного та іншого походження.

Ідентифікаційні завдання можуть розв'язуватись і під час дослідження кормів та кормових добавок шляхом з'ясування їх морфологічного та біохімічного складу: чи мають вони єдине джерело походження. Ці завдання також можуть розв'язуватись шляхом проведення комплексних судових експертиз.

Діагностичні завдання дають змогу встановити природу об'єктів. Ми цілком поділяємо думку Т. Балинян та Л. Деречі¹⁵⁵, що діагностичними завданнями є розпізнавання стану та властивостей об'єкта, подій, явищ і процесів. До діагностичних завдань СВЕ належать: визначення стану тварини (хвора, з ушкодженнями, скалічена, мертва), причини захворювання, ушкодження, розвитку каліцтва або смерті та ступеня їх взаємозв'язку зі скоєним правопорушенням; установлення часу події та просторових характеристик.

Ми, як і О. Грошева¹⁵⁶, підтримуємо твердження Е. Сімакової-Єфремян¹⁵⁷ про недоцільність їх віднесення до класифікаційних, оскільки судово-експерт-

¹⁵⁴ Грошева О. Ю. Організаційно-правові, загально-методичні засади комплексної судової біолого-трасологічної експертизи та її оцінка судом : дис. ... д-ра філос. Харків, 2021. С. 65—84.

¹⁵⁵ Балинян Т. Є., Дереча Л. М. Розв'язання діагностичних і ситуаційних (ситуаційних) завдань судово-біологічної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Вип. 9. С. 357—365..

¹⁵⁶ Грошева О. Ю. Організаційно-правові, загально-методичні засади комплексної судової біолого-трасологічної експертизи та її оцінка судом : дис. ... д-ра філос. Харків, 2021. С. 65—84.

¹⁵⁷ Сімакова-Єфремян Е. Б. Інтеграційні процеси в судовій експертизі: сутність та проблемні питання комплексних досліджень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналіс-*

1.5. Завдання, що виконуються під час проведення судово-ветеринарної експертизи

ні дослідження щодо віднесення об'єкта до заздалегідь визначеного типу, класу, роду, виду традиційно належать до діагностичних. Підтвердження думки Е. Сімакової-Єфремян¹⁵⁸ та О. Грошевої¹⁵⁹ продемонструємо на прикладі СВЕ. Перше питання, на яке має відповісти судовий експерт,— до якого виду й класу належить, наприклад, підекспертний труп тварини, адже це дасть змогу встановити належність його до хребетних чи безхребетних тварин і вплине на кваліфікацію правопорушення особою, яка проводить досудове розслідування. Належність трупа до хребетних дасть змогу кваліфікувати злочин за ст. 299 КК (жорстоке поводження з тваринами), а належність до безхребетних — за ст. 194 КК (умисне знищення або пошкодження майна).

Під час проведення комплексної судової ветеринарно-токсикологічної експертизи класифікаційним завданням діагностичного характеру може бути визначення виду отрути, від якої настала смерть тварини.

Після розв'язання класифікаційних завдань як підвиду діагностичних можна розв'язувати завдання власне діагностичного характеру.

За результатами власних наукових досліджень, а також багаторічної експертної судово-ветеринарної практики автор монографії дійшов висновку, що найбільш типовими експертними *діагностичними завданнями* є такі:

1) у разі, якщо об'єктом дослідження є жива підекспертна тварина, установлення: виду й класу, до якого належить тварина, її фізіологічних особливостей та належність до хребетних тварин; характеру ушкоджень та їх локалізації, механізму виникнення, черговості та послідовності їх заподіяння; чи могли виявлені ушкодження виникнути без стороннього втручання; виду знаряддя травми за характером ушкоджень; давності виникнення тілесних ушкоджень; ступеня тяжкості кожного з ушкоджень; небезпечності ушкоджень для життя в момент їх заподіяння; наслідків завданих ушкоджень для здоров'я тварини; недоліків надання ветеринарної допомоги, що стали причиною завданих їй ушкоджень; причиново-наслідкового зв'язку між заподіяними тварині тілесними ушкодженнями за встановлених обставин і розладом її здоров'я; причинового зв'язку між заподіяними тварині ушкодженнями і перериванням вагітності; каліцтва тварини; характеру ушкодження екстер'єру, його виправності, невивправності та знівечення; слідів на тілі тварини, які вказують на завдавання їй болю; впливу дії, пов'язаної з тривалим позбавленням тварини тепла, корму, пиття, утримання в умовах, шкідливих для здоров'я; чи спричинили виявлені в підекспертній тварині тілесні ушкодження фізичний біль і страждання;

муки. 2016. Вип. 16. С. 172—183. URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/download/81/79> (дата звернення: 01.06.2024).

¹⁵⁸ Сімакова-Єфремян Е. Б. Інтеграційні процеси в судовій експертизі: сутність та проблемні питання комплексних досліджень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 172—183. URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/download/81/79> (дата звернення: 01.06.2024).

¹⁵⁹ Грошева О. Ю. Організаційно-правові, загально-методичні засади комплексної судової біолого-трасологічної експертизи та її оцінка судом : дис. ... д-ра філос. Харків, 2021. С. 65—84.

2) у разі, якщо об'єктом дослідження є труп тварини, встановлення: виду, класу, статі, віку, фізіологічних особливостей та належності трупа тварини до хребетних; кількості, локалізації, характеру тілесних ушкоджень; черговості й послідовності, давності утворення, прижиттєвості чи посмертності виявлених ушкоджень; ступеня тяжкості ушкоджень; ускладнення здоров'я від прижиттєвих заподіяних ушкоджень; каліцтва; причини смерті; виду знаряддя травми за характером ушкоджень, виявлених на трупі тварини; причиново-наслідкового зв'язку між заподіяними тварині тілесними ушкодженнями й настанням її смерті; чи могли бути виявлені ушкодження результатом насильницької дії; чи спричинили виявлені ушкодження фізичний біль і страждання тварини перед смертю.

Деякі діагностичні завдання можуть бути розв'язані виключно комплексною ветеринарно-токсикологічною експертизою:

- визначення отрути, від якої настала смерть тварини;
- концентрація отрути в трупі тварини та чи є вона смертельною;
- швидкість настання смерті після введення отрути;
- причиново-наслідковий зв'язок отруєння зі смертю тварини;
- ускладнення здоров'я, що виникли в отруєної тварини;
- шлях введення отрути (через рот, легені, неушкоджену шкіру чи ін'єкцією) та в якому вигляді (порошок, таблетки, рідина, розчин, газ);
- спосіб потрапляння отрути (з кормом, водою, як ліки або як протиотрута);
- якщо отруту виявлено в трупному матеріалі, чи потрапила вона в тканини після смерті тварини;
- чи пов'язане отруєння тварини з прийомом корму й води;
- чи заподіяло виявлене отруєння фізичний біль і страждання тварини перед смертю;
- ідентичність отрути в біологічному матеріалі, наданому на судову експертизу, тій отруті, від якої тварина загинула.

У разі, якщо об'єктом експертного дослідження є корм чи кормова добавка, діагностичні завдання будуть такі:

— Чи входять до складу корму / кормової добавки інгредієнти, не передбачені рецептурою? Якщо так, то які саме?; Чи відповідає склад корму / кормової добавки маркуванню на упаковці? Якщо ні, то в чому невідповідність?

— Чи можна вважати упакований корм / кормову добавку з маркуванням, що містить інгредієнти, не передбачені рецептурою, кормом / кормовою добавкою із зазначеною в маркуванні назвою? Якщо ні, то до якої категорії речовин можуть належати досліджені зразки? Чи відповідають показники якості та безпечності корму / кормової добавки вимогам нормативних документів України? Якщо ні, то за якими показниками виявлено невідповідність?

— Чи відповідає корм / кормова добавка змісту декларації виробника? Якщо ні, то в чому невідповідність?

— Чи відповідає корм / кормова добавка за показниками безпечності вимогам нормативних документів? Якщо ні, то в чому невідповідність?

1.5. Завдання, що виконуються під час проведення судово-ветеринарної експертизи

— Чи дозволено використання для годівлі тварин корм / кормову добавку? Якщо ні, то яким може бути його / її подальше використання?

— Які наслідки може спричинити корм / кормова добавка в разі згодовування його / її тваринам?

Розв'язуючи діагностичні завдання, виконують дослідження з відтворення обстановки й обставин події правопорушення під час проведення комплексної судової експертизи. Наприклад, за допомогою ветеринарно-біологічної експертизи можна встановити вид, вік, стать тварини за кістками скелета та особливостями будови зубів, видову належність луски риби; за допомогою ветеринарно-балістичної — яким видом знаряддя спричинено ушкодження тварині в разі вогнепальної травми; за допомогою ветеринарно-мистецтвознавчої — наявність пропаганди жорстокого поводження з тваринами (далі — ЖПТ).

Класифікація діагностичних експертних досліджень зумовлена специфікою об'єктів СВЕ. Додамо, що питання класифікації діагностичних експертних досліджень донині взагалі не обговорювалося на сторінках спеціальної юридичної літератури.

У зв'язку з наведеним вище, аналіз власної експертної судово-ветеринарної практики дав змогу виокремити певні групи діагностичних завдань: 1) розпізнавання ознак трупа тварини (до якого виду належить труп, якої він статі, віку, його належність до хребетних чи безхребетних тварин, фізіологічні особливості); 2) характер зовнішнього впливу (заподіяні тілесні ушкодження, механізм їх заподіяння, прижиттєві вони чи посмертні; каліцтво тварини; характерні ознаки ушкодження, за якими можна встановити знаряддя заподіяння травми); 3) причиново-наслідковий зв'язок між виявленими ушкодженнями та смертю тварини, чи спричинили виявлені ушкодження біль, страждання тварини перед смертю; чи могли бути заподіяні ушкодження результатом ЖПТ.

Аналіз судово-ветеринарної практики дослідження кормів і кормових добавок дав змогу виокремити такі групи діагностичних завдань: 1) наявність у кормі / кормовій добавці не передбачених рецептурою інгредієнтів; відповідність об'єкта з непередбаченими інгредієнтами маркуванню, якщо ні, то до якої категорії речовин належать зразки; 2) установлення відповідності складу корму / кормової добавки змісту маркування на пакуванні продукту; відповідності показників якості та безпечності вимогам нормативних документів України; якщо виявлено невідповідність, то за якими показниками; відповідність змісту Декларації виробника, якщо виявлено невідповідність, то в чому вона полягає; 3) установлення, чи дозволено використання корму / кормової добавки для годівлі тварин, якщо ні, то як можна використати їх далі; що може спричинити корм / кормова добавка в разі згодовування їх тваринам.

Найбільш типовими загальними діагностичними завданнями СВЕ є такі:

- визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини;
- визначення каліцтва тварини;
- установлення причини смерті тварини.

Залежно від дії чинників на організм тварини найбільш типовими експертними діагностичними завданнями є:

1) *установлення ушкоджень та смерті* від дії механічних чинників (тупих або гострих предметів, вогнепальної зброї, вибуху), гострої гіпоксії, крайніх температур, електрики, барометричного тиску, хімічних речовин, променевої енергії (світлове, рентгенівське та іонізуюче випромінювання), біологічних чинників, пошкодження сукупністю чинників (механічних і термічних, механічних і хімічних тощо);

2) *визначення характеру ушкоджень*: а) за морфологічними ознаками: садна, синці, рани, крововиливи, вивихи та розтягнення, переломи й тріщини, розриви внутрішніх органів, розім'яття чи розтрощення органів, розчленування, ушкодження порожнин та внутрішніх органів, розділення тіла; б) за функціональними ознаками: заподіяння фізичного болю, шок від удару в рефлексогенні зони, струс головного мозку, струс усього тіла, порушення легеневого дихання, спричинене механічними причинами (механічна асфіксія); парез — це неповний параліч; в) від вогнепальної зброї: рани, переломи;

3) *визначення ушкоджень за походженням, видом травматичної дії та морфологією*: а) дія тупих предметів: удар (забої, синці, гематоми, садна, рани, розім'яття, розтрощення, надломи, переломи, роздроблення, надриви, розриви, відриви); *стиснення* (синці, розшарування, поділ, розім'яття); *тертя* (садна, травматичне облісіння, потертість, травматичне «спилування кістки»); *струс* (крововилив, тріщини, надриви, відриви); *розтягування* (надриви, тріщини, відриви, рани від перерозтягування шкіри); б) дія гострих предметів: подряпини; рани колоті, різані, колото-різані, рубані, пиляні; розчленування; переломи, надруби, вруби, розруби, стесування, тріщини; в) дія вогнепальної зброї: рани кульові, дробові, осколкові, переломи;

4) *визначення локалізації*: голова, шия, грудна клітка, черево, таз, тазові кінцівки, грудні кінцівки; ушкодження проникаючі та непроникаючі;

5) *визначення механізму ушкодження*: тупими предметами (удар, стиснення, розтягування, тертя), гострими предметами (розрізування або розруб, проколювання або проколювання з розрізуванням); кулею (пробивна, клиноподібна, розривна, забивна); гостра гіпоксія (порушення функції центру дихання, зовнішнього дихання, транспорту кисню; зменшення дихальної функції крові; зниження споживання кисню); утворення забитих ран (стиснення, розминання, розчавлення, розривання); утворення ран, спричинених гострим знаряддям (розрізування або розруб, проколювання, проколювання з розрізуванням); утворення саден (тертя й удар);

6) *визначення черговості та послідовності заподіяння ушкодження*;

7) *визначення давності утворення ушкодження або давності настання смерті тварини*;

8) *визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини*: тяжкий, середній та легкий ступені;

9) *визначення каліцтва* за такими ознаками: а) стійкість розладу здоров'я тварини внаслідок тілесного ушкодження або його наслідків; уроджених вад розвитку; захворювань; нещасного випадку; б) повна або часткова втрата будь-

1.5. Завдання, що виконуються під час проведення судово-ветеринарної експертизи

якого органа або ділянки тіла; в) повна або часткова втрата функцій органа або ділянок тіла; г) стійка втрата або значне обмеження можливості забезпечувати фізіологічні прояви життєдіяльності на рівні з іншими тваринами цього ж виду (харчування, розмноження, орієнтація та переміщення у просторі, координація рухів, ведення природного способу життя, контакт з іншими тваринами, самозахист, здатність до виконання корисної роботи тощо); д) спотворення зовнішнього вигляду тварини через знівечення частин тіла в результаті деформації, а також їх фізичної відсутності;

10) *визначення ступеня обмеження життєдіяльності тварини через каліцтво*: помірно виражене (третього ступеня); виражене (другого ступеня); значно виражене (першого ступеня);

11) *визначення причини смерті тварини*: а) за категорією: насильницька або ненасильницька; б) за родом смерті: убивство, нещасний випадок (насильницька); раптова, від захворювання за поставленого діагнозу, фізіологічна (ненасильницька); в) за видом насильницької смерті: механічне ушкодження; механічна асфіксія; отруєння; дія крайніх температур, електрики; вплив змін атмосферного тиску; дія променевої енергії; інші чинники зовнішнього середовища; г) залежно від виду ненасильницької смерті: захворювання органів кровообігу, дихання, центральної нервової системи, органів травлення; злоякісні новоутворення; інфекційні захворювання; вагітність та пологи; захворювання інших систем організму.

Методика діагностичного експертного дослідження — це програма з'ясування ознак певних об'єктів, що містить розшукову й доказову інформацію. Завданням такої методики є застосування в оптимальній та ефективній послідовності спеціально розробленої системи методів і технічних засобів дослідження.

Діагностичні експертні завдання можуть бути розв'язані як під час безпосереднього дослідження об'єкта, так і за його відображеннями, наприклад, ознаками ушкодження або каліцтва. Вони можуть стосуватися об'єкта на місці події (констатація факту смерті тварини, визначення ступеня прояву трупних явищ, характеру тілесних ушкоджень, давності настання смерті) та розв'язуватися як під час безпосереднього дослідження об'єкта, так і за його відображенням, наприклад, за фотографіями або копіями ветеринарних документів ¹⁶⁰.

Зазвичай під час проведення СВЕ судовий експерт повинен посилається на оригінали ветеринарних або інших документів (журнал реєстрації хворих тварин або випуску з історії хвороби тварини (епікриз)), пов'язаних із предметом СВЕ. У виняткових випадках можна скористатися засвідченими належним чином копіями ветеринарних документів із підписом фахівця, який надавав ветеринарну допомогу тварині, виготовленими згідно з оригіналами, якщо в останніх вичерпно відображено відомості про характер, локалізацію та клінічну картину перебігу ушкоджень, а також іншу необхідну інформацію, що має суттєве значення для експертизи ¹⁶¹.

¹⁶⁰ Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди

¹⁶¹ Там само.

За певних обставин судветексперт може послуговуватися результатами досліджень, які проводилися із залученням вузькопрофільних фахівців ветмедичини, не обстежуючи постраждалої тварини особисто. У цьому випадку такі відомості про результати досліджень мають бути викладені письмово (консультативний висновок фахівця з його особистим підписом, засвідченим належним чином). У цих випадках у висновку експерта зазначається, де, коли і ким досліджувалася підекспертна тварина; які об'єктивні дані були встановлені; яких висновків дійшов залучений фахівець.

Якщо підекспертна тварина не може бути доставлена судовому експертові, то експертизу для встановлення каліцтва можна проводити за фотозображеннями цієї тварини з детальним їх описом, проте винятково в тих випадках, коли ознаки каліцтва очевидні (дуже помітні, неприховані, безсумнівні, безперечні). Такими є каліцтво на органному рівні (утрата ока, кінцівки, язика тощо)¹⁶².

Завдання діагностичного характеру в СВЕ передбачають установаження стану об'єкта (жива тварина, труп), що безпосередньо стосується події правопорушення. Об'єктом дослідження є не лише сліди правопорушення (синці, рани, переломи кісток тощо), а й динаміка патофізіологічних особливостей, оскільки будь-які зміни в об'єкті судово-ветеринарного дослідження необхідно аналізувати в часі та просторі, адже вони можуть проявлятися як у явній формі (травматична ампутація частини кінцівки тощо), так і прихованій (постгеморагічна анемія, тромбоемболія тощо, які можна виявити лише інструментальними та лабораторними методами клінічного дослідження), що може встановити виключно судветексперт.

Специфіка об'єктів СВЕ полягає в тому, що вони схильні до незворотних змін (розвиток ранніх та пізніх трупних явищ, які закономірно з'являються після настання біологічної смерті тварини). Зазначене потребує невідкладного дослідження об'єкта, щоб не втратити характерні патоморфологічні ознаки, які дадуть змогу поставити правильний і всебічно обґрунтований судово-ветеринарний діагноз. Проте трапляються випадки, коли саме ступінь вираженості та характер локалізації трупних явищ дають змогу встановити, чи переміщували труп тварини після настання смерті, чи ні.

Отже, інформація, отримана під час розв'язання діагностичних завдань, може бути корисною для розкриття правопорушення та встановлення осіб, винних у його скоєнні.

Ситуаційні (ситуалогічні) завдання доцільно об'єднати в окрему групу. За своєю природою ситуаційні завдання близькі до діагностичних. Це виявлення елементів, що становлять механізм події; установаження механізму взаємодії об'єктів судової експертизи в конкретній ситуації загалом за слідами, що є на об'єктах, зокрема й судово-ветеринарної (за ЖПТ; відновлення об'єктивного

¹⁶² Методика судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва / І. В. Яценко. Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2021. 50 с. (реєстраційний код: 18.1.01).

1.5. Завдання, що виконуються під час проведення судово-ветеринарної експертизи

боку правопорушення в динаміці за станом об'єктів, забезпечуючи відтворення речової обстановки події, що розслідується). Зазвичай зазначені завдання розв'язуються комплексним дослідженням.

На відміну від діагностичних завдань, де об'єктом є одна подія, під час розв'язання ситуаційних завдань об'єктом є система подій (ситуацій). Розв'язуючи ситуаційні завдання, можна виокремити нові властивості та взаємозв'язки в об'єкті, який досліджують, сприйняти його як ціле.

Об'єктом розв'язання ситуаційних завдань є система властивостей матеріальної ситуації, що відображає динаміку основної або окремої події. Ми цілком поділяємо думку Е. Сімакової-Єфремян, М. Щербаковського, Т. Балинян, Л. Деречі, Ю. Грошевої, О. Гуменського, А. Полянського, Г. Юодкайте-Гранскієне та інших учених про обґрунтовану необхідність виокремлення діагностичних і ситуаційних завдань у самостійні, але взаємопов'язані групи.

Під час розв'язання діагностичних і ситуаційних завдань дослідження об'єктів проходить окремі стадії: підготовчу, роздільне дослідження, порівняльну та оцінювання експертного дослідження¹⁶³.

Для розв'язання ситуаційних завдань проводять дослідження з відтворення обстановки й обставин правопорушення за допомогою комплексних ветеринарно-трасологічної, ветеринарно-балістичної експертиз.

Установлення ознак окремих ушкоджень, виявлених на тілі тварини, дає змогу судвексперту відтворити досліджувану подію, конкретні обставини та умови виникнення ушкоджень, тобто на підставі конкретної події реконструюють механізм загальної події за певним кримінальним провадженням.

Діагностичні та ситуаційні експертні завдання ставляться експертові на початковому етапі досудового розслідування, коли в розпорядженні особи, яка проводить розслідування, є лише об'єкти, вилучені на місці події. Інформація, отримана судвекспертом під час їх розв'язання, корисна для правильної кваліфікації правопорушення та його розкриття.

Для розв'язання завдань СВЕ експерт визначає оптимальний алгоритм розв'язання як основного завдання, так і підзавдань на певних стадіях дослідження за допомогою певних методик.

Практика СВЕ виявляє можливість розв'язання різних питань щодо причини настання певних явищ, а також причиново-наслідкових зв'язків між ними. Під час установлення причиново-наслідкових зв'язків ураховують не лише властивості об'єктів дослідження, а й специфіку обставин конкретної справи. Наприклад, у разі каліцтва тварини від умисного заподіяння їй тяжкого тілесного ушкодження на розв'язання ставлять питання про причину каліцтва тварини, що передбачає попереднє розв'язання діагностичних підзавдань: установлення характеру, локалізації, кількості, механізму, давності, прижиттєвості або посмертності ушкоджень тощо. Дослідження проводять як на місці події,

¹⁶³ Яценко І. В. Стадії експертного дослідження та їх застосування у судово-ветеринарній експертизі трупів тварин. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 26. С. 54—78. DOI: 10.32353/khrife.1.2022.04 (дата звернення: 01.02.2024).

так і в стаціонарних умовах (спеціалізованій експертній установі або клініці ветмедицини тощо). До того ж з'ясовують механізм і здійснюють реконструкцію правопорушення, тобто розв'язують і ситуаційні завдання.

Нами вперше розроблені новітні правила й методики ¹⁶⁴: «Методику судово-ветеринарного дослідження живої підекспертної тварини» та «Методику судово-ветеринарної експертизи трупів тварин за їх різних станів та залежно від категорії, роду та виду смерті». Нами окреслені можливості СВЕ як нового виду судових експертиз, проаналізовані сучасний стан та перспективи розвитку СВЕ в Україні.

Отже, точне виокремлення завдань СВЕ дало змогу:

- розробити і сформулювати типові запитання (завдання), що їх ставлять на розв'язання судовому експертові, та запропонувати внесення їх до профільних НМР ¹⁶⁵;
- окреслити коло фактичних даних, які можуть бути установлені під час проведення комплексної судової експертизи;
- започаткувати розв'язання експертних завдань шляхом проведення комплексних судових експертиз, застосовуючи спеціальні знання з різних галузей науки, зокрема ветмедицини, біології тварин, судової медицини, молекулярної генетики, балістики, трасології, мистецтвознавства тощо;
- розробити методики й окремі методи СВЕ для дослідження її об'єктів із метою розв'язання типових експертних завдань;
- пропонувати доповнити кримінально-процесуальне законодавство положенням про обов'язковість призначення СВЕ для з'ясування характеру та ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, а також для встановлення причини смерті тварин;
- організувати ефективну підготовку, призначення та проведення СВЕ у спеціалізованій експертній установі;
- визначити перспективні напрями розширення кола об'єктів судово-ветеринарного дослідження й питань, що ставляться судовому експертові;
- визначити перспективні напрями науково-дослідної роботи у сфері СВЕ.

¹⁶⁴ Методика судово-ветеринарної експертизи трупів тварин / І. В. Яценко, О. І. Парилівський, Р. Г. Казанцев. Харків, 2022. 336 с. ; Порядок вилучення об'єктів судово-ветеринарної експертизи з трупа тварини для лабораторних досліджень : метод. рек. / І. В. Яценко, О. І. Парилівський, Р. Г. Казанцев. Харків, 2021. 51 с. ; Правила судово-ветеринарної експертизи трупів тварин : метод. рек. / І. В. Яценко, О. І. Парилівський, Р. Г. Казанцев. Харків, 2022. 41 с. ; Яценко І. В., Кам'янський В. В., Бондаревський М. М. Судово-ветеринарне значення параметрів кісток п'ястка та пальців грудних кінцівок для визначення віку великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності : монографія. Харків, 2013. 226 с. ; Яценко І. В., Бондаревський М. М. Структурні особливості кісток плесна і тазової кінцівки великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності в аспекті судової ветеринарної експертизи : монографія. Харків, 2012. 200 с. ; Яценко І. В., Абузайд Карем Р. С., Авер'янова Л. О., Гетманець О. М. Судово-ветеринарні критерії визначення віку і статі великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності за морфологічними особливостями носомозкового відділу черепа : монографія. Харків, 2017. 218 с.

¹⁶⁵ Науково-методичні рекомендації з питань підготовки і призначення судових експертиз : наказ Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

1.6. ПРАВОВИЙ СТАТУС І ГНОСЕОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТІВ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Одним із фундаментальних понять науки про судову експертизу та судово-експертну практику є поняття «об'єкт судової експертизи». Сутність об'єкта відображено в завданнях, які суб'єкт призначення судової експертизи ставить на розв'язання судовому експерту.

Сутність об'єктів судової експертизи як галузі практичної діяльності досліджували О. Бондаренко¹⁶⁶, М. Щербаковський¹⁶⁷, Ф. Джавадов¹⁶⁸, О. Дуфенюк¹⁶⁹, Н. Клименко¹⁷⁰, О. Жеребко¹⁷¹, М. Сегай¹⁷², Е. Сімакова-Єфремян¹⁷³, В. Хомутенко й А. Хомутенко¹⁷⁴. Питанням визначення, класифікації та характеристики об'єктів різних видів судових експертиз приділили увагу багато науковців: О. Грошева¹⁷⁵, С. Євдокименко¹⁷⁶, А. Крупка зі співавтора-

¹⁶⁶ Бондаренко О. О. Об'єкт і предмет судової експертизи у кримінальному судочинстві. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Право*. 2013. № 1082. Вип. 16. С. 316—318. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKHiPR_2013_1082_16_56 (дата звернення: 05.08.2024).

¹⁶⁷ Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків, 2015. 560 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0dd2821b-1646-4d5c-965f-c20e08dc1479/content> (дата звернення: 27.02.2024).

¹⁶⁸ Джавадов Фуад Муса огли. Концептуальні основи розвитку судової експертизи в сучасних умовах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 30 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16795> (дата звернення: 01.06.2024).

¹⁶⁹ Дуфенюк О. М. Експертиза у кримінальному провадженні за законодавством України та Польщі: порівняльне дослідження : монографія. Львів, 2018. С. 33—38. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3601/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%94%D1%83%D1%84%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%20%D0%925-28.10.pdf> (дата звернення: 01.06.2024).

¹⁷⁰ Клименко Н. І. Природа об'єктів судової експертизи. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи* : мат-ли міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 24.11.2017). У 2 ч. Київ, 2017. Ч. 1. С. 309—312. URL: https://www.naiua.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zakhodi/zbirniki/2017/materialy_1_24112017.pdf (дата звернення: 01.08.2024).

¹⁷¹ Жеребко О. Об'єкти судово-біологічної експертизи. *30 років Закону України «Про судову експертизу»: сучасний стан та перспективи вдосконалення* : мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 лютого 2024). Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. С. 89-92. URL: https://ondise.minjust.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/4_%D0%92_%D0%9E%D0%9D%D0%94%D0%86%D0%A1%D0%95_15.02.2024_30-%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%96%D0%B2-%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%83-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84.pdf (дата звернення: 27.05.2024).

¹⁷² Сегай М. Я. Судебная экспертология: объект, предмет, природа и система науки. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2003. Вип. 3. С. 25—32. URL: <http://revopravo.kiev.ua/s1.html> (дата звернення: 05.10.2024).

¹⁷³ Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2017. 503 с.

¹⁷⁴ Хомутенко В., Хомутенко А. Дуалістична природа судової експертизи. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 139—147. DOI: 10.32837/yuv.v0i2.2332 (дата звернення: 01.09.2024).

¹⁷⁵ Грошева О. Ю. Організаційно-правові, загально-методичні засади комплексної судової біолого-трасологічної експертизи та її оцінка судом : дис. ... д-ра філос. Харків, 2021. С. 65—84.

¹⁷⁶ Євдокименко С. В. Судово-економічна експертиза: теоретико-методологічні засади і практика реалізації : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2017. 44 с. URL:

ми¹⁷⁷, О. Мешков¹⁷⁸, Г. Прохоров-Лукін¹⁷⁹, В. Сезонов¹⁸⁰, С. Стратонов¹⁸¹, В. Федоренко й О. Голікова¹⁸², С. Чванкін¹⁸³.

Об'єкт судової експертизи є маркером видової належності експертного дослідження, джерелом відомостей про факти (події) і спеціальних знань судового експерта; саме об'єкт зумовлює розв'язувані експертизою завдання та зв'язок із предметом дослідження, окреслює межі компетенції судового експерта (за відсутності об'єкта неможливо провести експертне дослідження, правильно оцінити висновок експерта)¹⁸⁴. Тож формування дефініції «об'єкти СВЕ» має наріжне значення для подальшого розвитку СВЕ.

Об'єкт експертного пізнання є складовою пізнавального процесу, що характеризують як взаємодію об'єкта і суб'єкта¹⁸⁵. Наприклад, якщо об'єктом експертного пізнання є труп тварини, смерть якої спричинило ЖПТ, це зумов-

https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2585/aref_yev_2017.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення: 01.06.2024).

¹⁷⁷ Крупка А. А., Дузь Л. Є., Кралуко М. О., Крупка Я. А., Яковлєва Є. О. Теоретичний базис судового експертного дослідження надзвичайних подій на повітряному транспорті. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2021. № 1 (49). С. 121—127. DOI: 10.20535/2308-5053.2021.1(49).233054 (дата звернення: 01.09.2024).

¹⁷⁸ Мешков О. О. Об'єкт, предмет і завдання судової інженерно-технічної експертизи нещасних випадків, пов'язаних з електротравмуванням. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 367—378. DOI: 10.32353/khrife.1.2019.028 (дата звернення: 01.08.2024)

¹⁷⁹ Прохоров-Лукін Г. Судова експертиза: поняття та види об'єктів інтелектуальної власності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. № 6. С. 17—24. URL: <https://drive.google.com/file/d/1rMcpBDvvF6Wq29fhuu1U5DTiv6dHDax/view?pli=1> (дата звернення: 01.02.2024).

¹⁸⁰ Сезонов В. С. Комплексне експертно-криміналістичне дослідження транспортних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 23 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5880/aref_Sezonov%20V%20S_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 01.08.2024).

¹⁸¹ Стратонов С. Ю. Теоретичні та методичні основи експертизи встановлення давності документу : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2020. С. 38—52. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/17598/4/dys_stratonov_.pdf (дата звернення: 01.02.2024).

¹⁸² Федоренко В. Л., Голікова О. В. Літературні твори наукового характеру як об'єкти авторського права: поняття та класифікація. *Криміналістика і судова експертиза*. 2018. Вип. 63. С. 215—223. URL: <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/23-1.pdf> (дата звернення: 01.08.2024).

¹⁸³ Чванкін С. А. Комп'ютерно-технічна експертиза у цивільному судочинстві. *Право та державне управління*. 2021. № 1. С. 45—51. DOI: 10.32840/pdu.2021.1.7 (дата звернення: 01.07.2024).

¹⁸⁴ Яценко І. В. Місце судово-ветеринарної експертизи в системі судових експертиз та її значення у судочинстві. *Eurasian scientific discussions. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference*. Barca Academy Publishing. Barcelona, Spain. 2022. Pp. 27—29. URL: <https://sciconf.com.ua/iv-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-eurasianscientific-discussions-8-10-maya-2022-goda-barselona-ispaniya-arhiv/> (дата звернення: 01.04.2024).

¹⁸⁵ Філософський енциклопедичний словник / редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін. Київ, 2002. С. 438—439. URL: https://archive.org/details/filosofskiy_entsyklop/page/438/mode/2up (дата звернення: 01.02.2024).

лює участь у пізнавальному процесі судветексперта, який має спеціальні знання для дослідження цього трупa й визначення фактичних обставин смерті тварини.

Більшість об'єктів СВЕ після їх вилучення на місці події, під час проведення судово-ветеринарного дослідження й після нього потребують особливих умов і ставлення: живих підекспертних тварин слід перетримувати у притулку для тварин або в іншій спеціальній установі, труп тварини має перебувати в холодильній камері для запобігання його гниттю¹⁸⁶, а корми й кормові добавки треба помістити в чисту скляну тару та зберігати в холодильнику. Учені харківської наукової школи судветекспертів уперше в судово-експертній практиці деталізували порядок зберігання й видачі трупів тварин у Правилах¹⁸⁷, що має позитивно позначитися на збереженні об'єктів СВЕ та поводженні з ними.

Значну увагу в законодавстві України приділено поводженню з об'єктом дослідження. Так, відповідно до п. 1.8 розд. I Інструкції № 1¹⁸⁸ підставою для проведення судової експертизи є процесуальний документ, у якому обов'язково зазначають об'єкти, що підлягають дослідженню. У процесуальному документі про призначення, наприклад, СВЕ, суб'єкт її призначення має зазначити точне найменування об'єктів судової експертизи, їхню кількість (щодо трупів тварин і живих тварин), масу й номер партії (для кормів і кормових добавок), кількість аркушів (щодо ветеринарних документів та інших матеріалів), а також інші відомості, які мають значення для проведення дослідження.

Дотримання вимоги *максимального збереження об'єктів* є одним із різних принципів судово-експертної діяльності в Україні: на вимогу законодавства під час проведення судових експертиз об'єкти дослідження дозволено пошкодити або витратити лише тією мірою, якою це необхідно для проведення дослідження (п. 3 ч. 5 ст. 69 КПК¹⁸⁹, ч. 3 ст. 108 ЦПК¹⁹⁰, ст. 5 профільного Закону¹⁹¹, абз. 1 п. 4.11 розд. IV Інструкції № 1¹⁹²).

Застосування до об'єктів судової експертизи методів, що знищують або пошкоджують цей об'єкт змінюють його властивості, можливе за наявності письмового дозволу суб'єкта призначення судової експертизи та обґрунтованих підстав стверджувати, що для проведення експертних досліджень неможливо

¹⁸⁶ Яценко І. В. ґносеологічна характеристика та процесуальне значення етапів і стадій призначення та проведення судово-ветеринарної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 30. С. 83—84. DOI: 10.32353/krhrfe.1.2023.05 (дата звернення: 01.04.2024).

¹⁸⁷ Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди

¹⁸⁸ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

¹⁸⁹ Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

¹⁹⁰ Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

¹⁹¹ Про судову експертизу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.12.2023).

¹⁹² Інструкція про призначення та проведення судових експертиз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

застосувати інші методи (див. п. 3 ч. 5 ст. 69 КПК ¹⁹³, абз. 7 п. 2.2 розд. II й абз. 2 п. 4.11 розд. IV Інструкції № 1 ¹⁹⁴).

У п. 4.11 розд. IV Інструкції № 1 передбачено вимогу робити відповідний запис у висновку експерта в разі пошкодження або знищення об'єкта під час дослідження (абз. 3), про необхідність повернення замовникові судової експертизи об'єктів або їхніх залишків, пошкоджених під час дослідження (абз. 3 й 1), а також (після позначення відповідними штампами) документальних матеріалів і наданих для порівняльного дослідження зразків (абз. 4) ¹⁹⁵.

Кодекси України (окрім КПК) не містять прямої заборони зберігати матеріали справи та об'єкти експертизи поза робочим місцем експерта (спеціально призначеними місцями зберігання), у зв'язку з чим автор цієї праці пропонує узгодити це питання в кодексах, Профільному Законі й Інструкції № 1.

Безперешкодний доступ до об'єкта дослідження та забезпечення замовником експертизи належних умов праці судового експерта передбачено ст. 6 Профільного Закону й п. 3.9 розд. III Інструкції № 1. Незалежно від виду судочинства експерт має право подавати клопотання про надання йому додаткових матеріалів (зокрема об'єктів дослідження: п. 1 ч. 1 ст. 13 Профільного Закону).

Вважаємо слушною запропоновану в ч. 4 ст. 25 законопроекту № 8223 ¹⁹⁶ норму, за якою об'єкти, щодо яких державою встановлені обмеження обігу та використання (наприклад, тварини, занесені до Червоної книги України), досліджують виключно державні спеціалізовані судово-експертні установи.

Отже, наведене вище свідчить, що об'єкти судової експертизи загалом і СВЕ зокрема є матеріальними та матеріалізованими носіями інформації. Зазвичай матеріальними об'єктами СВЕ є речові докази, документи, тварини, трупи тварин, їхні рештки, зразки для порівняльного дослідження, місце події.

Проаналізовані чинні нормативно-правові акти й відомчі документи та законопроекти дають змогу стверджувати, що підґрунтям фахової діяльності судового експерта є судово-експертні дослідження об'єктів, наданих замовником судової експертизи.

Пильна увага в наукових працях зарубіжних учених до окремих об'єктів судово-ветеринарних досліджень сприяє розвитку цього напрямку судово-експертної діяльності ¹⁹⁷. Найбільше дослідників цікавлять трупи тварин з ознака-

¹⁹³ Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

¹⁹⁴ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

¹⁹⁵ Там само.

¹⁹⁶ Про судову експертизу та самоврядування судових експертів : проект Закону України від 03.04.2018 р. № 8223. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6CF00A?an=3> (дата звернення: 27.12.2023).

¹⁹⁷ Munro R., Ressel L., Gröne A., Hetzel U., Jensen H. E., Paciello O., Kipar A. European Forensic Veterinary Pathology Comes of Age. *Journal of Comparative Pathology*. 2020. Vol. 179. Pp. 83—88. DOI: 10.1016/j.jcpa.2020.08.003 (дата звернення: 01.12.2023).

ми насильницької смерті¹⁹⁸ або постраждали від ЖПТ живі тварини, наприклад, собаки домашні¹⁹⁹, коти домашні²⁰⁰, свині домашні²⁰¹, косулі²⁰², олені²⁰³, видри²⁰⁴, орлани²⁰⁵ та ін. Усі названі об'єкти є джерелом відомостей, за допомогою яких судветексперт з'ясовує факти й обставини, що становлять предмет судової експертизи. Підкреслимо, що об'єкт СВЕ дає змогу в розгалуженій предметній сфері виокремити термінологію, методологію, інформаційне наповнення та забезпечує системну єдність, а за допомогою сукупності спеціальних знань — укладання висновку експерта з відповідями на ті питання, які раніше навіть не ставили на розв'язання експертизи.

Системна єдність об'єкта СВЕ дає змогу дослідити систему його властивостей завдяки окресленому комплексу ознак. Вибираючи методику судово-ветеринарного дослідження, важливо правильно скласти алгоритм такого дослідження для об'єктивного розв'язання експертних завдань у категоричній формі та з дотриманням принципу максимального збереження об'єктів. Наприклад, під час проведення судово-ветеринарного розтину трупа тварини та встановлення судово-ветеринарного діагнозу судовий експерт у чіткій послідовності здійснює спочатку зовнішнє, а потім внутрішнє його дослідження.

Дотримання встановленого порядку судово-ветеринарного дослідження підекспертного трупа тварини дасть змогу оцінити стан порожнин тіла, кож-

¹⁹⁸ Wolf C., Gerst K., Priemer G. Post-mortem clinical pathology in cattle — an additional tool for the veterinary pathologist. *Tierarztl Prax Ausg G Grosstiere Nutztiere*. 2021. Vol. 49. Is. 6. Pp. 403—412. DOI: 10.1055/a-1593-6948 (дата звернення: 01.12.2023).

¹⁹⁹ Gottlieb D. L., Prittie J., Buriko Y., Lamb K. E. Evaluation of acute traumatic coagulopathy in dogs and cats following blunt force trauma. *Journal of Veterinary Emergency and Critical Care (San Antonio)*. 2016. Vol. 27. Is. 1. Pp. 35—43. DOI: 10.1111/vec.12525 (дата звернення: 01.12.2023).

²⁰⁰ Nation P. N., St. Clair C. C. A Forensic Pathology Investigation of Dismembered Domestic Cats: Coyotes or Cults? *Veterinary Pathology*. 2019. Vol. 56. Is. 3. Pp. 444—451. DOI: 10.1177/0300985819827968 (дата звернення: 01.12.2023).

²⁰¹ Hill M. A., Pokines J. T. Comparative analysis of fetal pig decomposition processes in burials of variable depths and wrapping. *Journal of Forensic Sciences*. 2022. Vol. 67. Is. 6. Pp. 2192—2202. DOI: 10.1111/1556-4029.15120 (дата звернення: 01.12.2023).

²⁰² Fucci N., Campobasso C. P., Mastrogioseppe L., Puccinelli C., Marcheggiani S., Mancini L., Marino L., Pascali V. L. Diatoms in drowning cases in forensic veterinary context: a preliminary study. *International Journal of Legal Medicine*. 2017. Vol. 131. Is. 6. Pp. 1573—1580. DOI: 10.1007/s00414-017-1565-y (дата звернення: 01.12.2023).

²⁰³ Uvira M., Marecová K., Dokoupil M., Dvořáček I., Handlos P. Fatal deer attack in a rutting season. *Forensic Science, Medicine and Pathology*. 2019. Vol. 15. Is. 1. Pp. 93—96. DOI: 10.1007/s12024-018-0048-x (дата звернення: 01.12.2023).

²⁰⁴ Gaydos J. K., Delaney M. A., Raverty S. Causes of Mortality in a Population of Marine-Foraging River Otters (*Lontra canadensis*). *Journal of Wildlife Diseases*. 2020. Vol. 56. Is. 4. Pp. 941—946. DOI: 10.7589/JWD-D-20-00031 (дата звернення: 01.12.2023).

²⁰⁵ Viner T. C., Hamlin B. C., McClure P. J., Yates B. C. Integrating the Forensic Sciences in Wildlife Case Investigations: A Case Report of Pentobarbital and Phenytoin Toxicosis in a Bald Eagle (*Haliaeetus leucocephalus*). *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 1103—1106. DOI: 10.1177/0300985816641176 (дата звернення: 01.12.2023).

ного органа окремо та в їхньому взаємозв'язку, а також ділянок тіла. У разі порушення послідовності судово-ветеринарного розтину трупа можна втратити окремі цінні ознаки.

У процесі пізнання судветексперт здійснює всебічний аналіз об'єкта дослідження, застосовуючи спеціальні ветеринарні знання. Цілісне уявлення про складний об'єкт СВЕ дає змогу судовому експертові вийти на новий, більш високий рівень пізнання.

Об'єкти судово-ветеринарного дослідження, що швидко псуються (наприклад, труп тварини), судовий експерт негайно оглядає та досліджує, а також фотографує та відеофіксує їх. Після огляду їх повертають особі (органу), від якої (якого) їх одержали.

Для гарантування достовірності матеріалів справи, наданих на проведення судово-ветеринарного дослідження, із метою запобігти ушкодженням або зміні властивостей об'єктів, якщо їхні габарити та властивості дають змогу, передають судовому експерту в упакованому й опечатаному вигляді. В іншому разі суб'єкт призначення СВЕ до її проведення має забезпечити експертові безперешкодний доступ до місця знаходження об'єктів дослідження, гарантувати належність, достовірність і допустимість доказів експертного дослідження (зокрема речових доказів: трупа тварини або живої тварини, кормів, кормових добавок тощо).

Отже, пропонуємо визначення об'єктів судово-ветеринарного дослідження: *це матеріальні та матеріалізовані джерела інформації про подію правопорушення, закріплені в матеріалах кримінального провадження або матеріалах цивільної, господарської, адміністративної справи, які судветексперт усебічно, повно, об'єктивно й безпосередньо досліджує під час проведення СВЕ на основі спеціальних ветеринарних знань у межах предмета експертного дослідження, застосовуючи взаємопов'язаний комплекс методів, способів і засобів для розв'язання експертних завдань.*

Оскільки об'єктом СВЕ є об'єкт пізнання (гносеологічна категорія), то всі об'єкти СВЕ доцільно розподілити на матеріальні й матеріалізовані (див. рис. 1.2).

Схарактеризуймо матеріальні й матеріалізовані об'єкти СВЕ (зокрема, з позицій їх правового статусу) докладніше.

Матеріальні об'єкти

Живі підекспертні тварини. У ст. 1 Закону «Про захист тварин...» зазначено, що тварини — це «біологічні об'єкти, що відносяться до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові». В абз. 7 ст. 1 цього Закону виокремлено ще один різновид — експериментальна тварина («тварина, що використовується для проведення наукових дослідів, експериментів») ²⁰⁶.

²⁰⁶ Про захист тварин ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

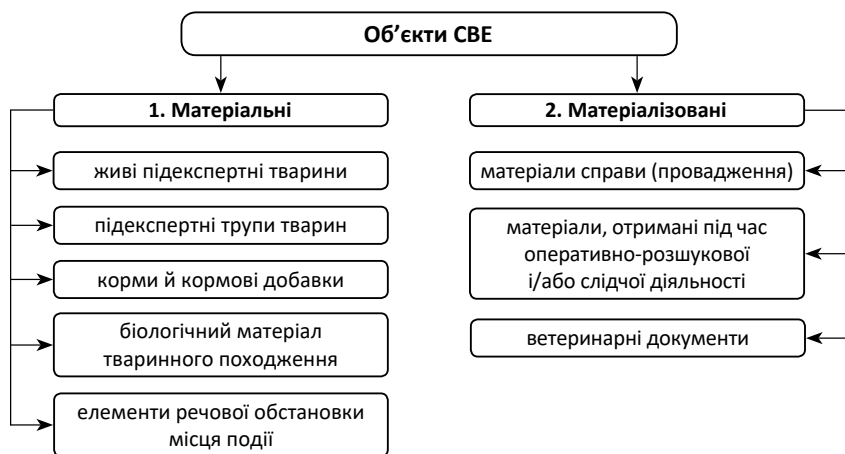

Рис. 1.2. Об'єкти СВЕ

За Законом України «Про ветеринарну медицину», тварини — це «усі хребетні та безхребетні тварини, тобто живі істоти, які відмінні від людини, але наділені чутливістю»²⁰⁷.

Поділяємо думку О. Устименка, що тварина — це неспоживча, рухома, не-подільна річ, здатна реагувати на зовнішні подразники, з певними потребами для задоволення її існування, яка має товарні якості²⁰⁸. В. Турська цілком доречно вважає тварин істотами, а не річчю²⁰⁹.

Відповідальність за ЖПТ, зокрема з безпритульними, передбачено ст. 89 КУпАП²¹⁰ і ст. 299 КК²¹¹.

Основні принципи захисту тварин від ЖПТ викладено у ст. 4 Закону «Про захист тварин»²¹². Нині надзвичайно актуальні питання гуманного ставлення до тварин і запобігання заподіяння тваринам невинуватих страждань або шкоди з будь-якою метою, окрім самооборони або виживання²¹³.

²⁰⁷ Про ветеринарну медицину URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1206-20#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

²⁰⁸ Устименко О. А. Щодо можливості сприйняття тварини як суб'єкта цивільних прав: деякі загальнотеоретичні аспекти. *Форум права*. 2014. № 1. С. 497—501. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_1_87 (дата звернення: 01.12.2023).

²⁰⁹ Турська В. Зміст та характеристика поняття «права тварин». *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. Sv. 2. Vyd. 1. С. 181—187. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2015_2_1_27 (дата звернення: 01.12.2023).

²¹⁰ Кодекс України про адміністративні правопорушення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

²¹¹ Кримінальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

²¹² Про захист тварин. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

²¹³ Зубченко Н. И. К вопросу о соотношении понятий «благополучие животных» и «защита животных от жестокого обращения» в международном праве. *Актуальні проблеми по-*

Порушене українськими дослідниками питання правового розуміння ди-кого життя як стійкої цінності²¹⁴ законодавець поступово втілює в нормативно-правових актах, адже європейський вектор розвитку України потребує закріплення європейських цінностей (зокрема, концептуального вчення про благополуччя тварин) на законодавчому рівні²¹⁵, а правовий статус тварин зрештою посів одне з чільних місць у загальнонаціональному дискурсі. На жаль, даних наукових експериментів замало для розв'язання проблем гуманного ставлення до тварин, а українське законодавство в цьому сенсі потребує суттєвих змін²¹⁶.

2020 року ми запропонували власне тлумачення ЖПТ: «*суспільно небезпечне, протиправне, винне, каране, умисне, передбачене кримінальним законодавством діяння суб'єкта злочину, яке полягає в умисному посяганні на встановлений порядок утримання та поводження з тваринами шляхом безжалісного знущання над твариною із застосуванням жорстоких методів чи з хуліганських мотивів або нацькування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських або корисливих мотивів, що спричинило ушкодження або інший розлад здоров'я, каліцтво або смерть тварини*»²¹⁷.

Оскільки специфіка правового регулювання суспільних відносин щодо тварин зачіпає багато моральних аспектів, то на них варто зважати в юридичній практиці, адже тварини є живими істотами.

Поняття ЖПТ до сьогодні залишається дискусійним. Так, С. Денисов і В. Макаров²¹⁸ вважають його злочином проти моральності, а О. Шуміло на-

літики. 2014. Вип. 52. С. 135—145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2014_52_17 (дата звернення: 01.12.2023).

²¹⁴ Zapara S. I., Fotina H. A., Klochko A. M., Fotina T. I., Yatsenko I. V. Revisiting Legal Understanding of Wild Life as a Sustainable Value. The Case of Ukraine. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2019. Vol. 10. Is. 1 (33). Pp. 14—21. DOI: 10.14505//jemt.v10.1(33).02 (дата звернення: 01.12.2023).

²¹⁵ Yatsenko I. V., Zapara S. I., Zon G. A., Ivanovskaya L. B., Klochko A. M. Animal Rights and Protection against Cruelty in Ukraine. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2020. Vol. 11. Is. 1 (41). Pp. 91—103. DOI: 10.14505//jemt.11.1(41).11 (дата звернення: 01.12.2023) ; Яценко І. В., Ключев О. М., Угровецкий О. П., Сімакова-Єфремян Е. Б., Дереча Л. М., Смирнов Г. В., Недосеков В. В., Парилівський О. І. Забезпечення благополуччя тварин, що використовуються для наукових цілей, та їх захист від жорстокого поводження в правовому полі Європейського Союзу і України. *German International Journal of Modern Science*. 2021. № 6 (2). С. 57—66. DOI: 10.24412/2701-8369-2021-6-2-57-66 (дата звернення: 01.12.2023).

²¹⁶ Там само.

²¹⁷ Яценко І. В., Парилівський О. І.. Новітні досягнення в судово-ветеринарній експертизі тварин, постраждалих від жорстокого поводження. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. З. Гжицького*. Серія: Ветеринарні науки. 2020. 22. Вип. 97. С. 95—105. DOI: 10.32718/nvlvet9716 (дата звернення: 03.10.2022).

²¹⁸ Денисов С., Макаров В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти моральності : монографія. Чернівці, 2017. 328 с.

живає злочинною жорстокістю, різновидом «агресивної поведінки, яка завдає великої шкоди жертві й здійснюється без переживання відчуттів співчуття та жалю з боку суб'єкта такої поведінки»²¹⁹.

Заслужовує на увагу визначення Т. Синоверської, за яким ЖПТ — це «умисне, безжальне діяння, або їх комплекс, яке спрямоване проти тварини і характеризується такими методами впливу на організм, у результаті яких заподіюється шкода життю, здоров'ю тварини та яке вчиняється з хуліганських чи корисливих мотивів»²²⁰.

За ЖПТ, яке завдало тваринам фізичного болю і/або страждань, «але не призвело до тілесних ушкоджень, каліцтва чи загибелі, залишення тварин напризволяще, а також інші порушення правил утримання та поводження з тваринами» (ст. 89 КУпАП)²²¹, передбачено адміністративну відповідальність²²². Якщо ЖПТ спричинило тілесні ушкодження, каліцтво або навіть смерть тварини, настає кримінальна відповідальність (ст. 299 КК)²²³. Кримінальна відповідальність за ЖПТ можлива за наявності однієї з двох ознак: застосування жорстоких методів²²⁴ або хуліганського мотиву діяння²²⁵.

ЖПТ полягає в застосуванні до тварин особливо болючих катувань і тортур, зокрема: спалювання живцем; обливання кислотою або лугом; зумисне отруєння; моріння голодом і/або спрагою; ламання кінцівок; удушення; нацькування тварин одна на одну та ін., унаслідок чого тварини зазнають істотних страждань.

²¹⁹ Шуміло О. О. Зазнач. праця. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/13754/1/Shymilo_diss_2016.pdf (дата звернення: 01.12.2023).

²²⁰ Синоверська Т. І. Міжнародне та національне законодавство у сфері захисту тварин від жорстокого поводження. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 257—262. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkur_2019_1_56 (дата звернення: 01.12.2023).

²²¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

²²² Турська В. О. Прогалини у регулюванні адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. *Правове життя сучасної України* : мат.-ли Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (Одеса, 16—17.05.2014) : У 2 т. Одеса, 2014. Т. 1. С. 68—71. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bdaf34bb-72e5-4c0b-9794-a92b6210f308/content> (дата звернення: 01.12.2023).

²²³ Кримінальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

²²⁴ Яценко І. В., Парилівський О. І., Коломоець Д. К. Обґрунтування питань, що ставляться в ухвалі суду та постанові слідчого при призначенні судово-ветеринарної експертизи трупа тварини з ознаками насильницької смерті від жорстокого поводження. *Ветеринарія, технології тваринництва та природокористування*. 2019. № 4. С. 194. DOI: 10.31890/vtpr.2019.04.34 (дата звернення: 01.12.2023).

²²⁵ Калмиков Д. О., Данилевський А. О. Кримінальна та адміністративна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами : монографія. Луганськ, 2012. 616 с. ; Алєксандрєнко В. В. Поняття та способи жорстокого поводження з тваринами. *Юридична наука*. 2015. № 6. С. 116—120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2015_6_16 (дата звернення: 01.06.2023).

Підекспертні труп тварин. Трупом є мертве тіло тварини. Об'єктом СВЕ є трупи тварин, які загинули насильницькою (зокрема, через ЖПТ або ненавмисне отруєння) або раптовою смертю за нез'ясованих обставин, а також трупи тварин невідомої належності, частини трупів тварин, ексгумовані трупи, трупи риб і бджіл за їх мору ²²⁶. За допомогою судово-ветеринарного дослідження трупів тварин визначають причину смерті, давність її настання, причиново-наслідковий зв'язок між виявленими тілесними ушкодженнями та смертю тварини тощо ²²⁷.

Корми й кормові добавки. Згідно з п. 25 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про безпечність та гігієну кормів» кормом є «будь-яка речовина або продукт, включаючи кормові добавки, перероблені, частково перероблені чи неперероблені, призначені для годування тварин» ²²⁸, а кормовими добавками — «речовини, мікроорганізми або суміші, інші ніж кормовий матеріал або премікси, які спеціально додаються до корму або води з метою виконання однієї чи декількох з таких функцій: задоволення поживних потреб тварин, забезпечення сприятливого впливу на характеристики кормів, продуктів тваринного походження, екологічні наслідки тваринницької діяльності, продуктивність та благополуччя тварин, зокрема шляхом впливу на шлунково-кишкову флору та засвоюваність кормів чи колір декоративних рибок та птахів, здійснення кокцидіостатичної чи гістомоностатичної дії» (п. 29 ч. 1 ст. 1) ²²⁹. Своєю чергою, у ст. 16 Закону України «Про безпечність та гігієну кормів» розподілено за функційним призначенням і характеристиками (технологічні; сенсорні; поживні; зоотехнічні; кокцидіостатики та гістомоностатики) та виокремлено у функційні групи ²³⁰.

Корми й кормові добавки стають об'єктами судово-експертного (судово-ветеринарного і/або судово-хімічного, судово-товарознавчого) дослідження за потреби:

- з'ясувати їхню небезпечність ²³¹;
- виявити їхню фальсифікацію ²³²;
- визначити їхній склад для з'ясування відповідності / невідповідності нормативним документам (рецептурі) ²³³.

²²⁶ Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди ...

²²⁷ Яценко І. В. Проблеми укладання уповноваженою особою постанови про призначення судово-ветеринарної експертизи та шляхи їх вирішення. *Форум Права*. 2022. Вип. 73. № 2. С. 11—12. DOI: 10.5281/zenodo.6471059 (дата звернення: 01.12.2023).

²²⁸ Про безпечність та гігієну кормів : Закон України від 21.12.2017 р. № 2264-VIII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2264-19#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

²²⁹ Там само.

²³⁰ Там само.

²³¹ Яценко І. В. Проблеми укладання DOI: 10.5281/zenodo.6471059 (дата звернення: 01.12.2023).

²³² Там само.

²³³ Там само.

Біологічний матеріал тваринного походження. Біологічні об'єкти тваринного походження найчастіше стають об'єктами комплексних судових експертиз, під час яких фахівці досліджують внутрішні органи, кістки скелета, сліди крові, сперми, виділень, блювотні маси, ембріони, відчленовані частини туші або трупа тварини, скелетовані трупи, зольні залишки тварини, похідні шкірних покривів тваринного походження (волосся²³⁴, пір'я, луска тощо) живих підекспертних тварин, а також підекспертних трупів тварин.

Біологічний матеріал тваринного походження стає об'єктом дослідження в разі потреби встановити його належність конкретній тварині або тваринам певного зоологічного виду або класу²³⁵, самиці або самцеві, окремих фрагментів одному цілому, а також крові тварині певного виду й визначити вік тварини (наприклад, за станом зубів або кістками скелета)²³⁶ та ін.

Вилучення й доправлення об'єктів СВЕ для лабораторних досліджень здійснюють згідно з «Порядком вилучення об'єктів судово-ветеринарної експертизи з трупа тварини і надсилання їх для лабораторних досліджень»²³⁷ (також п/п. 2.4.1 «Правил судово-ветеринарної експертизи трупів тварин»²³⁸).

Елементи речової обстановки місця події. Елементами речової обстановки місця події є труп тварини (його частини) або жива постраждала тварина; сліди крові, слини, шерсті, волосся, мозкової речовини й інші сліди біологічного походження; шкура; кісткові залишки; окремі внутрішні органи; знаряддя травми та ін. Для огляду елементів речової обстановки місця події і/або трупа тварини на допомогу особі, що здійснює досудове розслідування, залучають фахівця ветмедичини (судветексперта)²³⁹.

Результати такого дослідження дають змогу особі, яка проводить досудове розслідування, досконаліше з'ясувати механізм події правопорушення, створити уявлення про знаряддя травми та спосіб скоєння злочину, учинити інші необхідні слідчі дії, а згодом сприятимуть виявленню правопорушника.

Матеріалізовані об'єкти

Матеріали справи (провадження). Матеріали справи (провадження) є основним матеріалізованим об'єктом СВЕ в разі її проведення за матеріа-

²³⁴ Ahmed Ya. A., Ali S., Ghallab A. Hair histology as a tool for forensic identification of some domestic animal species. *EXCLI Journal*. 2018. Vol. 17. Pp. 663—670. DOI: 10.17179/excli2018-1478 (дата звернення: 01.12.2023).

²³⁵ Яценко І. В., Головкин Н. П., Кириченко В. М., Балинян Т. Є., Богатко Н. М., Букалова Н. В., Сердюков Я. К. Експертний випадок ...

²³⁶ Абузнайд Карем Р. С. Судово-ветеринарні критерії визначення віку і статі великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності за морфологічними особливостями носомозкового відділу черепа : автореф. дис. ... канд. вет. наук. Харків, 2016. 24 с.

²³⁷ Порядок вилучення об'єктів судово-ветеринарної експертизи з трупа тварини для лабораторних досліджень : метод. рек. / І. В. Яценко, О. І. Парилівський, Р. Г. Казанцев. Харків, 2021. 51 с.

²³⁸ Яценко І. В., Гаврилін П. М., Бондаревський М. М. Судово-ветеринарне значення ...

²³⁹ Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди ...

лами справи й додатковим об'єктом — у разі проведення СВЕ матеріальних об'єктів.

Матеріали, отримані під час оперативно-розшукової і/або слідчої діяльності. До матеріалів справи (провадження) належать матеріали, отримані під час оперативно-розшукової і/або слідчої діяльності (протоколи огляду місця події та допиту свідків і потерпілих; схеми, фото- і відеодокументи, відео- і фонограми; висновки первинних судових експертиз). Судветексперт досліджує або оригінали документів, що містяться у кримінальному провадженні (справі), або належно засвідчені копії цих документів, якщо їх надано судовому експертові окремо без справи (провадження). Такі документи мають бути прошиті та пронумеровані.

Дослідження матеріалів справи (провадження), зокрема ветеринарних документів, дасть змогу судветекспертові правильно оцінити предмети речового доказу під час огляду місця події або місця виявлення трупа тварини; визначити механізм і давність утворення тілесних ушкоджень, заподіяння каліцтва, настання смерті тварини; поставити судово-ветеринарний діагноз; відповісти на питання, чи могла тварина зазнати конкретних ушкоджень за умов і в час, які зазначено у процесуальному документі про призначення СВЕ.

Ветеринарні документи. Ветеринарні документи є надважливими для проведення СВЕ, оскільки містять основну і/або додаткову інформацію для обґрунтованого й об'єктивного встановлення фактичних даних та обставин, що мають значення для справи, у зв'язку із чим ми виокремили їх як особливу групу об'єктів дослідження.

До ветеринарних документів належать протоколи патологоанатомічного розтину трупів тварин; акти епізоотичного обстеження господарства; журнали реєстрації та лікування хворих тварин; історія хвороби тварини; витяг з амбулаторної картки хворої тварини; результати лабораторних досліджень біологічних рідин організму (крові, сечі, жовчі, калу, шлункового соку тощо); результати лабораторного бактеріологічного, вірусологічного, мікологічного дослідження біологічного матеріалу та клінічних діагностичних досліджень (наприклад, висновок ультразвукового та протоколи електрокардіологічного, патоморфологічного, рентгенологічного (томографічного), гістологічного досліджень тощо); журнал видачі ветеринарних документів; експлуатаційний дозвіл та ін.

Ветеринарні документи є основними матеріалізованими об'єктами (у разі проведення судової експертизи за матеріалами справи) і додатковим об'єктом дослідження (у разі СВЕ матеріальних об'єктів). Вони допомагають судветекспертові правильно й у динаміці оцінити повноту та вчасність проведення діагностичних досліджень, надання ветеринарної допомоги хворим тваринам, правильність організації оздоровчих і профілактичних заходів за епізоотій.

Виокремимо особливості об'єкта СВЕ:

- матеріальна природа, інформаційна роль;

- зв'язок установлюваних фактів із досліджуваною подією;
- річ, фрагмент реальної дійсності;
- тісний взаємозв'язок об'єкта і предмета експертного пізнання;
- відтворення об'єкта у свідомості суб'єкта;
- процесуальний статус (можливість послугуватися отриманою судовим експертом інформацією як доказом у судочинстві).

Як і в інших видах судової експертизи, виокремимо в СВЕ три самостійні групи об'єктів:

1) основні об'єкти (речові докази як предмети матеріального світу, що містять інформацію про обставини, які мають значення для справи: живі тварини, трупи тварин, корми тощо);

2) зразки для порівняльного дослідження;

3) довідкові матеріали (довідники, атласи, національні стандарти, інструкції, настанови тощо).

За результатами аналізу об'єктів СВЕ, проведених у ННЦ ICE протягом 2019—2022 рр., ми склали таблицю.

Динаміка об'єктів судово-ветеринарних досліджень у 2019—2022 рр.

Рік Об'єкт дослідження		2019		2020		2021		2022	
		к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Загальна кількість СВЕ		32	100	35	100	61	100	15	100
Живі тварини		13	40,6	11	31,4	3	4,9	4	26,7
Трупи тварин		19	59,4	24	68,6	58	95,1	11	73,3
Собаки	живі	11	31,4	8	22,9	1	1,6	4	26,7
	трупи	12	34,4	11	31,4	11	18,0	11	73,3
Коти	живі	2	6,25	3	8,6	2	3,3	—	—
	трупи	7	21,9	9	25,7	1	1,6	—	—
Журавлі сірі, трупи		—	—	—	—	45	73,9	—	—
Свині дикі, трупи		—	—	—	—	1	1,6	—	—
Олені, трупи		—	—	3	8,6	—	—	—	—
Зайці, трупи		—	—	1	1,6	—	—	—	—
Бджоли		—	—	*	*	—	—	—	—

* Кількість і відсоток досліджених бджіл не зазначаємо.

Динаміка судово-ветеринарних досліджень об'єктів у 2019—2022 рр. свідчить про збільшення їхньої кількості: у 2020 р. (порівняно з 2019 р.) — на 9,4 %, а в 2021 р. (порівняно з 2020 р.) — на 74,3 %. Унаслідок повномасштабної війни російської федерації проти України 2022 р. кількість таких експертиз стрімко зменшилася: на 24,6 % порівняно з 2021 р. та на 46,9 % порівняно з 2019 р.

1.7. МЕТОДИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Під час проведення судових експертиз чи експертних досліджень експерти застосовують відповідні методи дослідження, методики проведення судових експертиз. Визначення способу проведення судової експертизи належить до компетенції судового експерта ²⁴⁰.

Експертне дослідження полягає в пізнавальній діяльності судового експерта — складному творчому процесі, у якому реалізуються знання новітніх досягнень науки й техніки, володіння сучасними ефективними методами дослідження та вміння експерта.

Методика експертного дослідження — результат наукової роботи, який містить систему методів дослідження, що їх застосовують у процесі послідовних дій експерта з метою виконання певного експертного завдання ²⁴¹.

Метод експертного дослідження — це система логічних і/або інших інструментальних операцій (способів, прийомів) отримання даних для розв'язання питання, поставленого перед судовим експертом ²⁴².

Спосіб — це дія або система дій, що застосовуються для виконання будь-якої роботи.

Специфіка предмета й об'єктів СВЕ зумовлює специфіку її методів і методик. Операції, що утворюють метод, — це застосування знань закономірностей об'єктивної дійсності для отримання нових знань. Методи СВЕ формуються на підставі відповідних апробованих наукових методів, характеру якостей об'єкта експертизи, досвіду розв'язання практичних завдань ²⁴³.

²⁴⁰ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

²⁴¹ Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз : затв. пост. Кабміну України від 02.07.2008 р. № 595 (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

²⁴² Основи судової експертизи ...

²⁴³ Grela M., Listos, P., Gryzinska M., Chagowski W., Buszewicz G., Teresinski, G. Imaging techniques as a method of sectional examination in forensic veterinary medicine. *Medycyna weterynaryjna-veterinary medicine-science and practice*. 2018. Vol. 74 (12). Pp. 751—758. DOI: 10.21521/mw.6005 (дата звернення: 01.12.2023).

На обрання методів дослідження, окрім предмета, завдань, об'єктів експертизи, значною мірою впливає ступінь ефективності того чи того методу, що виражається в його дієвості, умовній економічності, допустимості за законом, складності, можливості проведення повторного дослідження, надійності, тривалості тощо ²⁴⁴.

Методи, які застосовують у СВЕ, переважно запозичено з гуманітарних (судова ветеринарна медицина) наук, а також трансформовано відповідно до специфіки завдань та об'єктів судової експертизи. Водночас вони можуть істотно відрізнятися за формою реалізації (прийомом, технічним обладнанням). До методів дослідження висувають низку вимог, визначених законом:

- 1) наукова обґрунтованість і достовірність;
- 2) апробованість;
- 3) результати їх застосування мають бути очевидними й наочними для всіх учасників процесу;
- 4) застосування методів і засобів не має принижувати честі й гідності громадян, порушувати морально-етичні принципи;
- 5) максимальне збереження об'єктів;
- 6) економічність;
- 7) можливість перевірки;
- 8) безпечність;
- 9) простота й доступність;
- 10) універсальність і актуальність;
- 11) допустимість.

Оскільки СВЕ є сферою науково-практичної діяльності, чинниками, що визначають необхідність створення нових і модифікацію методик експертного дослідження, що існують, є як експертна практика зокрема, так і практика судочинства загалом ²⁴⁵. Основним джерелом формування нових методик є спеціальні наукові розроблення, зумовлені необхідністю розв'язання актуальних експертних завдань, що відображено в наукових дослідженнях судово-експертних установ Мін'юсту України.

За ступенем спільності та субординації методів дослідження в судовій експертизі взагалі та СВЕ зокрема, А. І. Вінберг і О. Шляхов ²⁴⁶ запропонували їх поділ, адаптований до потреб СВЕ (рис. 1.3).

²⁴⁴ Сімакова-Єфреман Е. Б., Балинян Т. Є., Дереча Л. М. Про критерії оцінювання методик проведення судових експертиз в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 151—161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2010_10_26 (дата звернення: 01.12.2023).

²⁴⁵ Yanai T. Current status of veterinary forensic science in Japan. *J. Toxicol. Pathol.* 2025. 38(1):3-16. DOI: 10.1293/tox.2024-0041.

²⁴⁶ Вінберг А. И., Шляхов А. Р. Общая характеристика методов экспертного исследования. *Общее учение о методах судебной экспертизы*. 1977. № 28. С. 54—94.

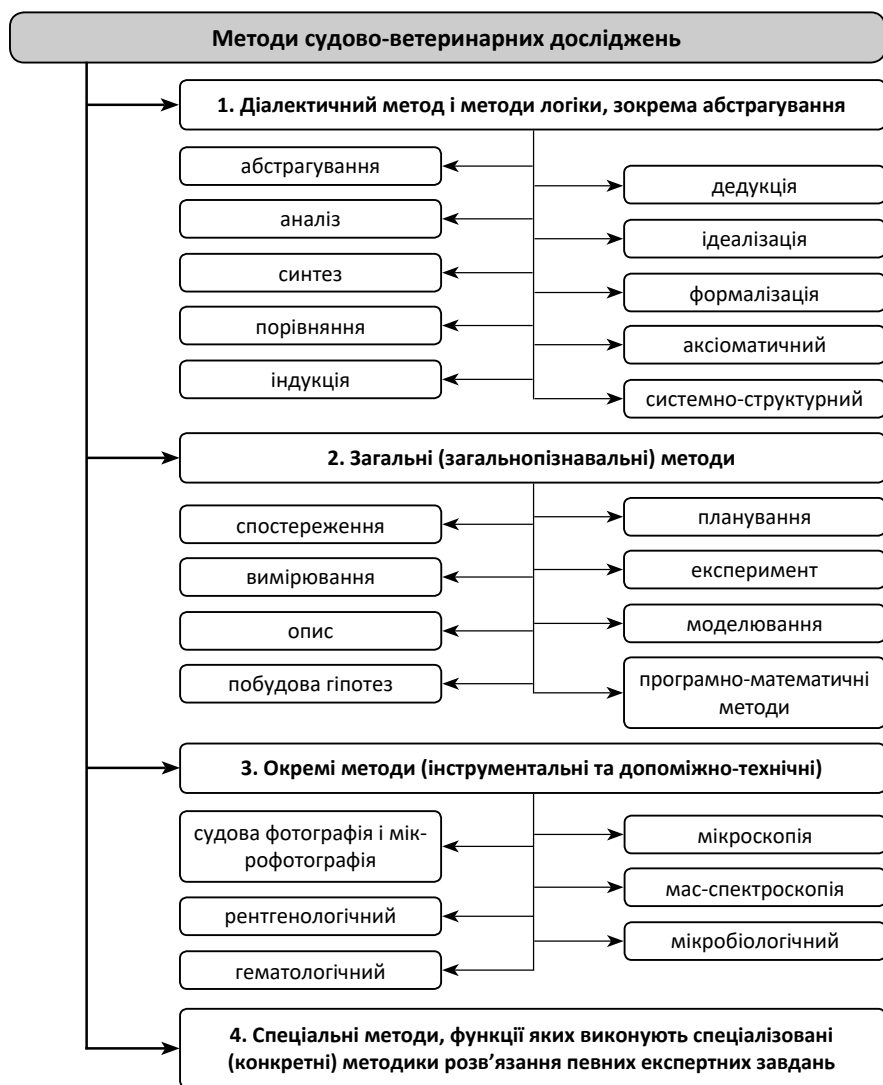

Рис. 1.3. Система методів судово-ветеринарних досліджень

Така систематизація з урахуванням належності до загальних методів пізнання, діалектичного методу та методів логіки прийнятна для будь-якого виду експертного дослідження, зокрема для СВЕ.

Проводячи дослідження, судовий експерт має володіти досконалим знанням різних напрямів ветмедицини, тваринництва й криміналістики²⁴⁷. У процесі

²⁴⁷ Wolf C., Gerst K., Gerst S., Priemer G. Postmortale klinische Labordiagnostik beim Rind – ein Zusatzinstrument für die Veterinärpathologie [Post-mortem clinical pathology in cattle – an

проведення СВЕ широко користуються інструментами, оптичними пристроями, фотоапаратами, рентгенівською апаратурою, хіміко-аналітичними приладами, комп'ютерною технікою тощо. СВЕ починається з візуального дослідження об'єкта. Об'єкти детально описують, визначають їх морфологічні особливості, установлюють розміри, масу (вагу) тощо. В окремих випадках відбирають органи або біологічні рідини з досліджуваного об'єкта. Лише маючи інформативний матеріал дослідження, можна добирати відповідні схеми й надійні методи його дослідження для всебічного й об'єктивного обґрунтування результатів.

Методи експертної діяльності — це система дій і операцій із розв'язання експертних завдань. Своєю чергою, вони формуються та ґрунтуються на відповідних наукових методах, характері та якостях об'єкта експертної діяльності, досвіді розв'язання конкретних практичних завдань, зокрема на алгоритмах та правилах, розроблених самим експертом.

На обрання методів дослідження значною мірою впливає предмет, завдання, об'єкти судової експертизи, ступінь ефективності методу, що виявляється в його дієвості, умовній економічності, допустимості за законом, складності, можливості проведення повторного дослідження, надійності, тривалості тощо.

Залежно від впливу на збереженість об'єкта як речового доказу запропоновано систему методів:

- 1) методи, що не впливають на властивості речових доказів (судова фотографія, оптична мікроскопія, відбивна спектроскопія тощо);
- 2) методи, що не змінюють зовнішніх ознак, але частково впливають на властивості матеріалу, речовини об'єктів (люмінесцентний аналіз, рентгеноструктурний аналіз тощо);
- 3) методи, що змінюють цілісність об'єкта, руйнують його форму та змінюють його властивості;
- 4) методи, що призводять до знищення речових доказів.

Така систематизація стосується не лише речових доказів, а й інших матеріальних об'єктів судової експертизи, які не мають статусу речових доказів, наприклад, живих тварин, трупа або його частин, місця події, зразків тощо.

Згідно з характером властивостей, ознак об'єктів, що підлягають СВЕ, виокремлюють методи, за допомогою яких досліджують морфологічні властивості та ознаки; фізичні та хімічні властивості об'єкта; мікробіологічні чи токсикологічні параметри тощо.

Діалектичний метод і методи логіки. СВЕ як засіб пізнання користується методами діалектики, оскільки діалектика містить теорію пізнання, гносеологію, відповідно до яких будь-яке явище необхідно розглядати, досліджуючи й узагальнюючи історію його походження в розвитку, переходячи від незнання до знання ²⁴⁸.

additional tool for the veterinary pathologist]. *Tierarztl Prax Ausg G Grosstiere Nutztiere*. 2021. 49(6):403-412. DOI: 10.1055/a-1593-6948.

²⁴⁸ Щербakovський М. Г. Методологія дослідження феномена судових експертиз. Проблеми теорії та практики застосування законодавства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. № 3. С. 133—142. URL: <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/issue/view/42> (дата звернення: 01.12.2023).

В основі розвитку методології СВЕ лежать закони діалектики, зокрема заперечення заперечення, розвиток за спіраллю, розривів поступовості, перехід кількісних змін у якісні, єдність і боротьба протилежностей, взаємозв'язок та близька залежність усіх сторін кожного явища, здатність матерії до відображення її первинності стосовно пізнання, а також такі категорії, як одиничне й особливе, частина та ціле, форма та зміст.

Проілюструємо зазначене на прикладі діалектичного закону переходу кількісних змін у якісні: до початку судово-ветеринарного дослідження трупа тварини судовий експерт не має відповіді на питання, яка причина смерті тварини, чи є ця смерть насильницькою, яка давність її настання. Після проведеного повного дослідження трупа тварини (накопичення кількісних змін) судовий експерт формує чітке й об'єктивне уявлення про характер виявлених змін у трупі тварини, відповідно і про причину її смерті (якісні зміни).

До арсеналу СВЕ належать також *методи логіки*: абстрагування, аналіз, синтез, індукція, дедукція, ідеалізація, порівняння, аналогія, гіпотеза, експеримент та ін., а також такі загальні (загальнопізнавальні) методи, як спостереження, вимірювання, опис, планування, моделювання, побудова гіпотез тощо. Вони застосовуються на різних етапах експертного дослідження.

Аналіз (від грец. *analysis* — розкладання, розчленування, розбирання) — метод дослідження, що припускає уявне розкладання пізнаваного об'єкта на різні компоненти, будь-якого складного явища на елементи, виділення в об'єкті тих чи тих його елементів, властивостей, зв'язків, відносин тощо.

Наприклад, дослідження стану здоров'я живої підекспертної тварини загалом проводять, досліджуючи стан окремих систем організму: серцево-судинної, дихання, травлення, виділення тощо. Під час аналізу може бути виявлено ознаки відхилення від фізіологічної чи анатомічної норми. Слідча й судова практика використовує лише ті матеріали аналізу, що, виявляючи негативні відхилення, не мають задовільних пояснень, але логічно виявляють свій зв'язок із розслідуваними злочинами, наприклад, коли експерт установлює, що гематома утворилася від дії тупого знаряддя.

Синтез — метод дослідження, який полягає в поєднанні, відтворенні зв'язків окремих частин, елементів, компонентів (окремих систем організму) складного явища (організму тварини), тобто синтез є процесом об'єднання раніше розрізнених речей або понять у ціле. Синтез окремих результатів оцінювання всієї сукупності знайдених на попередніх етапах ознак дає змогу одержати уявлення про діагноз, ушкодження чи смерть тварини.

Індукція (англ. *induction* — наведення) — метод пізнання, який дає можливість одержати загальний висновок на основі аналізу окремих фактів (від окремого до загального), а також спосіб міркування, за допомогою якого встановлюють обґрунтованість висунутого припущення. Наприклад, значна кровотеча у грудну й черевну порожнини в результаті отриманої травми черевної стінки, розриву діафрагмальної частки лівої легені, діафрагми, повного багатуолам-

кового перелому тіла реберної кістки зліва внаслідок ушкодження тварини гострим предметом, колапсу призвела до паралічу серця, що стало причиною смерті тварини. Перелік видів ушкоджень забезпечує одержання ймовірного, проте недостовірного знання.

Дедуція (від лат. *deductio* — виведення) — метод, який полягає у здобутті висновків на основі знання певних загальних положень, тобто принцип пізнання від загального до окремого. Загальні принципи й закони допомагають правильно інтерпретувати конкретні явища дійсності. Наприклад, під час визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, установлюють динаміку змін клінічного стану тварини до її цілковитого одужання чи загибелі, ураховують строк, упродовж якого хворіла тварина або загоювалося ушкодження, зважають на період, у який спостерігалася втрата загальної чи спеціальної працездатності тварини.

Під час проведення СВЕ дедуція (пізнання від загального до окремого) та індукція (пізнання від окремого до загального) постійно змінюють і доповнюють одна одну на різних стадіях дослідження. Наприклад, кровотеча може відбуватися як унаслідок травми, заподіяної тварині, так і через патології, не пов'язані з травмуванням. Проте в процесі судово-ветеринарного дослідження фахівець звужує коло діагнозів і конкретизує причину кровотечі, заподіяної тварині за конкретних обставин.

Формалізація — це подання будь-якої змістовної інформації у вигляді формальної системи за математичним принципом. У процесі виконання судово-ветеринарних досліджень експерт має прагнути не лише скласти якісну характеристику ознак об'єкта, а й надати їх кількісне визначення, що досягається створенням формалізованої системи опису цих ознак і процедур дослідження²⁴⁹.

Конкретизація (від лат. *concretus* — зрощення) — відтворення об'єктивної конкретності досліджуваного об'єкта в цілісній системі теоретичного знання²⁵⁰. На відміну від абстрактного, це всебічне, детальне дослідження об'єктів, наприклад, із метою установлення лікарської помилки в діях лікаря ветмедичини, що призвело до смерті тварини на операційному столі.

Аналогія (від грец. *analogia* — відповідність, подібність, схожість) — умовивід, у якому від схожості предметів за одними ознаками робиться висновок про можливу схожість цих предметів за іншими ознаками. При умовиводах за аналогією знання, набуте під час розгляду певного об'єкта дослідження, переноситься на інший, менш доступний для дослідження. Наприклад, механізм ушкодження тварини за аналогічних травм буде подібним (аналогічним).

²⁴⁹ Puccetti M., Beccati F., Denoix J. M. Bone stress injuries and fatigue fractures of the pelvis in endurance horses. *Equine Vet. J.* 2022. 54(6):1064-1075. DOI: 10.1111/evj.13536.

²⁵⁰ Щербаківський М. Г. Проведення та використання судових експертиз ... URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0dd2821b-1646-4d5c-965f-c20e08dc1479/content> (дата звернення: 27.12.2023).

Ідеалізація — метод наукового пізнання, який полягає в уявному конструюванні об'єктів, яких не існує в дійсності. Ідеалізація включає момент абстрагування від реальних предметів та процесів. Виникає можливість застосовувати до них математичні методи дослідження.

Метод порівняння найчастіше застосовують для проведення ідентифікаційних досліджень, коли порівнюють різні властивості, ознаки предметів, явищ за їх відображеннями (слідами). Порівняння може здійснюватися як простим (візуальним) способом, так із застосуванням мікроскопів, інших технічних приладів, які дають змогу порівнювати якісні або кількісні характеристики об'єктів дослідження.

Уявний процес порівняння завжди наявний і під час діагностичного (що це таке?) та ситуаційного аналізів (чи має місце в даному випадку вже відомий ситуаційний «еталон»?).

Об'єкти мають бути порівнюваними, тобто однотипними. Порівняння має на меті виявлення спільних і розбіжних ознак. Так, між собою порівнюються подібні об'єкти, наприклад, ребро коня і ребро великої рогатої худоби. Цей метод дає змогу встановити видову й індивідуальну належність органів.

Системно-структурний метод полягає в дослідженні об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто розгляді об'єкта як системи.

Отже, залежно від поставленого завдання експерт обирає комплекс аналітичних методів і прийомів, що дає йому змогу встановити причину смерті тварини чи визначити ступінь шкоди, заподіяної здоров'ю тварини тощо.

Загальні (загальнопізнавальні) методи. Це спостереження, вимірювання, опис, планування, моделювання, побудова гіпотез, метод експерименту, програмно-математичні методи тощо.

Спостереження застосовують для дослідження певного об'єкта, явища, процесу. Візуальний огляд — невід'ємний етап СВЕ. Результати безпосереднього візуального сприйняття об'єкта (наприклад, живої тварини чи трупа тварини) є основою для його подальшого дослідження: наявність саден, гематом, рубців на тілі тварини, колір слизових оболонок і шкіри, окрас волосяного покриву тощо. Воно може бути як простим (візуальне сприйняття об'єкта), так і кваліфікованим (із залученням спеціальних технічних засобів).

Спостереження здійснюється експертом особисто, безпосередньо і під час огляду речових доказів та інших об'єктів під час їх надходження, і під час безпосереднього дослідження з метою проведення ідентифікації, діагностики чи ситуалогічного аналізу.

Значення спостереження полягає в тому, що воно поєднує в собі чуттєве та раціональне пізнання, об'єкт дослідження сприймається через окремі ознаки його властивостей і станів як цілісної структури.

Опис — зазначення якісних (передбачає застосування описових характеристик) і кількісних ознак, властивостей об'єкта в певній послідовності. Це засіб фіксування інформації. Цей метод застосовують для дослідження біологічного

матеріалу тваринного походження, наприклад, анатомічних особливостей кісток²⁵¹, а також опис органів і тканин трупів тварини під час розтину або в ході дослідження живої травмованої підекспертної тварини тощо.

Проведення СВЕ без опису неможливе. Воно відображається в літерних і цифрових знаках, графіках, схемах, фото, рисунках, символах тощо.

Описові (якісні) ознаки менш об'єктивні, ніж метричні (кількісні), вони важче піддаються математичному аналізу. Оцінювання якісних критеріїв часто може бути суб'єктивним, проте оцінювання кількісних критеріїв завжди об'єктивне.

Вимірювання допомагає досягти максимальної точності результатів. Необхідні вимірювання частіше виконують за допомогою вагів, мірної лінійки, штангенциркуля, термометра, тонометра, пульсометра, мікроскопа, рефрактометра, колориметра тощо і складають описи.

Вимірювальні методи застосовують для визначення розмірів тіла тварини, ушкоджень, знарядь травмування, розмірів, маси, віку біологічного матеріалу тваринного походження²⁵², зокрема окремих органів трупів тварини, фізіологічних параметрів організму тварини (температури, пульсу, дихання, артеріального тиску тощо). Вони важливі як для опису результатів зовнішнього огляду, так і для аналітичного дослідження.

Експеримент — відтворення явищ у штучно створених аналогічних умовах. Експеримент проводять для встановлення можливості, послідовності, механізму, причин та умов події, що відбулася (чи може відбутися), зокрема, у сфері ветеринарії або тваринництва²⁵³.

Під час експерименту судветексперт може повторити те або те явище за певних умов, свідомо змінюючи за необхідності умови експерименту, адже головне — це серія дослідів у різних варіантах. Мета — підтвердження або спростування експертної версії, встановлення природи явища тощо. Класичним прикладом експерименту є постановка біопроби на лабораторних тваринах або інших біологічних тест-системах для підтвердження діагнозу інфекційного захворювання тварин.

Моделювання спрямовано на створення та використання різних моделей об'єктів, ситуацій у практичній діяльності (матеріальне моделювання відбитків, предметів, графічне моделювання тощо) та в уявному пізнанні (уявне моделювання)²⁵⁴. У СВЕ найбільш поширене моделювання травм²⁵⁵ та графічне моделювання.

²⁵¹ Рудик С. К. Спланхнокраний Cervidae і Bovidae. Київ, 2008. 208 с.

²⁵² Гаврилін П. М., Прокушенкова О. Г., Яценко І. В., Шулешко О. О., Масюк Д. М. Судово-ветеринарне визначення видової належності тварин за окремими фрагментами тіла. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2012. Вип. 24, ч. 2. С. 426–430.

²⁵³ Fox P. R., Donovan T. A. Sudden death in a dog with aortic coarctation. *J. Vet. Cardiol.* 2020. 31:23-29. DOI: 10.1016/j.jvc.2020.08.001.

²⁵⁴ Шигун М. М. Моделювання як метод наукових досліджень та інші методи пізнання дійсності. *Міжнародний збірник наукових праць*. 2007. Вип. 3 (9). С. 203–214. DOI: 10.26642/rbo-2007-3(9)-203-214 (дата звернення: 01.12.2023).

²⁵⁵ Weber B., Lackner I., Haffner-Luntzer M., Palmer A., Pressmar J., Scharffetter-Kochanek K., Knoll B., Schrezenmeier H., Relja B., Kalbitz M. Modeling trauma in rats: similarities to humans

Графічна модель (фототаблиці) — засіб фіксування результатів спостереження та вимірювань, отриманих судветекспертом під час розтину труп тварини, або фіксування тілесних ушкоджень, виявлених на живій підекспертній тварині. Створення експертом фототаблиць стає невід’ємною частиною висновку судветексперта, і якщо вони достатньо точно в усіх деталях відображають досліджуваний об’єкт, то це додає висновку експерта більшої переконливості та наочності під час його оцінювання. До методу графічного моделювання вдаються також під час складання схем положення трупа тварини в середовищі, яке його оточує, та розташування його частин тощо.

Матеріальне моделювання проводять шляхом виготовлення зліпків із відбитків зубів тварин, ранового каналу, складання схем, виготовлення рисунків тощо.

Загальні (загальнопізнавальні) методи пов’язані один з одним, впливають або переходять із одного в інший і породжують окремі методи.

Окремі методи. Особливістю окремих методів є те, що їх застосовують не в усіх галузях знань. До них належать судова фотографія, мікрофотографія, мікроскопічні методи дослідження (цитологічні, гістологічні, електронномікроскопічні), рентгенологічні, ультрасонографічні, гістологічні, мікробіологічні (бактеріологічні, вірусологічні, мікологічні), імунологічні, гематологічні, які застосовуються під час проведення СВЕ за допомогою сучасних приладів (рентген-апаратів, апаратів для ультрасонографічного дослідження, мікроскопів, зокрема й електронних, тощо).

Судова фотографія. У СВЕ використовують фіксувальне, досліджувальне й мікрофотографування. Фіксувальне фотографування дає змогу показати загальний вигляд об’єкта дослідження. Під час фотографування макрооб’єктів обов’язково використовують масштабні лінійки. Досліджувальне фотографування дає змогу сфотографувати об’єкт дослідження під час його аналізу в інфрачервоному або ультрафіолетовому випромінюванні. Для фотографування мікрооб’єктів використовують спеціальні мікронасадки.

Стереоскопічне фотографування дає змогу досліджувати об’єкт в об’ємі й просторі. Його застосовують, наприклад, для фіксування пози трупа тварини, розташування окремих частин її тіла, деталей тілесних ушкоджень.

Отже, у СВЕ судову фотографію застосовують як з метою фіксування зовнішнього вигляду тварини, її трупа, окремих органів чи органокомплексів, так і для розв’язання завдань ідентифікаційного, діагностичного або ситуалогічного характеру (фотографування в УФ- та ІЧ-променях, із різними світлофільтрами тощо).

Вимірювальні методи дають змогу визначити розміри тілесних ушкоджень, знаряддя травми, довжину тіла, розміри кісткових залишків, мікрооб’єктів, слідів-накладень із використанням лінійок, м’яких стрічок, штангенциркулів та

мікрометрів. Для вимірювання маси об'єктів тіла, його частин використовують технічні, торсійні та аналітичні ваги. Із метою визначення температури застосовують хімічні, ртутні, електричні термометри.

Мікроскопічні методи в СВЕ застосовують для дослідження слідів, матеріалів, предметів, речовин тощо з метою встановлення їх мікроознак, наприклад, виявлення металів у вхідній рані за вогнепального ушкодження тварини.

За допомогою мікроскопічних методів можна проводити вимірювальні та порівняльні дослідження, виділення окремих об'єктів та їх компонентів; вони допомагають сприймати дрібні або невидимі неозброєним оком частинки²⁵⁶. Оптичні методи передбачають користування різними типами мікроскопів.

До мікроскопічного методу також належить гістологічний: відібрані фрагменти органів методом аутопсії від живої тварини чи від трупа під час судово-ветеринарного розтину фіксують, далі здійснюють їх заливку в парафін або целоїдин, виготовляють гістозрізи різної товщини, які забарвлюють спеціальними барвниками з наступною мікроскопією або морфометрією структур гістозрізу²⁵⁷.

Гістологічний метод дає змогу на підставі дослідження шматочків внутрішніх органів підтвердити СВД, установлений під час дослідження трупа, а також за клітинними реакціями визначити зажиттєвість ушкоджень.

Рентгенологічні методи — це методи діагностики, які проводять шляхом проєктування рентгенівських променів на папір або плівку з метою оцінити анатомічну структуру внутрішніх органів, суглобів, ділянок тіла, кісток скелета²⁵⁸.

Сучасна променева діагностика — це комплекс основного рентгенологічного методу та нових візуалізувальних діагностичних технологій. З упровадженням комп'ютерних технологій з'явилася та швидко вдосконалюється КТ — метод отримання пошарових зображень досліджуваних органів та тканин.

КТ, порівняно з класичними рентгенографічними методами, має низку переваг: дає змогу отримувати чітке пошарове зображення об'єкта; судити не лише про стан органу, але й про взаємовідношення патологічного процесу з органами й тканинами, розташованими поруч; отримувати топограми; розрізняти більшу кількість деталей у зображенні досліджуваного об'єкта тощо²⁵⁹.

²⁵⁶ Museyko O., Marshall R. P., Lu J., Hess A., Schett G., Amling M., Kalender W. A., Engelke K. Registration of 2D histological sections with 3D micro-CT datasets from small animal vertebrae and tibiae. *Computer Methods in Biomechanics and Biomedical Engineering*. 2015. Vol. 18 (15). Pp. 1658—1673. DOI: 10.1080/10255842.2014.941824 (дата звернення: 01.12.2023).

²⁵⁷ Горальський Л. П., Хомич В. Т., Кононський О. І. Основи гістологічної техніки і морфофункціональні методи досліджень у нормі та при патології : навч. посіб. Житомир, 2011. 288 с.

²⁵⁸ Bosma F., Gerritsen R., Visser J. & Passon-Vastenburg M. Contrast-enhanced CT findings in a dog with a wood foreign body in the vertebral canal. *Vet. Radiol. Ultrasound*. 2022. 63(1):E6-E10. DOI: 10.1111/vru.13015.

²⁵⁹ Grela M., Panasiuk-Flak K., Listos P., Gryzinska M., Buszewicz G., Chagowski W., Teresinski G. Postmortem analysis of gunshot wounds to the head and thorax in dogs by computed tomography, radiography and forensic necropsy. *Medicine science and the law*. 2020. Vol. 61 (2). Pp. 105—113. DOI: 10.1177/0025802420971176 (дата звернення: 01.12.2023).

Винайдено комбіновані апарати, що поєднують різні методи візуалізації: радіоізотопні та КТ, які підвищують рівень отримання діагностичної інформації.

Нині променеві методи дослідження в СВЕ є допоміжними. Їх застосовують для визначення механізму травмування кісток скелета. У разі ушкодження вогнепальною зброєю визначають наявність, вид кулі чи снаряда, розташування вхідного й вихідного отворів. Рентгенографія дає змогу встановити особливості будови скелета, наявність ядер окостеніння й синостозів, що має значення для визначення віку тварин.

Ультрасонографія — метод дослідження організму тварини за допомогою високочастотних ультразвукових хвиль, які підсвічуються від внутрішніх тканин або органів і відбивають сигнали, що виводяться на екран ультразвукового приладу у вигляді сонограми (зображення тканин тіла). Цей метод — візуальна діагностика, нешкідлива й безболісна, дуже змістовна й швидка. За його допомогою оцінюють структуру різних органів і м'яких тканин під час судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини ²⁶⁰.

Електрокардіографія (далі — ЕКГ) — метод графічної реєстрації електричних явищ, які виникають у серцевому м'язі під час його діяльності, з поверхні тіла. Цей метод є одним з основних способів дослідження серця і діагностики захворювань серцево-судинної системи. ЕКГ є незамінним у діагностиці порушень ритму та провідності, гіпертрофії, ішемічної хвороби серця, зміни міокарду, порушень електролітного обміну тощо.

Гематологічні дослідження — це комплексний аналіз крові, в результаті якого отримують повну інформацію про кількісний та якісний її склад (кількість еритроцитів, лейкоцитів, лейкоформула, швидкість осідання еритроцитів, біохімічний аналіз крові тощо).

Судово-токсикологічні дослідження — комплекс методів для встановлення наявності та кількості отрути в організмі тварини чи її трупі для діагностики смертельних та несмертельних отруєнь тварин ²⁶¹.

Методи визначення мінерального складу об'єкта — емісійно-спектральний і атомно-адсорбційний. Вони передбачають озолювання фрагментів органів у муфельній печі й дослідження отриманої золи на вміст мікроелементів. Можна встановити видову належність органа, давність настання смерті тварини, отруєння металами й металоїдами, живонародженість тварин, знаряддя травми за видом виявленого металу, дистанцію пострілу. Об'єктами можуть бути зола, речові докази, предмети як біологічного, так і небіологічного походження, об'єкти різного строку давності.

Фізичні методи: динамометричний (давність настання смерті), електрографічний дає змогу вилучити імпрегнований метал із досліджуваного об'єкта

²⁶⁰ Li Q., Deng D., Tao J., Wu X., Yi F., Wang G., Yang F. Ultrasonic imaging of gunshot wounds in pig limb. *Genetics and molecular research*. 2015. Vol. 14 (2). Pp. 4291—4302. DOI: 10.4238/2015.april.30.1 (дата звернення: 01.12.2023).

²⁶¹ Gwaltney-Brant S. M. Veterinary Forensic Toxicology. *Veterinary pathology*. 2016. 53(5). 1067-1077. DOI: 10.1177/0300985816641994 (дата звернення: 01.12.2023).

за допомогою фотопаперу, на якому в процесі електролізу утворюється шар металу тощо; спектральний метод застосовують, коли об'єкти дослідження не відрізняються за кольором за звичайного освітлення від фону предмета, на якому вони розміщені (сліди крові на випраних тканинах); ранні трупні плями та рубцеві зміни тканин за допомогою ламп нажарювання, ртутно-кварцових чи люмінесцентних ламп; інфрачервоним випромінюванням виявляють малопомітні синці, крововиливи, накладення, які залиті кров'ю, наявність мастильних речовин у разі дорожньо-транспортної пригоди (далі — ДТП) за участю тварин; люмінесцентне дослідження виявляє сліди слини, крові, мастильних речовин, підшкірні крововиливи, рубці, наявність деяких отрут.

Хімічні методи: кольорові хімічні реакції використовують для дослідження макрооб'єктів-пошкоджень, спричинених тупими та гострими предметами; кольорові відбитки — для встановлення природи металу та його локалізацію за допомогою фотопаперу та чутливих якісних реакцій реактиву-проявника (за кольором забарвлення — вид металу, а за інтенсивністю — відносну його кількість).

Мікробіологічні методи (бактеріологічні, вірусологічні, мікологічні) дають змогу виявити збудників хвороб тварин, котрі стали причиною епізоотії або спричинили загибель тварини, шляхом виділення мікроорганізмів із тваринного біологічного матеріалу (крові, сечі, мокрот, спинномозкової рідини тощо)²⁶².

Паразитологічні методи дають змогу виявити збудників інвазивних хвороб тварин, котрі стали причиною захворювань або спричинили загибель тварини шляхом лабораторного дослідження матеріалу, відібраного від тварин²⁶³.

Отже, під час обрання методів дослідження важливу роль відіграє саме природа досліджуваних об'єктів.

Спеціальні методи. Функції спеціальних методів виконують спеціалізовані (конкретні) методики, які застосовують для розв'язання конкретних експертних завдань СВЕ.

Методика СВЕ — це система методів (приймів, технічних засобів), що застосовуються для дослідження об'єктів СВЕ з метою встановлення фактів, які мають зв'язок із предметом судової експертизи. Методикою проведення СВЕ є результат наукової роботи, що містить систему методів дослідження, які застосовують у процесі послідовних дій експерта з метою виконання певного експертного завдання.

²⁶² Маслій І. Г., Беліба Л. П., Десятникова О. В., Рудова Н. Г., Матковська С. Г. Діагностика вірусних хвороб бджіл в Україні за використання ПЛР. *Ветеринарна медицина*. 2017. Вип. 103. С. 134—138. URL: https://jvm.kharkov.ua/sbornik/103/2_30.pdf (дата звернення: 01.06.2024).

²⁶³ Паразитарні хвороби м'ясоїдних тварин. Гельмінтози : навч. посіб. / Ю. Ю. Довгій, Н. М. Сорока, О. А. Дубова, Д. В. Фещенко, Т. І. Бахур. Житомир, 2014. 216 с. URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/3590/1/Parazitarni_khvorobi_myasoyidnikh_tvarin_2014.pdf (дата звернення: 01.02.2024).

Методики клінічної судово-ветеринарної діагностики хвороб тварин і методики патоморфологічної судово-ветеринарної діагностики спрямовані на розв'язання певних завдань СВЕ. За допомогою методики клінічної діагностики хвороб тварин ставлять СВД живої підекспертній тварині з ознаками травм, хвороб, каліцтва, а також визначають ступень тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини тощо.

Клінічні дослідження живої підекспертної тварини для визначення ступеня шкоди, заподіяної їй здоров'ю, передбачають опис загального стану тварини, її габітусу, шкіри й волосяного покриву, поверхнево розташованих слизових оболонок, лімфатичних вузлів, кісток скелета й суглобів; констатацію стану систем органів (серцево-судинної, дихання, травлення, сечовиділення, розмноження, нервової системи, зору, слуху, чутливості) ²⁶⁴.

Методики патоморфологічної судово-ветеринарної діагностики з можливою візуалізацією застосовують для постановки посмертного судово-ветеринарного діагнозу, ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, для виявлення ознак насильницької смерті тощо ²⁶⁵.

Схема й послідовність застосування методик дослідження можуть змінюватись залежно від питань, поставлених судветекспертові, кількості й попереднього стану об'єктів, наданих на дослідження.

Методики проведення судових експертиз, зокрема судово-ветеринарних, підлягають атестації та державній реєстрації в порядку, визначеному Кабміном України. Методики, які пройшли атестацію, вносяться до державного Реєстру. Реєстрацію методик проводить Мін'юст України ²⁶⁶. Інформація, яка міститься в Реєстрі, є відкритою для запитів правоохоронних органів, судів та зацікавлених юридичних і фізичних осіб.

Поряд з атестованими методиками під час проведення судових експертиз застосовують інші джерела інформації, які не підлягають атестації і є обов'язковими для застосування в Україні, зокрема нормативно-правові акти та нормативні документи (міжнародні, національні й галузеві стандарти, технічні умови, правила, норми, положення, інструкції, рекомендації, переліки, настановні документи Держспоживстандарту України).

За потреби під час проведення СВЕ також можна скористатися науковою, науково-методичною, науково-технічною та довідковою літературою, монографіями, інформаційними базами даних із інтернету, а також інформаційними експертними системами, рекомендованими для застосування в експертній

²⁶⁴ Cooper J. E. & Cooper M. Veterinary involvement in forensic medicine. *Vet. Rec.* 2021. 189 (6), 249—250. DOI: 10.1002/vetr.1004.

²⁶⁵ Grela M., Listos, P., Gryzinska M., Chagowski W., Buszewicz G., Teresinski, G. Imaging techniques as a method of sectional examination in forensic veterinary medicine. *Medycyna weterynaryjna-veterinary medicine-science and practice*. 2018. Vol. 74 (12). Pp. 751—758. DOI: 10.21521/mw.6005 (дата звернення: 01.02.2024).

²⁶⁶ Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

практиці рішенням Координаційної ради з проблем судової експертизи при Мін'юсті України ²⁶⁷.

У разі, коли на підставі знання окремої методики, особистого досвіду експерт розробляє методику розв'язання конкретного завдання, а також програму дослідження конкретної ситуації, таку методику пропонувано називати «конкретною методикою». Це ненаписана, разова методика, яка є науковим узагальненням низки однотипних, конкретних методик (за літературними публікаціями та копіями висновків експертів).

В ієрархії методик виокремлюють чотири рівні:

- 1) будь-якого роду (загальне вчення про методику експертизи певного роду);
- 2) певного виду (загальна методика);
- 3) окремого підвиду експертизи (окрема методика);
- 4) методика розв'язання завдання судової експертизи (спеціальна методика).

²⁶⁷ Порядок ведення Реєстру методик проведення судових експертиз : наказ Мін'юсту України від 02.10.2008 р. № 1666/5 (зі змін. та допов.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-08#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

Розділ 2

СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНИЙ ЕКСПЕРТ ЯК СУБ'ЄКТ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН ТА СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ НОВІТНЬОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

2.1. СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНИЙ ЕКСПЕРТ ЯК СУБ'ЄКТ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН І СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Суттєвим питанням в царині теорії та практики судової експертизи є вчення про процесуальний статус судового експерта в контексті чинного законодавства України²⁶⁸. Останнє охоплює перелік обов'язків і прав, якими експерта наділено в його професійній діяльності; гарантії експертної діяльності; відповідальність експерта за неналежне виконання своїх обов'язків і порушення норм законодавства.

Питання щодо процесуального статусу судового експерта будь-якої експертної спеціальності врегульовано чинним процесуальним законодавством і відомчими підзаконними нормативним документами, проте особливості та специфіка процесуального статусу судветексперта в законодавстві України на сторінках спеціальної наукової літератури достатнього висвітлення не знайшли, тож потребують наукового дослідження й обґрунтування, систематизації знань і застосування в судово-експертній практиці.

Науково-теоретичною базою дослідження стали праці провідних українських науковців у галузі судової експертизи, зокрема А. Дудича²⁶⁹, В. Бараняка та О. Несімка²⁷⁰, А. Галушки²⁷¹, О. Угровецького²⁷², Е. Сімакової-

²⁶⁸ Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза*. 2014. № 1. С. 11—18 ; Шульженко А. В. Процесуальний статус і особливості процесуальної діяльності експерта й спеціаліста. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2016. № 19. С. 132—134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2016_19_36 (дата звернення: 01.08.2024).

²⁶⁹ Дудич А. В. Вимоги, які пред'являють до особи судового експерта як учасника кримінального провадження. *Наше право*. 2015. № 1. С. 96—102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2015_1_19 (дата звернення: 01.06.2024).

²⁷⁰ Бараняк В., Несімко О. Судовий експерт як суб'єкт судово-експертної діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. Вип. 876 (16). С. 244—248. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/791fcdcd8-7464-4d58-b45d-994632543eb0/content> (дата звернення: 01.06.2024).

²⁷¹ Галушко А. В. Експерт як учасник кримінального провадження: теоретичний аспект. *Право і суспільство*. 2017. № 5. С. 237—243. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/5_2017/part_1/42.pdf (дата звернення: 01.06.2024).

²⁷² Угровецький О. П. Регламентация правового статусу судового експерта в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 43. Т. 3. С. 229—234. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/496424.pdf> (дата звернення: 01.06.2024).

Єфремян²⁷³, Л. Максимів²⁷⁴, А. Полянського, С. Гаспарян, С. Андренко, О. Шевцової²⁷⁵, Г. Спіциної та О. Агапова²⁷⁶ та ін., які створили підґрунтя для формування теоретичних, організаційно-правових і праксеологічних засад експертної діяльності.

Зміст поняття «процесуальний статус судветексперта» у будь-якому виді судочинства охоплює поняттєвий апарат, систему обов'язків, прав і гарантій експертної діяльності, заборон, обмежень і відповідальність судового експерта за неналежне виконання ним професійних обов'язків і порушення норм законодавства; єдиним суб'єктом СВЕ є судово-ветеринарний експерт.

Ми проаналізували сутність дефініції «судовий експерт» у національному законодавстві України та деяких іноземних країнах. Етимологічно поняття «експерт» означає «досвідчений» (від лат. *expertus* — досвідчений, випробуваний), «фахівець, що робить експертизу»²⁷⁷. За Європейською правовою доктриною, статус судового експерта визначено як помічника судді в питаннях, що потребують застосування спеціальних знань у формі висновку експерта, а відповідно до англо-американської системи права його правове становище прирівнюється до становища свідка. Законодавство України надає судовому експертові самостійну правосуб'єктність, а також самостійність у процесі з власним обсягом прав, обов'язків, заборон, обмежень і юридичної відповідальності, що об'єктивно відрізняє його від інших суб'єктів процесу (наприклад, свідка, перекладача тощо)²⁷⁸.

У ст. 7 Профільного Закону зазначено, що «судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом»²⁷⁹. Тому виникає

²⁷³ Сімакова-Єфремян Е. Б. Про необхідність удосконалення законодавства щодо здійснення судово-експертної діяльності в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 118–129. DOI: 10.32353/khrife.1.2019.09 (дата звернення: 01.06.2024).

²⁷⁴ Максимів Л. В. Процесуальний статус експерта у кримінальному провадженні: окремі аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 205—207. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35561> (дата звернення: 01.06.2024).

²⁷⁵ Полянський А. О., Гаспарян С. Г., Андренко С. О., Шевцова О. М. Щодо ролі судової експертизи в механізм захисту прав і свобод людини. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє* : тези доп. учасн. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10.12.2020). Харків, 2020. С. 170–172.

²⁷⁶ Спіцина Г., Агапова О. Сучасні підходи до оцінювання кадрового потенціалу судово-експертної установи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (Харків, 10.11.2023). Харків, 2023. С. 345–347. URL: <http://www.ndekc.lviv.ua/pdf/c05122023.pdf>. (дата звернення: 27.09.2024)

²⁷⁷ Академічний тлумачний словник ... URL: <https://sum.in.ua/> (дата звернення: 27.09.2024).

²⁷⁸ Комзюк А. Т. Експерт в адміністративному судочинстві. *Право і безпека*. 2009. № 2. С. 64—68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2009_2_14 (дата звернення: 19.06.2024).

²⁷⁹ Про судову експертизу ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

потреба окреслити критерії визначення правового статусу судветексперта як суб'єкта процесуальних правовідносин і судово-експертної діяльності та сформулювати дефініцію «судветексперт».

У ст. 10 і 11 Профільного Закону викладено загальноправові вимоги до судового експерта, зокрема наявність необхідних знань для надання висновку з досліджуваних питань, відповідної вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня не нижче спеціаліста, відповідної підготовки, атестації та здобуття кваліфікації судового експерта з певної спеціальності, а також дієздатність, відсутність судимості, накладеного адміністративного стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта протягом останнього року.

Визначення поняття «судовий експерт», яке містить процесуальне законодавство, найповніше викладено у ст. 69 КПК, а саме: «Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України “Про судову експертизу” на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок із питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань»²⁸⁰.

У ч. 1 ст. 72 ЦПК²⁸¹, ч. 1 ст. 69 ГПК²⁸², ч. 1 ст. 68 КАС²⁸³ визначено, що «експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи». Окрім того, до проведення СВЕ залучають атестованих судветекспертів, які не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, проте мають відповідну вищу освіту, освітній рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Мін'юсту України, атестовані та здобули кваліфікацію судового експерта зі спеціальності 18.1 «Ветеринарні дослідження».

Отже, у процесуальному законодавстві України вживано виключно термін «експерт». На нашу думку, було б доцільніше послуговуватися терміном «судовий експерт» (як у Профільному Законі та проєктному законодавстві щодо судово-експертної діяльності), адже термін «експерт» може стосуватися будь-якої сфери людської діяльності, тобто експертом може бути особа не обов'язково в галузі судової експертизи (наприклад, експерт з військових, політичних або економічних питань). Натомість термін «судовий експерт» вочевидь свідчить, що це фахівець, обізнаний із діяльністю виключно для експертного забезпечення правосуддя, тобто це конкретизує предметну галузь його

²⁸⁰ Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

²⁸¹ Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

²⁸² Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

²⁸³ Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

діяльності. Тому ми пропонуємо у процесуальному законодавстві України замінити термін «експерт» терміном «судовий експерт».

Дефініції терміна «судовий експерт» у процесуальному законодавстві України, по-перше, різняться за обсягом і юридичною конструкцією, по-друге, містять дещо різну його характеристику в різних нормативно-правових актах, проте у чинному профільному Законі ця дефініція взагалі відсутня, що є нелогічним і неприпустимим. Окрім того, проаналізовані характеристики судового експерта, зумовлені в чинному законодавстві України, розпорошено по різних статтях Профільного Закону, що створює незручності під час їх застосування в повному обсязі для завдань судочинства й судово-експертної діяльності.

На нашу думку, удосконалення законодавства України щодо статусу судового експерта під час здійснення ним професійної діяльності (незалежно від виду судочинства) потребує чітко сформулювати визначення поняття «судовий експерт» у Профільному Законі — із посиланням на цей Закон як на бланкетну норму процесуального законодавства (ч. 1 ст. 69 КПК²⁸⁴, ч. 1 ст. 69 ЦПК²⁸⁵, ч. 1 ст. 69 ГПК²⁸⁶, ч. 1 ст. 68 КАС²⁸⁷), що сприятиме однозначності його тлумачення, чіткості та зручності сприйняття, а також ефективності застосування.

На підставі дослідження вітчизняного законодавства, наукових праць, результатів узагальнення слідчої, судової практики й офіційної статистики Є. Ковалевська сформулювала дефініцію «судово-медичний експерт» — це «не зацікавлена у результатах провадження особа з вищою медичною освітою, кваліфікацією “лікар” із певної спеціальності та навичками професійної діяльності, яка атестована у визначеному законодавством порядку, володіє необхідними медичними знаннями, має право відповідно до Закону України “Про судову експертизу” на проведення судово-медичної експертизи та надання висновку з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань, а в разі порушення процесуальних вимог несе відповідальність, передбачену законом»²⁸⁸.

Тому пропонуємо назву ст. 1 Профільного Закону змінити на «Визначення основних термінів» і викласти в редакції, запропонованій далі. Дефініцію «судова експертиза» ст. 1 Профільного Закону залишити в чинній редакції, але подати її в п. 1, а в п. 2 навести визначення поняття «судовий експерт» у такій редакції: *«Судовий експерт — це самостійний суб'єкт процесуальних правовідносин і судово-експертної діяльності, що має відповідну вищу освіту (освітній рівень спеціаліста або магістра); пройшов фахову експертну під-*

²⁸⁴ Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

²⁸⁵ Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

²⁸⁶ Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

²⁸⁷ Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

²⁸⁸ Ковалевська Є. В. Використання спеціальних медичних знань під час розслідування злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 27 с. URL: http://ir.library.nmu.com/bitstream/123456789/997/1/Kovalevska_Aftoreferat.pdf (дата звернення: 01.06.2024).

готовку; атестований і набув кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю; має спеціальні знання й навички у відповідній сфері на професійній основі; уповноважений на розв'язання завдань судової експертизи за певною експертною спеціальністю та залучений у визначеному законодавством порядку; досліджує об'єкти судової експертизи, що містять відомості про обставини вчинення правопорушення, шляхом використання спеціальних знань; надає висновок судового експерта або повідомляє про неможливість його надання».

У будь-якому разі поняття «судовий експерт» нерозривно пов'язане з його статусом як процесуальної особи під час експертного забезпечення правосуддя. Поняття «статус» тлумачать як становище, стан²⁸⁹. На нашу думку, під статусом судового (зокрема судово-ветеринарного) експерта необхідно розуміти правове становище, яке передбачає права, обов'язки, заборони, обмеження, відповідальність і яке відображається в його взаємодії з іншими суб'єктами судово-експертної діяльності, уповноваженими органами або особами, а також учасниками процесу.

Правовий статус судового (зокрема судово-ветеринарного) експерта складається з об'єктивних, фактично наявних елементів: якщо їх виявити, систематизувати та проаналізувати загалом, то можна комплексно й усебічно пізнати це явище. Дослідження правового статусу судветексперта як цілісної системи дозволяє з-поміж структурних елементів виокремити спеціальні та процесуальні блоки і з'ясувати характер взаємозв'язків під час виконання ним своїх професійних функцій. Процесуального статусу судветексперт набуває, коли його призначає суд або коли його залучає учасник провадження (справи) відповідно до ст. 243 КПК, ч. 2 ст. 72 ЦПК, ч. 2 ст. 69 ГПК та ч. 2 ст. 68 КАС.

Розгляд праць вітчизняних науковців, які досліджували питання правового статусу судового експерта в різних видах судочинства, чинної нормативно-правової бази та проектного законодавства, дає підстави узагальнити критерії визначення судветексперта, наведені на рис. 2.1. Для правильного розуміння та розкриття змісту ознак цього поняття у правозастосовній і судово-експертній діяльності необхідно їх докладно проаналізувати, що дасть змогу сформулювати розгорнуту дефініцію поняття «судветексперт».

Судветексперт є самостійним суб'єктом процесуальних правовідносин і судово-експертної діяльності. Відповідно до ст. 7 Профільного Закону судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) із відповідних галузей знань.

У ст. 13 Проекту Закону «Про судово-експертну діяльність» від 05.11.2021 р. № 6284 (далі — *проект закону 6284*) закладено положення про те, що суб'єктами судово-експертної діяльності є судові експерти, судово-експертні установи, керівники судово-експертних установ, органи державного регулювання, Координаційна рада з питань судової експертизи, органи Асоціації приватних судових експертів України²⁹⁰.

²⁸⁹ Академічний тлумачний словник ... URL: <https://sum.in.ua/> (дата звернення: 27.09.2024).

²⁹⁰ Проект закону про судово-експертну діяльність від 05.11.2021 р. № 6284. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf35111=73154 (дата звернення: 12.01.20242).

Оскільки судветексперт є суб'єктом правовідносин, то на нього поширюються ознаки суб'єкта: він має бути правоздатним, дієздатним і деліктоздатним.

Судветексперт державної спеціалізованої установи належить до штату державної судово-експертної установи, є її працівником, проводить СВЕ як службові завдання, може виконувати науково-дослідну роботу з розроблення

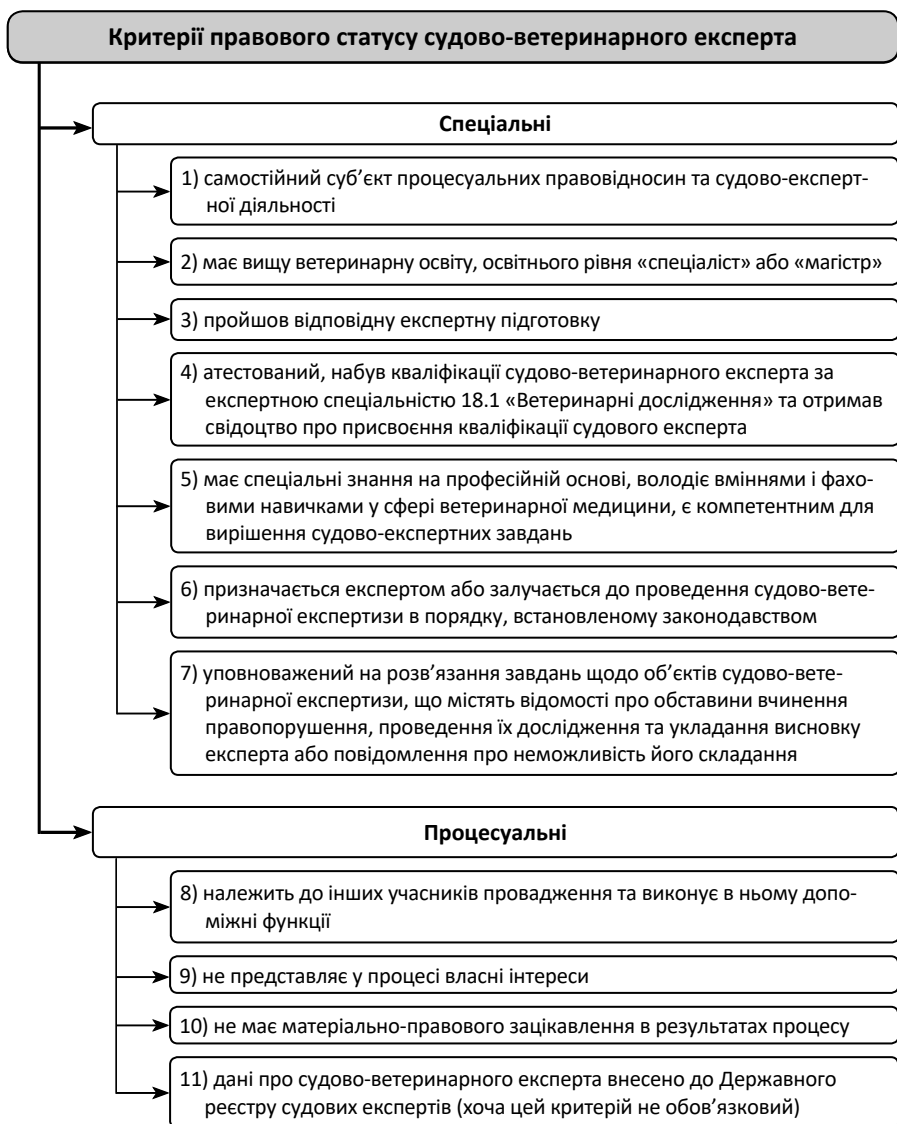

Рис. 2.1. Критерії визначення правового статусу судветексперта

нових і вдосконалення класичних методик експертного дослідження, здійснює інші види судово-експертної діяльності. Атестований судветексперт, який не працює в державних спеціалізованих експертних установах (приватний судовий експерт), на професійній основі самостійно здійснює судово-експертну діяльність із проведення СВЕ.

До таких експертів (відповідно до ст. 10 профільного Закону²⁹¹) висунуто спеціальні вимоги, зокрема: наявність вищої ветеринарної освіти освітньо-кваліфікаційного рівня не нижче спеціаліста (магістра), проходження підготовки за експертною спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження» в державних спеціалізованих установах Мін'юсту України, а також наявність атестації, здобуття кваліфікації судового експерта із зазначеної вище експертної спеціальності й уміння та право самостійно проводити СВЕ. Водночас законодавство України не обмежує прав судветекспертів, які не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, у розробленні, апробуванні та впровадженні експертних методик.

Процесуальне положення судветексперта передусім зумовлено тим, що він є самостійним учасником процесу, тобто діє на етапі досудового розслідування та під час судового провадження (розгляду справи) незалежно від інших суб'єктів судово-експертної діяльності. Головна його функція (порівняно з рештою учасників процесу) — надання висновку експерта на основі дослідження наданих на експертизу матеріальних і матеріалізованих об'єктів із застосуванням спеціальних ветеринарних знань.

Поняття СВЕ та її суб'єкта (судветексперта) є складовими поняття судово-експертної діяльності — особливого виду діяльності, пов'язаної з організацією та проведенням судових експертиз і експертних досліджень, спрямованих на забезпечення зацікавлених юридичних, фізичних або уповноважених осіб чи органів у незалежних, кваліфікованих та об'єктивних висновках, орієнтованих на максимальне застосування досягнень науки і техніки, створення й удосконалення науково-методичної бази судової експертології, а також на державне управління в цій сфері.

Профільний Закон у ст. 10 передбачає проведення судових (зокрема й судово-ветеринарної) експертиз як судовими експертами, які працюють у державних спеціалізованих установах, так і судовими експертами, які атестовані, проте не є працівниками цих установ. За процесуальним статусом вони мають відповідати єдиним вимогам, зокрема мати рівні права й обов'язки, проте організаційні підстави їх діяльності різняться.

Судветексперт державної судово-експертної установи належить до штату цієї установи, є її працівником, проводить СВЕ як службові завдання, може виконувати науково-дослідну роботу з розроблення нових і вдосконалення класичних методик експертного дослідження, здійснює інші види судово-експертної діяльності. Атестований судветексперт, який не працює в державних спеціалізованих експертних установах (приватний судовий експерт) на професійній основі само-

²⁹¹ Про судову експертизу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

стійно здійснює судово-експертну діяльність із проведення СВЕ. До таких експертів висунуто спеціальні вимоги, до яких, зокрема, належать: наявність вищої ветеринарної освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня не нижче спеціаліста (магістра), проходження підготовки за експертною спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження» в державних спеціалізованих установах Мін'юсту України, він має бути атестованим, здобути кваліфікацію судового експерта із зазначеної вище експертної спеціальності та самостійно проводити СВЕ. Водночас законодавство України не обмежує прав судветекспертів, які не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, у розробленні, апробуванні та впровадженні експертних методик.

Процесуальне положення судветексперта передусім зумовлено тим, що він є самостійним учасником процесу, тобто діє на етапі досудового розслідування та під час судового провадження (розгляду справи) незалежно від інших суб'єктів судово-експертної діяльності. Головна його функція (порівняно з рештою учасників процесу) — надання висновку експерта на основі дослідження наданих на експертизу матеріальних і матеріалізованих об'єктів із застосування спеціальних ветеринарних знань.

Судветексперт, який надав висновок за зверненням учасника справи, має ті самі права й обов'язки, що й експерт, який провів СВЕ на підставі ухвали суду (п. 6 ч. 1 ст. 106 ЦПК²⁹², п. 6 ч. 1 ст. 101 ГПК²⁹³, п. 7 ч. 1 ст. 104 КАС²⁹⁴).

Водночас за наслідками опитування респондентів (суддів, слідчих і дізнавачів) щодо судветексперта ми отримали такі результати: опитувані проводили досудове розслідування злочинів щодо тварин; були суб'єктами призначення СВЕ під час своєї професійної діяльності; зверталися по консультативну допомогу до судветексперта під час укладання постанови про призначення СВЕ; стикалися у своїй практичній діяльності з труднощами, пов'язаними із залученням судветексперта до процесу та призначенням СВЕ. Крім того, респондентам відомо про спектр судово-експертних досліджень, які може провести судветексперт для експертного забезпечення правосуддя. Вони вважають, що призначення СВЕ зі з'ясування причини смерті, ступеня тяжкості шкоди, завданої здоров'ю тварини, та її скалічення є обґрунтованим і обов'язковим у процесі розслідування правопорушень, а кількість підготовлених судветекспертів в Україні — недостатньою.

Також, на думку суддів, слідчих і дізнавачів, визначення поняття «судветексперт» у запропонованій автором редакції є прийнятним.

Труднощі, що виникали в професійній діяльності опитуваних щодо залучення судветексперта до процесу та призначення СВЕ, пов'язані з браком підготовлених судветекспертів, а також із недостатньою обізнаністю фахівців

²⁹² Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

²⁹³ Господарський процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

²⁹⁴ Кодекс адміністративного судочинства URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

правоохоронних органів зі спектром судово-експертних досліджень, які може проводити судветексперт для експертного забезпечення правосуддя.

Отже, судветексперт має процесуальну самостійність і методичну незалежність та є самостійним суб'єктом судово-експертної діяльності, тому що особисто проводить експертизу, складає висновок за своїм внутрішнім переконанням, надає його від свого імені та несе особисту відповідальність.

Судветексперт має вищу ветеринарну освіту другого магістерського рівня (магістра або спеціаліста) відповідно до ст. 5 Закону України «Про вищу освіту»²⁹⁵ і спеціальні знання в галузі ветмедицини, адже питання, які йому ставлять, і його висновок не можуть виходити за межі його спеціальних знань. Наявність вищої ветеринарної освіти в судового експерта підтверджують дипломом про вищу освіту й додатком до нього. Особа, яка має ступінь вищої освіти нижче за магістра або спеціаліста, не може претендувати на здобуття кваліфікації судветексперта.

Судветексперт пройшов відповідну експертну підготовку. Обов'язковою вимогою під час підготовки судветексперта є опанування знань із теоретичних, організаційних і процесуальних питань судової експертизи, а також набуття практичних навичок з їх проведення під керівництвом досвідченого судветексперта, а також ознайомлення з методичними положеннями СВЕ та практикою їх застосування, що регламентовано вимогами розд. III Положення про ЦЕКК²⁹⁶. Підготовку судветекспертів у державних експертних закладах за експертною спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження», затверджених головою ЦЕКК, здійснюють за трьома окремими програмами, у розробленні яких ми брали безпосередню участь: програма підготовки № 1 розрахована на фахівця, який уперше виявив бажання стати судветекспертом; програма № 2 — для судветекспертів, які мають намір підтвердити кваліфікацію вперше; програма № 3 — для судветекспертів, які мають намір підтвердити кваліфікацію²⁹⁷.

Підготовка судветекспертів передбачає опанування ними як матеріального, так і процесуального законодавства України щодо призначення та проведення судових експертиз, а також окремих розділів спеціальної частини судової ветмедицини (наприклад, судово-ветеринарної танатології, судово-ветеринарної

²⁹⁵ Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 19.08.2024).

²⁹⁶ Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : затв. наказом Мин'юсту України 03.03.2015 р. № 301/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 30.09.2024).

²⁹⁷ Програма підготовки судових експертів № 1. Експертна спеціальність 18.1 Ветеринарні дослідження. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2021/04/18/20210418204623-34.pdf> (дата звернення: 01.07.2024) ; Програма підготовки судових експертів № 2. Експертна спеціальність 18.1 Ветеринарні дослідження. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2021/04/18/20210418204654-21.pdf> (дата звернення: 01.07.2024) ; Програма підготовки судових експертів № 3. Експертна спеціальність 18.1 Ветеринарні дослідження. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2021/04/18/20210418204729-73.pdf> (дата звернення: 01.06.2024).

травматології, судово-ветеринарної токсикології та ін.). До того ж лікарі ветмедичини, які мають намір здобути кваліфікацію судветексперта, мають опанувати правила й методики СВЕ, розроблені фахівцями ННЦ ІСЕ в межах виконання науково-дослідної роботи (зокрема Правила²⁹⁸, «Методику судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва»²⁹⁹; «Методику судово-ветеринарної експертизи трупів тварин»³⁰⁰; «Порядок вилучення об'єктів судово-ветеринарної експертизи з трупа тварини для лабораторних досліджень»³⁰¹; «Правила судово-ветеринарної експертизи трупів тварин»³⁰² та ін.).

Відповідно до вимог розд. IV та V Положення про ЦЕKK, у державних спеціалізованих експертних закладах України до самостійного проведення СВЕ допускають атестованих лікарів ветмедичини.

Атестацією працівників (відповідно до ст. 1 Закону України «Про професійний розвиток працівників»³⁰³) є оцінювання відповідності їхнього професійного рівня кваліфікаційним вимогам і посадовим обов'язкам. Як зазначають Г. Осовська і співавтори³⁰⁴, атестація є основним методом оцінювання персоналу.

Атестацію особи, яка має намір здобути кваліфікацію судового експерта за експертною спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження», здійснюють для забезпечення її належного професійного рівня, який дає змогу проводити експертні дослідження на основі сучасних науково-методичних досягнень судової експертології шляхом складання кваліфікаційного іспиту з метою перевірки знань із теоретичних, організаційних і процесуальних питань, необхідних для самостійного проведення судово-ветеринарної експертизи. Експертна спеціальність 18.1 «Ветеринарні дослідження» є окремим напрямом спеціальних знань, що визначає компетенцію судового експерта з проведення СВЕ, за яким присвоюють кваліфікацію судового експерта.

У ст. 16 і 17 Профільного Закону³⁰⁵ обумовлено порядок визначення рівня професійної підготовки судових експертів і атестації їх на право самостійного проведення судової (зокрема судово-ветеринарної) експертизи.

Для допущення до самостійного проведення СВЕ особа має здобути кваліфікацію судветексперта за експертною спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження», тобто необхідний обсяг знань і навичок, визначений атестацією. Кваліфікацією судветексперта є сукупність компетентностей, знань і навичок

²⁹⁸ Правила судово-ветеринарного визначення

²⁹⁹ Методика судово-ветеринарного дослідження

³⁰⁰ Методика судово-ветеринарної експертизи

³⁰¹ Порядок вилучення об'єктів

³⁰² Правила судово-ветеринарної експертизи

³⁰³ Про професійний розвиток працівників : Закон України від 12.01.2012 р. № 4312-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

³⁰⁴ Осовська Г. В., Семенюк Т. В., Осовський О. А. Атестація як основний метод оцінювання персоналу. *Ефективна економіка*. 2017. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5873> (дата звернення: 01.09.2024).

³⁰⁵ Про судову експертизу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

за експертною спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження», необхідних для проведення СВЕ, що підтверджено свідоцтвом про присвоєння кваліфікації судового експерта.

Відповідно до ст. 16 Профільного Закону³⁰⁶ залежно від спеціалізації та рівня підготовки працівникам державної спеціалізованої установи присвоюють кваліфікацію судового (зокрема судово-ветеринарного) експерта і кваліфікаційний клас. Відповідно до Порядку присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту України³⁰⁷ їх присвоюють наказом директора установи на підставі рішення ЦЕKK (п. 8) залежно від посади, стажу й досвіду роботи, наукового ступеня та рівня професійних знань за наявності кваліфікації судового експерта (п. 2).

Після атестації судветексперта й набуття ним кваліфікації за експертною спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження» Мін'юст України видає йому свідоцтво (посвідчення) про присвоєння кваліфікації судового експерта, у якому зазначено: номер посвідчення; прізвище, ім'я, по батькові судветексперта; дату рішення ЦЕKK про право проводити СВЕ за спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження»; підпис голови й секретаря ЦЕKK і дату, до якої це посвідчення є дійсним.

У разі завершення терміну дії свідоцтва експерт утрачає право на проведення СВЕ й експертних досліджень до підтвердження ним своєї кваліфікації. Кожні 3 роки судветексперт має підтвердити рівень своєї професійності шляхом переатестації.

Під спеціальними ветеринарними знаннями ми пропонуємо розуміти знання з ветмедицини, застосування яких є доцільним або обов'язковим для визначення обставин ветеринарного характеру в процесі доказування в будь-якому виді судочинства, які мають фахівці з ветеринарною освітою та кваліфікацією в галузі знань Н8 «Сільське, лісове, рибне господарство та ветеринарна медицина», спеціальністю Н6 «Ветеринарна медицина» із професійними навичками й досвідом роботи.

Спеціальні ветеринарні знання фахівець здобуває під час навчання в закладі вищої освіти, а також у результаті практичної діяльності за експертною спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження». Фаховими можна вважати навички, у яких сконцентровано певний досвід; фактичні вміння та компетенції, які судветексперт не просто застосував одного разу, а вивчив, закріпив і здатний реалізувати у професійній діяльності. Компетенції судветексперта містять процесуальні й наукові складові, за першою компетенцією — це обсяг повноважень, наданих судветекспертові процесуальним законом, за другою — обсяг спеціальних ветеринарних знань і навичок, які повинен мати судовий експерт для проведення СВЕ.

³⁰⁶ Про судову експертизу

³⁰⁷ Порядок присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України : наказ Мін'юсту України від 30.12.2011 р. № 3660/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0002-12#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

Компетентність судветексперта є суб'єктивною характеристикою, що відображає рівень опанування ним теорії, методів й методик експертних досліджень у межах СВЕ; обізнаності в експертних технологіях і нормативно-правовій базі в цій сфері; безпосередньої участі у проведенні СВЕ; здатності самостійно розв'язувати поставлені експертні завдання й розробляти експертні методики та методичні рекомендації, виконувати науково-дослідні роботи й писати наукові праці за профілем своєї діяльності, брати участь у науково-практичних конференціях і рецензуванні висновків інших судветекспертів тощо.

Компетентність судветексперта окреслено його власним експертним досвідом, рівнем спеціальної підготовки, поінформованістю та знаннями про сучасні методи експертних досліджень, а також індивідуальними якостями тощо.

Компетентність судветексперта забезпечено наявністю державних спеціалізованих установ судових експертиз, що здійснюють науково-методичне керівництво судово-експертною діяльністю, а також системою підготовки й атестації судветекспертів (п. 4 розд. V Положення про ЦЕКК ³⁰⁸).

У контексті викладеного запитання, поставлені судовому експертові, і його висновок не мають виходити за межі спеціальних ветеринарних знань і компетенції судового експерта. Наприклад, визначення факту, що смерть тварини спричинено масивною кровотечею, яка виникла через ушкодження внутрішніх органів унаслідок дії гострого зброя, належить до компетенції судветексперта, а визначення виду зброї, якою тварині завдано ушкодження, належить до компетенції судового експерта-баліста.

СВЕ призначають судовому експерту у визначеному законодавством порядку, зокрема відповідно до процесуального законодавства, профільного Закону ³⁰⁹, а також інструкцій ³¹⁰ за постановою слідчого, або прокурора (за кримінальними правопорушеннями), або дізнавача (за правопорушеннями, визначеними законодавством як кримінальні проступки). Також до проведення СВЕ судового експерта може залучити сторона захисту або суд (за ухвалою).

У спеціалізованих експертних установах судветекспертові заборонено «проводити експертизу без письмової вказівки керівника (заступника керівника) експертної установи, керівника структурного підрозділу» (абз. 1—2 п. 2.3 Інструкції № 1 ³¹¹). Атестованому судветекспертові, який не працює в державній спеціалізованій експертній установі, заборонено «приймати до виконання проведення експертизи, якщо її проведення не доручено йому особисто» (п/п. 6 п. 4 розд. II Інструкції про особливості здійснення судово-експертної ді-

³⁰⁸ Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 30.09.2024).

³⁰⁹ Про судову експертизу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

³¹⁰ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024) ; Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

³¹¹ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

яльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах (далі — *Інструкція № 2*)³¹².

КПК визначає підстави проведення експертизи (ст. 242), порядок залучення експерта стороною обвинувачення, захисту, слідчим суддею за клопотанням сторони захисту (ст. 243), розгляд слідчим суддею клопотання про проведення експертизи (ст. 244), проведення експертизи за ухвалою суду (ст. 332)³¹³ у кримінальному процесі.

ЦПК регламентує призначення експертизи судом (ст. 103, 104), проведення експертизи на замовлення учасників справи (ст. 106), проведення експертизи (ст. 108)³¹⁴ у цивільному процесі.

ГПК містить такі норми щодо діяльності судового експерта: призначення експертизи судом (ст. 99, 100), проведення експертизи на замовлення учасників справи (ст. 101), проведення експертизи (ст. 103)³¹⁵ у господарському процесі.

КАС регламентує: призначення експертизи судом (ст. 102, 103), проведення експертизи на замовлення учасників справи (ст. 104), проведення експертизи (ст. 106)³¹⁶ в адміністративному провадженні.

Підстави проведення судової (зокрема судово-ветеринарної) експертизи передбачено в профільному Законі, а також у підзаконних нормативно-правових актах України (зокрема, в абз. 1 п. 1.8 розд. I Інструкції № 1: «Підставою для проведення експертизи <...> є процесуальний документ про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), або договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовим зверненням особи у випадках, передбачених законом»³¹⁷).

Судветексперт уповноважений на розв'язання завдань щодо об'єктів СВЕ, які містять відомості про обставини вчинення правопорушення, проведення їх дослідження й надання висновку експерта або повідомлення про неможливість його надання. Судветексперт не веде слідства й не вирішує по суті всієї розслідуваної справи, а лише досліджує матеріальні й матеріалізовані об'єкти в межах його спеціальних ветеринарних знань та експертної спеціальності 18.1 «Ветеринарні дослідження» і надає за результатами досліджень висновок судового експерта. У зв'язку із цим судово-ветеринарний експерт зобов'язаний отримати процесуальний документ про призначення

³¹² Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

³¹³ Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

³¹⁴ Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

³¹⁵ Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

³¹⁶ Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

³¹⁷ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

СВЕ та прийняти до виконання доручену йому судову експертизу (абз. 3 п. 2.2 Інструкції № 1 та п/п. 2 п. 3 розд. II Інструкції № 2); дотримуватися строків проведення судової експертизи (п. 1.13 Інструкції № 1); особисто провести повне дослідження матеріальних і матеріалізованих об'єктів (п. 1 ч. 5 ст. 69 КПК; п. 1 ч. 1 ст. 12 Профільного Закону; абз. 4 п. 2.2 Інструкції № 1 та п/п. 3 п. 3 розд. II Інструкції № 2); надати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок судового експерта на поставлені запитання, а за потреби — роз'яснити його (п. 1 ч. 5 ст. 69 КПК; ч. 3 і 4 ст. 72 ЦПК; ч. 3 ст. 69 ГПК; ч. 3 ст. 68 КАС; п. 1—2 ч. 1 ст. 12 Профільного Закону; абз. 4 п. 2.2 розд. II Інструкції № 1 та п/п. 3 п. 3 розд. II Інструкції № 2). За певних обставин, які унеможливають надання висновку експерта, останній має скласти повідомлення про неможливість надання висновку (п. 4.19 розд. IV Інструкції № 1).

Отже, судветексперт у процесі виконання своїх професійних функцій здійснює свою судово-експертну діяльність у суворій відповідності до чинного законодавства, адже порушення визначених правил і норм тягне за собою юридичну (кримінальну, цивільно-правову, адміністративну, матеріальну й дисциплінарну) відповідальність судветексперта.

Судветексперт належить до учасників провадження й виконує в ньому допоміжні функції. Учасниками судового процесу в будь-якому виді судочинства (крім учасників справи та їхніх представників) є помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, судовий експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст (див., наприклад, ст. 65 ЦПК).

Судветексперт виконує суто професійні функції, забезпечуючи судочинство науково обґрунтованими, об'єктивними, достовірними та правдивими висновками, що стосуються об'єктів, наданих йому на дослідження, а також розв'язання питань, поставлених йому в документі про призначення СВЕ або залучення судового експерта. Особисту незацікавленість судового експерта під час проведення СВЕ, а також правдивість здобутих ним результатів забезпечено присягою експерта (ч. 1 ст. 356 КПК)³¹⁸, його законодавчо регламентованим процесуальним статусом, який передбачає обов'язки, права, заборони, можливість відводу й відповідальність у разі порушення вимог законодавства.

Судветексперт не має матеріально-правової зацікавленості в результатах процесу. Прямою особистою зацікавленістю судветексперта є така, яка дає або може дати йому матеріальну або іншу вигоду у зв'язку з проведенням СВЕ у конкретній справі, проте непрямою особистою зацікавленістю судового експерта є така, у результатах якої зацікавлений не сам експерт, а інші особи, пов'язані з ним (наприклад, родичі або близькі). Тому законодавством України передбачено вимогу зазначати у висновку експерта, що судовий експерт попереджений (обізнаний) про відповідальність за завідомо неправдивий висновок (ч. 1 ст. 356 КПК)³¹⁹, а в разі призначення судової (зокрема судово-ве-

³¹⁸ Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

³¹⁹ Там само.

теринарної) експертизи судом — також про відповідальність за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків (ч. 7 ст. 102 ЦПК; ч. 7 ст. 98 ГПК; ч. 7 ст. 101 КАС; абз. 1 п. 2.4 розд. II Інструкції № 1). Зі свого боку, обидві інструкції визначають заборони щодо непередбачених нормативно-правовими актами контактів з особами, якщо такі особи прямо або опосередковано зацікавлені в результатах судової експертизи (абз. 6 п. 2.3 розд. II Інструкції № 1 та п.п. 4 п. 4 розд. II Інструкції № 2). У зв'язку з цим процесуальне законодавство, Профільний Закон, інструкції № 1 і № 2 вимагають заявити самовідвід за наявності передбачених законодавством обставин, що унеможливають проведення судовим експертом судової експертизи (п. 5 ч. 5 ст. 69 КПК; п. 3 ч. 1 ст. 12 Профільного Закону; абз. 2 п. 2.2 розд. II Інструкції № 1 та п.п. 1 п. 3 розд. II Інструкції № 2).

СВЕ у кримінальних провадженнях та у справах про адміністративне правопорушення, яку проводять у державній спеціалізованій експертній установі, виконують коштом Держбюджету. Її проведення є основною функцією судового експерта, за що він отримує заробітну плату. Водночас (відповідно до абз. 11 п. 2.1 розд. II Інструкції № 1) судовий експерт може «одержувати винагороду за проведення експертизи та відповідно до законодавства компенсацію (відшкодування) витрат за виконану роботу та витрат, пов'язаних із викликом для надання роз'яснень чи показань, у разі якщо це не є його службовим обов'язком» (наприклад, коли він є атестованим судовим експертом, що не працює в державній спеціалізованій експертній установі).

Отже, виконання всіх вимог законодавства щодо заборони контактів з особами, які прямо або опосередковано зацікавлені в результатах судової експертизи, забезпечить надання судветекспертом науково обґрунтованого, об'єктивного, достовірного та правдивого висновку.

Відповідно до ст. 9 Профільного Закону дані про судово-ветеринарного експерта вносять до державного Реєстру атестованих судових експертів (далі — Реєстр № 2) — офіційної електронної бази осіб, які в порядку, передбаченому Профільним Законом України, здобули кваліфікацію судового експерта. Ведення Реєстру № 2 здійснює Мін'юст України³²⁰.

Відомості про атестованих судових експертів, що їх містить Реєстр № 2, розміщено на вебсайті Мін'юсту України. Включення до нього не є обов'язковою вимогою до діяльності судового експерта. Сьогодні Реєстр № 2 містить дані про п'ятьох судветекспертів, системну підготовку яких здійснює ННЦ ІСЕ. Реєстр № 2 містить також відомості про атестованих судових (зокрема судово-ветеринарних) експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ (їх вносять до Реєстру № 2 на підставі заяви судового експерта). Відповідно до п. 9 Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів до нього вносять такі відомості про особу судового експерта: прізвище, ім'я, по батькові (за наявності); найменування ЕКК, дату й номер її рішення

³²⁰ Порядок ведення державного Реєстру атестованих судових експертів : наказ Мін'юсту України від 29.03.2012 р. № 492/5 (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0484-12#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

та його стислий зміст (присвоєння / підтвердження / підвищення кваліфікації судового експерта, продовження строку дії свідоцтва, притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності), інформацію щодо тимчасового припинення або поновлення судово-експертної діяльності; номер і строк дії свідоцтва або документа, що підтверджує наявність кваліфікації судового експерта (якщо видачі свідоцтва не передбачено, то роблять відповідний запис), інформацію щодо переоформлення свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, недійсності і/або анулювання свідоцтва; вид експертизи (наприклад, судово-ветеринарна), індекс і вид експертної спеціальності (наприклад, 18.1 «Ветеринарні дослідження»); місце роботи, місце перебування, офіційну електронну адресу та номер телефону судового експерта; дату й номер наказу про звільнення судового експерта державної спеціалізованої установи³²¹.

Адміністратор Реєстру № 2 за поданням голови ЦЕKK вносить зміни в разі притягнення до дисциплінарної відповідальності судового експерта, який не є працівником державної спеціалізованої експертної установи, або анулювання свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта.

Хоча законодавство передбачає внесення даних про судветексперта до Реєстру № 2, проте ця процедура не є обов'язковою та не може кардинально впливати на виконання ним судово-експертних функцій.

Для з'ясування думки замовників СВЕ, чи консультувалися вони в атестованих судових експертів під час призначення цієї експертизи, ми провели анкетування, яке засвідчило, що для призначення СВЕ замовники найчастіше зверталися до Реєстру № 2, щоб обрати державну експертну установу: таку думку висловили 100 % із 60 суддів, 92,4 % із 85 слідчих, 90 % із 45 дізнавачів, 66,7 % із 20 зоозахисників і 96 % із 48 адвокатів.

2.2. ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОГО ЕКСПЕРТА ЯК СУБ'ЄКТА СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ НОВІТНЬОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Одним із суб'єктів судово-експертної діяльності в сучасній системі експертного забезпечення правосуддя є судовий експерт, який має комплекс прав, на якого покладено обов'язки, щодо якого визначено систему заборон та обмежень, а також передбачено юридичну відповідальність за порушення законодавства³²². Опрацювання новітніх наукових праць із цього питання свідчить про недостатню увагу до нього дослідників.

³²¹ Порядок ведення державного Реєстру атестованих судових експертів : наказ Мін'юсту України від 29.03.2012 р. № 492/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0484-12#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

³²² Biedermann A., Kotsoglou K. N. Decisional Dimensions in Expert Witness Testimony – A Structural Analysis. *Front Psychol.* 2018. Vol. 31. Is. 9:2073. DOI: 10.3389/fpsyg.2018.02073 (дата звернення: 01.02.2024) ; Gramond V. What responsibility for the expert? *Annales medico-psychologiques.* 2020. Vol. 178. Is. 2. Pp. 153—160. DOI: 10.1016/j.amp.2020.01.001 (дата звернення: 01.02.2024) ; Rix K. Expert evidence: Frequently asked questions. *J. Forensic.*

Правовий статус судового експерта взагалі й судветексперта зокрема є чи не центральним питанням у судовій експертології та судово-експертній діяльності як в Україні³²³, так і в зарубіжних країнах³²⁴, особливо в період нинішніх стрімких новітніх реформ державного та міжнародного законодавства³²⁵.

Окремі аспекти правового статусу судового експерта різних експертних спеціальностей досліджували вітчизняні вчені: Є. Демидова, О. Домашенко, І. Колеснікова, К. Латиш³²⁶ обґрунтували правовий статус судового експерта як суб'єкта судово-експертної діяльності; Р. Тополя³²⁷ та О. Угровецький³²⁸ дослідили питання щодо правового статусу судового експерта в адміністративному судочинстві; Л. Максимів³²⁹ та А. Галушко³³⁰ надали теоретико-правову характеристику судового експерта як учасника кримінального провадження, а також сформулювали науково обґрунтовані рекомендації для вдосконалення кримінального процесуального законодавства України та

Leg. Med. 2021. 77:102106. DOI: 10.1016/j.jflm.2020.102106 (дата звернення: 01.02.2024).

³²³ Михайлов В. О. Реформування судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні. *Право і суспільство*. 2017. № 6. Ч. 2. С. 196—202. URL: http://pravoisusplstvo.org.ua/archive/2017/6_2017/part_2/34.pdf (дата звернення: 01.08.2024).

³²⁴ Lesting W. Personal Obligations and Delegation in Medico-legal Expert Opinions. *Recht & psychiatrie*. 2021. Vol. 39. Is. 1. Pp. 4—11. DOI: 10.1486/RP-2021-01_4 (дата звернення: 01.02.2024); Eastwood J., Caldwell J. Educating Jurors the Impact of Invalid Forensic Science Testimony. *Journal of forensic sciences*. 2015. Vol. 60. Is. 6. Pp. 1523—1528. DOI: 10.1111/1556-4029.12832 (дата звернення: 01.02.2024); Dzikowski. A. Veterinary Expert: Legal Nature and Responsibility. *Animals (Basel)*. 2023. 13. Art. 2163. DOI: 10.3390/ani13132163; Dutton R. P. Expert Advice for the Expert Witness. *Adv Anesth*. 2023. 41(1):111-125. DOI: 10.1016/j.aan.2023.06.001 (дата звернення: 01.02.2024).

³²⁵ Ключев О. М. Реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя — нагальна потреба часу. *Мат-ли кругл. столу «Проблеми реформування базового законодавства України з питань експерт. забезпеч. правосуддя»* (Харків, 06—07.02.2020) Харків, 2020. С. 6—11; Сімакова-Єфремян Е. Б. Щодо необхідності реформування базового законодавства України про експертне забезпечення правосуддя. *Там само*. С. 12—15.

³²⁶ Демидова Є. Є., Домашенко О. М., Колеснікова І. А., Латиш К. В. Судовий експерт як суб'єкт судово-експертної діяльності: правовий статус. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 549—553. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-5/132 (дата звернення: 01.02.2024).

³²⁷ Тополя Р. Підстави та порядок виникнення адміністративно-правової правосуб'єктності судового експерта. *Юридичний вісник*. 2024/1. С. 178-184. DOI: 10.32782/yuv.v1.2024.18.

³²⁸ Угровецький О. П. Регламентация правового статусу судового експерта в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 43. Т. 3. С. 229—234. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/496424.pdf> (дата звернення: 01.06.2024).

³²⁹ Максимів Л. В. Процесуальний статус експерта у кримінальному провадженні: окремі аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 205—207. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35561> (дата звернення: 01.06.2024).

³³⁰ Галушко А. В. Експерт як учасник кримінального провадження: теоретичний аспект. *Право і суспільство*. 2017. № 5. С. 237—243. URL: http://pravoisusplstvo.org.ua/archive/2017/5_2017/part_1/42.pdf (дата звернення: 01.06.2024).

практики його застосування у сфері участі судового експерта в кримінальному провадженні; О. Грабовська, М. Вілінський³³¹, В. Шапіро³³² узагальнили питання особливостей правового статусу судового експерта в системі суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин; О. Заяць та Р. Скриньковський³³³ виокремили проблемні аспекти участі експерта в цивільному судочинстві України, а О. Верба-Сидор та В. Крупко³³⁴ обґрунтували пропозиції щодо вдосконалення правового статусу судового експерта в цивільному судочинстві; І. Бутирська³³⁵ аргументувала правовий статус експерта з питань права в господарському процесі; А. Шульженко³³⁶ дослідила особливості процесуальної діяльності експерта й спеціаліста; Є. Ковалевська³³⁷ окреслила процесуальні вимоги до правосуб'єктності спеціаліста-медика та судового експерта, які беруть участь у кримінальному провадженні; Л. Сидоренко³³⁸ з'ясувала питання щодо права експерта на редагування поставлених йому запитань.

Окремим проблемам судово-експертної діяльності та правовому статусу судового експерта в різних видах судочинства дисертаційні й монографічні дослідження присвятили А. Іванов, М. Щербаковський, Е. Сімакова-Єфремян, С. Євдокіменко, Н. Ткаченко, А. Дудич, О. Дуфенюк, Д. Щербанюк, О. Грошева та ін.

Питання теорії статусу судового експерта нині набуло підвищеної актуальності, особливо враховуючи реформування судово-експертної діяльності в Україні та запропоновані проєкт закону 6284 та проєкт Закону «Про судову

³³¹ Грабовська О., Вілінський М. Експерт у цивільному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 5—10. DOI: 10.32849/2663-5313/2021.1.01 (дата звернення: 01.06.2024).

³³² Шапіро В. Проблемні аспекти участі експерта в цивільному процесі. *Правові горизонти*. 2018. Вип. 13 (26). С. 24—28. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/items/8c35e15b-f351-4ccd-863b-676536abdf0c> (дата звернення: 01.02.2024).

³³³ Заяць О., Скриньковський Р. Проблемні аспекти участі експерта у цивільному судочинстві України. *Traektoriâ Nauki = Path of Science*. 2019. Vol. 5. № 9. С. 3001—3011. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2756> (дата звернення: 01.05.2024).

³³⁴ Верба-Сидор О. Б., Крупко В. І. Пропозиції щодо вдосконалення правового статусу експерта у цивільному судочинстві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 69—84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2014_3_10 (дата звернення: 01.08.2024).

³³⁵ Бутирська І. А. Правовий статус експерта з питань права у господарському процесі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право»*. 2018. Вип. 48, т. 1. С. 108—111. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/handle/123456789/490?locale-attribute=uk> (дата звернення: 01.08.2024).

³³⁶ Шульженко А. В. Процесуальний статус і особливості процесуальної діяльності експерта й спеціаліста. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2016. № 19. С. 132—134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2016_19_36 (дата звернення: 01.08.2024).

³³⁷ Ковалевська Є. В. Використання спеціальних медичних знань під час розслідування злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 27 с. URL: http://ir.library.nmu.com/bitstream/123456789/997/1/Kovalevska_Aftoreferat.pdf (дата звернення: 01.06.2024).

³³⁸ Сидоренко Л. О. Щодо права експерта на редагування поставлених йому запитань. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 2 (24). С. 83—91. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/9df05d09-5b2a-45dc-991e-04a9e23d9883/content> (дата звернення: 01.08.2024).

експертизу та самоврядування судових експертів». На сторінках спеціальної наукової юридичної літератури триває дискусія щодо правового та процесуального статусу судового експерта. Так, у наукових працях А. Панчишина³³⁹, Н. Ткаченко³⁴⁰, С. Нестеренка й О. Стулова³⁴¹ та інших авторів досліджено спільні й відмінні ознаки цих понять і викладено пропозиції щодо регламентування правового статусу судового (отже, і судово-ветеринарного) експерта.

Профільний Закон визначає правові, організаційні й фінансові основи судово-експертної діяльності за метою забезпечення правосуддя України незалежно, кваліфікованою та об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне застосування досягнень науки і техніки. Розд. II профільного Закону називається «Судовий експерт» і регламентує положення щодо осіб, які можуть (ст. 10) або не можуть (ст. 11) бути судовими експертами; незалежно від виду судочинства та підстави проведення судової експертизи в ньому встановлено обов'язки (ст. 12), окреслено права (ст. 13) і заборони (ч. 4 ст. 10), а також наголошено на відповідальності судового експерта на підставах і в порядку, передбачених законодавством³⁴².

Розд. II Профільного Закону побудовано на застосуванні бланкетних норм. Наприклад, у ч. 2 ст. 11 зазначено, що не можуть бути судовими експертами особи, якщо є інші обставини, що забороняють участь особи як експерта в судочинстві, передбачені процесуальним законодавством. В ч. 2 ст. 12 регламентовано, що, крім переліку обов'язків судового експерта, згрупованих у трьох пунктах ч. 1 ст. 12, на судового експерта може бути покладено інші обов'язки, передбачені процесуальним законодавством. Нарешті, в ч. 2 ст. 13 указано, що, окрім переліку прав судового експерта, згрупованих у шести пунктах ч. 1 ст. 13, судовий експерт може мати інші права, передбачені процесуальним законодавством, незалежно від виду судочинства³⁴³. Отже, на наше переконання, застосована конструкція розд. II профільного Закону, коли певний перелік прав, обов'язків, заборон зосереджено в зазначеному Законі, а інший перелік прав, обов'язків і заборон міститься у відповідному процесуальному законодавстві, які до того ж часто дублюють одне одного в різних нормативно-правових актах, створює незручності, пов'язані з необхідністю водночас звертатись до різних законів, що належать до матеріального і галузевого процесуального права, а також підзаконних нормативно-правових актів під час застосування їх на практиці.

³³⁹ Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 95—98. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/23529/24-Panchyshyn.pdf?sequence=1> (дата звернення: 01.08.2024).

³⁴⁰ Ткаченко Н. Н. Правовой статус субъектов судебно-экспертной деятельности. *Revista științifică internațională «Supremația dreptului»*. 2016. № 3. С. 123—127. URL: http://sd-vp.info/wp-content/uploads/2020/11/vp_2016_3-2.pdf (дата звернення: 01.02.2024).

³⁴¹ Нестеренко С. Д., Стулов О. О. Правовой статус судового експерта: актуальні проблеми регламентації. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 82—89. DOI: 10.33994/kndise.2020.65.08 (дата звернення: 01.12.2022).

³⁴² Про судову експертизу ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

³⁴³ Там само.

Окрім того, перелік прав, обов'язків, заборон та обмежень, передбачених розд. II Профільного Закону, частково не узгоджено з переліком, передбаченим Інструкцією № 1, яку підпорядковано цьому Закону. Наприклад, ст. 12 Профільного Закону містить 3 пункти щодо обов'язків судового експерта, проте в п. 2.2 Інструкції № 1 викладено його обов'язки в 9 пунктах. У ст. 13 цього Закону міститься 6 пунктів щодо прав судового експерта, проте в п. 2.1 Інструкції № 1 викладено його права в 11 пунктах.

Також у п. 6 ч. 1 ст. 13 профільного Закону зазначено право судового експерта «проводити на договірних засадах експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом», проте такої норми в Інструкції № 1 немає. І навпаки, в абз. 10 п. 2.1 Інструкції № 1 регламентовано право судового експерта «на забезпечення безпеки за наявності відповідних підстав», проте у ст. 13 профільного Закону такої норми немає. Отже, ми погоджуємося з думкою С. Нестеренка та О. Стулова³⁴⁴ про те, що перелік прав, обов'язків, заборон та обмежень судового експерта в Інструкції № 1 викладено редакційно інакше, ніж у Профільному Законі, що може бути причиною неоднозначного їх трактування, проте не погоджуємося з твердженням цих учених про те, що цей перелік розширено безпідставно. Навпаки, чим докладніше буде окреслено правовий статус судового експерта, тим точніше його буде реалізовано під час застосування в експертній практиці.

Зауважимо, що з'ясування правового статусу судового експерта в нормативно-правових актах зарубіжних країн свідчить, що більшість їх містить перелік обов'язків і прав, проте дещо різного змісту та обсягу.

Зазначимо, що правовий статус судового (зокрема судово-ветеринарного) експерта є сукупністю прав, обов'язків, заборон, обмежень, обсягу відповідальності, що відрізняють його від процесуальних функцій інших учасників (зокрема свідка, слідчого, дізнавача та ін.). Указані елементи правового статусу судветексперта є гарантією його самостійності та незалежності, а також повноти й об'єктивності висновку як джерела доказування за кримінальним провадженням у будь-якому виді судочинства.

Констатуємо, що правовий статус судового експерта обумовлено Профільним Законом, інструкціями № 1 і 2 та іншим законодавством України, зокрема:

- у КПК — поняття «експерт» (ст. 69), відповідальність експерта (ст. 70), підстави проведення експертизи (ст. 242), порядок залучення експерта (ст. 243), розгляд слідчим суддею клопотання про проведення експертизи (ст. 244), проведення експертизи за ухвалою суду (ст. 332)³⁴⁵;

- у ЦПК — поняття «експерт» (ст. 72), вимоги до висновку експерта (ст. 102), призначення експертизи судом (ст. 103), ухвала суду про призначення експертизи (ст. 104), проведення експертизи на замовлення учасників справи (ст. 106), збирання матеріалів для проведення експертизи (ст. 107), проведен-

³⁴⁴ Нестеренко С. Д., Стулов О. О. Зазнач. праця.

³⁴⁵ Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

ня експертизи (ст. 108), наслідки ухилення від участі в експертизі (ст. 109), оцінка висновку експерта судом (ст. 110), комісійна експертиза (ст. 111), комплексна експертиза (ст. 112), додаткова й повторна експертизи (ст. 113)³⁴⁶;

- у ГПК — поняття «експерт» (ст. 69), вимоги до висновку експерта (ст. 98), призначення експертизи судом (ст. 99), ухвала про призначення експертизи (ст. 100), проведення експертизи на замовлення учасників справи (ст. 101), збирання матеріалів для проведення експертизи (ст. 102), проведення експертизи (ст. 103), оцінка висновку експерта судом (ст. 104), комісійна експертиза (ст. 105), комплексна експертиза (ст. 106), додаткова або повторна експертизи (ст. 107)³⁴⁷;

- у КАС — поняття «експерт» (ст. 68), вимоги до висновку експерта (ст. 101), призначення експертизи судом (ст. 102), ухвала про призначення експертизи (ст. 103), проведення експертизи на замовлення учасників справи (ст. 104), збирання матеріалів для експертного дослідження (ст. 105), проведення експертизи (ст. 106), оцінка висновку експерта (ст. 108), комісійна експертиза (ст. 109), комплексна експертиза (ст. 110), додаткова й повторна експертизи (ст. 111)³⁴⁸.

Правовий статус судового (зокрема судово-ветеринарного) експерта є самостійною юридичною категорією та має такі ознаки:

- 1) універсальний характер, оскільки поширюється на судових експертів незалежно від експертної спеціальності;
- 2) відображає особливості судового експерта як учасника судово-експертної діяльності, а також ступінь і характер його взаємодії з іншими учасниками судово-експертної діяльності, правоохоронними органами, судом, органами державної влади;
- 3) елементи структури правового статусу судового експерта (перелік прав, обов'язків, заборон, обмежень і відповідальність) залежні одне від одного та впливають одне на одного;
- 4) відносну стабільність та динамічність.

Важливий елемент правового статусу судетексперта (як і судового експерта будь-якої іншої спеціальності) — його права: комплекс свобод і можливостей, зумовлених його професійною діяльністю, для якої характерні нормативність, формальна визначеність в офіційних джерелах і забезпеченість юридичних можливостей державним примусом.

Основні права судового (зокрема судово-ветеринарного) експерта закріплено в КПК, ЦПК, ГПК, КАС, профільному Законі, а також в інструкціях № 1 і № 2. Незалежно від виду судочинства та підстави проведення судової експертизи

³⁴⁶ Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

³⁴⁷ Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

³⁴⁸ Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

пертизи судовий експерт будь-якої експертної спеціальності має права, перелік яких наведено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Права судового експерта відповідно до норм законодавства України

Права судового експерта	КПК	ЦПК	ГПК	КАС	Про- філь- ний Закон	Інструкція	
						№ 1	№ 2
Ознайомлюватися з матеріалами справи (провадження), які стосуються предмета судової експертизи	П. 1 ч. 3 ст. 69	П. 1 ч. 6 ст. 72	П. 1 ч. 6 ст. 69	П. 1 ч. 6 ст. 68	П. 1 ч. 1 ст. 13	Абз. 2 п. 2.1 розд. II	П/п. 1 п. 1 розд. II
Заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчиняти інші дії, пов'язані з проведенням судової експертизи	П. 2 ч. 3 ст. 69	П. 2 ч. 6 ст. 72	П. 2 ч. 6 ст. 69	П. 2 ч. 6 ст. 68	П. 1 ч. 1 ст. 13	Абз. 3 п. 2.1 розд. II	П/п. 2 п. 1 розд. II
Заявляти клопотання органу, який призначив судову експертизу чи залучив судового експерта, щодо уточнення поставлених питань	—*	—	—	—	—	Абз. 4 п. 2.1 розд. II	П/п. 4 п. 1 розд. II
Бути присутнім під час учинення процесуальних, дій, що стосуються предмета та об'єктів дослідження	П. 3 ч. 3 ст. 69	П. 4 ч. 6 ст. 72	П. 4 ч. 6 ст. 69	П. 4 ч. 6 ст. 68	П. 3 ч. 1 ст. 13	Абз. 5 п. 2.1 розд. II	П/п. 3 п. 1 розд. II
Заявляти клопотання про опитування учасників судового процесу та свідків (ставити запитання особам, які беруть участь у кримінальному провадженні), що стосуються предмета чи об'єкта судової експертизи, і проводити окремі дослідження в їх присутності	П. 5 ч. 3 ст. 69	П. 5 ч. 6 ст. 72	П. 5 ч. 6 ст. 69	П. 5 ч. 6 ст. 68	—	Абз. 5 п. 2.1 розд. II	П/п. 3 п. 1 розд. II
Викладати у висновку виявлені під час проведення експертизи відомості, які мають значення для справи та щодо яких не поставлено питань, та обставини, що сприяли або могли сприяти вчиненню правопорушення	П. 4 ч. 3 ст. 69. ч. 3 ст. 102	П. 3 ч. 6 ст. 72. ч. 8 ст. 102	П. 3 ч. 6 ст. 69. ч. 8 ст. 98	П. 3 ч. 6 ст. 68. ч. 8 ст. 101	П. 2 ч. 1 ст. 13 —	Абз. 6 п. 2.1 розд. II. Абз. 6 п. 2.1 розд. II	П/п. 5 п. 1 розд. II. П/п. 5 п. 1 розд. II

Продовження табл. 2.1

Права судового експерта	КПК	ЦПК	ГПК	КАС	Про- філь- ний Закон	Інструкція	
						№ 1	№ 2
Складати окремий ви- сненок у разі незгоди з позицією інших членів експертної комісії	—	—	—	—	—	Абз. 7 п. 2.1 розд. II	—
Заявляти клопотання про залучення інших експертів	—	—	—	—	—	—	—
На забезпечення безпере- шкодного доступу до об'єкта дослідження та належних умов праці	—	—	—	—	Ст. 6	П. 3.9 розд. III	—
Надавати відповіді на запитання, зокрема письмово, які ставлять судовому експертові під час роз'яснень чи показань щодо складеного ним висновку	Ст. 356	Ч. 4 ст. 239	Ст. 215	Ч. 3 ст. 221	—	Абз. 8 п. 2.1 розд. II	П/п. 6 п. 1 розд. II
В обумовлених законом випадках послуговуватися безкоштовною допомогою перекладача, заявляти йому відвід	—	—	—	—	—	—	—
Оскаржувати дії та рішення замовника судової експертизи й інших учасників процесу, які порушують права судового експерта або порядок проведення судової експертизи	—	—	—	—	—	Абз. 9 п. 2.1 розд. II	П/п. 7 п. 1 розд. II
Заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законодавством	П. 7 ч. 3 ст. 69	—	—	—	—	Абз. 10 п. 2.1 розд. II	П/п. 8 п. 1 розд. II
Одержувати винагоро- ду за виконану роботу й відшкодування витрат, пов'язаних із проведен- ням експертизи, якщо її проведення не є службо- вим обов'язком особи, залученої як експерт	П. 6 ч. 3 ст. 69	Ч. 7 ст. 72	Ч. 7 ст. 69	Ч. 7 ст. 68	П. 5 ч. 1 ст. 13	Абз. 11 п. 2.1 розд. II	П/п. 9 п. 1 розд. II

Закінчення табл. 2.1

Права судового експерта	КПК	ЦПК	ГПК	КАС	Про- філь- ний Закон	Інструкція	
						№ 1	№ 2
Брати участь у судовому засіданні в режимі відео-конференції, якщо відсутні заперечення учасників справи	Ст. 336	Ч. 4 ст. 72	Ч. 4 ст. 69	Ч. 4 ст. 68	—	—	
Відмовитися від проведення судової експертизи **	—	Ч. 8 ст. 72	Ч. 8 ст. 69	—	—	—	П. 2 розд. II
Користуватися іншими правами, передбаченими законодавством України	П. 8 ч. 3 ст. 69	П. 6 ч. 6 ст. 72	П. 6 ч. 6 ст. 69	П. 6 ч. 6 ст. 68	Ч. 2 ст. 13	—	—

Примітки.

* Тут і далі — ознака відсутня.

** Якщо існує загроза життю та здоров'ю судового експерта; відсутні необхідні умови для проведення досліджень; порушено принцип незалежності судового експерта; об'єкти експертизи й матеріали справи непридатні або їх недостатньо для надання висновку та судовому експерту відмовлено в їх доповненні; відсутні умови, методичні засоби й обладнання, необхідні для проведення судової експертизи та надання висновку; сучасний рівень розвитку науки не дає змоги відповісти на поставлені питання.

Атестований судветексперт, який не працює в державній спеціалізованій експертній установі, під час контролю за організацією його діяльності шляхом перевірки дотримання вимог нормативно-правових актів із питань судово-експертної діяльності та методик проведення судових експертиз має (відповідно до п. 15 Інструкції № 2), зокрема, такі права:

- «— вимагати пред'явлення членами комісії службового посвідчення;
- бути присутнім під час здійснення перевірки;
- вимагати від членів комісії нерозголошення відомостей, що стали їм відомі під час проведення перевірки;
- звертатися до комісії з обґрунтованою заявою щодо проведення аналізу висновків в іншій НДУСЕ;
- одержувати примірник акта за результатами перевірки;
- підписувати акт із зауваженнями або відмовитися від його підписання;
- надавати у письмовій формі свої пояснення, зауваження або заперечення до акта та доданих до нього документів»³⁴⁹.

Одним із важливих елементів процесуального статусу судового (зокрема судово-ветеринарного) експерта є його обов'язки, обумовлені в КПК, ЦПК, ГПК, КАС, профільному Законі й інструкціях № 1 і 2.

³⁴⁹ Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

Обов'язками судветексперта окреслено коло його зобов'язань (як перед державою, так і перед іншими учасниками судово-експертної діяльності), які слід безвідмовно виконувати відповідно до вимог законодавства, а також за власним сумлінням. Незалежно від виду судочинства й підстави проведення експертизи, на судового експерта будь-якої експертної спеціальності покладено обов'язки, перелік яких наведено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

**Обов'язки судового експерта
відповідно до норм законодавства України**

Обов'язки судового експерта	КПК	ЦПК	ГПК	КАС	Профільний Закон	Інструкція	
						№ 1	№ 2
Додержуватися присяги та правил професійної етики судового експерта	Ч. 1 ст. 356	Ч. 1—3, 5 ст. 225	—	Ст. 207	—	—	—
Заявити самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав	П. 5 ч. 5 ст. 69	Ч. 1—3, ст. 38	Ч. 1—3, ст. 38	Ч. 1—3, ст. 39	П. 3 ч. 1 ст. 12	Абз. 2 п. 2.2 розд. II	П/п. 1 п. 3 розд. II
Прийняти до виконання доручену судову експертизу	—	—	—	—	—	Абз. 3 п. 2.2 розд. II	—
Дотримуватися строків виконання судової експертизи	—	—	—	—	—	П. 1.13 розд. I	—
Особисто провести повне дослідження матеріальних і матеріалізованих об'єктів	П. 1 ч. 5 ст. 69	—	—	—	П. 1 ч. 1 ст. 12	Абз. 4 п. 2.2 розд. II	П/п. 3 п. 3 розд. II
Надати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок експерта, а в разі необхідності — роз'яснити його	П. 1 ч. 5 ст. 69	Ч. 3, 4 ст. 72	Ч. 3 ст. 69	Ч. 3 ст. 68	П. 1—2 ст. 12	Абз. 4 п. 2.2 розд. II	П/п. 3 п. 3 розд. II
Заявити клопотання особі чи суду, яка (який) призначила(-в) експертизу, щодо уточнення змісту й обсягу доручення або повідомити про неможливість її проведення за поставленим запитанням чи без залучення інших осіб	Ч. 7 ст. 69	Ч. 6 ст. 104	—	—	—	—	—

Продовження табл. 2.2

Обов'язки судового експерта	КПК	ЦПК	ГПК	КАС	Профіль-ний Закон	Інструкція	
						№ 1	№ 2
Прибути на виклик органу чи особи, який (яка) призначив(-ла) експертизу чи залучив(-ла) судового експерта, для надання роз'яснень, показань чи доповнень щодо проведеної експертизи або причин неможливості її проведення	П. 2 ч. 5 ст. 69	Ч. 4 ст. 72	Ч. 4 ст. 69	Ч. 4 ст. 68	—	Абз. 6 п. 2.2 розд. II	П/п. 2 п. 2.2 розд. II
Забезпечити збереження наданих на дослідження об'єктів і матеріалів	П. 3 ч. 5 ст. 69	Ч. 3 ст. 108	Ч. 3 ст. 103	—	—	Абз. 7 п. 2.2 розд. II	—
Одержати від замовника експертизи дозвіл на повне або часткове знищення об'єкта експертизи чи зміну його властивостей, якщо неможливо застосувати інші методи дослідження	П. 3 ч. 5 ст. 69	Ч. 4 ст. 108	Ч. 4 ст. 103	Ч. 3 ст. 104	—	Абз. 7 п. 2.2 розд. II	—
Не повідомляти будь-кому, крім замовника експертизи, про перебіг і результати її проведення (за винятком випадків, передбачених законодавством)	П. 4 ч. 5 ст. 69	Абз. 1 ч. 2 ст. 107	Ч. 2 ст. 102	Ч. 2 ст. 105	—	Абз. 8 п. 2.2 розд. II	П/п. 7 п. 3 розд. II
Зазначити у висновку експерта, що експертові відомо про відповідальність за завідомо неправдивий висновок і відмову без поважних причин виконувати покладені на нього обов'язки	Ч. 2 ст. 102	Ч. 7 ст. 102	Ч. 7 ст. 98	Ч. 7 ст. 101	—	Абз. 14 п. 4.12 розд. IV	—
Зазначити у висновку експерта, що висновок підготовлено для подання до суду й експерт обізнаний про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок, якщо експертизу проводять на замовлення учасників справи	—	Ч. 5 ст. 106	Ч. 5 ст. 101	Ч. 6 ст. 104	—	Абз. 15 п. 4.12 розд. IV	—

Закінчення табл. 2.2

Обов'язки судового експерта	КПК	ЦПК	ГПК	КАС	Профільний Закон	Інструкція	
						№ 1	№ 2
Повідомити відповідного учасника справи про наслідки експертного дослідження й одержати письмовий дозвіл на його проведення *	—	П. 2 ч. 4 ст. 108	П. 2 ч. 4 ст. 103	П. 2 ч. 4 ст. 106	—	—	—
Повідомити орган чи особу, який (яка) призначив(-ла) експертизу чи залучив(-ла) експерта, про неможливість її проведення та повернути матеріали справи й інші документи **	П. 5 ч. 5, ч. 6 ст. 69	Ч. 8 ст. 72	Ч. 8 ст. 69	Ч. 8 ст. 68	—	Абз. 5 п. 2.2 розд. II	П/п. 4 п. 3 розд. II
Негайно повернути матеріали справи й інші документи, надані для проведення експертизи, у разі:							
• завершення її проведення;	—	—	—	—	—	—	—
• надходження процесуального документа або вимоги замовника судекспертизи (якщо судексперта залучено на договірних засадах) про припинення її проведення;	—	—	—	—	—	—	—
• непогодження замовником судової експертизи подовження строків її проведення;	—	—	—	—	—	Абз. 4 п. 1.13 розд. I	—
• відмови замовника судової експертизи в наданні згоди на повне або часткове знищення чи пошкодження об'єкта судової експертизи, якщо неможливо провести дослідження іншими неруйнівними методами	—	—	—	—	—	—	—

Примітки.

- * Якщо експертне дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей.
- ** Через відсутність необхідних знань, або недостатність матеріалів для експертизи, або їх ненадання в обумовлений законодавством строк, або ненадання додаткових матеріалів, або через неможливість проведення експертизи без залучення інших експертів. Заява про відмову має бути вмотивованою.

Законодавством передбачено контроль за організацією діяльності атестованих судветекспертів, які не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, здійснюваний шляхом перевірки дотримання ними вимог нормативно-правових актів із питань судово-експертної діяльності та методик проведення судових експертиз. Згідно з п. 16 розд. IV Інструкції № 2 під час такої перевірки на судового експерта покладено додаткові обов'язки, зокрема:

- «• допускати комісію до свого робочого місця;
- надавати копії других примірників висновків для проведення їх аналізу, а також інші матеріали та пояснення з питань, що виникають під час перевірки;
- виконувати вимоги щодо усунення виявлених недоліків»³⁵⁰.

Окрім обов'язків і прав, до правового статусу судветексперта належить також система заборон, обумовлена КПК, ГПК, профільним Законом та інструкціями №1 і №2. Перелік заборон ми подали в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

**Заборони для судового експерта
відповідно до норм законодавства України**

Заборони для судового експерта	КПК	ЦПК	ГПК	КАС	Про- фільний Закон	Інструкція	
						№ 1	№ 2
Проводити судову експертизу без письмового доручення керівника *	—	—	—	—	—	Абз. 2 п. 2.3 розд. II	—
Передоручати проведення судової експертизи іншій особі	—	ч. 5 ст. 72	ч. 5 ст. 69	ч. 5 ст. 68	—	Абз. 3 п. 2.3 розд. II	—
Самостійно збирати матеріали, які підлягають експертному дослідженню, а також вибирати вихідні дані для проведення експертизи, якщо в наданих йому матеріалах їх відображено неоднозначно	ч. 4 ст. 69	Абз. 1 ч. 2 ст. 107	ч. 2 ст. 102	Абз. 1 ч. 2 ст. 105	—	Абз. 4 п. 2.3 розд. II	П/п. 2 п. 4 розд. II

³⁵⁰ Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

Продовження табл. 2.3

Заборони для судового експерта	КПК	ЦПК	ГПК	КАС	Про- фільний Закон	Інструкція	
						№ 1	№ 2
Вирішувати питання, які виходять за межі предмета судової експертизи, спеціальних знань або кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю	—	—	—	—	—	Абз. 5 п. 2.3 розд. II	П/п. 3 п. 4 розд. II
З'ясовувати питання права і надавати оцінки законності проведення процедур, регламентованих нормативно-правовими актами	Ч. 1 ст. 242	Ч. 2 ст. 102	Абз. 2 ч. 2 ст. 98	Абз. 2 ч. 2 ст. 101	—	Абз. 5 п. 2.3 розд. II	П/п. 3 п. 4 розд. II
Без згоди органу, який призначив експертизу, спілкуватися з учасниками процесу поза межами судового засідання **	—	Абз. 2 ч. 2 ст. 107	Ч. 2 ст. 102	Абз. 2 ч. 2 ст. 105	—	Абз. 6 п. 2.3 розд. II	П/п. 4 п. 4 розд. II
Зберігати матеріали справи (провадження) та об'єкти експертизи поза робочим місцем або поза спеціально призначеним місцем зберігання	—	—	—	—	—	Абз. 7 п. 2.3 розд. II	П/п. 5 п. 4 розд. II
Розголошувати відомості, що стали відомі експертів у зв'язку з проведенням експертизи, або повідомляти будь-кому, крім суду й учасника справи, на замовлення якого проведено експертизу, про перебіг її виконання та здобуті результати	П. 4 ч. 5 ст. 69	Абз. 1 ч. 2 ст. 107	Ч. 2 ст. 102	Ч. 2 ст. 105	—	Абз. 8 п. 2.2 розд. II	П/п. 7 п. 3 розд. II
Застосовувати руйнівні методи дослідження або істотно змінювати властивості об'єктів дослідження без дозволу органу, який призначив судову експертизу чи залучив(-ла) судового експерта	П. 3 ч. 5 ст. 69	Ч. 3, 4 ст. 108	Ч. 3, 4 ст. 103	Ч. 3, 4 ст. 106	—	Абз. 7 п. 2.2 розд. II	П/п. 6 п. 3 розд. II

Закінчення табл. 2.3

Заборони для судового експерта	КПК	ЦПК	ГПК	КАС	Про- фільний Закон	Інструкція	
						№ 1	№ 2
Дотримуватися інших обмежень, обумовлених законодавством	—	—	—	—	П. 6 ч. 1 ст. 13	—	—

Примітки.

- * Зокрема, у разі її призначення (замовлення) судово-експертній установі, працівником якої є судовий експерт, або приймати до виконання проведення судової експертизи атестованим судовим експертом, який не працює в державній спеціалізованій експертній установі, якщо її проведення не доручено йому особисто.
- ** Якщо це ставить під сумнів незацікавленість експерта в результаті або якщо такі особи прямо чи опосередковано зацікавлені в результатах експертизи.

Отже, переліки прав, обов'язків і заборон судового експерта (зокрема судово-ветеринарного), наведені в процесуальному законодавстві України, профільному Законі та інструкціях № 1 і 2, дещо різняться за обсягом і змістом, що може негативно позначитися на ефективності їх застосування в правничій і судово-експертній практиці, а також на обґрунтованості, об'єктивності, достовірності та правдивості висновку судового експерта. До того ж проаналізовані права, обов'язки й заборони судового експерта вміщено в різних статтях згаданих вище документів, що певною мірою ускладнює їх практичне застосування з метою реалізації завдань судочинства й судово-експертної діяльності.

Проведене нами узагальнення (див. табл. 2.1—2.3) свідчить, що обумовлена згаданими нормативно-правовими актами система прав, обов'язків і заборон судового експерта потребує уніфікації з метою однакового обсягу їх застосування незалежно від виду судочинства, підстав проведення судової експертизи, а також для ефективної реалізації принципів судово-експертної діяльності.

Доходимо висновку, що процесуальне законодавство, профільний Закон, інструкції № 1 і 2 не містять чітко сформульованих і згрупованих норм щодо прав, обов'язків і заборон судового експерта. На нашу думку, статус судового експерта в законодавстві України (незалежно від виду судочинства) необхідно вдосконалити: систематизувати та сконцентрувати перелік його прав, обов'язків і заборон у Профільному Законі — із посиланням на цей Закон як на бланкетну норму в КПК, ЦПК, ГПК та КАС, що сприятиме чіткості трактування, зручності сприйняття й ефективності застосування цих прав, обов'язків і заборон. У зв'язку з цим для регламентування в законодавстві України прав, обов'язків і заборон, передбачених для судового експерта, пропонуємо застосовувати комплекс їх, згрупований у наведених у цій праці табл. 2.1—2.3.

Судветексперт належить до замінних учасників провадження або судового процесу (незалежно від виду судочинства), тому може бути усунутий від участі у справі шляхом задоволення клопотання про відвід або в результаті самовідводу. Усебічне, повне, об'єктивне дослідження обставин справи передбачає

відсутність прямої або непрямої зацікавленості судветексперта в її результатах. У зв'язку з цим процесуальне законодавство передбачає відвід експерта за наявності зазначеної зацікавленості або інших обставин, які викликають сумнів у його неупередженості. Умови, за яких особа не може бути судовим експертом, ми подали в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Обмеження, передбачені для судового експерта

Умови, за яких фахівець не має права брати участь у провадженні	КПК	ЦПК	ГПК	КАС	Профільний Закон	Положення про ЦЕKK
Є заявником, потерпілим, цивільним позивачем або відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або відповідача чи перебував (перебуває) у службовій або іншій залежності від учасників справи	Ст. 79 і 80	Ст. 38 і 39	Ст. 37 і 38	Ст. 38 і 39	—	—
Брав участь у справі як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, секретар судового засідання, представник персоналу органу пробації	Ст. 79 і 80	Ст. 38 і 39	Ст. 37 і 38	Ст. 38 і 39	—	—
Прямо чи опосередковано особисто (або його близькі родичі чи члени його сім'ї) зацікавлений у результатах розгляду справи	Ст. 79 і 80	Ст. 38 і 39	Ст. 37 і 38	Ст. 38 і 39	—	—
Перебував (перебуває) у службовій, родинній або іншій залежності від сторін провадження або існують інші обставини, що викликають обґрунтовані сумніви в неупередженості експерта	Ч. 2 ст. 69	П. 1 ч. 2 ст. 38	Ч. 2 ст. 37	П. 1 ч. 2 ст. 38	—	—
Брав участь у відомчому розслідуванні і виступає в ньому як свідок, представник, адвокат	—	—	—	Ч. 1 ст. 38	—	—
Брав участь у проведенні ревізії, перевірки тощо, матеріали яких використано у справі	Ч. 2 ст. 79	—	—	П. 2 ч. 2 ст. 38	—	—
З'ясування обставин, які мають значення для справи, виходить за межі його спеціальних знань	Ч. 6 ст. 69	П. 2 ч. 2 ст. 38	Ч. 6 ст. 99	П. 3 ч. 2 ст. 38	—	—
Обмежена у дієздатності або недієздатна особа	—	—	—	—	Ч. 1 ст. 11	—
Має незняту або непогашену судимість	—	—	—	—	Ч. 1 ст. 11	—

Закінчення табл. 2.4

Умови, за яких фахівець не має права брати участь у провадженні	КПК	ЦПК	ГПК	КАС	Профільний Закон	Положення про ЦЕKK
Протягом останнього року мав (мала) адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта	—	—	—	—	ч. 1 ст. 11	П. 12, 16 розд. VI
Інші обставини, що викликають сумнів у неупередженості або об'єктивності експерта й виключають можливість доручити йому проведення експертизи	П. 3 ч. 1 ст. 77	Ст. 38	П. 5 ч. 1 ст. 35	ч. 1 ст. 39	—	—
Інші обставини, що забороняють участь у судочинстві	—	—	—	—	ч. 2 ст. 11	—

За даними табл. 2.4, доходимо висновку, що процесуальне законодавство не містить чітко сформульованих і згрупованих норм-обмежень і підстав для відводу судового експерта. Так, норма ч. 1 ст. 79 КПК «Підстави для відводу спеціаліста, перекладача, експерта, секретаря судового засідання» є відсильною — у ній зазначено, що названі особи «не мають права брати участі в кримінальному провадженні та відводяться за підставами, передбаченими частиною першою статті 77 цього Кодексу», що має назву «Підстави для відводу прокурора, слідчого» (отже, про експерта у ст. 77 КПК не йдеться). На нашу думку, таке юридичне обґрунтування підстав для відводу судового експерта спричиняє незручності застосування цих норм у практиці кримінального судочинства.

Аналогічно ст. 38 ЦПК, ст. 37 ГПК та ст. 38 КАС є відсильними³⁵¹.

Переконані, що розміщення переліку підстав для відводу судового експерта (незалежно від виду судочинства) у профільному Законі (із посиланням у ст. 79 КПК³⁵², ст. 38 ЦПК, ст. 37 ГПК і ст. 38 КАС на цей Закон як на бланкетну норму) сприятиме чіткості та зручності їх застосування в будь-якому виді судочинства. Тож для заявлення відводу й самовідводу судового експерта (незалежно від виду судочинства) пропонуємо послуговуватися комплексом підстав, поданих у табл. 2.4.

³⁵¹ Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024) ; Господарський процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024) ; Кодекс адміністративного судочинства URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

³⁵² Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

Обґрунтовано стверджуємо, що участь експерта як спеціаліста у справі на попередній стадії не може бути підставою для його відводу як експерта у цій самій справі (ч. 1 ст. 79 КПК, ч. 3 ст. 38 ЦПК, ч. 3 ст. 37 ГПК, ч. 3 ст. 38 КАС). За досвідом власної судово-ветеринарної експертної практики впродовж 2010—2024 рр., маємо констатувати, що такий перехід повноважень (від спеціаліста до судового експерта) є більш ефективним і перспективним, аніж коли в доекспертному періоді з об'єктами дослідження працює одини спеціаліст, а після призначення судової експертизи — інший. Зокрема, судветексперт разом зі співробітниками поліції виїжджає на огляд місця події (як спеціаліст), проводить огляд труп тварини та складає відповідний опис безпосередньо на місці виявлення, а потім у морзі спеціалізованої експертної установи як судовий експерт проводить докладне зовнішнє і внутрішнє дослідження трупа тварини згідно з відповідними методиками, за потреби застосовує додаткові лабораторні й інструментальні методи дослідження, що в сукупності дасть змогу встановити обґрунтований судово-ветеринарний діагноз (аргументувати причину та давність настання смерті тварини, з'ясувати локалізацію, характер і ступінь тяжкості окремих тілесних ушкоджень та ін.), інтегруючи інформацію, здобуту під час огляду цього трупа на місці виявлення та докладного його дослідження в морзі.

Питання про відвід судветексперта вирішує склад суду, що розглядає справу (ч. 10 ст. 40 ЦПК, ч. 10 ст. 39 ГПК, ч. 9 ст. 40 КАС). У разі задоволення відводу експерта до кримінального провадження мають залучити іншого судового експерта у строки, визначені слідчим суддею або судом (ч. 2 ст. 83 КПК). Водночас ЦПК, ГПК та КАС такої норми не містять. На глибоке переконання автора монографії, в СВЕ такий підхід є мало ефективним або неефективним узагалі щодо окремих об'єктів судово-ветеринарного дослідження та за умови певних станів цих об'єктів (наприклад, якщо первинному дослідженню піддано труп тварини, то під час його судово-ветеринарного розтину, який є обов'язковим етапом СВЕ, застосовують руйнівні методи дослідження).

Тому, якщо на стадії судового розгляду справи в кримінальному судочинстві судовому експертові, який надав висновок, за результатами проведення СВЕ заявляють відвід і слідчий суддя або суд залучає іншого судветексперта (ч. 2 ст. 83 КПК), то ефективність його досліджень та інформативність здобутих результатів буде значно нижчою через повне або часткове руйнування трупа під час первинної експертизи або спричинить експертні помилки. Утім, у кожному конкретному випадку оцінювати експертні можливості й інформативність результатів дослідження слід індивідуально з огляду на безліч чинників.

Отже, перелік підстав, за яких особа не може бути судовим експертом, зокрема судово-ветеринарним, наведених у КПК, ЦПК, ГПК, КАС, інструкціях № 1 і 2, є різним, що може негативно вплинути на процес призначення судової експертизи загалом і СВЕ зокрема для неупередженого її проведення, а також надання судовим експертом обґрунтованого, об'єктивного, достовірного висновку (табл. 2.5), тому згадані документи потребують уніфікації (незалежно

від виду судочинства і/або підстав проведення судової експертизи) з метою реалізації принципів судово-експертної діяльності, проте обов'язково з огляду на особливості судочинства.

Водночас за результатами опитування респондентів (суддів, слідчих і дізнавачів, адвокатів, судветекспертів) щодо прав, обов'язків, заборон та встановлення обмежень для судового експерта ми отримали результати, які свідчать про таке: є необхідність у розробленні вчення про правовий статус судового експерта в Україні з урахуванням специфіки національного законодавства; вони не стикалися у своїй практиці під час оцінювання висновку експерта з інформацією про вплив на судового експерта з метою надання неправдивого висновку; виокремлення правового і процесуального статусів судового експерта не впливає на його практичну діяльність; створюються незручності, пов'язані з необхідністю одночасно звертатись до різних нормативно-правових актів, що належать до матеріального й галузевого процесуального права під час застосування їх на практиці, коли певний перелік прав, обов'язків, заборон судового експерта зосереджено в профільному Законі, а інший перелік прав, обов'язків і заборон міститься у відповідному процесуальному законодавстві. Також 50 % опитаних суддів (із 57) дотримуються думки, що на призначення судових експертиз не впливає той факт, що перелік прав, обов'язків, заборон та обмежень, передбачених профільним Законом, частково не узгоджено з переліком прав, обов'язків, заборон та обмежень судового експерта, передбачених інструкціями № 1 і № 2, які підпорядковано зазначеному Закону, проте 45 % слідчих із 84 опитаних, 52 % дізнавачів із 48 опитаних, 52 % адвокатів із 47 опитаних і 100 % судветекспертів до такої неузгодженості ставляться негативно.

Крім того, респонденти вважають доцільним удосконалити законодавство України щодо статусу судового експерта незалежно від виду судочинства в такий спосіб, щоб розмістити систематизований перелік норм у профільному Законі із вказівкою на цей Закон як бланкетну норму в ст. 69 КПК, ст. 69 ЦПК, ст. 69 ГПК, ст. 68 КАС, що дасть змогу забезпечити чіткість і зручність їх сприйняття, а також ефективно застосування.

Опитувані позитивно ставляться до права судового експерта заявляти клопотання органу, який призначив судову експертизу, щодо уточнення змісту та обсягу експертного завдання й поставлених питань, складати окремий висновок під час проведення комісійної судової експертизи в разі незгоди з позицією інших членів комісії, оскаржувати дії та рішення замовника судової експертизи й інших учасників процесу, які порушують права судового експерта або порядок проведення судової експертизи.

Зазначимо, що респонденти підтримують думку про доцільність доповнення переліку обов'язків судового експерта пунктом про дотримання строків проведення судової експертизи. Вони вважають, що доцільним і правильним

буде включити до переліку обов'язків судового експерта негайне повернення матеріалів справи та інших документів, що застосовувалися для проведення судової експертизи в таких випадках: надходження процесуального документа або вимоги замовника судової експертизи (якщо судового експерта було залучено на договірних підставах) про припинення її проведення; непогодження замовником судової експертизи продовження термінів її проведення; відмови замовника судової експертизи в наданні згоди на повне або часткове знищення чи пошкодження об'єкта судової експертизи, якщо неможливо провести дослідження іншими неруйнівними методами; скасування судом ухвали про призначення судової експертизи.

Опитані вважають, що заборона проведення судової експертизи без письмового доручення керівника судово-експертної установи, працівником якої є судовий експерт, є обґрунтованою і правильною, а доповнення переліку заборон для судового експерта заборонами щодо непередбачених нормативно-правовими актами контактів з особами, якщо такі особи прямо чи опосередковано зацікавлені в результатах судової експертизи, а також заборонаю щодо проведення допиту судового експерта до надання ним висновку буде доцільним і правильним.

Більшість респондентів вважають, що не може бути підставою для унеможливлення участі судового експерта в проведенні судової експертизи, якщо він брав участь у цьому ж провадженні як спеціаліст.

Отже, аналіз анкет опитуваних підтвердив наше твердження про наявність в Україні потреби розробити вчення про правовий статус судового експерта з огляду на специфіку національного законодавства в контексті новітніх реформ, зокрема, щодо судово-експертної діяльності.

Зауважимо, що юридична відповідальність судветексперта є складовою його правового статусу. В юридичній відповідальності відтворено один із методів державного управління суспільством, що полягає у примусовому, державно-владному впливі на поведінку осіб, які вчинили правопорушення.

Юридична відповідальність судветексперта є різновидом державного примусу та специфічним видом правовідносин. Підставою юридичної відповідальності судово-ветеринарного експерта є вчинення ним правопорушення в експертній діяльності. Мета юридичної відповідальності експерта — формування його правомірної поведінки. Відповідальність судового експерта ґрунтується на принципах законності, невідворотності, обґрунтованості, справедливості, доцільності покарання³⁵³. У ст. 14 профільного Закону зазначено, що ця відповідальність здійснюється на підставах і в порядку, передбачених законодавством³⁵⁴. Вважаємо, що ця стаття профільного Закону взагалі не кон-

³⁵³ Білозьоров Є. В., Власенко В. П., Горова О. Б., Завальний А. М., Заяць Н. В. та ін. Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ, 2017. 320 с.

³⁵⁴ Про судову експертизу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

кретизує відповідальності судового експерта та має доволі узагальнені ознаки, через що не може задовольняти вимоги судово-експертної діяльності, адже юридична відповідальність є центральною категорією в судовій експертології та судовій експертизі й одним із принципів судово-експертної діяльності, на що звертають увагу такі науковці, як Е. Сімакова-Єфремян³⁵⁵, В. Шерстюк³⁵⁶, А. Остропілець³⁵⁷, Б. Суржан³⁵⁸, О. Кравченко³⁵⁹ та ін.

За порушення законодавства судветексперт несе кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та матеріальну відповідальність, що ми систематизували й унаочнили в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Відповідальність судового експерта за порушення законодавства

Вид відповідальності та правопорушення	Законодавча норма
I. Кримінальна відповідальність	
1. Уведення в оману суду або іншого уповноваженого органу — надання завідомо неправдивого висновку експерта, складеного для органу, що здійснює досудове розслідування, суду та ін.	Ст. 384 КК
2. Відмова експерта без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків у суді або під час провадження досудового розслідування	Ст. 385 КК
3. Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування	Ст. 387 КК
4. Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, зокрема послуги експерта	Ст. 365 ² КК
II. Адміністративна відповідальність	
5. Виявлення неповаги до суду або Конституційного Суду України, злісне ухилення експерта від явки в суд	Ст. 185 ³ КУпАП
6. Злісне ухилення експерта від явки до органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування	Ст. 185 ⁴ КУпАП
7. Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків	Ст. 172 ⁵ КУпАП
8. Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів	Ст. 172 ⁷ КУпАП

³⁵⁵ Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про нормативно-правове регулювання судово-експертної діяльності ...

³⁵⁶ Шерстюк В. М. Принципи судово-експертної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків, 2008. Вип. 8. С. 18—23.

³⁵⁷ Остропілець А. В. Принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності ...

³⁵⁸ Суржан Б. П. Юридична відповідальність судового експерта у світлі судової реформи. *Криміналістичний вісник*. 2018. № 2 (30). С. 46—54. DOI: 10.37025/1992-4437/2018-30-2-46 (дата звернення: 12.02.2024).

³⁵⁹ Кравченко О. А. Види юридичної відповідальності судового експерта в Україні. *Право та державне управління*. 2015. № 2 (19). С. 69—72. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2015/16.pdf (дата звернення: 12.07.2024).

Закінчення табл. 2.5

Вид відповідальності та правопорушення		Законодавча норма
III. Дисциплінарна відповідальність		
Підстави	Недобросовісне ставлення до своїх службових обов'язків, що не тягнуть за собою кримінальної чи адміністративної відповідальності, і/або порушення трудового договору під час виконання службових обов'язків	Ст. 147—152 Кодексу законів про працю України (далі — КЗпП)
Вид	Порушення трудової дисципліни Дисциплінарний проступок	
Стягнення	Попередження, зупинення строку дії Свідоцтва за відповідною експертною спеціальністю, позбавлення кваліфікації судового експерта *	Розд. VI Положення про ЦЕKK, ст. 14 профільного Закону
IV. Матеріальна відповідальність		
Підстави	Завдання майнової шкоди	Ст. 1166—1177 Цивільного кодексу України (далі — ЦК)
Вид	Шкода, заподіяна підприємству, установі, організації	Глава IX КЗпП
	Шкода, завдана фізичній або юридичній особі	Ст. 1166 **, 1172 ***, 1192 ЦК ****

Примітки.

- * Відповідно до п. 13 розд. VI Положення про ЦЕKK, обираючи вид дисциплінарного стягнення, дисциплінарна палата ЦЕKK враховує: тяжкість наслідків учиненого дисциплінарного проступку; обставини його вчинення; факт застосування в минулому до судового експерта дисциплінарних стягнень; інші відомості, що характеризують його як судового експерта.
- ** Загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду.
- *** Відшкодування юридичною або фізичною особою шкоди, завданої їхнім працівником чи іншою особою.
- **** Способи відшкодування шкоди, завданої майну потерпілого.

Наведемо приклад можливого відшкодування шкоди, завданої судветекспертом. Під час проведення первинної СВЕ в цивільному процесі судветексперт визначав причину смерті тварини у ветеринарній клініці, що сталася під час оперативного втручання. Судовий експерт невмісно припустився помилки під час аналізу клінічної ситуації, що призвело до хибного висновку. Під час проведення повторної СВЕ цю помилку виявив інший судовий експерт. У такому разі особа, яка оплатила первинну СВЕ, може звернутися до суду з позовом про відшкодування матеріальної шкоди в розмірі, сплаченому за проведення первинної експертизи, а також моральної шкоди.

Водночас зауважимо, що за перешкоджання виконанню огляду судовим експертом об'єкта експертного дослідження не встановлено ані кримінальної, ані адміністративної відповідальності. Також не передбачено відповідаль-

ності за образу судового експерта під час виконання ним своїх професійних обов'язків. У зв'язку з цим поділяємо думку О. Угровецького³⁶⁰ про необхідність докладного наукового дослідження цього питання та внесення доповнень у законодавство.

За результатами наукових розвідок, власного досвіду судово-експертної діяльності впродовж 2010—2022 рр., зважаючи на результати досліджень авторитетних науковців у галузі криміналістики та судової експертології, із метою уніфікувати процесуальні права, обов'язки, заборони й обмеження судового експерта (зокрема судово-ветеринарного), регламентовані процесуальним законодавством (з огляду на особливості судочинства, норми профільного Закону, інструкцій № 1 і 2), пропонуємо бланкетний спосіб застосування Процесуального статусу судового експерта шляхом викладення його процесуальних прав, обов'язків, заборон та обмежень у профільному Законі, а у відповідних статтях процесуального законодавства лише посилатися на згаданий Закон.

Отже, пропонуємо наведені далі зміни.

1. У теорії та практиці судової експертизи юридично обґрунтовано послуговуватися терміном *«правовий статус судового експерта»*. Назву розділу II «Судовий експерт» Профільного Закону викласти в новій редакції: «Розділ II. Правовий статус судового експерта».

2. Статтю 11 Профільного Закону викласти в новій редакції:

«Стаття 11. Особи, які не можуть бути судовими експертами

Незалежно від виду судочинства під час здійснення професійної діяльності не може залучатися до проведення судової експертизи та виконання обов'язків судового експерта особа, якщо:

1) вона є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача;

2) вона брала участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач;

3) вона або її близькі родичі чи члени сім'ї прямо або опосередковано зацікавлені в результатах розгляду справи;

4) вона перебувала або перебуває у службовій, родинній або іншій залежності від сторін провадження обвинувачуваного, підозрюваного, потерпілого, позивача або відповідача в цивільних справах або існують інші обставини, що викликають обґрунтовані сумніви в її неупередженості;

5) вона брала участь у відомчому розслідуванні та є в ньому свідком, представником, адвокатом;

6) вона брала участь у проведенні ревізії, перевірки тощо, матеріали яких використовують у справі;

³⁶⁰ Угровецький О. П. Регламентация правового статуса судебного эксперта ...

7) з'ясування обставин, які мають значення для справи, виходить за межі сфери її спеціальних знань;

8) вона є обмеженою в цивільній дієздатності або недієздатною;

9) вона має незняту чи непогашену судимість за скоєння кримінальних правопорушень;

10) упродовж останнього року її піддано адміністративному стягненню за скоєння корупційного правопорушення або порушення, пов'язаного з корупцією, або дисциплінарному стягненню у вигляді припинення права на проведення судової експертизи за відповідними експертними спеціальностями;

11) вона брала участь у проведенні повторної експертизи; надавала висновки судового експерта за результатами первинної судової експертизи за цією самою справою або кримінальним провадженням;

12) інші обставини викликають сумнів у неупередженості або об'єктивності судового експерта й виключають можливість доручити йому проведення судової експертизи».

3. Статтю 12 Профільного Закону викласти в новій редакції:

«Стаття 12. Обов'язки судового експерта

Незалежно від виду судочинства та підстави проведення судової експертизи під час здійснення професійної діяльності судовий експерт зобов'язаний:

1) дотримуватися присяги та правил професійної етики судового експерта;

2) заявити самовідвід за наявності передбачених законодавством обставин, що унеможливають проведення судовим експертом судової експертизи;

3) прийняти до виконання доручену судову експертизу;

4) не порушувати строків проведення судової експертизи;

5) особисто провести повне дослідження матеріальних і матеріалізованих об'єктів;

6) надати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок за поставленими питаннями, а за потреби — роз'яснити його;

7) заявити клопотання особі, яка призначила судову експертизу, чи суду, що доручив її проведення, щодо уточнення змісту й обсягу поставленого завдання або повідомити про неможливість проведення судової експертизи за поставленим питанням чи без залучення інших осіб;

8) з'явитися на виклик органу чи особи, який призначив судову експертизу, для надання роз'яснень, показань чи доповнень щодо проведеної судової експертизи або причин повідомлення про неможливість її проведення;

9) забезпечити максимально можливе збереження наданих на дослідження об'єктів і матеріалів провадження чи справи;

10) одержати дозвіл від замовника судової експертизи на дослідження, пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміну його властивостей, якщо існують обґрунтовані підстави стверджувати про неможливість застосувати інші методи;

11) не повідомляти будь-кому, окрім замовника судової експертизи, про перебіг її проведення та результати, за винятком випадків, передбачених законодавством;

12) зазначити у висновку експерта, що судовий експерт попереджений (обізнаний) про відповідальність за завідомо неправдивий висновок, а в разі призначення судової експертизи судом — також про відповідальність за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків;

13) зазначити у висновку, що його підготовлено для подання до суду, а судовий експерт обізнаний про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок (якщо судову експертизу проводять на замовлення учасників справи);

14) повідомити в письмовій формі орган чи особу, який призначив судову експертизу, про неможливість її проведення та повернути надані матеріали справи й інші документи, якщо поставлене питання виходить за межі компетенції та спеціальних знань судового експерта, якщо проведення експертизи потребує залучення інших судових експертів, і/або якщо наданих матеріалів недостатньо для розв'язання експертного завдання, а затребувані додаткові матеріали не надано в обумовлений законодавством строк;

15) негайно повернути матеріали справи й інші документи, що їх використовували для проведення судової експертизи, у разі її завершення, надходження процесуального документа або вимоги замовника судової експертизи (якщо судового експерта залучено на договірних засадах) про припинення її проведення, непогодження замовником судової експертизи продовження термінів її проведення, відмови замовника судової експертизи надати згоду на повне або часткове знищення чи пошкодження об'єкта судової експертизи (якщо неможливо провести дослідження іншими неруйнівними методами), скасування судом ухвали про призначення судової експертизи;

16) виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством».

4. Статтю 13 профільного Закону викласти в новій редакції:

«Стаття 13. Права судового експерта

Незалежно від виду судочинства й підстави проведення судової експертизи під час здійснення професійної діяльності судовий експерт має право:

1) ознайомлюватися з матеріалами справи (провадження), які стосуються предмета судової експертизи;

2) заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчиняти інші дії, пов'язані з проведенням судової експертизи;

3) заявляти клопотання органу (особі), який (яка) призначив(-ла) судову експертизу чи залучив(-ла) судового експерта, щодо уточнення змісту й обсягу завдання та поставлених питань;

4) бути присутнім під час учинення процесуальних, виконавчих дій, що стосуються предмета й об'єктів дослідження з дозволу органу (особи), який (яка) призначив(-ла) судову експертизу чи залучив(-ла) судового експерта;

5) заявляти клопотання про опитування учасників судового процесу та свідків, що стосується предмета чи об'єкта судової експертизи, і проводити окремі дослідження в їх присутності;

6) зазначати у висновку виявлені під час проведення експертизи факти, які мають значення для справи, але щодо яких не було поставлено питання, і обставини, що сприяли або могли сприяти скоєнню правопорушення;

7) надавати окремий висновок під час проведення судової експертизи у складі комісії в разі незгоди з позицією інших її членів;

8) заявляти клопотання про залучення до проведення судової експертизи інших експертів, якщо це необхідно для проведення досліджень і надання висновку експерта;

9) на безперешкодний доступ до об'єкта дослідження та належні умови праці;

10) давати відповіді на питання, зокрема письмово, які ставлять судовому експертові під час роз'яснень чи показань щодо складеного ним висновку;

11) додати до висновку свої міркування про обставини, які він з'ясував під час підготовки висновку та які мають значення для кримінального провадження чи справи в іншому виді судочинства, але щодо яких йому не було поставлено питань;

12) в обумовлених законом випадках послуговуватися безкоштовною допомогою перекладача, заявляти йому відвід;

13) оскаржувати дії та рішення замовника судової експертизи й інших учасників процесу, які порушують права судового експерта або порядок проведення судової експертизи;

14) подавати клопотання про убезпечення себе самого та своїх близьких у випадках, передбачених законодавством;

15) одержувати компенсацію (відшкодування) витрат, яких він зазнав під час проведення експертизи, і винагороду за виконану роботу, пов'язану з проведенням судової експертизи, якщо її проведення не є службовим обов'язком судового експерта;

16) брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, якщо відсутні заперечення учасників справи;

17) відмовитися від проведення судової експертизи (якщо існує загроза життю та здоров'ю судового експерта; немає необхідних умов для проведення дослідження; порушено принцип незалежності судового експерта; об'єкти експертизи й матеріали справи непридатні або їх недостатньо для надання висновку, а судовому експертові відмовлено в їх наданні і/або доповненні; відсутні умови, методичні засоби й обладнання, необхідні для проведення експертизи та надання висновку; сучасний рівень розвитку науки не дає змоги відповісти на поставлені питання;

18) *послугуватися іншими правами, передбаченими законодавством України».*

5. Доповнити профільний Закон статтею 13¹ такого змісту:

«Стаття 13¹. Заборони для судового експерта

Незалежно від виду судочинства та підстави проведення судової експертизи під час здійснення професійної діяльності судовому експертові заборонено:

1) проводити судову експертизу без письмового доручення керівника в разі її призначення (замовлення) судово-експертній установі, працівником якої є судовий експерт (приймати до виконання судову експертизу атестованому судовому експерту, що не працює в державній спеціалізованій судово-експертній установі, якщо її проведення не доручено йому особисто);

2) передоручати проведення судової експертизи іншій особі;

3) самостійно збирати й вилучати матеріали, які підлягають експертному дослідженню, а також вибирати вихідні дані для проведення судової експертизи, якщо в наданих йому матеріалах їх відображено неоднозначно;

4) розв'язувати питання, які виходять за межі предмета судової експертизи, спеціальних знань або кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю;

5) з'ясовувати питання права й оцінювати законність проведення процедур, регламентованих нормативно-правовими актами;

6) самостійно залучати інших судових експертів чи осіб до провадження дорученої йому судової експертизи;

7) мати будь-які не передбачені нормативно-правовими актами та без згоди органу (особи), який призначив(-ла) судову експертизу, особисті контакти з учасниками процесу, якщо це ставить під сумнів незацікавленість судового експерта в результаті дослідження або якщо такі особи прямо чи опосередковано зацікавлені в результатах судової експертизи;

8) зберігати матеріали справи (провадження) та об'єкти судової експертизи поза робочим місцем судового експерта або спеціально призначеними місцями зберігання;

9) розголошувати відомості, що стали відомі судовому експертові у зв'язку з проведенням судової експертизи, або повідомляти будь-кому, окрім суду й учасника справи, на замовлення якого експерт проводить судову експертизу, про перебіг її виконання та здобуті результати;

10) спілкуватися з учасниками судового процесу поза межами судового засідання, окрім випадків учинення дій, безпосередньо пов'язаних із проведенням судової експертизи;

11) застосовувати руйнівні методи дослідження або істотно змінювати властивості об'єктів дослідження без дозволу органу (особи), який (яка) призначив(-ла) судову експертизу чи залучив(-ла) судового експерта;

12) проводити судову експертизу, якщо право судового експерта на проведення судової експертизи тимчасово зупинено, припинено за відповідною експертною спеціальністю або свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта анульовано;

13) проводити допит судового експерта до надання ним висновку;

14) дотримуватися інших обмежень, обумовлених законодавством».

6. Статтю 14 профільного Закону викласти в новій редакції:

«Стаття 14. Відповідальність судового експерта

Незалежно від виду судочинства судового експерта може бути притягнуто до відповідальності під час здійснення професійної діяльності на підставах і в порядку, передбачених законодавством, а саме:

1) кримінальної: за введення в оману суду або іншого уповноваженого органу — надання завідомо неправдивого висновку судового експерта, складеного для органу, що здійснює досудове розслідування; відмову від виконання покладених на нього обов'язків у суді або під час досудового розслідування; розголошення даних оперативного-розшукової діяльності, досудового розслідування; зловживання повноваженнями;

2) адміністративної: за виявлення неповаги до суду або Конституційного Суду України, злісне ухилення від явки в суд; злісне ухилення від явки до органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування; порушення передбачених законом обмежень щодо одержання подарунків; порушення вимог щодо запобігання й урегулювання конфлікту інтересів;

3) дисциплінарної: за порушення загальної трудової дисципліни; за порушення трудової дисципліни; за вчинення дисциплінарного проступку;

4) матеріальної: за майнову і/або моральну шкоду, завдану установі, підприємству, організації фізичній або юридичній особі».

7. Замінити частини 2—7 ст. 69 КПК і частини 3—8 ст. 72 ЦПК, ст. 69 ГПК та ст. 68 КАС частинами 2 і 3 відповідно такого змісту: *«Під час здійснення професійної діяльності судовий експерт має процесуальні права, виконує обов'язки, дотримується заборон та обмежень, а також несе юридичну відповідальність, передбачену Законом України “Про судову експертизу”».*

Розділ 3

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

3.1. ГНОСЕОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ЕТАПІВ І СТАДІЙ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Реформування судово-експертної діяльності в Україні відбулося на запровадженні нових видів судових експертиз, зокрема, судово-ветеринарної. Нині останню активно розвивають фахівці ННЦ ІСЕ. Харківська наукова школа судветекспертів розробляє власну теоретичну базу, методологію та праксеологію³⁶¹. Водночас постали питання розроблення й обґрунтування етапів підготовки матеріалів уповноваженою особою для призначення й проведення судової (зокрема судово-ветеринарної) експертизи, адже саме цей етап має наріжне значення для кримінального процесу, процесів у інших галузях права, теорії та практики судової експертизи.

Судово-ветеринарна експертиза є засобом забезпечення доказів і потужних інструментів утвердження істини в судочинстві як України³⁶², так і іноземних держав³⁶³ у справах, учасниками провадження за якими є тварини, щодо

³⁶¹ Яценко І. В. Вплив новітніх наукових здобутків Харківської наукової школи судово-ветеринарних експертів на ефективність призначення та проведення судово-ветеринарної експертизи. *Progressive Research in the Modern World* : Proceedings of VI International Scientific and Practical Conference (March 2—4, 2023). BoScience Publisher, Boston, USA, 2023. Pp. 27—44. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/PROGRESSIVE-RESEARCH-IN-THE-MODERN-WORLD-2-4.03.23.pdf> (дата звернення: 20.03.2024).

³⁶² Черноус Ю., Синоверська Т. Криміналістична методика розслідування жорстокого поводження з тваринами : монографія / М-во внутр. справ України, Нац. акад. внутр. справ. Київ : Право, 2022. 248 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/1e68bef5-191d-4c21-91dd-522ef8ecff85> (дата звернення: 20.03.2024) ; Уварова Н. В. До проблеми кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4 (97). С. 138—140. DOI: 10.31733/2078-3566-2018-6-138-140 (дата звернення: 20.03.2024) ; Полтава К. О. Кримінологічна оцінка рівня і динаміки жорстокого поводження з тваринами в Україні та напрями його запобігання. *Право і суспільство*. 2020. № 1. Ч. 2. С. 129—136. DOI: 10.32842/2078-3736/2020.1-2.22 (дата звернення: 15.03.2023).

³⁶³ Stern A. W., McEwen B., McDonough S. P., Viner T., Brooks J. W., Kagan R., Brower A. Veterinary forensic pathology standards. *Journal of Forensic Science*. 2021. Vol. 66. Is. 3. Pp. 1176. DOI: 10.1111/1556-4029.14683 (дата звернення: 15.03.2024) ; Kritchevsky J. Adding evidence-based medicine to forensic evidence. *Veterinary Journal*. 2014. Vol. 199. Is. 3. Pp. 315—316. DOI: 10.1016/j.tvjl.2013.10.039 (дата звернення: 15.03.2024) ; Cooper J. E., Cooper M. Veterinary involvement in forensic medicine. *The Veterinary Record*. 2021. Vol. 189. Is. 6. Pp. 249—250. DOI: 10.1002/etr.1004 (дата звернення: 15.03.2024)..

жорстокого поводження³⁶⁴; порушення умов утримання³⁶⁵; дорожньо-транспортних пригод³⁶⁶; крадіжок³⁶⁷; раптової смерті³⁶⁸; умисних отруєнь³⁶⁹ і голодування³⁷⁰; загибелі³⁷¹; ураження електричним струмом³⁷²; утоплен-

- ³⁶⁴ Mota-Rojas D., Mariti C., Marcet-Rius M., Lezama-García K., Gazzano A., Hernández-Ávalos I., Mora-Medina P., Domínguez-Oliva A., Whittaker A. L. The Welfare of Fighting Dogs: Wounds, Neurobiology of Pain, Legal Aspects and the Potential Role of the Veterinary Profession. *Animals (Basel)*. 2022. 31;12(17):2257. DOI: 10.3390/ani12172257 (дата звернення: 15.03.2024) ; Monsalve S., Souza de P. V., Lopes A. S., Leite L. O., Polo G., Garcia R. Veterinary Forensics, Animal Welfare and Animal Abuse: Perceptions and Knowledge of Brazilian and Colombian Veterinary Students. *Journal of Veterinary Medical Education*. 2021. Vol. 48. Is. 6. Pp. 640—648. DOI: 10.3138/jvme-2019-0138 (дата звернення: 10.03.2024) ; Bartelink E. J., Clinkinbeard Sh., Spessard C., Kilmartin A., Spangler W. L. Documenting non-accidental injury patterns in a dog abuse investigation: A collaborative approach between forensic anthropology and veterinary pathology. *Journal of Forensic Science*. 2022. Vol. 67. Is. 2. P. 756—765. DOI: 10.1111/1556-4029.14948 (дата звернення: 15.03.2024).
- ³⁶⁵ Väärrikälä S., Koskela T., Hänninen L., Nevas M.. Evaluation of Criminal Sanctions Concerning Violations of Cattle and Pig Welfare. *Animals*. 2020. Vol. 10. Is. 4. P. 715. DOI: 10.3390/ani10040715 (дата звернення: 15.03.2024).
- ³⁶⁶ Campos Fonseca Pinto de A. C. B., Massad M. R. R., Ribas L. M., Baroni C. O., Tremori T. M., Reis S. T. J., Rocha N. S. Complete cardiac and bronchial avulsion in a dog: Post-mortem computed tomography and forensic necropsy analysis. *Journal of Forensic Radiology and Imaging*. 2017. Vol. 8. Pp. 45—47. DOI: 10.1016/j.jofri.2016.11.006 (дата звернення: 15.03.2024).
- ³⁶⁷ Rubini S., Barbieri S., Gaudio R. M., Govoni G., Berna G. R., Fico R., Lorenzini R., Fontana M. C., Taddei R., Tassinari M. at all. Veterinary forensic sciences to solve a fatal case of predation on flamingos (*Phoenicopterus roseus*). *Veterinaria Italiana*. 2018. Vol. 54. Is. 2. Pp. 175—180. DOI: 10.12834/VetIt.1360.7488.1 (дата звернення: 15.03.2024).
- ³⁶⁸ Piegari G., Cardillo L., Alfano F., Vangone L., Iovane V., Fusco G. Pathological, Bacteriological and Virological Findings in Sudden and Unexpected Deaths in Young Dogs. *Animals*. 2020. Vol. 10. Is. 7. P. 1134. DOI: 10.3390/ani10071134 (дата звернення: 15.03.2024).
- ³⁶⁹ Fukushima A. R., Peña-Muñoz J. W., Leoni L. A. B., Nicoletti M. A., Ferreira G. M., De-lorenzi J. C. M. O. B., Ricci E. L., Brandão M. E., Paula Pantaleon de L., Gonçalves-Junior V., Waziry P. A. F., Maiorka P. C., Souza Spinosa de H. Development, Optimization, and Validation of Forensic Analytical Method for Quantification of Anticholinesterase Pesticides in Biological Matrices from Suspected Cases of Animal Poisoning. *Toxics*. 2022. Vol. 10. Is. 5. Art. 269. DOI: 10.3390/toxics10050269 (дата звернення: 15.03.2024) ; Botelho A. F. M., Machado A. M. D., da Silva R. H. S., Faria A. C., Machado L. S., Santos H., Braga S. D., Torres B. B. J., Miguel M. P., Chaves A. R., Melo M. M. Fatal metaldehyde poisoning in a dog confirmed by gas chromatography. *BMC Veterinary Research*. 2020. Vol. 16. Is. 1. Art. 139. DOI: 10.1186/s12917-020-02348-w (дата звернення: 15.03.2024).
- ³⁷⁰ Ricci E., D'Aquino I., Paciello O., Whitfield V., Ressel L. Quantitative histologic evaluation reveals different degree of liver atrophy in cachectic and starved dogs. *Journal of Veterinary Diagnostic Investigation*. 2022. Vol. 34. Is. 6. Pp. 937—943. DOI: 10.1177/10406387221128326 (дата звернення: 15.03.2024).
- ³⁷¹ Molesan A., Wang M., Sun Q., Pierce V., Desideri R., Palmer S., Todhunter R., Kelly K. Cardiac Pathology and Genomics of Sudden Death in Racehorses From New York and Maryland Race-tracks. *Vet. Pathol*. 2019. 56(4):576-585. DOI: 10.1177/0300985819829529 (дата звернення: 15.03.2024).
- ³⁷² Viner T. C., Kagan R. A., Lehner A., Buchweitz J. P. Anticoagulant exposure in golden eagle (*Aquila chrysaetos*) power line electrocution and wind turbine mortalities. *Journal of Wildlife Diseases*. 2022. Vol. 58. Is. 2. Pp. 348—355. DOI: 10.7589/JWD-D-21-00144 (дата звернення: 15.03.2024).

3.1. Гносеологічна характеристика та процесуальне значення етапів і стадій...

ня³⁷³; завдання ушкоджень³⁷⁴, каліцтва³⁷⁵, вогнепальних травм³⁷⁶ і травм опорно-рухового апарату та внутрішніх органів³⁷⁷ тощо.

Питання призначення та проведення судових експертиз аналізували багато науковців, включно з автором цієї праці³⁷⁸. Процесуальним проблемам призначення різних видів судових експертиз присвятили свої наукові розвідки багато українських теоретиків і практиків, а саме: Тюленев С. А.³⁷⁹; С. Брюхань³⁸⁰; О. Гладіліна³⁸¹; С. Іваницький³⁸²; М. Поліщук³⁸³; М. Щербаковський³⁸⁴, Е. Сімакова-Ефре-

³⁷³ Piegari G., Biase De D., d'Aquino I., Prisco F., Fico R., Ilsami R., Pozzato N., Genovese A., Paciello O. Diagnosis of Drowning and the Value of the Diatom Test in Veterinary Forensic Pathology. *Frontiers in Veterinary Science*. 2019. Vol. 6. Art. 404. DOI: 10.3389/fvets.2019.00404 (дата звернення: 15.03.2024).

³⁷⁴ Neto R. L. A. L. T., Vieson M. D. Brain Tissue Pulmonary Embolism Due to Severe Blunt Force Head Trauma in a Dog. *Journal of Comparative Pathology*. 2020. Vol. 175. Pp. 75—78. DOI: 10.1016/j.jcpa.2020.01.001 (дата звернення: 15.03.2024); Hsiou Ch.-L., Hsu Ch.-Ch., Liao P.-W., Yang F.-H., Lee A. N., Huang W.-H. Forensic Death Investigations of Dog Bite Injuries in 31 Cats. *Animals (Basel)*. 2022. Vol. 12. Is. 18. Art. 2404. DOI: 10.3390/ani12182404 (дата звернення: 15.03.2024).

³⁷⁵ Hull K. D., Jeckel S., Williams J. M., Ciavaglia Sh. A., Webster L. M. I., Fitzgerald E., Chang Y.-M., Martineau H. M. Fox (Vulpes vulpes) involvement identified in a series of cat carcass mutilations. *Veterinary Pathology*. 2022. Vol. 59. Is. 2. Pp. 299—309. DOI: 10.1177/03009858211052661 (дата звернення: 15.03.2024).

³⁷⁶ Bradley-Siemens N., Brower A. I. Veterinary Forensics: Firearms and Investigation of Projectile Injury. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 988—1000. DOI: 10.1177/0300985816653170 (дата звернення: 15.03.2024).

³⁷⁷ DeLay J. Postmortem findings in Ontario racehorses, 2003—2015. *Journal of Veterinary Diagnostic Investigation*. 2017. Vol. 29. Is. 4. Pp. 457—464. DOI: 10.1177/1040638717700690 (дата звернення: 20.03.2024).

³⁷⁸ Яценко І. В. Проблеми укладання уповноваженою особою постанови про призначення судово-ветеринарної експертизи та шляхи їх вирішення. *Форум Права*. 2022. Вип. 73. № 2. С. 11—12. DOI: 10.5281/zenodo.6471059 (дата звернення: 01.05.2024).

³⁷⁹ Тюленев С. А. Призначення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством. *Право і безпека*. 2024. № 1 (92). 112–122. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.1.10> (дата звернення: 27.05.2025).

³⁸⁰ Брюхань С. Ф. Проблемні питання підготовки матеріалів для проведення судово-почеркознавчих експертиз. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (Харків, 15—16.04.2021). Харків, 2021. С. 115—116.

³⁸¹ Гладіліна О. В. Призначення судово-медичних експертиз: проблеми та перспективи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 2. Т. 2. С. 61—63. URL: http://apnl.dnu.in.ua/2_2018/tom_2/16.pdf (дата звернення: 12.08.2024).

³⁸² Іваницький С. О. До питання призначення трасологічної експертизи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (Харків, 15—16.04.2021). Харків, 2021. С. 169—170.

³⁸³ Поліщук М. Г. Експертиза як форма використання спеціальних знань у цивільному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 125—127. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-3/30 (дата звернення: 20.03.2024).

³⁸⁴ Щербаковський М. Г. Обов'язкове призначення судових експертиз у кримінальному провадженні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 148—157. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ea788953-1e47-42c3-810b-d577f75236ba/content> (дата звернення: 20.03.2024).

мян³⁸⁵, Є. Макаренко³⁸⁶, А. Лазебний та І. Божук³⁸⁷; Р. Степанюк і В. Іонова³⁸⁸. Безумовно, їхні здобутки сприяли розв'язанню деяких проблем, хоча окремі питання до сьогодні не привернули належної уваги дослідників.

Отже, відсутність ґносеологічної характеристики та процесуального значення етапів призначення й проведення СВЕ негативно позначається на практиці, спричиняючи необґрунтовані відмови в її проведенні; підміну судової експертизи іншими процесуальними діями; постановку питань, що виходять за межі компетенції судового експерта тощо.

Нормативно-правовою базою, що регулює порядок призначення судової (зокрема судово-ветеринарної) експертизи, є КПК³⁸⁹, ЦПК³⁹⁰, ГПК³⁹¹, КАС³⁹², Профільний Закон³⁹³, інструкції № 1³⁹⁴ і № 2³⁹⁵, Профільні НР³⁹⁶.

Принагідно зауважимо, що цілком поділяємо наукову позицію Ю. Азарова³⁹⁷ про потребу замінити спеціальні терміни чинного законодавства України із судово-експертної діяльності, а саме: термін «експертиза» — терміном «судова

³⁸⁵ Сімакова-Єфреман Е. Б. До питання про призначення та проведення судової експертизи у кримінальному процесі України. *Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики* : тези доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 20.12.2016). Харків, 2016. С. 254—256.

³⁸⁶ Макаренко Є. І., Здор В. М. Проблеми призначення судової експертизи у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2019. № 3. С. 218—222. DOI: 10.32842/2078-3736-2019-3-1-36 (дата звернення: 20.03.2024).

³⁸⁷ Лазебний А. М., Божук І. І. Актуальні питання призначення криміналістичних судових експертиз в Україні. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2021. № 1 (41). С. 68—76. DOI: 10.33216/2218-5461-2021-41-1-68-76 (дата звернення: 20.03.2024).

³⁸⁸ Степанюк Р. Л., Іонова В. В. Призначення судової молекулярно-генетичної експертизи на стадії досудового розслідування: проблеми та шляхи їх вирішення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 3 (91). С. 307—319. DOI: 10.33766/2524-0323.91.307-319 (дата звернення: 20.03.2024).

³⁸⁹ Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

³⁹⁰ Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

³⁹¹ Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

³⁹² Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

³⁹³ Про судову експертизу ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

³⁹⁴ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

³⁹⁵ Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

³⁹⁶ Науково-методичні рекомендації з питань підготовки і призначення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

³⁹⁷ Азаров Ю. І. Щодо окремих питань призначення та проведення експертизи у кримінальному провадженні. *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики* : зб. тез доп. V Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 08.07.2016). Київ, 2016. С. 34—36. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/naukova-diylalnost/naukovi-zaxodi/zbiirniki/2016/zbiir_nayk_zabezpech.pdf (дата звернення: 20.04.2024).

експертиза», термін «експерт» — терміном «судовий експерт», термін «висновок експерта» — терміном «висновок судового експерта». Такий принциповий підхід обумовлюватиме конкретну галузь експертної діяльності — судову.

Призначення й проведення судової експертизи в кримінальному процесі можливе тільки після відкриття кримінального провадження та складання уповноваженою на це особою процесуального документа про її призначення, а в інших видах судочинства — після укладання договору з приватним судовим експертом або експертною установою за письмовим зверненням особи (п. 1.8 розд. I Інструкції № 1 ³⁹⁸) або ухвали суду, якщо експертизу призначив суд (ст. 103—104 ЦПК ³⁹⁹).

Підставою для призначення судової експертизи в кримінальному провадженні є рішення уповноваженої особи, яка проводить досудове розслідування; наявність клопотань учасників кримінального процесу; норма законодавства, що свідчить про необхідність обов'язкового призначення судової експертизи; рекомендації спеціальних криміналістичних методик із розслідування окремих видів правопорушень.

Узагальнюючи викладене вище, зауважимо, що потреба в проведенні судово-ветеринарної експертизи виникає, якщо для розв'язання обставин, істотних для справи, необхідно провести дослідження із застосуванням спеціальних наукових знань із ветмедицини; існує сумнів щодо достовірності даних, отриманих під час проведення слідчих дій; необхідно перевірити версію уповноваженої особи, яка проводить досудове розслідування. Констатуємо, що немає потреби призначати СВЕ, якщо фактичні дані й обставини правопорушення можна доволі ефективно з'ясувати шляхом проведення інших слідчих дій: допиту, огляду, обшуку тощо. Утім, такі ситуації трапляються нечасто.

Процес призначення і проведення СВЕ, як і будь-якої іншої судової експертизи, має три етапи:

- 1) підготовка матеріалів і призначення СВЕ уповноваженою особою (органом);
- 2) проведення досліджень судовим експертом із застосуванням спеціальних ветеринарних знань;
- 3) дослідження, оцінка й перевірка висновку судового експерта уповноваженою особою (органом), яка призначила СВЕ або залучила судового експерта.

Зауважимо, що виокремлені етапи різняться за суб'єктом, метою та способами, до того ж кожен з етапів має свої складники. Схарактеризуємо кожен із них.

I етап: підготовка матеріалів і призначення СВЕ уповноваженою особою.

На слушну думку М. Щербаковського, підготовка матеріалів для призначення судової експертизи є системою процесуальних, організаційно-тактичних

³⁹⁸ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

³⁹⁹ Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

і технічних дій зі збору, підготовки й оформлення необхідних для проведення експертизи об'єктів судово-експертного дослідження⁴⁰⁰. На переконання К. Н. Шакірова, важливе значення для підготовки до проведення СВЕ має спеціаліст, якого уповноважена особа залучає до участі в проведенні слідчих дій. Найчастіше це огляд місця події або огляд місця виявлення трупа тварини⁴⁰¹.

Сприятлива ситуація для участі спеціаліста у слідчих діях полягає в такому: по-перше, фахівець цілеспрямовано допомагає уповноваженій особі, яка проводить досудове розслідування, правильно здійснити вилучення різних матеріальних джерел інформації, оскільки саме спеціаліст знає особливості об'єктів і суттєві можливості проведення подальшої СВЕ; по-друге, фахівець здатний дослідити не окремі предмети та сліди, штучно ізольовані від середовища, у якому їх виявили, для дослідження в лабораторних умовах, а всю сукупність цих слідів, що утворюють цілісну картину події правопорушення. Наприклад, опис розпізнавальних ознак трупа (вид, стать, вік, порода), оцінювання тілобудови, зазначення пози та членорозташування трупа, установлення трупних явищ; опис стану шкіри та її похідних, окремих ділянок тіла й органів, доступних для огляду зовні; з'ясування локалізації та характеру ушкоджень, наявності слідів, схожих на кров, та інших нашарувань на трупі тварини й на інших предметах, виявлених на місці події; опис ложа трупа. З огляду на наведене специфіка слідової картини події полягає в тому, що її можна досліджувати як самостійне цілісне утворення в усій багатогранності системно-структурних зв'язків.

Специфікою першого етапу призначення СВЕ є дослідження обстановки події, висунення версій про подію, виокремлення матеріального джерела інформації та постановка завдання судветекспертові. Цей етап підготовки матеріалів і призначення СВЕ має певні стадії:

1. Ухвалення уповноваженим суб'єктом рішення про призначення СВЕ.
2. Виокремлення конкретного предмета СВЕ.
3. Визначення категорії СВЕ за процесуальними ознаками.
4. Визначення черговості призначення СВЕ сукупно з іншими судовими експертизами.
5. Обрання часу проведення СВЕ.
6. Підготовка вихідної інформації, отримання об'єктів і зразків для проведення СВЕ.
7. Обрання суб'єкта проведення СВЕ.

⁴⁰⁰ Шакиров К. Н. К дискуссии о научном определении понятия и сущности предмета судебной экспертизы. *Восток-Запад: партнерство в судебной экспертизе. Актуальные вопросы теории и практики судебной экспертизы* : матер. межд. научн.-практ. конф. (Алматы, 06.11.2014). Астана, 2014. С. 305—308. URL: <https://www.kaznu.kz/content/files/pages/folder22401/%D0%A8%D0%B0%D0%BA%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%20%D0%9A.%D0%9D.%20%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%20%D0%BA%20%D0%B4%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%BA.%20%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D1%87%D0%BD.%20%D0%BE%D0%BF%D1%80.%D1%81.%D1%8D.pdf> (дата звернення: 01.02.2024).

⁴⁰¹ Яценко І. В. Проблеми використання спеціальних ветеринарних знань під час огляду трупа тварини на місці події та шляхи їх вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 485—505. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/114 (дата звернення: 15.03.2024).

8. Винесення процесуального документа про призначення СВЕ.

9. Скерування процесуального документа про призначення СВЕ, об'єктів дослідження та зразків суб'єктові її проведення.

10. Визначення доцільності присутності учасників процесу під час проведення СВЕ.

11. Взаємодія суб'єктів призначення та проведення СВЕ.

Схарактеризуймо кожну стадію докладніше.

1. Ухвалення уповноваженим суб'єктом рішення про призначення СВЕ

Для того щоб ухвалити обґрунтоване рішення про необхідність проведення СВЕ в межах кримінального провадження, а також дізнатися про її можливості й ефективність для досудового розслідування правопорушень⁴⁰², необхідно провести аналіз слідчої ситуації, з'ясувати механізм події правопорушення, виокремити об'єкти, що взаємодіють. За особистою практикою СВЕ маємо зауважити, що доволі часто суб'єкти призначення СВЕ недостатньою мірою обізнані з її процедурою, особливо слідчі й дізнавачі, яким доводиться призначати її вперше. На допомогу підрозділам Національної поліції України розроблено та видано друком науково-методичні рекомендації про особливості призначення СВЕ й організацію доказування цих фактів у кримінальних провадженнях⁴⁰³.

Будь-яку судову експертизу призначають, по-перше, за прямою вказівкою закону, по-друге, коли з'ясувати фактичні дані, що мають значення для справи, можна виключно за допомогою спеціальних знань. Наголошуємо: установити причину смерті тварини, або визначити заподіяну здоров'ю шкоду, або з'ясувати ступінь тяжкості шкоди здоров'ю тварини тощо неможливо в інший спосіб, аніж шляхом проведення СВЕ із застосуванням спеціальних ветеринарних знань⁴⁰⁴.

Утім, у чинному КПК відсутні прямі правові норми щодо обов'язкового проведення СВЕ, на відміну від судово-медичної (ч. 2 ст. 242 КПК⁴⁰⁵), тому пропонуємо доповнити ч. 2 ст. 242 «Підстави проведення експертизи» КПК пунктами 7 і 8 такого змісту:

«7) визначення причини смерті тварини або визначення характеру та тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини».

⁴⁰² Яценко І. В., Дереча Л. М. Можливості судово-ветеринарної експертизи ... DOI: 10.32353/khrife.1.2019.044 (дата звернення: 15.02.2024).

⁴⁰³ Цуцкірідзе М. С., Орлова Т. А., Яценко І. В. та ін. Криміналістична характеристика проявів жорстокого поводження з тваринами. Особливості призначення судово-ветеринарної експертизи та організація доказування цих фактів у кримінальних провадженнях. Як захистити тварин від жорстокого поводження: організаційні, кримінальні, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : наук.-метод. рек. для підрозд. Нацполіції України. Харків, 2023. 87 с.

⁴⁰⁴ Яценко І. В. Предмет судово-ветеринарної експертизи та його значення в теорії і практиці судової експертизи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2022. Вип. 73. Т. 2. С. 163, 165. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.73.55 (дата звернення: 25.03.2024).

⁴⁰⁵ Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

Зауважимо, що необґрунтована відмова уповноваженої особи від призначення СВЕ під час досудового розслідування може призвести до неповного дослідження доказового матеріалу, що, своєю чергою, може спричинити негативні наслідки. Якщо клопотання про призначення СВЕ цілком або частково відхиляють, то підстави відмови потрібно обґрунтувати.

Відповідно до процесуального законодавства судову (зокрема судово-ветеринарну) експертизу призначають за зверненням сторін кримінального провадження, а також за дорученням слідчого судді, або суду, або уповноваженої особи, яка проводить досудове розслідування, що відповідає вимогам ч. 1 ст. 242 КПК ⁴⁰⁶. У КПК також регламентовано порядок залучення експерта (ст. 243), розгляд слідчим суддею клопотання про проведення експертизи (ст. 244), проведення експертизи за ухвалою суду (ст. 332) ⁴⁰⁷.

У ЦПК обумовлено: призначення експертизи судом (ст. 103), постановлення судом ухвали про призначення експертизи (ст. 104), проведення експертизи на замовлення учасників справи (ст. 106), збирання матеріалів для проведення експертизи (ст. 107) ⁴⁰⁸.

У ГПК передбачено призначення експертизи судом (ст. 99), ухвалу про призначення експертизи (ст. 100), проведення експертизи на замовлення учасників справи (ст. 101), збирання матеріалів для проведення експертизи (ст. 102) ⁴⁰⁹.

КАС виокремлює призначення експертизи судом (ст. 102), постановлення судом ухвали про призначення експертизи (ст. 103), проведення експертизи на замовлення учасників справи (ст. 104), збирання матеріалів для експертного дослідження (ст. 105) ⁴¹⁰.

2. Визначення конкретного предмета СВЕ

Предмет СВЕ окреслює сукупність фактичних даних та обставин провадження (справи), пов'язаних зі шкодою, заподіяною здоров'ю і життю тварини, які судветексперт визначає з оперттям на спеціальні знання з метою розв'язати ідентифікаційні, діагностичні та ситуаційні завдання ⁴¹¹.

Розуміння предмета СВЕ дає змогу суб'єктові її призначення:

- сформулювати запитання, які водночас є завданнями, винесеними на розв'язання судовому експертові;

⁴⁰⁶ Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴⁰⁷ Там само.

⁴⁰⁸ Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁴⁰⁹ Господарський процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴¹⁰ Кодекс адміністративного судочинства URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

⁴¹¹ Яценко І. В. Предмет судово-ветеринарної експертизи та його значення DOI: 10.24144/2307-3322.2022.73.55 (дата звернення: 25.03.2024).

- окреслити коло фактичних даних, які потрібно встановити експертним шляхом;
- надати експертній установі або приватному судовому експертові лише ті матеріальні об'єкти, які є матеріальними носіями інформації (у межах предмета СВЕ або комплексної судової експертизи).

На практиці перевагу віддають комплексному підходу: одночасне врахування кількох критеріїв дає змогу точно виокремити предмет СВЕ та правильно сформулювати й однозначно сформулювати коло питань, які має розв'язати експерт.

3. Визначення категорії судово-ветеринарної експертизи за процесуальними ознаками

Від природи носія інформації (об'єкт судової експертизи) і фактичних даних та обставин, які необхідно встановити (предмет судової експертизи), залежать клас, рід і вид і підвиди судової експертизи відповідно до її класифікації за спеціальними знаннями ⁴¹². Категорії СВЕ також виокремлюють за процесуальними ознаками: первинна (основна), додаткова, повторна, комісійна або комплексна. Дослідження об'єктів часто потребує застосування спеціальних знань із кількох галузей науки (наприклад, установлення видової належності кісток скелета або окремих решток тварини — із ветеринарії, біології та молекулярної генетики; отруєння — із ветеринарії, хімії і/або токсикології тощо): у такому разі призначають *комплексну судову експертизу* (наприклад, судову ветеринарно-біологічну, або ветеринарно-молекулярно-генетичну, або ветеринарно-медичну, або ветеринарно-трасологічну та ін.).

Суб'єкт призначення *повторної* або *додаткової судової експертизи*, окрім об'єкта експертизи, надає на подібні дослідження висновки попередніх експертиз із усіма додатками, а також додаткові матеріали, що стосуються предмета експертизи, зібрані після надання первинного висновку, а в процесуальному документі про призначення експертизи обґрунтовує мотиви такого призначення (п. 3.3 розд. III Інструкції № 1 ⁴¹³). Доцільність такої процедури підтверджено власною практикою судово-експертної діяльності автора цієї публікації.

4. Визначення послідовності призначення СВЕ сукупно з іншими судовими експертизами

СВЕ може бути складовою комплексу різних експертиз щодо того самого об'єкта або групи об'єктів, комплексного дослідження в межах однієї судової експертизи. Із гносеологічних позицій ці поняття однакові, а процесуально різні, хоча загалом свідчать про комплексний підхід до предмета дослідження.

У такому комплексі уповноважена особа, яка проводить досудове розслідування, має визначити послідовність проведення судових експертиз: якщо ті

⁴¹² Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади

⁴¹³ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

самі об'єкти мають піддати різним експертним дослідженням; якщо результати одних судових експертиз зумовлюватимуть результати інших; якщо застосовані до об'єкта руйнівні методи дослідження суттєво змінять його властивості й унеможливають (повністю або частково) проведення повторної судово-ветеринарної або інших подальших експертиз. Наприклад, для обчислення збитків у разі мору бджіл унаслідок отруєння хімікатами (пестицидами) полів із медоносами спочатку необхідно визначити причину смерті комах, довівши експертним шляхом причиново-наслідковий зв'язок між наявністю пестицидів у їхніх організмах та в ґрунті й рослинах шляхом проведення комплексної судової ветеринарно-токсикологічної експертизи, і лише після цього призначити судово-економічну експертизу. Через застосування руйнівних методів (приміром, у разі розтину органів трупа тварини) у СВЕ заведено фотографувати (за правилами судової фотографії) усі етапи дослідження, а фотографії розміщати в додатках до висновку експерта.

5. Обрання часу проведення СВЕ

Кримінально-процесуальне законодавство не обумовлює строків призначення будь-якої судової експертизи. Це вирішує суб'єкт її призначення, зважаючи на конкретну ситуацію й тактичні міркування (очікувані обсяг і характер доказової інформації), головне — призначити її вчасно, аби запобігти порушенню строків розслідування, з одного боку, і незворотним змінам в об'єктах дослідження, з іншого (наприклад, у трупі тварини ⁴¹⁴ за одну добу ⁴¹⁵ розвиваються процеси автолізу та гниття (унаслідок чого змінюються органолептичні, фізичні й хімічні характеристики органів і тканин), що може спотворити оцінку макро- та мікроскопічних ознак і спричинити помилки в судово-ветеринарному діагнозі і у визначенні механізму тілесного ушкодження та часу настання смерті тощо). До того ж складність досліджень у СВЕ передбачає значні витрати часу на її проведення.

Наступному (додатковому, повторному) судово-ветеринарному дослідженню може завадити навіть заморожування, адже під час заморожування й дефростації кристали замерзлої рідини частково руйнують тканини, забарвлення та пружність тканин змінюються, через це суттєво втрачаються специфічні ознаки, які можуть виявитися патогномонічними для певного виду ушкоджень або захворювань, що спричинили смерть тварини. До того ж заморожування трупа тварини, насильницька смерть якої настала внаслідок отруєння, може цілком або частково знищити сліди отрути, що завадить виявити її в органах і тканинах навіть із застосуванням високоточних технічних приладів, отже, не дасть змоги дійти правильного висновку про причину смерті тварини. Заморожування тру-

⁴¹⁴ Труп тварини вважають свіжим протягом 24 годин за температури зовнішнього середовища +18 °C.

⁴¹⁵ Yatsenko I., Kazantsev R. Cytomorphological characteristics of necroptates of internal organs of dogs in the early post-mortem period in the aspect of forensic veterinary examination. *Ukrainian Journal of Veterinary Sciences*. 2022. Vol. 13. No. 4. Pp. 60—74. DOI: 10.31548/ujvs.13(4).2022.60-74 (дата звернення: 20.03.2024).

па тварини, смерть якої спричинена дією хвороботворного чинника, змінює або знищує патологоморфологічну картину, що унеможлиблює правильне встановлення судово-ветеринарного діагнозу й надання висновку експерта в імовірній формі.

Будь-які посмертні зміни у трупі тварини в разі його охолодження, підморожування або заморожування не впливають лише на експертну оцінку щодо переломів кісток скелета, вивихів суглобів, а також розриву м'язів, зв'язок, сухожилків, синовіальних сумок, внутрішніх органів тощо.

Найбільш оптимальним є охолодження трупа тварини (0...+4 °C) протягом 2—3 діб. За потреби зберігати труп тварини більш тривалий строк, його необхідно підморозити (0...–2 °C) або заморозити (–8 °C). Для тимчасового зберігання трупів тварин слід облаштувати спеціальні холодильні камери, якими матиме змогу скористатися уповноважена особа, яка проводить досудове розслідування правопорушення проти тварини. До прикладу, фахівці ННЦ ІСЕ здійснюють судово-ветеринарний розтин на базі комунального підприємства «Центр поводження з тваринами» (там тимчасово зберігають у холодильній камері трупи підекспертних тварин) за договором між установами.

Те саме стосується негайного судово-ветеринарного дослідження живої підекспертної тварини: із плином часу рани загоюються, синці зникають, змінюється морфологія рубців ран на шкірі, що або унеможлиблює визначення давності утворення ушкодження, або робить висновок експерта ймовірним. Якщо негайно провести СВЕ неможливо, то уповноважена особа, яка проводить досудове розслідування, може залучити фахівців потрібної галузі ветмедицини з освітнім рівнем спеціаліста або магістра. Відомості про результати досліджень такі спеціалісти викладають у письмовому консультативному висновку з особистим підписом, належно засвідченим. Варто зауважити, що ці фахівці не визначають ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини⁴¹⁶.

Отже, суб'єкт призначення СВЕ має якнайшвидше зібрати матеріали справи, ухвалити процесуальний документ про призначення експертизи та спрямувати їх до експертної установи на виконання.

6. Підготовка вихідної інформації, отримання об'єктів і зразків для проведення СВЕ

Це важлива процесуальна стадія, яка суттєво впливає на якість експертного дослідження й обґрунтованість висновку експерта. Усі джерела інформації, необхідні для призначення СВЕ, слід розподілити на *процесуальні* (ухвала слідчого судді або суду, протоколи слідчих дій, об'єкти дослідження, зразки для порівняльного дослідження, висновки первинної СВЕ, матеріали кримінального провадження (за клопотанням судового експерта): протоколи оглядів із додатками, протоколи вилучення речових доказів тощо) і *непроцесуальні*

⁴¹⁶ Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди

(нормативно-правові акти й підзаконні документи, еталони, колекції, джерела літератури, програмні продукти та ін.).

Вихідна інформація має задовольняти загальним умовам: *допустимості*, тобто придатності з позицій законності джерел, прийомів і методів отримання (ст. 86 КПК ⁴¹⁷, ст. 78 ЦПК ⁴¹⁸, ст. 77 ГПК ⁴¹⁹, ст. 74 КАС ⁴²⁰); *належності* — наявності зв'язку з конкретною справою (ст. 85 КПК ⁴²¹, ст. 77 ЦПК ⁴²², ст. 76 ГПК ⁴²³, ст. 73 КАС ⁴²⁴); *достовірності* — відповідності фактичним обставинам справи, безсумнівності походження (ст. 79 ЦПК ⁴²⁵, ст. 78 ГПК ⁴²⁶, ст. 75 КАС ⁴²⁷), *достатності* (ст. 80 ЦПК ⁴²⁸, ст. 76 КАС ⁴²⁹) і *репрезентативності* — якості й кількості, відповідних методичним вимогам дослідження.

Питання про обсяг наданої судовому експертові інформації суб'єкт призначення СВЕ ретельно продумує та вирішує щоразу індивідуально. Судветексперт також має право подати клопотання про надання додаткових матеріалів (абз. 3 п. 2.1 розд. II Інструкції № 1 ⁴³⁰).

Замовник СВЕ зобов'язаний гарантувати достовірність усіх матеріалів, що підлягають дослідженню, а також запобігти процесуальним упущенням під час збирання й закріплення доказів, порушенням правил поведінки з речовими доказами та підміні їх. Досвід підтверджує: неточності, яких може припуститися в цих даних слідчий, негативно позначаються на швидкості й результативності проведення експертизи.

⁴¹⁷ Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴¹⁸ Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁴¹⁹ Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴²⁰ Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

⁴²¹ Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴²² Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁴²³ Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴²⁴ Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

⁴²⁵ Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁴²⁶ Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴²⁷ Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

⁴²⁸ Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁴²⁹ Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

⁴³⁰ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

Під час підготовки матеріалів для проведення судово-ветеринарного дослідження уповноважена особа, яка проводить досудове розслідування, має:

- окреслити коло об'єктів дослідження — речових доказів;
- дібрати зразки порівняння для розв'язання ідентифікаційних завдань, зокрема, за участі залученого спеціаліста в галузі ветмедицини, особливо під час огляду місця події;
- уточнити вихідні дані;
- окреслити ту частину матеріалів кримінального провадження, яка має значення для встановлення фактів, необхідних для надання об'єктивного, обґрунтованого, правильного та правдивого висновку судового експерта.

Ми поділяємо думку С. Брюхань⁴³¹ про те, що для підготовки матеріалів і формулювання питань важливі рівень професійних знань і навичок у галузі судової експертології особи, що призначає судову експертизу.

Запорукою успішного проведення СВЕ та розв'язання поставлених перед судовим експертом питань є правильне та якісне вилучення речових доказів. Також судовому експертові надають матеріали справи, зміст яких залежить від запитань, поставлених на розв'язання експертизи.

Наголошуємо, що юридичною підставою для відібрання зразків для дослідження є відповідна норма процесуального законодавства, а також процесуальний документ, яким є ухвала слідчого судді або суду, а також постанова слідчого (прокурора) або дізнавача чи звернення сторони захисту.

У документі про призначення експертизи зазначають: особу, яка отримуватиме зразки; які саме зразки й у якій кількості надають; коли й кому передають зразки після їх отримання.

Для СВЕ відбір зразків множинних речових доказів (зокрема, кормів і кормових добавок) здійснюють з урахуванням приписів Порядку відбору зразків продукції тваринного, рослинного і біотехнологічного походження для проведення досліджень⁴³², Порядку відбору зразків та їх перевезення (пересилання) до уповноважених лабораторій для цілей державного контролю⁴³³, а також Правил відбору зразків патологічного матеріалу, крові, кормів, води та пересилання їх для лабораторного дослідження⁴³⁴ з обов'язковим зазначенням прізвища фахівця, який брав участь у відборі таких зразків.

Кожен об'єкт дослідження та зразок поміщають у чистий інертний контейнер (він забезпечує належний захист від контамінації й пошкодження під час

⁴³¹ Брюхань С. Ф. Проблемні питання підготовки матеріалів ...

⁴³² Порядок відбору зразків продукції тваринного, рослинного і біотехнологічного походження для проведення досліджень : затв. постановою КМУ від 14.06.2002 р. № 833. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/833-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.04.2024).

⁴³³ Порядок відбору зразків та їх перевезення (пересилання) до уповноважених лабораторій для цілей державного контролю : затв. наказом Мінагрополітики України від 11.10.2018 р. № 490. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1464-18#Text> (дата звернення: 20.04.2024).

⁴³⁴ Правила відбору зразків патологічного матеріалу, крові, кормів, води та пересилання їх для лабораторного дослідження : затв. голов. Держдепветмедицини Мінсільгосппроду України від 15.04.1997 р. № 15-14/111. URL: <http://surl.li/l/snara> (дата звернення: 20.04.2024).

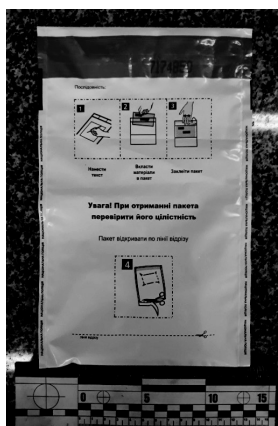
транспортування); реєструють, зазначаючи дату й місце їх відбору; опечату-ють у місці відбору, наносять на пакування пояснювальні написи (рис. 3.1, 3.2), ідентифікаційний код (який відповідає ідентифікаційному коду акта відбору зразків і дає змогу ідентифікувати партію (частину партії) кормів (кормових добавок) для тварин, від якої (яких) відібрано зразки); укладають акт відбору зрізків і зазначають про це у *протоколі огляду місця події*. Порядок відбирання зрізків і речей у кримінальному провадженні встановлено за положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 160—166 КПК ⁴³⁵).

Рис. 3.1. Упакований об'єкт судово-ветеринарного дослідження із виконаним на папері пояснювальним написом. Із архіву ННЦ ICE

а)

б)

Рис. 3.2. Загальний вигляд спецпакета для направлення судветекспертів: а) лицьовий бік; б) зворотний бік. Із архіву ННЦ ICE

⁴³⁵ Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

У кримінальному провадженні отримання зразків для проведення судової експертизи врегульовано ст. 245 КПК⁴³⁶, а відібрання зразків із речей і документів — ст. 160—166 КПК⁴³⁷. У цивільному судочинстві збирання матеріалів для проведення експертизи обумовлене ст. 107 ЦПК⁴³⁸, у господарському — ст. 102 ГПК⁴³⁹, в адміністративному — ст. 105 КАС⁴⁴⁰. Визначаючи, які саме матеріали необхідні для проведення експертизи, суд зважає на думку учасників справи та може заслухати думку призначеного ним судового експерта щодо цього. Експертові надають потрібні матеріали, проте їхні копії можуть залишатися в матеріалах справи. Вирішуючи, які матеріали надати на експертизу, суд (за потреби) також розв'язує питання про витребування відповідних матеріалів.

Судовий експерт має забезпечити збереження об'єкта експертизи; якщо ні, то одержати відповідний дозвіл особи, яка призначила експертизу (п. 3 ч. 5 ст. 69 КПК⁴⁴¹; ч. 3 і 4 ст. 108 ЦПК⁴⁴², ст. 103 ГПК⁴⁴³, ст. 106 КАС⁴⁴⁴; ст. 5 профільного Закону⁴⁴⁵, абз. 7 п. 2.2 та абз. 2 п. 4.11 Інструкції № 1⁴⁴⁶).

Наголошуємо, що одержання дозволу на застосування руйнівних методів дослідження затягує строки проведення судової експертизи (зокрема судово-ветеринарної), тому з метою економії часу доцільніше одразу прописати такий дозвіл у процесуальному документі (ухвалі або постанові) про її призначення.

Отже, суб'єкт призначення СВЕ під час підготовки об'єктів і матеріалів для дослідження має дотримувати таких основних правил:

1) відбирати зразки патологічного матеріалу, крові, кормів, води та пересилати їх для лабораторного дослідження із залученням фахівця в галузі ветеринарної медицини згідно з Правилами відбору зразків⁴⁴⁷;

⁴³⁶ Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴³⁷ Там само.

⁴³⁸ Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁴³⁹ Господарський процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴⁴⁰ Кодекс адміністративного судочинства URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

⁴⁴¹ Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴⁴² Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁴⁴³ Господарський процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴⁴⁴ Кодекс адміністративного судочинства URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

⁴⁴⁵ Про судову експертизу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

⁴⁴⁶ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁴⁴⁷ Правила відбору зразків патологічного матеріалу URL: <http://surl.li/lnapa> (дата звернення: 20.04.2024).

2) значні за обсягом або масою досліджувані об'єкти й об'єкти для порівняльного дослідження направляти судовому експертові у вигляді зразків;

3) екскременти тварин і гній висушувати і по 100—120 г транспортувати в закритих банках;

4) у разі дослідження мікрооб'єктів надсилати предмет-носії (наприклад, марлевий тампон);

5) закривати чистим папером місця на предметах-носіях із плямами або слідами біологічного походження, закріплюючи краї на предметі (діяти аналогічно, якщо слідів не виявлено, але їхня наявність можлива)⁴⁴⁸;

6) якщо доправити об'єкт неможливо, забезпечити огляд судовим експертом об'єкта дослідження за місцем знаходження останнього. У цьому разі суб'єкт призначення СВЕ зобов'язаний доставити судового експерта на місце зберігання об'єкта, забезпечити вільний доступ до нього та створити умови, необхідні для проведення експертизи.

За потреби зберегти об'єкт в обстановці місця події, суб'єкт призначення судової експертизи або залучення експерта має організувати охорону й ужити заходів зі збереження цього об'єкта, про що він зазначає в протоколі огляду місця події та в документі про призначення відповідної експертизи.

До того ж суб'єкт призначення СВЕ має вчасно реагувати на потребу в додаткових матеріалах, збиранні та фіксуванні нових доказів.

На стадії судового розгляду справи зразки для проведення експертизи відбирає суд або спеціаліст у галузі ветмедицини за дорученням суду (ст. 245 КПК⁴⁴⁹), наприклад, співробітник відповідної акредитованої лабораторій (Держпродспоживслужби, Стандартметрології України тощо), який має спеціальні знання й навички з відбору проб (після такого залучення на нього поширюється правовий статус спеціаліста: ст. 71 КПК⁴⁵⁰, ст. 74 ЦПК⁴⁵¹, ст. 71 ГПК⁴⁵², ст. 70 КАС⁴⁵³).

Якщо експертизу проводять на замовлення учасника справи, то цей учасник має доправити матеріали справи до експертної установи або приватному судовому експертові (ч. 1 ст. 107 ЦПК, ст. 102 ГПК і ст. 105 КАС).

На дослідження слід надавати лише оригінали або належно засвідчені копії ветеринарних документів з підписом лікаря ветмедицини, який надавав ВД

⁴⁴⁸ Яценко І. В. Проблеми використання спеціальних ветеринарних знань під час огляду ... DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/114 (дата звернення: 15.03.2024).

⁴⁴⁹ Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴⁵⁰ Там само.

⁴⁵¹ Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁴⁵² Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴⁵³ Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

тварині, виготовлені згідно з оригіналами, якщо в останніх вичерпно відображено відомості про характер, локалізацію та клінічну картину ушкоджень, а також іншу необхідну інформацію, що має суттєве значення для експертизи ⁴⁵⁴.

До ветеринарних документів належать: виписка із журналу реєстрації хворих тварин; виписка з амбулаторної картки тварини або виписка з історії хвороби (епікриз), якщо тварину лікували або проводили її клінічне обстеження до призначення СВЕ; результати дослідження крові, сечі, молока й інших біологічних рідин організму; протоколи ультрасонографічного, ендоскопічного, рентгенографічного досліджень, магнітно-резонансної та спіральної комп'ютерної томографії тощо. Зауважимо, що фіскальні чеки за оплату ветеринарних послуг та інші подібні матеріали не є ветеринарними документами, отже, не мають значення для проведення судово-ветеринарної експертизи (натомість є доказами надання ветеринарних послуг).

Із метою встановлення, до прикладу, каліцтва тварини уповноважена особа, яка проводить досудове розслідування, може надавати судовому експертові фотозображення цієї тварини (із докладним описом лікаря ветмедицини, який досліджував цю тварину безпосередньо після заподіяння їй ушкодження), але винятково у випадках, коли ознаки каліцтва є очевидними, а підекспертну тварину не можна доставити експертові ⁴⁵⁵.

У разі призначення додаткової або повторної СВЕ на цій стадії судовому експертові обов'язково слід надати висновки попередніх судових експертиз із додатками до них, а також додаткові матеріали, що стосуються предмета СВЕ та зібрані після проведення первинної судової експертизи.

У межах нашого дослідження важливою є позиція, згідно з якою проведення саме СВЕ матиме значно більшу результативність, обґрунтованість і значно менший ризик припуститися експертної помилки порівняно з дослідженням за матеріалами провадження (справи).

Складений за результатами отримання зразків протокол підписують усі учасники зазначеної процедури. У разі відмови від підписання уповноважена особа обов'язково робить у протоколі відповідний запис. До протоколу додають отримані зразки в упакованому й опечатаному вигляді. У процесуальному документі слід зазначити точні найменування, кількість, масу, інші відмінні індивідуальні ознаки кожного з об'єктів, які направляють на СВЕ (наприклад, «Для ознайомлення судовому експерту надати матеріали кримінального провадження, для дослідження надати один картонний ящик, у якому знаходиться труп собаки»).

Якщо в матеріалах справи є дані про особливості виявлення, вилучення та зберігання об'єкта дослідження або про інші обставини, що могли вплинути на його властивості й ознаки, про них має бути зазначено у процесуальному документі (наприклад, «Після смерті труп kota зберігали в замороженому стані протягом п'яти діб» або «На дослідження надано труп тварини після ексгумації»).

⁴⁵⁴ Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди ...

⁴⁵⁵ Методика судово-ветеринарного дослідження тварин ...

За відсутності змоги надати судовому експертові об'єкт СВЕ експертизу проводять за фотографіями або іншими копіями цього об'єкта, його описами й іншими матеріалами, доданими до справи в обумовленому законодавством порядку, якщо це не суперечить методичним підходам до проведення СВЕ (до прикладу, якщо розтин трупа тварини проводили в лабораторії Держпродспоживслужби за підозри, що смерть тварини настала від хвороби, зокрема інфекційної, то труп такої тварини піддають кремації, а замовникові видають протокол дослідження, який уповноважена особа (що проводить розслідування) долучає до провадження і який може надалі стати об'єктом судово-ветеринарного дослідження). Про це зазначають у процесуальному документі про призначення СВЕ або письмово повідомляють судового експерта (п. 3.5 розд. III Інструкції № 1 ⁴⁵⁶).

Отже, слушною є думка С. Брюхань про те, що запорукою повноти дослідження й аргументованого категоричного висновку судового експерта передусім є надання на судову експертизу зразків достатньої кількості, необхідної якості та безсумнівного походження тощо, тож слідчі й судді мають постійно вдосконалювати знання й навички щодо правил підготовки матеріалів для проведення судової експертизи, отримуючи відповідні консультації і залучаючи спеціалістів ⁴⁵⁷.

Якщо суд скасовує ухвалу про призначення СВЕ, то судовий експерт зобов'язаний негайно повернути суду матеріали й інші документи, використовувані для проведення такої експертизи (ч. 4 ст. 107 ЦПК ⁴⁵⁸ і ст. 105 КАС ⁴⁵⁹, ч. 5 ст. 102 ГПК ⁴⁶⁰).

У процесуальному законодавстві відсутня норма, яка зобов'язувала б приватного судового експерта або експертну установу негайно повернути учасникові — замовникові судової експертизи матеріали й інші документи, використовувані для проведення судової експертизи. У зв'язку з цим пропонуємо доповнити ст. 107 «Збирання матеріалів для проведення експертизи» ЦПК і ст. 105 «Збирання матеріалів для експертного дослідження» КАС частиною п'ятою, ст. 102 «Збирання матеріалів для проведення експертизи» ГПК — частиною шостою такого змісту: *«На вимогу учасника справи — замовника судової експертизи, який залучив судового експерта самостійно, залучений судовий експерт зобов'язаний негайно повернути матеріали й інші документи, використовувані ним для проведення судової експертизи»*.

⁴⁵⁶ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁴⁵⁷ Брюхань С. Ф. Проблемні питання підготовки матеріалів ...

⁴⁵⁸ Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁴⁵⁹ Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

⁴⁶⁰ Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

7. Обрання суб'єкта проведення СВЕ

Залучення судового експерта та проведення СВЕ є слідчою дією — особливою, передбаченою законодавством формою отримання нової інформації, що має значення для всіх видів судочинства. Поміж науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту України проведення СВЕ налагоджене лише в ННЦ ІСЕ.

СВЕ також має право проводити експерт, який не працює в державній спеціалізованій експертній установі (приватний судовий експерт), якщо він атестований за експертною спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження»⁴⁶¹.

Наголошуємо: обрання державної експертної установи або приватного судового експерта є правом суб'єкта призначення експертизи. Так, у цивільному (ч. 3 ст. 103 ЦПК⁴⁶²), господарському (ч. 3 ст. 99 ГПК⁴⁶³) та адміністративному (ч. 3 ст. 102 КАС⁴⁶⁴) судочинстві під час призначення експертизи судом експерта або експертну установу сторони обирають за взаємною згодою, якщо згоди не досягнуто — цей вибір залишається за судом.

Уповноважена особа направляє до експертної установи копію процесуального документа про призначення судової експертизи (ухвалу або постанову), у якій судового експерта попереджають про кримінальну відповідальність за введення в оману (ст. 384 КК⁴⁶⁵) суду або іншої(-го) уповноваженої(-го) особи (органу), за відмову судового експерта від виконання покладених на нього обов'язків (ст. 385 КК⁴⁶⁶), а також дає дозвіл на застосування руйнівних методів дослідження⁴⁶⁷.

Спеціалістів ветмедичини, які не є атестованими судовими експертами, проте мають теоретичні знання та практичні навички роботи в галузі СВЕ (найчастіше це викладачі ветеринарних дисциплін закладів вищої освіти або співробітники наукових установ), також можуть залучити до проведення судової експертизи як судових експертів. Такі спеціалісти набувають статусу судветексперта лише після винесення суб'єктом призначення СВЕ процесуального документа (ч. 1 ст. 7 профільного Закону⁴⁶⁸).

⁴⁶¹ Перелік видів судових експертиз та експертних спеціальностей ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 20.03.2024).

⁴⁶² Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁴⁶³ Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴⁶⁴ Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

⁴⁶⁵ Кримінальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

⁴⁶⁶ Там само.

⁴⁶⁷ Яценко І. В. Проблеми укладання уповноваженою особою DOI: 10.5281/zenodo.6471059 (дата звернення: 01.05.2024).

⁴⁶⁸ Про судову експертизу ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

8. Внесення процесуального документа про призначення судово-ветеринарної експертизи

У кримінальному провадженні призначення судової експертизи юридично оформлюють шляхом укладання процесуального документа: ухвали слідчого судді (суду) або постанови прокурора (слідчого або дізнавача), які є процесуальними рішеннями (ч. 1 ст. 110 КПК ⁴⁶⁹, гл. 9 розд. II ЦПК ⁴⁷⁰ і КАС ⁴⁷¹). Відповідно до ч. 3 ст. 110 КПК постанову виносять у випадках, передбачених цим Кодексом, а також коли слідчий, дізнавач, прокурор визнає це за необхідне.

Так, сторона захисту може звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи в разі, якщо сторона обвинувачення не залучила експерта для розв'язання питань, що мають суттєве значення для кримінального провадження, або якщо сторона обвинувачення поставила експертові такі питання, які не дають змоги дати повний і належний висновок з питань предмета доказування, або якщо залучений стороною обвинувачення судовий експерт не має необхідних спеціальних знань, є упередженням або з інших підстав може надати (уже надав) неповний і неправильний висновок (п. 1 ч. 1 ст. 244 КПК). Ми поділяємо думку І. Гловюк ⁴⁷² щодо потреби вдосконалити процедуру розгляду слідчим суддею клопотання сторони захисту про залучення судового експерта.

Таке клопотання слідчий суддя розглядає не пізніше п'яти днів після його надходження до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування (ч. 3 ст. 244 КПК). За результатами розгляду слідчий суддя постановляє ухвалу, де зазначає перелік запитань, поставлених судовому експертові особою, яка звернулася з відповідним клопотанням. Проте якщо відповіді на деякі поставлені запитання не стосуються кримінального провадження, то слідчий суддя може не зазначати їх в ухвалі (ч. 7 ст. 244 КПК). За потреби слідчий суддя також може вирішити питання про отримання зразків для проведення експертизи (ч. 8 ст. 244 КПК).

У цивільному, господарському й адміністративному видах судочинства експертизу призначає суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи (ст. 103 ЦПК, ст. 99 ГПК ⁴⁷³, ст. 102 КАС), а також з ініціативи учасника справи, про що приймає ухвалу (ст. 104 ЦПК, ст. 100 ГПК, ст. 103 КАС), яку направляє експертові для проведення експертизи, а також учасникам справи.

⁴⁶⁹ Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴⁷⁰ Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁴⁷¹ Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

⁴⁷² Гловюк І. В. Розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. № 2 (02). С. 23—28. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8544/%d0%93%d0%bb%d0%be%d0%b2%d1%8e%d0%ba%20%d0%b7%d0%b0%d0%bb%d1%83%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f%20%d0%b5%d0%ba%d1%81%d0%bf%d0%b5%d1%80%d1%82%d0%b0.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 20.04.2024).

⁴⁷³ Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

Отже, підставами для призначення судової експертизи судом в інших видах судочинства (ст. 103 ЦПК ⁴⁷⁴, ст. 99 ГПК ⁴⁷⁵, ст. 102 КАС ⁴⁷⁶), аніж кримінальне, є такі: потреба застосувати спеціальні знання для з'ясування фактичних даних та обставин; жодна зі сторін не надала висновку експерта із цих питань; існують обґрунтовані сумніви щодо правильності наданих сторонами висновків експерта; клопотання учасника справи, де поважними причинами зумовлено неможливість надати висновок експерта у строки, передбачені для подання доказів (зокрема через неможливість отримати необхідні для проведення експертизи матеріали).

Обов'язкове призначення судової експертизи регламентовано ст. 105 ЦПК, зокрема: «Призначення експертизи судом є обов'язковим у разі заявлення клопотання про призначення експертизи обома сторонами. Призначення експертизи судом є обов'язковим також за клопотанням хоча б однієї зі сторін, якщо у справі необхідно встановити:

1) характер і ступінь ушкодження здоров'я».

Утім, згадані норми стосуються тільки людини: підстави щодо призначення СВЕ в чинному ЦПК відсутні. Аналіз власної експертної практики протягом 2010—2024 рр. свідчить: з'ясувати істину щодо правопорушень проти життя і здоров'я тварин (особливо за жорстокого поводження з ними) неможливо без застосування такого засобу доказування, як СВЕ, або спеціальних ветеринарних знань у комплексі зі спеціальними знаннями з іншої галузі науки, тобто шляхом проведення комплексної експертизи. У зв'язку з цим пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 105 «Обов'язкове призначення експертизи судом» ЦПК пунктом 4 такого змісту:

«4) причину смерті, характер і ступінь тяжкості шкоди, завданої здоров'ю тварини».

Зауважимо, що на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі одними з видів судових рішень є постанови й ухвали. Структуру постанови слідчого, дізнавача або прокурора про призначення експертизи передбачено ч. 5 ст. 110 КПК ⁴⁷⁷: вона має містити три частини (вступну, мотивувальну та резолютивну). Цей процесуальний документ укладають на офіційному бланку установи з підписом службової особи або в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису цієї особи (ч. 6 ст. 110 КПК).

Складові постанови про призначення експертизи (зокрема судово-ветеринарної) ми докладно розглядали 2022 року ⁴⁷⁸. Однією з актуальних проблем

⁴⁷⁴ Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁴⁷⁵ Господарський процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴⁷⁶ Кодекс адміністративного судочинства URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

⁴⁷⁷ Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴⁷⁸ Яценко І.В. Проблеми укладання уповноваженою особою DOI: 10.5281/zenodo.6471059 (дата звернення: 01.05.2024).

укладання процесуального документа про призначення судової експертизи є формування експертного завдання (переліку питань), які необхідно поставити на розв'язання експертові.

Зміст ухвали суду (зокрема, про призначення СВЕ) регламентовано ст. 372 КПК ⁴⁷⁹, ст. 260 ЦПК ⁴⁸⁰, ч. 1 ст. 234 ГПК ⁴⁸¹, ч. 1 ст. 248 КАС ⁴⁸². Акцентуємо увагу на тому, що некоректно або неточно сформульовані питання свідчать про нерозуміння слідством мети призначення експертизи й ускладнюють проведення досліджень або унеможливають їх.

Експертові заборонено самостійно коригувати поставлені йому на розв'язання питання, водночас дано право заявляти клопотання про уточнення цих питань (абз. 4 п. 2.1 Інструкції № 1 ⁴⁸³), що призупиняє проведення експертизи (до вирішення заявленого клопотання суб'єктом її призначення), отже, відтерміновує проведення експертизи і, як наслідок, затягує досудове розслідування.

Отже, як слушно зауважує С. Іваницький ⁴⁸⁴, для повного, усебічного й об'єктивного дослідження з метою розв'язання поставлених перед судовим експертом запитань вони мають бути чітко сформульовані (відповідно до наданих об'єктів) і їхній зміст має бути зрозумілим. Для СВЕ орієнтовний перелік таких запитань наведено в п. 10.3 розд. X профільних НМР ⁴⁸⁵. Автор цієї наукової праці розробив, систематизував, обґрунтував і запропонував для користування на практиці перелік питань, які можна поставити у процесуальному документі про призначення СВЕ трупа тварини ⁴⁸⁶, живої тварини, трупа тварини за підозри отруєння, кормів або кормових добавок ⁴⁸⁷. Наші напрацювання про особливості призначення СВЕ та організації доказування цих фактів у кримінальних провадженнях узагальнено в методрекомендаціях для підрозділів Нацполіції України ⁴⁸⁸.

⁴⁷⁹ Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴⁸⁰ Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁴⁸¹ Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴⁸² Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

⁴⁸³ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁴⁸⁴ Іваницький С. О. До питання призначення трасологічної ...

⁴⁸⁵ Науково-методичні рекомендації з питань підготовки і призначення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁴⁸⁶ Яценко І. В., Париловський О. І., Коломоєць Д. К. Обґрунтування питань, що ставляться в ухвалі суду ... DOI: 10.31890/vtpp.2019.04.34 (дата звернення: 01.02.2024).

⁴⁸⁷ Яценко І. В. Проблеми укладання уповноваженою особою ... DOI: 10.5281/zenodo.6471059 (дата звернення: 01.05.2024).

⁴⁸⁸ Цуцкірідзе М. С., Орлова Т. А., Яценко І. В. та ін. Криміналістична характеристика проявів жорстокого поводження з тваринами ...

9. Скерування процесуального документа про призначення СВЕ, об'єктів дослідження та зразків суб'єктові її проведення

На цій стадії головним завданням суб'єкта її призначення є підготовка об'єктів для їх транспортування до експертної установи або приватному судовому експерту.

Матеріали провадження (справи) надають разом із об'єктами дослідження та процесуальним документом про призначення експертизи (ухвалою слідчого судді або суду чи постановою прокурора, слідчого або дізнавача), а також супровідним листом на ім'я керівника експертної установи або на ім'я приватного експерта.

Е. Сімакова-Єфремян зазначає, що останнім часом зростає кількість комплексних судових експертиз ⁴⁸⁹. Зі свого боку, маємо констатувати, що їх проведення все частіше потребує спеціальних ветеринарних знань: до прикладу, ветеринарно-біологічна, ветеринарно-трасологічна, ветеринарно-балістична, ветеринарно-молекулярно-генетична, ветеринарно-мистецтвознавча, ветеринарно-медична тощо (комплексні експертизи мають більше можливостей порівняно з судовими експертизами одного виду).

Якщо проведення комплексної експертизи доручено експертам декількох експертних установ, у документі про призначення експертизи (залучення експерта) зазначається, яка з них є провідною, тобто яка з них здійснює організацію проведення експертизи, зокрема координацію роботи експертів і зв'язок з органом (особою), який (яка) призначив(-ла) експертизу (залучив(-ла) експерта).

Якщо проведення комплексної експертизи доручено співробітникам експертної установи та особі, яка не є працівником такої установи, провідною визначається експертна установа» (абз. 1 і 2 п. 3.7 Інструкції № 1 ⁴⁹⁰).

У разі проведення комплексної експертизи документ про її призначення (залучення експерта) надсилають до кожної установи, співробітники якої беруть участь у виконанні експертизи, та експертові, що не працює в державній спеціалізованій експертній установі. Об'єкти дослідження й матеріали кримінального провадження (справи) в інших видах судочинства скеровують провідній експертній установі (абз. 3 і 4 п. 3.7 Інструкції № 1).

Об'єкти та матеріали, що підлягають дослідженню, направляють особі, якій доручено проведення експертизи (провідному експертові або експертній установі; ч. 3 ст. 104 ЦПК ⁴⁹¹, ч. 3 ст. 100 ГПК ⁴⁹² та ч. 3 ст. 103 КАС ⁴⁹³), в опечатаному

⁴⁸⁹ Сімакова-Єфремян Е. Б. Інтеграційні процеси в судовій експертизі ... URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/download/81/79> (дата звернення: 01.06.2024).

⁴⁹⁰ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁴⁹¹ Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁴⁹² Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴⁹³ Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

пакуванні, яке забезпечує їх збереження та запобігає несанкціонованому впливу на них без порушення цілісності пакування. Речові докази й порівняльні зразки пакують окремо.

У СВЕ інколи дослідженню підлягають громіздкі об'єкти (наприклад, слон, жираф, лось, кінь, велика рогата худоба тощо), які складно транспортувати. У такому разі судветексперт виїжджає на місце події або здійснює огляд об'єкта за місцем його перебування. За таких умов уповноважена особа, яка призначила СВЕ, має забезпечити прибуття експерта на місце, безперешкодний доступ до об'єкта дослідження, а також належні умови праці (п. 3.9 Інструкції № 1⁴⁹⁴).

«Великогабаритні предмети та інші об'єкти, що не підлягають пересиланню поштою <...>, отримуються в експертній установі особисто або представником за дорученням органу (особи), який (яка) призначив(-ла) експертизу (залучив(-ла) експерта), після пред'явлення документа, що засвідчує його (її) особу» (абз. 2 п. 4.20 Інструкції № 1).

10. Визначення доцільності присутності учасників процесу під час проведення СВЕ

Суб'єкт призначення СВЕ має право бути присутнім під час проведення експертних досліджень, які стосуються предметів і об'єктів дослідження (п. 3 ч. 3 ст. 69 КПК⁴⁹⁵, п. 4 ч. 6 ст. 72 ЦПК⁴⁹⁶, п. 4 ч. 6 ст. 69 ГПК⁴⁹⁷, п. 4 ч. 6 ст. 68 КАС⁴⁹⁸, п. 3 ч. 1 ст. 13 профільного Закону⁴⁹⁹, абз. 5 п. 2.1 розд. II Інструкції № 1 і п/п. 3 п. 1 розд. II Інструкції № 2⁵⁰⁰).

Під час проведення окремих досліджень у разі ухвалення відповідного рішення уповноваженою особою також може бути присутнім учасник процесу або його представник, якого сповіщають про час і місце проведення судової експертизи. Неявка сповіщеної особи не перешкоджає її проведенню. Осіб, присутніх під час проведення експертизи, зазначають у висновку експерта.

На нашу думку, під час проведення судово-ветеринарного дослідження можуть бути присутні такі особи:

⁴⁹⁴ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁴⁹⁵ Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴⁹⁶ Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁴⁹⁷ Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁴⁹⁸ Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

⁴⁹⁹ Про судову експертизу ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

⁵⁰⁰ Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

- прокурор, слідчий, дізнавач;
- обвинувачений, сторона захисту, підозрюваний (із дозволу суб'єкта призначення експертизи);
- фахівці ветеринарії, які лікували підекспертну тварину (із дозволу суб'єкта призначення експертизи).

Ми вважаємо персональну присутність суб'єктів призначення СВЕ необхідною в разі:

- отримання від судового експерта оперативної інформації про наданий на дослідження об'єкт (наприклад, характер тілесних ушкоджень і знаряддя травми за морфологічними особливостями ушкоджень на тілі). Таку інформацію можна негайно застосувати для проведення оперативно-розшукових заходів або слідчих дій;
- безпосереднього сприйняття суб'єктом призначення експертизи властивостей об'єкта (наприклад, під час розтину трупа тварини можна бачити характер і морфологічні особливості тілесних ушкоджень, локалізацію їх тощо);
- уточнення питань, поставлених на розв'язання судовому експертові; постановки додаткових питань, якщо в процесі дослідження виявлено нові дані;
- вчасного надання експертові додаткових матеріалів для проведення експертизи.

Присутність обвинувачуваного або підозрюваного під час проведення СВЕ є доцільною в разі розв'язання питань із його професійної або службової діяльності (найчастіше це випадки дефектного надання ветеринарної допомоги або організації ветеринарно-санітарних заходів, наприклад, за фактом масової загибелі тварин унаслідок поширення гострозаразної хвороби; пояснення технологічних процесів виробництва кормів для тварин і кормових домішок тощо).

Присутні не повинні втручатися в перебіг досліджень, але можуть надавати експертові пояснення щодо предмета експертизи. У разі якщо учасник процесу перешкоджає діяльності експерта, останній має право призупинити дослідження. Експерт (нарада комісії експертів) складає висновок за відсутності учасників процесу.

11. Взаємодія суб'єктів призначення та проведення СВЕ

Взаємодія суб'єктів призначення та проведення СВЕ є діловим спілкуванням слідчого, прокурора, суду, керівника експертної установи й судового експерта.

Виходячи з аналізу експертної практики, маємо висловити власну думку про праксеологічні аспекти взаємодії суб'єктів призначення та проведення СВЕ для успішного розслідування правопорушень, адже між ними відбувається узгодження позицій щодо:

- мети експертного дослідження, якою є отримання фактичних даних;
- можливостей експертизи;
- кількості та якості наданих на експертизу об'єктів дослідження;

- виявлення нових об'єктів і речових доказів експертом;
- отримання дозволу на знищення об'єктів;
- предмета експертного дослідження, власне питань (завдань), які потрібні розв'язати у процесі проведення експертизи;
- особливостей відбору зразків для дослідження;
- місця проведення експертизи (в експертній установі, за місцем роботи приватного експерта або за місцем перебування об'єктів);
- часу проведення експертизи;
- роз'яснення отриманих результатів експертизи;
- інших обставин, що виникають під час проведення слідчих дій, підготовки до проведення та проведення експертизи (зокрема, у присутності прокурора, слідчого, дізнавача, замовника експертизи), оцінки й перевірки висновку експерта.

Акцентуємо увагу на тому, що процесуальна взаємодія слідчого й судветексперта може бути безпосередньою та опосередкованою, тобто здійснюватися через керівника експертної установи. У передбачених законодавчими нормами відносинах уповноважена особа, яка проводить досудове розслідування, судовий експерт, керівник експертної установи є суб'єктами взаємодії та мають суб'єктивні права і юридичні обов'язки. Як зазначає А. Полянський⁵⁰¹, компетенцію суб'єктів призначення та проведення судових експертиз (зокрема судово-ветеринарної) реалізовано виключно в межах відповідних правовідносин задля досягнення єдиної мети — проведення неупередженого дослідження відповідних матеріалів, а також з'ясування фактичних даних та обставин скоєного правопорушення. Ініціатором такої взаємодії може виступати будь-хто із суб'єктів процесуальних відносин.

Під час підготовки до будь-якої слідчої дії за участю спеціаліста в галузі судової ветмедичини уповноважена особа, яка проводить досудове розслідування, і спеціаліст спільно планують перебіг проведення експертизи. Така взаємодія (до, під час і після проведення експертизи) передбачає тісне комунікативне спілкування слідчого й експерта у формі взаємного обміну інформацією в межах закону.

Процесуальна взаємодія суб'єкта призначення СВЕ та експерта — це консультування судветекспертом суб'єкта призначення СВЕ до її призначення та в процесі її проведення; звернення судового експерта до замовника судової експертизи за роз'ясненням завдання дослідження, отримання додаткової інформації, матеріалів, уточнення виду досліджень тощо після отримання процесуального документа про її призначення; роз'яснення висновку експерта після його виконання тощо.

Процесуальну взаємодію керівника експертної установи й експерта втілено в дорученні останньому проведення СВЕ. Керівник спеціалізованої експертної

⁵⁰¹ Полянський А. О. Адміністративно-правові засади взаємодії судово-експертних установ з правоохоронними органами : дис. ... д-ра юрид. наук. Суми, 2021. 406 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9878f381-57f1-4bfa-b84c-7418ddb59fef/content> (дата звернення: 20.03.2024).

установи може ініціювати залучення інших спеціалістів до проведення комісійної СВЕ або комплексної судової експертизи. Непроцесуальні взаємини між керівником і судовим експертом полягають у їхніх службових повноваженнях.

Взаємодія судових експертів, які проводили дослідження під час проведення комісійних або комплексних судових експертиз, ґрунтується на рівноправ'ї та незалежності членів комісії та має неформальний міжособистісний характер. Спільну діяльність усіх сторін взаємодії слід спрямувати на надання допомоги одна одній для повноцінного виконання своїх професійних обов'язків.

Слушним вважаємо виокремлення А. Полянським двох груп принципів взаємодії судово-експертних установ із правоохоронними органами: загальноправових (гуманізму та законності) і спеціальних (організаційної невідчужуваності, компетентності, взаємного інтересу тощо)⁵⁰².

У межах нашого дослідження важливими є такі принципи взаємодії суб'єктів призначення та проведення СВЕ:

- дотримання законності суб'єктами взаємодії під час виконання покладених на них функцій;
- організаційна роль уповноваженої особи, яка проводить досудове розслідування, під час призначення судової експертизи й вилучення об'єктів дослідження;
- розмежування компетенцій суб'єктів взаємодії. Кожен із них діє лише в межах наданих йому прав і повноважень, що припускає самостійність експерта у виборі методик дослідження та його незалежність під час проведення експертизи й укладання висновку експерта;
- узгодженість дій суб'єкта призначення експертизи (залучення експерта, членів експертної комісії);
- повне ознайомлення судового експерта з обставинами події та конкретною слідчою ситуацією в межах предмета експертного дослідження. Це необхідно для орієнтування судового експерта під час визначення завдань дослідження, об'єктів, виокремлення їхніх інформаційних полів, визначення технологічних схем і оцінки результатів дослідження;
- повне ознайомлення уповноваженої особи, яка проводить досудове розслідування, із можливостями науково-технічних досліджень конкретних об'єктів, ефективністю альтернативних експертних методик за обов'язкового врахування перспективи розвитку слідчої ситуації.

Наголошуємо: якщо СВЕ проводять у спеціалізованій експертній установі, то керівник установи (керівник структурного підрозділу), організовуючи дослідження та зважаючи на питання, поставлені на розв'язання судовому експертові, самостійно визначає судових експертів, яких необхідно залучити до її проведення (за умови, що ініціатор не назвав конкретного судового експерта (експертів)). Наприклад, до проведення СВЕ залучають суддів-експертів або

⁵⁰² Полянський А. О. Адміністративно-правові засади взаємодії ... URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9878f381-57f1-4bfa-b84c-7418ddb59fef/content> (дата звернення: 20.03.2024).

комісію судветекспертів (як носіїв спеціальних ветеринарних знань); натомість до проведення комплексної судової ветеринарно-біологічної експертизи залучають судветексперта (носія спеціальних ветеринарних знань) і судово-біологічного експерта (носія спеціальних біологічних знань) тощо.

II етап: проведення досліджень судовим експертом із застосуванням спеціальних ветеринарних знань.

На цьому етапі судветексперт:

- ознайомлюється з процесуальним документом про призначення експертизи, а також іншими матеріалами кримінального провадження (матеріалами справи в інших видах судочинства), що стосуються предмета дослідження;
- за потреби скеровує клопотання суб'єктові призначення експертизи про надання додаткових матеріалів, необхідних для укладання висновку експерта, або про проведення слідчої дії за його участю;
- проводить науково-обґрунтоване дослідження об'єктів (відповідно до стадій: підготовчої (попереднього дослідження), аналітичної (роздільного дослідження), порівняльної, синтезуючої (оцінної) ⁵⁰³);
- складає висновок експерта за результатами проведеної експертизи ⁵⁰⁴.

III етап: дослідження, оцінка й перевірка висновку судового експерта уповноваженою особою, яка призначила СВЕ.

Під час третього, завершального етапу уповноважена особа, що призначила судову експертизу в кримінальному судочинстві або залучила судового експерта в інших видах судочинства, оцінює та перевіряє висновок експерта шляхом отримання роз'яснень від судветексперта або його допиту в суді; призначає додаткову або повторну СВЕ (за потреби); ознайомлює сторону захисту з висновком судового експерта, якщо судветексперта залучала сторона обвинувачення.

Висновок експерта визнано джерелом доказів, на підставі якого суд визнає наявність (відсутність) фактичних даних або обставин, що обґрунтовують вимоги й заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи (ст. 84 КПК ⁵⁰⁵, ст. 76 ЦПК ⁵⁰⁶, ст. 73 ГПК ⁵⁰⁷, ст. 72 КАС ⁵⁰⁸).

Отже, виокремлення особливостей гносеологічної характеристики стадій призначення й проведення СВЕ дало змогу розкрити їхнє процесуальне значення під час досудового розслідування та судового слідства правопорушень

⁵⁰³ Яценко І. В. Стадії експертного дослідження ... DOI: 10.32353/khrife.1.2022.04 (дата звернення: 01.02.2024).

⁵⁰⁴ Яценко І. В., Дереча Л. М., Парилівський О. І. Особливості структури висновку судово-ветеринарного експерта ... DOI: 10.32353/khrife.1.2020.44 (дата звернення: 15.02.2024).

⁵⁰⁵ Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁵⁰⁶ Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁵⁰⁷ Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁵⁰⁸ Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

щодо тварин, а також окреслити шляхи її вдосконалення завдяки взаємодії суб'єктів судово-експертної діяльності на кожній зі стадій призначення, проведення й оцінювання СВЕ.

3.2. МЕТОДОЛОГІЯ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТРУПІВ ТВАРИН

3.2.1. Стадії експертного дослідження трупів тварин

У процесі будь-якого експертного (зокрема судово-ветеринарного) дослідження, що ґрунтується на загальних методичних засадах, доцільно виділити чотири стадії: підготовчу (попереднє дослідження), аналітичну (роздільне дослідження), порівняльну, синтезуючу. Кожна стадія експертного дослідження трупів тварин виконує певні функції та забезпечує розв'язання проміжних завдань.

Послідовність застосування стадій експертного дослідження в СВЕ трупів тварин дає змогу логічно правильно пояснити виявлені в трупі тварини патоморфологічні зміни, а на підставі всебічного їх оцінювання — сформулювати судово-ветеринарний діагноз та остаточні висновки за результатами експертного дослідження⁵⁰⁹. Розглянемо стадії судово-ветеринарного дослідження трупів тварин більш детально.

1. Підготовча стадія експертного дослідження

На підготовчій стадії судветексперт ознайомлюється з документом про призначення СВЕ й об'єктами, наданими на експертизу. Основне завдання експерта — з'ясувати повноту переліку наданих на експертизу об'єктів, установити відповідність матеріалів та об'єктів, що надійшли до експерта, відомостям, зазначеним у процесуальному документі про призначення СВЕ, і скласти схему розв'язання поставлених перед ним завдань. На цій стадії експерт також з'ясовує спосіб доставлення трупа тварини й решти матеріалів; вид пакування (його характер і цілісність); найменування отриманих документів та кількість аркушів у них; перевіряє наявність у матеріалах справи відомостей для виявлення експертної ініціативи. Зазначені дані вкрай важливі для вибору методики судово-ветеринарного дослідження й оцінювання результатів, здобутих під час дослідження. На цій стадії експерт з'ясовує предмет СВЕ, реалізований у поставлених завданнях та основоположний для подальшого дослідження, а також зв'язок об'єкта з предметом СВЕ. Після цього судовий експерт за потреби формулює клопотання про надання додаткових матеріалів, відомостей, зразків; добирає нормативно-правові акти, методики та джерела спеціальної літератури, якими послуговуватиметься під час проведення СВЕ, і складає схему подальших досліджень.

Отже, на підготовчій стадії судветексперт формує програму проведення дослідження, яка регламентує зміст і порядок дій у послідовності, що забезпечує розв'язання конкретного експертного завдання.

⁵⁰⁹ Mangematin G. Post-mortum examination in food-producing animals – Regulations and standards. *Point veterinaire*. 1999. Vol. 30. Is. 203. Pp. 33–36.

2. Аналітична стадія експертного дослідження (роздільне дослідження)

На цій стадії експерт проводить дослідження кожного об'єкта СВЕ окремо або окремих складових одного об'єкта (наприклад, детально описує, вилучає, фіксує, аналізує окремі органи, частини органів або частини трупа тварини), що мають значення для розв'язання поставлених експертних завдань (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Судово-ветеринарне дослідження трупа тварини

Труп тварини, наданий для проведення СВЕ, є речовим доказом у справі. Проведення судово-ветеринарного дослідження його завжди супроводжується порушенням анатомічної цілісності тканин, органів, ділянок тіла. Тому (відповідно до п. 4.11 Інструкції № 1⁵¹⁰) у процесуальному документі про призначення СВЕ має бути дозвіл на застосування руйнівних методів досліджен-

⁵¹⁰ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

ня; якщо такого дозволу немає, то на пошкодження трупа тварини має бути окрема письмова згода особи, яка призначила СВЕ. Пошкоджені під час дослідження об'єкти або їхні залишки судветексперт повинен повернути особі, яка призначила СВЕ.

Експертному дослідженню підлягають реєстраційні й анамнестичні дані, зовнішні та внутрішні ознаки трупа тварини, результати додаткових інструментальних і лабораторних досліджень.

Під час вивчення реєстраційних та анамнестичних даних трупа тварини, установлюють розташування трупа перед розтином; його тілобудову, угодюваність, ступінь трупного охолодження й задубіння, ступінь вираженості ознак гниття; стан видимої частини слизових оболонок, шерстного покриву, шкіри, органів ротової й носової порожнин, доступних для зовнішнього дослідження; стан очей, вушних раковин, шиї, задньопрохідного отвору, зовнішніх статевих органів, грудних і тазових кінцівок, хребта й голови, оцінюючи їх розвиток і цілісність на дотик.

Під час проведення внутрішнього дослідження трупа тварини на аналітичній стадії експертного дослідження звертають увагу на стан підшкірно-жирового шару, оцінюють стан порожнин трупа тварини (наявність стороннього запаху, стан серозних оболонок (очеревини, плеври, серозного перикарда): вологість, рельєф, колір, прозорість, нашарування, спайки, наповненість кровоносних судин, крововиливи та їх локалізацію; потовщення, спайки з органами).

У ділянці голови обов'язковому дослідженню підлягають органи ротової порожнини, ніс, очі, вуха, м'які тканини та кістки, головний мозок і його оболонки, лімфатичні вузли, застінні слинні залози, приноскові пазухи. У ділянці шиї обов'язковому дослідженню підлягають м'які тканини, шийна частина стравоходу й трахеї, щитоподібна залоза, шийна частина тимуса, великі кровоносні судини (сонні артерії та яремні вени), вагосимпатичний стовбур.

Далі проводять дослідження щонайменше трьох порожнин трупа — грудної, черевної з тазовою та мозковою, а також органів, розташованих у них. У грудній порожнині трупа тварини обов'язково досліджують плевру, серце з навколосерцевою сумкою, великі кровоносні судини, легені, бронхи, грудну частину трахеї та стравоходу, грудну частину тимуса.

У черевній порожнині трупа тварини досліджують очеревину, діафрагму, селезінку, печінку із жовчним міхуром, підшлункову залозу, нирки, наднирники, шлунок, більший сальник, кишечник, великі кровоносні судини; у самців — сім'яники з придатками, сім'япроводи і сечостатевий канал; у самок — яєчники, яйцепроводи, матку, сечостатевий синус. Обов'язково судветексперт звертає увагу на положення органів у порожнинах тіла й положення купола діафрагми.

Крім того, досліджуючи кожний орган окремо, також оцінюють його зовнішній стан і стан на розрізі. Дослідження паренхіматозних органів (легенів, печінки, нирок, селезінки, підшлункової залози, надниркових залоз, щитоподібної залози, яєчників, сім'яників тощо) здійснюють у такій послідовнос-

ті: 1) зовнішні ознаки — форма, колір, консистенція, величина органа, лінійні розміри, маса; 2) внутрішні ознаки — стан паренхіми під час розрізу капсули; стан капсули; стан тканин органа на розрізі.

Дослідження трубочкоподібних органів (стравоходу, гортані, трахеї, шлунка, кишечника, сечового міхура, яйцепроводів, сім'япроводів, матки тощо) здійснюють аналогічно: спочатку описують зовнішні (форма, колір, вологість тощо), а потім внутрішні ознаки (уміст органа, стан слизової і м'язової оболонок, ступінь кровонаповнення судин стінки органа).

Кожний орган, вилучений із зазначених вище порожнин трупа тварини, описують за встановленим у судово-ветеринарній практиці порядком. Наприклад, опис серця містить такі параметри: анатомічне положення (природне чи зміщене); перикард відділяється чи не відділяється від серця, анатомічно цілісний чи пошкоджений; уміст перикардіальної порожнини (відсутній чи містить рідину (зазначають об'єм у см³)); характер умісту (рідина жовтуватого, червоного кольору, плівки фібрину); форма (конусоподібна чи інша); розміри міокарда (не змінені, дещо збільшені, виражено збільшені, зменшені); маса (зазначають у грамах); розміри (зазначають лінійні показники довжини, ширини, товщини в сантиметрах); верхівка серця (притуплена чи загострена); вінцеві артерії серця (звивисті чи не звивисті, звужені чи не звужені); епікард (блискучий, тьмяний; вологий, сухий; гладенький, шорсткий; без накладень чи з накладеннями фібрину; із крововиливами у вигляді дрібних гематом чи без, із крововиливами плямистого вигляду (плями Тардье)); підепікардіальний жир (виражений добре, помірної кількості, відсутній, містить інфільтрати); порожнина лівого шлуночка (не змінена, розширена чи потоншена; містить рідку незгорнуту кров, червоні або білі зсідки крові, змішані зсідки крові); стінка лівого шлуночка (не змінена, потовщена, потоншена); порожнина правого шлуночка (не змінена, розширена, потоншена; містить рідку незгорнуту кров, червоні або згортки крові, змішані згортки крові); стінка правого шлуночка (не змінена, потовщена, потоншена); співвідношення камер серця (визначають як 2:1 або 3:1); кров у камерах серця (зсілася рівномірно, не зсілася; зсілася більше у правому чи лівому шлуночках; колір зсідків: червоний, фіолетовий, шоколадний, білий); ендокард (світло-сірого, сірого кольору; гладенький, шорсткий; блискучий, тьмяний; без крововиливів, крововиливи плямистого вигляду (плями Мінакова), виражені крововиливи у клапанах у вигляді дрібних гематом); ендокардіоз (виражений чи відсутній); колір міокарда (червоний, темно-червоний, світло-червоний, жовто-коричневий, коричневий, із білими прошарками, сірувато-червоний, сірий, плямисто-сірий); вологість (сухуватий, вологий); консистенція (пружна, в'яла, щільна); півмісяцеві клапани (тонкі, потовщені, дифузно потовщені; ущільнені, в'ялі; зі склеротичними бляшками чи без них; гладенькі, шорсткі; прозорі, напівпрозорі, матові); три- і двостулковий клапани (тонкі, потовщені, дифузно потовщені; ущільнені, в'ялі; зі склеротичними бляшками чи без них; гладенькі, шорсткі; прозорі, напівпрозорі, матові); хордальні нитки (не змінені, укорочені, розтягнуті, із незміненою товщиною, потовщені,

потоншені); аорта (діаметр: не змінений, збільшений, звужений); склеротичні бляшки (виражені чи відсутні); поперечні надриви інтими (виражені чи відсутні); колір (темно-червоний чи світло-червоний); поверхня внутрішньої оболонки (гладенька чи шорстка); ширина судин над клапанами (зазначають ширину аорти та легеневої артерії у см); великі кровоносні судини (консистенція крові в них: рідка, червоні, білі чи змішані зсідки); поверхня інтими (гладенька чи шорстка); ушкодження (відсутні чи наявні: зазначають ділянку та їх характер).

У результаті роздільного дослідження виокремлюють два комплекси діагностичних ознак: *загальні* (без патоморфологічних змін) та *окремі* (із патоморфологічними змінами, що характеризують орган або ділянку тіла трупа тварини в обсязі, достатньому для діагностичної мети).

Наприклад, у разі механічної асфіксії в kota від стиснення шиї петлею діагностичні ознаки такі: одинична, незамкнена, нерівномірно-втиснута, косовисхідна странгуляційна борозна у верхній третині шиї, гостра емфізема легенів, крапкові крововиливи в кон'юнктиві повік, під вісцеральну плевру та епікард (плями Тардье), повнокрів'я внутрішніх органів, рідкий стан крові. У разі вогнепального шротового сліпого проникного поранення грудної клітки тварини діагностичні ознаки такі: зліва з ушкодженням лівої легені та серця, вхідний отвір на передній поверхні грудної клітки без ознак близького пострілу, наявність шротин у ранових каналах, лівосторонній гемоторакс, гемоперикардіум. За комбінованої травми в собаки діагностичні ознаки такі: проникне колото-різане ушкодження передньої поверхні грудної клітки зліва з ушкодженням правого передсердя і краніальної частки лівої легені; лівосторонній гемоторакс, гемоперикардіум. У разі відкритої черепно-мозкової травми діагностичні ознаки такі: фрагментарний перелом лівої тім'яної кістки з ушкодженням твердої мозкової оболонки, субдуральна гематома, субарахноїдальний крововилив там само, крововилив у м'які тканини голови, масивна крововтрата, недокрів'я внутрішніх органів, слабо виражені трупні плями.

На стадії аналітичного судово-ветеринарного дослідження широко застосовують комплекс методів⁵¹¹, зокрема: *загальні* — діалектичний і логіки (абстрагування, аналіз, індукція, ідеалізація, формалізація тощо), спостереження, вимірювання, опис, побудови гіпотез, планування, експеримент, моделювання, програмно-математичний тощо; *окремі* (інструментальні й допоміжні технічні) — судова фотографія і мікрофотографія, променева діагностика, гематологічні та мікробіологічні, мікроскопія, мас-спектроскопія тощо); *спеціальні*, функції яких виконують спеціалізовані (конкретні) методики розв'язання експертних завдань.

На аналітичній стадії судово-ветеринарного дослідження трупа тварини експерт також використовує різні технічні засоби: *прості прилади* (вимірювальну лінійку (зокрема металеву), лупу, мікроскопи різного функційного призначення, ваги, джерело ультрафіолетового й інфрачервоного освітлення,

⁵¹¹ Яценко І., Сімакова-Єфремян Е., Дереча Л. Методи судової експертизи та їх застосування ... DOI: 10.32353/khrife.2.2021.04 (дата звернення: 01.08.2024).

фотоапарат, рулетку з вимірювальною металевою стрічкою, вимірювальні циліндри для визначення кількості рідини, терези для зважування органів, окуляри зі звичайного скла для захисту очей); *інструменти* (великі секційні ножі; препарувальні ножі на зразок хірургічних черевних скальпелів; хрящовий і мозковий ножі; ножиці кишкові й гудзикові, із загостреними кінцями (препарувальні) для розтину дрібних кровоносних судин і протоків; ножі секційні, реберні, кісткові, Купера, мозкові, кишкові, зігнуті під кутом (для кровоносних судин та каналів) і гудзикові; щипці-кісткотримачі; молоток із лезом; пилки лучкові, подвійні (із двох паралельних полотен для розтину спинномозкового каналу в трупів дрібних тварин), листові для глибоких розпилів кісток, подвійні; долото; скальпелі, пінцети зубчасті й анатомічні; зонди (гудзикові та жолобуваті); долото; рахіотом (долото для розтину хребетного каналу); молотки (сталевий і дерев'яний); затискачі для фіксування витягнутих із трупа кісток під час їх розпилювання; ложки різних розмірів для вичерпування із порожнин трупа рідини; двозубчасті гачки; ін'єкційні шприци; трепан; лещата для фіксування відокремленої голови та кісток; кювети; тази; бачки; скляний посуд для патологічного матеріалу, скляні пляшки); *складне аналітичне обладнання* (рентгенівський апарат, апарат для ультразвукографічного дослідження, прилади для спектрального аналізу, мас-спектрометри, хроматографічні аналізатори, біохімічний аналізатор крові, мікроскопи тощо). Методи й засоби судово-ветеринарного дослідження експерт застосовує на цій стадії не лише для виявлення ознак, а й для їх фіксування.

У процесі судово-ветеринарного розтину трупа тварини експерт вилучає шматочки окремих органів, тканин, біологічних рідин для проведення додаткових інструментальних і лабораторних досліджень (зокрема токсикологічних, хімічних, гістологічних, імунологічних, мікробіологічних, паразитологічних, криміналістичних тощо). Інколи виникає потреба провести інструментальні рентгенологічні й інші візуалізаційні методи дослідження трупа⁵¹².

Різні сторонні включення у трупі тварини (частинки металу, скла, деревини, мінеральні олії, кіптява, зерна порошу (за вогнепальних травм), бруд тощо) можуть потрапити в ділянки ушкоджень із контактної поверхні зброї. Їх виявлення в ділянках ушкоджень сприяє конкретизації експертних висновків про травми й механізм дії травмувального знаряддя.

Так, сліди металів у ділянці ушкоджень можна виявити за допомогою кольорових відбитків, кольорових хімічних реакцій і спектрального емісійного аналізу.

Для виявлення уламків скла застосовують такі додаткові методи: безпосередню мікроскопію (збільшення у 8–12×), рентгенографію в м'яких променях, центрифугування змивів дистильованою водою ділянки ушкодження з одночасним зішкрябуванням скальпелем, кольорову пробу з крезоловим червоном, стереомікроскопію.

⁵¹² Grela M., Listos, P., Gryzinska M., Chagowski W., Buszewicz G., Teresinski, G. Imaging techniques as a method of sectional examination ... DOI: 10.21521/mw.6005 (дата звернення: 01.02.2024).

Мінеральні масла в ділянці ушкодження можна виявити в разі транспортної травми (наприклад, сліди мастильних речовин), вогнепальних поранень (зброяне мастило й осад у ділянці вхідного отвору). Виявляють їх за характерною люмінесценцією в ультрафіолетових променях. Високочутливим і точним методом виявлення та диференціювання різних мінеральних масел є газорідинна хроматографія.

Кіптяву пострілу можна виявити шляхом фотографування об'єкта в інфрачервоних променях на спеціальних фотопластинках і фотоплівках. Оскільки кіптява бездимного порошу містить здебільшого мідь, свинець, сурму, олово, залізо, то для їх виявлення застосовують метод кольорових відбитків, а також емісійний спектральний аналіз.

Кіптяву й зерна порошу можна виявити під час гістологічного дослідження ділянки вхідного вогнепального отвору на шкірі тіла та стінках ранового каналу. Зерна бездимного порошу в гістологічному препараті мають вигляд напівпрозорих волокнистих мас зеленувато-сірого або жовтувато-сірого кольору, круглої, овальної або подовженої форми із чіткими контурами, але можуть бути у вигляді дрібних безформних частинок. Зерна димного порошу — чорні частинки.

На підставі аналізу кожної виявленої патоморфологічної ознаки трупа тварини судветексперт виокремлює сукупність специфічних патогномонічних ознак і розв'язує питання про їх придатність для розв'язання діагностичних експертних завдань.

Під час проведення комплексної експертизи⁵¹³ щодо жорстокого поводження з твариною (наприклад, судово-ветеринарної та судово-балістичної) вибір загальної методики дослідження ускладнюється, адже методики, які застосовує судветексперт, не мають завадити дослідити той самий об'єкт (труп тварини) експертові іншого профілю — наприклад, балістові.

Після судово-ветеринарного дослідження об'єктів (трупів тварин або їхніх фрагментів), що надійшли до експертної установи, судветексперт висуває експертні версії. Експертна версія (гіпотеза) є обґрунтованим припущенням експерта про властивості та стан наданих об'єктів, кінцеві та проміжні обставини, що підлягають установленню під час судово-ветеринарного дослідження. Експертні версії можуть бути *загальними*, тобто стосуватися розв'язання завдання загалом (наприклад, визначення причини смерті тварини), та *окремими*, за допомогою яких розв'язують проміжні експертні завдання (наприклад, з'ясування характеру смертельних ушкоджень, їх локалізації, прижиттєвості чи посмертності виникнення, механізму, послідовності, давності заподіяння, ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, виявлених у трупі тварини; характерних ознак на трупі тварини, за якими можна встановити характер та особливості зброї або інших знарядь, якими завдано тілесні ушкодження, тощо).

Експертні версії висувають щодо різних причин смерті тварини, зокрема щодо категорії смерті (насильницької — від впливу певних дій або обставин на орга-

⁵¹³ Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади ...

нізм, коли через цей вплив виникає стан, несумісний із життям⁵¹⁴, ненасильницької — загибель від дії на організм патогенних чинників, виникнення яких не пов'язане з актами насильства⁵¹⁵), родів смерті (природна; раптова — смерть без клінічних ознак хвороб, яка виникає неочікувано, раптово у клінічно здорового організму; нещасний випадок — загибель унаслідок отримання травм, завданих ненавмисно, а також у результаті стихійного лиха, аварії та катастрофи як природного, так і техногенного характеру⁵¹⁶), видів смерті (від механічних ушкоджень⁵¹⁷, від механічної асфіксії⁵¹⁸, від зміни барометричного тиску⁵¹⁹, від високої або низької температури⁵²⁰, від електрики⁵²¹, від променевої енергії⁵²², від отруєння⁵²³), від сільськогосподарського знаряддя⁵²⁴.

Експертні версії також можна висувати щодо давності настання смерті тварини, настання смерті на місці події, переміщення трупа після настання смерті⁵²⁵, прижиттєвості чи посмертності виникнення, механізму, послідовності, давності заподіяння тілесних ушкоджень, виявлених у трупі; характеру й осо-

- ⁵¹⁴ Bonbon E. A framework for national official assurance systems with reference to World Organisation for Animal Health standards. *Rev Sci Tech.* 2020. 39(1):193-200. DOI: 10.20506/rst.39.1.3072.
- ⁵¹⁵ Monsalve S., Souza de P. V., Lopes A. S., Leite L. O., Polo G., Garcia R. Veterinary Forensics, Animal Welfare and Animal Abuse DOI: 10.3138/jvme-2019-0138 (дата звернення: 10.03.2024).
- ⁵¹⁶ Rowden P., Steinhardt D., Sheehan M. Road crashes involving animals DOI: 10.1016/j.aap.2008.08.002 (дата звернення: 05.06.2024).
- ⁵¹⁷ Ressel L., Hetzel U., Ricci E. Blunt Force Trauma in Veterinary Forensic Pathology. *Veterinary Pathology.* 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 941—961. DOI: 10.1177/0300985816653988 (дата звернення: 20.02.2024).
- ⁵¹⁸ McEwen B. J. Nondrowning Asphyxia in Veterinary Forensic Pathology: Suffocation, Strangulation, and Mechanical Asphyxia. *Veterinary Pathology.* 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 1037—1048. DOI: 10.1177/0300985816643370 (дата звернення: 20.02.2024).
- ⁵¹⁹ Garcia C. K., Mattingly A. J., Robinson G. P., Laitano O., King M. A., Dineen S. M., Leon L. R., Clanton T. L. Sex-dependent responses to exertional heat stroke in mice. *J. Appl. Physiol.* 2018. 1;125(3):841-849. DOI: 10.1152/japplphysiol.00220.2018.
- ⁵²⁰ Gwaltney-Brant S. M. Veterinary Forensic Toxicology DOI: 10.1177/0300985816641994 (дата звернення: 01.02.2024).
- ⁵²¹ Touroo R., Fitch A. Identification, Collection and Preservation of Veterinary Forensic Evidence: On Scene and During the Postmortem Examination. *Veterinary Pathology.* 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 880—887. DOI: 10.1177/0300985816641175 (дата звернення: 20.02.2024).
- ⁵²² Rubinos C., Meeson R. L. Traumatic physeal fractures in cats: a review of 36 cases (2010-2020). *J. Feline.Med. Surg.* 2022. 24(2):98-106. DOI: 10.1177/1098612X211005886 (дата звернення: 20.02.2024).
- ⁵²³ Казанцев П. Г., Яценко І. В. Судово-ветеринарна діагностика смертельного отруєння собак антикоагулянтним родентицидом — бромадіолоном. *Науковий вісник ветеринарної медицини.* 2022. № 1. С. 120—136. DOI: 10.33245/2310-4902-2022-1-1-120-136.
- ⁵²⁴ Тюленев С. А. Ратишна холодна зброя, утворена з сільськогосподарського знаряддя : монографія / Сергій Анатолійович Тюленев, Віталій Григорович Нікітюк ; ННЦ «Ін-т судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2024. 183 с. (дата звернення: 27.01.2021).
- ⁵²⁵ Touroo R., Fitch A. Identification, Collection and Preservation DOI: 10.1177/0300985816641175 (дата звернення: 20.02.2024).

бливостей зброї чи інших знарядь, якими завдано тілесні ушкодження, за характерними ознаками на трупі тощо⁵²⁶.

Без конструювання, розвитку, перевірки, уточнення, остаточного прийняття експертної версії аж до переходу від гіпотези (припущення) до достовірного, правдивого висновку розв'язання завдань у СВЕ неможливе. Необхідно висувати мінімум дві версії. Наприклад, під час розв'язання діагностичного експертного завдання перша версія — ушкодження виникло від падіння тварини з висоти, друга версія — ушкодження є наслідком зіткнення з рухомих транспортним засобом; виявлений рановий отвір на трупі утворився від дії колючого предмета або високошвидкісного кінетичного снаряду, яким могла бути куля.

На цій стадії судветексперт планує послідовність судово-ветеринарного дослідження трупа тварини з урахуванням висунутих експертних версій: складає план роботи, окреслює обсяг і характер дослідження, обирає необхідну методику, що містить методи, прийоми й засоби дослідження та послідовність їх застосування, визначає попередні строки початку й завершення СВЕ.

Під час вибору методики варто зважати на вимоги, які висувують до методів судово-ветеринарних досліджень, зокрема, наукову обґрунтованість і достовірність; апробованість, очевидність і наочність результатів застосування цих методів для всіх учасників процесу; дотримання морально-етичних принципів і економічність; можливість перевірки і безпечність; простоту і доступність; актуальність і універсальність; допустимість і максимальне збереження об'єктів дослідження.

Експертні завдання розв'язують у три способи: *алгоритмічний, евристичний та змішаний* (поєднання двох попередніх).

Алгоритмічний шлях у СВЕ придатний для стандартних і типових експертних завдань, що припускають застосування стандартних рішень, він характерний для розв'язання типових питань, які стосуються об'єктів, найбільш поширених у СВЕ (зокрема, трупів тварин).

Прикладом такої типової методики є методика судово-ветеринарного розтину трупа тварини з метою встановити причину її смерті. Під час судово-ветеринарного розтину встановлено: специфічними патоморфологічними ознаками, що характеризують несумісні із життям зміни в організмі тварини, є грубе анатомічне руйнування кісток черепа й речовини головного мозку. До того ж застосовують макроскопічний метод аналізу. Виявлені в трупі патоморфологічні зміни сукупно дають змогу визначити локалізацію, характер, послідовність завданих ушкоджень і механізм їх заподіяння, у підсумку — відповісти на питання, поставлене в документі про призначення судово-ветеринарної експертизи.

Способи розв'язання нестандартних експертних завдань, які не описано в типових експертних методиках, експерт розробляє самостійно під час виконання конкретного судово-ветеринарного дослідження. Під час постановки таких завдань евристичну методику фахівець прогнозує на підготовчій стадії дослідження.

⁵²⁶ Siqueira A. de, Cassiano F. C., Landi M. F. D., Marlet E. F., Maiorka P. C. Non-accidental injuries DOI: 10.1177/1098612X12451374 (дата звернення: 20.02.2024).

Вибір способу розв'язання діагностичного судово-ветеринарного завдання зумовлено характером та особливістю об'єктів, наданих на СВЕ. Об'єкти (труп тварин), а також вихідні дані, які є підґрунтям для діагностування, можуть становити різну інформативність (*достатньо інформативні* — із широким полем інформаційних ознак, *інформативні* — із достатнім полем інформаційних ознак, *малоінформативні* — із вузьким полем інформаційних ознак, *неінформативні* — за відсутності інформаційних ознак).

Після завершення аналітичного дослідження судветексперт робить висновок про достатність або недостатність комплексу ознак для постановки СВД. Зроблені на аналітичній стадії висновки фахівець доповнює в порівняльному і синтезуючому дослідженнях. На аналітичній стадії дослідження під час розв'язання діагностичного експертного завдання експеримент не застосовують.

Аналіз і синтез ознак, здобутих у результаті аналітичного (роздільного) дослідження, дає змогу в повному обсязі провести порівняльне дослідження.

3. Порівняльна стадія експертного дослідження

Основним завданням цієї стадії є зіставлення, визначення збігів або розбіжностей, виявлених під час роздільного дослідження комплексів ознак досліджуваних об'єктів, а за наявності розбіжностей — установлення їх причини, а також з'ясування, чи є вони закономірними й істотними або випадковими.

Аналітичне й порівняльне дослідження взаємозалежні. Процедуру порівняння здійснюють на підставі ознак, установлених під час роздільного дослідження трупа тварини. Виокремлені й досліджені на аналітичній стадії властивості й ознаки (патоморфологічні зміни) об'єкта (трупа тварини) порівнюють із загальновідомою нормальною будовою органів і тканин.

Порівняльне дослідження під час проведення діагностичних судово-ветеринарних досліджень має свою специфіку: по-перше, шляхом порівняння нормальної будови органа або тканини й патологічно зміненої структури цих органів і тканин; по-друге, ставити судово-ветеринарний діагноз за результатами дослідження трупа тварини можна лише внаслідок порівняльного дослідження комплексу діагностичних специфічних (патогномонічних) ознак.

На цій стадії застосовують переважно метод порівняння. Під час порівняння об'єктів за результатами кількісного визначення складу та структури їх матеріалу застосовують методи математичної статистики результатів вимірювань. Цю стадію завершують визначенням збігів і розбіжностей ознак порівнюваних об'єктів.

Після аналізування всіх результатів дослідження незалежно від завдань, розв'язуваних під час судово-ветеринарного дослідження, експерт формулює судово-ветеринарний діагноз. Узагальнивши теоретичні дані наукової літератури, власні дослідження й багаторічний практичний досвід, пропонуємо визначити судово-ветеринарний діагноз як висновок, сформульований судветекспертом за результатами всебічного дослідження трупа тварини про сутність захворювання і/або травми, що відображає нозологію, етіологію, патогенез та механізм такого захворювання і/або травми (відповідно до ветеринарної термінології).

Формулювання й побудова судово-ветеринарного діагнозу дає змогу в стислій формі відобразити основні та важливі моменти, виявлені під час дослідження трупа тварини, показує взаємозв'язок причини смерті з ушкодженням, або отруєнням, або захворюванням і надалі полегшує складання обґрунтованих висновків експерта за результатами СВЕ трупа тварини з ознаками насильницької або раптової смерті.

Логічне й послідовне формулювання судово-ветеринарного діагнозу свідчить про високий професійний рівень судветексперта та допомагає порівнювати результати прижиттєвого клінічного обстеження тварини з результатами судово-ветеринарного дослідження трупа в разі настання її смерті.

Судово-ветеринарний діагноз дає змогу особі, яка призначила експертизу, а також суду краще сприйняти висновки, отримати повне уявлення про сутність ушкоджень або захворювання, що призвели до смерті тварини. Діагноз допомагає точніше сформулювати причину смерті й обґрунтувати її, структурувати описову частину та полегшує експертові складання висновку.

Судово-ветеринарний діагноз належить до морфологічних. Його основою є морфологічні виявлення патологічних процесів. Основне завдання судветексперта — визначити основну й безпосередню причину смерті тварини. Необхідною умовою для цього є обов'язковий етіопатогенетичний зв'язок між виявленими патоморфологічними змінами тварини (за тілесних ушкоджень або захворювань) і її смертю, що відображають у СВД.

Для судово-ветеринарного діагнозу загальноприйнятною є його тричленна, рубрифікована структура. *Рубрики судово-ветеринарного діагнозу* — це його розділи для фіксування основного ушкодження або захворювання, ускладнення основного ушкодження або захворювання, поєднаних, супутніх і фонових ушкоджень або захворювань у вигляді нозологічних одиниць. *Нозологічна одиниця* — певне отруєння або стан, хвороба або травма, виокремлена на підставі встановленої етіології, патогенезу і/або механізму як сукупність ознак, визначених клінічними, лабораторними й інструментальними методами, що дають змогу ідентифікувати захворювання, травму або отруєння.

Основне ушкодження або захворювання — нозологічна одиниця з найбільш вираженими виявленнями, що спричинила смерть тварини (наприклад, стиснення головного мозку гематомою, що наростає, за черепно-мозкової травми). Основна нозологічна одиниця захворювання, травми, отруєння або стану може сама (без розвитку ускладнень) призвести до настання смерті, а також стати водночас основною й безпосередньою причиною смерті. Такими нозологічними одиницями вважають передусім механічну травму, несумісну із життям (наприклад, травматичне відокремлення голови від тулуба, грубе руйнування речовини головного мозку тощо); гостре отруєння отруйними речовинами (приміром, сильнодіючими фармацевтичними субстанціями); різні види механічної асфіксії (наприклад, задусення петлею); ушкодження електричним струмом (наприклад, блискавкою або промисловою електрикою); дію крайніх температур (наприклад, загальне переохолодження організму) та ін.

Ускладнення основного ушкодження або захворювання — нозологічні одиниці, частіше симптоми та синдроми, які прямо або опосередковано пов'язані з основним ушкодженням або захворюванням, проте не є його виявленням. Ускладненнями основного ушкодження або захворювання є найближчі, що виникли одразу після травми або на початку захворювання (наприклад, рясна крововтрата, емболія), і віддалені, що розвинулися в пізньому періоді хвороби або травми (наприклад, пневмонія, сепсис, перитоніт); головні, що є провідними під час розвитку травми або хвороби і стали вирішальними в настанні смерті тварини. Головне ускладнення є причиною смерті.

Супутні ушкодження або захворювання — одна або кілька нозологічних одиниць, безпосередньо пов'язаних з основним захворюванням або ушкодженням і задіяних у механізмі настання смерті. Вони можуть сформуватися як до, так і після виникнення основного ушкодження або захворювання та не перебувають у прямому причиново-наслідковому зв'язку з настанням смерті.

Конкуруючі ушкодження або захворювання — нозологічні форми, на які тварина хворіла за життя одночасно, і кожна з них окремо, сама або через свої ускладнення могла призвести до смерті. Приклади таких захворювань — будь-які тяжкі смертельні хвороби й травми, що збіглися в часі в однієї хворої тварини (наприклад, тяжка черепно-мозкова травма із забиттям головного мозку й колото-різані ушкодження з ознаками масивної крововтрати; несумісні з життям інфаркт головного мозку й інфаркт міокарду; тяжка черепно-мозкова травма й колото-різане поранення з ушкодженням великої кровоносною судиною).

Поєднані ушкодження або захворювання — такі, на які одночасно страждала померла тварина і які, взаємно обтяжуючи одне одного, призвели до смерті, причому кожне з них окремо не спричинило летального результату (наприклад, перелом кількох ребер і хронічне обструктивне захворювання легень із явищами дихальної недостатності). Важливо зазначити, що за конкуруючих або поєднаних захворювань ідеться про нозологічні форми, що відбуваються водночас, а не послідовно.

Фонове ушкодження або захворювання — таке, що етіологічно не пов'язане з основним ушкодженням або захворюванням, проте в патогенетичному значенні істотно посилює перебіг основного захворювання (наприклад, несприятливий перебіг травми у тварини з тяжкою формою цукрового діабету: цукровий діабет нерідко спричиняє вторинний імунний дефіцит, стає фоновим захворюванням для багатьох інфекційних хвороб).

Безпосередня причина смерті — травма, або хвороба, або їх ускладнення, які стали кінцевим виявленням у ланцюгу патологічних процесів, що безпосередньо спричинили смерть тварини (наприклад, грубе руйнування тіла тварини, життєво важливих органів), або найближчі ускладнення (наприклад, значна крововтрата, емболія), або віддалені ускладнення (наприклад, пневмонія, сепсис, перитоніт).

Судово-ветеринарний діагноз формують стисло, чітко, повно, точно, із зазначенням патоморфологічних змін у логічній послідовності, з урахуванням

патогенетичного принципу, із визначенням основного захворювання і процесів, які його супроводжують, що є основою висновку експерта.

Судово-ветеринарний діагноз підтверджує, уточнює або розширює клінічний діагноз (у разі смерті тварини під час лікування). Діагноз — це не висновок, він лише сприяє правильному, послідовному й обґрунтованому складанню висновку. Якщо для формулювання діагнозу необхідні результати лабораторних досліджень, то його оформлюють після їх отримання.

Формулювання судово-ветеринарного діагнозу не регламентовано. У діагнозі нічого не пояснюють, не обґрунтовують, проте він має бути повним, тобто містити всі патоморфологічні зміни або ушкодження, виявлені судветекспертом під час розтину трупа тварини. У такому разі однорідні ушкодження, хвороби або стани об'єднують.

Судово-ветеринарний діагноз будують за нозологічним і патогенетичним принципами із відображенням послідовності розвитку виявлених змін. Найважливішими є його складові: основне захворювання (ушкодження), його ускладнення, супутні й фонові захворювання або ушкодження.

Іноді судветексперт не може довести та пояснити причину смерті тварини. У такому разі він заявляє про неможливість установити причину смерті та зазначає, через що (наприклад, через виражені ознаки гниття трупа або його скелетування).

На підставі спеціальних ветеринарних знань експерт повинен проаналізувати результати проміжних експертних досліджень і дати експертну оцінку. Для цього необхідно перейти до наступної стадії, на якій відбувається оцінювання результатів дослідження, підбиття їхніх підсумків і формулювання висновків.

4. Синтезуюча стадія (стадія оцінювання результатів дослідження)

Завершальна стадія експертного дослідження є найбільш відповідальною для проведення СВЕ, адже експерт дає остаточний висновок і визначає вагомість усіх ознак, виявлених на аналітичній стадії дослідження, їх діагностичну інформативність, виявлену в процесі порівняльного дослідження, формує *проміжний висновок* про результати проведеного дослідження. Синтезуюча стадія завершує процес судово-ветеринарного дослідження, а її змістом є узагальнення й сукупне експертне оцінювання результатів окремих досліджень, що базується на методах формальної логіки і свого внутрішнього переконання, які є підставою для формулювання висновків⁵²⁷. Результати цієї стадії викладають у синтезуючому розділі дослідницької частини висновку експерта, тому її ще називають синтезуючою.

Експертне оцінювання на стадії синтезу характеризується такими ознаками:

- воно є остаточним, обумовлює необхідну (мінімальну) і достатню (максимальну) підставу для висновку експерта, що визначають його форму та зміст;

⁵²⁷ Осипенко І. П., Пророченко В. В. Висновок експерта в досудовому розслідуванні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 339—402. DOI: 10.32782/2524-0374/2020-2/104 (дата звернення: 20.02.2024).

- стосується сукупності патоморфологічних змін у трупі тварини, а не окремих ознак, виявлених на стадії роздільного дослідження в окремих органах, тканинах або ділянках тіла;
- судовий експерт оцінює не окремі виявлені патологічні зміни в органах і тканинах, а всю їх сукупність, зважаючи на інформативність кожної, тобто оцінювання має інтегративний характер.

На відміну від оцінювання окремих патоморфологічних ознак, виявлених у трупі тварини, для розв'язання проміжних завдань на окремих стадіях експертного дослідження експертне оцінювання в заключній стадії охоплює всю сукупність установлених патогномонічних змін, виявлених у трупі тварини, результатів додаткових інструментальних і лабораторних досліджень, результатів дослідження матеріалів справи: його здійснюють для розв'язання завдань, поставлених у документі про призначення СВЕ.

Виявлені в трупі тварини патоморфологічні ознаки оцінюють у такій послідовності: 1) основне ушкодження або захворювання, що призвело до смерті тварини; 2) ускладнення основного ушкодження або захворювання; 3) конкуруючі, супутні та фонові ушкодження або захворювання.

Оцінювання доцільно починати із зазначення видової належності піддослідного трупа тварини; статі, віку та фізіологічних особливостей; аналізу виявлених патоморфологічних патогномонічних змін в органах і тканинах, які стали підставою для судово-ветеринарного діагнозу. Експертне оцінювання цих змін припускає наукове пояснення їх природи: спеціаліст зазначає виявлені тілесні ушкодження, їх локалізацію, прижиттєвість або посмертність, черговість і послідовність, патогенетичні механізми виникнення (заподіяння), характер знаряддя травми, яким могло бути завдано ушкодження, причиново-наслідковий зв'язок між ушкодженням і смертю тварини. Для цього особливої цінності набуває інформація, що відображена в матеріалах справи й належить до предмета дослідження.

На стадії оцінювання результатів судово-ветеринарного дослідження трупа тварини в СВЕ доцільно застосовувати об'єктивні умови (критерії) оцінювання. Наприклад, у діагностичних дослідженнях видимих слизових оболонок розглядають цілісність (не порушена, порушена — зазначають ділянку); колір (блідо-рожевий, блідо-сірий, блідий, жовтяничний, синюшний, пігментований); вологість (виражена добре, помірно, відсутня); запалення (відсутнє, катарального, гнійного, гнійно-катарального, геморагічного характеру); ушкодження (відсутні, наявні — зазначають ділянку поширення та їх характер); наявність на поверхні слизу, ерозій, виразок, ексудату (фібринозного, гнійного тощо), а також крововиливів, атрофії (витончення) або гіпертрофії (потовщення). Для опису решти органів і ділянок тіла існують свої критерії.

Для автоматизації реєстрації й аналізування окремих патоморфологічних ознак трупа тварини можна послуговуватися комп'ютерними програмами, зокрема розробленою нами інформаційно-експертною системою «Судово-ветеринарна секція».

На стадії експертного оцінювання результатів діагностичного судово-ветеринарного дослідження трупа тварини і формування висновків, коли відбувається перехід від гіпотези до достовірного судження, фахівець обґрунтовує патоморфологічні зміни, виявлені у трупі тварини, акцентуючи на їх характері, локалізації, механізмі й послідовності, прижиттєвості або посмертності заподіяння, часі завдання травми, причиново-наслідковому зв'язку між характером ушкодження і смертю тварини, швидкості настання смерті тварини після її травмування, відчутті твариною болю та страждань від завданих ушкоджень. Тут же має міститися пояснення наявних відхилень (варіативності) ситуації (наприклад, фонові й супутні захворювання або ушкодження), які не впливають на достовірність діагностичного висновку.

Важливим питанням, на яке має дати відповідь судветексперт,— це час заподіяння тварині смертельного ушкодження. Якщо в процесі судово-ветеринарного дослідження буде встановлено достатню кількість патоморфологічних ознак, що характеризують давність настання смерті тварини, то у висновку експерт має право зазначити, що смерть підекспертної тварини настала в час і за обставин, які зазначено у процесуальному документі про призначення СВЕ.

Для підтвердження об'єктивності висновку експерта за результатами проведеної СВЕ й обґрунтування здобутих результатів експерт у підсумках висновку має зазначити про існування прямого необхідного причиново-наслідкового зв'язку між ушкодженнями тварини та настанням її смерті.

Під час розв'язання питання, чи відчувала тварина біль і страждання від завданих ушкоджень, судветексперт має зважати на характер і кількість ушкоджень, їх локалізацію, враховувати життєву важливість ушкодженого органа або ділянки тіла тощо. Так, у разі заподіяння тварині несумісного із життям ушкодження, коли смерть могла настати миттєво, експерт спочатку зазначає, що смерть такої тварини настала доволі швидко (миттєво), одразу після завдання травми, тому тварина відчувала біль недовгий час. У разі заподіяння тварині несумісного із життям ушкодження, коли смерть настала не одразу після її травмування, експерт зазначає, що перед смертю тварина відчувала біль і страждала від завданих тілесних ушкоджень.

У підсумковій частині висновку експерт викладає відомості про те, як саме, з яких причин та в якій послідовності відбувалися зміни, пов'язані з подією злочину.

Під час розв'язання діагностичних експертних завдань стадія експертного оцінювання характеризується варіацією альтернатив, вибором однієї, найбільш достовірної сукупності інформативних ознак. Зокрема, із-поміж сукупності патоморфологічних ознак, виявлених у трупі тварини, найбільш інформативними є патогномонічні для конкретного ушкодження або захворювання.

Для судово-ветеринарного дослідження характерним є послідовне накопичення окремих, проміжних висновків, із яких випливають підсумкові висновки, які стають відповіддю на питання, поставлені в документі про призначення СВЕ.

«Висновки» — це найбільш відповідальний розділ заключної частини висновку експерта, що є підсумком проведеного дослідження трупа тварини, пункт заключної частини протоколу розтину трупа тварини, де зроблено висновки про причину смерті тварини, локалізацію і характер ушкоджень, прижиттєвість чи посмертність їх утворення, черговість і послідовність заподіяння, механізм утворення, причиново-наслідковий зв'язок між характером ушкоджень і смертю тварини, констатуванням того, чи відчувала тварина біль і страждання перед смертю, тощо. Якщо причиною смерті було захворювання, то зазначають основне захворювання або ушкодження, його ускладнення, конкуруючі, супутні й фонові хвороби.

«Висновки» мають бути повними, мотивованими, науково обґрунтованими, послідовно викладеними, чіткими, конкретними, виразними, зрозумілими, базуватися на фактичних даних, слід уникати повторень, перевантажень спеціальними ветеринарними термінами.

У заключній частині (висновку) експерт дає повні й обґрунтовані відповіді на поставлені йому питання. До того ж дозволено поєднувати близькі за змістом питання та змінювати їх послідовність, не змінюючи формулювання самого питання, про що обов'язково зазначається у вступній частині висновку експерта та відображається в дослідницькій частині. У заключній частині висновку експерт може зазначити також відповіді на питання, яких слідчий не поставив, але які, на думку судветексперта, є важливими для слідства (експертна ініціатива).

На стадії оцінювання дослідження концентровано втілено професійні знання, практичний досвід судветексперта в галузі ветмедицини та біології, його вміння розпізнати закономірності виявлення хвороб або ушкоджень, визначених у трупі тварини, на основі яких фахівець формулює судово-ветеринарний діагноз, а за особистим переконанням — дає відповіді на питання, поставлені в документі про призначення СВЕ⁵²⁸.

Внутрішнє переконання експерта — це стан його свідомості, що відображає результат розумової суб'єктивної діяльності в процесі проведення експертизи щодо експертного оцінювання фактичних даних за конкретною експертизою, результат якої відображено у висновку експерта. Такі визначальні ознаки дефініції «внутрішнє переконання експерта» розкривають його зміст і значення в судовій експертології, ураховують новітні умови судово-експертної діяльності, а також констатують упевненість у правильності висновку. Насамперед таке переконання ґрунтується на результатах судово-ветеринарного розтину трупа тварини, додаткових лабораторних та інструментальних дослідженнях вилученого із трупа матеріалу і, за потреби, опрацюванні матеріалів справи.

Вимоги до пізнавального й оцінного судження судветексперта:

- якість висунутих робочих гіпотез;

⁵²⁸ Мелех Л. В. Оцінка доказів як заключний етап процесу доказування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Т. 1. № 69. С. 132—142. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/7655> (дата звернення: 20.02.2024).

- правильність розв'язання експертного завдання в межах спеціальних знань і наявних методик такого розв'язання;
- обґрунтованість і надійність обраних методів дослідження;
- очевидність і наочність результатів для всіх учасників процесу;
- можливість перевірити результати судово-ветеринарного дослідження;
- установлені фактичні дані мають бути результатом застосування судветекспертом своїх спеціальних знань із ветеринарної медицини й інших суміжних наук.

Експерт аналізує увесь технологічний процес судово-ветеринарного дослідження трупа тварини; зроблені ним ілюстрації загального вигляду трупа або його окремих органів і ділянок тіла, а також патогномонічних змін в органах та тканинах, прямо пов'язаних із тілесним ушкодженням або хворобою, засвідчує, наскільки вони наочні й переконливі для сприйняття особою, яка призначила СВЕ, а також іншими учасниками процесу, і наскільки вони підтверджують достовірність сформульованих висновків.

Для розв'язання діагностичного експертного завдання достатньою підставою є встановлена сукупність ознак, яка містить патоморфологічні зміни, виявлені у трупі тварини, та результати додаткових лабораторних і інструментальних досліджень, які дають підстави експертові відповісти на питання, поставлені в документі про призначення СВЕ ⁵²⁹.

Отже, для формування остаточного висновку експерта необхідною умовою є наявність достатніх підстав: проведене експертне дослідження має відповідати принципам законності експертної процедури, незалежності й компетентності судового експерта, науковій обґрунтованості, повноті, усебічності, верифікації, використання всього обсягу засобів і методів дослідження ⁵³⁰.

3.2.2. Застосування спеціальних ветеринарних знань під час огляду трупа тварини на місці події

Визначення причини смерті тварини — одне з питань, що ставиться судово-ветеринарному експертові ⁵³¹.

Повноцінний огляд місця події, де було скоєне правопорушення, часто неможливе без залучення до цієї процедури фахівця в галузі ветмедицини. Проведення огляду й аналіз його результатів — запорука швидкого розкриття правопорушення за допомогою СВЕ, адже невчасне та неякісне проведення огляду місця події та трупа тварини може призвести до зміни обстановки, без-

⁵²⁹ Listos P., Gryzinska M., Kowalczyk M. Analysis of cases of forensic veterinary opinions DOI: 10.1016/j.jflm.2015.08.002 (дата звернення: 05.08.2024).

⁵³⁰ Щербаківський М. Г. Обов'язкове призначення судових експертиз URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ea788953-1e47-42c3-810b-d577f75236ba/content> (дата звернення: 20.03.2024).

⁵³¹ Reese L. A., Vertalka J. J., Richard C. Animal Cruelty and Neighborhood Conditions. *Animals (Basel)*. 2020. Vol. 10. Is. 11: 2095. DOI: 10.3390/ani10112095 (дата звернення: 01.05.2024) ; Alleyne E., Parfitt C. Adult-Perpetrated Animal Abuse: A Systematic Literature Review. *Trauma Violence Abuse*. 2019. Vol. 20. Is. 3. Pp. 344—357. DOI: 10.1177/1524838017708785 (дата звернення: 01.03.2024).

поворотної втрати важливих і необхідних доказів, які відновити дуже важко або й неможливо⁵³².

Правильний підхід до процедури огляду місця події часто дає змогу виявити та зафіксувати заподіяні постраждалій тварині травми⁵³³, з'ясувати давність настання смерті тварини за станом паренхіми печінки⁵³⁴, за процесом посмертних змін білка скелетних м'язів⁵³⁵, за складом мікроорганізмів трупа⁵³⁶, за динамікою температури в окремих ділянках тіла в ранньому посмертному періоді⁵³⁷, за послідовністю посмертного автолізу в сітківці⁵³⁸ тощо, а також виявити та зібрати речові докази⁵³⁹, що забезпечить доказовість кримінального правопорушення. Особливо актуальними ці питання є в умовах нинішньої війни.⁵⁴⁰

У СВЕ донині не розроблено чіткі й об'єктивні методики огляду трупа тварини на місці події, не сформульовано концептуальні завдання, не розроблено інформативні та експрес-методи встановлення давності настання смерті тварини, а також немає методичних рекомендацій із цього питання, що призводить до довільних, а часто й помилкових тлумачень судовими експертами окремих посмертних явищ.

Дослідженню питання огляду місця події як слідчої дії за різних правопорушень приділили увагу вітчизняні вчені: В. Шепітько й М. Цим-

⁵³² Wenzlow N., Neal D., Stern A. W., Prakoso D., Liu J. J., Delcambre G. H., Beachboard S., Long M. T. Feasibility of using tissue autolysis to estimate the postmortem interval in horses. *J. Vet. Diagn. Invest.* 2021. Vol. 33. Is. 5. Pp. 825—833. DOI: 10.1177/10406387211021865 (дата звернення: 01.04.2024).

⁵³³ Wolf C., Gerst K., Gerst S., Priemer G. Post-mortem clinical pathology in cattle DOI: 10.1055/a-1593-6948 (дата звернення: 01.02.2024).

⁵³⁴ Dunford K. M., LeRoith T., Kemper A. R. Effects of postmortem time and storage fluid on the material properties of bovine liver parenchyma in tension. *J. Mech. Behav. Biomed. Mater.* 2018. Vol. 87. Pp. 240—255. DOI: 10.1016/j.jmbbm.2018.05.043 (дата звернення: 01.02.2024).

⁵³⁵ Geissenberger J., Ehrenfellner B., Monticelli F. C., Pittner S., Steinbacher P. Dismembered porcine limbs as a proxy for postmortem muscle protein degradation. *Int. J. Legal. Med.* 2021. Vol. 135. Is. 4. Pp. 1627—1636. DOI: 10.1007/s00414-021-02571-6 (дата звернення: 01.02.2024).

⁵³⁶ Hilal M. G., Yu Q., Zhou R., Wang Y., Feng T., Li X., Li H. Exploring microbial communities, assessment methodologies and applications of animal's carcass decomposition: a review. *FEMS Microbiol Ecol.* 2021. Vol. 97. Is. 8:fiab098. DOI: 10.1093/femsec/fiab098 (дата звернення: 01.03.2024).

⁵³⁷ Listos P., Gryzinska M., Batkowska J., Grela M., Jakubczak A. Algorithm for establishing the time of death of a dog based on temperature measurements in selected sites of the body during the early post-mortem period. *Forensic science international.* 2018. Vol. 289. Pp. 124—129. DOI: 10.1016/j.forsciint.2018.05.004 (дата звернення: 01.02.2024).

⁵³⁸ Finnie J., Manavis J., Chidlow G., Casson R., Blumbergs P. Temporal Sequence of Post-Mortem Autolysis in the Mouse Retina. *J. Comp. Pathol.* 2021. Vol. 187. Pp. 17—26. DOI: 10.1016/j.jcpa.2021.06.006 (дата звернення: 01.02.2024).

⁵³⁹ Хопта С. Ф. Внутрішнє переконання судді як основа ухвалення правосудних рішень. *Альманах права. Людиноцентризм у праві: теоретико-прикладні засади.* 2017. Вип. 8. С. 397—400. URL: http://almanahprava.org.ua/files/almanah-prava-vipusk-8-_2017_.pdf (дата звернення: 21.09.2024).

⁵⁴⁰ Шевчук В. М. Завдання криміналістики в умовах воєнного стану. Правові виклики сучасності: законодавче реагування на геополітичні й історичні проблеми: матеріали III Міжн.-наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 6 грудня 2022 року). Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. С. 221-223 (дата звернення: 27.09.2023).

бал⁵⁴¹; В. Копча⁵⁴²; Р. Степанюк і С. Лапта⁵⁴³; В. Пиріг⁵⁴⁴; С. Лозова, О. Кокорін, А. Лозовий⁵⁴⁵; О. Антонюк⁵⁴⁶; А. Антощук і Ю. Терещенко⁵⁴⁷; І. Колесник⁵⁴⁸; М. Гуцуляк і Н. Сьоміна⁵⁴⁹; В. Барвенко⁵⁵⁰; В. Шурашкевич⁵⁵¹; Ю. Олійник⁵⁵²; О. Мусієнко⁵⁵³; О. Серафимов⁵⁵⁴; О. Юхно⁵⁵⁵; А. Литвин⁵⁵⁶.

- ⁵⁴¹ Шепітько В. Ю., Цимбал М. Л. Вимоги до тактичних прийомів огляду місця події і деякі аспекти нормативно-правового регулювання використання спеціальних знань. *Нормативно-правове регулювання судово-експертної діяльності в Україні* : мат-ли наук.-практ. конф. Сімферополь, 2000. С. 113—116.
- ⁵⁴² Копча В. В. Тактика слідчого огляду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2018. Вип. 48. Т. 2. С. 108—112.
- ⁵⁴³ Степанюк Р. Л., Лапта С. П. Удосконалення організації й тактики огляду місця події в Україні з урахуванням досвіду США. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. № 2. С. 300—307. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2016_2_36 (дата звернення: 01.02.2024).
- ⁵⁴⁴ Пиріг В. І. Організація і тактика проведення огляду місця події в сучасних умовах розвитку науки і техніки. *Криміналістичний вісник*. 2019. № 2 (32). С. 30—37.
- ⁵⁴⁵ Лозова С. М., Кокорін О. В., Лозовий А. О. Використання освітлювальних приладів під час огляду місця події в утруднених умовах. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. Т. 3. № 95. С. 267—275. DOI: 10.33766/2524-0323.95.267-275 (дата звернення: 01.02.2024).
- ⁵⁴⁶ Антонюк О. А. Проведення огляду місця події при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку: напрями удосконалення. *Юридична наука*. 2020. № 9 (111). С. 119—127. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-111-9.14 (дата звернення: 01.01.2024).
- ⁵⁴⁷ Антощук А. О., Терещенко Ю. В. Процесуальні та тактичні засади проведення огляду трупа, виявленого у водоймі. *Правова позиція*. 2020. № 4 (25). С. 108—111. DOI: 10.32836/2521-6473.2020-1.21 (дата звернення: 01.01.2024).
- ⁵⁴⁸ Колесник І. І. Методика розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 225 с. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/12499/7/diss-Kolesnik.pdf> (дата звернення: 01.02.2024).
- ⁵⁴⁹ Гуцуляк М. Я., Сьоміна Н. А. Особливості проведення огляду місця події при розслідуванні розкрадання у сфері будівництва. *Право : наук.-інформ. вісник*. 2016. № 1 (13). С. 240—246.
- ⁵⁵⁰ Барвенко В. К. Організація і тактика огляду місця події як невідкладної слідчої дії під час розслідування екологічних злочинів. *Право і суспільство*. 2018. № 5. Ч. 2. С. 212—219.
- ⁵⁵¹ Шурашкевич В. М. Особливості огляду місця події під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2018. Вип. 48. Т. 2. С. 148—151. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/34439> (дата звернення: 01.08.2024).
- ⁵⁵² Олійник Ю. Я. Розслідування умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 249 с.
- ⁵⁵³ Мусієнко О. М. Особливості огляду місця події при розслідуванні шахрайства. *Форум права*. 2013. № 4. С. 253—257.
- ⁵⁵⁴ Серафимов О. В. Технологія огляду місця події під час розслідування вбивства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. № 28. С. 123—126. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc28/32.pdf> (дата звернення: 01.02.2024).
- ⁵⁵⁵ Юхно О. Проблемні питання проведення огляду місця події та першочергових тактичних дій слідчого при розкритті й розслідуванні згвалтувань. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. Т. 1. № 85. С. 311—320. DOI: 10.33766/2524-0323.85.311-320 (дата звернення: 01.02.2024).
- ⁵⁵⁶ Литвин А. А. Особливості тактики огляду місця події під час розслідування злочинів, вчинюваних у сфері обігу лікарських засобів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С. 200—203. URL: http://lsej.org.ua/1_2018/55.pdf (дата звернення: 01.02.2024).

Незважаючи на значний спектр наукових робіт щодо огляду місця події під час розслідування різних правопорушень, проблемі організації огляду трупа тварини на місці події вченими приділено замало уваги. Не сформульовано основні положення методики та не повністю розкрито завдання фахівця в галузі ветмедичини під час цієї процесуальної дії, а також не розроблено алгоритм огляду трупа тварини на місці його виявлення.

Обґрунтуванню необхідності залучення спеціаліста в галузі ветмедичини до проведення огляду тварини або її трупа значну увагу приділила Т. Синоверська⁵⁵⁷. Учена зазначила, що, розробляючи методику розслідування жорстокого поводження з тваринами, слід керуватися фундаментальними напрацюваннями криміналістів, а також застосовувати праці з інших галузей знань, зокрема судової ветмедичини, судової психіатрії, судової ентомології.

Під час огляду тварини або її трупа спеціаліст у галузі ветмедичини встановлює вид, породу тварини, її орієнтовний вік; індивідуальні ознаки тварини; визначає характер і ступінь тяжкості завданих ушкоджень, механізм їх утворення; можливі застосовувані знаряддя за характером і формою ушкоджень. Під час проведення слідчих дій спеціаліст може давати поради слідчому, у яких місцях варто здійснювати пошук окремих об'єктів тваринного походження, а також відрізнити ці об'єкти від подібних об'єктів іншого походження.⁵⁵⁸

Зважаючи на викладене вище, порушене питання є актуальним і з теоретичної, і з практичної позиції як у юриспруденції загалом, так і в СВЕ зокрема.

Підстава для проведення огляду місця події в разі виявлення на ньому трупа тварини — фактичні дані, що можуть містити ознаки правопорушення щодо трупів тварин та необхідність їх дослідження на місці події чи на місці виявлення. Положення кримінально-процесуального законодавства нині не розроблено.⁵⁵⁹

Отже, розроблена автором цієї монографії методика огляду трупа тварини на місці події може позитивно вплинути на ефективність проведення і результативність СВЕ, надання обґрунтованого й об'єктивного висновку експерта в категоричній формі щодо причини смерті тварини, а тому має наукову новизну й практичну цінність.

Місцем події може бути будь-яке приміщення, певна ділянка місцевості, дорога, населений пункт тощо. Зазначимо, що в разі переміщення трупа тварини на певну відстань від місця події, наприклад, із метою приховування злочину, йдеться про місце його виявлення, яке не відповідає положенню

⁵⁵⁷ Синоверська Т. І. Криміналістична методика розслідування жорстокого поводження з тваринами : дис. ... докт. філософ. в галузі права. Київ, 2021. 258 с.

⁵⁵⁸ Черноус Ю., Синоверська Т. Криміналістична методика розслідування жорстокого поводження з тваринами : монографія. Київ : Право, 2022. 248 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=4547&download_id=1509&srsltid=AfmBOoo3kIW4VBR7oNkyjSrwsRE2l6YUxzBu-NEZ1n9T_trp8ld_cglH (дата звернення: 30.12.2023).

⁵⁵⁹ Черноус Ю. М., Лісіцький А. В. Спеціальні знання у кримінальному провадженні: поняття, зміст, форми реалізації під час розслідування кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 477-480. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/112> (дата звернення: 30.12.2024).

знаходження трупа тварини слідам злочину (наприклад, слідам крові, ранам або іншим тілесним ушкодженням за відсутності джерела їх утворення в конкретному місці; невідповідність локалізації трупних плям на трупі положенню, у якому виявлено цей труп, забруднення шерсті трупа об'єктами, не властивими місцю його виявлення). Отже, місце виявлення трупа тварини не завжди може відповідати місцю події.

Основні принципи огляду місця події — вчасність проведення та повнота. Стверджуємо, що спеціаліст у галузі ветмедичини має бути залучений до огляду місця події (ч. 3 ст. 237 КК)⁵⁶⁰ під час розслідування правоохоронними органами правопорушень щодо жорстокого поводження з тваринами (незаконне полювання; порушення ветеринарних правил, вимог щодо охорони диких тварин; порушення порядку обігу об'єктів тваринного світу, правил утримання диких тварин, правил щодо карантину тварин та інших ветеринарно-санітарних вимог, правил тримання собак і котів тощо). До того ж спеціаліст у галузі ветмедичини має бути обізнаним у судовій ветмедичині.

Уповноважена особа, яка залучила спеціаліста для огляду місця події, має забезпечити його прибуття, безперешкодний доступ до об'єкта дослідження, а також створити належні умови для проведення дослідження (належне освітлення, надання технічної допомоги тощо) відповідно до ст. 6 профільного Закону⁵⁶¹ та абз. 5 п. 1.13 Інструкції № 1⁵⁶².

Спеціаліст ветмедичини, який брав участь в огляді трупа тварини на місці події, не наділений правами й обов'язками судветексперта. Пояснення спеціаліста в галузі ветмедичини на місці події мають лише консультативне значення й попередній характер, надаються уповноваженій особі, яка веде розслідування, в усній формі, також вони не прирівнюються до висновку експерта.

Спеціаліст, залучений до огляду трупа тварини на місці події, у подальшому може бути призначений судветекспертом за цим провадженням і провести дослідження виявленого трупа тварини у спеціалізованій експертній установі.

Огляд трупа на місці події має бути планомірним, об'єктивним, ретельним і повним. До того ж застосовують технічні засоби й дотримуються правил поводження з речовими доказами. Тактика огляду трупа тварини на місці події залежить від конкретних обставин правопорушення.

Труп тварини, виявлений на місці події, оглядають спочатку безпосередньо на місці події, а потім направляють у секційну залу спеціалізованої експертної установи, де проводять детальне дослідження за всіма правилами судово-ветеринарного дослідження трупа тварини, відповідно до розроблених автором цієї публікації «Правил судово-ветеринарної експертизи трупів тварин»⁵⁶³ та «Методики судово-ветеринарної експертизи трупів тварин»⁵⁶⁴.

⁵⁶⁰ Кримінальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

⁵⁶¹ Про судову експертизу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

⁵⁶² Інструкція про призначення та проведення судових експертиз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁵⁶³ Правила судово-ветеринарної експертизи

⁵⁶⁴ Методика судово-ветеринарної експертизи

На переконання автора цієї монографії, зважаючи на досвід власної судово-експертної практики, завданнями спеціаліста в галузі ветмедичини під час огляду місця виявлення трупа тварини є:

- установлення факту настання смерті тварини, її категорії (насильницька чи ненасильницька) і давності настання за зовнішніми ознаками;
- допомога особі, яка проводить розслідування, у послідовному, правильному й науково обґрунтованому проведенні огляду трупа тварини, а також фіксуванні результатів цього огляду в протоколі;
- проведення зовнішнього огляду трупа з описом розпізнавальних даних; пози і членорозташування; зовнішніх трупних явищ, які є патогномонічними для визначення давності настання смерті; ділянок тіла; топографії, характеру та локалізації тілесних ушкоджень, слідів, схожих на кров, або інших нашарувань на трупі; ложе трупа;
- установлення, де настала смерть (у тому місці, де виявлено труп, або в іншому, звідки він був переміщений);
- установлення характеру, особливостей ушкодження, які могли призвести до смерті тварини;
- з'ясування, чи відповідає місце виявлення трупа місцю події правопорушення та місцю настання смерті тварини за виявленими морфологічними ознаками;
- надання уповноваженій особі, яка проводить розслідування, консультативної допомоги під час виявлення, опису, вилучення, пакування об'єктів тваринного походження тощо;
- надання пояснень щодо виконаних ним дій протягом процедури огляду місця події або місця виявлення трупа тварини;
- усне висловлювання попередньої думки про характер і давність утворення виявлених травм, щодо знарядь, якими могли бути заподіяні травми, а також щодо інших питань ветеринарного характеру, які виникають в уповноваженої особи, яка проводить розслідування;
- консультативна допомога особі, яка проводить розслідування, щодо формулювання питань, які необхідно поставити на розв'язання судовому експерту в документі про призначення СВЕ;
- консультативна допомога особі, яка проводить розслідування, з питань подальшого дослідження трупа та збору й фіксування інших речових доказів тваринного походження.

Особі, яка проводить розслідування, це дасть змогу:

- з'ясувати сутність події злочину;
- уточнити місце і час скоєння правопорушення, а також обставини смерті тварини;
- з'ясувати, чи скоєння злочину відбулось однією особою, чи групою осіб;
- установити мотив і мету злочину;
- створити уявлення про знаряддя травми, спосіб скоєння злочину, наміри, фізичний і психічний стан учасників події злочину, механізм травми;
- намітити версії розслідування злочину, невідкладні оперативні заходи, які дадуть змогу ефективно й швидко розкрити правопорушення.

Під час огляду місця події увага як уповноваженої особи, що проводить розслідування правопорушення, так і спеціаліста в галузі ветмедицини має бути сконцентрована на виявленні об'єктів правопорушення. Зважаючи на аналізування протоколів огляду місця події, які містились у матеріалах кримінальних проваджень, що надавались для проведення СВЕ в ННЦ ІСЕ, а також у Бюро судово-ветеринарних досліджень Державного біотехнологічного університету (м. Харків), станом на грудень 2022 р. було виявлено такі об'єкти: труп однієї тварини — 87 %, трупи кількох тварин — 11 %, фрагменти трупів тварин — 2 %.

За аналізуванням видів місцевості встановлено, що станом на грудень 2022 р. найбільшу кількість постраждалих тварин було виявлено у сміттєвих контейнерах — 29 %, на звалищах — 15 %, на узбіччях доріг — 9 %, у парках — 4 %, на прибудинкових територіях — 16 %, у під'їздах житлових будинків або поблизу них — 4 %, на огорожених подвір'ях — 9 %, у квартирах — 6 %, у приватних будинках — 8 %.

Під час аналізу матеріалів кримінальних проваджень щодо загибелі тварин було встановлено, що станом на серпень 2022 р. трупи постраждалих тварин було знайдено в доквіллі без будь-якого пакування — 61 %, у сміттєвих контейнерах — 29 %, у поліетиленових пакетах — 4 %, у паперових ящиках — 3 %, у будівельних мішках — 2 %, у побутових речах (відрах, каструлях, холодильниках) — 1 %.

Для кваліфікованого та ефективного огляду трупа тварини на місці події спеціаліст у галузі ветмедицини має бути оснащений спеціальним спорядженням, зокрема алюмінієвою валізою з необхідними приладами й медикаментами, перелік яких у судово-ветеринарній практиці запропонований нами вперше. Така валіза має містити: халат, ковпак, рушничок, фонендоскоп, зонд рановий прямий та вигнутий, термометр ртутний, термометр електронний, молоток неврологічний, краплі очні 1 % атропіну сульфату, краплі очні 1 % пілокарпіну гідрохлориду, шприц 1 см³, окуляри пластикові, маску-респіратор, рукавички текстуровані, лінійку масштабну криміналістичну, скальпель черевастий, ножиці вигнуті гострокінцеві, ножиці прямі тупокінцеві, пінцет хірургічний, затискач Кохера прямий, ретрактор Ізраєля чотиризубчастий, ножиці реброві гільйотинні, лупу з підсвічуванням, ніж мозковий Вірхова, ніж черевастий, ніж резекційний, пилку хірургічну листову, молоток хірургічний, гачок гострокінцевий, точило для інструментів, сокиру анатомічну, долото хірургічне жолобувате, долото хірургічне пряме, рулетку (300 см), ультрафіолетову лампу портативну, електричний ліхтарик, металошукач, секундомір, витратні речі (бинт, вата), липку стрічку, маркери, сірники, лейкопластир, пробірки, колби, предметні й покривні скельця, флакони, шприці.

Розмітку площі, що прилягає до трупа, здійснює уповноважена особа, яка веде розслідування. Фотографування під час огляду трупа тварини на місці події проводить та ж особа або спеціаліст-криміналіст, фіксуючи загальну обстановку місця події, позу та членорозташування трупа тварини, а також нестійкі сліди на тілі трупа, зокрема відбитки протекторів коліс транспорту, волокна одягу злочинця, шротинки, кулі, пижі, сліди крові, калових або блювотних мас,

а також інші сліди, що мають значення для встановлення місця та обстановки злочину, адже вони під час транспортування можуть зникнути або змінитись⁵⁶⁵. Фотографування здійснюють із прикладанням масштабної лінійки. Одночасно доцільно проводити відеозапис за допомогою приладів професійного класу, які можуть зафіксувати великі та дрібні об'єкти⁵⁶⁶. Спеціаліст у галузі ветмедицини під час фотографування надає особі, яка проводить розслідування, консультативну допомогу.

Із метою фотофіксування під час огляду місця події або місця виявлення трупа тварини застосовують такі його види: орієнтувальну зйомку, що фіксує загалом усю територію місця події на тлі довкілля (рис. 3.4); оглядову зйомку, за допомогою якої фіксують місце події загалом великим планом, проте без довкілля (рис. 3.5); вузлову зйомку, щоб зафіксувати окремі ділянки місця події та великі предмети, зокрема труп тварини разом із предметами навколо нього (рис. 3.6); детальну зйомку для фіксування окремих предметів, певних ушкоджень у різних ділянках трупа тварини (рис. 3.7).

Рис. 3.4. Орієнтувальна зйомка під час огляду місця події.
Макрофото. Архів ННЦ ICE, 2021 р.

Рис. 3.5. Оглядова зйомка. Макрофото. Архів ННЦ ICE, 2021 р.

⁵⁶⁵ Чаплинська Ю. А. Особливості організаційно-тактичних заходів до проведення слідчого огляду. *Вісник Запорізького національного університету. Серія : Юридичні науки.* 2012. № 4. Ч. 1. С. 235—241.

⁵⁶⁶ Цимбалюк В. І. Процесуальний порядок огляду місця події. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право.* 2014. Вип. 4. С. 144—147. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npna_u_2014_4_29.

Рис. 3.6. Вузлова зйомка. Макрофото. Архів ННЦ ICE, 2021 р.

Рис. 3.7. Детальна зйомка. Макрофото. Архів ННЦ ICE, 2021 р.

Формування окремих положень щодо опису трупа тварини на місці події, об'єктів тваринного походження, зокрема зовні схожих на кров, тощо за дорученням уповноваженої особи, що веде розслідування, може здійснювати спеціаліст у галузі ветмедицини.

Процес огляду місця виявлення трупа тварини відбувається в три етапи: загальний, детальний і заключний.

На загальному (початковому) етапі досліджують загальну обстановку й умови, за яких могла відбуватися подія, формують уявлення про характер події злочину за слідами боротьби, ушкоджень на трупі тварини, нашаруваннями на його шерсті тощо.

План огляду місця виявлення трупа тварини складають на підставі загальної оцінки картини події:

- розподіляють обов'язки між учасниками огляду; забезпечують охорону; визначають межі території, що підлягає огляду, порядок пересування учасників, зокрема й фахівця в галузі ветмедицини; виокремлюють об'єкти, які можуть бути пов'язані з подією;
- установлюють послідовність огляду окремих вузлів (наприклад, труп тварини; знаряддя травми; сліди, схожі на кров) і деталей (наприклад, морфологічні особливості ушкоджень і нашарувань) із застосуванням окремих елементів

методик; виявляють, вилучають і упаковують речові докази, зокрема об'єкти тваринного походження, що в подальшому підлягатимуть лабораторним дослідженням;

- узгоджують питання, які необхідно поставити на розв'язання СВЕ;
- залучають осіб, які здійснюють вантаження і транспортування трупа тварини до місця проведення детального дослідження.

Під час загального етапу не можна пересувати будь-які предмети, змінювати положення трупа тварини, брати в руки знаряддя передбачуваного травмування. На цьому етапі проводять орієнтувальну зйомку розташування трупа тварини відносно об'єктів довкілля та оглядову зйомку, яка фіксує початкове положення або загальний вигляд трупа.

Під час детального етапу досліджують обстановку загалом і окремі ділянки, об'єкти й особливості, пов'язані зі смертю тварини; фіксують об'єкт без зміни місця його розташування, з'ясовують його родові й видові ознаки, індивідуальні особливості, породу, розміри, стан. Потім труп тварини досліджують у динаміці.

На заключному етапі узагальнюють здобуту інформацію та підбивають підсумки з позиції її повноти; упаковують сліди й предмети, що можуть мати доказове значення; укладають протокол огляду та додаток до нього у вигляді схем, планів тощо.

Огляд місця події може бути первинним (здійснюється вперше); додатковим (проводять, якщо під час первинного воно було оглянуте за несприятливих умов; у разі отримання нових відомостей про наявність слідів та речових доказів; якщо виникла необхідність уточнення моментів, не відображених у матеріалах первинного огляду); повторним (з метою усунення дефектів первинного огляду).

Додаткового і повторного огляду місця події як самостійної слідчої дії законодавством не передбачено. Проте на практиці за ініціативою сторони провадження або, здебільшого, спеціаліста в галузі ветмецини огляд застосовують для об'єктивізації висновку експерта. Ці види огляду за необхідності проводять відразу після дослідження трупа тварини в секційній залі спеціалізованої експертної установи, що підвищує ступінь наукової обґрунтованості висновку експерта.

Слідчий починає огляд місця події або місця виявлення трупа тварини, обравши спосіб здійснення цієї процесуальної дії: об'єктивний (суцільний), суб'єктивний (вибірковий), окремих вузлів (об'єктів, що мають значення для розслідування справи: знарядь, травми, трупа, біологічних рідин тощо)⁵⁶⁷. Водночас фахівець у галузі ветмецини під керівництвом слідчого розпочинає огляд трупа тварини. Напрямок огляду може бути лінійний, коловий, радіальний (від периферії до центру — доцентровий або навпаки — відцентровий).

Огляд місця події містить дві стадії — статичну та динамічну.

⁵⁶⁷ Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза*. 2014. № 1. С. 11–18.

На статичній стадії оглядають, фотографують та описують місце події; розташування предметів, зокрема трупа тварини; предмети й сліди, що є на трупі, у трупі та поруч із ним, не торкаючись об'єктів.

На динамічній стадії змінюють розташування предметів; описують загальні дані трупа; труп переміщують та перевертають; досліджують трупні явища з установленням давності настання смерті; діагностують зовнішні ушкодження, одночасно описуючи, фотографуючи та складаючи схеми; знаряддя травми беруть у руки для ретельного огляду, проте максимально обережно. Ця стадія завершується підписанням протоколу огляду місця події всіма учасниками.

Оглядаючи предмети і знаряддя, що можуть бути знаряддями тілесних ушкоджень тварини, треба звернути увагу на розташовані поруч із трупом (палицю, молоток, сокиру, лом, зашморг, каміння тощо) і в трупі (ніж, виделку, заточку, шило тощо). Для перевезення в секційну залу спеціалізованої експертної установи всі знаряддя травми доцільно зафіксувати липкою стрічкою максимально нерухомо в такому стані, у якому вони були виявлені на місці події.

Під час опису предметів і можливих знарядь тілесних ушкоджень спеціаліст у галузі ветеринарної медицини обережно поводить з ними, намагаючись не зіпсувати, зазначає найменування, розташування відносно трупа тварини, наявність на них будь-яких нашарувань та бруду, фіксує відносно найближчих стійких орієнтирів, упаковує та передає для більш ретельних досліджень.

Діставати знаряддя ушкодження із тканин трупа або змінювати їхнє положення не можна, оскільки можна заподіяти додаткову травму, яку судветексперт, який буде досліджувати труп тварини в секційній залі експертної установи, може неправильно трактувати і ввести слідство в оману.

Отже, огляд місця події, трупа тварини та об'єктів тваринного походження спеціаліст у галузі ветеринарної медицини має проводити, дотримуючись таких принципів, як своєчасність (невідкладність), об'єктивність і повнота, активність, методичність (плановірність, послідовність), застосування науково-технічних засобів, єдине керівництво⁵⁶⁸.

Для надання ефективної допомоги особі, яка проводить огляд місця події щодо смерті тварини, рекомендуємо спеціалісту в галузі ветеринарної медицини застосовувати розроблений автором цієї роботи алгоритм:

- 1) з'ясування загальних даних про місце події, виявлення трупа тварини;
- 2) огляд знаряддя травми (за наявності такого);
- 3) огляд трупа тварини;
- 4) огляд слідів, схожих на кров, та інших виділень (за їх наявності);
- 5) пошук знарядь травми, слідів тваринного походження (за їх відсутності);
- 6) вилучення, пакування й маркування об'єктів;
- 7) огляд обстановки та предметів домашнього вжитку;

⁵⁶⁸ Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ, 2016. С. 277—278 ; Криміналістика : підручник / В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків, 2011. С. 276—278.

8) підписування протоколу огляду місця події учасниками огляду.

Огляд місцевості або приміщення на місці події описує особа, яка проводить розслідування, а труп тварини допомагає описувати спеціаліст у галузі ветеринарії. Для отримання максимально повної інформації огляд трупа тварини доцільно проводити в запропонованій автором цього дослідження послідовності.

Алгоритм огляду трупа тварини на місці події:

1) опис місця виявлення трупа тварини (у приміщенні чи на відкритій місцевості);

2) з'ясування розпізнавальних ознак трупа (вид, стать, вік, порода);

3) оцінювання тілобудови трупа;

4) зазначення пози та членорозташування трупа;

5) установлення трупних явищ (трупне охолодження, залякнення, трупні плями, висихання, аутоліз, гнильні зміни);

6) опис стану шкіри та її похідних, зубів, язика, видимих слизових оболонок, носа, очей, зовнішнього вуха (правого й лівого), шиї, грудної клітки, черева, задньопрохідного отвору, зовнішніх статевих органів, молочних залоз, кінцівок, хребта;

7) з'ясування топографії та характеру ушкоджень, наявності слідів, схожих на кров, і нашарувань на трупі тварини;

8) опис предметів, розташованих на трупі, поряд і під трупом;

9) опис ложа трупа.

Під час огляду трупа тварини звертають увагу на обстановку, шукають сліди, що свідчать про боротьбу. Предмети ретельно оглядають, з'ясовують їх положення на місцевості. Місце розташування найбільш важливих об'єктів, зокрема трупа тварини, фіксують, використовуючи систему прямокутних координат, шляхом позначення відстаней до них відносно двох постійних нерухомих орієнтирів (у приміщенні — кути, стіни, віконні та дверні отвори, на місцевості — будівлі, паркани, стовпи, мости, дороги, стежки, поодинокі дерева тощо).

Для встановлення давності настання смерті тварини та реалізації інших завдань важливе значення має правильне дослідження й точне фіксування стану трупних явищ у протоколі огляду місця події. Опис трупних явищ доцільно починати із зазначення часу і дати їх огляду. У протоколі огляду місця події необхідно вказати дату і час, коли було розпочато огляд трупних явищ і за якої температури повітря чи води (якщо досліджують труп утопленої тварини). Визначення температури повітря і води на місці виявлення трупа проводять із точністю до 0,5 °C через 10 хвилин вимірювання температури у відповідному зовнішньому середовищі. Наприклад: ректальна температура трупа собаки становить 22,3 °C. Трупні явища досліджено (дата) за температури повітря 25,5 °C.

Дослідивши й описавши трупні явища, спеціаліст оглядає окремі ділянки трупа для виявлення ушкоджень, патологічних і фізіологічних змін, посттрав-

матичних змін (рубців, травматичного облісіння, ділянок пігментації й депігментації, слідів крові, особливостей зіниць, стану анального отвору, вульви тощо).

У разі наявності на трупі комах (личинок мух, жуків) спеціаліст зазначає ділянки найбільшого їх скупчення, а також указує ділянки розташування яйцекладок, личинок, пупаріїв та їхніх хітинових оболонок. Для встановлення давності настання смерті під час огляду живих комах лялечки й личинки вилучають, кладуть у пробірки, склянки і направляють на судово-біологічне дослідження.

Під час опису положення трупа тварини на місцевості спеціаліст у галузі ветмедичини зазначає його позу та членорозташування.

Поза трупа — це положення тіла (бічне праве або бічне ліве, хребтове або черевне, вертикальне), що часто зумовлене видом смерті (повищення, переохолодження, від опіків або теплового удару, від ураження технічним електричним струмом тощо). Наприклад: труп собаки лежить на правому боці, голова дотикається до правого плеча, грудні кінцівки зігнуті в ліктьових та зап'ясткових суглобах, а тазові — у колінних та заплеснових суглобах.

Членорозташування трупа — це розташування окремих його частин тіла, (зокрема, голови, кінцівок, хвоста) одна відносно одної, зважаючи на основне анатомічне розташування. Розташування кінцівок спеціалісту в галузі ветмедичини доцільно описувати, починаючи з грудних (правої і лівої) та закінчуючи тазовими (правою і лівою). Необхідно з'ясувати положення кожної ланки вільного відділу кінцівки окремо щодо поздовжньої вісі тіла, а також щодо різних частин тіла (зокрема, кінцівки відведені назовні, вперед, назад; зігнуті чи розігнуті в суглобах та під яким кутом; яких ланок кінцівки та ділянок тулуба торкаються). Наприклад, кінцівки витягнуті. На лівій грудній кінцівці нижня ланка відсутня на рівні зап'ясткового суглоба. У цьому ж місці виявлено рану, дном якої є кістки і згортки рідини бурого кольору, зовні схожої на кров. Права грудна кінцівка анатомічно цілісна. Вона дещо зігнута в ліктьовому й зап'ястковому суглобах. Тазові кінцівки анатомічно цілісні, дещо зігнуті в колінному і заплесновому суглобах. Неприродна рухливість відсутня.

У разі неприродного положення окремих ділянок трупа тварини опис їх доцільно проводити особливо ретельно.

Проводити дослідження окремих ділянок трупа тварини доцільно за алгоритмом, запропонованим автором цієї роботи:

- 1) розпізнавальні дані трупа;
- 2) тілобудова;
- 3) час початку й закінчення огляду трупних явищ;
- 4) ступінь прояву трупних явищ (ранніх і пізніх);
- 5) стан волосяного покриву, шкіри та її похідних;
- 6) стан очної щілини та очей;
- 7) стан вушних раковин і зовнішніх слухових проходів;
- 8) стан ніздрів і крил носа;

- 9) стан губів, ротової щілини та ротової порожнини;
- 10) виявлення неприродної рухливості кісток черепа і нижньої щелепи;
- 11) стан шиї;
- 12) стан грудної клітки;
- 13) стан черева й тазу;
- 14) стан зовнішніх статевих органів, анального отвору, молочної залози (у самки);
- 15) стан грудних і тазових кінцівок.

Вивчаючи розпізнавальні ознаки трупa, спеціаліст у галузі ветмедицини з'ясовує, до якого виду та класу належить труп тварини, уточнює його стать, номер тавра, породи, крос, лінію, приблизний вік (за зовнішніми даними). Наприклад, вид тварини: кіт домашній, безпородний, самець, вік — майже 4 роки.

Важливість залучення спеціаліста в галузі ветмедицини для проведення огляду трупa тварини на місці події зазначала Т. Синоверська⁵⁶⁹, яка стверджує, що лише такий спеціаліст допоможе в установленні виду, породи, віку тварини, а також виокремить її індивідуальні особливості, визначить характер ушкоджень і механізм їх утворення. Зауважимо, що на місці події не завжди можна точно визначити механізм заподіяння ушкодження, адже для цього часто необхідно провести детальне дослідження трупa ззовні, а також порожнин тіла під час судово-ветеринарного розтину, який виконується в секційній залі спеціалізованої експертної установи під час проведення судово-ветеринарного дослідження трупa.

Безпосередній огляд трупa тварини на місці його виявлення спеціаліст у галузі ветмедицини проводить, починаючи з голови, продовжує на шиї, грудній клітці, череві, зовнішніх статевих органах і молочних залозах, а закінчує на грудних і тазових кінцівках. Під час процедури огляду трупa тварини на місці події спеціаліст у галузі ветмедицини може скористатися алгоритмом описання органів і ділянок тіла, запропонованим автором цієї наукової роботи.

Оцінюючи тілобудову трупa, необхідно встановити її характеристики: правильна чи неправильна, конфігурацію (пропорційна чи непропорційна); виявити зовнішні вади розвитку (відсутні або наявні); категорію вгодованості (вище середньої, середня, нижче середньої), особливі прикмети, зовнішні ушкодження. Наприклад: тілобудова трупa собаки правильна, конфігурація пропорційна, зовнішні вади розвитку відсутні, вгодованість середня, особливі прикмети відсутні, зовнішні ушкодження відсутні.

Далі спеціаліст спочатку оцінює ранні, а потім пізні трупні зміни. Серед ранніх: трупне охолодження, трупне залякнення, трупні плями, трупне висихання та трупний аутоліз. Поміж пізніх трупних явищ важливе значення мають руйнівні (трупне гниття) і такі, що консервують (жировіск, муміфікація, торф'яне дублення та замерзання).

Охолодження трупa спеціаліст у галузі ветмедицини визначає шляхом пальпації окремих частин тіла, а також шляхом двократного вимірювання рек-

⁵⁶⁹ Синоверська Т. І. Криміналістична методика розслідування

тальної температури з інтервалом в 1 годину за допомогою ртутного термометра, уведеного в пряму кишку на глибину 7—10 см. У протоколі огляду місця події обов'язково зазначають методику термометрії та її результати з точністю до 0,1 ° С. Дослідженням ознак охолодження трупа спеціаліст у галузі ветмедичини з'ясовує ступінь охолодження трупа (добре, помірне, невиражене), його рівномірність (повне чи неповне; рівномірне чи нерівномірне).

Ступінь трупного залякання спеціаліст у галузі ветмедичини визначає в жувальних м'язах, м'язах шиї, грудних і тазових кінцівках під час їх пальпації, опускання й піднімання нижньої щелепи, згинання й розгинання шиї та кінцівок у суглобах. До того ж інтенсивність трупного залякання він реєструє як слабке, помірне, добре виражене, невиражене. Окремо акцентує, у яких групах скелетних м'язів трупне залякання не виражено, а також установлює його симетричність (симетричне, асиметричне), поширеність (у ділянці голови, шиї, тулуба, кінцівок). Наприклад: трупне залякання розвинуте добре у всіх звичайно досліджуваних групах м'язів або трупне залякання не виражено на кінцівках.

Під час опису трупних плям спеціаліст у галузі ветмедичини зазначає ділянки їх локалізації, ступінь вираженості (добре, помірне, слабке, не виражене), інтенсивність забарвлення (розлиті, у вигляді окремих вогнищ), колір (синюшно-фіолетовий, яскраво-червоний, червоно-рожевий, вишневий, сіро-коричневий), зміна забарвлення під час натискання (залишаються незмінними, бліднуть, зникають), характер (стабільні чи мігруючі), час, необхідний для відновлення первинного забарвлення. Наприклад: на трупі собаки трупні плями розташовані на правій поверхні тіла, бордово-фіолетового забарвлення, під час дозованого натискання пальцем ледь бліднуть.

Висихання трупа тварини спеціаліст визначає під час огляду очей, установлюючи помутніння рогівки та наявність плям Ляшше; огляду голівки статевого члена, мошонки — за наявності щільних ділянок, які западають; носового чи носо-губного дзеркала. Трупне висихання оцінюють за ступенем його вираженості (добре, помірне, слабке, невиражене) та його поширеністю в окремих ділянках тіла. Наприклад: труп самця собаки у вигляді муміфікованих частково збережених шкірних покривів пергаментною щільністю, сіро-коричневого кольору та частково оголених кісток скелету.

Ознаки гниття трупа на місці його виявлення спеціаліст установлює за характером та інтенсивністю їх вираженості на окремих ділянках тіла. Орієнтовним алгоритмом опису гнилісної біотрансформації трупа тварини може бути такий: вираженість (гнилісні зміни виражені добре, помірно, слабо, невиражені); визначається поширеність на тілі; колір ділянок тіла з гнильними змінами (брудно-бурий, брудно-зелений, сірий, зелений, майже чорний, чорний тощо); запах (відсутній, слабкий, різкий неприємний); наявність газів (виражена трупна емфізема, трупний гігантизм, трупні гази відсутні); наявність гнильної венозної сітки, гнильних міхурів, трупної емфіземи (здуття трупа) (виражене добре, помірно, слабо, невиражене). Наприклад: 1) ознаки гниття досліджуваного трупа кота невиражені або 2) труп самця собаки у вигляді муміфікованих, частково

збережених шкірних покривів пергаментної щільності, сіро-коричневого кольору та кісток скелету, частково оголених. Шкіра сіро-коричневого кольору, щільна. Визначається дефект шкіри та м'яких тканин у потилично-тім'яній ділянці, лівій скроневій ділянці та лівій половині морди з оголенням кісток черепа. По верхній поверхні тіла, заплеснових суглобів, краї дефектів нерівні, місцями тяжисті, потоншені. Під час руху частин тіла вони відділяються в ділянці суглобів, шкіра розривається. Трупні плями не визначаються у зв'язку з частковою відсутністю шкіри та її гнилісними змінами. Праве очне яблуко відсутнє, очна орбіта без м'яких тканин та з оголенням кісток очної орбіти. У лівому оці визначається сіро-коричневий щільний крихкий тяж, що виходить за межі кісткової орбіти. Кістки та хрящі носа цілі. Права вушна раковина ущільнена, ціла. Ліва вушна раковина відсутня. У порожнині рота сторонніх предметів не виявлено. Слизові оболонки та м'які тканини губ, ясен, щік, піднебіння відсутні. Зуби анатомічно цілі. У ділянці шиї шкіра та м'які тканини майже відсутні. Шийні хребці не скріплені між собою, з поодинокими залишками м'яких тканин в отворах та між відростками. Грудна клітка овально-циліндричної форми. Ребра на дотик цілі. Зовнішні статеві органи сформовані за типом самця, крихкі, сіро-коричневого кольору з множинними дефектами шкіри, м'які тканини майже відсутні. Будь-яких тілесних ушкоджень під час зовнішнього огляду не виявлено.

У разі виявлення ознак гнильного розкладання трупа тварини на трупі і в його ложі можуть бути продукти життєдіяльності комах: яйця, личинки, лялечки, імаго. Спеціаліст у галузі ветмедичини допомагає особі, що проводить розслідування, їх збирати з різних ділянок трупа, з його ложа або з ділянок ґрунту, розташованих під ним на глибині 15—20 см, складає у скляні банки, колби або пробірки й направляє на ентомологічне дослідження. До того ж мух відділяють від жуків, а половину відібраних екземплярів ентомофауни можна зафіксувати в етиловому спирті.

Оцінку шкіри, волоссяного покриву та інших похідних шкіри трупа тварини на місці події рекомендуємо спеціалісту в галузі ветмедичини здійснювати за таким алгоритмом: 1) установити окрас шерсті за переважним кольором: одноколірний (білий, чорний, рудий тощо), двоколірний, багатоколірний. Основними видами окрасу шерсті, зокрема в собак, є арлекіновий (мармуровий), коричневий із різноманітними відтінками — від коричневого до бурого (коричневого з чорнотою), рудий з відтінками (червоно-рудий, яскраво-рудий, світло-рудий (жовтий), золотисто-рудий (чепрачний), підпалий, тигровий, чалий, сірий, чорний з відтінками (червоно-рудий, світло-рудий, золотисто-рудий) тощо; 2) оцінити густину шерсті (густа чи рідка), прилягання її до шкіри, скуйовдженість, вираженість линьки (відсутня, помірна, добре виражена), наявність нашарувань речовини, зовні схожої на кров (відсутні чи реєструються в певних ділянках), відбитків слідів протекторів тощо; 3) оцінити стан шкіри за такими ознаками: пігментованість, колір, еластичність (пружна, в'яла, зморшкувата, гнилісна тощо); наявність набряків та висипань. Наприклад: волосяний покрив трупа тварини добре розвинутий, густий, чепрачного кольору, тьмя-

ний. Волосся добре зафіксоване у волосяних фолікулах. Шкіра грифелеподібного кольору, еластична, суха, без набряків та висипів. У лобовій ділянці праворуч виявлено садно розміром 0,5×0,8 см. Волоссяний покрив у ділянці зазначеного ушкодження відсутній, а шерсть навколо нього забруднена рідиною бурого кольору, зовні схожою на кров. Кігті та м'якуші розвинуті правильно, не деформовані, щільні, тьмяні.

Далі спеціаліст звертає увагу на наявність виділень із природних отворів (ротової щілини, ніздрів, очей, зовнішнього слухового проходу), описує стан та цілісність видимої частини слизових оболонок (очей, носової та ротової порожнин), з'ясовує наявність у ротовій і носовій порожнинах сторонніх предметів; визначає стан ротового отвору, наявність сторонніх предметів у ротовій порожнині, оцінює стан зубів, язика, описує слизову оболонку губ. Під час огляду ротової порожнини він констатує: закрита чи відкрита ротова щілина, чи виявляються в ній сторонні предмети, чи є виділення. Наприклад: ротовий отвір закритий, сторонні предмети в ротовій порожнині відсутні. Виділення з ротової щілини відсутні. У ротовій і носовій порожнинах сторонніх предметів немає.

Оцінюючи стан зубів у трупа тварини, спеціаліст у галузі ветмедицини вказує на їх кількість, цілісність, міцність фіксації в зубних комірках, колір емалі їхніх коронок, наявність зубного каменю, ушкодження, кількість комірок відсутніх зубів. Наприклад: у трупа собаки наявні 42 зуби, їх розвиток відповідає віку тварини. Коронки зубів білого кольору, анатомічно цілісні. Відкладання зубного каменю немає.

Під час опису стану язика у трупа тварини відзначає його топографічне положення в ротовій порожнині (чи виступає за її межі, розташований за зубами, верхівка затиснута між зубами), анатомічну цілісність, стан слизової оболонки (колір, вологість, рельєф, наявність прикусів зубами, крововиливів, виразок тощо). Додатково звертає увагу на їх загальну кількість, цілісність, колір, наявність нашарування зубного каменю та жовтого кольору, зазначає повну або часткову відсутність зубів у зубних дугах, стан фіксування зубів в альвеолярних комірках. Наприклад: язик за межі ротової порожнини не виступає, анатомічно цілий, помірно вологий. Слизова оболонка спинки язика світло-червоного кольору, сухувата, рельєф збережений. На спинці, бічних поверхнях, вентральній його поверхні та вуздечці язика численні крапкові крововиливи.

Оцінювання видимих слизових оболонок трупа тварини рекомендуємо спеціалісту здійснювати за таким алгоритмом: установити їх анатомічну цілісність (не порушена чи порушена), колір (блідо-рожевий, блідо-сірий, блідий, жовтяничний, синюшний, пігментований тощо), вологість (виражена добре, помірно, відсутня), ушкодження (відсутні чи реєструються, зазначається ділянка поширення та їх характер), наявність на поверхні слизу, ерозій, виразок, ексудату, а також крововиливів, атрофії (витончення) або гіпертрофії (потовщення). Наприклад: слизова оболонка щік, губів, ясен анатомічно цілісна, рожево-сірого кольору, помірно волога, із крапковими крововиливами. На сли-

зовій оболонці твердого піднебіння наявна лінійна рана, краї якої прилягають один до одного.

З'ясовуючи стан носа трупа тварини, спеціаліст у галузі ветмедицини вказує на стан шкіри навколо ніздрів, прохідність останніх, акцентує увагу щодо анатомічної цілісності носа, рельєфу носового або носо-губного дзеркала, прохідності носових ходів, наявності у носових ходах сторонніх предметів. Якщо в носових ходах виявляється якийсь вміст, необхідно зазначити його характер, кількість, колір, витікання і напрям патьоків. Особливу увагу він звертає на густу кров'яну піну у вигляді клубка в ніздрях та ротовій щілині, котра може утворюватись у разі потрапляння крові в дихальні шляхи тварини за її життя та є достовірною танатологічною ознакою того, що смерть тварини настала не раптово, а повільно. Наприклад: права й ліва ніздрі містять лусочки рідини бурого кольору, зовні схожої на кров. Шкіра в ділянці верхівки носа суха з характерним рельєфом, анатомічно цілісна. Під час поворотів голови трупа з ніздрів виділяється рідина бурого кольору, зовні схожа на кров. Кістки та хрящі носа на дотик мають неприродну рухливість.

Під час дослідження стану очей спеціаліст звертає увагу на стан очних щілин (закриті чи відкриті), стан кон'юнктиви і рогівки (анатомічна цілісність, колір, вологість, крововиливи, виразки та характер інших ушкоджень), наявності і характер виділень з очей. Наприклад: ліва очна щілина напівзакрита, рогівка лівого очного яблука сухувата, анатомічно цілісна. Кон'юнктива сіро-білого кольору, дещо набрякла, з кровонаповненими кровоносними судинами, на ній є крапкові крововиливи. Права очна щілина розплющена, з неї виступає видовжене, значно підсохле очне яблуко, дуже забруднене ґрунтом (після експертизи).

Оглядаючи стан лівого і правого зовнішнього вуха трупа тварини, спеціаліст у галузі ветмедицини відзначає стан розвиненості вушних раковин (правильно, з вадами), анатомічну цілісність, стан внутрішньої і зовнішньої поверхонь, прохідність зовнішніх слухових проходів і наявності у них сторонніх предметів (вільно прохідні чи містять сторонні предмети, бруд, вушну сірку), кількість вушної сірки, характер ушкоджень. Наприклад: вушні раковини правильної форми, шкіра зовнішньої поверхні дещо забруднена речовиною, зовні схожою на ґрунт. Внутрішня поверхня правої вушної раковини забруднена речовиною, зовні схожою на ґрунт, а внутрішня поверхня лівої вушної раковини забруднена речовиною бурого кольору, зовні схожою на кров. Лівий зовнішній слуховий прохід вільнопрохідний, а правий заповнений рідиною бурого кольору, зовні схожою на кров.

Якщо в природних порожнинах голови трупа тварини, зокрема мозковій, носовій, ротовій, приносних пазухах, під час його огляду на місці події знаходяться сторонні предмети, то їх виймати не можна, оскільки це може призвести до втрати важливих речових доказів. Під час огляду голови трупа тварини спеціаліст також звертає особливу увагу на неприродну рухливість кісток черепа та нижньої щелепи. Наприклад: у ділянці нижньощелепного симфізу

(зрощення правої і лівої нижньощелепних кісток) відзначається неприродна рухливість і крепітація кісток. Нижня щелепа зміщена дещо ліворуч. У ділянці голови й шиї відзначається набряк м'яких тканин, а також позасуглобова рухомість у ділянці висково-нижньощелепного суглоба. Наявний відкритий перелом кісток твердого піднебіння.

У процесі огляду шиї трупа тварини спеціаліст установлює пропорційність її розвитку, форму, фіксує наявність чи відсутність стронгуляційної борозни та сторонніх предметів, зокрема мотузки, ланцюга, дроту тощо, наявність або відсутність ушкоджень. Предмети, що стискають шию, на місці огляду трупа не знімають, а надсилають їх разом із трупом для судово-ветеринарного дослідження у спеціалізованій експертній установі. Наприклад: шия розвинута пропорційно тулуба.

Під час огляду грудної клітки трупа тварини її стискають у різних напрямках для діагностики неприродної рухливості кісток. Звертають увагу на пропорційність розвитку, форму, симетричність, наявність тілесних ушкоджень у цій ділянці, констатують їх характер, указують точну локалізацію. Наприклад: грудна клітка плоско-циліндричної форми, симетрична. Ребра і хребет на дотик цілі.

Оглядом черева трупа тварини спеціаліст оцінює його конфігурацію (підтягнуте, провисле чи збільшене, голодні ямки запалі чи виповнені) і консистенцію на дотик, виявляє характер ушкоджень, їх локалізацію. У трупів коней і, особливо, у жуйних тварин, важливо звернути увагу на збільшення (здуття) живота, що є однією з ознак тимпанії в них. Водночас розв'язання цього питання потребує великої обережності, тому що у трупів тварин, які пролежали тривалий час у теплу пору року, особливо в жуйних, газоутворення у шлунково-кишковому каналі є звичайним посмертним процесом, який необхідно відрізнити від прижиттєвого здуття. Наприклад: живіт округлий, м'який.

Під час огляду задньопрохідного отвору спеціаліст указує на його стан (закритий, відкритий, напіввідкритий, наявність сторонніх предметів, характер ушкоджень, чи забруднена шерсть навколо цього отвору каловими масами), звертає на стан слизової оболонки відхідника (колір, складчастість, вологість, цілісність, характер ушкоджень). Наприклад: задньопрохідний отвір не замкнений, слизова оболонка ануса сіро-рожевого кольору, дещо складчаста, помірно волога, анатомічно цілісна, шкіра навколо нього калом не забруднена.

Оглядом стану зовнішніх статевих органів спеціаліст визначає, як вони розвинуті (правильно, чи є вади розвитку), за яким типом (самки чи самця), чи відповідає їх розвиток віку тварини, чи спостерігаються виділення із сечовипускного каналу і піхви. У трупів самок описують стан вульви: цілісність статевих губ, ступінь закритості статевої щілини (закрита, зяє, напіввідкрита), наявність виділень із вульви та їх характер; наявність сторонніх предметів, характер ушкоджень; стан присінка піхви (колір, складчастість, вологість, характер ушкоджень слизової оболонки, наявність сторонніх предметів). Наприклад: зовнішні статеві органи розвинуті згідно з віком і відповідно до статі тварини, сформовані правильно за типом самки. Статеві губи цілісні, статева щілина

дещо відкрита. Слизова оболонка присінка піхви блідо-рожева, дещо волога, цілісна, помірно складчаста. Сторонніх предметів у присінку піхви та ушкодження немає.

Оглядаючи стан зовнішніх статевих органів, спеціаліст у галузі ветмедицини звертає увагу на стан крайньої плоті, описує стан препуційного отвору (чи виходить за його межі голівка статевого члена для діагностики фемозу, парафемозу), препуційної порожнини (наявність стороннього вмісту, характер ушкодження), колір її зовнішньої та внутрішньої пластинки, колір та консистенцію голівки статевого члена, характер її ушкодження; прохідність зовнішнього отвору сечостатевого каналу та характер виділень із нього; виявляє характер ушкодження у цих органах. Крім цього, ретельно оглядає мошонку трупa, описує цілісність і колір її шкіри, наявність у порожнині мошонки сім'яників та їхніх придатків. Наприклад: голівка статевого члена анатомічно цілісна, вільно виходить за межі препуційного отвору. Стороннього вмісту в препуційній порожнині немає. Виділення із зовнішнього отвору сечостатевого каналу відсутні. Мошонка цілісна, її шкіра пігментована. Сім'яники і їхні придатки — у порожнині мошонки.

Крім цього, спеціаліст у галузі ветмедицини оглядає стан молочних залоз, установлюючи, чи відповідає їх розвиток віку тварини, наявність вад розвитку, цілісність шкіри в ділянці молочних залоз, стан сосків та соскового отвору (вільнопрохідний чи закупорений, характер виділень із нього, характер ушкодження).

Для оцінювання стану грудних і тазових кінцівок та хребта спеціаліст звертає увагу на стан їх розвитку (розвинені правильно або наявні вади розвитку), цілісність їх кісток і суглобів на дотик, рухливість ланок кінцівок у суглобах, зокрема, неприродна, наявність крепітації; стан розвитку й консистенція скелетних м'язів, характер ушкодження. Крім того, описує рогові похідні шкіри на кінцівках (кігті, ратичні капсули). Наприклад: грудні та тазові кінцівки розвинені правильно, їхні кістки на дотик цілі. Грудні кінцівки зігнуті в ліктьовому і зап'ястковому суглобах, а тазові — у колінному та заплеснових суглобах.

Для визначення давності настання смерті тварини спеціаліст застосовує проби, в основі яких лежить властивість тканин реагувати на механічне, хімічне й електричне подразнення⁵⁷⁰. Дослідження первинних постмортальних явищ має велике значення у встановленні часу настання смерті. Результати по смертних (суправітальних) реакцій можуть бути виявлені у строк від 12 до 14 год. після настання смерті та зазначаються у протоколі огляду місця події.

Гнильна біотрансформація, муміфікація та жировіск — найчастіші пізні трупні явища, які на місці події доводиться оцінювати спеціалісту. Так, під час дослідження трупів тварин у стані пізніх консервувальних трупних явищ (муміфікація, жировіск, торф'яне дублення) він має виявити й описати морфологічний стан м'яких тканин, зокрема шкіри й скелетних м'язів, а також внутрішніх органів, які зазнали змін у процесі природної консервації.

⁵⁷⁰ Сердюков Я. К., Гаркуша С. Є., Яценко І. В., Богатко Н. М. Судово-ветеринарна танатологія. ... С 70.

Основними завданнями дослідження тілесних ушкоджень, виявлених на трупі тварини, є встановлення характеру, локалізації, кількості ушкоджень, їх насильницького чи ненасильницького походження, попереднє з'ясування, від дії якого знаряддя травмування походять спричинені ушкодження за особливостю характеру травм, виявлених на трупі тварини, та ін. Зазначимо, що огляд ушкоджень, виявлених на трупі тварини, спеціаліст проводить візуально під час огляду окремих ділянок тіла (голови, шиї, грудної клітки, черева, зовнішніх статевих органів, молочної залози, кінцівок), також доцільно застосовувати збільшувальні прилади, зокрема лупу. Це забезпечить створення чіткого уявлення про особливості ушкодження, а також дасть змогу виявити бруд або інші мікрочастинки в ділянці ушкодження. Огляд трупа тварини й особливо його ушкоджень фахівець проводить відповідно до загальноприйнятої в СВЕ послідовності та в такий спосіб, щоб не заподіяти маніпуляціями йому додаткових ушкоджень або не змінити зовнішній вигляд тих, що існують. До того ж не допускається обмивати ушкодження, щоб не втратити речових доказів, які можуть бути в ділянці ушкодження (шротинки, шматочки дерева, металічні уламки тощо) та можуть указувати на характер знаряддя, яким заподіяно травму.

Опис тілесних ушкоджень трупа тварини передбачає зазначення їх локалізації, анатомічного характеру (синець, садно, рана, переломи кісток тощо), форми (округла, овальна, подібна до певних фігур тощо), розмірів, особливостей країв (осаднені чи ні), кінців, поверхні чи дна, стану навколишніх тканин, зокрема шкіри. Для визначення локалізації тілесних ушкоджень, виявлених на трупі тварини, спеціаліст має використовувати систему скелетотопічних координат із зазначенням анатомічної ділянки тіла та відстані в сантиметрах від ушкодження до частин тіла, що виступають, зокрема, маклаків, сідничних горбів, ості лопатки, реберної дуги, вільних кінців поперечно-реберних відростків поперекових хребців, верхніх кінців остистих відростків хребців тощо. Наприклад: на трупі собаки в лобно-тім'яно-скроневої ділянці зліва виявлена рана довжиною 5 см дугоподібної форми на 2 см догори від лівої надорбітальної дуги, випуклістю орієнтована вперед з утворенням клаптя та відворотом його назад із нерівними осадженими краями, закругленими кінцями, тканинними перемичками біля кінців рани. Її дно заповнене уламками кісток черепа, залишками мозкової речовини та твердої мозкової оболонки.

Для правильного і зрозумілого опису форми тілесних ушкоджень, виявлених у трупа тварини, необхідно порівнювати її з формою геометричних фігур (щілиноподібна, овальна, округла, трикутна, зірчаста, форми кута (прямого, гострого, тупого), форми трикутника (рівностороннього, рівнобедреного), промениста (дво-, трипроменева), гілляста, серпоподібна, веретеноподібна, зигзагоподібна, дугоподібна, іншої форми або з формою літер (Л-подібна, Г-подібна, S-подібна тощо). Розміри ушкоджень визначають за двома перпендикулярними лініями, вимірюючи найбільшу довжину, орієнтуючись за цифрами циферблата годинника, а в Г-подібних і зірчастих ушкодженнях довжину променів — від центру. Наприклад: 1) на трупі коня в ділянці лівої гіл-

ки нижньощелепної кістки виявлена рана, горизонтально орієнтована, з нерівними осадненими краями, загостреними кінцями довжиною 14 см або 2) в тім'яно-потиличній ділянці зліва й дещо назад від місця прикріплення лівої вушної раковини виявлена рана, вертикально орієнтована, з нерівними краями, заокругленими кінцями, осадженням по периферії, щілиноподібної форми, довжиною 4—5 см.

Кожен вид ушкоджень має свої особливості, що необхідно враховувати під час їх опису. Так, описуючи садна, спеціаліст акцентує увагу на їх локалізації, формі, розмірах, кольорі, особливостях поверхні або дна, їх рівень відносно навколишньої шкіри, забруднення, сторонні частинки, злушені часточки епідермісу, наявність кірочки, її колір, стан шкіри, що оточує садно. Наприклад: на трупі собаки в поперековій ділянці, на 2 см справа від серединної лінії та безпосередньо над клубовою кісткою виявлене садно під буро-червоною кірочкою, нижче рівня навколишньої шкіри, смужкоподібної форми, вертикально орієнтоване, розміром 13×6 см. Схожі за характером садна виявлені у проєкції остистих відростків 1—4 поперекових хребців, чотири садна овальної форми, розміром 0,7×1 см; 0,9×1,5 см; 1,7×1 см; 2×1,5 см.

Під час опису синця, виявленого на трупі тварини, спеціаліст зазначає його локалізацію, колір, форму та розміри. Наприклад: на передній поверхні лівої голілки в середній третині виявлено синець неправильно-овальної форми, бордово-фіолетового кольору, розміром 3×2 см.

Найбільш поширеним видом тілесного ушкодження є рани. Під час їх опису спеціалісту необхідно звертати особливу увагу на краї (рівні чи нерівні, осаднені, просочені кров'ю, відшаровані чи не відшаровані від підшкірної клітковини), форму кінців (заокруглені, Г-подібні, гострокутні); приблизно визначити глибину рани, її специфічні особливості, характерні для певного виду зброї чи предмета. У процесі огляду рани на трупі тварини необхідно уникати їх зондування, щоб не утворити штучних ходів. Виявивши додаткові ушкодження в ділянці рани (наприклад, надриви, розриви, насічки тощо), спеціаліст у галузі ветеринарної медицини зазначає, біля якого кінця рани вони розташовані, указує їх кількість, глибину проникнення, форму. Наприклад: на трупі собаки в ділянці верхньої третини правого стегна визначається повне відділення кінцівки з утворенням циркулярної рани, краї якої по передньо-зовнішньо-задній поверхні з ділянками стиснення, осадження в периметрі 11 см, по внутрішньо-задній поверхні краї рани рівні, з утворенням вертикального розриву з рівними краями та гострим кінцем, довжиною 10 см. У ділянці відділення в рані розташовані м'язи, уламки кісток із незначною кількістю сухої рослинності.

Закриті переломи кісток виявляють пальпацією окремих ділянок тіла. У протоколі огляду місця події особа, що веде розслідування, зазначає назви кісток із виявленою спеціалістом у галузі ветеринарної медицини неприродною рухливістю, деформацією або крепітацією. Відкриті переломи кісток описують за правилами опису рани, зазначаючи стан кісткових уламків (чи виступають вони над поверхнею рани), з'ясовують стан країв, напрям площини перелому, чи зміщені пери-

феричний і центральний відломки по довжині й ширині відносно один одного. Наприклад: у досліджуваного трупа собаки кістки колінного суглоба розчавлені з утворенням множинних уламків, скріплених між собою м'якими тканинами.

Під час опису на трупі тварини множинних однорідних ушкоджень спеціаліст зазначає їх локалізацію, кількість, розташування, загальну площу. Якщо будь-яких ушкоджень на трупі не виявлено, то в протоколі огляду місця події особа, що проводить розслідування, зазначає, що під час зовнішнього дослідження трупа будь-яких ушкоджень не виявлено.

Зауважимо, що після закінчення зовнішнього огляду трупа тварини ветеринарному спеціалістові необхідно провести дослідження ложа трупа, тобто поверхні, на якій він лежить під час виявлення. Ложе трупа тварини доцільно оглянути й описати в динамічній стадії огляду після обережного переміщення з місця первинного розташування. У ложі трупа слід виділяти 3 зони: власне ложе — поверхня, що безпосередньо контактує з трупом тварини, проєкційна зона — ділянка поверхні ложа, обмежена проєкцією силуета трупа тварини, зона трупних виділень — ділянка поверхні ложа, якою розтікаються продукти розкладання трупа.

У протоколі огляду трупа тварини спеціаліст зазначає характер поверхні під трупом тварини, указує загальні обриси його силуету, стан ґрунту, наявність відбитка тіла, забруднень і будь-яких предметів; стан покриття, на якому лежить труп, наявність або відсутність рослин (за наявності їх указує колір — бліді, жовтуваті через втрату хлорофілу), відсутність або наявність снігу, кірки льоду, їхній колір, слідів крові та глибину її проникнення в сніг чи ґрунт.

Крім цього, доцільно детально оглянути ділянку території навколо ложа трупа тварини для виявлення слідів його волочіння. Вони можуть бути у вигляді смуг чи борозен різної форми, ширини й глибини (поверхневі — на твердій та глибокі — на м'якій поверхнях). У них можуть бути виявлені сліди, зовні схожі на кров, волосся, калові маси тощо.

Не допускається вводити в ранові канали трупа тварини сторонні тіла, а також здійснювати інші дії, що можуть змінювати первісний вигляд або властивості ушкоджень трупа під час огляду, зокрема обмивання водою або іншими способами висохлої крові з ушкоджень або навколишніх ділянок шкіри, доставання знарядь і предметів, наявних в ушкодженнях і природних отворах. У разі наявності таких, їх залишають у первинному стані й забезпечують збереження під час транспортування трупа до місця судово-ветеринарного розтину. Виявлені сторонні предмети, які вільно лежать на трупі тварини, спеціаліст у галузі ветмедицини передає особі, яка проводить досудове розслідування, для подальших досліджень.

Після завершення зовнішнього дослідження трупа тварини уповноважена особа, яка проводить досудове розслідування, за консультативної допомоги спеціаліста в галузі ветмедицини описує сліди, що можуть свідчити про напад, боротьбу, оборону, волочіння трупа, у вигляді смуг різної форми, ширини й глибини, можливого самостійного пересування тварини після заподіяння їй

ушкоджень або переміщення трупа тварини з метою приховування злочину, виявлені об'єкти тваринного походження.

Відмітною особливістю огляду трупа тварини, який дістали з води, є незначна кількість слідів на трупі, які були б у подальшому маркерами для встановлення обставин події: переміщення трупа тварини у воді, перенесення його течією з однієї ділянки в іншу, руйнування водою, представниками водної фауни (рибами, ракоподібними, іншими тваринними гідробіонтами, водними комахами, п'явками тощо), водним транспортом, за дії метеорологічних умов, необережних дій сторонніх осіб, а також дій злочинців для знищення слідів тощо ⁵⁷¹.

Зважаючи на власну судово-експертну практику, автор монографії констатує, що трупи тварин виявляють у воді за таких ситуацій: у разі смерті від захворювання, що виникло перед потраплянням трупа у воду; смерті від захворювання, що виникло під час перебування тварини у воді; смерті від травми, заподіяної перед потраплянням трупа у воду; смерті від травми, що виникла під час перебування тварини у воді; смерті від утоплення; смерті від інших видів впливу середовища (рефлекторна зупинка серця, переохолодження тощо) ⁵⁷².

Застосування спеціальних ветеринарних знань під час огляду трупа тварини, вилученого з водойми, реалізується крізь призму встановлення причини смерті, способу його потрапляння у водойму (прижиттєво чи посмертно), ознак перебування трупа у воді (мокра шкіра і шерсть; явища мацерації шкіри та подальше відторгнення епідермісу; випадіння волосся; наявність мулу й піску в ніздрях, роті, зовнішніх слухових проходах; різко виражена анемічність шкіри; швидке трупне охолодження; гниття та спливання трупа), а також ознак утоплення (наявність навколо ніздрів і в ротовій порожнині білої дрібнопухирчастої піни з рожевуватим відтінком). Деякі дослідники вважають цю піну єдиною достовірною ознакою справжнього утоплення. Утворюється вона внаслідок змішування води зі слизом на слизових оболонках. Рожевий відтінок піни пояснюється гемолізом еритроцитів. Піна ця стійка і не осідає, навіть якщо її відділити від слизової оболонки (стійкість піни прямо пропорційна кількості органічних речовин у рідині, з якої піна утворюється). У разі висихання вона утворює комірчастий рисунок ⁵⁷³.

На трупі тварини, витягнутому з води, можна знайти різні ушкодження. Вони можуть бути як прижиттєвими, отриманими до потрапляння тіла у воду, так і утворюватись у воді. У таких випадках говорити про травму як причину смерті можна лише за наявності ознак прижиттєвих ушкоджень і відсутності ознак смерті від утоплення. Проте вже під час відносно нетривалого перебування трупа у воді (4—5 діб) прижиттєві ознаки можуть бути втрачені, що ро-

⁵⁷¹ Сердюков Я. К., Яценко І. В., Богатко Н. М. Судово-ветеринарна експертиза у випадках асфіксії С. 35—41.

⁵⁷² Там само. С. 21—25.

⁵⁷³ Там само. С. 25—26.

бить практично неможливим категорично стверджувати що смерть тварини настала внаслідок травми ⁵⁷⁴.

Вважаємо доцільним підкреслити, що причини, які спричиняють посмертні пошкодження трупа тварини у воді, відрізняються різноманіттям. Прижиттєві ознаки травмування можуть бути отримані до потрапляння тіла у воду; утворитися під час потрапляння тіла у воду внаслідок падіння туди з висоти, за умови забиття об дно або різні предмети у воді; отримані внаслідок дії рухомих (гребні, гвинти) або нерухомих (підводні крила, киль) елементів конструкції водотранспортних засобів пересування (наприклад, відомі випадки зіткнення моторних човнів, гідроциклів із тваринами, які купаються або перепливають річку чи озеро ⁵⁷⁵.

До посмертних травм тварин, трупи яких дістали з води, належать такі, що утворилися після смерті тварини в разі удару об ґрунт, деталі водних споруд і випадкові предмети, що є у водоймі; удари працюючими гвинтами, підводними крилами та іншими елементами конструкцій суден. На м'яких тканинах і навіть на кістках трупа в таких випадках залишаються сліди стертості, волочіння (особливо в разі утоплення в гірських річках); що утворилися під час виймання трупа з води. Вони можуть бути нанесені баграми, шестами, гаками та іншими підручними засобами, що використовують для пошуків та витягання трупа тварини. Труп може бути ушкоджений представниками водної фауни. Форма та розмір ушкоджень трупа залежить від розміру тварин, кількості їх та особливостей морфології їхніх щелеп або ротового апарату. Типові ушкодження трупа тварини спричиняють п'явки, утворюючи множинні Т-подібні поверхневі пошкодження на шкірі трупа ⁵⁷⁶.

У випадках навмисного утоплення тварини під час її огляду на місці події на трупі часто можна виявити предмети, які застосовані з метою прискорення процесу утоплення (мотузки, липка стрічка, дріт або ланцюг, якими зв'язують кінцівки тварини, прив'язують важкі предмети, які тягнуть тварину на дно водойми). Предмети, виявлені на трупі, у такому разі є речовими доказами злочину ⁵⁷⁷.

За даними Т. Синоверської ⁵⁷⁸ щодо пошуку та виявлення об'єктів тваринного походження, сліди зубів тварин під час огляду місця події найчастіше знаходять на знаряддях вчинення кримінального правопорушення (палицях, кийках) (70,8 %); продуктах харчування, начинених отруйними речовинами (40 %). Волосся тварин найчастіше може залишитися на знаряддях, пристосуваннях, за допомогою яких тварину прив'язують (мотузки, дріт, липкі стрічки (59,2 %)); на килимах, диванах, кухонних приладдях (40,8 %). Сліди крові, слини, блювотних мас найчастіше можна виявити на одязі, взутті підозрюваної особи (59,3 %); на

⁵⁷⁴ Сердюков Я. К., Яценко І. В., Богатко Н. М. Судово-ветеринарна експертиза у випадках асфіксії С. 38.

⁵⁷⁵ Там само.

⁵⁷⁶ Там само. С. 38—39.

⁵⁷⁷ Там само. С. 39.

⁵⁷⁸ Синоверська Т. І. Криміналістична методика розслідування

знаряддях учинення кримінального правопорушення (63 %); на землі, підлозі, стінах (сліди бризок) (62,5 % випадках); на капоті, бампері автомобіля та в інших місцях (51,7 %).

Підтримуємо думку низки дослідників, зокрема Т. Синоверської⁵⁷⁹, В. Цимбалюка⁵⁸⁰, В. Шепітька⁵⁸¹, Ю. Чаплинської⁵⁸² про те, що сліди крові, блювотних мас залишаються добре помітними навіть із часом, проте такі об'єкти тваринного походження, як сліди слини, шерсті, волосся, мозкової речовини, складно виявляти без застосування спеціальних технічних засобів. Із цією метою доцільно застосовувати, крім звичайних освітлювальних і збільшувальних приладів (лупи, бінокулярного мікроскопа тощо), сучасні технічні засоби: монохромні, лазерні й ультрафіолетові освітлювачі, які дадуть змогу легко виявити непомітні неозброєним оком сліди. Такі сліди фіксують за допомогою фото- та відеознімання, а в разі неможливості це зробити, необхідно якомога повніше описати їх у протоколі огляду місця події, позначити на плані-схемі місця події розташування їх відносно інших слідів, об'єктів і трупа тварини, указати місце розташування, форму, розміри тощо.

Якщо поруч із трупом тварини або під ним спеціаліст виявляє кров, блювотні або калові маси, речовину головного мозку тощо, він обов'язково зазначає їхню локалізацію відносно частин трупа, найменування, форму, розміри, колір, консистенцію, ступінь просочування в ґрунт, наявність на поверхні слідів кірок, забруднень. Експерт-криміналіст фотографує їх або виконує схематичний рисунок, що має важливе значення для правильного встановлення механізму заподіяння смертельних тілесних ушкоджень тварині.

Характеристика слідів крові на різних предметах-носіях залежить від механізму їх утворення, характеру й форми поверхні, на яку вони потрапили, і можуть бути у вигляді крапель, бризок, плям, потьоків, калуж, відбитків, комбінованих слідів. Установлення механізму утворення слідів крові дасть змогу виявити місце скоєння злочину, самостійного переміщення травмованої тварини за життя або переміщення трупа тварини після настання смерті.

Вилучення слідів крові або інших біологічних рідин на місці огляду трупа тварини спеціаліст у галузі ветмедицини проводить залежно від їхнього стану та характеру предметів, на яких вони виявлені. Для цього можна застосовувати прилади (наприклад, переносний люмінесцентний освітлювач — лампу Вуда (ОЛД-41)) і реактиви (перекис водню, бензидин, розчин люмінолу тощо).

Якщо кров виявлено на негабаритних предметах, то уповноважена особа, яка проводить слідчу дію, їх вилучає цілком, а якщо сліди крові — на громіздких предметах-носіях, то кров із них зіскрабують або змивають на марлю, змочену фізіологічним розчином, висушують за кімнатної температури. Як контрольний матеріал у лабораторію направляють шматочок чистої марлі.

⁵⁷⁹ Синоверська Т. І. Криміналістична методика розслідування

⁵⁸⁰ Цимбалюк В. І. Процесуальний порядок огляду URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnauc_2014_4_29.

⁵⁸¹ Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань

⁵⁸² Чаплинська Ю. А. Особливості організаційно-тактичних заходів

У разі виявлення калюжі крові, її збирають у чистий флакон або колбу ємністю 10—20 см³. Кров, виявлену на снігу або льоду, збирають на марлю, розтоплюють та висушують за кімнатної температури на відстані від сонячного проміння і джерел тепла, не нагріваючи, та направляють у лабораторію разом із контрольним зразком.

У разі виявлення слідів крові на ґрунті, його вилучають з усієї глибини просочування, просушують за температури 37 °С на тарілці чи іншій ємності, поміщають у скляну колбу й направляють для дослідження разом із контролем у лабораторію.

Сліди крові або іншої біологічної рідини, вилучені на траві, листі, гілках, кущах, збирають шляхом обережного зрізання травинок, зв'язування їх у пучок, обгортання його злегка вологою серветкою, після чого поміщають їх у картонну коробку.

Шкура, кісткові залишки, частини трупа тварини, окремі внутрішні органи, трупи дрібних тварин із виявленими на них слідами вилучають цілком, упаковують у чисті мішки з тканини або поліетилену, картонні коробки. Зберігати їх доцільно за температури холодильника до моменту відправлення на СВЕ. До того ж оскільки зазначені об'єкти є швидкопсувним матеріалом, то відправляти їх у спеціалізовану експертну установу необхідно якомога швидше.

Підтримуємо думку Т. Синовської⁵⁸³ про те, що після виявлення слідів біологічного походження необхідно на місці події зазначити місцезнаходження їх, походження, форму, розміри, орієнтацію відносно трупа тварини, здійснити їх фотографування та відеофіксування, а також позначити в план-схемі опису місця події та описати в протоколі огляду місця події. Лише після цього сліди підлягають вилученню.

Предмети, а також труп тварини, вилучені під час огляду місця події, відповідно до ч. 5 ст. 237 КПК⁵⁸⁴, негайно опечатують із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду місця події. Опечатування вилучених речей і трупа тварини здійснюють у такий спосіб, щоб виключити можливість їх ушкодження або підміни, забезпечити збереженість, не допустити внесення сторонніх мікрослідів та запобігти загинанню, а також унеможливити випадкову дію на об'єкти (тертя, забруднення тощо).

Одночасно уповноважена особа, яка проводить огляд трупа тварини на місці події разом із експертом-криміналістом, виявляє, фіксує (фото-, відео, виготовляє гіпсові зліпки, вилучає в натурі тощо), описує сліди тварини, вимірює їх.

Результати огляду трупа тварини на місці події оформлює уповноважена особа, укладаючи протокол огляду місця події. До протоколу можна додати фото-зображення, схеми, плани тощо. Спеціаліст у галузі ветмедицини формулює під запис слідчого характеристику трупа тварини, бере участь в аналізі результатів огляду місця події, побудові та перевірці версій на основі новітніх досягнень.

⁵⁸³ Синовська Т. І. Криміналістична методика розслідування С. 180.

⁵⁸⁴ Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

Як зазначає Т. Синовєрська⁵⁸⁵, методична допомога передбачає під час проведення слідчої дії з боку спеціаліста в галузі ветмедичини роз'яснення термінології, правильних назв вилучених об'єктів або їх частин, характеру й локалізації ушкоджень, виявлених на трупі тварини, чи змінювалось положення трупа тварини після настання її смерті, яка давність настання смерті тварини. Іноді під час укладання протоколу слідчий записує цю інформацію під диктування спеціаліста в галузі ветмедичини.

Протокол огляду місця події містить три частини: вступну, описову та заключну. Вступна частина має містити інформацію про місце події, дату, час початку і закінчення огляду, посаду, прізвище особи, яка укладає протокол; прізвище, ім'я та по батькові учасників огляду, домашні адреси понятих. Далі вказують дані про труп тварини. Описова частина містить дані щодо умов огляду: характер освітлення (штучне, природне чи змішане), температура довкілля, погода, а також місце виявлення трупа, результати його огляду. Заключна частина має містити інформацію про те, що було вилучено з місця події, куди відправлено труп тварини, а також дані про речові докази для подальшого їх дослідження, методики їх фіксування.

У протоколі не зазначають властивості об'єктів, зокрема тваринного походження, особливо, якщо труп тварини доволі розчленований, або скелетований, або гнилісно змінений (вони не можуть бути достовірно ідентифіковані на місці події без спеціальних лабораторних досліджень). Протокол має бути укладений зрозумілими для всіх учасників цієї слідчої дії формулюваннями, а під час опису трупа тварини необхідно уникати вживання латинізованих специфічних ветеринарних і біологічних термінів, а якщо цього уникнути не можна, то їх необхідно пояснити.

Протокол у двох примірниках (надрукований або рукописний) зачитують уголос, його підписують усі учасники огляду місця події. Один примірник уповноважена особа, яка проводить досудове розслідування, направляє разом із постановою про призначення СВЕ, якщо на цей момент відкрито кримінальне провадження, у спеціалізовану експертну установу, де буде проведено судово-ветеринарне дослідження.

Аналізуванню протоколів огляду місця події за кримінальними провадженнями, у межах яких призначалась СВЕ, станом на грудень 2022 р., установлено, що предмети, які були знаряддям скоєння злочину щодо тварини, виявлено безпосередньо в трупі тварини (37 %), були поблизу трупа тварини (25 %), заховано у приватних домоволодіннях правопорушника (5 %), викинуті злочинцем у розташовані поблизу з місцем події сміттєві контейнери (28 %), каналізаційні люки (3 %), у водойму (2 %).

Після закінчення огляду трупа тварини на місці події спеціаліст у галузі ветмедичини може консультувати слідчого або дізнавача щодо вилучення й пакування деяких речових доказів, які необхідно направити на дослідження, а також правильно сформулювати питання, які мають поставити судовому експертові в постанові про призначення СВЕ, зокрема:

⁵⁸⁵ Синовєрська Т. І. Криміналістична методика розслідування С. 180.

- Тварину якого виду, статі, породи виявлено?
- Який характер тілесних ушкоджень та їх локалізація й кількість?
- Яка давність настання смерті тварини?
- Чи змінювалось положення трупа тварини після настання її смерті?
- Чи є на трупі ознаки, за якими можна встановити знаряддя травмування тварини?

Зазначимо, що після огляду труп тварини з місця його виявлення спрямовують у секційну залу спеціалізованої експертної установи для проведення СВЕ з метою встановлення причини смерті тварини. Транспортування трупа тварини з місця події є обов'язком уповноваженої особи, яка проводить досудове розслідування. Разом із трупом тварини в секційну залу експертної установи направляють копію протоколу огляду місця події та постанову про призначення СВЕ.

Автор монографії неодноразово брав участь як спеціаліст у галузі ветмедичини в огляді трупів тварин на місці події. Наведемо приклад оформлення протоколу огляду трупа тварини на місці події. Із матеріалів кримінального провадження відомо таке: свідок події вказала, що невідомий громадянин, проїжджаючи на скутері, до багажника якого за допомогою мотузки була прив'язана собака, яка іноді бігла за скутером, іноді її волочили, до того ж тварина скигвила та намагалася підвестися, адже рух скутера був нешвидким. Потім свідок прийшла на пустир та виявила на дереві труп собаки, який був повішений на зашморгу з дроту. За результатами огляду трупа собаки на місці події було укладено протокол, зміст якого подано нижче.

Протокол оформлення огляду місця події

«__» _____ р. за (денного, змішаного) освітлення слідчий слідчого відділу (найменування органу, прізвище та ініціали) за участю спеціаліста в галузі ветмедичини (прізвище та ініціали) у присутності понятих (прізвище та ініціали, місце проживання) провів огляд місця виявлення трупа собаки.

Місцем події є пустир, розташований майже у 200 метрах від вулиці Фххххххх, 8 і в 100 метрах від колишньої свиноферми, а також у 400 метрах від об'їзного шляху до села Кххххххх від міста Нххххххх.

Дані огляду

Під час огляду встановлено, що за 20 метрів від асфальтного шляху, який проходить паралельно об'їзному шляху, та близько 1 метра від асфальтованої дороги на гільці дерева на висоті 1,6 м від землі підвішений за шию труп собаки у вертикальному положенні. Труп тварини розташований мордою в бік колишньої свиноферми. На лівій вушній раковині — ідентифікаційна пластикова бирка світло-зеленого кольору, на якій є номер 0171.

Трупом є кобель, віком старше трьох років, безпородний. Тілобудова трупа собаки правильна, конфігурація пропорційна, зовнішніх вад розвитку немає, угодованість середня, особливих прикмет немає. Грудні кінцівки витягнуті, розташовані паралельно одна одній, дещо зігнуті в ліктьових

і зап'ясткових суглобах. Тазові кінцівки витягнуті, ділянки заплесна, плесна й пальців, а також хвіст спираються на землю, тому тіло собаки перебуває в положенні «сидячи». Грудні та тазові кінцівки розвинуті правильно, їх кістки на дотик цілі, розвинуті правильно.

Ректальна температура трупа собаки становить $22,1^{\circ}\text{C}$. Трупні явища досліджено (*дата*) за температури повітря $22,5^{\circ}\text{C}$. Охолодження трупа добре, повне, рівномірне. Трупне залякання скелетних м'язів виражене добре в усіх ділянках тіла, рівномірне, симетричне. Трупні плями виражені добре, вони синюшно-фіолетового кольору, стабільні, поширені в ділянках тулуба ліворуч і праворуч. Трупне висихання та гнильні зміни відсутні.

Волосяний покрив добре розвинутий, густий, золотисто-рудий (чепрачного кольору), блискучий. Волосся добре зафіксоване у волосяних фолікулах. Облісіння відсутнє. Шкіра грифелеподібного кольору, еластична, суха, без набряків та висипань. Виявлено садна: у ділянці лівої виличної дуги та лівої надорбітальної ділянки розміром $0,5 \times 0,7$ см; позаду лівої очної орбіти — розміром $1,0 \times 1,5$ см; на передній поверхні лівого зап'ястка — розміром $1,0 \times 1,5$ см; на п'ястку — розміром $0,5 \times 0,7$ см; у ділянці лівого плесново-фалангового суглобу — розміром $1,3 \times 1,5$ см; у ділянці середньої третини внутрішньої поверхні правого передпліччя — розміром $0,5 \times 1,0$ см (рис. 3.8). Волосяний покрив у ділянках зазначених ушкоджень відсутній, а шерсть навколо них забруднена рідиною бурого кольору, зовні схожою на кров. Кігті та м'якуші розвинуті правильно, не деформовані, щільні, тьмяні.

Рис. 3.8. Труп собаки згідно з протоколом огляду місця події. Позначення:

- а) — загальний вигляд трупа собаки, виявленого на місці події;
 б) — садно в ділянці лівої виличної дуги; в) — садна на грудних кінцівках.
 Архів ННЦ ICE, 2019 р.

Видимі слизові оболонки анатомічно цілісні, рожево-сірого кольору, помірно вологі, без ушкоджень.

Ротова щілина відкрита, через неї добре помітні коронки зубів. У ротовій порожнині є речовина, зовні схожа на ґрунт, а також рідина бурого кольору, зовні схожа на кров. Язик не виступає за межі ротової порожнини, анатомічно цілий, вологий. Його слизова оболонка рельєфна, фіолетового кольору, з численними крапковими крововиливами на бічній поверхні тіла й кореня.

Слизова оболонка щік, губів, ясен анатомічно цілісна, сіро-рожевого кольору, помірно волога, із крапковими крововиливами.

У трупа собаки виявлено 42 зуби, їхній розвиток відповідає віку тварини. Коронки зубів білого кольору, анатомічно цілісні. Відкладання зубного каменю немає.

Очні щілини напіввідкриті, очні яблука не запалі. Кон'юнктива червоного кольору, дещо набрякла, з кровонаповненими кровоносними судинами, на кон'юнктиві є крапкові крововиливи.

Вушні раковини правильної форми, підняті догори, анатомічно цілісні. Внутрішня поверхня лівої вушної раковини забруднена рідиною бурого кольору, зовні схожою на кров. Лівий та правий зовнішні слухові проходи не містять сторонніх предметів.

Шкіра в ділянці верхівки носа суха, з характерним рельєфом, анатомічно цілісна. Під час поворотів голови трупа з лівої ніздрі виділяється буре рідина, зовні схожа на кров, проте права ніздря вільно прохідна, без сторонніх предметів. Кістки та хрящі носа на дотик без ознак неприродної рухливості.

Шия розвинута пропорційно тулуба, плоско-циліндричної форми, симетрична. Високо на шиї розташована петля із дроту, кінець якого перерізаний. Відповідно петлі наявна странгуляційна борозна глибиною 1 см темно-бурого кольору, спрямована в косо-висхідному напрямі, незамкнена, губиться у вийній ділянці шиї, а найкраще виражена на нижній поверхні шиї.

Грудна клітка плоско-циліндричної форми, симетрична. Ребра і хребет на дотик цілі. На реберній стінці виявлено численні дрібні садна розмірами 0,5×0,8 см. Волосяний покрив у ділянці зазначених ушкоджень відсутній, а шерсть навколо них забруднена рідиною бурого кольору, зовні схожою на кров.

Живіт округлий, м'який, без ушкоджень.

Задньопрохідний отвір не замкнений, слизова оболонка ануса рожевого кольору, дещо складчаста, помірно волога, анатомічно цілісна, шкіра навколо нього калом не забруднена.

Зовнішні статеві органи сформовані за типом самця, анатомічно цілісні, без ушкоджень. Стороннього вмісту в препуційній порожнині немає. Виділення із зовнішнього отвору сечостатевого каналу відсутні. Мошонка цілісна, її шкіра пігментована. Сім'яники і їх придатки розташовані в порожнині мошонки.

Труп собаки запаковано в поліетиленовий пакет і разом із супровідним документом направлено в ННЦ ІСЕ для судово-ветеринарного дослідження. З місця події інших об'єктів не вилучено.

Початок огляду: ____ год. ____ хв.

Закінчення огляду: ____ год. ____ хв.

Слідчий

підпис

прізвище та ініціали

Фахівець у галузі ветмедицини

підпис

прізвище та ініціали

Поняті

підпис

прізвище та ініціали

Отже, дотримання процесуальних вимог під час здійснення огляду місця події щодо трупа тварини як найінформативнішого джерела про обставини вчиненого правопорушення є запорукою встановлення фактичних даних для подальшого ефективного його розслідування. Є всі підстави погодитись із зауваженням Т. Синовської⁵⁸⁶ про те, що нині КПК не передбачено процесуальної процедури проведення огляду тварин або їх трупів під час слідчих дій. Проте ми не згодні з пропозицією дослідниці, що слідчий повинен керуватись загальними положеннями, передбаченими ст. 238 КПК «Огляд трупа»⁵⁸⁷.

Наше твердження обґрунтовано тим, що хоча в ч. 1—3 ст. 238 КПК немає вказівок, що йдеться про труп людини, проте в ч. 4 цієї статті зазначено, що «труп підлягає видачі лише з письмового дозволу прокурора і тільки після проведення судово-медичної експертизи та встановлення причин смерті». Отже, судово-медичну експертизу проводять виключно з трупом людини, а не будь-якими іншими біологічними об'єктами, зокрема й тваринами. Відповідно до ст. 3 Конституції України⁵⁸⁸, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані Україною найвищою соціальною цінністю, тому ставити на один щабель правові норми, що регламентують огляд трупа людини та огляд трупа тварини, недоцільно й некоректно.

Також ми поділяємо думку Т. Синовської⁵⁸⁹ про те, що необхідно враховувати специфіку кримінального правопорушення щодо тварин, зокрема й жорстокого поводження з ними, та доповнити КПК окремою статтею. Проте не погоджуємось із тим, що це має бути одна стаття з назвою «Огляд тварини чи її трупа», адже огляд живої постраждалої тварини і трупа тварини є різними за характером і сутністю процесуальними діями, де застосовують-

⁵⁸⁶ Синовська Т. І. Криміналістична методика розслідування С. 180.

⁵⁸⁷ Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁵⁸⁸ Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

⁵⁸⁹ Синовська Т. І. Криміналістична методика розслідування С. 180.

ся різні підходи, методи дослідження, встановлено різні завдання спеціаліста в галузі ветмедицини під час цієї слідчої дії. Вважаємо, що огляд трупа тварини має бути регламентовано окремою статтею КПК, а огляд живої тварини — окремою. У зв'язку з викладеним вище пропонуємо внести доповнення до КПК новою статтею 238¹ «Огляд трупа тварини» такого змісту:

«1. Огляд трупа тварини проводиться слідчим, дізнавачем, прокурором за обов'язковою участі спеціаліста в галузі ветмедицини.

2. Огляд трупа тварини може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла або іншого володіння особи з дотриманням правил цього Кодексу про огляд житла або іншого володіння.

3. Після огляду трупа тварини на місці події його обов'язково направляють у спеціалізовану експертну установу або інший спеціалізований заклад для проведення СВЕ з метою встановлення причини смерті.

4. Труп тварини може бути виданий зацікавленій особі лише за письмового дозволу уповноваженої особи, яка проводить досудове розслідування, і лише після завершення проведення СВЕ».

3.2.3. Методологія проведення судово-ветеринарної експертизи трупів тварин у секційній залі спеціалізованої експертної установи

Установлення причини смерті тварини — одне з питань, яке ставлять у документі про призначення СВЕ на стадії досудового розслідування правопорушень, зокрема щодо жорстокого поводження з тваринами⁵⁹⁰. Юридична відповідальність за жорстоке поводження з тваринами в Україні передбачена ст. 89 КУпАП⁵⁹¹ та ст. 299 КК⁵⁹². Проте смерть або каліцтво хребтної тварини є фактичною підставою для відповідальності за ст. 299 КК⁵⁹³.

⁵⁹⁰ Програма підготовки судових експертів № 2 ... URL: <https://minjust.gov.ua/files/gener-al/2021/04/18/20210418204654-21.pdf> (дата звернення: 01.07.2024) ; Rebollada-Merino A., Barcena C., Mayoral-Alegre F. J., Garcia-Real I., Dominguez L., Rodriguez-Bertos A. Forensic cases of suspected dog and cat abuse in the Community of Madrid (Spain), 2014-2019. *Forensic science international*. 2020. 316. DOI: 10.1016/j.forsciint.2020.110522 (дата звернення: 01.08.2024) ; Flis M., Rataj B. Forensic traces in forensic and veterinary opinions in case of suspicion of poaching with firearms. *Arch Med Sadowej Kryminol*. 2018;68(4):232-241. DOI: 10.5114/amsik.2018.84529 (дата звернення: 01.02.2024) ; Arkow P. Recognizing and responding to cases of suspected animal cruelty, abuse, and neglect: what the veterinarian needs to know. *Veterinary medicine-research and reports*. 2015. Vol. 6. Pp. 349—359. DOI: 10.2147/VMRR.S87198 (дата звернення: 01.02.2024) ; Byard R. W., Gilbert J. D., & Kemper C. M., (2001). Dolphin deaths: forensic investigations. *Medical journal of Australia*. 175(11-12). Pp. 623—624. DOI: 10.5694/j.1326-5377.2001.tb143752.x (дата звернення: 01.02.2024) ; Яценко І. В., Парилівський О. І., Коломоець Д. К. Обґрунтування питань, що ставляться в ухвалі суду ... С. 194. DOI: 10.31890/vtpp.2019.04.34 (дата звернення: 01.02.2024).

⁵⁹¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

⁵⁹² Кримінальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

⁵⁹³ Там само.

СВЕ забезпечує правосуддя незалежною, об'єктивною, неупередженою, кваліфікованою інформацією, що базується на новітніх досягненнях науки й техніки ⁵⁹⁴.

СВЕ трупа тварини є найбільш складною, відповідальною і трудомісткою роботою та передбачає застосування наукових знань у галузі ветмедичини ⁵⁹⁵.

Для досягнення цієї мети застосовують знання в галузі судової ветмедичини, патологічної анатомії, патологічної фізіології, морфології, хірургії, терапії та інших ветеринарних наук, застосовують спеціальні лабораторні (гістологічні, патоморфологічні, біолого-криміналістичні, токсикологічні, мікробіологічні тощо), апаратурні (рентгендіагностика, ультразвукографічна діагностика тощо) методи дослідження і, у разі необхідності, досліджують ветеринарну документацію, матеріали справи ⁵⁹⁶.

⁵⁹⁴ Яценко І. В., Запара С. І., Захар'єв А. В. Сучасний стан та перспективи розвитку DOI: 10.32353/khrife.2018.66 (дата звернення: 15.02.2024).

⁵⁹⁵ Яценко І. В., Дереча Л. М. Можливості судово-ветеринарної експертизи DOI: 10.32353/khrife.1.2019.044 (дата звернення: 15.02.2024) ; Яценко І. В., Запара С. І., Захар'єв А. В., Кириченко В. М., Скрипка М. В., Сердюков Я. К. Судово-експертні випадки дослідження трупів тварин з ознаками насильницької смерті від жорстокого поводження. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини* : зб. наук. праць Харк. держ. зоовет. акад. 2018. Вип. 36 (2). С. 130—138. URL: <http://repo.snau.edu.ua/handle/123456789/6304> (дата звернення: 20.04.2024).

⁵⁹⁶ Bowers K., Weinhandl J. T., Anderson D. E. A review of equine tibial fractures. *Equine Vet. J.* 2023. 55(2):171-181. DOI: 10.1111/evj.13599 (дата звернення: 01.02.2024) ; Grela M., Listos P., Gryzinska M., Chagowski W., Buszewicz G., Teresinski, G. Imaging techniques as a method of sectional examination DOI: 10.21521/mw.6005 (дата звернення: 01.02.2024) ; Bolliger S. A., & Thali M. J. Imaging and virtual autopsy: looking back and forward. *Philosophical transactions of the royal society b-biological sciences*. 2015. Vol. 370 (1674). DOI: 10.1098/rstb.2014.0253 (дата звернення: 01.02.2024) ; Yatsenko I. V., Tkachuk S. A., Bondarevsky M. M., Zabarna I. V., Biben I. A. X-ray densitometric indices of proximal phalanx, medial phalanx and ungular pelvic limb bones as criteria for age diagnosis of cattle in forensic veterinary expertise. *Regulatory Mechanisms in Biosystems*. 2019. 10 (2), 197–202. С. 197–202. DOI: 10.15421/021929 (дата звернення: 01.03.2024) ; Heng H. G., Churgin S. M., Lee F. K., Graydon R., Martelli P. R. Post mortem computed tomography as a complementary tool for diagnosing cholangiohepatitis in a giant panda (*Ailuropoda melanoleuca*). *J. Vet. Med. Sci.* 2022. 10;84(7):1010-1014. DOI: 10.1292/jvms.21-0349 (дата звернення: 01.02.2024) ; Martinez R. M., Hetzel U., Thali M. J., & Schweitzer W. Cat CAT-scan: Postmortem imaging and autopsy of two cats. *Journal of forensic radiology and imaging*. 2015. Vol. 3(1). Pp. 80—86. DOI: 10.1016/j.jofri.2014.11.004 (дата звернення: 01.02.2024) ; Gwaltney-Brant S. M. Veterinary Forensic Toxicology DOI: 10.1177/0300985816641994 (дата звернення: 01.02.2024) ; Nagy A. L., Bolfa P., Mihaiu M., Catoi C., Oros A., Taulescu M., Tabaran F. Intentional fatal metallic phosphide poisoning in a dog-a case report. *BMC veterinary research*. 2015. Vol. 11. DOI: 10.1186/s12917-015-0495-5 (дата звернення: 01.02.2024) ; Grela M., Panasiuk-Flak K., Listos P., Gryzinska M., Buszewicz G., Chagowski W., Teresinski G. Postmortem analysis of gunshot wounds DOI: 10.1177/0025802420971176 (дата звернення: 01.02.2024) ; Dicker S. A., Liscandro G. R., Newell S. M., Johnson J. A. Diagnosis of pulmonary contusions with point-of-care lung ultrasonography and thoracic radiography compared to thoracic computed tomography in dogs with motor vehicle trauma: 29 cases (2017-2018). *J. Vet. Emerg. Crit Care (San Antonio)*. 2020. 30(6):638-646. DOI: 10.1111/vec.1302 (дата звернення: 01.02.2024).

Виключно судветексперт має провести всебічне дослідження трупа тварини, установити причину її загибелі, з'ясувати характер та механізм тілесних ушкоджень за конкретних обставин, а відповідно, указати можливе знаряддя спричинення смертельних ушкоджень, виявити причиново-наслідковий зв'язок між морфологічними ознаками ушкоджень і смертю тварини ⁵⁹⁷.

Проте об'єктивна й обґрунтована судово-ветеринарна оцінка причин смерті тварини є однією з непростих і мало досліджених проблем у ветмедицині взагалі та судовій ветмедицині зокрема. Підвищення ефективності СВЕ трупів тварин можливе шляхом формалізації процедури її проведення.

Отже, зважаючи на те, що нині в спеціальній науковій літературі не розроблено й не впроваджено в експертну діяльність спеціалізованих експертних установ методику та процедуру організації й проведення СВЕ трупів тварин, то порушене питання є актуальним як із теоретичної, так і практичної позиції, а отже, потребує розроблення, обґрунтування, систематизації етапів і впровадження в експертну практику.

Судветексперт досліджує трупи тварин, які загинули внаслідок смерті від різних фізичних, хімічних, біологічних чинників; у разі підозри на насильницьку смерть; у разі смерті тварин у лікувальних закладах ветмедицини як з установленням, так і неустановленим діагнозом; за наявності прийнятих слідчим органом скарг на неправильне лікування з винесенням постанови про призначення СВЕ; трупи тварин, які померли раптово; трупи тварин, належність яких не встановлена; ексгумовані та скелетовані трупи тварин тощо. Отже, метою судово-ветеринарного дослідження трупа тварини є виключення насильницької смерті незалежно від обставин справи, а також розв'язання інших завдань у межах компетенції експерта.

Судово-ветеринарний розтин трупа тварини унеможливорюється в разі підозри на гострозаразні інфекційні захворювання, у всіх інших випадках, навіть за наявності пізніх трупних змін, розтин проводять.

СВЕ трупа має такі етапи: 1) ознайомлення з процесуальним документом про її призначення, 2) вивчення матеріалів справи, 3) повне судово-ветеринарне дослідження трупа тварини, 4) укладання висновку судового експерта.

Правовий статус експерта, зокрема й судово-ветеринарного, регламентований КПК ⁵⁹⁸, профільним Законом ⁵⁹⁹, Інструкцією № 1 ⁶⁰⁰.

⁵⁹⁷ Beirne P. For a nonspeciesist criminology DOI: 10.1111/j.1745-9125.1999.tb00481.x (дата звернення: 20.02.2024) ; Tong L. J. Fracture characteristics to distinguish between accidental injury and non-accidental injury in dogs. *Veterinary journal*. (2014). Vol. 199 (3). Pp. 392—398. DOI: 10.1016/j.tvjl.2013.08.019 (дата звернення: 01.02.2024).

⁵⁹⁸ Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁵⁹⁹ Про судову експертизу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

⁶⁰⁰ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

Проведення СВЕ трупів тварин здійснюють на юридичній та фактичній підставах. Юридична підстава — процесуальний документ про призначення судово-ветеринарної експертизи, а фактична — фактичні дані (юридичний факт), які можуть бути досліджені судветекспертом і за результатами дослідження яких може бути надано висновок.

Якщо є необхідність провести дослідження трупа тварини до відкриття кримінального провадження для встановлення причини смерті або з'ясувати інші питання, пов'язані зі смертю тварини, і розв'язати питання про відкриття кримінального провадження, то таку процедуру виконує судветексперт за письмовим зверненням органу дізнання або слідства.

СВЕ трупа тварини проводять за процесуальним документом про призначення експертизи або згідно з договором з експертом або експертною установою, укладеним за письмовим зверненням особи у випадках, передбачених законом (п. 1.8 Інструкції № 1).

Організуюючи проведення комплексної експертизи, відповідно до п. 4.4 Інструкції № 1, керівник експертної установи доручає її проведення відповідним підрозділам експертної установи, зазначаючи, який з них є провідним.

Для виконання додаткової або повторної СВЕ, об'єктом якої є труп тварини, експертові надають висновки за результатами первинної експертизи, а також додаткові матеріали, що стосуються предмета експертизи, які були отримані після оформлення висновку експерта за результатами первинної експертизи (п. 3.6 Інструкції № 1).

Якщо проведення комплексної СВЕ трупа тварини доручено експертам кількох експертних установ, то у процесуальному документі про призначення експертизи зазначається, яка з них є провідною установою та організовує проведення експертизи. Об'єкти дослідження й матеріали справи направляють в експертну установу, яка визначена провідною (п. 3.7 Інструкції № 1).

СВЕ трупа тварини може проводити як один судветексперт, так і два експерти або більше.

Об'єктами СВЕ є частини трупів або трупи тварин, смерть яких настала за будь-якого виду насильницької смерті, зокрема постраждалих від жорстокого поводження:

- трупи тварин, що загинули насильницькою смертю, зокрема за жорстокого поводження;
- частини трупів тварин, що загинули насильницькою смертю, зокрема за жорстокого поводження;
- трупи тварин невстановленої належності;
- тварини, що загинули раптовою смертю;
- тварини, що загинули за нез'ясованих обставин.

Судово-ветеринарному дослідженню підлягають трупи хребетних і безхребетних тварин незалежно від їх належності (приватна, державна, комунальна), умов мешкання (у неволі, природних ареалах), продуктивності, місця утримання (домашні, агрофірм, дикі, зоопаркові, безпритульні), мети використання

(у кінематографічних, спортивних, видовищних заходах, експериментах), віку (молоді, зрілі, старі), статі (самці, самки), під час певних дій з ними (відтворення й розведення, утримання, годівлі, використання, полювання, видовищних заходів, перевезення, підготовки до первинної переробки на бійнях або інших м'ясопереробних підприємствах, проведення лабораторних досліджень, лікування, евтаназії)⁶⁰¹.

Відповідальність за доставку трупа тварини та інших предметів дослідження до секційної зали експертної установи для проведення СВЕ покладається на орган, який призначив експертизу. У разі настання смерті тварин у лікувальному закладі ветмедичини за умови, коли у власників або опікунів тварини виникають сумніви щодо вчасності, правильності та повноти проведеного діагностичного обстеження та лікування, а також якщо передбачається проведення судово-ветеринарних досліджень, проведення розтину трупа тварини фахівцями лікувального закладу ветмедичини, у якому тварина загинула, не допускається. За згодою керівника лікувального закладу ветмедичини судово-ветеринарне дослідження трупа тварини може бути проведено в умовах цього ж закладу, але без залучення фахівця в галузі ветмедичини цього ж закладу, щоб виключити конфлікт інтересів.

У разі, коли труп тварини виявлено на вулиці або в іншому громадському місці, доставку трупа до секційної зали здійснюють комунальні служби за супровідним листом, виданим уповноваженим працівником поліції за місцем виявлення трупа тварини.

Завантаження та розвантаження трупів тварин необхідно здійснювати обережно, запобігаючи появі нових ушкоджень.

Найчастіше судово-ветеринарне дослідження трупа тварини виконують у секційній залі експертної установи. Проте цю процедуру можна провести і в спеціально пристосованих приміщеннях інших установ або закладів, наприклад, секційній залі Бюро судово-ветеринарних досліджень, кафедри патологічної анатомії, кафедри судової ветмедичини закладів вищої освіти, у секційній залі лабораторій патоморфології науково-дослідних інститутів ветмедичини або секційній залі лабораторії патоморфології регіональних державних лабораторій Держпродспоживслужби, у секційній залі міських, районних або міськрайонних лабораторій Держпродспоживслужби.

Як виняток, за погодженням з експертом допускається проведення СВЕ трупа тварини у пристосованих під секційну залу приміщеннях лікувальних закладів ветмедичини за наявності в них необхідних умов, на відкритому повітрі — у разі ексгумації трупа. В останньому випадку експертизу виконують тільки в теплу пору року, за сухої погоди і в разі забезпечення органом, який призначив експертизу, належних для роботи умов.

⁶⁰¹ Яценко І. В., Парилівський О. І. Останні досягнення в судово-ветеринарній експертизі тварин, уражених насильницьким ставленням. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнології. Серія: Ветеринарні науки*. 2020. Т. 22. № 97. С. 95—105. DOI: 10.32718/nvlvet9716 (дата звернення: 20.04.2024).

Якщо під час проведення патологоанатомічного дослідження трупа тварини було виявлено ознаки насильницької смерті, розтин треба припинити. Керівник лікувального закладу ветмедицини письмово повідомляє про це правоохоронний орган, який забезпечує призначення судово-ветеринарної експертизи та доставку трупа тварини і всіх необхідних ветеринарних документів до експертної установи, де проводять СВЕ.

Лікар ветмедицини, який проводив патологоанатомічний розтин трупа тварини, повинен забезпечити належне збереження трупа та органів у тому стані, у якому вони були на момент припинення дослідження. Про виконане ним патологоанатомічне дослідження він складає протокол. За згодою експерта судово-ветеринарна експертиза трупа тварини може бути проведена в тій самій секційній залі, де проводилось патологоанатомічне дослідження.

У випадках доставки трупа тварини з місця, де укладався протокол огляду, разом із процесуальним документом про призначення СВЕ має бути надіслано копію цього протоколу.

Труп тварини, документи та інші предмети, які були надані з трупом тварини, реєструє в журналі реєстрації трупів тварин відповідальна особа. Ці журнали мають містити пронумеровані, прошнуровані, скріплені печаткою експертної установи аркуші з підписом завідувача лабораторії, до якої належить СВЕ. Після закінчення журнали здають до архіву експертної установи, де їх зберігають протягом строку, визначеного законодавством.

У журналі реєстрації трупів має міститися така інформація: номер експертизи; дата та час надходження трупа тварини до експертної установи; вид, стать, вік, окрас шерсті тварини; звідки труп тварини доставлений до експертної установи, дата і час доставки; ким наданий труп до експертної установи та спосіб його доставки; коли і ким укладений процесуальний документ про призначення судово-ветеринарної експертизи; прізвище, та ініціали експерта, який провів судово-ветеринарну експертизу; причина настання та рід смерті; перелік лабораторних та додаткових досліджень, які було застосовано, і дата отримання їх результатів; дата закінчення проведення судово-ветеринарної експертизи; коли і кому надісланий або виданий висновок експерта, розписка в отриманні; дата видачі трупа тварини із секційної зали експертної установи або дата його утилізації; прізвище, ім'я та по батькові особи, якій видано труп тварини, номер її паспорта та місце проживання.

Посмертні зміни у трупі тварини, пов'язані з розвитком трупних явищ, пошкодження тваринами, впливом інших чинників зовнішнього середовища тощо, не можуть бути підставою для відмови у прийнятті трупа тварини до секційної зали та виконання судово-ветеринарної експертизи.

Зледенілі (замерзлі) трупи тварин підлягають розтину лише після відтавання за кімнатної температури не вище 20 °С. Прискорене розморожування не допускається.

Вилучення окремих органів і тканин трупа тварини з метою, не пов'язаною з виконанням експертизи, можливе винятково з дозволу органу, який призначив судово-ветеринарну експертизу. Про це робиться відповідний запис у висновку експерта.

Усі предмети, доставлені в експертну установу разом із трупом тварини, зберігаються до початку СВЕ в тому стані, у якому вони надійшли до експертної установи. Збереження речових доказів, що стосуються експертизи, покладається на судово-ветеринарного експерта, який проводить СВЕ.

У випадку смерті тварини внаслідок неналежного надання їй ветеринарної допомоги, що виявилася в порушенні анатомічної цілісності тканин, органів або окремих ділянок тіла та порушенні їх функцій, судово-ветеринарна експертиза трупа тварини проводиться винятково комісією експертів (не менше двох осіб). Комісія експертів може розглядати таке порушення як шкоду, заподіяну здоров'ю тварини, у вигляді ушкодження, що призвело до смерті, й визначити ступінь тяжкості цієї шкоди за схемою: тварина — ушкодження — смерть тварини за відсутності захворювань, індивідуальних особливостей організму тварини, здатних самостійно призвести до смерті тварини.

Тривалість проведення СВЕ трупа тварини не має перевищувати 90 календарних діб згідно з п. 1.13 Інструкції № 1⁶⁰². Якщо судово-ветеринарний експерт надзвичайно завантажений, то за письмовою домовленістю з органом, який призначив експертизу, узгоджується розумний строк відповідно до п. 1.13 Інструкції № 1.

Попереднє дослідження експертом наданих на СВЕ матеріалів, не має перевищувати 15 робочих днів.

Якщо орган, який призначив СВЕ, відмовився в погодженні запропонованого розумного строку проведення експертизи, матеріали справи повертаються з пропозицією призначити СВЕ іншим суб'єктам судово-експертної діяльності згідно зі ст. 7 профільного Закону⁶⁰³.

Строк проведення СВЕ трупа тварини починається з робочого дня, наступного за днем надходження матеріалів до експертної установи, і закінчується в день складання висновку експерта або повідомлення про неможливість надання висновку. У строк проведення СВЕ не включають строк виконання клопотань експерта та усунення недоліків, допущених органом, який призначив експертизу.

Матеріали справи повертаються органу, який призначив СВЕ, із зазначенням мотивованих причин неможливості її проведення: невиконання клопотань судово-ветеринарного експерта щодо надання додаткових матеріалів; несплати вартості експертизи протягом 45 календарних днів із дня направ-

⁶⁰² Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁶⁰³ Про судову експертизу ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

лення клопотання; незабезпечення прибуття експерта та його безперешкодного доступу до об'єкта дослідження; відсутності належних умов для роботи судово-ветеринарного експерта; учинення перешкод із боку сторін, що беруть участь у справі, тощо.

Судово-ветеринарне дослідження трупа тварини здійснюють у 2 етапи: 1) зовнішній огляд трупа тварини на місці виявлення або на місці події; 2) дослідження трупа тварини в секційній залі експертної установи.

Дуже важливе значення має і час доби, у який найдоцільніше проводити розтин. У зв'язку з тим, що значна частина патологічних процесів в органах характеризується зміною забарвлення, його інтенсивністю, то найкраще ці зміни можна спостерігати за гарного денного (природного) освітлення. Штучне освітлення (електричне) змінює кольорові ефекти, а деякі кольори, наприклад, жовтий, і зовсім поглинає.

Послідовність дій судветексперта під час проведення СВЕ трупа тварини й оформлення висновку експерта:

1. Ознайомлення з документом про призначення СВЕ та з іншими доданими до нього матеріалами (протоколом огляду місця події, випискою з амбулаторного журналу тощо).

2. Складання плану проведення СВЕ трупа.

3. Зовнішнє та внутрішнє дослідження трупа, вилучення органів, тканин та біологічних рідин для лабораторних досліджень.

4. Комплексне оцінювання результатів дослідження трупа на підставі результатів судово-ветеринарного дослідження трупа тварини, отриманих лабораторних даних, наданих матеріалів провадження та ветеринарної документації.

5. Складання висновків із відповідями на питання, що були поставлені експертові.

6. Оформлення висновку експерта.

Проводячи СВЕ трупа тварини, експерт має встановити:

- реєстраційні дані трупа тварини: вид, стать, вік, породу, фізіологічні особливості;

- особливості тілесних ушкоджень: характер, локалізацію, механізм, прижиттєвість чи посмертність, давність утворення, послідовність їх спричинення, смертельні вони чи не смертельні, ступінь їх тяжкості;

- особливості зброї або інших знарядь травми, якими спричинено ушкодження;

- причину смерті тварини;

- причиново-наслідковий зв'язок між виявленими тілесними ушкодженнями і смертю тварини;

- ускладнення здоров'я від спричинених ушкоджень, що виникли за життя тварини, чи є ці ускладнення смертельними та чи є виявлені в трупі тварини тілесні ушкодження каліцтвом;

- чи могли виявлені тілесні ушкодження утворитися без стороннього втручання;
- чи спричинили виявлені ушкодження фізичний біль, страждання й мучення тварини перед смертю;
- розв'язання інших питань, поставлених органом і таких, що належать до компетенції судово-ветеринарного експерта.

Судово-ветеринарне дослідження трупа тварини бажано проводити експерту, який брав участь в огляді місця події. Під час розтину трупа може бути присутня особа, яка призначила експертизу. Спеціалісти в галузі ветмедицини, які надавали тварині ВД перед смертю, можуть бути присутні під час судово-ветеринарного розтину, проте за згодою органу, який призначив експертизу. Під час розтину трупа тварини вони можуть надавати судветексперту пояснення про ознаки хвороби або ушкодження, виявлені під час огляду постраждалої тварини, проведені маніпуляції, операції, особливості перебігу хвороби або посттравматичного процесу, про діагностичні й лікувальні заходи, особливо оперативні, картину вмирання. Присутність сторонніх осіб не допускається.

Судово-ветеринарне дослідження трупа тварини може бути розпочате не раніше ніж через 2 год після її смерті, коли спеціаліст у галузі ветмедицини констатував факт смерті тварини за об'єктивними даними у встановленому законом порядку. Чим триваліший час між моментом настання смерті й початком судово-ветеринарного дослідження трупа тварини, тим інтенсивніше будуть виявлятися посмертні зміни, що не дають змоги об'єктивно встановити характер патоморфологічних змін. У теплу пору року посмертні зміни розвиваються дуже швидко, а в холодну — сповільнюються. Цю особливість необхідно враховувати, плануючи свою роботу протягом дня.

Дослідження трупних явищ експерт проводить послідовно, починаючи з визначення на дотик охолодження трупа тварини. Вимірювання ректальної температури тіла здійснюють двічі, з інтервалом у годину. Встановлюють наявність і ступінь вираженості трупного залякання в м'язах морди, шиї, грудних і тазових кінцівках.

За наявності пізніх трупних явищ констатують їхні ознаки, зазначають ступінь вираженості, ділянки поширення. Фіксують наявність і локалізацію трупної флори і фауни і, за необхідності, відбирають зразки їх для проведення ботанічного та ентомологічного дослідження. За необхідності застосовують інструментальні й лабораторні методи визначення часу настання смерті.

Внутрішнє судово-ветеринарне дослідження трупа супроводжують розтинном порожнини черепа, грудної, черевної й тазової порожнин. Експерт самостійно визначає спосіб і послідовність розтину трупа тварини, а також окреслює сукупність прийомів, які необхідно застосувати йому під час дослідження, враховуючи обставини смерті, особливості випадку, переліку питань, які підлягають розв'язанню.

Під час внутрішнього судово-ветеринарного дослідження трупа тварини експерт особисто виконує розрізи порожнин тіла та окремих органів і тканин, їх відпрепарування та опис. Інші маніпуляції може виконувати помічник під керівництвом експерта.

Розтин трупа тварини здійснюють будь-яким методом, придатним для забезпечення повноти дослідження в кожному конкретному випадку. Усі внутрішні органи вимірюють, зважують, описують ззовні та на розрізі, обов'язково зазначаючи їх колір, консистенцію, вираженість морфологічних структур, ступінь кровонаповнення, виявлені зміни й травми, характер та об'єм вмісту порожнистих органів. Обов'язковому зважуванню підлягають серце, ліва і права легені, печінка, ліва і права нирки, селезінка, головний мозок. Зважування щитоподібної залози, тимуса (у молодняка), надниркових залоз та інших органів проводять у разі виявлення в них патології.

Вилучення з трупа тварини об'єктів для лабораторних досліджень здійснюється згідно з «Порядком вилучення і надсилання об'єктів СВЕ на лабораторні дослідження»⁶⁰⁴.

Усі дії судветексперта та застосовані ним методики під час судово-ветеринарного дослідження трупа тварини обов'язково фіксують у протоколі розтину трупа.

Проведення СВЕ трупа тварини за фотознімками або відезаписом окремих етапів розтину навіть із детальним їх описом не допускається.

Після закінчення дослідження трупа тварини всі органи під контролем судветексперта повертають у порожнини тіла. Не допускається вкладати в порожнини трупа тварини органи, які йому не належать, або будь-які сторонні предмети. Виконувати маніпуляції, які можуть призвести до спотворення зовнішнього вигляду трупа тварини або спричинення йому додаткових ушкоджень, під час судово-ветеринарного розтину також не можна.

Для проведення спеціальних досліджень або розв'язання питань, пов'язаних із застосуванням спеціальних знань із мікробіології, паразитології, токсикології тощо, судветексперт може звертатися по допомогу до відповідних фахівців за погодженням та з дозволу органу, який призначив СВЕ.

Якщо під час дослідження трупа тварини судветексперт виявляє ушкодження різної генези, він визначає характер їх, локалізацію, кількість, одночасність або різночасність утворення, особливості травмувальних предметів, механізм виникнення, а також ступінь тяжкості заподіяних тілесних ушкоджень. Описують і оцінюють кожне ушкодження окремо. Проте об'єднання однотипних за характером ушкоджень можливе.

Ступінь тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, на трупі визначають за правилами визначення її в живих тварин⁶⁰⁵.

⁶⁰⁴ Порядок вилучення об'єктів судово-ветеринарної експертизи з трупа тварини для лабораторних досліджень : метод. рек. / І. В. Яценко, О. І. Парилівський, Р. Г. Казанцев. Харків, 2021. 51 с.

⁶⁰⁵ Яценко І. В., Парилівський О. І., Приходько І. Судово-ветеринарні ознаки шкоди здоров'ю DOI: 10.31890/vtpp.2020.05.42 (дата звернення: 15.02.2024) ; Яценко І. В., Пари-

Якщо в трупі тварини виявлено ушкодження різної давності, то судветексперт має зазначити неодноразовість, неодночасність, послідовність їх нанесення, указати термін спричинення кожного з тілесних ушкоджень, а також встановити ступінь тяжкості кожного з них.

Настання смерті тварини й виникнення загрозливих для життя станів має перебувати в прямому причиново-наслідковому зв'язку із заподіянням шкоди здоров'ю, небезпечної для її життя, такий зв'язок не може мати випадковий характер.

Якщо визначити причиново-наслідковий зв'язок між ушкодженнями, заподіяними здоров'ю тварини, та її смертю неможливо, судветексперт у синтезуючій частині висновку обґрунтовує причини, за яких це зробити неможливо, і зазначає, яка додаткова інформація необхідна йому для розв'язання цього питання (ветдокументи, результати додаткових інструментальних або лабораторних досліджень тощо), а також визначає строк повторного або додаткового дослідження. Це не звільняє експерта від розв'язання інших питань, поставлених у процесуальному документі про призначення СВЕ.

Після закінчення судово-ветеринарного розтину і всіх додаткових лабораторних досліджень, пов'язаних з експертизою трупа тварини, відповідно до поставлених запитань укладають висновок експерта згідно з вимогами п. 4.14—4.17 Інструкції № 1⁶⁰⁶.

Перший примірник висновку експерта із супровідним документом і результатами проведених лабораторних досліджень направляють органу, який призначив експертизу. Другий примірник зберігається в експертній установі згідно з п. 1.13 Інструкції № 1. Замінювати висновок експертизи іншими документами не можна.

Усі трупи, за винятком трупів нествановлених тварин, і частини розчленованих трупів зазвичай не зберігають у секційній залі більше 8 годин після закінчення їх дослідження.

Після проведення судово-ветеринарного розтину трупа в секційній залі експертної установи труп передають у трупосховище, у якому він має зберігатися за умов, що не дають змоги розвиватися трупному гниттю, не більше 30 діб. Більш тривале зберігання може бути за випадків, зумовлених потребами слідства. Далі розв'язується питання про наступні дії з трупом — кремація або повернення органу, який призначив судветексперт.

ловський О. І., Жиліна В. М. Порядок судововетеринарного встановлення ступеня тяжкості шкоди DOI: 10.32718/nvlvet9928 (дата звернення: 15.02.2024) ; Париловський О. І., Яценко І. В., Бусол Л. В., Дегтярьов М. О., Богатирьова А. М. Судово-ветеринарні критерії ушкоджень URL: <https://sciconf.com.ua/ii-mezhdunarodnaya-nauchnoprakticheskaya-konferentsiya-europeanscientific-discussions-26-28-dekabrya-2020-goda-rim-italiya-arhiv> (дата звернення: 15.02.2024) ; Париловський О. І., Яценко І. В., Богатирьова А. М. Судово-ветеринарна характеристика ознак шкоди DOI: 10.24412/2701-8377-2021-4-1-70-75 (дата звернення: 15.02.2024)..

⁶⁰⁶ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

Не можна застосовувати будь-які речовини, що консервують, до процедури проведення СВЕ трупа тварини. Консервування трупа тварини може бути здійснене з письмового дозволу органу, який призначив СВЕ, після закінчення експертизи та забору всіх необхідних об'єктів для проведення лабораторних досліджень. Бальзамування трупів тварин, що загинули за підозри на отруєння, не допускається.

Частини розчленованих трупів мають зберігатися в 10 % розчині формаліну або в рідині Ратнєвського в опечатаному скляному або металевому посуді до особливого розпорядження органу, який призначив експертизу. Частини трупів від різних тварин треба зберігати окремо. На посуді, у якому зберігають згадані фрагменти, мають бути етикетки з відповідними позначками, а на кожну частину трупа прикріплюють бирку, на якій зазначають реєстраційний номер, анатомічну ділянку тіла, номер експертизи, дату дослідження, прізвище судветексперта та інші розпізнавальні ознаки. Голову трупа тварини необхідно розміщувати в розчині так, щоб запобігти деформації частин, які виступають (ніс, вухні раковини тощо).

Трупи тварин, які померли від гострозаразних та особливо небезпечних інфекцій, зберігають окремо від інших трупів.

Допуск власника, або опікуна мертвої тварини, або інших осіб до трупосховища й до секційної зали експертної установи, крім випадків, коли слідчому або дізнавачу необхідно провести слідчі дії з цими особами, не дозволено.

Труп тварини або його залишки після дослідження, а також документальні матеріали провадження повертаються особі, яка призначила експертизу, згідно з п. 4.12 Інструкції № 1⁶⁰⁷. Якщо в подальшому власник тварини планує поховати труп тварини, то розрізані під час судово-ветеринарного дослідження порожнини трупа разом із внутрішніми органами зашивають, а труп поміщають до щільного, непрозорого поліетиленового мішка, горловину якого закручують липкою стрічкою. На поверхню мішка наклеюють паперову етикетку з написом, який містить інформацію про назву експертної установи, у якій проводилось дослідження трупа, номер справи, назву органу, який призначив СВЕ, номер експертизи, вид тварини та її кличку або номер, дату проведення судово-ветеринарного дослідження, прізвище, ініціали та підпис судветексперта, який провів це дослідження.

Трупи із секційної зали експертної установи можуть бути видані особисто судветекспертом, який проводив дослідження, або іншою уповноваженою на це особою власнику трупа, зоозахисникам або іншим суб'єктам лише за наявності письмового дозволу органу, який призначив СВЕ.

Трупи тварин, у яких під час судово-ветеринарного дослідження виявлені гострозаразні, антропозоонозні захворювання, власнику або опікуну тварин не повертають і піддають кремації.

⁶⁰⁷ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

3.3. Методологія судово-ветеринарного дослідження живих підекспертних тварин

У разі, коли труп тварини не забрали з трупосховища протягом 10 робочих днів після його дослідження, судветексперт, який проводив дослідження, письмово сповіщає про це орган, який призначив експертизу.

Якщо протягом 30 діб із дня відправлення письмового повідомлення органу, який призначив СВЕ, труп тварини не забрали, судветексперт, який проводив дослідження цього трупа, за узгодженням із керівництвом експертної установи може передати його для використання з науковою або навчальною метою до відповідних закладів освіти чи наукових установ або дозволити його кремацію чи поховання, про що складається протокол.

Передання трупів невстановлених тварин до наукових закладів або навчальних установ, а також їх поховання чи кремація можуть бути здійснені лише за письмовим дозволом органу, який призначив експертизу.

Предмети, виявлені під час дослідження трупа тварини, які можуть стати речовими доказами, видають органу, який призначив експертизу або залучив(ла) експерта, разом із трупом тварини, про що роблять записи у висновку експерта та журнали реєстрації трупів тварин.

3.3. МЕТОДОЛОГІЯ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИВИХ ПІДЕКСПЕРТНИХ ТВАРИН

3.3.1. Теоретичне обґрунтування та праксеологічне значення стадій експертного дослідження живої тварини

Однією з найбільш складних проблем теорії та практики СВЕ є розроблення раціональних підходів до організації процедури проведення експертного дослідження живої тварини, адже від цього залежить об'єктивність, обґрунтованість, правильність і правдивість висновку судового експерта як джерела доказів для судочинства⁶⁰⁸. Цю проблему нині порушують не лише українські, а й зарубіжні науковці⁶⁰⁹.

Поетапне розв'язання проблеми судово-ветеринарного дослідження живих тварин збагатить судову експертологію новими даними, збільшить запити правоохоронних органів і судів та їх можливості для обґрунтованої кваліфікації злочинів проти здоров'я і життя тварин⁶¹⁰.

⁶⁰⁸ Brooks Brownlie H. W., Munro R. The Veterinary Forensic Necropsy: A Review of Procedures and Protocols. *Vet. Pathol.* 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 919—928. DOI: 10.1177/0300985816655851 (дата звернення: 01.02.2024).

⁶⁰⁹ Бутирська І. А. Правовий статус експерта з питань права ... URL: <https://archer.chnu.edu.ua/handle/123456789/490?locale-attribute=uk> (дата звернення: 01.08.2024); Si-queira, A., Cuevas, S. E. C., Salvagni, F. A., Maiorka, P. C. Forensic Veterinary Pathology: Sharp Injuries in Animals. *Veterinary pathology.* 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 979—987. DOI: 10.1177/0300985816655850 (дата звернення: 01.03.2024).

⁶¹⁰ Lockwood R., Touroo, R., Olin J., Dolan E. The Influence of Evidence on Animal Cruelty Prosecution and Case Outcomes: Results of a Survey. *Journal of forensic sciences.* 2019. Vol. 64. Is. 6. Pp. 1687—1692. DOI: 10.1111/1556-4029.14085 (дата звернення: 01.02.2024); Munro R.

Нині в українських наукових джерелах немає достатнього теоретичного підґрунтя СВЕ, зокрема, системного аналізу та чіткого диференціювання стадій дослідження живих тварин з окресленням окремих експертних операцій на конкретних стадіях.

Специфіка предмета й об'єктів СВЕ зумовлює особливості стадій експертного дослідження.

В основі будь-якої стадії лежать відповідні апробовані експертні процедури, враховується характер властивостей об'єкта судової експертизи, практика розв'язання подібних експертних завдань тощо. Дотримання алгоритму проведення судово-ветеринарних досліджень на кожній стадії дасть змогу отримати достовірні, об'єктивні та ефективні результати дослідження, що відбиваються в їх дієвості, верифікації та допустимості з позиції закону.

У процесі судово-ветеринарного дослідження живої тварини (аналогічно до трупа тварини) доречно виокремлювати чотири стадії: *підготовчу* (попереднє дослідження), *аналітичну* (роздільне дослідження), *порівняльну* та *синтезуючу (оцінну)*.

1. Підготовча стадія експертного дослідження

На підготовчій стадії судовий експерт виконує такі дії:

- ознайомлюється з документом про призначення СВЕ, що надійшов до державної експертної установи;
- з'ясовує категорію справи, за якою призначена СВЕ;
- визначає об'єкт, що підлягає дослідженню (жива підекспертна тварина);
- вивчає надані матеріали: їхній вид, назву, звертаючи особливу увагу на ветеринарні документи;
- з'ясовує спосіб доставки підекспертної тварини;
- визначає відповідність матеріалів та об'єктів, що надійшли до експертної установи (судового експерта), відомостям, зазначеним у процесуальному документі про призначення судової експертизи;
- визначає перелік питань, поставлених на розв'язання;
- перевіряє наявність у матеріалах справи відомостей, що можуть дати можливість застосувати право на експертну ініціативу під час проведення судово-ветеринарного дослідження підекспертної тварини;
- окреслює предмет СВЕ, зважаючи на зміст запитань, поставлених у процесуальному документі про призначення цієї експертизи;
- перевіряє зв'язок об'єкта з предметом СВЕ;
- добирає нормативно-правові акти, методики та джерела спеціальної літератури, якими послуговуватиметься під час проведення СВЕ;
- складає алгоритм розв'язання поставлених перед ним завдань, який містить правильну, обґрунтовану й доцільну послідовність та зміст дій, щоб до-

3.3. Методологія судово-ветеринарного дослідження живих підекспертних тварин

сягти результату експертного дослідження (для візуалізації алгоритму можна застосовувати блок-схему).

На підготовчій стадії судовий експерт відповідно до п. 5.5 Правил ⁶¹¹, якщо для об'єктивного проведення СВЕ не надано необхідних документів, які мають значення для встановлення шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, заявляє клопотання про надання відповідних документів протягом строку, передбаченого Інструкцією № 1 ⁶¹².

2. Аналітична стадія експертного дослідження (роздільне дослідження)

На цій стадії судовий експерт проводить клінічне судово-ветеринарне дослідження кожної живої тварини окремо (якщо їх кілька), окремих ділянок тіла, систем організму для ефективного розв'язання експертних завдань. У результаті роздільного дослідження формують дві групи ознак: 1) ті, що характеризують фізіологічну норму; 2) ті, що характеризують ушкодження або хворобу. Останні буде проаналізовано й використано для постановки СВД та складання висновку експерта.

Під час експертного дослідження проводять аналіз реєстраційних та анамнестичних даних підекспертної тварини, дослідження ветеринарних документів, наявних у матеріалах кримінального провадження чи справи (якщо до проведення СВЕ підекспертній тварині надавалась ВД у закладах ветмедичини тощо), безпосередньо проводять клінічне судово-ветеринарне дослідження тварини, виконують інструментальні, візуалізаційні та лабораторні дослідження (рис. 3.9).

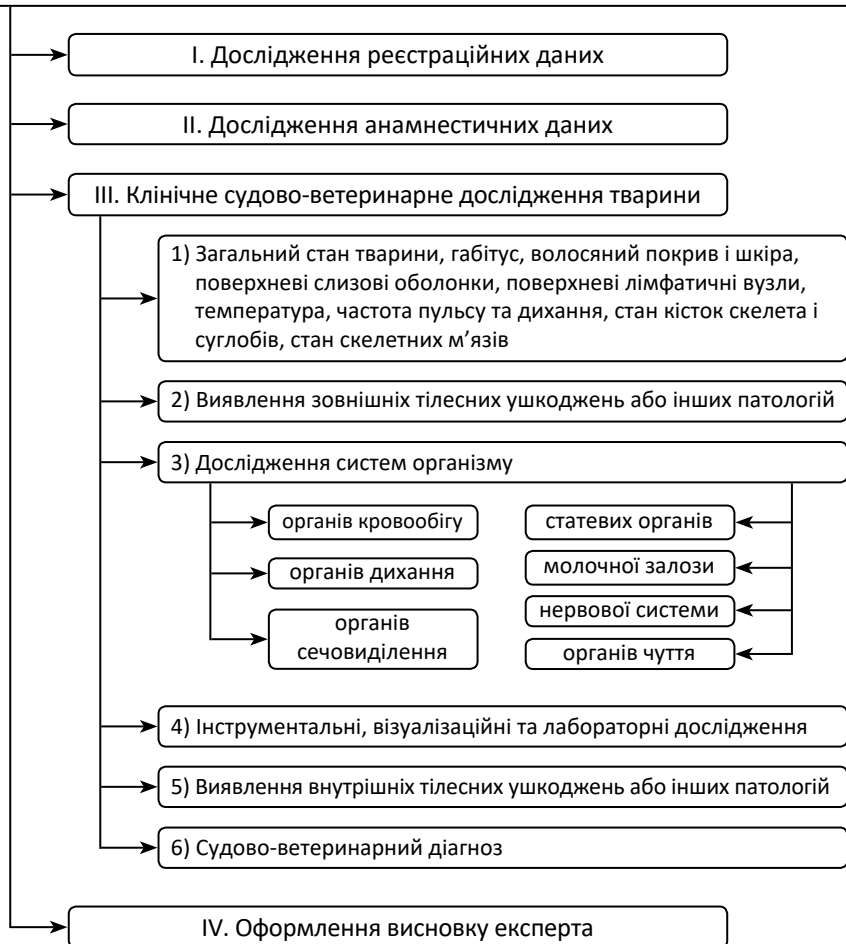
Відповідно до вимог п. 7.31 «Методики судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва» тривалість проведення судово-ветеринарної експертизи підекспертної тварини з метою встановлення її каліцтва не має перевищувати 90 календарних діб ⁶¹³.

Дослідженням реєстраційних даних живої підекспертної тварини встановлюють її розпізнавальні ознаки, зазначаючи її вид, кличку або індивідуальний номер; дату клінічного судово-ветеринарного дослідження, номер і зміст паспорта тварини, вік, стать, масу тіла, породу (крос чи лінію для птиці), окрас шерсті чи пір'я; належність (дані про власника тварини), особливі прикмети, дату захворювання або ушкодження тварини; тип господарського використання тварини (наприклад, службовий собака, домашній кіт, дійна корова тощо). Наприклад: «Вид тварини — кішка домашня. Кличка — Вікторія. Стать — самка. Вік — 7 місяців. Окрас шерсті — коричнево-сірий. Особливі прикмети відсутні. Належить _____ (ПІБ, адреса власника або опіку-

⁶¹¹ Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди

⁶¹² Інструкція про призначення та проведення судових експертиз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁶¹³ Методика судово-ветеринарного дослідження тварин

Алгоритм дій експерта в процесі проведення СВЕ підекспертної тварини**Рис. 3.9.** Алгоритм СВЕ живої підекспертної тварини

на). Дата спричинення ушкодження — XX.XX.202X р. Під час судово-ветеринарного дослідження кішки європейської була присутня власниця тварини _____ (ПІБ). Місце й дата проведення судово-ветеринарної експертизи — КП «Поводження з тваринами» (м. Харків, проспект Гагаріна, 358). _____ (дата)».

Для аналізу анамнестичних даних та обставини, за яких тварині заподіяна шкода здоров'ю у вигляді ушкодження або хвороби, судово-ветеринарний експерт застосовує інформацію з процесуального документа про призначення судово-ветеринарної експертизи, протоколу огляду місця події або дані інших

3.3. Методологія судово-ветеринарного дослідження живих підекспертних тварин

ветеринарних документів (виписку з історії хвороби, карту амбулаторно хворої тварини тощо) згідно з п. 2.1 Інструкції № 1.

Судовий експерт вивчає оригінали ветеринарних документів (відповідно до п. 5.6 Правил⁶¹⁴), надані у складі матеріалів кримінального провадження (результати гематологічних досліджень, протокол ультразвукового дослідження, рентгенограми та їх описання, протокол комп'ютерної або магнітно-резонансної томографії, результати вимірювання внутрішньоочного тиску, результати офтальмологічного огляду, висновки вузькопрофільних фахівців у галузі ветмедицини, виписку з амбулаторного журналу або історії хвороби з клініки ветмедицини тощо). Ветеринарні документи, оформлені спеціалістами в галузі ветмедицини на момент заподіяння тварині ушкодження або в ранній посттравматичний період, можуть бути допоміжним матеріалом для з'ясування клінічного стану тварини (легкий, середньої тяжкості чи тяжкий).

Як виняток можна скористатися засвідченими належним чином копіями ветеринарних документів із підписом лікаря ветмедицини, який надавав ветеринарну допомогу (далі — *ВД*) тварині.

Водночас, відповідно до п. 5.7 Правил, за певних обставин судово-ветеринарний експерт може застосовувати результати досліджень, що проводилися із залученням вузькопрофільних фахівців у галузі ветмедицини, які спеціалізуються в певній сфері ветмедицини: внутрішніх хвороб, хірургії, репродуктології, кардіології, травматології, ендокринології, неврології тощо, не обстежуючи постраждалу тварину особисто. У таких ветеринарних документах має бути зазначено, де, коли й ким досліджувалася підекспертна тварина; які об'єктивні дані було встановлено; яких висновків дійшов залучений фахівець у галузі ветмедицини.

Відповідно до вимог п. 5.36 Правил явища деформації ділянок тіла тварини внаслідок травмування можуть бути оцінені судово-ветеринарним експертом через 21—30 діб із моменту ушкодження та після регресу травматичного набряку м'яких тканин. Тоді необхідно провести *повторне* клінічне дослідження підекспертної тварини з оформленням відповідних ветеринарних документів.

Відповідно до п. 5.36 Правил можна розв'язати питання про виправність або невивправність ушкоджень екстер'єру тварини (після того, як травмовані м'які тканини або переломи кісток скелета повністю загоїлися), але не раніше ніж через 60—90 діб після травмування. Необхідно обов'язково провести повторне судово-ветеринарне дослідження підекспертної тварини.

Якщо тварину не можна доставити судовому експертові, СВЕ проводять за ветеринарними документами, зокрема якісними фотознімками з детальним описанням їх, але винятково у випадках, коли ознаки каліцтва очевидні (п. 7.10 «Методики судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва»⁶¹⁵).

Під час клінічного судово-ветеринарного дослідження живої тварини судовий експерт має встановити об'єктивні дані, отримані за допомогою клінічного,

⁶¹⁴ Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди ...

⁶¹⁵ Методика судово-ветеринарного дослідження тварин ...

інструментального, візуалізаційного, лабораторного дослідження, згідно з абз. 4 п. 2.2 Інструкції № 1⁶¹⁶ і п. 5.1 Правил⁶¹⁷. На цій стадії експертного дослідження діагностують характер ушкоджень (рана, садно, синяк тощо), хворобливі зміни в органах або на ділянках тіла, якщо такі є. Окремо виявляють органи без морфофункціональних змін. Алгоритм клінічного судово-ветеринарного дослідження живої тварини не є сталим, він може коригуватись залежно від травмованої ділянки або органів (*Status localis*), характеру ушкоджень, давності виникнення, а також з урахуванням обставин спричинення шкоди здоров'ю тварини, її видової належності, віку, статі, фізіологічного стану, питань, поставлених у процесуальному документі про призначення судово-ветеринарної експертизи.

Під час клінічного судово-ветеринарного дослідження живої підекспертної тварини для визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної її здоров'ю, обов'язковим і першочерговим є дослідження загального стану тварини, її габітусу, шкіри і волосяного покриву, видимих слизових оболонок, поверхнево розташованих лімфатичних вузлів, кісток скелета, суглобів, скелетних м'язів; параметрів температури, частоти пульсу й дихання; а також указує, чи виявлені у тварини клінічні ознаки інфекційних хвороб.

Наведемо приклад алгоритму клінічного судово-ветеринарного дослідження габітусу підекспертної тварини, який дає змогу відрізнити хвору тварину від здорової. Судветексперт установлює: 1) загальний стан тварини: задовільний, пригнічений (апатія, ступор, сопор, кома), збуджений (страх, нервовість, буйство, агресивність); 2) положення тіла в просторі: фізіологічне, неприродне (вимушено стояче або вимушено лежаче); 3) позу: природна чи неприродна («спостерігаюча», «маятникоподібного коливання», «сидячої або лежачої собаки», «єгипетського сфінкса», «астронома» тощо); 4) рухи: природні чи вимушені (безцільне блукання, манежні, валикоподібні та обертальні, вперед і назад тощо); 5) конституцію (ніжна, щільна, груба, рихла); 6) реакцію тварини на маніпуляції з нею. Наприклад: «Загальний стан кішки з кличкою Вікторія задовільний. Положення тварини в просторі фізіологічне, природне. Поза природна, кішка з обережністю змінює її в просторі. Рухи вушних раковин і хвоста активні. Тілобудова тварини правильна, симетрична. Угодованість середня; конституція щільна; темперамент добрий; координація рухів збережена, природна, обережна. Під час судово-ветеринарного дослідження тварина соціалізована, агресії не виявляє. Тварина із цікавістю й острахом спостерігає за довкіллям (приміщенням ветеринарної клініки)».

Далі судветексперт визначає в підекспертної тварини температуру, частоту пульсу й дихання, а також указує, чи виявлені в неї клінічні ознаки інфекційних хвороб. Наприклад: «Ректальна температура тіла становить 39,0 °C (фізіологічна норма — 38,0—39,5 °C). Пульс на a.femoralis: 125 уд./хв (фізіологічна

⁶¹⁶ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁶¹⁷ Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди ...

3.3. Методологія судово-ветеринарного дослідження живих підекспертних тварин

норма — 110—130 уд./хв). Частота дихання — 25 дих. пошт./хв (фізіологічна норма — 20—30 дих. пошт./хв). Клінічних ознак інфекційних хвороб не виявлено».

Після завершення дослідження загального стану тварини, її габітусу, шкіри й волосяного покриву, видимих слизових оболонок, поверхнево розташованих лімфатичних вузлів, кісток скелета, суглобів та скелетних м'язів судветексперт спрямовує увагу на дослідження ушкоджень, виявлених на тілі тварини, зазначаючи їх локалізацію, кількість, характер. Наприклад: «Посттравматичне хірургічне видалення правого очного яблука» або «рана в ділянці дорсальної поверхні лівого п'ястка — це відкрита, забита, неглибока рана, непроникна. Дном ранового каналу є кістки зап'ястка, краї рани та стінки ранового каналу просочені кров'ю, набряклі, рана на дотик болюча, гаряча, рановий просвіт зяючий; рана не забруднена, містить невелику кількість серозно-гнійного ексудату», або «повна втрата правого ока, а отже, стійка втрата функції зору на праве око», або «травматична атрофія правого вискового м'яза».

Далі на стадії аналітичного (роздільного) експертного дослідження судветексперт переходить до клінічного судово-ветеринарного дослідження стану систем органів, зокрема кровообігу, дихання, сечовиділення, статевих, молочної залози, нервової системи, чуття. Повне дослідження всіх систем організму необхідне тому, що тварина не може вказати на больові відчуття в організмі, і їх має виявити судово-ветеринарний експерт за допомогою спеціальних методів; дослідження систем організму дасть змогу виявити ускладнення основного ушкодження або захворювання, супутні та фонові патології. Так, досліджуючи внутрішні органи, установлюють їх розташування в організмі (природне чи зміщене), межі перкуторного поля (не збільшені, збільшені, зменшені), особливості чутливості органів (болючі чи безболісні), величину (не збільшені, збільшені, зменшені), рухливість (помірно рухливі, нерухливі, виражено рухливі), консистенцію (помірно щільні, щільні, пухкі), симетрію (для парних органів: симетричні, асиметричні), а також температуру шкіри в проєкції розташування органа (помірно тепла, гаряча, холодна).

Кожен внутрішній орган тварини досліджують за встановленим у судово-ветеринарній практиці порядком. Для прикладу наведемо алгоритм клінічного судово-ветеринарного дослідження серця. Для цього судветексперт визначає загальний стан тварини: природний чи пригнічений; виявляє вимушені пози (витагнута шия, опущена голова, широко розставлені грудні кінцівки); поведінку тварини (стогне під час лягання, вставання та дефекації, уникає різких рухів і поворотів); наявність холодних, безболісних, розлитих, тістоподібної консистенції набряків у ділянці міжщелепного простору, підгруддя, живота, у нижніх ланках тазових кінцівок; синостозність шкіри, знижений тонус скелетних м'язів; серцевий поштовх (помірний чи посилений); перкуторні межі серця (не змінені чи зміщені), перкуторний звук (притуплений чи тупий, тимпанічний), ділянка відносного серцевого притуплення (зменшена чи збільшена); чутливість ді-

лянки серця (болюча чи безболісна). Досліджуючи тони серця, констатує їхню ритмічність, чіткість, присутність сторонніх шумів, тембр, силу (посилення або послаблення першого й другого тону, а також подовження, розщеплення, роздвоєння чи акцентування їх), наявність шумів серця. Наприклад: «Поле перкуторного притуплення серця не змінене. Больової реакції кішки під час перкусії ділянки серця немає. Тони серця помірно дзвінкі й чіткі. Сторонніх звуків у серці, а також позасерцевих (шумів) немає».

Подібні алгоритми клінічного судово-ветеринарного дослідження розроблено для з'ясування стану інших органів та систем організму, зокрема органів дихання, сечовиділення, статевих органів, молочної залози, нервової системи, органів чуття. Наприклад: «Під час клінічного судово-ветеринарного дослідження органів дихання встановлено, що дихальні рухи спокійні, симетричні, ритмічні. Тип дихання — грудний. Кашель, хрипи та витікання з носа відсутні. Контури ніздрів чіткі, рівні, не змінені. Ніздрі та носові ходи вільнопрохідні. Носова порожнина без стороннього вмісту, набряків, припухлостей, ран, ерозій, крововиливів. Трахея й гортань займають природне анатомічне положення, шкіра в проєкції цих органів помірно тепла, вони безболісні під час пальпації. У гортані — ларингеальний тип дихання. Грудна клітка округлої форми, симетрична, шкіра в її проєкції помірно тепла, не болюча під час пальпації, набряки й емфіземи в підшкірній клітковині відсутні. У проєкції легень чується чіткий атимпанічний (легеневий) звук та лише основні бронхо-пульмональні дихальні шуми. Патологічних дихальних шумів немає».

За певних обставин виникає необхідність у застосуванні інструментальних рентгенологічних, ультрасонографічних, томографічних та інших візуалізаційних методів дослідження живої підекспертної тварини⁶¹⁸. Наочно проілюструємо результати комп'ютерно-томографічного дослідження голови собаки, на якого було здійснено умисний наїзд автомобілем (рис. 3.10): «На серії комп'ютерних томограм голови собаки з кличкою Рекс визначається консолідуючий перелом дорсальної пластинки лобової пазухи зліва протяжністю до 13,0 мм. Пневматизація лівої лобової пазухи не зменшена. Пневматизація клиноподібної пазухи частково знижена за рахунок м'яко-тканинного компонента, щільністю до ± 146 HU. Пневматизація комірок решічастого лабіринту не змінена, крім ростральних (передніх) відділів, у яких визначається гіпертрофія пристінкової слизової оболонки. Рідини в приноскових пазухах та ознак викривлення кісткової частини носової перегородки не виявлено. Висковонижньощелепні суглоби симетричні, кістково-деструктивні зміни відсутні. Ділянка турецького сідла й хізматична ділянка не змінені. Зовнішні й внутрішні слухові проходи симетричні, пухлин у них не виявлено. Пневматизація

⁶¹⁸ Correia Sousa Périssé J. P, de Carvalho Miranda Rosati Rocha A. L., Lessa Coelho R., Guerra Campanario B., Rosati Rocha L. F. Duodenal Laceration Due to Blunt Trauma Caused by Horse Kick: A Case Report and Literature Review. *Am J. Case Rep.* 2020. 21:e927461. DOI: 10.12659/AJCR.927461 (дата звернення: 01.02.2024).

3.3. Методологія судово-ветеринарного дослідження живих підекспертних тварин

барабанних міхурів збережена. Слухові кісточки (молоточок, стріменце й ковадло) справа і зліва прослідковуються. Барабанна перетинка зліва прослідковується фрагментарно, з ознаками її ушкодження, товщина — до 1,2 мм зліва, до 1,0 мм справа. На серії комп'ютерних томограм орбіт і лицьового скелета в проекції порожнин орбіт додаткові утворення не визначаються, порожнини орбіт симетричні. Кістково-деструктивних змін не виявлено, кісткові канали зорових нервів симетричні, не деформовані. Очні яблука без деформацій. М'язи очних яблук симетричні, розміри й структура їх без видимих змін. Ретробульбарний простір без об'ємних утворень, ретробульбарна клітковина гомогенна. **Висновок.** КТ — картина консолидуючого втисненого перелому лобової кістки зліва. Фрагментація барабанної перетинки зліва з ознаками ушкодження».

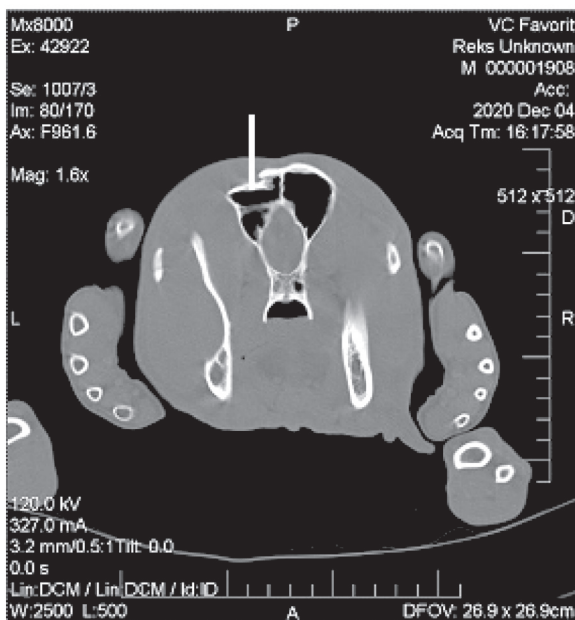

Рис. 3.10. Утиснений багатоуламковий перелом лобової кістки черепа зліва з пролабацією уламків у ліву лобову пазуху в собаки з кличкою Рекс. Комп'ютерна томографія. Скриншот

Доволі розповсюдженим методом дослідження є ультразвукографія (ультразвукова діагностика) — допоміжний, уточнювальний метод діагностики під час судово-ветеринарного дослідження живої підекспертної тварини, який дає змогу дати експертну оцінку стану внутрішніх органів, оцінюючи сукупно ступінь тяжкості тілесних ушкоджень тварини, особливо за поєднаної травми, коли реєструється ушкодження органів опорно-рухового апарату і внутрішніх органів. Наочний приклад — результати ультразвукографічного дослідження

кота з кличкою Гарік (рис. 3.11), який був об'єктом СВЕ автора цієї наукової публікації: «Межі печінки не збільшені, її контури рівні, нечіткі, ехогенність не змінена, структура паренхіми неоднорідна; сітка кровоносних судин без особливостей. Жовчний міхур: безболісний, його розміри — 4,74×2,91 см, правильної форми; товщина стінки — до 0,10 см; заповнений анехогенною рідиною рівномірної консистенції. Шлунок: структура оболонок не порушена, ехогенність не змінена; товщина його стінки — до 0,39 см. Тонкий кишечник: структура оболонок стінки кишечника без змін; ехогенність не змінена; товщина стінки — до 0,27 см; перистальтика кишечника візуалізується, вона активна. Лімфатичні вузли черевної порожнини без анатомічних особливостей. Селезінка: контури нерівні, чіткі, вона збільшена в розмірах; структура паренхіми неоднорідна, підвищена; селезінкові вени не розширені. Підшлункова залоза не досліджувалася через затруднення діагностики. Права нирка: розташована анатомічно правильно, контури рівні, чіткі; розмір — 6,65×3,34 см, ниркова лоханка не розширена; товщина паренхіми — до 0,60 см. Ліва нирка: розташована анатомічно правильно, контури рівні, чіткі; кортико-медулярна диференціація виражена; розмір — 6,91×3,68 см; ниркова миска не розширена; товщина паренхіми — до 0,62 см. Сечовий міхур: помірно заповнений, його форма правильна; товщина стінки — 0,17 см; його порожнина анехогенна; спостерігається незначна кількість осаду. Передміхурова залоза: розмір — 2,66×3,61 см, капсула збережена, контури рівні, чіткі; ехоструктура однорідна, грубозерниста. **Висновок.** Ознаки дифузних змін паренхіми печінки й селезінки, спленомегалії (збільшення селезінки в розмірах)».

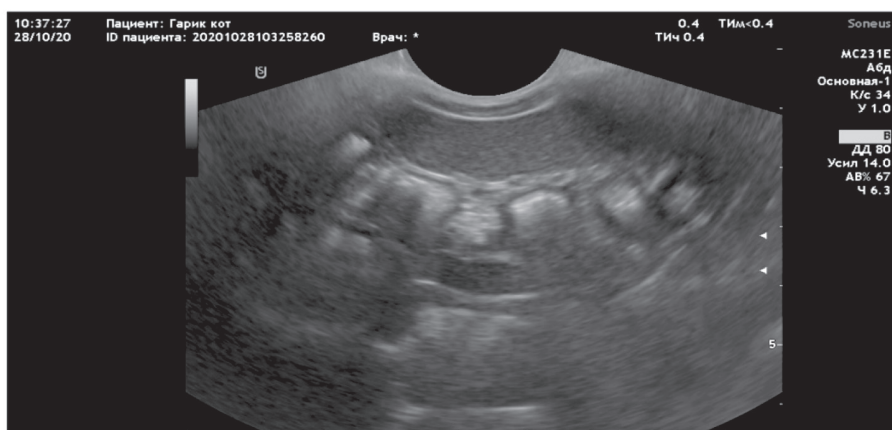

Рис. 3.11. Кишечник із вмістом кота з кличкою Гарік.
Ультрасонографія. Скриншот із диска.
Архів ННЦ ІСЕ. 2021 р.

3.3. Методологія судово-ветеринарного дослідження живих підекспертних тварин

Оцінити клінічний стан підекспертної тварини та об'єктивно встановити ступінь тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, у більшості випадків неможливо без лабораторних досліджень біологічного матеріалу організму тварини (крові, калу, сечі, вмісту шлунка, жовчі, ліквору, випоту, молока тощо) із застосуванням гематологічних, токсикологічних, гістологічних, цитологічних, мікробіологічних, імунологічних, паразитологічних методів тощо. Результати лабораторних досліджень доцільно систематизувати в такий спосіб: 1) без відхилень від установлених норм; 2) відхилення від норми в бік збільшення або зменшення. Оцінювання результатів застосування інструментальних та лабораторних методів судово-ветеринарного дослідження має бути аргументованим, повним, мотивованим, науково обґрунтованим, чітким, конкретним, зрозумілим, базуватися на фактичних даних та спеціальних ветеринарних знаннях. Такий підхід забезпечить обґрунтування виявлених змін взаємозв'язком зі станом уже досліджених органів організму, а сукупно — поставити правильний СВД.

Наприклад, результати гематологічного дослідження підекспертного собаки з кличкою Рекс: «*Клінічний аналіз крові від ХХ.ХХ.20ХХ*. Поміж досліджених показників вищою за норму є кількість еозинофілів (результат — 8 %, норма — 0—6 %, перевищення на 33 %). Інші показники — у межах фізіологічної норми, зокрема еритроцити, середній об'єм еритроцита, розподіл еритроцитів, вміст гемоглобіну, середній вміст гемоглобіну в еритроциті, середня концентрація гемоглобіну в еритроциті, гематокрит, лейкоцити, сегментоядерні нейтрофіли, моноцити, лімфоцити, швидкість осідання еритроцитів, вміст тромбоцитів, середній об'єм тромбоцитів, розподіл тромбоцитів, тромбокрит.

Біохімічний аналіз крові від ХХ.ХХ.20ХХ. Поміж досліджених показників вищими за норму є: лужна фосфатаза (результат — 130 од/л, норма — 10,6—76,0 од/л, перевищення на 71 %) і АСТ (результат — 51,0 од/л, норма — 8,9—43,0 од/л, перевищення на 19 %). Інші показники — у межах фізіологічної норми, зокрема вміст глюкози, креатиніну, сечовини, альфа амілази, альбумінів, глобулінів, аланінамінотрансфераза (АЛТ), гама-глутамілтрансфераза (ГГТ), холестерину, тригліцеридів; рівень загального білка, альбуміново-глобулінового співвідношення, загального білірубіну».

Отримані під час інструментальних, апаратурних або лабораторних досліджень зображення (рентгенівські знімки, диски із записом КТ-зображень, зображення результатів ультрасонографічного дослідження тощо) і результати лабораторних досліджень мають зберігатись у наглядних експертних провадженнях і на вимогу органу (особи), який (яка) призначив(ла) судово-ветеринарну експертизу, можуть надаватись їм для ознайомлення. Зображення поміщають переважно у фототаблиці, які є додатками до висновку судового експерта.

Після проведення клінічного, інструментального, візуалізаційного та лабораторного досліджень підекспертної тварини судово-ветеринарний експерт формує СВД на підставі даних анамнезу, результатів клінічних і лабораторних

досліджень, висловлений у нозологічних термінах, передбачених загально-прийнятими класифікаціями й номенклатурами хвороб. Діагноз відображає причину, механізм розвитку, патоморфологічні ознаки й функціональні прояви захворювання або травми. Він формулюється точно, повно, чітко, коротко, логічно, без будь-яких пояснень і обґрунтувань.

Структура діагнозу передбачає послідовний виклад нозологічних форм: основного захворювання (ушкодження), ускладнення, супутньої та фонові патології. Наприклад: «СВД: множинні механічні, забиті, відкриті, поверхневі, непроникні рани грудних і тазових кінцівок, ділянки шиї, забій грудної клітки, садно в ділянці лівої колінної складки».

У результаті роздільного дослідження виокремлюють два комплекси ознак: *загальні* (без морфо-функціональних змін) та *окремі* (із морфофункціональними змінами, що характеризують органи або ділянки тіла живої підекспертної тварини в обсязі, достатньому для встановлення СВД). Наприклад: у разі дії колючого предмета діагностичними ознаками є зяюча рана в ділянці нижньощелепного простору з проникненням у під'язиковий простір; зяюча рана до 2 см у верхній ділянці шиї в проекції середньої сагітальної лінії; у разі дії твердого предмета з обмеженою поверхнею — травматичні переломи коронок зубів 104 (верхній правий ікл), 103 (верхній правий третій різець), 202 (верхній лівий другий різець), численні гематоми м'яких тканин голови; у разі відкритої черепно-мозкової травми — перелом гілки лівої нижньощелепної кістки, забита рана потиличної ділянки зліва, крововилив у шкірний клапоть голови зліва, синець лівої вушної раковини; у разі закритої травми черева — крововилив у більший сальник, повні поперечні переломи 7—10-го ребер справа по лінії середини висоти правої реберної стінки з ушкодженням міжреберних м'язів і пристінкової очеревини, розрив правої латеральної частки печінки.

Під час аналітичного судово-ветеринарного дослідження живої тварини застосовують комплекс методів, зокрема загальні: діалектичний метод і методи логіки (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, ідеалізація, абстрагування тощо), спостереження, вимірювання, опис, побудови гіпотез, планування, моделювання тощо; окремі методи (інструментальні й лабораторні, зокрема методи променевої діагностики (рентгенографічний, рентгеноскопічний), метод магнітнорезонансної томографії, спіральної комп'ютерної томографії, метод ультрасонографічного дослідження, гематологічні, паразитологічні та мікробіологічні методи; мікроскопія, судова фотографія тощо), спеціальні методи, функції яких виконують методики розв'язання конкретних експертних завдань, зокрема методика клінічного судово-ветеринарного дослідження тощо⁶¹⁹.

Проведення судово-ветеринарного клінічного дослідження живої тварини на аналітичній стадії вимагає від судового експерта використання різних технічних засобів. Із цією метою можна застосовувати як прості прилади (ви-

⁶¹⁹ Яценко І., Сімакова-Єфремян Е., Дереча Л. Методи судової експертизи та їх застосування ... DOI: 10.32353/khrife.2.2021.04 (дата звернення: 01.08.2024).

3.3. Методологія судово-ветеринарного дослідження живих підекспертних тварин

мірювальну лінійку, лупу, мікроскопи різного функційного призначення, ваги, джерело ультрафіолетового й інфрачервоного освітлення, фотоапарат, рулетку з вимірювальною металевою стрічкою, вимірювальні циліндри, окуляри зі звичайного скла для захисту очей) та інструменти (пінцети, зонди гудзикові та жолобуваті, ін'єкційні шприци, кювети, тази, бачки, скляний посуд для поміщення біологічного матеріалу, скляні пляшки), так і складне аналітичне обладнання (плесиметр, перкусійний молоточок, фонендоскоп, стетоскоп, ртутний максимальний термометр, електротермометр, рентгенівський апарат, апарат для ультрасонографії, ендоскоп, сфінгограф, осцилограф, флебограф, електрокардіограф, електроенцефалограф, біохімічний аналізатор крові, мікроскоп тощо).

У процесі проведення судово-ветеринарного дослідження живої тварини судовий експерт вилучає біоптати для гістологічного, гістохімічного або цитологічного аналізу, біологічні рідини організму (кров, сечу, кал, жовч, транссудат, ексудат, синовію), уміст шлунка для проведення додаткових інструментальних і лабораторних досліджень (зокрема фізичних, біохімічних, хімічних, мікроскопічних, бактеріологічних, вірусологічних, мікологічних, паразитологічних, токсикологічних, імунологічних, молекулярно-генетичних тощо). Під час дослідження ділянки ушкодження можна виявити сторонні включення, зокрема частинки деревини, кіптяву, зерна пороху, частинки металу, уламки скла, мінеральні масла, бруд тощо. Для їх виявлення застосовують різні методи дослідження, зокрема люмінесценцію в ультрафіолетових променях, газорідинну хроматографію, фотографування об'єкта в інфрачервоних променях, метод кольорових відбитків та емісійний спектральний аналіз, гістологічне дослідження, мікроскопію, рентгенографію, центрифугування змивів дистильованою водою, кольорову пробу з крезоловим червоним, стереомікроскопію тощо.

Часто, щоб розв'язати певні експертні завдання, спеціальних знань і фахових компетентностей судветексперта недостатньо, тому призначають комплексну судову експертизу, наприклад, ветеринарно-біологічну, ветеринарно-балістичну, ветеринарно-хімічну, ветеринарно-токсикологічну тощо, які розширюють пізнавальні можливості судової експертизи⁶²⁰.

Після судово-ветеринарного дослідження живої тварини, а також дослідження матеріалів справи з урахуванням експертних завдань, поставлених на розв'язання, судовий експерт висуває обґрунтовані припущення про стан об'єктів, наданих на дослідження (живих підекспертних тварин), першочергові, проміжні та кінцеві обставини, що підлягають установленню під час судово-ветеринарного дослідження, тобто експертні версії. Останні можуть бути загальними, наприклад, визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, та окремими, за допомогою яких розв'язують проміжні експертні завдання, наприклад, з'ясування характеру ушкодження або причини захворювання, локалізації ушкоджень, їх кількості, механізму, послідовності,

⁶²⁰ Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади ...

черговості, давності заподіяння, характерних ознак у тілі тварини, за якими можна встановити характер та особливості предмета, яким заподіяно тілесні ушкодження тощо.

Деталізація окремих експертних версій може бути пов'язана з урахуванням нозології хвороби або виду ушкодження, зокрема, заподіяних механічних ушкоджень гострими⁶²¹ або тупими⁶²² предметами, дією високої⁶²³ або низької температури⁶²⁴, отруєнням⁶²⁵, ураженням електричним струмом⁶²⁶, вогнепальними ушкодженнями⁶²⁷ тощо. Ці версії можна дослідити під час комплексних судово-експертних досліджень.

Розв'язання завдань СВЕ неможливе без висунення гіпотези, її перевірки та уточнення, коригування та достовірного, правдивого судження, яке й буде основою формулювання висновку експерта за результатами проведеної судово-ветеринарної експертизи.

Із висунутих версій необхідно зосередитися на тій, яка є найбільш підтвердженою в процесі судово-ветеринарного дослідження. Наприклад, розв'язуючи діагностичне експертне завдання щодо отриманих тілесних ушкоджень тварини, судово-ветеринарним експертом виявлено рану в ділянці грудної клітки собаки з такими характеристиками: форма — неправильно-овальна, краї — нерівні, з осадненням та крововиливами, кінці — у вигляді тупого кута, у глибині кутів реєструються тканинні перетинки, дном рани є підлеглі тканини. Першою версією може бути забита рана внаслідок дії тупого предмета, другою — рубана рана внаслідок дії рубаючого предмета. Зважаючи на умови аналізованого експертного випадку, правильним висновком є перша версія, тобто забита рана, що утворилася внаслідок дії тупого предмета, адже рубані рани характеризуються веретеноподібною формою, краї — рівні або дещо зазубрені, кінці рани — гострі або М-подібні, стінки — гладкі, у глибині

⁶²¹ Siqueira A., Campusano Cuevas S. E., Salvagni F. A., Maiorka P. C. Forensic Veterinary Pathology: Sharp Injuries in Animals. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 979–987. DOI: 10.1177/0300985816655850 (дата звернення: 01.02.2024).

⁶²² Bramati P. S., Heinert L. F., Narloch L. B., Hostetter J., Finkielman J. D. Animal-Related Motorcycle Collisions in North Dakota. *Wilderness & environmental*. Vol. 23. Is. 1. Pp. 65–69. DOI: 10.1016/j.wem.2011.09.008 (дата звернення: 01.02.2024); Gottlieb D. L., Prittie J., Buriko Y., Lamb K. E. Evaluation of acute traumatic coagulopathy DOI: 10.1111/vec.12525 (дата звернення: 01.02.2024).

⁶²³ Bruchim Y., Loeb E., Saragusty J., Aroch I. Pathological Findings in Dogs DOI: 10.1016/j.jcra.2008.07.011 (дата звернення: 20.02.2024); Полтава К. О. Кримінологічна оцінка рівня і динаміки DOI: 10.32842/2078-3736/2020.1-2.22 (дата звернення: 15.03.2023).

⁶²⁴ Gethöffer F., M. Gregor K., Zdora I., Wohlsein P., Schöttes F., Siebert U. Suspected Frostbite Injuries DOI: 10.3390/ani12202777 (дата звернення: 01.02.2024).

⁶²⁵ Sniegocki T., Sell B., Posyniak A. The Usefulness of MS3 DOI: 10.3390/molecules24203765 (дата звернення: 01.02.2024).

⁶²⁶ Siqueira A., Campusano Cuevas S. E., Salvagni F. A., Maiorka P. C. Forensic Veterinary Pathology: Sharp Injuries DOI: 10.1177/0300985816655850 (дата звернення: 01.02.2024).

⁶²⁷ Li Q., Deng D., Tao J., Wu X., Yi F., Wang G., Yang F. Ultrasonic imaging of gunshot wounds DOI: 10.4238/2015.april.30.1 (дата звернення: 01.02.2024).

3.3. Методологія судово-ветеринарного дослідження живих підекспертних тварин

кутів рани відсутні тканинні перетинки, довжина і глибина рани переважають над шириною.

На стадії роздільного експертного дослідження судветексперт, ураховуючи висунуті експертні версії, складає алгоритм дослідження підекспертної тварини (алгоритмічний спосіб), який передбачає окреслення обсягу й характеру експертного дослідження, залучення необхідних методик, прийомів і засобів. Розв'язання алгоритмічних завдань можливе за умови, що існує практика подібних судово-ветеринарних досліджень, розроблено методики дослідження, методичні рекомендації, а характер травм має типові ознаки. У цьому випадку судовий експерт за результатами судово-ветеринарного дослідження приходить до стандартних рішень.

Прикладом такої типової методики є методика клінічного судово-ветеринарного дослідження живої тварини з метою встановлення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, а також каліцтва. Наприклад, за результатами дослідження встановлено, що повна втрата лівого ока, яка призвела до стійкої втрати зору на ліве око, є тяжким тілесним ушкодженням за ознакою стійкої втрати органа і його функції, а також каліцтвом; закритий косий перелом правої виличної кістки є ушкодженням середньої тяжкості за ознакою тривалості розладу здоров'я, тобто понад 21 добу; травматичне видалення правого нижнього ікла (404 за одонтологічною картою) та садно в ділянці правої лопатки є ушкодженнями легкого ступеня, що не спричинило короточасного розладу здоров'я або втрати здатності до виконання корисної роботи та має незначні наслідки тривалістю не більше 6 дів.

Евристичний спосіб придатний для експертних завдань, для розв'язання яких на момент дослідження судово-ветеринарні методики не розроблено. Такі нетипові ситуації потребують від судового експерта розв'язання за аналогією, тобто із застосуванням близьких методик, апробованих у клінічній практиці ветмедицини. Ч. 1 ст. 299 КК передбачає кримінальну відповідальність за тілесні ушкодження тварини, що призвели до каліцтва. Каліцтво підекспертної тварини встановлюють виключно за допомогою судово-ветеринарної експертизи, проте методики його визначення донині не було. 2021 року автором цієї наукової публікації у співавторстві було розроблено таку методику в ННЦ ICE ⁶²⁸.

Особливості алгоритму та способів розв'язання діагностичного експертного завдання залежать від клінічного стану підекспертної тварини, виду ушкодження, інформативності окремих ознак і впливають на результативність дослідження і ступінь користування ним для укладання висновку експерта.

Наприклад: «На момент проведення судово-ветеринарної експертизи _____ (дата) стан собаки з кличкою Барон за клінічними ознаками середньої тяжкості незагрозливий для життя, а ушкодження, спричинені тварині, сумісні з життям».

⁶²⁸ Методика судово-ветеринарного дослідження тварин ...

Після закінчення роздільного (аналітичного) дослідження судветексперт аналізує і синтезує отримані дані та переходить до порівняльного дослідження.

3. Порівняльна стадія експертного дослідження

Ця стадія необхідна для аналізу патологій або ушкоджень, виявлених у під-експертної тварини під час роздільного дослідження та порівняння їх із загальновідомою нормальною будовою та функцією органів і тканин організму, визначення природи таких відхилень (закономірні або випадкові, істотні або несуттєві), а також порівняння окремих ушкоджень між собою, наприклад, для з'ясування черговості їх заподіяння, давності виникнення тощо. На цій стадії першочергово порівнюють виявлені клінічні макроскопічні патогномонічні (специфічні для конкретного виду ушкодження або хвороби) ознаки з результатами інструментальних та лабораторних досліджень.

На порівняльній стадії застосовують метод порівняння, методи математичної статистики результатів вимірювань, а наприкінці судово-ветеринарний експерт формулює судово-ветеринарний діагноз.

Судово-ветеринарний діагноз — це стислий і точний висновок про сутність захворювання і/або травми та стан хворої тварини, сформульований судово-ветеринарним експертом на підставі анамнестичних даних, результатів клінічного судово-ветеринарного та лабораторного дослідження, що відображає її нозологію, етіологію, патогенез та механізм, відповідно до загальноприйнятих класифікацій ветеринарної номенклатури, сутність ушкоджень або захворювання (як визначено під час судово-ветеринарної експертизи трупів тварин). На практиці здійснюють побудову діагнозу за етіологічним або функціональним принципами. Для судово-ветеринарного діагнозу загальноприйнятою є його тричленна рубрикація для фіксування основного ушкодження або захворювання, ускладнення основного ушкодження або захворювання, поєднаних, супутніх і фонових ушкоджень або захворювань у вигляді нозологічних одиниць.

Основним завданням судово-ветеринарного експерта є визначення основної та безпосередньої причини розладу здоров'я, визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, та підтвердження або спростування наявності каліцтва.

4. Синтезуюча стадія (стадія оцінювання результатів експертного дослідження)

Ця стадія є заключною у складному технологічному процесі експертного дослідження живої підекспертної тварини. Судовий експерт аналізує отримані на попередніх стадіях результати, піддає критичній оцінці варіацію альтернатив, остаточно оцінює отримані дані, визначає комплекс і експертну значущість, тобто діагностичну інформативність патогномонічних (найбільш характерних) ознак на підставі обґрунтовано застосованого комплексу методів дослідження відповідно до п. 1.4 Інструкції № 1⁶²⁹. Наприклад, для колотої рани характер-

⁶²⁹ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

3.3. Методологія судово-ветеринарного дослідження живих підекспертних тварин

ними є такі ознаки: вхідний рановий отвір менший за поперечник предмета, яким завдано травму, а форма вхідного ранового отвору залежить від форми перерізу предмета, краї рани з осадженням та іржею з поверхні предмета, стінка ранового каналу рівна, довжина ранового каналу перевищує інші його параметри, у кістках формуються дірчасті переломи.

Цей процес потребує залучення діалектичного методу і методів формальної логіки (аналіз, синтез, дедукція, індукція) та формує внутрішнє переконання експерта, на підставі якого базуються висновки експерта⁶³⁰. Результати стадії оцінювання експертного дослідження судово-ветеринарний експерт викладає в синтезуючому розділі дослідницької частини висновку експерта.

Ознаки ушкодження або хворобливі зміни, виявлені в живій підекспертної тварини, оцінюють у певній послідовності: 1) ознаки, що характеризують основне ушкодження або захворювання, яке призвело до розладу здоров'я тварини; 2) ознаки, що характеризують ускладнення основного ушкодження або захворювання; 3) ознаки, що характеризують конкуруючі, супутні та фонові ушкодження або захворювання.

Експертне оцінювання виявлених у живій підекспертної тварини ушкоджень або захворювань робиться на підставі наукового обґрунтування їхньої природи та патогенезу, спирається на новітні наукові досягнення в галузі ветеринарної медицини, судово-ветеринарної експертизи та інших суміжних наук.

Експертне оцінювання результатів проведеного судово-ветеринарного дослідження живої підекспертної тварини доцільно починати із зазначення видової належності тварини, її статі, віку та фізіологічних особливостей. Наприклад, якщо судово-ветеринарним експертом буде встановлене й зазначене у висновку, що тілесні ушкодження заподіяно самці тварини у стані вагітності, то це може бути кваліфікуючою ознакою під час винесення судом вироку за кримінальним провадженням.

Фіксування результатів судово-ветеринарного дослідження живих підекспертних тварин може здійснюватися спеціально розробленими в СВЕ об'єктивними критеріями оцінювання. Наприклад, у діагностичних судово-ветеринарних дослідженнях нирок судовий експерт зазначає про їх анатомічне положення (природне, зміщене), рухливість (рухливі, нерухливі), чутливість (болючі, безболісні), величину (збільшені, зменшені), характер поверхні (гладенька, борозенчаста); контури (чіткі, нечіткі), диференціація кіркової та мозкової зон (добре виражена, стерта, невиражена, гомогенна, ехонегативна), ниркова миска (не збільшена, збільшена чи містить камені).

Під час укладання висновку експерт спирається на об'єктивні судження про виявлені та досліджені ушкодження або хвороби з акцентом на детальному описі ділянки ушкодження або травмованого органу. Достовірно аргументується характер, локалізація, механізм, черговість та послідовність, давність заподіяння, чи відчувала тварина біль від заподіяних ушкоджень у посттрав-

⁶³⁰ Воробчак А. Р. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2019. 231 с.

матичному періоді, обґрунтовується причиново-наслідковий зв'язок між характером ушкодження і ступенем тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, з обов'язковим урахуванням основного, супутнього і фонового ушкодження або захворювання.

Одним із важливих питань, яке має розв'язати судовий експерт на стадії оцінювання результатів судово-ветеринарного дослідження живої підекспертної тварини, є судово-ветеринарне визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, яке здійснюється за розробленими автором цієї публікації (у співавторстві) ветеринарними критеріями⁶³¹. Розпочинають цей процес із виявлення ознак шкоди, заподіяної здоров'ю тварини тяжкого ступеня, зокрема за критерієм небезпеки для життя в момент їх заподіяння, виявляючи хоча б одну із 32 ознак, регламентованих Правилами⁶³². Далі аналізують незагрозливі для життя ушкодження, що належать до тяжких за наслідком ушкодження, тобто повної або часткової втрати органа або його функцій. Також з'ясовують факт травматичного переривання вагітності та знівечення (спотворення) екстер'єру тварини.

У разі якщо тяжкий ступінь шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, не підтверджується, то переходять до аналізу ушкоджень середнього ступеня тяжкості, в основі якого — стійкість втрати здатності до виконання корисної роботи строком понад 21 добу⁶³³. Проте якщо не підтверджуються й ознаки середнього ступеня шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, то це ушкодження легкого ступеня тяжкості без розладу здоров'я зі скороминущими наслідками, тобто строком до 6 діб, або такими, що спричинили короточасний розлад здоров'я строком від 6 до 21 доби⁶³⁴.

На стадії оцінювання судовий експерт також має розв'язати питання про давність заподіяння тварині тілесного ушкодження. Нині це питання в судово-ветеринарній експертизі недостатньо досліджене та експериментально підтверджене, проте можна застосовувати дані, напрацьовані у клінічній ветеринарній хірургії. У зв'язку з цим судовий експерт може констатувати, що встановити давність заподіяння ушкодження тварині неможливо, якщо сукупність ознак для цього в підекспертної тварини недостатня або взагалі відсутня. Якщо ж у процесі судово-ветеринарного дослідження буде встановлено достатню кількість ознак, що характеризують давність заподіяння тварині

⁶³¹ Яценко І. В., Парилівський О. І., Жиліна В. М. Порядок судововетеринарного встановлення ступеня тяжкості шкоди ... DOI: 10.32718/nvlvet9928 (дата звернення: 15.02.2024).

⁶³² Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди ...

⁶³³ Parilovsky O. I., Yatsenko I. V., Bogatyreva A. M. Forensic veterinary characteristics of signs of damage to the health of medium-severe animals. *German International Journal of Modern Science*. 2021. № 4. С. 70—75. DOI: 10.24412/2701-8377-2021-4-1-70-75 (дата звернення: 01.02.2024).

⁶³⁴ Парилівський О. І., Яценко І. В. Судово-ветеринарна характеристика ознак шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, легкого ступеня. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (Харків, 15—16.04.2021). Харків, 2021. С. 234—235.

3.3. Методологія судово-ветеринарного дослідження живих підекспертних тварин

ушкодження, то судовий експерт може в категоричній формі стверджувати, що ушкодження підекспертної тварини було завдано в час і за обставин, зазначених у процесуальному документі про призначення СВЕ.

Одним із важливих і новітніх питань, яке має бути розв'язане судово-ветеринарним експертом під час судово-ветеринарного дослідження живої підекспертної тварини, є питання про каліцтво тварини, яке є наслідком тяжких тілесних ушкоджень. Значення розв'язання цього питання для слідства або суду полягає в тому, що, відповідно до ч. 1 ст. 299 КК, «жорстоке поводження з тваринами, що належать до хребетних, у тому числі з безпритульними тваринами, <...> якщо такі дії призвели до тілесних ушкоджень, каліцтва <...>»⁶³⁵ є підставою для притягнення винуватого до кримінальної відповідальності.

Взаємозв'язок між ушкодженням тварини і шкодою, заподіяною їй здоров'ю, підтверджується або спростовується судовим експертом під час визначення причиново-наслідкового зв'язку між ними.

Наприклад, алгоритм судово-ветеринарного виявлення каліцтва тварини: «Розв'язуючи питання про каліцтво підекспертного собаки з кличкою Жук, судово-ветеринарний експерт зазначає, що каліцтвом є стійкі розлади здоров'я тварини внаслідок тілесного ушкодження або його наслідків, уроджених вад розвитку, захворювань, нещасного випадку, що призвело до повної або часткової втрати будь-якого органа чи ділянки тіла тварини або до повної чи часткової втрати лише функцій органа чи ділянок тіла тварини, що за взаємодії тварини із зовнішнім середовищем може призвести до стійкої втрати або значного обмеження можливості забезпечувати фізіологічні прояви життєдіяльності на рівні з іншими тваринами цього самого виду (харчування, розмноження, орієнтацію та переміщення у просторі, координацію рухів, ведення природного способу життя, контакт з іншими тваринами, самозахист, здатність до виконання корисної роботи тощо), а також спотворює зовнішній вигляд тварини через знівечення частин тіла внаслідок їх деформації або фізичної відсутності. З огляду на дані ветеринарних документів, наданих на дослідження за матеріалами кримінального провадження № _____ від XX.XX.20XX р., виданих ветеринарною клінікою «XXXXXXXXXX» (м. _____, вул. _____, 32), у підекспертного собаки розлад здоров'я не призвів до повної або часткової втрати будь-якого органа чи ділянки тіла або до повної або часткової втрати лише функцій органа чи ділянок тіла, також у тварини не виникло стійкої втрати або значного обмеження можливості забезпечувати фізіологічні прояви життєдіяльності, також відсутнє спотворення зовнішнього вигляду тварини через знівечення частин тіла в результаті деформації, а також фізичної відсутності їх. Отже, ознак каліцтва в підекспертного собаки з кличкою Жук немає».

Такий висновок про відсутність каліцтва тварини після заподіяння їй ушкодження можна зробити після вивчення обставин справи, за яких заподіяні

⁶³⁵ Кримінальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

ушкодження, результатів клінічного судово-ветеринарного огляду тварини, дослідження систем організму інструментально й лабораторно, джерел наукової літератури тощо.

Розв'язуючи питання про те, чи відчувала підекспертна тварина біль у момент заподіяння їй ушкодження, а також у посттравматичний період, судово-ветеринарний експерт спирається на дані, отримані під час дослідження тварини щодо характеру ушкоджень, їх кількості, локалізації, ступеня тяжкості тощо. Наприклад, у разі заподіяння тварині ушкодження тяжкого ступеня судовий експерт констатує, що в момент ушкодження та в посттравматичному періоді тварина відчувала нестерпний біль та страждала від заподіяних тілесних ушкоджень. Якщо ж шкода, заподіяна здоров'ю підекспертної тварини, виявиться середнього або легкого ступенів, то судовий експерт може зазначити, що тварина в момент ушкодження та в посттравматичному періоді відчувала помірний біль та короткочасно страждала від заподіяних тілесних ушкоджень.

На стадії оцінювання експертного дослідження формулювання висновків відбувається поетапно: 1) накопичення проміжних висновків, 2) формування на їх підставі остаточних висновків (відповіді на питання, поставлені у процесуальному документі про призначення судово-ветеринарної експертизи, підсумок проведеного дослідження).

Отже, для формування остаточного висновку експерта необхідні достатні експертні підстави, що відповідають принципам законності експертної процедури, незалежності й компетентності судового експерта, всебічності, повноти, наукової обґрунтованості, верифікації, застосування максимально повного обсягу засобів і методів дослідження, а також допустимості й достовірності⁶³⁶.

Внутрішнє переконання судового експерта ґрунтується на результатах клінічного судово-ветеринарного дослідження живої підекспертної тварини, яке містить аналіз морфофункціонального стану окремих систем організму із залученням інструментальних і лабораторних методів, установленому СВД, дослідженні матеріалів кримінального провадження (справи), експертному оцінюванні фактичних даних за конкретною експертизою та упевненості в правильності висновку.

До висновку судового експерта щодо живої підекспертної тварини висуваються такі ж вимоги, як і до висновку експерта щодо результатів судово-ветеринарної експертизи трупа тварини. Висновок має відповідати правилам його укладання, передбаченим Інструкцією № 1⁶³⁷.

У разі проведення комісійної або комплексної судової експертизи висновки також формують за загальними правилами відповідно до Інструкції № 1.

⁶³⁶ Шепітько М. В. Дотримання принципу незалежності судово-експертної діяльності ... URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/13783> (дата звернення: 01.02.2024) ; Пілюков Ю. Процесуальні вимоги до висновку експерта у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 3 (15). С. 99—102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2018_3_19 (дата звернення: 01.01.2024).

⁶³⁷ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

3.3.2. Теоретико-гносеологічна конструкція феномену ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини

Феномен ступеня тяжкості заподіяної здоров'ю тварини шкоди, учення про який в Україні вперше започаткований представниками харківської школи судово-ветеринарних експертів, не був предметом системного дослідження науковців та судових експертів-практиків, що свідчить про актуальність цього наукового напрямку як із теоретичного, так і праксеологічного погляду.

Питання дослідження шкоди, заподіяної здоров'ю тварин, зокрема і для завдань СВЕ, аналізували українські вчені: М. Скрипка, Ю. Бойко, І. Запека, К. Головань⁶³⁸, В. Лемішевський⁶³⁹, М. Скрипка, І. Панікар, Ю. Бойко, Н. Дмитренко, О. Куралес⁶⁴⁰ та ін., включно з ученими харківської наукової школи судово-ветеринарних експертів⁶⁴¹, та зарубіжні теоретики й практики: Р. Nation⁶⁴² (судово-ветеринарні матеріали в практиці діагностичної патології); Р. Blundell та Р. Richards-Rios⁶⁴³ (судово-ветеринарна експертиза в разі сексуального насильства над групою курей); С. Harper⁶⁴⁴ (судово-ветеринарна експертиза в разі браконьєрства); М. Romanucci, R. Fusillo, M. Marcelli,

⁶³⁸ Скрипка М., Бойко Ю., Запека І., Головань К. Практика судово-ветеринарної експертизи щодо психоемоційного стресу в генезі серцевої недостатності та смерті тварин. *Agrarian bulletin black sea littoral*. 2023. Is.106. С. 14–22. DOI:10.37000/abbsl.2023.106.02.

⁶³⁹ Лемішевський В. Судово-ветеринарна експертиза трупа собаки із ознаками насильницької смерті: огляд випадку. *Modern Methods of Diagnostic, Treatment and Prevention in Veterinary Medicine*: Conference (Львів, 18–19.11.2021). Львів, 2021. С. 98–99. URL: <https://nvlvet.com.ua/index.php/conference/article/view/15> (дата звернення: 24.06.2024).

⁶⁴⁰ Скрипка М., Панікар І., Бойко Ю., Дмитренко Н., Куралес О. Патогенез та патоморфологія distraкційної травми в рамках досудового розслідування жорстокого поводження з тваринами. *Scientific Horizons*. 2023. Vol. 26. No. 4. Р. 54–64. DOI: 10.48077/scihor4.2023.54 (дата звернення: 24.06.2024).

⁶⁴¹ Яценко І. В. Вплив новітніх наукових здобутків Харківської наукової школи URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/PROGRESSIVE-RESEARCH-IN-THE-MODERN-WORLD-2-4.03.23.pdf> (дата звернення: 20.03.2024) ; Яценко І. В., Дереча Л. М., Парилівський О. І. Новітні наукові й практичні здобутки та перспективи розвитку судово-ветеринарної експертизи живих тварин в Україні. *Актуальні питання та перспективи розвитку судової експертизи та криміналістики* : мат-ли Міжнарод. наук.-прак. конф. (Одеса, 03.09.). Одеса, 2021. С. 368–373 ; Яценко І., Дереча Л., Казанцев Р. Новейшие научные и практические достижения и перспективы развития судебно-ветеринарной экспертизы трупов животных в Украине. *Современные аспекты судебной экспертизы: теория и практика* : мат-лы Междунар. науч.-прак. конф. судебных экспертиз (Кишинев, 01.10.2021). Кишинев, 2021. Т. 2. С. 94–100.

⁶⁴² Nick Nation P. Forensic submissions in a diagnostic pathology practice: A 10-year review. *Can Vet. J.* 2021. Vol. 62. Is. 4. Pp. 384–388.

⁶⁴³ Blundell R. J., Richards-Rios P. The Forensic Pathology of the Sexual Abuse of a Group of Chickens. *J. Comp. Pathol.* 2022. Vol. 199. Pp. 75–80. DOI: 10.1016/j.jcpa.2022.09.010 (дата звернення: 24.06.2024).

⁶⁴⁴ Harper C. K. Poaching Forensics: Animal Victims in the Courtroom. *Annu Rev Anim Biosci.* 2023. Vol. 11. Pp. 269–286. DOI: 10.1146/annurev-animal-070722-084803 (дата звернення: 24.06.2024).

M. Massimini, D. Malatesta, L. Bongiovanni, L. Salda ⁶⁴⁵ (ушкодження тупими предметами); A. Spies, M. Steyn, D. Brits ⁶⁴⁶ (виявлення травм, заподіяних тупим предметом свині); Z. Turkmen, S. Zengin, M. Genc, M. Yayla, T. Bulbul, S. Mercan ⁶⁴⁷ (ушкодження від дії отруту у домашніх тварин); R. Byard ⁶⁴⁸ (ушкодження за дорожньо-транспортної пригоди за участі тварин); P. Batle, R. López, A. Durand, M. Czopowicz, E. Beltran, J. Guevar, K. Lazzarini, S. De Decker, K. Muñana, P. Early, C. Mariani, N. Olby, N. Petrovitch, R. Gutierrez-Quintana ⁶⁴⁹ (травматичні переломи черепа в собак і кішок із неврологічними синдромами); S. Kundu, S. Singh ⁶⁵⁰ (черепно-мозкова травма на моделі гризунів); K. Bowers, J. Weinhandl, D. Anderson ⁶⁵¹ (переломи кісток скелета в коней під час спортивних змагань); D. Sellon, K. Martucci, J. Wenz, D. Marcellin-Little, M. Powers, K. Cullen ⁶⁵² (травмування пальців у собак, які беруть участь у спортивних змаганнях); T. Edwards, L. Scott, K. Gonyeau, E. Howard, J. Parker, K. Hall ⁶⁵³ (політравми у військових собак); R. Chan, E. Ledbetter ⁶⁵⁴ (травми очей); C. Thiry, N. Holz, K. Voelter, A. Steiner, K. Nuss, E. Marchionatti ⁶⁵⁵ (енуклеація та екзентерація ока у великої рогатої

⁶⁴⁵ Romanucci M., Fusillo R., Marcelli M., Massimini M., Malatesta D., Bongiovanni L., Salda L. D. Left atrial appendage rupture due to blunt chest trauma in an Eurasian otter (*Lutra lutra*). *Vet. Ital.* 2019. Vol. 55. Is. 3. Pp. 275—278. DOI: 10.12834/VetIt.872.4309.2 (дата звернення: 24.06.2024).

⁶⁴⁶ Spies A. J., Steyn M., Brits D. Diagnostic accuracies of CTs, X-rays and Lodox ... DOI: 10.1177/00258024211049591 (дата звернення: 01.02.2024).

⁶⁴⁷ Turkmen Z., Zengin S., Genc M. K., Yayla M., Bulbul T. T., Mercan S. The Role of Forensic Veterinary Toxicology in Pet Custody Cases. *J. Anal. Toxicol.* 2022. Vol. 46. Iss. 9. Pp. e239—e242. DOI: 10.1093/jat/bkac088 (дата звернення: 24.06.2024).

⁶⁴⁸ Byard R. W. Vehicle fatalities involving collisions with kangaroos. *Med. Sci. Law.* 2021. Vol. 61. Is. 1. Pp. 23—26. DOI: 10.1177/0025802420962684 (дата звернення: 24.06.2024).

⁶⁴⁹ Batle P. A., López R. J., Durand A., Czopowicz M., Beltran E., Guevar J., Lazzarini K., De Decker S., Muñana K., Early P., Mariani C., Olby N., Petrovitch N., Gutierrez-Quintana R. Traumatic skull fractures in dogs and cats: A comparative analysis of neurological and computed tomographic features. *J. Vet. Intern. Med.* 2020. Vol. 34. Is. 5. Pp. 1975—1985. DOI: 10.1111/jvim.15838 (дата звернення: 24.06.2024).

⁶⁵⁰ Kundu S., Singh S. What Happens in TBI? A Wide Talk on Animal Models and Future Perspective. *Curr Neuropharmacol.* 2023. Vol. 21. Is. 5. Pp. 1139—1164. DOI: 10.2174/1570159X20666220706094248 (дата звернення: 24.06.2024).

⁶⁵¹ Bowers K., Weinhandl J. T., Anderson D. E. A review of equine tibial fractures. *Equine Vet. J.* 2023. Vol. 55. Is. 2. Pp. 171—181. DOI: 10.1111/evj.13599 (дата звернення: 24.06.2024).

⁶⁵² Sellon D. C., Martucci K., Wenz J. R., Marcellin-Little D. J., Powers M., Cullen K. L. A survey of risk factors for digit injuries among dogs training and competing in agility events. *J. Am. Vet. Med. Assoc.* 2018. Vol. 252. Is. 1. Pp. 75—83. DOI: 10.2460/javma.252.1.75 (дата звернення: 24.06.2024).

⁶⁵³ Edwards T. H., Scott L. L. F., Gonyeau K. E., Howard E. H., Parker J. S., Hall K. Comparison of trauma sustained by civilian dogs and deployed military working dogs. *J. Vet. Emerg. Crit. Care (San Antonio)*. 2021. Vol. 31. Is. 4. Pp. 498—507. DOI: 10.1111/vec.13064 (дата звернення: 24.06.2024).

⁶⁵⁴ Chan R. X., Ledbetter E. C. Sports ball projectile ocular trauma in dogs. *Vet. Ophthalmol.* 2022. Vol. 25. Is. 5. Pp. 338—342. DOI: 10.1111/vop.12987 (дата звернення: 24.06.2024).

⁶⁵⁵ Thiry C., Holz N., Voelter K., Steiner A., Nuss K., Marchionatti E. Eye enucleation and exenteration in -cattle: a retrospective study of 38 cases (2013-2020). *Schweiz Arch Tierheilkd.* 2022. Vol. 164. Is. 10. Pp. 687—693. DOI: 10.17236/sat00368 (дата звернення: 24.06.2024).

худоби); J. Aymen, G. Fitzgerald, S. Lair, C. Vergneau-Grosset ⁶⁵⁶ (травматична ампутація крил у птахів); J. Linder, J. Daniel, F. Vadurro, L. Londono, M. Beasley, G. Garcia, S. Carrera-Justiz ⁶⁵⁷ (балістична травма осевого скелета); S. Klainbart, A. Shipov, O. Madhala, L. Oron, T. Weingram, G. Segev, E. Kelmer ⁶⁵⁸ (рани в котів від укусів собак); F. Gethöffer, K. Gregor, I. Zdora, P. Wohlsein, F. Schöttes, U. Siebert ⁶⁵⁹ (відмороження в нутрії); S. Lefman, J. Prittie ⁶⁶⁰ (політравма в собак і котів у разі падіння з висоти); P. Picavet, M. Hamon, A.-L. Etienne, L.-V. Guieu, S. Claeys, F. Billen, S. Noël ⁶⁶¹ (вторинний параліч гортані внаслідок укусу в ділянці шиї в собак); J. Sevy, L. Gottlieb, M. Vaught, E. Rozanski ⁶⁶² (травматичний пневмоторакс у собак). Безумовно, здобутки згаданих науковців сприяли розв'язанню деяких проблем, хоча окремі питання донині не привернули належної уваги дослідників.

Благополуччя й здоров'я тварин охороняються законом із метою запобігання завданню їм невинуватених страждань або шкоди здоров'ю та недопущення жорстокого поводження з ними, щоб забезпечити їх безпечне й гармонійне існування ⁶⁶³.

Умисні тілесні ушкодження тваринам можуть бути заподіяні за неналежних умов експлуатації та утримання; під час порушення правил їх завантаження, перевезення й розвантаження; браконьєрства; дорожньо-транспортних при-

⁶⁵⁶ Aymen J., Fitzgerald G., Lair S., Vergneau-Grosset C. Outcomes of Birds of Prey with Surgical or Traumatic Wing Amputation: A Retrospective Study from 1995 to 2017. *J. Avian. Med. Surg.* 2022. Vol. 36. Is. 1. Pp. 14—20. DOI: 10.1647/20-00085 (дата звернення: 24.06.2024).

⁶⁵⁷ Linder J., Daniel J., Vadurro F., Londono L., Beasley M., Garcia G. A., Carrera-Justiz S. Ballistic trauma to the axial skeleton in 13 animals. *J. Vet. Emerg. Crit. Care (San Antonio)*. 2023. Vol. 33. Is. 3. Pp. 332—336. DOI: 10.1111/vec.13287 (дата звернення: 24.06.2024).

⁶⁵⁸ Klainbart S., Shipov A., Madhala O., Oron L. D., Weingram T., Segev G., Kelmer E. Dog bite wounds in cats: a retrospective study of 72 cases. *J. Feline. Med. Surg.* 2022. Vol. 24. Is. 2. Pp. 107—115. DOI: 10.1177/1098612X211010735 (дата звернення: 24.06.2024).

⁶⁵⁹ Gethöffer F., M. Gregor K., Zdora I., Wohlsein P., Schöttes F., Siebert U. Suspected Frostbite Injuries DOI: 10.3390/ani12202777 (дата звернення: 01.02.2024).

⁶⁶⁰ Lefman S., Prittie J. E. High-rise syndrome in cats and dogs. *J. Vet. Emerg. Crit. Care (San Antonio)*. 2022. Vol. 32. Is. 5. Pp. 571—581. DOI: 10.1111/vec.13206 (дата звернення: 24.06.2024).

⁶⁶¹ Picavet P. P., Hamon M., Etienne A.-L., Guieu L.-V., Claeys S., Billen F., Noël S. Laryngeal paralysis secondary to cervical bite injuries in five dogs. *N. Z. Vet. J.* 2022. Vol. 70. Is. 2. Pp. 109—118. DOI: 10.1080/00480169.2021.1951865 (дата звернення: 24.06.2024).

⁶⁶² Sevy J. J., Gottlieb L., Vaught M., Rozanski E. Porcupine quilling-associated pneumothorax in dogs: 25 cases (2001-2022). *J. Am. Vet. Med. Assoc.* 2023. Vol. 261. Is. 4. Pp. 505—509. DOI: 10.2460/javma.22.10.0451 (дата звернення: 24.06.2024).

⁶⁶³ Яценко І. В., Ключев О. М., Дереча Л. М., Сімакова-Ефрем'ян Е. Б., Булавина В. С. Забезпечення благополуччя домашніх і сільськогосподарських тварин та їх захист від жорстокого поводження в правовому полі Європейського Союзу. *Perspectives of world science and education: Abstracts of the XIII International scientific and practical conference* (09-11.09.2020). CPN Publishing Group. Osaka, Japan. 2020. Pp. 869—881. URL: <https://sci-conf.com.ua/v-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferenciya-perspectives-of-world-science-and-education-29-31-yanvarya-2020-goda-osaka-yaponiya-arhiv/> (дата звернення: 24.06.2024).

год за участю тварин, сексуального насильства людей над тваринами, неналежного дресування; використання оснащень, інвентарю, що травмує тварину; примушування до виконання неприродних для них дій; через укуси одних тварин іншими; під час навчального процесу з використанням експериментальних тварин тощо ⁶⁶⁴.

Шкода, умисно заподіяна здоров'ю тварини, полягає в тому, що внаслідок тілесного ушкодження або його наслідків тварина, перебуваючи в безпорадному стані, втрачає або в неї значно обмежуються можливості забезпечувати фізіологічні прояви життєдіяльності на рівні з іншими тваринами такого ж виду (харчування, розмноження, орієнтацію та самостійне переміщення в просторі, захист від ворогів, координацію рухів, ведення природного способу життя, повноцінно опікуватися своїми дитинчатами, контакт з іншими тваринами, самозахист, здатність до виконання корисної роботи тощо), також спотворюється зовнішній вигляд тварини через знівечення частин тіла внаслідок деформації, а також їх фізичної відсутності.

Наслідком шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, є тілесні ушкодження (зокрема, синці, забої, гематоми, переломи кісток, опіки, обмороження, рани, отруєння, задущення, утоплення, вогнепальні травми, ушкодження геніталій та інших ділянок тіла, травматична втрата зубів, очей, вушних раковин, хвоста, кінцівок тощо) ⁶⁶⁵.

Основні завдання експертизи живої тварини — установлення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної їй здоров'ю, з метою розв'язання діагностичних та ситуалогічних завдань.

Слушною з наукового погляду є думка щодо обмеження життєдіяльності тварини у зв'язку із заподіяним їй умисним ушкодженням. *Обмеженням можливості забезпечувати основні прояви життєдіяльності* є значно виражена, середньо виражена та слабо виражена втрата твариною здатності забезпечувати фізіологічні прояви життєдіяльності на рівні з іншими тваринами цього ж виду. Вона супроводжується спотворенням зовнішнього вигляду тварини через знівечення частин тіла внаслідок їх деформації або фізичної відсутності. Слід зауважити, що в методичних рекомендаціях нами вжиті інші визначення градуювання ступенів обмеження здатності тварини забезпечувати основні

⁶⁶⁴ Munro R., Ressel L., Gröne A., Hetzel U., Jensen H. E., Paciello O., Kipar A. European Forensic Veterinary Pathology ... DOI: 10.1016/j.jcpa.2020.08.003 (дата звернення: 01.02.2024) ; Яценко А. М. Жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК України): склад злочину та заходи кримінально-правового реагування. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2022. № 2 (27). С. 48—59. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/66776242-fcfa-4497-bdc1-cbd0ee120887/content> (дата звернення: 24.06.2024) ; Patterson-Kane E. G., Kogan L. R., Gupta M. E., Touroo R., Niestat L. N., Kennedy-Benson A. Veterinary needs for animal cruelty recognition and response in the United States center on training and workplace policies. *J. Am. Vet. Med. Assoc.* 2022. Vol. 260. Is. 14. Pp. 1853—1861. DOI: 10.2460/javma.22.02.0084 (дата звернення: 24.06.2024).

⁶⁶⁵ Яценко І. В., Париловський О. І., Жиліна В. М. Порядок судововетеринарного встановлення ступеня тяжкості шкоди ... DOI: 10.32718/nlvivet9928 (дата звернення: 15.02.2024).

прояви життєдіяльності: значно виражене, виражене та помірно виражене. У процесі дослідження окресленого питання уточнюємо термінологічні сполучення і вживаємо в цій роботі формулювання *значно виражена, середньо виражена, слабо виражена*.

Під ступенем обмеження життєдіяльності тварини необхідно розуміти величину відхилення від природних проявів її життєдіяльності. Ступінь обмеження життєдіяльності характеризується однією або поєднанням кількох зазначених найважливіших його критеріїв.

Слабо виражена втрата можливості твариною забезпечувати свої основні прояви життєдіяльності на рівні з іншими тваринами цього ж виду — це стійкі, незначні функціональні порушення в організмі, зумовлені захворюванням, травмою або вродженими вадами розвитку, що призводять до часткової втрати можливостей повноцінної природної життєдіяльності та не потребують постійного стороннього догляду й опіки.

Середньо виражена втрата — це стійкі, середньо вираженої тяжкості функціональні порушення в організмі, зумовлені захворюванням, травмою або вродженими вадами розвитку, що призводять до значного обмеження природної життєдіяльності тварини за збереження здатності до самостійного забезпечення простих фізіологічних потреб та не потребують постійного стороннього догляду й опіки.

Значно виражена втрата — це стійкі, значно виражені тяжкі функціональні порушення в організмі, зумовлені захворюванням, травмою або уродженими вадами розвитку, які призводять до такого значного обмеження життєдіяльності тварини, що спричиняє потребу постійного стороннього догляду та опіки, абсолютну залежність від людини, яка її доглядає, у забезпеченні фізіологічних потреб життєдіяльності. Із погляду судово-ветеринарної експертизи тілесними ушкодженнями (травмою) є шкода здоров'ю у вигляді тимчасового або стійкого його розладу, каліцтва або смерті однієї або кількох тварин, що виникло від дії одного чи кількох фізичних травмувальних чинників зовнішнього середовища (механічних, барометричних, термічних, променевих, хімічних, біологічних) і виявляється в порушенні анатомічної цілісності, структури та функції тканин, органів або частин тіла тварини.

Розлад здоров'я тварини виявляється в будь-яких порушеннях нормальної діяльності організму, стійких порушеннях режиму звичного існування (життя) тварини, у втраті здатності до корисного (загальногосподарського або спеціального) використання свійської тварини, утраті дикою твариною можливості до самостійного повноцінного існування в довкіллі або в розвитку хворобливого процесу в організмі, що безпосередньо пов'язані зі шкодою, заподіяною здоров'ю.

Загальногосподарське використання тварини — це здатність її до виконання корисної роботи, для здійснення якої не потрібно тварину спеціально дресирувати або привчати для вироблення й закріплення в неї різних навичок на основі умовних рефлексів. Спеціальне використання тварини — її здатність до

виконання корисної спеціалізованої роботи, тобто такої, для здійснення якої потрібно цілеспрямовано формувати й закріплювати комплекс потрібних людині навичок на основі різних умовних рефлексів шляхом спеціального дресирування або привчання до пошуку матеріальних об'єктів будь-якого типу, захисту в певних обставинах, охорони об'єктів довкілля, участі в спортивних та видовищних заходах тощо. Корисна робота тварини — це така, у якій вона приносить людині максимальну користь.

Зважаючи на дослідження щодо тяжкості шкоди, умисно заподіяної здоров'ю людини⁶⁶⁶, вважаємо за доцільне виражати тяжкість шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, трьома ступенями: тяжким, середньої тяжкості та легким (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Загальна конструкція феномену ступеня тяжкості шкоди,
заподіяної здоров'ю тварини, та критерії, що її визначають**

Ступінь тяжкості заподіяння шкоди здоров'ю тварини	Критерії
Тяжкий	1 Тілесні ушкодження, небезпечні для життя тварини в момент заподіяння (формально визначені)
	2 Наслідки ушкодження, що заподіяли шкоду здоров'ю тварини (утрата органа або ділянки тіла)
	3 Невиправне ушкодження екстер'єру тварини
	4 Травматичне переривання вагітності
Середній	1 Немає критеріїв та ознак тяжких тілесних ушкоджень
	2 Стійка тривала втрата здатності до виконання корисної роботи строком понад 21 добу
Легкий	1 Ушкодження, що мають незначні скороминущі наслідки, тривалістю не більш як 6 діб без короткочасного розладу здоров'я або втрати здатності до виконання корисної роботи
	2 Ушкодження, що заподіяли короткочасний розлад здоров'я тварини та/або втрату загальної здатності до виконання корисної роботи тривалістю понад 6 діб, але не більше ніж 21 доба

Клінічною та експертною практикою підтверджено, що за тривалістю в часі розлад здоров'я тварини до виконання корисної роботи може бути: *тимчасовим* (має незначні скороминущі наслідки, тривалістю не більше 6 діб); *короткочасним* (тривалістю понад 6 діб, проте не більше 21 доби) та *тривалим* (тривалістю понад 21 добу). На думку автора монографії, стійким

⁶⁶⁶ Сидоренко Є. В. Доктринальне та нормативне визначення поняття «умисне тяжке тілесне ушкодження». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 5. С. 199—202. DOI: 10.32782/2524-0374/2020-5/47 (дата звернення: 24.06.2024) ; Шаблистий В. В., Коломієць В. Ю. Тілесне ушкодження як злочин проти життя та здоров'я людини за кримінальним правом України : монографія. Дніпро, 2020. С. 59—71. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/4383> (дата звернення: 24.06.2024).

1. Тілесні ушкодження, небезпечні для життя тварини в момент заподіяння:

1) у ділянці голови: проникні ушкодження черепної порожнини з ушкодженням або без ушкодження головного мозку (рис. 3.12, 3.13); відкриті й закриті переломи кісток мозкового відділу черепа (рис. 3.14); відкриті й закриті переломи верхньої та нижньої щелеп, які унеможливають нормальне споживання корму й води після загоєння ушкодження; відкриті й закриті переломи кісток носа, зокрема, ті, що призводять до порушення функції зовнішнього дихання із загрозою для життя тварини; забій головного мозку як зі стисненням, так і без стиснення, а також за наявності симптомів ураження його стовбурової ділянки за тяжкого клінічного перебігу; внутрішньочерепні крововиливи за наявності загрозливих для життя явищ; механічні ушкодження будь-яких відділів головного мозку, а також забій головного мозку; закриті переломи під'язикової кістки;

Рис. 3.12. Загальний вигляд голови кота Лакі: ліве око й рана над верхньою повікою ближче до внутрішнього кута лівого ока. З архіву ННЦ ІСЕ, 2019 р.

Рис. 3.13. Світла рентген-тінь діаметром 0,4—0,5 мм у проєкції нижньої частини решітчастої кістки в кота Лакі. Рентгенограма. З архіву ННЦ ІСЕ, 2019 р.

Рис. 3.14. Труп кошеняти. Грубе анатомічне руйнування кісток черепа й грубе анатомічне порушення тканини головного мозку внаслідок ушкодження тупим предметом з обмеженою поверхнею. З архіву Бюро судово-ветеринарних досліджень ХДЗВА, 2018 р.

слід вважати розлад здоров'я тварини, якщо протягом усього її життя нормальна структура, форма, функція органа або ділянки тіла безповоротно порушені й повністю вже ніколи не відновляться.

Схарактеризуймо кожний ступінь докладніше.

I. Шкода тяжкого ступеня, заподіяна здоров'ю тварини

На підставі власного досвіду судово-ветеринарної діяльності окреслюємо ознаки такої шкоди:

- небезпека для життя;
- утрата будь-якого органа чи ділянки тіла або втрата органом чи ділянкою тіла їхніх функцій унаслідок ушкодження (травми);
- стійкий розлад здоров'я тварини⁶⁶⁷;
- знівечення (спотворення) екстер'єру тварини;
- переривання вагітності внаслідок ушкодження (травми).

Маємо констатувати, що умисно заподіяну тварині шкоду здоров'ю тяжкого ступеня в судово-ветеринарній експертній практиці доцільно поділяти за 4 критеріями:

1) *шкода, заподіяна здоров'ю тварини, що є небезпечною для життя в момент заподіяння (завдання)* і яка через певний проміжок часу призводить до розвитку загрозливих для організму явищ, які без надання необхідної й достатньої ветеринарної допомоги можуть закінчитися смертю. У зв'язку з цим необхідна (первинна) ветеринарна допомога — це мінімальний її обсяг, який дасть змогу лише стабілізувати організм тварини, вивести її із стану, загрозливого для життя. Достатня ветеринарна допомога — це така допомога, яка передбачає максимальний її обсяг (інструментальні та лабораторні методи діагностики, терапію, зокрема реанімаційні заходи, згідно з передбаченими загальноприйнятими принципами й алгоритмами лікування на основі патофізіологічного їх обґрунтування) та забезпечує максимально високу вірогідність врятування життя тварини;

2) *шкода тяжкого ступеня, яка не становить загрози для життя, проте належить до тяжкої за остаточною результатом*, наслідками якої є втрата будь-якого органа чи ділянки тіла або втрата органом чи ділянкою тіла їх функцій (утрата зору, слуху, язика, зубів, кінцівки, репродуктивної здатності тощо);

3) *знівечення (спотворення) екстер'єру тварини* із втратою його особливостей, характерних для певного виду або породи тварини, зокрема тих, що використовують на виставках, у зоопарках, під час проведення спортивних і видовищних заходів, фото- та відеозапису, у дельфінаріях, під час організації дозвілля, у навчальному процесі та інших заходах, у разі повного або часткового порушення специфічної функції органів чи тканин знівеченої ділянки тіла (утворення рубців, анкілозів, порушення функцій зовнішнього дихання тощо);

4) *травматичне переривання вагітності* на будь-якому її строкові.

⁶⁶⁷ Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди

2) у ділянці ший: проникні ушкодження хребта з ушкодженням і без ушкодження спинного мозку та його оболонок; закриті ушкодження шийного відділу спинного мозку; закриті ушкодження грудних, поперекових і крижових сегментів спинного мозку, які супроводжувалися тяжким спинальним шоком або порушенням функцій органів, які розміщуються в грудній, черевній і тазовій порожнинах (рис. 3.15), перелом чи переломовивих одного або кількох грудних чи поперекових хребців із порушенням функції спинного мозку або за наявності клінічно встановленого шоку тяжкого ступеня; перелом дорсальної або вентральної дуги першого шийного хребця, переломовивих та переломи тіл або дуг із другого до сьомого шийного хребця, а також переломи зубоподібного відростка другого шийного хребця, зокрема, з порушенням або без порушення цілісності й функції спинного мозку; вивихи й підвивихи шийних хребців за наявності загрозливих для життя явищ; закриті ушкодження ендокринних залоз, розташованих у ділянці ший (щитоподібної, паращитоподібної, тимуса — у молодих тварин); ушкодження з повним порушенням цілісності стінки (усіх оболонок) глотки, стравоходу, гортані, трахеї, головних бронхів, незалежно від того, з боку шкіряних покривів чи з боку слизової оболонки (просвіту органа) вони заподіяні;

Рис. 3.15. Переломовивих поперекових хребців та розрив спинного мозку.
Рентгенограма

3) у ділянці грудної клітки: ушкодження грудної клітки, які проникли в плевральну порожнину (рис. 3.16), порожнину перикарда або середостіння, зокрема без ушкодження внутрішніх органів; ушкодження стінок черевної порожнини, які проникли в черевну порожнину, зокрема без ушкодження внутрішніх органів (рис. 3.17);

Рис. 3.16. Проникна рана бічної стінки грудної клітки справа. З архіву ННЦ ІСЕ, 2019 р.

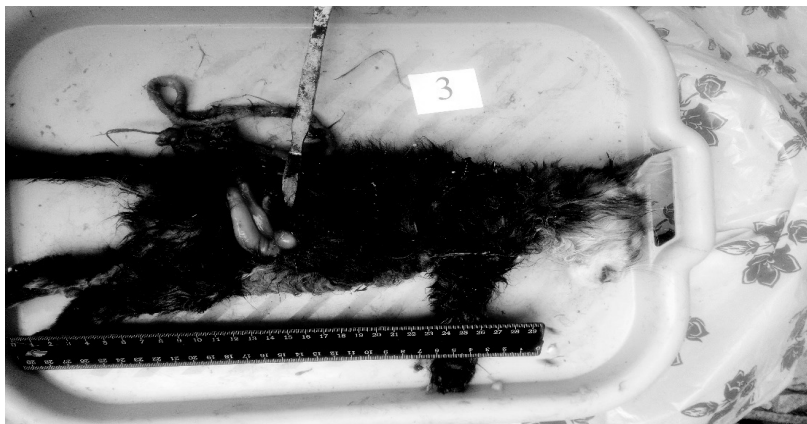

Рис. 3.17. Проникне ушкодження черевної порожнини справа з евентрацією порожньої кишки в кошеняти. З архіву ННЦ ІСЕ, 2019 р.

4) у ділянці черева й таза: відкриті ушкодження внутрішніх органів, розміщених у заочеревинному просторі (нирок, наднирників, підшлункової залози, яєчників) і в порожнині таза (сечового міхура, матки, міхурцевої, передміхурової, цибулино-сечівникової залоз, передньої та середньої третини прямої кишки, тазової частини сечовидільного каналу); закриті ушкодження органів грудної, черевної й тазової порожнин, діафрагми (усе — за наявності загрозливих для життя явищ); відкриті переломи тіла плечової, стегнової та більшої гомілкової кісток. Відкриті переломи кісток інших ланок кінцівок і закриті переломи будь-яких частин плечової, стегнової та більшої гомілкової кісток, а також відкриті й закриті переломи променевої, ліктьової та меншої гомілкової кісток можуть належати до небезпечних для життя за наявності загрозливих

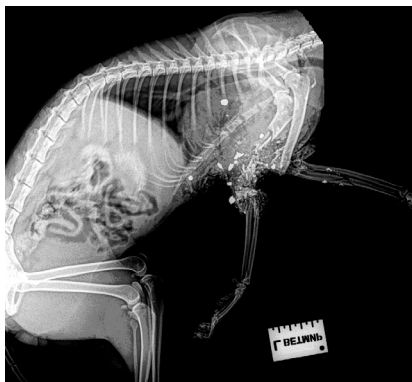

Рис. 3.18. Труп кота: відкритий одноуламковий перелом нижнього епіфіза лівої плечової кістки та тіла лівої ліктьової кістки. З архіву ННЦ ІСЕ, 2020 р.

Рис. 3.19. Рентгенограма трупа кота в бічному лівому положенні. Переломи кісток грудних кінцівок. З архіву ННЦ ІСЕ, 2020 р.

для життя явищ (рис. 3.18, 3.19); переломи кісток таза — за наявності загрозових для життя явищ. У разі, якщо переломи кісток таза тварини не супроводжуються загрозовими для життя тварини явищами, то ступінь тяжкості тілесних ушкоджень треба оцінювати за наслідком (результатом) цих ушкоджень;

5) ушкодження, які спричинили шок тяжкого ступеня, масивну крововтрату, коматозний стан, гостру ниркову, печінкову недостатність, гостру недостатність дихання, кровообігу, гормональну дисфункцію, гострі розлади регіонарного й органного кровообігу, жирову або газову емболію; ушкодження великих кровоносних судин (аорти, загальної сонної та яремної вен, краніальної порожнистої та ворітної вен та ін.) (рис. 3.20, 3.21); ушкодження, спричинені загальною дією високої температури (тепловий і сонячний удари); термічні опіки (ураховується ступінь опіку і площа опеченої поверхні тіла); ушкодження у вигляді опіків, спричинених дією концентрованих розчинів їдких хімічних речовин (кислот, лугів, солей важких металів, деяких алкалоїдів тощо); ушкодження, спричинені впливом низької температури, іонізуючим випромінюванням, впливом електричного струму, баротравмою; отруєння; усі види механічної асфіксії.

Рис. 3.20. Труп собаки з кличкою Зеня: ділянка ушкодження каудальної порожнистої вени стороннім предметом. З архіву Бюро судово-ветеринарних досліджень ХДЗВА, 2019 р.

Рис. 3.21. Труп собаки з кличкою Зеня: фрагмент каудальної порожнистої вени з ділянкою ушкодження стороннім предметом. З архіву Бюро судово-ветеринарних досліджень ХДЗВА, 2019 р.

Наявність або відсутність ушкоджень органів, розташованих у порожнинах тіла (мозковій, грудній, черевній, тазовій) не впливає на кваліфікацію тяжкості тілесного ушкодження за ознакою небезпеки для життя. Ушкодження лише окремих кісток або м'яких тканин, у яких закінчується рановий канал, не є пронікаючим у порожнину.

Небезпечними для життя тварини є стани, за яких розлади функцій органів, систем органів та організму загалом не можуть відновитися самостійно й потребують застосування інтенсивної терапії. До таких станів належать кома, шок, колапс, гостра масивна крововтрата (рис. 3.22), гостра серцево-судинна, дихальна й ниркова недостатність, набряк легенів тощо.

Рис. 3.22. Труп собаки з кличкою Зеня: великий згусток крові в грудній порожнині.
З архіву Бюро судово-ветеринарних досліджень ХДЗВА, 2019 р.

Надання допомоги для запобігання настанню смерті тварини не беруть до уваги під час оцінювання загрози для життя таких ушкоджень, проте загрозливий для життя тварини стан, який розвивається в процесі клінічного перебігу ушкоджень, незалежно від проміжку часу, що минув після його заподіяння, має перебувати з ним у прямому причиново-наслідковому зв'язку та бути підтвердженим об'єктивними клінічними дослідженнями тварини.

У разі відсутності явищ, загрозливих для життя тварини, ступінь тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, треба оцінювати за наслідком ушкодження.

2. Наслідки ушкодження, що заподіяли шкоду здоров'ю тварини (утрата органа або ділянки тіла).

Наслідком ушкодження, заподіяного здоров'ю тварини, може бути: *повне одужання* — повне відновлення органів і систем організму як морфологічно, так і функціонально; *каліцтво*; *смерть* — незворотне припинення обміну речовин та життєвих функцій організму.

Стійка (постійна) й повна втрата будь-якого органа — це повне фізичне його відокремлення від тіла тварини, а також настання такого стану, коли протягом усього життя тварини в посттравматичному періоді існує повна незворотна втрата функцій, характерних для втраченого органа, яка повністю ніколи не відновиться (афункція). *Часткова втрата будь-якого органа* — це такий стан, коли відбулось неповне його відокремлення від тіла тварини, а також настання посттравматичного парезу цього органа, у результаті чого він не може достатньою мірою виконувати свої специфічні функції (гіпофункція) для забезпечення природної життєдіяльності організму тварини (рис. 3.23).

Утрата органа, якщо його видалено шляхом оперативного втручання з господарською або естетичною метою, нетравматична (зокрема, кастрація тварини, оваріоектомія, гістеректомія, екзартикуляція хвоста тощо) не є предметом СВЕ.

Рис. 3.23. Шкода тяжкого ступеня, заподіяна здоров'ю тварини, за наслідками ушкодження

Якщо судветексперт розв'язує питання про втрату парного органа (легенів, нирок, сім'яників, яєчників, очних яблук тощо) або втрату цим органом своєї функції, то необхідно виходити з того, що кожен із парних органів є самостійним, отже, утрата одного з парних органів (однієї легені, нирки, одного очного яблука) є втратою окремого органа, але інший із парних органів може зберігати свою анатомічну цілісність та функціональну активність.

Слід зауважити, якщо в разі ушкодження будь-якого органа або його частини, функція якого була втрачена до травми, ступінь шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, судово-ветеринарний експерт визначає за ознакою фактично спричиненої тривалості розладу здоров'я до повного загоєння ушкодження.

Надана ВД, що запобігла втраті органа чи ділянки тіла тварини або втраті органом чи ділянкою тіла їхніх функцій, не впливає на оцінювання ступеня шкоди, заподіяної здоров'ю тварини ушкодженнями, проте травматична втра-

та органа або його функцій має перебувати з ним у прямому причиново-наслідковому зв'язку та має бути підтверджена об'єктивними клінічними дослідженнями тварини.

Водночас, у разі відсутності ознак ушкоджень, небезпечних для життя, а також відсутності ознак втрати будь-якого органа або втрати органом його функції, ступінь тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, треба оцінювати за критеріями тривалості розладу здоров'я і стійкості втрати загальногосподарського або спеціального використання тварини, тобто як середнього або легкого ступеня тяжкості.

Незагрозовими для життя ушкодженнями, що належать до тяжких за їх наслідками, є втрата будь-якого органа чи ділянки тіла або втрата органом чи ділянкою тіла їхніх функцій: утрата зору, слуху, нюху, кінцівок, язика, зубів, репродуктивної здатності тварини.

Схарактеризуємо різні види наслідків ушкодження, що належать до важкого ступеня. *Утрата зору* — це стійка (повна) сліпота на обидва ока або такий стан зору, коли зниження гостроти зору веде до втрати здатності тварини бачити дрібні предмети (тварина натикається на них під час переміщення в просторі), а також до відсутності реакції на світло; коли протягом усього життя тварини існує незворотна її втрата, яка повністю ніколи не відновиться. Проте втрата зору на одне око є втрапою органом його функцій (рис. 3.24).

Утрата зору на одне око або втрата одного ока є тяжким тілесним ушкодженням, якщо відбулося стійке порушення режиму звичного існування тварини, утрата здатності до корисного (загальногосподарського або спеціального) використання свійської тварини; утрата можливості до самостійного повноцінного існування в доквіллі дикої тварини; якщо розвинувся хворобливий процес, безпосередньо пов'язаний зі зниженням гостроти зору, або відбулося знівечення екстер'єру, якщо це поєднано з вилученням очного яблука.

Рис. 3.24. Травматична енукліація лівого очного яблука в кота з кличкою Люстик.
З архіву ННЦ ICE, 2020 р.

Повну втрату зору на одне око треба вважати тяжким ушкодженням незалежно від того, чи очне яблуко зовсім відсутнє, чи воно є і має клінічно здоровий вигляд, проте зір утрачено в момент заподіяння ушкодження або під час лікування цього ушкодження. Проте ушкодження сліпого ока, що призвело до його хірургічного видалення, необхідно оцінювати залежно від тривалості розладу здоров'я. Якщо гострота зору ушкодженого ока до травми невідома, то умовно її вважають нормальною.

Утрата слуху — стійка (повна) глухота на обидва вуха або такий незворотний стан, якщо тварина не чує окликів людини або інших звуків на відстані 50 см. Утрата слуху на одне вухо є втратою органом його функцій (афункція). Проте частковою глухотою є втрата здатності тварини розрізняти звуки з низькою частотою. Ушкодження, що призвело до зниження слуху, необхідно кваліфікувати залежно від спричинених ним наслідків, тобто за результатом ушкодження. Якщо гострота слуху ушкодженого вуха до травми невідома, то умовно її слід вважати нормальною. Крім того, наслідки ушкодження лише вушних раковин (опіки, відмороження, рани тощо) або їх травматичну ампутацію слід оцінювати або за критерієм тривалості повного загоєння ушкоджень, або ж за критерієм знівечення екстер'єру тварини.

Утрата нюху (аносмія) — це такий стан тварини, коли вона не виявляє очевидної реакції на різкий запах будь-якого подразника, поданий їй на відстані 50 см від верхівки носа.

Утрата зубів (екстракція) — це такий стан, коли хоча б один зуб видалений із зубної комірки повністю або зламаний на рівні шийки зуба чи переходу коронки зуба в корінь на рівні ясен (рис. 3.25). Стійкість утрати зубів необхідно оцінювати залежно від утрати твариною жувальної функції, функції відривання та відрізання шматків корму: втрата від одного до двох будь-яких зубів кваліфікується як легке тілесне ушкодження, втрата трьох і більше — як тілесне ушкодження середньої тяжкості.

Рис. 3.25. Травматична екстракція правого нижнього ікла в кота з кличкою Люстик.
З архіву ННЦ ICE, 2020 р.

Стійка (повна) втрата язика — це повне механічне відділення язика від тіла тварини на рівні кореня; якщо язик морфологічно цілісний, проте настав такий стан, коли протягом усього життя тварини в посттравматичному періоді наявна повна незворотна втрата функцій, характерних для язика, яка повністю вже ніколи не відновиться (афункція) унаслідок його стійкого паралічу. Часткова втрата язика — його неповне механічне відділення від тіла тварини або якщо настав посттравматичний парез цього органа, внаслідок чого язик не може для забезпечення природної життєдіяльності організму тварини (гіпофункція) достатньою мірою виконувати свої специфічні функції.

Утрата кінцівок — це відокремлення їх від тулуба: для грудних кінцівок — на рівні плечових суглобів, для тазових — на рівні кульшових суглобів, або втрата ними функцій (будь-який стан, що унеможлиблює їх функціонування). Утрату ланок грудної кінцівки нижче ліктьового суглоба і ланок тазової кінцівки нижче колінного суглоба треба оцінювати як втрату частини кінцівки.

У межах нашого дослідження важливою є позиція, згідно з якою ступінь тяжкості ушкодження в разі повної або часткової втрати хвоста, вушних раковин, верхівки носа, губів треба оцінювати за критерієм знівечення екстер'єру тварини.

Травматична втрата репродуктивної здатності — це повна неможливість парування чи запліднення, зачаття та пологів. Судово-ветеринарна практика свідчить, що такий вид тілесних ушкоджень може виявлятися втраченою репродуктивних органів унаслідок травми, переривання вагітності через ушкодження (незалежно від її строку) за відсутності органічної патології сечостатевого органів. До того ж зауважимо, якщо здатність до репродуктивної функції підекспертної тварини до травми невідома, то умовно її треба вважати нормальною.

3. Судово-ветеринарні критерії ушкодження екстер'єру тварини.

Екстер'єр тварини — це зовнішня будова її тіла, яка зумовлює вигляд, визначений розвитком окремих ділянок тіла, та характеризується естетичністю, виразністю форм, які відповідають уявленням про прекрасне й потворне.

Зважаючи на наведену дефініцію, ушкодження екстер'єру тварини — це порушення анатомічної цілісності тканин, органів, частин тіла та порушення їх функцій, що виникає внаслідок дії зовнішніх ушкоджувальних чинників. Залежно від виправності, ушкодження може бути виправним і невиправним, а також таким, що знівечує (спотворює) або не знівечує (не спотворює) екстер'єр (рис. 3.26). Виправність ушкодження — це зменшення вираженості патологічних змін (рубця, деформації, збільшення обсягу рухливості частин тіла тварини тощо) із часом або під дією нехірургічних засобів. Коли ж для усунення ушкодження необхідне оперативне втручання, то воно вважається невиправним.

Знівеченням екстер'єру тварини є невластиві їй фізичні вади, які виявляються в незвичному, протиприродному, скаліченому, понівеченому, потворному, жахливому, відразливому вигляді тварини.

Експертна практика свідчить, що ознакою шкоди тяжкого ступеня, заподіяної здоров'ю тварини невинним знівеченням (спотворенням) її екстер'єру, є, власне, не саме ушкодження, а його наслідки (рубці, анкілоз тощо). Проте до тяжких тілесних ушкоджень за ознакою знівечення екстер'єру не належить тимчасове спотворення тіла гематомами, саднами, синцями, розлитими посттравматичними набряками тощо.

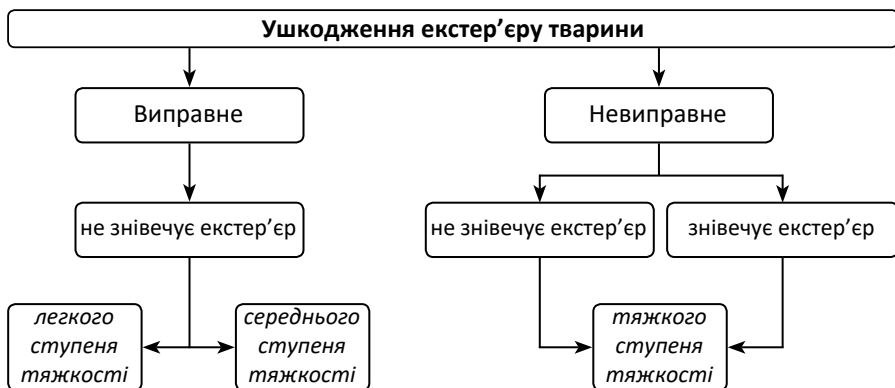

Рис. 3.26. Ушкодження екстер'єру тварини у структурі тяжкого ступеня шкоди, заподіяної її здоров'ю

Наголошуємо, що, кваліфікуючи ушкодження екстер'єру тварини як невинне, яке призвело до знівечення, судветексперт виходить із загальноприйнятих уявлень про зовнішній вигляд тварини (пропорції, гармонійність і особливості форми тіла, властиві породі, статі, віку й типу конституції тварини). Проте вік, стать, порода, здатність до виконання корисної роботи підекспертної тварини під час розв'язання цього питання до уваги не беруться.

Судветексперт, зважаючи на вигляд посттравматичних змін на тілі підекспертної тварини, визначає ступінь тяжкості тілесного ушкодження за критеріями, передбаченими методичними рекомендаціями, розробленими за участю автора цієї роботи ⁶⁶⁸.

До ушкодження екстер'єру тяжкого ступеня належать: загальна деформація будь-якої ділянки тіла; помутніння рогівки; хворобливі зміни повік (унаслідок рубців, вивороту, завороту або зрощення); травматична енуклеація, пенетруюче ушкодження, травматичний екзофтальм одного або обох очних яблук; витікання рідини й світлозаламуючих середовищ із травмованого очного яблука; виражена травматична деформація носа; травматична ампутація кінчика носа або частини крила носа; травматична деформація або травматична ампутація однієї чи обох вушних раковин або їх частин; рубцеві викривлення губ з оголенням кількох зубів; явна стійка деформація щелеп унаслідок їх перелому; асиметрія симетричних частин тіла внаслідок травматичного порушення їх

⁶⁶⁸ Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди ...

іннервації; травматична повна або часткова ампутація хвоста; анкілоз суглобів; формування гіпертрофічних рубців у будь-якій ділянці тіла та ін.

Не є такими, що знівечують екстер'єр тварини, невеликих розмірів рубці на тілі (нормотрофічні, атрофічні), що є наслідком ран, опіків тощо, прикриті волоссям і майже непомітні, не виступають або не западають відносно поверхні шкіри, не стягують суміжні ділянки тіла, а їхній колір майже не відрізняється від кольору навколишньої шкіри, а також такі, що не впливають на оцінку екстер'єру під час виставкових та інших заходів. Утім, коли ушкодження екстер'єру тварини *виправне*, ступінь його тяжкості визначають, виходячи з наслідків і тривалості повного їх загоєння. Виправне ушкодження може бути кваліфіковане як легкого або середнього ступенів тяжкості. Виконані на тварині оперативні втручання (кастрація самців, декорнуація, резекція вушних раковин і екзартикуляція хвоста тощо) з господарською або естетичною метою, на думку судово-ветеринарних експертів, не є ушкодженням екстер'єру тварини.

Ушкодження, що знівечують екстер'єр тварини, часто можуть призводити до її каліцтва: стійкої втрати здоров'я внаслідок тілесного ушкодження або його наслідків, захворювання, нещасного випадку; повної або часткової втрати будь-якого органа або ділянки тіла тварини; повної (афункція) або часткової (гіпофункція) втрати функцій органа чи окремих ділянок тіла тварини; стійкої втрати або значних фізіологічних обмежень життєдіяльності, властивої даному виду тварин на рівні з іншими тваринами цього ж виду, внаслідок травми; спотворення зовнішнього вигляду тварини через знівечення частин тіла внаслідок їх деформації або фізичної відсутності; обмеження можливості тварини забезпечувати свої основні прояви життєдіяльності. Ученими харківської школи судово-ветеринарних експертів уперше у світовій практиці розроблено «Методику судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва»⁶⁶⁹.

4. Травматичне переривання вагітності.

Ушкодження, що призвело до переривання вагітності незалежно від її строку належить до тяжких за умови, якщо між цим ушкодженням і перериванням вагітності є прямий причиново-наслідковий зв'язок.

II. Шкода середньої тяжкості, заподіяна здоров'ю тварини

Ознаками шкоди середньої тяжкості є: 1) відсутність ознак, небезпечних для життя; 2) відсутність наслідків шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, у вигляді втрати будь-якого органа, частини тіла або втрати органом його функцій; 3) тривалий розлад здоров'я, строком понад 21 добу; 4) стійка тривала втрата працездатності тварини строком понад 21 добу⁶⁷⁰ (рис. 3.27).

⁶⁶⁹ Методика судово-ветеринарного дослідження тварин ...

⁶⁷⁰ Парилівський О. І., Яценко І. В., Богатирьова А. М. Судово-ветеринарна характеристика ознак шкоди ... DOI: 10.24412/2701-8377-2021-4-1-70-75 (дата звернення: 15.02.2024).

Рис. 3.27. Непроникна рана в ділянці передгруддя кота. З архіву Бюро судово-ветеринарних досліджень ХДЗБА, 2020 р.

Рис. 3.28. Садно в ділянці лівої ступні собаки. З архіву Бюро судово-ветеринарних досліджень ХДЗБА, 2020 р.

III. Шкода легкого ступеня, заподіяна здоров'ю тварини

Ознаками шкоди легкого ступеня є: 1) ушкодження, що мають незначні скороминущі наслідки тривалістю не більше 6 діб за відсутності короточасного розладу здоров'я та відсутності незначної стійкої втрати здатності тварини до виконання корисної роботи; 2) короточасний розлад здоров'я тварини та незначна стійка втрата її здатності до виконання корисної роботи тривалістю понад 6 діб, але не більше як 21 добу⁶⁷¹ (рис. 3.28).

Отже, зважаючи на те, що нині в Україні розроблено методичні рекомендації «Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини», а в спеціальній літературі триває активне обговорення науковцями певних положень щодо оцінювання та інтерпретації окремих ознак шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, це дає змогу систематизувати та аргументувати фактичні дані, отримані під час судово-ветеринарного дослідження, а також об'єктивізувати висновок експерта як джерело доказу в судочинстві.

3.3.3. Методологія судово-ветеринарного дослідження тварин із метою встановлення їхнього каліцтва

3.3.3.1. Каліцтво тварин як предмет судово-ветеринарної експертизи

Питання жорстокого поводження з тваринами, що призвело до каліцтва тварин, нині не досліджене ні в зарубіжних країнах, ні в Україні⁶⁷². Воно не

⁶⁷¹ Парилівський О. І., Яценко І. В. Судово-ветеринарна характеристика ознак шкоди ...

⁶⁷² Lew M., Lew S., Drazek M., Pomianowski A. Penetrating eye injury in a dog: a case report. *Vet-erinarni medicina*. 2015. Vol. 60. Issue 4. Pp. 213—221. DOI: 10.17221/8110 (дата звернення: 03.03.2024) ; Connor M., Cowan S. L. Consumer evaluation of farm animal mutilations. *Research in veterinary science*. 2020. Vol. 128. Pp. 35—42. DOI: 10.1016/j.rvsc.2019.10.006 (дата звернення: 03.03.2024)..

знайшло належного відображення на сторінках спеціальних юридичних та ветеринарних наукових джерел, що створює значні труднощі під час проведення судово-ветеринарної експертизи постраждалих тварин та передання її результатів у висновку експерта, а також правильної кваліфікації зазначеного суспільнонебезпечного діяння правоохоронними органами і судом⁶⁷³.

Крім того, нині не сформульовано дефініцію «каліцтво тварин» як предмет СВЕ, не встановлено і не розкрито зміст ознак каліцтва, не окреслено причини виникнення та не розроблено й не обґрунтовано класифікацію, а також не конкретизовано анатомічні дефекти та стани підекспертної тварини залежно від ступеня обмеження її життєдіяльності.

Наслідком жорстокого поводження або інших неправомірних дій з тваринами є заподіяння їм різних за характером тілесних ушкоджень за різних обставин, зокрема під час порушення правил утримання та експлуатації⁶⁷⁴, перевезення⁶⁷⁵, завантаження у транспортні засоби (далі — ТЗ) й вивантаження з них⁶⁷⁶, дресирування⁶⁷⁷, використання в різних видовищних заходах⁶⁷⁸, надання ветеринарної допомоги⁶⁷⁹, постановки на тваринах ненаукових експериментів⁶⁸⁰, ДТП⁶⁸¹, сексуального насилля над тваринами⁶⁸², примушування тварин до виконання неприродних для них дій, що призводить до травмувань⁶⁸³, незаконного полювання⁶⁸⁴, примушування до нападу

⁶⁷³ Яценко І. В., Дереча Л. М., Парилівський О. І. Особливості структури висновку судово-ветеринарного експерта ... DOI: 10.32353/khrife.1.2020.44 (дата звернення: 15.02.2024).

⁶⁷⁴ Van Os J. M. C., Weary D. M., Costa J. H. C., Hotzel M. J., von Keyserlingk M. A. G. Sampling strategies for assessing lameness ... DOI: 10.3168/jds.2018-15134 (дата звернення: 05.06.2024).

⁶⁷⁵ Hall C., Kay R., Green J. A Retrospective Survey of Factors Affecting the Risk ... DOI: 10.3390/ani10020288 (дата звернення: 05.08.2024).

⁶⁷⁶ Hoffman L. C., Luhl J. Causes of cattle bruising ... DOI: 10.1016/j.meatsci.2012.04.021 (дата звернення: 05.07.2024).

⁶⁷⁷ Singer E. R., Barnes J., Saxby F., Murray J. K. Injuries in the event horse: training versus competition. *Vet J.* 2008. Vol. 175. Is. 1. Pp. 76—81. DOI: 10.1016/j.tvjl.2006.11.009 (дата звернення: 05.07.2024).

⁶⁷⁸ Doelling C. R., Cronin K. A., Ross S. R., Hopper L. M. The relationship between personality ... DOI: 10.1002/ajp.23332 (дата звернення: 05.09.2024).

⁶⁷⁹ McEwen B. J. Trends in Domestic Animal ... DOI: 10.1111/j.1556-4029.2012.02123.x (дата звернення: 05.09.2024).

⁶⁸⁰ Sempere L., Rodriguez-Rodriguez A., Boyero L., Egea-Guerrero J. J. Experimental models in traumatic brain injury ... DOI: 10.1016/j.medin.2018.04.012 (дата звернення: 05.01.2024).

⁶⁸¹ Rowden P., Steinhart D., Sheehan M. Road crashes involving animals ... DOI: 10.1016/j.aap.2008.08.002 (дата звернення: 05.06.2024).

⁶⁸² Ascione F. R., Weber C. V., Thompson T. M., Heath J., Maruyama M., Hayashi K. Battered pets and domestic violence – Animal abuse reported by women experiencing intimate violence and by nonabused women. *Violence against women.* 2007. Vol. 13. Is. 4. Pp. 354—373. DOI: 10.1177%2F1077801207299201 (дата звернення: 05.10.2024).

⁶⁸³ Bernitz H., Bernitz Z., Steenkamp G., Blumenthal R., Stols G. The individualisation of a dog bite mark: a case study highlighting the bite mark analysis, with emphasis on differences between dog and human bite marks. *International journal of legal medicine.* 2012. Vol. 126. Is. 3. Pp. 441—446. DOI: 10.1007/s00414-011-0575-4 (дата звернення: 05.10.2024).

⁶⁸⁴ Felsmann M. Z., Szarek J., Felsmann M., Babiniska I. Factors affecting temporary cavity generation during gunshot wound formation in animals – new aspects in the light of flow mechanics:

3.3. Методологія судово-ветеринарного дослідження живих підекспертних тварин

одних тварин на інших ⁶⁸⁵, відлову тварин ⁶⁸⁶, порушення правил обслуговування тварин ⁶⁸⁷ тощо.

Один із наслідків тяжких тілесних ушкоджень тварин — їхнє каліцтво. Дієвим засобом доказування в системі розслідування правопорушень, пов'язаних із умисним заподіянням тварині каліцтва під час жорстокого поводження з ними, є судово-ветеринарна експертиза ⁶⁸⁸.

Узагальнивши й систематизувавши власну судово-експертну практику, встановлено, що ознаками каліцтва тварини є:

- 1) стійкий розлад здоров'я внаслідок тілесного ушкодження чи його наслідків, уроджених вад розвитку, захворювання, нещасного випадку;
- 2) стійка й повна фізична втрата будь-якого органа або ділянки тіла;
- 3) стійка й часткова фізична втрати будь-якого органа або ділянки тіла;
- 4) стійка й повна втрата функцій органа або окремих ділянок тіла (афункція);
- 5) стійка й часткова втрата функцій органа або окремих ділянок тіла (гіпофункція);
- 6) стійка втрата або значні фізіологічні обмеження життєдіяльності;
- 7) спотворення зовнішнього вигляду через знівечення частин тіла внаслідок їх деформації або фізичної відсутності;
- 8) обмеження можливості тварини забезпечувати свої основні прояви життєдіяльності;
- 9) утрата твариною загальногосподарського або спеціального використання, утрата можливості самостійного існування дикої або безпритульної тварини в довкіллі.

Ознаки каліцтва тварини можуть виявлятися в різних комбінаціях: усі одночасно або в певному поєднанні, а також із домінуванням певних ознак.

Проаналізуємо кожну ознаку докладніше.

- 1) Розладом здоров'я тварини є будь-яке порушення нормальної діяльності організму, стійке порушення режиму звичного існування тварини, втрата здатності до корисного використання свійської тварини, утрата можливості до самостійного повноцінного існування дикої тварини в довкіллі, розвиток хворобливого процесу в організмі, безпосередньо пов'язаний зі шкодою, заподіяною здоров'ю тварини.

a review. *Veterinarni medicina*. 2012. Vol. 57. Is. 11. Pp. 569—574. DOI: 10.17221/6463 (дата звернення: 05.07.2024).

⁶⁸⁵ Miller K. A., Touroo R., Spain C. V., Jones K., Reid P., Lockwood R. Relationship Between Scarring and Dog Aggression in Pit Bull-Type Dogs Involved in Organized Dogfighting. *Animals (Basel)*. 2016. Vol. 6. Issue 11. P. 72. DOI: 10.3390/ani6110072 (дата звернення: 05.03.2022).

⁶⁸⁶ Frame P. F., Meier T. J. Field-assessed injury to wolves DOI: 10.2193/2006-537 (дата звернення: 05.08.2024).

⁶⁸⁷ Maria A. C. B. E., Rego A. A. M. D., Maiorka P. C. Necropsy Findings in Dogs DOI: 10.1111/1556-4029.12236 (дата звернення: 05.09.2024).

⁶⁸⁸ Яценко І. В., Парилівський О. І., Коломоєць Д. К. Обґрунтування питань, що ставляться в ухвалі суду DOI: 10.31890/vtpp.2019.04.34 (дата звернення: 01.02.2024) ; Mills G. Proving the crime DOI: 10.1136/vr.f2694 (дата звернення: 05.02.2024).

Розлад здоров'я тварини за тривалістю в часі необхідно визначати відповідно до Правил⁶⁸⁹. У разі настання у тварини каліцтва внаслідок ушкодження, розлади здоров'я будуть мати стійкий характер, тобто такий, коли протягом усього життя тварини нормальна структура, форма, функція органа або ділянки тіла незворотно порушені й повністю вже ніколи не відновляться.

Тілесними ушкодженнями з позиції СВЕ є шкода здоров'ю як тимчасовий або стійкий його розлад, каліцтво або смерть тварини, що сталися внаслідок дії одного або кількох травмувальних чинників зовнішнього середовища й виявляються в порушенні анатомічної цілісності, структури та функції тканин, органів або частин тіла тварини.

Наслідком шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, можуть бути повне одужання, каліцтво, смерть.

Уродженими вадами розвитку є стійкі порушення структури й функцій організму, які виникають внутрішньоутробно (через порушення розвитку зародка, плода) або після народження тварини як наслідок порушення подальшого формування органів або частин тіла. Вони можуть призвести до фізичного каліцтва або смерті.

Під захворюванням організму тварини необхідно розуміти патологічний процес, який виявляється в порушеннях будови, обміну речовин і/або функціонування організму (його частин) тварини.

Каліцтво тварини може настати й унаслідок нещасного випадку.

2) Стійкою і повною втратою будь-якого органа є повне фізичне його відокремлення від тіла тварини. Фізична втрата одного з парних органів є фізичною втратою окремого органа, інший із парних органів може зберігати свою анатомічну цілісність та функціональну активність. Не є фізичною втратою органа та каліцтвом, з позиції судово-ветеринарної експертизи, якщо орган видалено шляхом оперативного втручання з господарською або естетичною метою (орхіектомія, оваріектомія, гістеректомія, екзартикуляція хвоста тощо).

Утрата твариною зору — сліпота. Остання може бути пов'язана з фізичною втратою одного ока або обох. Стійкою сліпотою є така втрата зору, коли протягом усього життя тварини існує незворотне його порушення або відсутність. Повна фізична втрата одного ока вважається тяжким ушкодженням і каліцтвом, якщо очне яблуко зовсім відсутнє або якщо очне яблуко було втрачене під час лікування його ушкодження.

Каліцтвом тварини через повну фізичну втрату кінцівок є відокремлення їх від тулуба: на рівні плечових суглобів у грудних кінцівках або на рівні кульшових суглобів — у тазових.

Травматична втрата репродуктивної можливості тварини — це втрата її здатності до парування, зачаття (або запліднення) та пологів. Це може бути втрата репродуктивних органів через травму, переривання вагітності незалежно від її строку.

⁶⁸⁹ Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди ...

Стійка фізична втрата язика — це його повне механічне відділення від тіла тварини на рівні кореня.

Стійка фізична втрата будь-якого іншого органа підтверджується, якщо він відокремлений повністю від тіла тварини й спостерігається стійке обмеження життєдіяльності тварини через функціональну декомпенсацію, яка пов'язана з утратою органа.

3) Часткова втрата будь-якого органа — це неповне його відокремлення від тіла тварини, внаслідок чого він не може достатньою мірою виконувати свої специфічні функції (гіпофункція). Наприклад, утрату ланки грудної кінцівки нижче ліктьового суглоба і втрату ланки тазової кінцівки нижче колінного суглоба (не менш як на одну третину) слід оцінювати як втрату частини кінцівки, до того ж спостерігається стійке обмеження життєдіяльності тварини через її функціональну декомпенсацію.

4) Стійка і повна втрата функцій органа або окремих ділянок тіла тварини (афункція) — коли протягом усього життя тварини в посттравматичному періоді існує повна незворотна втрата функцій, характерних для втраченого органа, яка повністю ніколи не відновиться.

Каліцтво внаслідок утрати зору — це стійка й повна сліпота тварини на обидва ока або такий стан, коли значно знижена гострота зору. Утрата зору на одне око є втратою органом його функцій.

Каліцтво через втрату слуху — це повна, стійка, цілковита глухота на обидва вуха або такий незворотний стан, коли тварина не чує окликів людини або інших звуків на відстані 50 см від вушної раковини. Утрата слуху на одне вухо є втратою органом його функцій.

Каліцтво внаслідок втрати нюху (аносмія) — це стан, коли тварина не реагує на запах корму, поданий їй на відстані 50 см від верхівки носа.

Каліцтво тварини внаслідок стійкої та повної втрати функції язика — це стан, коли язик морфологічно цілісний, але існує повна незворотна втрата його функцій.

Каліцтво через утрату кінцівок — це втрата функцій переміщення в просторі (наприклад, через параліч).

Каліцтво тварини внаслідок стійкої і повної втрати функції будь-якого іншого органа — це незворотна втрата функцій, характерних для втраченого органа, стійке обмеження життєдіяльності тварини через функціональну декомпенсацію.

5) Каліцтво тварини внаслідок стійкої і часткової втрати функції будь-якого органа, коли в посттравматичному періоді існує часткова незворотна втрата функцій, характерних для ушкодженого органа, а також спостерігається стійке обмеження життєдіяльності тварини через функціональну декомпенсацію, яка прямо пов'язана із ступенем утрати функції цим органом. Якщо гострота слуху, нюху, зору ушкодженого органа до травми невідома, то умовно її слід вважати нормальною.

6) Обмеження життєдіяльності щодо загальногосподарського використання тварини — це міра зменшення здатності до виконання корисної «неквалі-

фікованої» роботи (для виконання якої не потрібно тварину спеціально дресировати або привчати).

Обмеження життєдіяльності тварини щодо спеціального використання — це її здатність до виконання корисної «кваліфікованої» (для виконання якої потрібно цілеспрямовано формувати й закріплювати комплекс потрібних людині «службових» навичок).

Стійкою втратою життєдіяльності є така, що повністю вже ніколи не відновиться до передтравматичного стану.

7) Спотворення зовнішнього вигляду тварини — це зміни частин тіла через їх деформацію або фізичну відсутність (невластиві тварині фізичні вади: асиметрія, скалічення, понівечення, жажливий вигляд тощо).

Спотворення зовнішнього вигляду тварини в більшості експертних випадків є невинним, тобто таким, коли для усунення патологічних змін, заподіяних ушкодженням тіла тварини, необхідне оперативне втручання.

8) Обмеження можливості забезпечувати основні прояви життєдіяльності — це значно виражена, виражена або помірно виражена втрата твариною можливості забезпечувати фізіологічні прояви життєдіяльності на рівні з іншими тваринами цього ж виду (харчування, розмноження, орієнтацію та переміщення у просторі, координацію рухів, ведення природного способу життя, контакт з іншими тваринами, самозахист тощо).

9) Загальногосподарське використання тварини — це її здатність до виконання корисної роботи, для виконання якої не потрібно тварину спеціально дресировати чи привчати для вироблення й закріплення в неї різних навичок на основі умовних рефлексів.

Спеціальне використання тварини — це її здатність до виконання корисної, спеціалізованої роботи, тобто такої, для виконання якої потрібно цілеспрямовано формувати й закріпити потрібні людині навички на основі різних умовних рефлексів шляхом спеціального дресування або привчання (наприклад, пошук матеріальних об'єктів, захист, охорона об'єктів довкілля, участь у спортивних та видовищних заходах тощо).

Отже, на підставі застосування комплексу методів дослідження (зокрема аналізу й синтезу, індукції й дедукції, узагальнення й систематизації судово-експертної практики) окреслених нами ознак каліцтва тварин можна сформулювати дефініцію цього поняття: *«Каліцтво — це стійкі розлади здоров'я тварини внаслідок тілесного ушкодження чи його наслідків, вроджених вад розвитку, захворювань, нещасного випадку, що призвели до повної або часткової втрати будь-якого органа чи ділянки тіла тварини або до повної чи часткової втрати лише функцій органа чи ділянок тіла тварини, що за взаємодії тварини із зовнішнім середовищем може призвести до стійкої втрати або значного обмеження можливості забезпечувати фізіологічні прояви життєдіяльності на рівні з іншими тваринами цього ж виду (харчування, розмноження, орієнтацію та переміщення в просторі, координацію рухів, ведення природного способу життя, контакт з іншими тваринами, самоза-*

хист, здатність до виконання корисної роботи тощо), а також спотворює зовнішній вигляд тварини через знівечення частин тіла внаслідок деформації або через їхню фізичну відсутність».

Аналіз власної судово-експертної практики показав, що причини каліцтва — тілесні ушкодження, заподіяні тварині внаслідок жорстокого поводження з нею або інших протиправних дій, уроджені вади розвитку, патологічні стани, що розвинулися під час вирощування, експлуатації та транспортування тварин, а також нещасні випадки.

Розв'язуючи питання класифікації каліцтва тварин, ми запропонували таку систему групування його ознак за наперед визначеними дев'ятьма критеріями, зокрема: 1) за проявом на органному або функціональному рівнях; 2) за часом набуття; 3) за наслідком прояву; 4) за стійкістю прояву; 5) за ступенем обмеження життєдіяльності; 6) за механізмом заподіяння; 7) за видом чинника, який заподіяв каліцтво; 8) за обсягом ураженої ділянки; 9) за ступенем відновлення функцій ушкодженого органа чи ділянки тіла. Розроблена нами класифікація каліцтва тварин має таку структуру:

- 1) За проявом каліцтва:
 - а) на органному рівні:
 - стійка й повна втрата органа(-ів);
 - стійка й повна втрата ділянки(-ок) тіла;
 - стійка й часткова втрата органа(-ів);
 - стійка й часткова втрата ділянки(-ок) тіла;
 - знівечення екстер'єру;
 - б) на функціональному рівні:
 - стійка й повна втрата функції органа(-ів);
 - стійка й повна втрата функції ділянки(-ок) тіла;
 - стійка й часткова втрата функції органа(-ів);
 - стійка й часткова втрата функції ділянки(-ок) тіла.
- 2) За часом набуття:
 - а) вроджені вади розвитку;
 - б) каліцтво, набуте внаслідок:
 - тілесного ушкодження (травми);
 - захворювання;
 - нещасного випадку.
- 3) За наслідком прояву:
 - а) смертельне каліцтво (закінчується біологічною смертю);
 - б) не смертельне каліцтво (призводить до стійких розладів здоров'я).
- 4) За стійкістю прояву:
 - а) стійке каліцтво:
 - травматична ампутація (повне або часткове відсікання будь-якого органа або часткове відсікання частини тіла тварини внаслідок дії механічних чинників);
 - екзартикуляція (відрізання кінцівки (або її периферичної частини) через суглоб);

- травматична енуклеація (видалення очного яблука внаслідок травми);
 - травматична екстирпація (повне відтинання органа внаслідок травми);
 - анкілоз суглоба(-ів) (повна нерухомість суглоба внаслідок зрощення суглобових поверхонь фіброзною, хрящовою або кістковою тканинами, що цілком або частково заповнює порожнину суглоба);
 - розім'яття (розтрощення) органів (руйнація органа або частини тіла з перетворенням їх на гомогенну безформену масу від здавлювання без зміщення між двома тупими травмувальними предметами з великою поверхнею, що рухаються з невеликою швидкістю);
 - розчленування (відділення частин тіла внаслідок різкого удару);
 - розділення (руйнація органа від стиснення без зміщення між двома тупими предметами, один або обидва із яких мають обмежену поверхню);
 - стійка деформація частини тіла (стійка зміна природної форми та розмірів ділянки тіла або органа);
- б) нестійке каліцтво:
- парез (зниження м'язової сили з ослабленням довільних рухів і з обмеженням обсягу довільних рухів);
 - параліч (повна нездатність до виконання рухів);
 - контрактура (обмеження рухливості в суглобі, спричинене патологічними змінами в м'яких тканинах, пов'язаних із функцією цього суглоба, рубцюватим стягненням шкіри, сухожилків, захворюваннями м'язів, суглоба, больовим рефлексом та ін.).
- 5) За ступенем обмеження життєдіяльності:
- помірно виражене;
 - виражене;
 - значне.
- 6) За механізмом заподіяння:
- а) технологічне (під час утримання, експлуатації, перевезення);
 - б) у результаті тілесного ушкодження;
 - в) техногенне (через дію на тварину технічних засобів (транспортних засобів та побутових пристроїв)).
- 7) За видом чинника, який заподіяв каліцтво:
- а) фізичні чинники:
 - механічні чинники (тупі, гострі предмети, вогнепальна зброя, боєприпаси та вибухові речовини);
 - температурні чинники (вплив високої або низької температури);
 - електричні чинники (технічна або атмосферна електрика; електротравма);

- променева енергія (радіаційна травма);
 - високий або низький атмосферний тиск (баротравма);
- б) хімічні чинники, що спричиняють отруєння;
- в) біологічні чинники (отруйні тварини й рослини, мікроорганізми);
- 8) За обсягом ураженої ділянки тіла:
- а) ізольована травма внаслідок ушкодження одного органа (розрив печінки) або сегмента кінцівки (перелом стегнової кістки тощо);
- б) множинна травма внаслідок низки однотипних ушкоджень кінцівок, тулуба, голови (одночасні переломи двох і більше ланок кінцівки або множинні рани тощо);
- в) поєднана травма (політравма) внаслідок ушкодження опорно-рухового апарату і внутрішніх органів (перелом кісток стегна і розрив кишки, перелом плечової кістки і забій головного мозку, перелом кісток таза і розрив печінки тощо);
- г) комбінована травма від впливу механічного й немеханічного ушкодження: хімічного, термічного, радіаційного (рани й радіоактивне ураження, переломи кісток тазової кінцівки і опік тулуба тощо).
- 9) За ступенем відновлення функцій ушкодженого органа або ділянки тіла:
- а) із частковим відновленням функції;
- б) без повного або часткового відновлення функції.

Згідно з наведеною класифікацією каліцтва тварин зазначений патологічний стан є неоднозначним і залежить від тяжкості ушкодження та його наслідків у вигляді обмежень життєдіяльності тварини, які сформувались у посттравматичному періоді. Ступінь обмеження життєдіяльності — це величина відхилення від природних проявів життєдіяльності тварини; для неї характерно одна або поєднання кількох ознак каліцтва.

Слід виділяти три ступені обмеження життєдіяльності тварини: III ступінь — помірно виражене обмеження, II ступінь — виражене, I ступінь — значно виражене ⁶⁹⁰.

III ступінь — помірно виражена втрата можливості твариною забезпечувати свої основні прояви життєдіяльності на рівні з іншими тваринами цього ж виду, тобто стійкі, помірної тяжкості порушення в організмі, зумовлені захворюванням, травмою або уродженими вадами розвитку, що призводять до часткової втрати можливостей повноцінної природної життєдіяльності та не передбачають постійного стороннього догляду й опіки:

- загальна деформація морди або окремих ділянок тіла, що супроводжується їхньою асиметрією або без неї;
- відсутність однієї або обох вушних раковин чи їх частин;
- відсутність одного очного яблука;

⁶⁹⁰ Яценко І. В., Париловський О. І., Коломоєць Д. К. Обґрунтування питань, що ставляться в ухвалі суду DOI: 10.31890/vttp.2019.04.34 (дата звернення: 01.02.2024).

- стійкий повний птоз на одному оці;
- сліпота на одне око, спричинена помутнінням оптичних середовищ ока;
- двобічна глибока туговухість;
- стійка трахеостома;
- стеноз гортані внаслідок травматичного або інфекційного ураження з одно- або двобічним парезом і стійкою дисфонією;
- стійка афонія органічного генезу;
- дефект щелеп або твердого піднебіння, якщо протезування не забезпечує жування та ковтання;
- рубці, які спотворюють тіло, та дефекти (зокрема рубцеві викривлення губів з оголенням кількох зубів);
- парез грудної або тазової кінцівки, що супроводжується значним обмеженням обсягу активних рухів у всіх суглобах за неефективності фізичної реабілітації;
- стороннє тіло в речовині головного мозку (унаслідок травми), якщо такий стан тварини є неоперабельним;
- кукса грудної кінцівки на рівні зап'ясткового суглоба;
- несправжній суглоб плеча або на рівні обох передпліч;
- відсутність усіх фаланг пальців кисті, якщо функція захоплення предметів є важливою для тварин певного виду;
- анкілоз або виражена контрактура пальців у функціонально неприродному положенні, якщо функція захоплення предметів є важливою для тварин даного виду;
- кукса стегна або гомілки;
- кукса кінцівки на рівні її дистальної ланки;
- двобічна кукса кінцівок на рівні їх дистальних ланок;
- різко виражена контрактура або анкілоз правого й лівого заплеснових суглобів із розташуванням дистальних ланок кінцівок у функціонально неприродному положенні;
- різко виражена контрактура або анкілоз кульшового суглоба;
- різко виражена контрактура або анкілоз колінного суглоба;
- уроджений або набутий вивих одного кульшового суглоба зі значним порушенням функції;
- деформація грудної клітки внаслідок резекції трьох та більше ребер за наявності легеневої недостатності;
- несправжній кульшовий суглоб;
- виражене укорочення кінцівки;
- анкілоз або різко виражена контрактура плечового або ліктьового суглоба у функціонально невідгідному для тварини положенні;
- нестабільність плечового або ліктьового суглобів у поєднанні з несправжнім суглобом;

- контрактура передпліччя в положенні повної пронації;
- деформуючий артроз кульшового суглоба з порушенням функції суглоба за неефективності реабілітаційних заходів;
- екстирпація шлунка;
- тотальна колопроктектомія;
- панкреатоектомія за наявності цукрового діабету;
- стороннє тіло в серцевому м'язі або в перикардії внаслідок травми (поранення);
- одна нирка, яка функціонує;
- відсутність однієї легені;
- уретростомія із транслокалізацією уретри в промежину;
- видалення внутрішніх статевих органів за наявності клінічних показань;
- травматична кастрація в самців.

II ступінь — виражені порушення в організмі, зумовлені захворюванням, травмою або уродженими вадами розвитку, що призводять до значного обмеження природної життєдіяльності та періодично потребують догляду й опіки, що залежить від анатомічного дефекту та стану індивідуально кожної тварини:

- цироз печінки з ускладненням у вигляді асцити;
- відсутність однієї легені та хронічна легенева недостатність унаслідок патологічних змін другої легені;
- стійкий повний птоз на обох очах та незворотні зміни органа зору;
- параліч тазової кінцівки, виражені тетрапарез, трипарез, грудний або тазовий парапарез, геміпарез;
- кукса стегна;
- кукса обох гомілок;
- анкілоз або різко виражена контрактура кульшового суглоба з вираженою контрактурою, анкілозом колінного суглоба;
- кукса стегна або гомілки в поєднанні з іншою незворотною патологією;
- деформація грудної клітки внаслідок резекції п'яти та більше ребер за наявності легеневої недостатності;
- кукса грудної або тазової кінцівки, поєднана з глухотою на обидва вуха, або відсутністю зору на одне око, або відсутністю слуху;
- параліч або виражений парез однієї кінцівки, поєднаний із глухотою на обидва вуха або відсутністю зору на одне око;
- кукса стегна за помірного порушення рухових або статичних функцій іншої тазової кінцівки;
- одна нирка, що функціонує, за наявності хронічної ниркової недостатності.

I ступінь — значно виражені порушення в організмі, зумовлені захворюванням, травмою або вродженими вадами розвитку, які призводять до значного обмеження життєдіяльності тварини, яке потребує постійного стороннього догляду та опіки, призводить до абсолютної залежності від людини:

- кукуси обох грудних кінцівок на рівні плеча;
- кукуси двох тазових кінцівок на рівні гомілки та вище в поєднанні з кукусом однієї грудної кінцівки на будь-якому рівні;
- хвороби нервової системи внаслідок травм зі значно вираженими порушеннями рухових та сенсорних функцій (тетра- або триплегія, грудна або тазова параплегія, виражена атаксія, грубий гіперкінетичний синдром з неможливістю самостійного стояння та переміщення, виражені бульбарні порушення, повна сліпота, глибока туговухість тощо);
- різко виражена контрактура або анкілози плечових, ліктьових, зап'ясткових, кульшових, колінних, заплеснових суглобів у функціонально невідповідному для тварини положенні;
- поєднання сліпоти на обидва ока із загальною соматичною патологією, що призводить до високого ступеня втрати здоров'я та повної залежності від людини;
- ампутація тазових кінцівок на рівні стегна або однієї грудної кінцівки на рівні плеча;
- двобічний анофтальм (відсутність очей, уроджені рудиментарні очні яблука);
- сліпота на обидва ока внаслідок стійких незворотних змін очного яблука;
- хвороби центральної та периферичної нервової системи з прогресуючим перебігом і наслідки травм та інших уражень нервової системи з незворотними, значно вираженими порушеннями рухових та сенсорних функцій у комбінаціях (грудна або тазова параплегія, геміплегія, виражена атаксія, повна сліпота, глибока туговухість тощо);
- епілептиморфні захворювання з частими (15 і більше разів на місяць) епілептичними нападами;
- кукуси грудних кінцівок на рівні передпліччя в різних поєднаннях;
- екзартикуляція грудної кінцівки у плечовому суглобі;
- екзартикуляція тазової кінцівки в кульшовому суглобі;
- дефекти кісток черепа, закриті лише шкірним лоскутом.

Про достатність виконання органом його специфічних функцій необхідно виходити з об'єктивних даних, отриманих у результаті спеціальних інструментальних та лабораторних судово-ветеринарних досліджень.

3.3.3.2. Судово-ветеринарний алгоритм визначення каліцтва тварин

Каліцтво може виникнути внаслідок тяжких тілесних ушкоджень за жорстокого поводження з тваринами в різних його формах⁶⁹¹. Частиною 1

⁶⁹¹ Яценко І.В., Парилівський О.І. Каліцтво тварин як предмет DOI: 10.37000/abbsl.2022.102.13 (дата звернення: 05.10.2024); Connor M., Cowan S. L. Consumer evaluation of farm DOI: 10.1016/j.rvsc.2019.10.006 (дата звернення: 03.03.2024); Єрмолаєва Т., Шевченко Ю. Захист диких тварин від жорстокого поводження в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 11. С. 179—180. DOI: 10.32849/2663-5313/2019.11.30 (дата звернення: 10.03.2024); Sims V. K., Chin M. G., Yordon R. E. Don't be cruel: Assessing beliefs about punishments for crimes against animals. *A multidisciplinary*

ст. 299 КК⁶⁹² передбачено кримінальну відповідальність за діяння, що призвели до тілесних ушкоджень, каліцтва або загибелі тварин. Проте нині як в Україні, так і за кордоном немає юридично затвердженої й обов'язкової для виконання всіма суб'єктами експертної діяльності методики судово-ветеринарного дослідження тварин із метою встановлення ушкоджень, наслідком яких стало каліцтво. У наукових джерелах також немає публікацій щодо систематизації та обґрунтування етапів проведення СВЕ тварин з ознаками каліцтва. У зв'язку з цим окреслене питання потребує розроблення, обґрунтування, систематизації етапів, апробації та впровадження в судово-експертну практику.

Проблема виявлення каліцтва тварини є актуальною як в Україні, так і за кордоном, адже стосується посягання на моральність суспільства, благополуччя тварин загалом, їх здоров'я і життя, що підтверджується дослідженнями І. Яценка, С. Запари, Г. Зон, Л. Івановської, А. Ключко⁶⁹³, D. Araújo, C. Lima, J. Mesquita, I. Amorim, C. Ochôa⁶⁹⁴, S. Degue, D. Dilillo⁶⁹⁵, К. Полтави⁶⁹⁶, Н. Уварова⁶⁹⁷, І. Головка⁶⁹⁸ й інших вітчизняних та зарубіжних науковців.

СВЕ дає змогу виявити характер травм, їхню локалізацію, механізм, черговість, прижиттєвість або посмертність заподіяння за конкретних обставин, ступінь тяжкості тілесних ушкоджень⁶⁹⁹.

Метою судово-ветеринарного дослідження живої тварини з ознаками каліцтва є визначення локалізації, характеру, ступеня тяжкості шкоди, заподіяної

journal of the interactions between people and other animals. 2007. Vol. 20. Is. 3. Pp. 251—259. DOI: 10.2752/089279307X224791 (дата звернення: 01.08.2024) ; Mary Lou Randour, Martha Smith-Blackmore, Nancy Blaney, Daniel DeSousa, Audrey-Anne Guyony. Animal Abuse as a Type of Trauma: Lessons for Human and Animal Service Professionals. *Trauma Violence Abuse*. 2021. Vol. 22. Iss. 2. Pp. 277—288. DOI: 10.1177/1524838019843197 (дата звернення: 01.08.2024) ; Henry B. C. The relationship between animal cruelty, delinquency, and attitudes toward the treatment of animals. *Society & animals*. 2004. Vol. 12. Iss. 3. Pp. 185—207. DOI: 10.1163/1568530042880677 (дата звернення: 01.08.2024).

⁶⁹² Кримінальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

⁶⁹³ Yatsenko I. V., Zapara S. I., Zon G. A., Ivanovskaya L. B., Klochko A. M. Animal Rights and Protection ... DOI: 10.14505//jemt.11.1(41).11 (дата звернення: 01.02.2024).

⁶⁹⁴ Araújo D., Lima C., Mesquita J. R., Amorim I., Ochôa C. Characterization of Suspected Crimes against Companion Animals in Portugal. *Animals*. 2021. Vol. 11. Iss. 9. Pp. 2744. DOI: 10.3390/ani11092744 (дата звернення: 01.10.2024).

⁶⁹⁵ Degue S., Dilillo D. Is animal cruelty a «red flag» for family violence? Investigating co-occurring violence toward children, partners, and pets. *J. Interpers Violence*. 2009. Vol. 24. Is. 6. Pp. 1036—1056. DOI: 10.1177/0886260508319362 (дата звернення: 01.10.2024).

⁶⁹⁶ Полтава К. О. Кримінологічна оцінка рівня і динаміки ... DOI: 10.32842/2078-3736/2020.1-2.22 (дата звернення: 15.03.2023).

⁶⁹⁷ Уварова Н. В. До проблеми кримінальної відповідальності ... DOI: 10.31733/2078-3566-2018-6-138-140 (дата звернення: 20.03.2024).

⁶⁹⁸ Головка І. А. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.

⁶⁹⁹ Яценко І. В., Дереча Л. М. Можливості судово-ветеринарної експертизи ... DOI: 10.32353/khrife.1.2019.044 (дата звернення: 15.02.2024).

здоров'ю тварини, характеру каліцтва, ступеня обмеження життєдіяльності підекспертної тварини, розв'язання інших завдань у межах компетенції суд-ветексперта.

Судово-ветеринарне дослідження живої підекспертної тварини з метою встановлення її каліцтва містить такі етапи:

- 1) ознайомлення з процесуальним документом про призначення експертизи; вивчення матеріалів провадження;
- 2) клінічне судово-ветеринарне дослідження підекспертної тварини; виявлення ознак її каліцтва;
- 3) установлення обмежень життєдіяльності тварини, які сформувались у посттравматичному періоді у зв'язку з каліцтвом;
- 4) укладання висновку експерта.

Судово-ветеринарне дослідження трупів тварин із метою визначення їх каліцтва здійснюється так само, як і живих тварин.

Дослідження підекспертної тварини з метою визначення ступеня тяжкості ушкодження, наслідком якого стало каліцтво, судветексперт виконує за письмовим зверненням органу дізнання чи слідства або за заявою особи, яка залучає судового експерта. Особа, яка призначила СВЕ, надає судовому експерту документ про призначення експертизи або заяву про залучення експерта, у якому зазначають кличку, індивідуальний номер (за наявності), вид, породу, стать, вік тварини тощо, дані про власника або опікуна тварини та ін., матеріали провадження (протокол огляду місця події, протоколи обстеження або інструментальних досліджень підекспертної тварини з додатками, виписку з історії хвороби тощо). Також на дослідження доставляють підекспертну тварину. Якщо таку тварину доставити неможливо, то СВЕ можна проводити з використанням фотозображень цієї тварини з детальним їх описом, доданими до провадження, проте тільки у випадках, коли ознаки каліцтва є очевидними.

Проведення первинної СВЕ підекспертної тварини з метою установлення її каліцтва за фотознімками або відеозаписом окремих етапів дослідження, навіть із детальним їх описом, не допускається, якщо ознаки каліцтва не є очевидними (наприклад, відсутність кінцівки або її частини).

Доставлену до експертної установи підекспертну тварину, документи та інші матеріали реєструються в журналі реєстрації тварин відповідальною особою. Ці журнали мають містити пронумеровані, прошнуровані, скріплені печаткою експертної установи аркуші, підписані завідувачем лабораторії, у якій проведено судово-ветеринарну експертизу.

У журналі реєстрації має бути така інформація: номер експертизи; дата та час надходження тварини до експертної установи; вид, стать, вік, окрас шерсті тварини; місце, звідки тварина доставлена до експертної установи, дата і час доставки; ким доставлена тварина та спосіб її доставки; коли й ким складено процесуальний документ про призначення СВЕ; прізвище та ініціали експер-

3.3. Методологія судово-ветеринарного дослідження живих підекспертних тварин

та, який провів СВЕ; перелік застосованих інструментальних та лабораторних досліджень і дата отримання їх результатів; дата закінчення проведення СВЕ; коли й кому надіслано або видано висновок експерта, розписка про отримання; прізвище, ім'я та по батькові особи, якій видано підекспертну тварину, назву та номер документа, що засвідчує особу.

Для проведення додаткової або повторної СВЕ судовому експертові надають висновки первинної експертизи й усі додаткові матеріали.

Якщо необхідно провести СВЕ на місці події або за місцезнаходженням тварини, особа, яка призначила експертизу, має забезпечити прибуття експертів, безперешкодний доступ до підекспертної тварини, а також належні умови для проведення експертизи.

Для проведення комплексної судової експертизи керівник спеціалізованої експертної установи доручає її проведення відповідним підрозділам, зазначаючи, який із них є провідним, згідно із вимогами Інструкції № 1.

Для проведення СВЕ тварини з метою встановлення її каліцтва застосовують знання у сфері судової ветмедичини, СВЕ та інших напрямів ветеринарної діяльності (хірургії, ортопедії і травматології, внутрішніх хвороб, репродуктології, токсикології, пропедевтики тощо), застосовують спеціальні інструментальні та лабораторні методи дослідження (методи променевої діагностики, ультрасонографічний, токсикологічні, гематологічні та ін.).

Для проведення спеціальних досліджень, пов'язаних із вузькою ветеринарною спеціалізацією (рентгенологічні, ультрасонографічні, гематологічні, токсикологічні дослідження тощо), судветексперт може звертатись за консультативною допомогою до відповідних фахівців за письмового погодження та з дозволу органу, який призначив судово-ветеринарну експертизу.

Судово-ветеринарному дослідженню з метою встановлення каліцтва підлягають підекспертні хребетні тварини незалежно від їх належності (приватна, державна, комунальна), умов мешкання (у неволі, у природних ареалах), продуктивності (продуктивні, непродуктивні), місця утримання (домашні, агрофірм, дикі, зоопаркові, безпритульні), мети використання (в кінематографічних, спортивних, видовищних заходах, експериментальних цілях), віку (молоді, зрілі, старі), статі (самці, самки), під час певних дій з ними (відтворення й розведення, утримання, годівлі, використання, полювання, видовищних заходів, перевезення, лікування тощо).

Під час проведення СВЕ судовий експерт має посилається на оригінали ветеринарних документів (виписку з історії хвороби тварини (епікриз) тощо), пов'язаних із предметом судової експертизи. Як виняток можна скористатися засвідченими належним чином копіями ветеринарних документів (із підписом лікаря ветмедичини й печаткою закладу ветмедичини, де лікували або обстежували тварину), виготовленими згідно з оригіналами, якщо в останніх вичерпно відображені відомості про характер ушкоджень, їх локалізацію, клінічний перебіг та інші необхідні відомості, що мають суттєве значення для СВЕ.

Збереження речових доказів, які стосуються СВЕ, покладається на судового експерта, який проводить експертизу.

СВЕ підекспертної тварини з метою встановлення каліцтва проводить суд-ветексперт шляхом її клінічного судово-ветеринарного обстеження. Якщо ознаки каліцтва виявлені у трупі тварини, то у висновку судового експерта зазначають, що вони прирівнюються до таких же ознак у живої тварини.

У разі відсутності такого судветексперта дослідження підекспертної тварини може бути проведене лікарем ветмедичини, який має освітній рівень спеціаліста або магістра і є компетентним у цій сфері. Цей фахівець може описати локалізацію та характер ушкоджень, проте каліцтва не встановлює.

Якщо виникла необхідність у спеціальному судово-ветеринарному обстеженні підекспертної тварини за участю лікарів ветмедичини, проводять комісійну СВЕ в закладі ветмедичини будь-якої форми власності, де є необхідні умови для її проведення, або безпосередньо в експертній установі.

Перелік питань, які ставлять на розв'язання судовому експертові у процесуальному документі про призначення СВЕ:

— До якого класу й виду належить підекспертна тварина відповідно до зоологічної систематики?

— Який характер ушкоджень із ветеринарної позиції та яка їх локалізація?

— Який механізм виникнення ушкоджень, черговість їх заподіяння, давність виникнення?

— Ушкодження якого ступеня тяжкості виявлені в підекспертної тварини?

— Чи є на тілі тварини характерні ознаки ушкодження, за якими можна встановити характер та особливості зброї або інших предметів, якими спричинені ці ушкодження?

— Чи були в наданні підекспертній тварині дефекти ветеринарної допомоги, що стали причиною заподіяння їй ушкоджень, наслідком яких стало каліцтво?

— Чи є в підекспертної тварини стійка повна або часткова фізична чи функціональна втрата будь-якого органа або ділянок тіла?

— Чи є в підекспертної тварини обмеження можливості забезпечувати свої основні прояви життєдіяльності на рівні з іншими тваринами цього ж виду? Якщо так, то в чому вони виявляються?

— Чи відбулась втрата твариною загальногосподарського або спеціального використання, або втрата можливості самостійного існування дикої або безпритульної тварини в довкіллі внаслідок ушкодження?

— Якого ступеня обмеження життєдіяльності тварини, яке сформувалось у посттравматичному періоді?

— Чи могли призвести до каліцтва тварини спричинені їй ушкодження за встановлених обставин як кожне окремо, так і в сукупності?

— Чи могла тварина отримати ушкодження, що призвело до каліцтва, самотійно, без стороннього втручання?

Судово-ветеринарне визначення каліцтва підекспертної тварини має бути проведене виключно за підтвердженими об'єктивними дослідженнями. Не може бути встановлено каліцтво тварини за суб'єктивними даними.

Алгоритм судово-ветеринарного визначення каліцтва тварини

I. Ознайомлення з процесуальним документом про призначення СВЕ; вивчення матеріалів справи.

II. Судово-ветеринарне дослідження підекспертної тварини:

- 1) установлення морфологічної характеристики ушкодження;
- 2) визначення ступеня тяжкості ушкодження;
- 3) з'ясування небезпечності ушкодження для життя в момент заподіяння;
- 4) установлення ознак ушкодження, наслідком якого стала фізична втрата будь-якого органа, частини тіла чи втрата органом або частиною тіла їхніх функцій;

5) установлення ознак ушкодження екстер'єру, знівечення (спотворення) тіла ушкодженням;

6) установлення СВД.

III. Виявлення ознак каліцтва тварини:

1) стійкий розлад здоров'я внаслідок тілесного ушкодження або його наслідків;

2) стійка і повна фізична втрата будь-якого органа або ділянки тіла;

3) стійка і часткова фізична втрата будь-якого органа або ділянки тіла;

4) стійка і повна втрата функцій органа або окремих ділянок тіла тварини (афункція);

5) стійка і часткова втрата функцій органа або окремих ділянок тіла тварини (гіпофункція);

6) стійка втрата або значні фізіологічні обмеження життєдіяльності;

7) спотворення зовнішнього вигляду тварини через зміни частин тіла внаслідок деформації їх або фізичної відсутності;

8) обмеження можливості тварини забезпечувати свої основні прояви життєдіяльності;

9) утрата твариною загальногосподарського або спеціального використання; утрата можливості самостійного існування дикої або безпритульної тварини в довкіллі.

IV. Установлення обмеження життєдіяльності тварини, які сформувались у посттравматичному періоді у зв'язку з каліцтвом:

1) третього ступеня — помірно виражене;

2) другого ступеня — виражене;

3) першого ступеня — значно виражене.

V. Укладання висновку судового експерта.

Ступінь тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, визначають за судово-ветеринарними критеріями (ветеринарною характеристикою ознак сту-

пенів тяжкості ушкоджень відповідно до Правил)⁷⁰⁰. У тварини з ознаками каліцтва ступінь обмеження життєдіяльності визначають аналогічно, як у клінічно здорових тварин, за винятком тих випадків, коли каліцтво пов'язане із захворюванням або новим ушкодженням органів або ділянок тіла, що були травмовані раніше.

Міру стійкої обмеженості життєдіяльності тварини через спричинене ушкодження необхідно визначати з урахуванням об'єктивної стійкої обмеженості життєдіяльності тварини, спричиненої попереднім ушкодженням. Обмеження життєдіяльності молодняка тварин, заподіяне каліцтвом, визначають, як і для дорослих тварин, з урахуванням віку, статі, виду й оцінюють показниками динаміки росту й розвитку тварини. Тривалість обмеження життєдіяльності тварини, зумовлену каліцтвом, установлюють у добах, зважаючи на об'єктивні ветеринарні дані, оскільки тривалість лікування може не збігатися з тривалістю функціональних обмежень тварини.

Ознаки каліцтва тварини визначають виключно на підставі об'єктивних даних, отриманих із ветеринарних документів або під час безпосереднього клінічного судово-ветеринарного дослідження підекспертної тварини. Виникнення каліцтва тварини має безпосередньо бути в прямому причиново-наслідковому зв'язку із заподіянням шкоди здоров'ю, небезпечної для життя тварини в момент заподіяння, або шкодою, заподіяною здоров'ю тварини, яка не є небезпечною для життя, проте належить до важкого ступеня за наслідками ушкодження, і цей зв'язок має бути не випадковим, а закономірним.

Оцінюючи давність настання каліцтва тварини, судветексперт орієнтується на звичайну тривалість посттравматичних змін, навіть якщо власник або опікун підекспертної тварини не звертався по ветеринарну допомогу до моменту проведення СВЕ. Під час проведення СВЕ живої підекспертної тварини з ознаками захворювання, що розвилось до заподіяння каліцтва з повністю або частково втраченою до травми функцією, ураховують лише шкоду, заподіяну здоров'ю тварини, що спричинена травмою та пов'язана з нею прямим причиново-наслідковим зв'язком.

Загострення хронічних захворювань у період після заподіяння тварині каліцтва, а також інші його наслідки, зумовлені не характером цієї шкоди, а випадковими обставинами (інвагінацією петель кишечника, копростазом, тромбозом кровоносних судин, тепловим або сонячним ударами тощо), індивідуальними особливостями організму (анемією), дефектами надання ветеринарної допомоги тощо, не враховують під час установлення каліцтва. За таких обставин судветексперт зобов'язаний вказувати характер причиново-наслідкових зв'язків між дією на організм тварини травмувального чинника і наявним у тварини каліцтвом.

Спричинення каліцтва тварини шляхом ушкодження хворобливо змінених тканин, органів та ділянок тіла оцінюють як заподіяне каліцтво цих же органів

⁷⁰⁰ Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди ...

3.3. Методологія судово-ветеринарного дослідження живих підекспертних тварин

і тканин у клінічно здорових тварин, якщо між цим ушкодженням і несприятливим наслідком у вигляді каліцтва існує прямий причиново-наслідковий зв'язок. Якщо під час обстеження підекспертної тварини судветексперт виявляє ушкодження різних органів або ділянок тіла, що окремо або в сукупності призвели до каліцтва, то він має зазначити строки заподіяння кожного з них окремо та роль кожного з них в утворенні стійкого стану каліцтва.

У разі виявлення різних тілесних ушкоджень у тварини, що призвели до каліцтва, незалежно від строків їх утворення судветексперт описує й оцінює кожне ушкодження та його наслідки окремо.

У випадках установлення за об'єктивними даними безсумнівних та очевидних ознак каліцтва, судветексперт установлює факт каліцтва, не очікуючи завершення (загоєння) ушкодження, що призвело до каліцтва. Виникнення каліцтва тварини має бути в причиново-наслідковому зв'язку із заподіянням шкоди здоров'ю, небезпечною для її життя, або шкодою, заподіяною здоров'ю тварини, що належить до тяжкого ступеня за наслідком ушкодження (утрата органа або частини тіла), або за критерієм ушкодження екстер'єру тварини (спотворення тіла). Такий зв'язок не може бути випадковим.

Ушкодження, що погіршило перебіг хронічного захворювання, на яке підекспертна тварина страждала раніше, обмеження життєдіяльності (зниження або втрата здатності до виконання корисної роботи) визначають, зважаючи на ступінь втрати здатності виконувати корисну роботу та обмеження життєдіяльності тварини з огляду на спричинені порушення функцій організму з урахуванням тих, що були раніше.

Якщо судветекспертом розв'язується питання про каліцтво тварини внаслідок втрати парного органа (легенів, нирок, сім'яників, яєчників, очного яблука тощо) або втрати цим органом своєї функції, необхідно зважати, що орган тварини — це оформлена частина організму, яка складається із закономірно поєднаних тканин, має характерну форму, будову, розвиток, розташування в організмі та виконує специфічні функції. Кожен із парних органів є самостійним органом, а отже, втрата одного з парних органів (однієї легені, нирки, одного очного яблука) є втратою окремого органа, а інший може зберігати анатомічну цілісність та функціональну активність.

У разі ушкодження будь-якого органа або його частини, функцію якого було втрачено раніше (до травми), ступінь тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, судветексперт визначає за ознакою фактично спричиненої тривалості розладу здоров'я до повного загоєння ушкодження.

Судветексперт діагностує ушкодження екстер'єру тварини, що призвело до каліцтва, установлюючи, чи є воно виправним або невиправним, чи знівечує (спотворює) екстер'єр, відповідно до Правил ⁷⁰¹. Знівечення (спотворення) частин тіла може бути оцінене як каліцтво тварини в разі наявності обґрунтованих підстав.

⁷⁰¹ Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди

Експертне оцінювання виправності чи невивправності ушкоджень екстер'єру тварини має проводитись за наслідками, які визначились із часом і мають остаточний (сталій) вигляд посттравматичних ушкоджень тіла. У випадку безумовного та безсумнівного посттравматичного невивправного ушкодження тіла тварини судветексперт може остаточно кваліфікувати каліцтво відразу після травмування, не очікуючи повного загоєння травми.

Установлюючи каліцтво тварини внаслідок невивправного ушкодження (знівечення) її тіла, судветексперт має надати об'єктивну ветеринарну характеристику наслідків зазначеного ушкодження залежно від їх локалізації, з'ясовуючи, чи потрібне хірургічне лікування для зменшення посттравматичних патологічних змін (рубця, деформації тощо). Для цього може додатково залучатися лікар ветмедичини, який спеціалізується у сфері ветеринарної хірургії, експерт з оцінки порід тварин, а також інші фахівці.

Оцінити поступальні зміни посттравматичних наслідків ушкодження з плином часу та їх вплив на екстер'єр тварини має винятково судветексперт або експерти різних спеціальностей у разі проведення комплексної судової експертизи (наприклад, судово-ветеринарний, експерт з оцінки порід тварин, лікар ветмедичини, який спеціалізується у сфері ветеринарної хірургії тощо).

Остаточне розв'язання питання про настання у тварини каліцтва у зв'язку зі знівеченням екстер'єру можна лише за результатами, що визначились із часом і мають остаточний вигляд посттравматичних ушкоджень без хірургічного втручання, проте не раніше ніж через 60—90 діб від травмування, оскільки протягом певного періоду можливі зміни таких рубців.

У процесі проведення СВЕ підекспертної тварини судовий експерт має вжити заходів для недопущення можливості спричинення їй додаткових ушкоджень під час ветеринарних маніпуляцій, зайвого болю або дискомфорту.

Випадки, за яких каліцтво тварини судветексперт не встановлює:

1) відсутність клінічних ознак каліцтва або недостатнє клініко-інструментальне й лабораторне обстеження тварини;

2) незавершеність процесів загоювання ушкодження, небезпечного за наслідками на момент судово-ветеринарного обстеження;

3) відмова власника (опікуна) підекспертної тварини від додаткового обстеження або додаткового клініко-інструментального дослідження, якщо це не дає змоги судветексперту достовірно оцінити характер ушкодження, його клінічний перебіг, а також наслідки після завершення його перебігу;

4) відсутність ветеринарних документів, зокрема, результатів додаткових клініко-інструментальних і лабораторних досліджень підекспертної тварини, без яких неможливо встановити ознаки каліцтва;

5) у процесі об'єктивного судово-ветеринарного дослідження живої підекспертної тварини, а також дослідження матеріалів провадження і ветеринарних документів установити каліцтво неможливо;

6) ненадання судовому експертові для судово-ветеринарного дослідження підекспертної тварини.

3.3. Методологія судово-ветеринарного дослідження живих підекспертних тварин

Якщо встановити каліцтво неможливо, судовий експерт у висновку проведеної СВЕ обґрунтовує причини такої неможливості й зазначає, які дані необхідні для розв'язання цього питання (ветеринарні документи, результати додаткових інструментальних та лабораторних досліджень тощо), а також визначає термін повторного або додаткового дослідження. Це не звільняє суд-ветексперта від розв'язання інших питань, поставлених йому в документі про призначення СВЕ.

Результати проведення судово-ветеринарного дослідження тварини з метою встановлення каліцтва викладають у висновку експерта згідно з Інструкцією № 1⁷⁰². Висновки експерта мають бути докладним і науково обґрунтованим результатом аналізу фактичних даних, установлених об'єктивно під час проведення СВЕ.

Отже, розроблений алгоритм судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва пропонується судветекспертам для застосування під час проведення судової експертизи живих ссавців і птахів, постраждалих від жорстокого поводження, для обґрунтованого й об'єктивного встановлення характеру та ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, механізму їх виникнення, послідовності, давності, прижиттєвості або посмертності, наявних ознак каліцтва, характерних ознак ушкоджень на тілі тварини, за якими можна встановити характер та особливості зброї або інших предметів, якими спричинені ушкодження, причиново-наслідкового зв'язку між ушкодженнями й настанням каліцтва.

Розроблений алгоритм судово-ветеринарного дослідження тварин із метою встановлення їх каліцтва можна застосовувати:

- *у правотворчості* — для подальшого вдосконалення кримінального законодавства щодо злочинів проти суспільної моральності, зокрема ч. 1 ст. 299 КК (жорстоке поводження з тваринами)⁷⁰³, шляхом проведення СВЕ живих підекспертних тварин, постраждалих від жорстокого поводження, з метою встановлення їх каліцтва;
- *у правозастосовній діяльності* — для вдосконалення методик розслідування злочинів проти суспільної моральності, зокрема за ч. 1 ст. 299 КК («Жорстоке поводження з тваринами»)⁷⁰⁴ для здійснення правильної кваліфікації злочину, зокрема щодо встановлення каліцтва тварини; вироблення алгоритму взаємодії суду, слідчого й судветексперта, а також під час підготовки та практичної діяльності фахівців правоохоронних органів та фахівців у галузі ветмедицини, судових експертів за спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження»;
- *в експертній практиці* — для проведення СВЕ живих підекспертних тварин, постраждалих від жорстокого поводження, а також судово-ветеринарно-

⁷⁰² Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁷⁰³ Кримінальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

⁷⁰⁴ Там само.

го дослідження трупів тварин з метою встановлення їх каліцтва та укладання висновку експерта;

- у навчальному процесі — під час підготовки лікарів ветмедицини, які мають намір уперше отримати кваліфікацію судового експерта за експертною спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження», а також під час стажування судветекспертів, які мають намір підтвердити свою кваліфікацію за зазначеною вище експертною спеціальністю.

Крім того, результати наших досліджень можуть бути застосовані в роботі закладів вищої освіти під час підготовки здобувачів вищої освіти з питань ефективного розслідування, кваліфікації правопорушень у різних сферах суспільної діяльності, пов'язаних із тваринами; під час викладання й вивчення на юридичних факультетах навчальних компонентів «Кримінальне право», «Кримінальний процес», «Судова експертологія», дисциплін на факультетах ветмедицини «Патологічна анатомія та розтин», «Судова ветеринарна медицина», а також під час написання підручників, навчальних посібників, довідників.

Розроблений порядок проведення СВЕ з визначення каліцтва може позитивно вплинути на ефективність проведення й результативність СВЕ, надання обґрунтованого й об'єктивного висновку експерта в категоричній формі.

3.4. МЕТОДОЛОГІЯ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ДЕФЕКТІВ НАДАННЯ ВЕТЕРИНАРНОЇ ДОПОМОГИ

3.4.1. Доктринальна гносеологічна конструкція феномену дефекту надання ветеринарної допомоги в судово-ветеринарній експертизі

У випадках недбалого виконання працівником ветмедицини своїх професійних обов'язків або невдалого ветеринарного лікувально-діагностичного втручання, проведення реанімаційних, профілактичних або реабілітаційних заходів та настання негативних наслідків для здоров'я чи навіть життя тварини закономірно виникають скарги й претензії незадоволених власників тварин щодо вказаних заходів⁷⁰⁵). Усе це є підставою для правоохоронних органів, щоб відкрити кримінальне провадження, у межах якого обов'язково признається комісійна СВЕ, адже саме висновок експертів допомагає правильно кваліфікувати правопорушення, установити відповідність чинному законодавству певних дій працівника ветмедицини та довести його винуватість⁷⁰⁶).

⁷⁰⁵ Low R., Wu A. W. Veterinary healthcare needs to talk more about error: For the wellbeing of our patients and medical teams. *J. Vet. Intern. Med.* 2022. Vol. 36. Is. 6. Pp. 2199—2202. DOI: 10.1111/jvim.16554 (дата звернення: 01.08.2024); Oxtoby C. Getting it right on mistakes. *Vet. Rec.* 2019. Vol. 185. Is. 14. Art. 453. DOI: 10.1136/vr.l5967 (дата звернення: 01.08.2024); Whipple K. M., Leissinger M. K., Beatty S. S. Frequency and classification of errors in laboratory medicine at a veterinary teaching hospital in the United States. *Vet. Clin. Pathol.* 2020. Vol. 49. Is. 2. Pp. 240—248. DOI: 10.1111/vcp.12851 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁰⁶ Munro R. Viewpoint: Integrity and Limitations DOI: 10.1016/j.jcpa.2022.10.003 (дата звернення: 01.02.2024); Yatsenko I. Problems of concluding an expert opinion based on the results of a forensic veterinary examination of a live animal and ways to solve them. *Law. Human.*

Питання, які ставить суб'єкт призначення судової експертизи перед судово-ветеринарною експертною комісією під час досудового розслідування кримінальних проваджень або судового розгляду справ в інших видах судочинства із приводу правопорушень, зокрема й професійних, скоєних працівниками ветмедицини, досі не відпрацьовані через відсутність розробленого теоретичного підґрунтя. Вони потребують системних знань у сфері ветмедицини, судової ветмедицини, а також суміжних дисциплін (біології, хімії, фізики тощо), оскільки є предметом СВЕ ⁷⁰⁷.

Дослідження проблеми дефектів надання ветеринарної допомоги (далі — ВД) не знайшло належного висвітлення в українських наукових джерелах. Водночас зарубіжні вчені розвивають цей науково-практичний напрям: J. Cohen, A. Fischetti, H. Daverio ⁷⁰⁸ з'ясували сутність ветеринарних рентгенологічних помилок; вплив деонтологічних чинників на виникнення професійних ветеринарних помилок досліджують С. Ashton-James, А. McNeilage ⁷⁰⁹.

Водночас проблема дефектів надання медичної допомоги зосереджена у фокусі прискіпливої уваги науковців як у галузі кримінального та медичного права, так і СВЕ та знайшла широке відображення в працях відомих українських учених: В. Франчук ⁷¹⁰ досліджує проблему лікарської помилки з позиції судово-медичної експертної практики; І. Сенюта ⁷¹¹ пропонує дефініції терміносполучень щодо дефектів надання медичної допомоги; К. Данченко, Х. Герелюк ⁷¹² аналізують склад злочину неналежного виконання або невиконання фармацевтичним або медичним працівником своїх професійних обов'язків, а також виявляють основні прогалини в законодавстві; А. Сердюк, Ю. Скалецький,

Environment. 2022. Vol. 13, No. 4. Pp. 71—88. DOI: 10.31548/law2022.04.008 (дата звернення: 01.08.2024); Юсупов В. В. Спеціальні знання при проведенні кримінального провадження та в інших видах судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 486—490. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-3/111 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁰⁷ Яценко І. В. Предмет судово-ветеринарної експертизи та його значення ... С. 163—164. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.73.55 (дата звернення: 25.03.2024).

⁷⁰⁸ Cohen J., Fischetti A.J., Daverio H. Veterinary radiologic error rate as determined by necropsy. *Vet Aerinary Radiology & Ultrasound*. 2023. Vol. 64(4). Pp. 573—584. DOI: 10.1111/vru.13259 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁰⁹ Ashton-James C. E., McNeilage A. G. A Mixed Methods Investigation of Stress and Wellbeing Factors Contributing to Burnout and Job Satisfaction in a Specialist Small Animal Hospital. *Front. Vet. Sci.* 2022. Vol. 9. DOI: 10.3389/fvets.2022.942778 (дата звернення: 01.08.2023).

⁷¹⁰ Франчук В. В. Лікарська помилка: сучасний погляд на проблему з позиції судово-медичної експертної практики. *Здобутки клінічної і експериментальної медицини*. 2018. № 2. С. 137—143. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/276624756.pdf> (дата звернення: 01.08.2024).

⁷¹¹ Сенюта І. Я. Дефекти надання медичної допомоги: поняття і види. *Медичне право*. 2017. № 1 (19). С. 55—66. URL: http://medicallaw.org.ua/fileadmin/user_upload/pdf/Journal_19.pdf (дата звернення: 01.08.2024).

⁷¹² Данченко К. М., Герелюк Х. В. Невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 211—214. URL: http://lsej.org.ua/1_2020/52.pdf (дата звернення: 01.08.2024).

М. Піган ⁷¹³ розробили концепцію формування стратегії запобігання дефектам надання медичної допомоги; О. Мостовенко ⁷¹⁴ пропонує авторське розуміння поняття, формулює ознаки та подає класифікацію лікарських помилок із доктринальних позицій; В. Хижняк, В. Ольховський, А. Моргун, К. Куценко, О. Моргун ⁷¹⁵ розглядають проблемні питання судово-медичного супроводу притягнення до кримінальної відповідальності медичних працівників за вчинені професійні злочини; Х. Майкут ⁷¹⁶ розкриває проблемні питання правової кваліфікації медичної помилки.

Крім того, проблема дефектів надання медичної допомоги активно обговорюється в зарубіжних наукових виданнях, зокрема, N. Kozan, V. Voloshynovych, Y. Kotsyubynska, H. Zelenchuk, A. Tsikhivskiy ⁷¹⁷ аналізують комісійні судово-медичні експертизи щодо професійних помилок хірургів; V. Grenon, J. Szymonifka, J. Adler-Milstein, J. Ross, U. Sarkar ⁷¹⁸ систематизують причини недбалості в діагностичній медичній сфері; L. Lehmann, S. Appelbaum, T. Ostermann, B. Weber, S. Hofmann ⁷¹⁹ аналізують лікарські помилки в дерматології, а T. Enzmann, K. Albrecht ⁷²⁰ — в урології; A. Ünal, Ş. Intepeler ⁷²¹ оцінюють глобальні дослі-

⁷¹³ Сердюк А. М., Скалецький Ю. М., Піган М. М. Концепція формування стратегії запобігання дефектам надання медичної допомоги у вітчизняній системі охорони здоров'я. *Environment & Health*. 2020. № 1. С. 4—11. DOI: 10.32402/dovkil2020.01.004 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷¹⁴ Мостовенко О. Поняття, ознаки та класифікація лікарських помилок. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 10. С. 37—40. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/10/8.pdf> (дата звернення: 01.08.2024).

⁷¹⁵ Хижняк В. В., Ольховський В. О., Моргун А. О., Куценко К. В., Моргун О. О. Судово-медичний супровід «лікарських справ». *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 558—567. DOI: 10.32353/khrife.2018.65 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷¹⁶ Майкут Х. В. Проблеми правової кваліфікації медичної помилки. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 54—57. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2017/15.pdf (дата звернення: 01.08.2024).

⁷¹⁷ Kozan N., Voloshynovych V., Kotsyubynska Y., Zelenchuk H., Tsikhivskiy A. Analysis of Commission Forensic-medical Examinations performed in Cases Concerning the Responsibility of Surgical Professional Doctors. *Galician med. j.* 2020. Vol. 27. Is. 2. DOI: 10.21802/gmj.2020.2.10 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷¹⁸ Grenon V., Szymonifka J., Adler-Milstein J., Ross J., Sarkar U. Factors Associated With Diagnostic Error: An Analysis of Closed Medical Malpractice Claims. *J. Patient. Saf.* 2023. Vol. 19. Is. 3. Pp. 211—215. DOI: 10.1097/PTS.0000000000001105 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷¹⁹ Lehmann L., Appelbaum S., Ostermann T., Weber B., Hofmann S. C. Medical error analysis in dermatology according to the reports of the North Rhine Medical Association from 2004 to 2018. *J. Dtsch. Dermatol. Ges.* 2022. Vol. 20. Is. 12. Pp. 1603—1611. DOI: 10.1111/ddg.14899 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷²⁰ Enzmann T., Albrecht K. Fatal complications after urological interventions-connection between error, damage and causality. *Urologie*. 2023. Vol. 62. Is. 3. Pp. 252—255. DOI: 10.1007/s00120-023-02032-5 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷²¹ Ünal A., Intepeler Ş. S. Scientific View of the Global Literature on Medical Error Reporting and Reporting Systems From 1977 to 2021: A Bibliometric Analysis. *J Patient Saf.* 2022. Vol. 18. Is. 7. Pp. 1102—1108. DOI: 10.1097/PTS.0000000000001025 (дата звернення: 01.08.2024).

дження звітності про медичні помилки за допомогою бібліометричного аналізу; N. Aghighi, A. Aryankhesal, P. Raeissi ⁷²² досліджують вплив різних чинників, які призводять до медичних помилок; деонтологічні аспекти дефектів надання медичної допомоги розглядають K. Brimhall, C.-Y. Tsai, R. Eckardt, S. Dionne, B. Yang, A. Sharp ⁷²³, C. Li, Y. Shah, E. Harness, Z. Goldberg, D. Nash ⁷²⁴, K. Amlaev, S. Bakunts, V. Mazharov ⁷²⁵.

Зважаючи на постійне підвищення вимог щодо якості експертної діяльності, існує нагальна потреба судово-ветеринарної науки й практики в розробленні цілісної наукової концепції та побудові єдиних методологічних підходів до організації та виконання СВЕ, пов'язаних із професійними правопорушеннями працівників ветмедицини. Розв'язання зазначеної проблеми стане можливим за умови проведення комплексного наукового дослідження для виявлення проблем, доктринальних прогалин та окреслення конкретних шляхів оптимізації проведення СВЕ щодо негативних наслідків надання ВД.

Уперше у світовій практиці автор цієї роботи запропонував гносеологічну конструкцію феномену дефекту надання ВД в аспекті СВЕ.

Дефект надання ВД є окремим правовим інститутом, тісно пов'язаним із правовим інститутом відповідальності за жорстоке поводження з тваринами, навмисне пошкодження чужого майна, оскільки в разі підтвердження причинно-наслідкового зв'язку між дефектами надання ВД і шкодою, заподіяною здоров'ю тварини у вигляді тілесних ушкоджень, каліцтва або навіть її смерті, може постати питання про притягнення працівників ветмедицини до відповідальності. Оцінювання дефектів надання ВД полягає у визначенні виду дефекту, адже кожен із них породжує різні юридичні наслідки й за кожен із них настає певна юридична відповідальність. Визначення дефініції «дефект ВД» вкрай необхідне для розуміння природи, змісту й конструкції цього ветеринарного й правового явища для правильної та об'єктивної констатації фактичних даних під час проведення СВЕ і кваліфікації правоохоронними органами та судом дій працівників ветмедицини за негативних наслідків надання ВД.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» ⁷²⁶ зафіксоване те, що дефектом є вада, недолік. У «Медичній енциклопедії» зазначено, що

⁷²² Aghighi N., Aryankhesal A., Raeissi P. Factors affecting the recurrence of medical errors in hospitals and the preventive strategies: a scoping review. *J. Med. Ethics. Hist. Med.* 2022. Vol. 15. Is. 7. Pp. 15—17. DOI: 10.18502/jmehm.v15i7.11049 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷²³ Brimhall K. C., Tsai C.-Y., Eckardt R., Dionne S., Yang B., Sharp A. The effects of leadership for self-worth, inclusion, trust, and psychological safety on medical error reporting. *Health. Care. Manage. Rev.* 2023. 48. 2. Pp.120—129. DOI: 10.1097/HMR.0000000000000358 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷²⁴ Li C. J., Shah Y. B., Harness E. D., Goldberg Z. N., Nash D. B. Physician Burnout and Medical Errors: Exploring the Relationship, Cost, and Solutions. *Am. J. Med. Qual.* 2023. Vol. 38. Pp. 196—202. DOI: 10.1097/JMQ.0000000000000131 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷²⁵ Amlaev K. R., Bakunts S. A., Mazharov V. N. The medical mistakes as consequence of poor communication. *Probl. Sotsialnoi Gig. Zdravookhranennia i Istor. Med.* 2022. Vol. 30. Is. 6. Pp. 1291—1294. DOI: 10.32687/0869-866X-2022-30-6-1291-1294 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷²⁶ Академічний тлумачний словник ... URL: <https://sum.in.ua/> (дата звернення: 27.09.2024).

«дефект — вада, недолік, хиба, пошкодження»⁷²⁷. Отож «дефект» означає недостатність, помилковість чогось і є синонімом слова «недолік». С. Стеценко⁷²⁸ дефектом надання медичної допомоги вважає неналежне здійснення діагностики, лікування хворого, організації медичної допомоги, яке призвело або могло призвести до негативного результату медичного втручання. І. Сенюта⁷²⁹ під дефектом медичної допомоги розуміє неякісне здійснення діагностики, лікування, профілактики, реабілітації, а також організації їх надання, пов'язане з неналежним або належним виконанням медичним працівником своїх професійних обов'язків, що спричинило або могло спричинити негативні наслідки. До переліку дефектів медичної допомоги А. Завальнюк, І. Юхимець, О. Кравець⁷³⁰ відносять також недоліки поведінкового характеру медиків. Опрацьовані наукові джерела свідчать, що серед фахівців-медиків немає однастайності щодо наповнення поняття «дефект медичної допомоги», хоча простежуються спільні риси цього поняття в наведених авторських визначеннях.

Узагальнивши й систематизувавши думку науковців та власну судово-експертну практику, констатуємо, що *системою ознак дефекту ВД* є:

1) неналежне (неякісне) виконання працівником ветмедицини діагностичних, лікувально-тактичних, реанімаційних, реабілітаційних та інших процедур та неналежна організація профілактичних заходів або їх відсутність узагалі;

2) факт реального спричинення або високої вірогідності спричинення дефектами надання ВД негативних наслідків для тварини: розлад здоров'я (хвороба, ушкодження, каліцтво тощо) або заподіяння смерті;

3) перебування дефектів надання ВД в причиново-наслідковому зв'язку з неналежним чи належним виконанням або невиконанням працівником ветмедицини своїх професійних обов'язків.

Зазначені ознаки дефекту ВД можуть виявлятися в різних комбінаціях: усі водночас або в певному поєднанні, а також із домінуванням одних над іншими. Для правильного розуміння загальних ознак дефекту надання ВД у правозастосовній і судово-експертній практиці необхідний їх детальний аналіз, який дасть змогу сформулювати дефініцію поняття «дефект ВД».

1) *Діагностичні процедури* — це система клінічних, техніко-інструментальних та лабораторних методів дослідження хворих тварин, техніка й послідов-

⁷²⁷ Червяк П. І. Медична енциклопедія. Вид. 3-тє, допов. Київ, 2012. 1504 с. URL: <https://ev.vue.gov.ua/publications/vydannia-i-publikatsii-avtoriv-ta-partneriv-velykoi-ukrainskoi-entsyklopedii/chervyak-p-i-medychna-entsyklopediia-vydannia-tretie-dopovnene-kyiv-vydsentr-prosvita-2012-1504-s/> (дата звернення: 01.08.2024).

⁷²⁸ Стеценко С. Г. Трансформація сфери охорони здоров'я України : роль медично-правових досліджень. *Актуальні проблеми медичного права: професійний погляд* : мат.-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 29.11.2018). Одеса, 2019. С. 120—123.

⁷²⁹ Сенюта І. Я. Цивільні правовідносини у сфері надання медичної допомоги в Україні : питання теорії і практики : дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2018. 500 с.

⁷³⁰ Завальнюк А. Х., Юхимець І. О., Кравець О. Ф. Професійні правопорушення медичних працівників: аналіз ситуації, зміст поняття, пропозиції. *Український судово-медичний вісник*. 2009. № 2. С. 30—34.

ність їх застосування для виявлення симптомів та основні шляхи розпізнавання хвороб. *Лікувально-тактичні процедури* — це процес, метою якого є полегшення, зняття або усунення симптомів і проявів захворювання, патологічного стану або іншого порушення життєдіяльності, нормалізація порушених процесів життєдіяльності та одужання. *Реанімаційні процедури* — сукупність дій або засобів, спрямованих на відновлення різко порушених або втрачених життєво важливих функцій організму тварини. *Реабілітаційні процедури* — комплекс заходів, який містить способи прискорення відновлення, стимуляції репаративно-регенеративних процесів, виявлення та зміцнення компенсаторних механізмів, корекції загальної резистентності організму й імунітету для відновлення твариною своєї незалежності, фізичних функцій та адаптації до нових обмежень. *Профілактичні ветеринарні заходи* — це офіційно встановлений порядок здійснення санітарно-гігієнічних заходів, спрямованих на попередження захворювань та усунення чинників ризику. *Ризик* — можливість виникнення негативної події, а також вірогідні масштаби її наслідків протягом певного періоду часу.

2) У ветеринарній практиці негативними наслідками від дефектів надання ВД можуть бути такі: погіршення ветеринарно-санітарного та епізоотичного благополуччя, утворення тілесних ушкоджень та каліцтва; розвиток хвороб і патологічних станів тварин, а також їхня смерть.

3) Прямий причиново-наслідковий зв'язок — це необхідний зв'язок між явищами (дією чи бездіяльністю), коли існує явище (причина), за яким неминуче слідує інше явище (негативний наслідок ВД).

Отже, дефект ВД — це неякісне виконання працівником ветмедицини діагностичних, лікувально-тактичних, реанімаційних, реабілітаційних та інших процедур, неякісне здійснення профілактичних заходів, а також їх організації, пов'язане з неналежним виконанням або невиконанням працівником ветмедицини своїх професійних обов'язків, що спричинило негативні наслідки для тварини у вигляді розладу здоров'я (хвороби, ушкодження, каліцтва тощо) або смерті.

Аналізування власної судово-експертної практики свідчить, що дефекти ВД можуть бути зумовлені як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. До об'єктивних чинників належать:

1) відставання розвитку ветеринарної науки від запитів ветеринарної практики на певному етапі (зокрема, застосування небездоганих, недосконалих, з обмеженими можливостями методів і способів діагностики, лікування, профілактики, реабілітації тощо). Від розроблення й апробації новітніх технічних рішень у галузі ветмедицини до їх упровадження в практику проходить багато часу, тому методи й способи надання ВД швидко «застарівають»;

2) динамічність ветеринарних концепцій, постулатів, положень у теоретичній та клінічній ветмедицини зумовлює мінливість підходів у наданні ВД, оновлення ветеринарних інструкцій тощо;

3) недостатня регламентованість професійної ветеринарної діяльності полягає в тому, що у ветмедицині, на відміну від гуманної, відсутні стандарти ветеринарної діяльності, протоколи лікування тварин, що дає змогу фахівцю на власний розсуд застосовувати алгоритми лікування, доказовість яких часто є сумнівною, а також застарілість нормативних положень і правил, які не враховують сучасні реалії галузі ветмедицини;

4) зростаюча спеціалізація у ветмедицині зумовлена тим, що багатовекторна ветеринарна діяльність потребує спеціальних ветеринарних знань у вузькопрофільному напрямі. Тому в лікувальній справі виокремлюють самостійні напрями: ветеринарну онкологію, стоматологію, травматологію, лабораторну діагностику, візуалізаційну діагностику, дерматологію, нефрологію та урологію тощо. Недостатність вузькопрофільної спеціалізації призводить до суттєвого обмеження лікарського мислення й унеможливорює цілісність підходу до надання ВД;

5) слабка в більшості випадків матеріально-технічна база установ ветмедицини та фермерських господарств, що ускладнює діагностику та лікування хворих тварин;

6) несприятливі умови або обставини здійснення ветеринарного втручання (необладнане приміщення, без достатнього освітлення та належного інструментального обладнання, лабораторної бази тощо);

7) надання ВД за відсутності інших фахівців у галузі ветмедицини, від яких можна було б отримати професійну консультацію;

8) надання ВД працівником із недостатнім практичним досвідом;

9) особливий стан хворої тварини (агресія, запущеність лікування, блискавичний або гострий перебіг хвороби, старечий вік тварини й нашарування хронічних патологій тощо); атиповий розвиток захворювань; алергічні реакції, які неможливо було передбачити під час ветеринарного втручання, тощо;

10) недосконалість чинного ветеринарного законодавства, неналежний соціальний захист працівників ветмедицини зумовлює недоліки в організації та управлінні ветеринарною галуззю;

11) заняття ветеринарною діяльністю без спеціального дозволу, здійснюване особою, яка не має належної ветеринарної освіти.

Суб'єктивними чинниками дефектів надання ВД, які залежать від діяльності працівника ветмедицини (необґрунтований відхід від установлених правил, необережність та самовпевненість), його ступеня професійної підготовки та деонтологічних якостей, є такі:

1) рівень професійної підготовки (слабка теоретична підготовка, зокрема в закладах освіти, і недостатність практичних навичок роботи);

2) недостатнє діагностування хворої тварини;

3) недбале оперативне втручання або виконання інших лікувальних і профілактичних заходів;

4) невиправданий професійний ветеринарний ризик, який не належить до категорії непереборної сили й розглядається як обтяжливий випадок із харак-

терною для нього невідворотністю настання негативних наслідків для здоров'я й життя тварини;

5) незадовільна організація різних етапів ветеринарної допомоги як на амбулаторному, так і на стаціонарному етапі її надання, зокрема й недбале ведення документообігу;

6) деонтологічні, зумовлені негативними моральними якостями фахівця в галузі ветмедицини (неорганізованість, халатність, занадто виражена самовпевненість і неухважність, зверхність, нетактовність, завищена самооцінка, неадекватне спілкування з колегами та власниками тварин, несприйняття критики й зауважень, низький професійний рівень, байдужість, конфліктність, авторитарний стиль роботи), які призводять до того, що працівник ветмедицини відходить від гуманістичної сутності своєї професії.

Запропонована гносеологічна конструкція дефекту ВД сприятиме розробленню та впровадженню в судово-експертну практику методик визначення кожного виду дефекту ВД, СВЕ тварин із негативними наслідками ветеринарного втручання.

Сьогодні в чинному Законі України «Про ветеринарну медицину»⁷³¹ немає дефініції поняття «ветеринарна допомога». З огляду на це варто запропонувати власне визначення поняття: *комплекс діагностичних, лікувальних і відновлювальних (реабілітаційних) заходів, спрямованих на встановлення клінічного діагнозу, усунення чи зменшення проявів захворювання або патологічного стану тварини, із приводу якого відбувається надання ВД, що сприяє покращенню або відновленню здоров'я та нормалізації життєдіяльності тварини.*

Для оцінювання ефективності ВД окреслимо її межі, зокрема «необхідну» (мінімальну) та «достатню» (максимальну). *Необхідна ветеринарна допомога* — мінімальний її обсяг, який дасть змогу лише стабілізувати організм тварини, вивести її зі стану, загрозливого для життя. *Достатня ветеринарна допомога* передбачає максимальний її обсяг (діагностику, терапію (зокрема реанімаційні заходи) згідно із загальноприйнятими принципами й алгоритмами лікування на основі патофізіологічного їх обґрунтування) та забезпечує максимально високу вірогідність врятування життя тварини.

Перш ніж схарактеризувати окремі *види дефектів ВД*, варто розглянути класифікацію їх за різними критеріями:

1) за етапами надання ВД:

- дефекти, заподіяні на догоспітальному (амбулаторному) етапі;
- дефекти, заподіяні під час госпітального етапу;
- дефекти, заподіяні в післягоспітальному періоді;

2) за елементами ВД:

- дефекти організації та документообігу;
- дефекти діагностики;

⁷³¹ Про ветеринарну медицину : Закон України від 25.06.1992 № 2498-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-12#Text>.

- дефекти лікувально-тактичні;
- дефекти профілактики;
- дефекти реабілітації;
- дефекти реанімації;
- деонтологічні дефекти;

3) за характером ВД:

- дефекти у зв'язку з недостатньою ВД;
- дефекти у зв'язку з невчасною ВД;
- дефекти у зв'язку з неправильною ВД;
- дефекти у зв'язку з ненаданням ВД;

4) за правовою підставою (залежно від умислу заподіяння дефекту ВД):

- нещасні випадки;
- професійні помилки;
- правопорушення: а) ветеринарні провини; б) ветеринарні злочини.

Схарактеризуємо кожен із видів дефектів надання ВД.

1) За етапами надання ВД:

- на догоспітальному (амбулаторному) етапі (наприклад, у разі надання ветеринарної допомоги вдома у власника тварини);

- під час госпітального етапу (у разі надання ветеринарної допомоги в умовах стаціонару клініки ветмедицини або стаціонару тваринницької потужності, якщо мова йде про продуктивних тварин);

- на післягоспітальному етапі.

2) За елементами надання ВД:

- дефекти організації — помилки в організації надання певних видів ветеринарної допомоги, створення необхідних умов для функціонування закладу ветмедицини, його структурних підрозділів тощо; неналежне ведення ветеринарної документації;

- дефекти діагностики — неналежне технічне дотримання або невиконання клінічних, техніко-інструментальних та лабораторних методів дослідження хворих тварин, порушення технології їх застосування;

- дефекти лікувально-тактичні — неналежне технічне виконання або невиконання ветеринарних лікувальних процедур із метою полегшення, зняття чи усунення симптомів і проявів захворювання, патологічного стану або іншого порушення життєдіяльності організму, нормалізації порушених процесів життєдіяльності та одужання хворої тварини;

- дефекти профілактики — неналежне виконання або невиконання офіційно встановленого порядку здійснення санітарно-гігієнічних заходів, спрямованих на попередження захворювань та усунення ризиків, що спричинило негативні наслідки для здоров'я або життя тварини, а також погіршення ветеринарно-санітарного та епізоотичного благополуччя;

- дефекти реабілітації — неналежне виконання або невиконання комплексу заходів, що охоплюють способи прискорення відновлення, стимуляції репаративної регенерації процесів, виявлення та зміцнення компенсаторних механізмів;

мів, корекції загальної резистентності організму та імунітету для відновлення твариною своєї незалежності, фізичних функцій та адаптування до нових обмежень, спричинених негативними наслідками для здоров'я чи життя тварини;

- дефекти реанімації — неналежне виконання або невиконання комплексу дій або незастосування засобів, спрямованих на відновлення різко порушених або втрачених життєво важливих функцій організму тварини;

- деонтологічні дефекти часто пов'язані з негативними особистісними якостями самого працівника ветмедицини.

3) За характером ВД:

- дефекти у зв'язку з недостатньою ВД (недостатній — менший, ніж потрібно; неналежний; який не відповідав певним вимогам; незадовільний, поганий ⁷³²);

- дефекти у зв'язку з несвоєчасною ВД (несвоєчасний — який відбувається, здійснюється не тоді, коли потрібно, не у свій час ⁷³³);

- дефекти у зв'язку з неправильною ВД (неправильний — який не відповідає певним нормам, правилам, вимогам ⁷³⁴);

- дефекти у зв'язку з ненаданням ВД, тобто її відсутністю.

4) За правовою підставою (залежно від умислу заподіяння дефекту ВД):

- нещасний випадок виникає через несприятливий збіг різних обставин, випадковостей, незалежних від дій працівника ветмедицини, оскільки немає можливості їх прогнозувати;

- професійна помилка, яку, за аналогією до гуманної медицини, називають «лікарською помилкою». Нормативно закріпленої дефініції цього поняття нині не існує;

- правопорушення (ветеринарні провини й ветеринарні злочини).

Нещасний випадок у ветеринарній практиці як поняття не врегульовано законодавчо, і це дає змогу видавати професійні помилки працівників ветмедицини або навіть професійні правопорушення за нещасні випадки, щоб уникнути відповідальності. Водночас законодавче унормування цього терміна дало б змогу чітко окреслити його ознаки, а також сформулювати повне визначення цієї правової конструкції.

До типових нещасних випадків у ветеринарній практиці належать: смерть тварини під час інфузії кровозамінників, переливання крові; смерть від емболії; рефлекторна зупинка серця під час оперативного втручання за належного анестезіологічного й реанімаційного забезпечення; анафілактичний шок під час введення в організм тварини ветеринарних лікарських засобів; смерть від больового шоку за належного його блокування та ін.

Наукові медичні та юридичні джерела містять різні визначення поняття «нещасний випадок». Зокрема, І. Сенюта ⁷³⁵ зазначає, що це «вид дефекту на-

⁷³² Академічний тлумачний словник ... URL: <https://sum.in.ua/> (дата звернення: 27.09.2024).

⁷³³ Там само.

⁷³⁴ Там само.

⁷³⁵ Сенюта І. Я. Дефекти надання медичної допомоги ... С. 57. URL: http://medicallaw.org.ua/fileadmin/user_upload/pdf/Journal_19.pdf (дата звернення: 01.08.2024).

дання медичної допомоги, пов'язаний із належним виконанням медичним працівником своїх професійних обов'язків, згідно з нормативними актами, і надання ним медичної допомоги відповідно до стандартів у сфері охорони здоров'я і локальних протоколів, який породжений внаслідок раптово виникаючого, непередбачуваного, непереборного й невідворотного збігу обставин, за яких заподіяно шкоду здоров'ю пацієнта або настала його смерть». Таку дефініцію поняття «нещасний випадок» варто вважати змістовною, повною, глибокою, проте, ураховуючи особливості нормативно-правового регулювання ветеринарної діяльності, вона не може бути застосована у ветмедицині, ветеринарному праві та СВЕ, оскільки, на відміну від гуманної медицини, у ній на цей час немає стандартів та локальних протоколів.

Ураховуючи зазначене вище, можна сформулювати авторську дефініцію поняття *«нещасний випадок у ветеринарній практиці»*: *вид дефекту ветеринарної допомоги, пов'язаний із належним виконанням працівником ветмедицини своїх професійних обов'язків згідно з нормативно-правовими актами і наданням ним ветеринарної допомоги відповідно до стандартів у сфері охорони здоров'я тварин, протоколів лікування хвороб, інструкцій про заходи з профілактики та боротьби з інфекційними хворобами тварин, а також інших нормативних документів, але породжений раптово виниклим, непередбачуваним, непереборним і невідворотним збігом обставин, за яких заподіяно шкоду здоров'ю тварини або настала її смерть.*

Отже, нещасний випадок у ветеринарній практиці має такі ознаки:

1) стався під час обґрунтованого ветеринарною наукою і практикою ветеринарного втручання за усвідомлення небезпечності такого втручання;

2) стався під час належного та вчасного виконання працівником ветмедицини своїх обов'язків за умови, що було зроблено все необхідне для попередження негативних наслідків;

3) породжений раптово виниклим, непередбачуваним, непереборним і невідворотним збігом обставин;

4) виникає через особливості організму тварини, складності випадку, несприятливу обстановку надання ВД;

5) працівник ветмедицини діяв правомірно та безпомилково, але результатом є дефект ВД;

6) ветеринарний фахівець не має юридичної відповідальності за результатами правової кваліфікації діяння;

7) кваліфікована ВД відрізняє нещасний випадок від ветеринарної помилки.

Нещасний випадок у ветеринарній практиці, або казус, у правозастосовній діяльності та СВЕ необхідно відрізняти від недбальства, помилковості, неуцтва, самовпевненості.

Найбільш розповсюдженим видом дефекту надання ВД є професійна помилка у ветеринарній практиці, яку, як і в гуманній медицині, називають лікарською помилкою. Проте нормативно закріпленої дефініції цього поняття нині не існує як у гуманній, так і у ветмедицині.

Щоб створити термінологічну конструкцію дефініції «професійна помилка у ветеринарній практиці», необхідно проаналізувати наукові джерела, які містять різні визначення поняття «лікарська помилка» як одного з дефектів надання медичної допомоги. Я. Радиш, І. Бедрик, Л. Радиш, П. Кузьмінський⁷³⁶ стверджують, що лікарською помилкою є «помилкова дія чи бездіяльність медичного персоналу, що проявилися у неправильних наданні (ненаданні) допомоги, діагностиці захворювань і лікуванні хворих (потерпілих) та реально погіршили стан пацієнта чи призвели до спричинення шкоди здоров'ю або життю особи, які характеризуються як добросовісні забуди за відсутності ознак халатності, зловмисного чи необережного проступку та злочинного невігластва».

О. Оніщенко та В. Єрзаулова⁷³⁷ синонімізують поняття лікарської та медичної помилок, визначаючи їх як дії або бездіяльність медичного працівника, які призвели до негативних для здоров'я або життя пацієнта наслідків, викликаних об'єктивними чинниками, тому виключають можливість юридичної відповідальності. Таке ж визначення поняття «медична помилка» подають Р. Титикало та Т. Гандзій⁷³⁸, додаючи до чинників, що зумовили негативні для пацієнта наслідки, і суб'єктивні чинники.

Позиція щодо правової конструкції поняття «лікарська помилка» знайшла своє відображення і в науковій праці І. Сенюти⁷³⁹: «вид дефекту надання медичної допомоги, що становить неналежне виконання (невиконання) медичним працівником професійних обов'язків внаслідок суб'єктивної чи об'єктивної помилки, не пов'язане з недбалим і несумлінним до них ставленням, що спричинило шкоду здоров'ю пацієнта».

Отже, думка науковців щодо добросовісності дій медичного працівника в разі «лікарської помилки» є домінуючою, і в цих діях немає ознак вини. Підсумовуючи, можна сформулювати авторську дефініцію терміна «професійна помилка у ветеринарній практиці»: це вид дефекту ветеринарної допомоги, пов'язаний із неналежним виконанням або невиконанням працівником ветмедичини своїх професійних обов'язків унаслідок об'єктивної або суб'єктивної помилки, але не пов'язаної з недбалим і несумлінним до них ставленням, що спричинило шкоду здоров'ю тварини або навіть призвело до смерті.

⁷³⁶ Радиш Я., Бедрик І., Радиш Л., Кузьмінський П. Медична помилка: сутність, класифікація та правовий вимір. *Медичне право*. 2008. № 1. С. 51—60 URL: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/j01_051_060_01.pdf (дата звернення: 01.08.2024).

⁷³⁷ Оніщенко О. В., Єрзаулова В. В. Медична помилка: правовий аспект. *Юридичний вісник*. 2013. № 2 (27). С. 92—96. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/alex_i,%D0%9E%D0%BD%D1%96%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE+%D0%9E.%D0%92,%D0%84%D1%80%D0%B7%D0%B0%D1%83%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0+%D0%92.%D0%92%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/alex_i,%D0%9E%D0%BD%D1%96%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE+%D0%9E.%D0%92,%D0%84%D1%80%D0%B7%D0%B0%D1%83%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0+%D0%92.%D0%92%20(2).pdf) (дата звернення: 01.08.2024).

⁷³⁸ Титикало Р. С., Гандзій Т. В. Лікарська (медична) помилка: медичне та правове поняття. *Юридичний вісник*. 2014. № 3(32). С. 99—103. URL: http://law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2014/statji_n3-32_2014/21.pdf (дата звернення: 01.08.2024).

⁷³⁹ Сенюта І. Я. Цивільні правовідносини у сфері надання медичної допомоги ...

Ознаками професійної помилки у ветеринарній практиці є:

- 1) вид дефекту ВД;
- 2) спричинення шкоди здоров'ю тварини;
- 3) цивільно-правова відповідальність за результатами правової кваліфікації

діяння;

4) не пов'язана з недбалим і несумлінним ставленням до виконання професійних обов'язків;

5) дія або бездіяльність працівника ветмедицини під час виконання своїх професійних обов'язків;

6) тонка межа з професійними правопорушеннями (провинами і злочинами);

7) працівник ветмедицини діє всупереч вимогам стандартів у сфері охорони здоров'я тварин і протоколів, інструкцій, помиляючись унаслідок суб'єктивних (низький рівень кваліфікації, недооцінка або переоцінка консультативного висновку, результатів консиліуму тощо) або об'єктивних (тяжкість стану хворої тварини, відсутність необхідного ветеринарного техніко-інструментального забезпечення тощо) чинників.

Досвід правозастосування та судово-експертної оцінки дефектів надання ВД свідчить, що для розв'язання зазначеної проблеми необхідно:

- започаткувати розроблення стандартів ветеринарної діяльності, протоколів лікування тварин на рівні новітніх досягнень науки й техніки;
- розвивати систему обов'язкового ветеринарного страхування, яка буде стимулювати контроль за дефектами надання ВД;
- увести в термінологічну конструкцію та нормативно закріпити дефініції понять «дефекти ветеринарної допомоги», «невиконання або неналежне виконання професійних обов'язків працівником ветеринарної медицини», «нещасний випадок у ветеринарній практиці», «професійна помилка у ветеринарній практиці», окресливши критерії їх розмежування;
- доповнити ст. 1 Закону України «Про ветеринарну медицину»⁷⁴⁰ новими дефініціями понять «ветеринарна допомога», «діагностичні процедури», «лікувально-тактичні процедури», «реанімаційні процедури», сформулювавши їх в авторській редакції;
- доповнити ст. 1 Закону України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин»⁷⁴¹ дефініціями понять «дефект ветеринарної допомоги», «невиконання або неналежне виконання професійних обов'язків працівником ветеринарної медицини», «нещасний випадок у ветеринарній практиці», «професійна помилка у ветеринарній практиці», сформулювавши їх в авторській редакції;

⁷⁴⁰ Про ветеринарну медицину : Закон України від 25.06.1992 № 2498-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-12#Text>

⁷⁴¹ Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19#Text> (дата звернення: 30.09.2024).

- розробити методику судово-ветеринарного визначення дефектів надання ВД та дефектів організації ветеринарно-санітарних заходів (далі — ВСЗ) для ефективної організації та проведення СВЕ в цій сфері, які дадуть змогу судам і правоохоронним органам правильно кваліфікувати ветеринарні правопорушення й надавати об'єктивну кримінально-правову оцінку протиправній діяльності працівників ветмедицини.

3.4.2. Дефекти ветеринарної діяльності як предмет судово-ветеринарного дослідження

Проблема неналежного виконання працівниками ветмедицини своїх професійних обов'язків, що призводить до негативних наслідків, є гострою для практичної ветмедицини. Вона актуальна як в Україні, так і в інших країнах світу⁷⁴². За інформацією провідних учених у галузі ветмедицини, зокрема К. Whipple зі співавторами⁷⁴³, Р. Mosedale, К. Blackie⁷⁴⁴, А. Woolrich⁷⁴⁵, різноманітні недоліки надання ВД рідко обговорюються на шпальтах наукових видань, мало відомо про їх природу та частоту, проте вони є суттєвою причиною смертності тварин, закінчуються претензіями і скаргами незадоволених власників тварин, судовими позовами проти фахівців ветмедицини й можуть супроводжуватися страховими виплатами.

Полеміка дослідників J. Wallis зі співавторами⁷⁴⁶, R. Munro⁷⁴⁷ та J. Cohen зі співавторами⁷⁴⁸ стосовно дефектів ВД та особливостей їх експертного оцінювання є надзвичайно важливою для СВЕ як науковообґрунтованого й виправданого засобу доказування в судочинстві. Висновок експерта дає відповіді на питання, які ставить перед судовим експертом орган досудового розслідування або суд для з'ясування фактичних даних та обставин події правопорушення в царині ветеринарної діяльності, допомагає правильно кваліфікувати

⁷⁴² Low R., Wu A. W. Veterinary healthcare needs to talk more about error DOI: 10.1111/jvim.16554 (дата звернення: 01.08.2024); Daly M.L. The case for quality improvement in veterinary medicine. *Journal of Veterinary Emergency and Critical Care*. 2023. Vol. 33(1). Pp. 11—15. DOI: 10.1111/vec.13264 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁴³ Whipple K. M., Leissinger M. K., Beatty S. S. Frequency and classification of errors DOI: 10.1111/vcp.12851 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁴⁴ Mosedale P., Blackie K. Why do medication errors occur in veterinary practice? *Companion Animal*. 2021. Vol. 26(7). Pp. 1—4. DOI: 10.12968/coan.2021.0033 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁴⁵ Woolrich A. Surviving clinical errors in practice. *New Zealand Veterinary Journal*. 2021. Vol. 69(2). Article number 134. DOI: 10.1080/00480169.2021.1872965.

⁷⁴⁶ Wallis J., Fletcher D., Bentley A., Ludders J. Medical errors cause harm in veterinary hospitals. *Frontiers in Veterinary Science*. 2019. Vol. 6. DOI: 10.3389/fvets.2019.00012 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁴⁷ Munro R. Viewpoint: Integrity and Limitations DOI: 10.1016/j.jcpa.2022.10.003 (дата звернення: 01.02.2024).

⁷⁴⁸ Cohen J., Fischetti A. J., Daverio H. Veterinary radiologic error rate as determined by necropsy. *Vet Aerinary Radiology & Ultrasound*. 2023. Vol. 64(4). Pp. 573—584. doi: 10.1111/vru.13259 (дата звернення: 01.08.2024).

правопорушення⁷⁴⁹. Проте науково-дослідна активність у царині ветмедицини недостатня. Нині залишаються недослідженими питання кримінальних проступків і злочинів, адміністративних та цивільно-правових проступків у сфері ветмедицини. Суттєва організаційно-правова проблема СВЕ — відсутність розробленого теоретичного підґрунтя у випадках «ветеринарних справ», у зв'язку з чим значно зменшується якість експертизи.

Отже, існує нагальна потреба у виробленні уніфікованих методичних підходів до організації та проведення СВЕ щодо професійних правопорушень фахівців ветмедицини.

Алгоритм оцінювання дефектів надання ВД — це визначення виду дефекту, окреслення правових наслідків та встановлення юридичної відповідальності (кримінальної, адміністративної, цивільно-правової).

З особистої практики проведення СВЕ у випадках професійних правопорушень працівників ветмедицини відомо, що вони мають поверхові знання щодо юридичної відповідальності. Проте обізнаність фахівців ветмедицини щодо предикторів, видів і наслідків юридичної відповідальності за свої професійні правопорушення насамперед дисциплінує їх, зменшує ймовірність безпідставного обвинувачення та притягнення їх до відповідальності.

Доречно виокремлювати дві групи правопорушень, пов'язаних із наданням ВД: 1) кримінальні (передбачені КК⁷⁵⁰; 2) адміністративні (передбачені КУпАП⁷⁵¹) та цивільно-правові (передбачені ЦК)⁷⁵².

Схарактеризуємо можливі професійні правопорушення у сфері ветеринарної діяльності. Для цього спочатку сформулюємо авторські дефініції понять «злочин у ветеринарній діяльності» та «адміністративний проступок у ветеринарній діяльності». Злочин від проступків у ветеринарній діяльності відрізняється ступенем суспільної небезпеки.

Адміністративний проступок у ветеринарній діяльності — це суспільно шкідливе, протиправне, винне, каране, учинене умисно або з необережності, передбачене законодавством діяння суб'єкта провини — працівника ветмедицини, яке полягає у відхиленні від вимог, передбачених нормативними документами, зокрема й ветеринарними, наслідком якого є порушення процедур карантинування тварин, недотримання будь-яких інших установлених ветеринарних правил, а також невиконання рішень органів місцевого самоврядування щодо попередження виникнення й розповсюдження заразних хвороб тварин та боротьби з ними.

Злочин у ветеринарній діяльності — це суспільно небезпечне, протиправне, винне, каране, заподіяне працівником ветмедицини умисно або з нео-

⁷⁴⁹ Яценко І. В. Проблеми укладання уповноваженою особою DOI: 10.5281/zenodo.6471059 (дата звернення: 01.05.2024).

⁷⁵⁰ Кримінальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

⁷⁵¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

⁷⁵² Цивільний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.07.2024).

бережності порушення професійних обов'язків, вимог ветеринарних нормативних документів, наслідком яких є погіршення ветеринарно-санітарного та епізоотичного благополуччя; заподіяне тварині тілесне ушкодження або інший розлад здоров'я, каліцтво, смерть; спричинення суттєвої шкоди державним інтересам у галузі ветмедицини й тваринництва.

Злочином у професійній ветеринарній діяльності є порушення ветеринарних правил (ст. 251 КК ⁷⁵³).

Характерні ознаки професійних правопорушень у сфері ветеринарної діяльності:

1) протиправна дія як активна форма поведінки працівника ветмедицини або протиправна бездіяльність як пасивна форма його поведінки;

2) діяння працівника ветмедицини з позиції кримінального або адміністративного права, посадовим або службовим обов'язком якого є надання ВД;

3) суспільно небезпечне (злочинне) або суспільно шкідливе (адміністративне) діяння — юридично значиме діяння, яке відбувається під контролем свідомості працівника ветмедицини (вольове діяння) і яке заборонене законом;

4) винне діяння (скоєне умисно або через необережність) — усвідомлений, вольовий учинок працівника ветмедицини через вибір і здійснення протиправного варіанта поведінки;

5) караність діяння — передбачуваність покарання або інших заходів кримінального або адміністративно-правового характеру (за результатами правової кваліфікації);

6) умисне учинення (із прямим або непрямым умислом) або через необережність (через самовпевненість або недбалість);

7) передбачене виключно кримінальним або адміністративним законодавством;

8) наслідок професійних правопорушень у сфері ветмедицини — погіршення ветеринарно-санітарного та епізоотичного благополуччя, травми, каліцтво або смерть тварини, порушення правил проведення ветеринарно-санітарних заходів, інших нормативно-правових актів щодо боротьби із заразними хворобами тварин; завдання суттєвої шкоди державним інтересам у галузі ветеринарної медицини та тваринництва.

У контексті досліджень дефектів ВД тяжкими наслідками вважається й захворювання хоча б однієї людини через порушення ветеринарних правил.

Спираючись на аналіз експертної практики, можна дійти висновку, що підґрунтям основних причин професійних правопорушень працівників ветмедицини є недобросовісність (несумлінність), особиста неорганізованість та легковажність. Проте найвища міра відповідальності — моральна відповідальність за негативні наслідки надання ВД.

У ст. 104 «Відповідальність за правопорушення в галузі ветеринарної медицини» Закону України «Про ветеринарну медицину» зазначено:

⁷⁵³ Кримінальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

«1. За правопорушення в галузі ветеринарної медицини на фізичних, юридичних осіб та фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності, чия діяльність пов'язана з вирощуванням (розведенням) тварин, виробництвом та обігом об'єктів державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду, а також з наданням послуг лабораторної діагностики та веденням ветеринарної практики, накладається штраф відповідно до закону.

2. Сплата штрафів не звільняє юридичних та фізичних осіб від усунення у порядку, встановленому законодавством, допущених порушень і відшкодування завданої ними шкоди»⁷⁵⁴.

Злочином у професійній ветеринарній діяльності є такі порушення ветеринарних правил:

- порушення розроблення, затвердження та застосування ветеринарно-санітарних заходів, що спричинило тяжкі наслідки;
- неусунення або незабезпечення ветеринарно-санітарних заходів для зменшення ризиків захворювання людей на заразні хвороби, спільні для людей і тварин;
- неякісне забезпечення або незабезпечення ветеринарно-санітарних заходів з метою попередження від проникнення збудників заразних хвороб на територію України з території інших країн;
- неякісне забезпечення або незабезпечення захисту людей і тварин від заразних хвороб, що спричинило тяжкі наслідки;
- ухилення від забезпечення надійних ветеринарно-санітарних заходів щодо екзотичних хвороб тварин, що спричинило тяжкі наслідки;
- нездійснення або недостатнє здійснення ветеринарно-санітарних заходів для ліквідації спалахів хвороб тварин, особливо для мінімізації ризику для людей;
- нездійснення або неякісне здійснення моніторингу кормів для тварин та води щодо їх придатності для споживання тваринами та запобігання перенесенню через них хвороб тварин;
- порушення встановлених правил виробництва, зберігання, транспортування, реалізації та використання ветеринарних лікарських засобів та здійснення контролю за дотриманням цих правил;
- порушення встановлених вимог до використання ветеринарних лікарських засобів;
- порушення порядку ідентифікації тварин;
- порушення вимог щодо державного контролю з метою захисту тварин, виробництва та обігу ветеринарних лікарських засобів, штамів мікроорганізмів, патологічного матеріалу, побічних продуктів тваринного походження,
- невиконання або неякісне виконання ветеринарно-санітарних заходів під час карантинування тварин, що спричинило тяжкі наслідки;

⁷⁵⁴ Про ветеринарну медицину : Закон України від 25.06.1992 № 2498-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-12#Text>

- виникнення й розповсюдження епізоотії, а також інші тяжкі наслідки залежно від конкретних обставин злочину;
- допуск до продажу тварин, хворих на заразні хвороби;
- допуск до продажу кормів для годівлі тварин без ветеринарних документів, які засвідчують їх якість і безпечність.

Порушення ветеринарних правил може виявлятися: у невиконанні або неналежному виконанні професійних обов'язків працівником ветмедцини; у занятті незаконною ветеринарною діяльністю; у незаконному проведенні дослідів над хребетною твариною. Проте в КК немає норми, яка б передбачала кримінальну відповідальність за такі діяння. У зв'язку із цим варто доповнити ст. 251 КК «Порушення ветеринарних правил» новими частинами такого змісту:

- *«невиконання або неналежне виконання професійних обов'язків працівником ветмедцини внаслідок недбалого або несумлінного ставлення до них, якщо це спричинило виникнення й поширення епізоотій або інші тяжкі наслідки»;*
- *«заняття незаконною ветеринарною діяльністю, якщо це спричинило виникнення й поширення епізоотій або інші тяжкі наслідки»;*
- *«незаконне проведення дослідів над хребетною твариною, якщо це створило не виправдану небезпеку для її життя або здоров'я».*

Обґрунтовуючи доповнення до КК, проаналізуємо окремі вжиті терміни. *Обов'язок* — «Те, чого треба беззастережно дотримуватися, що слід безвідмовно виконувати відповідно до вимог суспільства або виходячи з власного сумління. <...> Певний обсяг роботи, сукупність справ, межі відповідальності і т. ін., що визначаються відповідним званням, посадою, родинним станом тощо» ⁷⁵⁵. *Неналежний* — «2. Не такий, який повинен бути...» ⁷⁵⁶. *Невиконання* — «Нездійснення чого-небудь» ⁷⁵⁷. *Недбалий* — «Який ставиться до своїх обов'язків байдуже, без належної старанності, не піклується, не турбується про кого-, що-небудь» ⁷⁵⁸. *Несумлінний* — «Який не має совісті, честі, не ставиться сумлінно, чесно, добросовісно до своїх обов'язків» ⁷⁵⁹. *Епізоотія* — «Масове заразне захворювання тварин, яке швидко поширюється і охоплює цілі райони та області» ⁷⁶⁰.

Зважаючи на наведене вище, можна дійти висновку, що ВД має вважатися неналежною, коли хоча б одна з указаних вимог щодо правильної лікувально-діагностичної та іншої ВД не підтверджується, а ВД здійснювалась невчасно, у недостатньому обсязі, технічно й технологічно неправильно; з порушеннями чинних нормативно-технічних документів (інструкцій, настанов, правил тощо).

⁷⁵⁵ Академічний тлумачний словник ... URL: <https://sum.in.ua/> (дата звернення: 27.09.2024).

⁷⁵⁶ Там само.

⁷⁵⁷ Там само.

⁷⁵⁸ Там само.

⁷⁵⁹ Там само.

⁷⁶⁰ Там само.

Отже, пропонуємо таку дефініцію терміна *«невиконання або неналежне виконання професійних обов'язків працівником ветмедицини»*: діяльність, здійснена працівником ветмедицини в межах професійної компетенції за умови об'єктивно можливої реалізації своїх професійних компетенцій у належний спосіб, але виконана неправильно, недостатньо, невчасно й поверхо, з порушенням наявних у ветмедицині правил, нормативних положень, настанов або інструкцій, передбачених законодавством для обов'язкового виконання дій відповідно до займаної працівником посади, зокрема організаційних, діагностичних, лікувально-тактичних, профілактичних, реабілітаційних, реанімаційних.

Під ВД треба розуміти як одноразове, так і систематичне надання ветеринарних послуг. Професійні права та обов'язки фахівців ветмедицини передбачені посадовою інструкцією, розробленою відповідно до законодавства України, зокрема Закону України «Про ветеринарну медицину»⁷⁶¹, а також інших підзаконних нормативно-правових актів. Приватна ветеринарна діяльність можлива за наявності ліцензії на таку діяльність, а також певного матеріально-технічного забезпечення. Суб'єктам, які не відповідають цим вимогам, не можна здійснювати ВД.

Тяжкими наслідками від заняття незаконною ветеринарною діяльністю є настання тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, каліцтва або загибелі тварини. Законодавчо унормовано вимоги до утримання тварин, яких використовують у наукових експериментах, тестуванні, освітньому процесі, під час виробництва біологічних препаратів тощо, основою яких є принцип гуманності та захисту від жорстокого поводження, що узгоджується з європейськими вимогами, адже ця проблема стосується багатьох моральних аспектів суспільства, які необхідно враховувати в практиці юриспруденції та СВЕ. Такі норми скеровані на запобігання невинуватих страждань, а також попередження заподіяння шкоди тваринам та захист людської моралі⁷⁶².

Незаконне проведення дослідів над хребетною твариною, якщо це створювало невинуватих небезпеку для її життя або здоров'я, наслідком якого є каліцтво, травми або загибель, є підставою для кримінальної відповідальності за ст. 299 КК «Жорстоке поводження з тваринами»⁷⁶³. Таке діяння спостерігається в разі порушення законодавства України про поводження із тваринами, зокрема Закону «Про захист тварин»; Настанови МОЗ України «Лікарські засоби. Доклінічні дослідження безпеки як основа клінічних випробувань за участю

⁷⁶¹ Про ветеринарну медицину : Закон України від 25.06.1992 № 2498-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-12#Text>.

⁷⁶² Zapara S. I., Fotina H. A., Klochko A. M., Fotina T. I., Yatsenko I. V. Revisiting Legal Understanding of Wild Life DOI: 10.14505//jemt.v10.1(33).02 (дата звернення: 01.02.2024).

⁷⁶³ Кримінальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

людини та реєстрації лікарських засобів»⁷⁶⁴; Порядку проведення науковими установами випробувань і дослідів на тваринах⁷⁶⁵.

Для проведення дослідів із використанням хребетних тварин, а також можливості доглядати за експериментальними тваринами особи повинні мати відповідну медичну, ветеринарну, зоотехнічну, біологічну або фармацевтичну освіту та професійну підготовку відповідно до ч. 4 ст. 26 Закону «Про захист тварин».

Окреслимо ознаки незаконного проведення дослідів над хребетною твариною:

- здійснення наукових дослідів та тестування на тваринах, якщо цьому є альтернатива;
- участь у роботі з експериментальними тваринами осіб, які не мають вищої медичної, ветеринарної, зоотехнічної, біологічної або фармацевтичної освіти;
- проведення дослідницьких процедур на експериментальних тваринах із спричиненням їм болю;
- використання експериментальної тварини в наступних дослідях до нормалізації стану її здоров'я;
- девокалізація тварин;
- демонстрування на тваринах певних ветеринарно-біологічних процедур під час навчального процесу, якщо можна застосувати альтернативні методи навчання із залученням неживих об'єктів;
- проведення експериментальних досліджень на живих тваринах, що пов'язані з хірургічним втручанням або іншим будь-яким ушкодженням за участю або в присутності дітей;
- ненадання підекспертним тваринам кваліфікованого догляду;
- неумертвіння нежиттєздатної експериментальної тварини до настання в неї страждань та ін.

Як засіб доказування під час досудового розслідування незаконного проведення дослідів над хребетною твариною застосовують проведення СВЕ. У нашій роботі⁷⁶⁶ теоретично обґрунтовано та окреслено праксеологічне значення стадій експертного дослідження живої тварини й трупа тварини; сформульовано питання, що ставляться в ухвалі суду або постанові слідчого про призначення СВЕ; розроблено теоретико-гносеологічну конструкцію феномену ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини.

⁷⁶⁴ Стандарт «Настанова. Лікарські засоби. Доклінічні дослідження безпеки як підґрунтя клінічних випробувань за участю людини та реєстрації лікарських засобів»: затв. наказом МОЗ України від 19.09.2014 р. № 661. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0661282-14#Text> (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁶⁵ Порядок проведення науковими установами дослідів, експериментів на тваринах: наказ МОН України від 01.03.2012 р. № 249. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0416-12#Text> (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁶⁶ Яценко І. В. Проблеми укладання уповноваженою особою DOI: 10.5281/zenodo.6471059 (дата звернення: 01.05.2024).

Службові злочини працівників ветмедицини становлять окрему велику групу в структурі дефектів ВД.

До службових злочинів працівників ветмедицини належать кримінальні правопорушення, передбачені Особливою частиною КК ⁷⁶⁷, зокрема зловживання владою або службовим становищем (ст. 364); зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364¹); службове підроблення (ст. 366); декларування недостовірної інформації (ст. 366²); службова недбалість (ст. 367); зловживання впливом (ст. 369²).

Однак зазначені службові злочини працівників ветмедицини будуть кваліфіковані як дефекти надання ВД, якщо це спричинило виникнення й розповсюдження епізоотій або інших тяжких наслідків. Усі окреслені вище злочини мають спільне — негативний вплив на життя й здоров'я тварин (уразі виникнення зоонозів) або на життя й здоров'я тварин та людей (уразі виникнення антропозоонозів).

Закон України «Про ветеринарну медицину» ⁷⁶⁸ не містить статті про відповідальність працівників ветмедицини. З огляду на це доцільно внести доповнення до ст. 94 цього Закону такого змісту: «2. *Працівники ветмедицини, винні у порушенні законодавства у сферах забезпечення захисту здоров'я та благополуччя тварин, ветеринарної практики, виробництва, обігу та застосування ветеринарних препаратів, а також обігу побічних продуктів тваринного походження, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законодавства*».

До ветеринарних проступків належать порушення правил щодо карантину тварин та інших ветеринарно-санітарних вимог (ст. 107 КУпАП) ⁷⁶⁹.

Порушенням ветеринарних правил може бути невиконання або неналежне виконання професійних обов'язків працівниками ветмедицини, заняття незаконною ветеринарною діяльністю або незаконна видача рецепта. Проте в КУпАП відсутні норми, які б передбачали адміністративну відповідальність за такі діяння. З огляду на це є сенс доповнити ст. 107 КУпАП «Порушення правил щодо карантину тварин та інших ветеринарно-санітарних вимог» ⁷⁷⁰ таким: «*Невиконання чи неналежне виконання професійних обов'язків працівником ветмедицини внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило негативні наслідки для тварини / тварин*» та «*Незаконна видача ветеринарного рецепта*».

Варто сконцентрувати увагу на запропонованих доповненнях ст. 107 КУпАП щодо незаконної видачі ветеринарного рецепта. Ветеринарним ре-

⁷⁶⁷ Кримінальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

⁷⁶⁸ Про ветеринарну медицину : Закон України від 25.06.1992 № 2498-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-12#Text>.

⁷⁶⁹ Кодекс України про адміністративні правопорушення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

⁷⁷⁰ Там само.

цептом є «документ установленого зразка, виданий ліцензованим ветеринарним лікарем, ветеринарним лікарем ліцензованого закладу ветмедицини або у випадках, визначених законом,— іншим фахівцем у галузі ветмедицини, на підставі якого здійснюється виготовлення та/або реалізація ветеринарного лікарського засобу або лікарського засобу, призначеного для лікування тварин»⁷⁷¹.

Ветеринарні рецепти видають у паперовій та/або електронній формі. Ознаками незаконної та неналежної видачі рецепта для придбання ветеринарних лікарських засобів є:

- порушення змісту та форми ветеринарного рецепта;
- виписування рецепта на ветеринарні препарати, не дозволені до використання для лікування та профілактики захворювань тварин;
- виписування ветеринарного рецепта особою, яка не має на це права;
- видача ветеринарного рецепта без проведеної клінічної діагностики тварин;
- виписування ветеринарного рецепта більше трьох разів на певну тварину або групу тварин, якщо не проведено їх повторного клінічного огляду;
- видача ветеринарного рецепта більш ніж на одне найменування отруйних, сильнотоксичних, снодійних ветеринарних лікарських засобів, в інших випадках — більше трьох найменувань.

До службових правопорушень працівників ветмедицини належать адміністративні правопорушення, що зазіхають на встановлений порядок управління, передбачені Особливою частиною КУпАП⁷⁷², зокрема ухилення від виконання законних вимог посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за дотриманням законодавства про захист прав споживачів (ст. 188²); невиконання законних вимог центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці (ст. 188⁴); невиконання постанов, розпоряджень, приписів, висновків, а так само інших законних вимог посадових осіб органів державної санітарно-епідеміологічної служби (ст. 188¹¹); невиконання законних вимог посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби та державної служби ветмедицини (ст. 188²²); порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172⁷).

Зазначені службові правопорушення працівників ветмедицини будуть дефектами ВД в разі настання негативних наслідків від зловживання особою службовим становищем під час виконання професійних повноважень, пов'язаних із організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими функціями, або виконання таких функцій за спеціальним повноваженням.

⁷⁷¹ Про затвердження Форми та правил видачі ветеринарних рецептів : наказ Мінагрополітики від 29.09.2022 № 752. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1452-22#Text> (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁷² Кодекс України про адміністративні правопорушення ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

Значна кількість позовів, із якими власники тварин або зоозахисники звертаються до суду, пов'язана з відшкодуванням матеріальної та моральної шкоди, завданої їм унаслідок смерті тварини, якій надали ВД, на що вказують у своїх працях J. Wallis зі співавторами ⁷⁷³; M. Daly ⁷⁷⁴. Із власної судово-експертної практики відомо, що частка цивільно-правової відповідальності працівників ветеринарії, яка полягає у відшкодуванні завданої шкоди відповідно до ст. 22 ЦК ⁷⁷⁵ становить 22 %.

У процесі дослідження феномену застосування спеціальних ветеринарних знань під час СВЕ як науково обґрунтованого засобу доказування правопорушень щодо дефектів ВД нами виявлено проблеми, на яких необхідно акцентувати увагу науковцям і практикам:

- не розроблено методики досудового розслідування професійних правопорушень у сфері ветеринарії;
- не розроблено алгоритми СВЕ у разі дефектів ВД та ветеринарної діяльності;
- не розроблено методику проведення СВЕ в кримінальних та адміністративних провадженнях, розпочатих у зв'язку з дефектами ВД;
- не сформульовано питання, які б правоохоронні органи ставили в процесуальному документі про призначення СВЕ щодо дефектів ВД та ветеринарної діяльності.

Залишаючи подальший теоретичний дискус для наступних досліджень, доречно й важливо з праксеологічного погляду зацентрувати увагу на окресленні шляхів розв'язання зазначеної проблеми. Зокрема, необхідно:

- увести в поняттєво-категорійний апарат конструкції феномену дефектів ВД та нормативно закріпити дефініції понять «злочин у ветеринарній діяльності», «адміністративний проступок у ветеринарній діяльності», «невиконання або неналежне виконання професійних обов'язків працівником ветеринарії», «заняття незаконною ветеринарною діяльністю», «незаконне проведення дослідів над хребетною твариною», «незаконна видача ветеринарного рецепта», а також чітко окреслити критерії їх розмежування;
- включити авторські дефініції поняттєво-категорійного апарату дефектів ВД в методику СВЕ, що забезпечить правильність та обґрунтованість кваліфікації професійних правопорушень фахівців ветеринарії;
- розробити стандарти забезпечення ветеринарної діяльності, а також протоколи лікування тварин, які дали б змогу судетекспертам під час проведення судових експертиз дефектів ВД посилалися на них як на відправні норми (взірці) під час експертного оцінювання дій працівників ветеринарії.

⁷⁷³ Wallis J., Fletcher D., Bentley A., Ludders J. Medical errors cause harm 6. DOI: 10.3389/fvets.2019.00012 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁷⁴ Daly M.L. The case for quality improvement DOI: 10.1111/vec.13264 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁷⁵ Цивільний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.07.2024).

3.4.3. Методика судово-ветеринарної експертизи дефектів надання ветеринарної допомоги

Наукові здобутки зумовили формування ще одного, чи не найскладнішого та найважливішого напрямку СВЕ— визначення дефектів надання ВД й дефектів ВСЗ. Кількість таких правопорушень, на жаль, має тенденцію до зростання. З огляду на це, висновок експерта стає важливим доказом у справі, порушеній проти працівників ветмедицини у зв'язку з їхньою неналежною професійною діяльністю.

Натомість про особливості СВЕ в разі виявлення дефектів ВД у нормативних документах, правилах і методиках згадано лише фрагментарно. Відсутність теоретичного обґрунтування та спеціального методичного забезпечення СВЕ щодо дефектів ВД в разі виникнення негативних наслідків професійної діяльності працівників ветмедицини не відповідає сучасним запитам судочинства, спричиняє необґрунтовані відмови від проведення експертизи, підміну судової експертизи іншими процесуальними діями, постановку в процесуальному документі про призначення експертизи питань, що виходять за межі компетенції судового експерта, а також суб'єктивність виконання таких експертиз.

Проблеми дефектів ВД докладно окреслено у працях зарубіжних учених: R. Munro⁷⁷⁶ (цілісність та обмеження судово-ветеринарних доказів); C. Oxtoby⁷⁷⁷, B. Gartrell і B. White⁷⁷⁸, C. Alexander-Leeder зі співавторами⁷⁷⁹, R. Low і A. Wu⁷⁸⁰ (різноманітні помилки у ветеринарній практиці); J. Wallis зі співавторами⁷⁸¹, G. Hayes зі співавторами⁷⁸² (школа від професійних помилок ветлікарів); E. Hofmeister і L. Love⁷⁸³, M. Turner⁷⁸⁴; K. Whipple зі співав-

⁷⁷⁶ Munro R. Viewpoint: Integrity and Limitations DOI: 10.1016/j.jcpa.2022.10.003 (дата звернення: 01.02.2024).

⁷⁷⁷ Oxtoby C. Getting it right on mistakes DOI: 10.1136/vr.l5967 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁷⁸ Gartrell B., White B. Surviving clinical errors in practice. *New Zealand Veterinary Journal*. 2021. Vol. 69. Is. 1. Pp. 1—4. DOI: 10.1080/00480169.2021.1840740 (дата звернення: 07.08.2024).

⁷⁷⁹ Alexander-Leeder C. A., Guess S. C., Waiting D. K., Davidow E. B. Medical errors: Experiences, attitudes and perspectives of incoming and outgoing final-year veterinary students in the USA. *The Veterinary Record*. 2022. Vol. 191. Is. 3. Art. 1735. DOI: 10.1002/vetr.1735 (дата звернення: 07.10.2024).

⁷⁸⁰ Low R., Wu A. W. Veterinary healthcare needs to talk more about error DOI: 10.1111/jvim.16554 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁸¹ Wallis J., Fletcher D., Bentley A., Ludders J. Medical errors cause harm DOI: 10.3389/fvets.2019.00012 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁸² Hayes G.M., Bersenas A.M., Mathews K., Lane W.G., LaLonde-Paul D.F., Steele, A., Avellaneda A. A multicenter observational study investigating care errors, staffing levels, and workload in small animal intensive care units. *Journal of Veterinary Emergency and Critical Care*. 2020. Vol. 30(5). Pp. 517—524. DOI: 10.1111/vec.12991 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁸³ Hofmeister E.H., Love L. Patient safety culture is needed in veterinary medicine. *Journal of the American Veterinary Medical Association*. 2023. Vol. 261(12). Pp. 1908—1911. DOI: 10.2460/javma.23.07.0370 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁸⁴ Turner M. Improving veterinary patient safety through systems analysis of clinical incidents. *The Veterinary Record*. 2022. Vol. 191. Is. 12. Pp. 496—498. DOI: 10.1002/vetr.2559 (дата звернення: 07.07.2024).

торами⁷⁸⁵ (культура безпеки ветеринарних пацієнтів); M. Daly⁷⁸⁶, C. Cummings зі співавторами⁷⁸⁷ (покращення якості ВД); V. Grenon зі співавторами⁷⁸⁸, D. Ostrovsky зі співавторами⁷⁸⁹, T. Miyagami зі співавторами⁷⁹⁰ (діагностичні медичні помилки через недбалість); A. Ünal і Ş. Intepeler⁷⁹¹ (бібліометричний аналіз світових джерел про медичні помилки).

Певну увагу проблемі лікарських помилок також присвятили українські медики та юристи: І. Сенюта⁷⁹² (поняття й види дефектів надання медичної допомоги); О. Мостовенко⁷⁹³ (поняття, ознаки та класифікація лікарських помилок); А. Сердюк зі співавторами⁷⁹⁴ (концепція формування стратегії запобігання дефектам надання медичної допомоги у вітчизняній системі охорони здоров'я); В. Хижняк зі співавторами⁷⁹⁵ (судово-медичний супровід «лікарських справ»).

Уперше у світовій практиці автор цієї роботи пропонує методику судово-ветеринарної експертизи дефектів ВД, що позитивно вплине на судово-експертну діяльність, сприятиме вдосконаленню законодавства про правопорушення проти здоров'я та життя тварин (зокрема, через неналежне виконання професійних обов'язків працівниками ветмедицини).

Предметом СВЕ з метою визначення дефектів ВД є сукупність фактичних даних та обставин провадження, зокрема: неякісне виконання або невиконання працівником ветмедицини діагностичних, лікувально-тактичних, реанімаційних, реабілітаційних та інших процедур; неякісне здійснення профілак-

⁷⁸⁵ Whipple K. M., Leissinger M. K., Beatty S. S. Frequency and classification of errors DOI: 10.1111/vcp.12851 (дата звернення: 01.08.20243).

⁷⁸⁶ Daly M. L. The case for quality improvement DOI: 10.1111/vec.13264 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁸⁷ Cummings C. O., Krucik D. D. R., Carroll J. P., Eisenbarth J. M. Improving within-team communication to reduce the risk of medical errors. *Journal of the American Veterinary Medical Association*. 2022. Vol. 260(6). Pp. 600–602. DOI: 10.2460/javma.21.09.0407 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁸⁸ Grenon V., Szymonifka J., Adler-Milstein J., Ross J., Sarkar U. Factors Associated With Diagnostic Error DOI: 10.1097/PTS.0000000000001105 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁸⁹ Ostrovsky D., Novack V., Smulowitz P.B., Burke R.C., Landon B.E., Isbell L.M. Perspectives of emergency clinicians about medical errors resulting in patient harm or malpractice litigation. *JAMA Network Open*. 2022. Vol. 5(11). DOI: 10.1001/jamanetworkopen.2022.41461 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁹⁰ Miyagami T., Watari T., Harada T., Naito T. Medical malpractice and diagnostic errors in Japanese emergency departments. *The Western Journal of Emergency Medicine*. 2023. Vol. 24(2). DOI: 10.5811/westjem.2022.11.55738 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁹¹ Ünal A., Intepeler Ş. S. Scientific View of the Global Literature on Medical Error DOI: 10.1097/PTS.0000000000001025 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁹² Сенюта І. Я. Дефекти надання медичної допомоги URL: http://medicallaw.org.ua/fileadmin/user_upload/pdf/Journal_19.pdf (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁹³ Мостовенко О. Поняття, ознаки та класифікація URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/10/8.pdf> (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁹⁴ Сердюк А. М., Скалецький Ю. М., Піран М. М. Концепція формування стратегії запобігання дефектам DOI: 10.32402/dovkil2020.01.004 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁹⁵ Хижняк В. В., Ольховський В. О., Моргун А. О., Куценко К. В., Моргун О. О. Судово-медичний супровід DOI: 10.32353/khrife.2018.65 (дата звернення: 01.08.2024).

тичних заходів, що спричинило або могло спричинити негативні наслідки для здоров'я тварини у вигляді розладу здоров'я (хвороби, ушкодження, каліцтва тощо) або смерті, які судветексперт визначає шляхом застосування спеціальних ветеринарних знань і засобів (методів) за результатами всебічного дослідження матеріальних і матеріалізованих об'єктів із метою розв'язання діагностичних та ситуаційних завдань ⁷⁹⁶.

Об'єктами судово-ветеринарного дослідження дефектів ВД є матеріальні й матеріалізовані джерела інформації про подію правопорушення, закріплені в матеріалах провадження ⁷⁹⁷. До *матеріалізованих (інформаційних) об'єктів* СВЕ з метою визначення дефектів ВД належать: ветеринарні документи, протоколи огляду місця події й допиту свідків і потерпілих; схеми, фото- і відео-документи, фонограми; висновки первинних судових експертиз; протоколи слідчих експериментів; посадові інструкції працівників ветмедицини; статут установи ветмедицини, у якій надавали ВД, тощо.

Суб'єктами СВЕ з метою визначення дефектів ВД є лікарі ветмедицини, які мають кваліфікацію судового експерта за експертною спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження» ⁷⁹⁸.

Змістом СВЕ з метою визначення дефектів ВД є елементи ВД (організації й документообігу, діагностування, лікувально-тактичні, профілактики, реабілітації, реанімації, деонтологічні), етапи її надання (на догоспітальному, госпітальному або післягоспітальному етапі), характер дефектів (недостатня, не своєчасна, неправильна ВД або її ненадання); вчасність, обсяг, обґрунтованість проведення діагностичних і лікувально-тактичних ветзаходів, правильність виконання оперативних утручань або ветеринарних маніпуляцій та відповідність чинним нормативним документам; результат визначеного дефекту й висновок про наявність або відсутність причиново-наслідкового зв'язку між ним і негативним наслідком для здоров'я та життя тварини, а також висновок про основну причину негативного наслідку.

У процесі судово-ветеринарного експертного дослідження матеріалізованих об'єктів із визначення дефектів ветдіяльності доречно виокремити п'ять етапів:

- 1) ознайомчо-підготовчий;
- 2) організаційно-інформаційний;
- 3) дослідницько-аналітичний;

⁷⁹⁶ Яценко І. В. Предмет судово-ветеринарної експертизи та його значення DOI: 10.24144/2307-3322.2022.73.55 (дата звернення: 07.08.2024).

⁷⁹⁷ Яценко І. В. Правовий статус та ґносеологічна характеристика об'єктів судово-ветеринарної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 2(31). С. 63—102. DOI: 10.32353/khrife.2.2023.05 (дата звернення: 01.08.2024).

⁷⁹⁸ Яценко І. В. Концептуальні засади професійної підготовки судово-ветеринарних експертів у державних спеціалізованих експертних установах України. *Криміналістика і судова експертиза*. 2023. № 68. С. 731—766. DOI: 10.33994/kndise.2023.68.71 (дата звернення: 08.07.2024).

- 4) узагальнювально-оцінний;
- 5) завершальний.

Запропоновану етапність проведення судово-ветеринарного дослідження під час виконання конкретного експертного завдання зумовлено необхідністю застосування певних методик, способів і засобів дослідження, що належить до компетенції судового експерта⁷⁹⁹.

Дотримання алгоритму проведення судово-ветеринарних досліджень на кожному етапі дасть змогу отримати достовірні, об'єктивні й ефективні результати, утілені в їхній дієвості, верифікації та допустимості з позицій закону⁸⁰⁰.

Схарактеризуємо кожний етап і виокремимо його значення в загальному алгоритмі судово-ветеринарного визначення дефектів ВД.

1. Ознайомчо-підготовчий етап

Він розпочинається з моменту надходження до судово-експертної установи процесуального документа (постанови або ухвали) про призначення СВЕ.

Керівник експертної установи може безпосередньо призначити судветексперта та визначити строк виконання експертизи або доручити це своєму заступникові з експертної роботи. Останній доручає відповідному структурному підрозділу експертної установи організувати проведення експертизи (у ННЦ ІСЕ — це лабораторія фізичних, хімічних, біологічних та ветеринарних досліджень), завідувач якого формує склад судово-ветеринарної експертної комісії та призначає із членів комісії її голову.

Голова судово-ветеринарної експертної комісії приймає матеріали, речові докази й інші документи за справою під підпис у журналі реєстрації, зберігає їх у сейфі, який після завершення робочого дня опечатує.

Судово-ветеринарна експертна комісія:

- вивчає процесуальний документ, наданий на дослідження;
- визначає об'єкт, що підлягає дослідженню;
- вивчає надані матеріали (їхній вид, назву). Відповідно до п. 4.3 розд. IV

Інструкції № 1, якщо отримані матеріали оформлено з порушеннями, «які виключають можливість організації проведення експертизи, керівник експертної установи терміново у письмовій формі повідомляє про це орган (особу), який (яка) призначив(-ла) експертизу (залучив(-ла) експерта)»⁸⁰¹. У разі якщо «орган (особа), який (яка) призначив(-ла) експертизу (залучив(-ла) експерта), не вживає належних заходів для усунення цих перешкод, керівник експертної установи по закінченні тридцяти календарних днів з дня направлення повідомлення повертає йому (їй) матеріали»⁸⁰²;

⁷⁹⁹ Про ветеринарну медицину: Закон України від 25.06.1992 № 2498-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-12#Text>

⁸⁰⁰ Ibid.

⁸⁰¹ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁸⁰² Там само.

- звіряє відповідність наданих матеріалів та об'єктів зазначеним у процесуальному документі про призначення експертизи;
- вивчає перелік питань, поставлених у процесуальному документі про призначення експертизи;
- виокремлює предмет експертизи, зважаючи на зміст питань, поставлених у процесуальному документі про її призначення, і перевіряє його зв'язок з об'єктом експертного дослідження⁸⁰³;
- складає клопотання до суб'єкта призначення експертизи про надання додаткових матеріалів провадження (справи), зокрема, щодо надання додаткових ветдокументів; висновку первинної експертизи; тварини на дослідження; гістологічних препаратів тощо⁸⁰⁴.

У разі невиконання клопотань експерта щодо надання додаткових матеріалів або несплати вартості експертизи протягом 45 календарних днів від дня направлення клопотання складають «Повідомлення про неможливість надання висновку», а матеріали справи повертають суб'єктові призначення експертизи із зазначенням мотивованих причин неможливості її проведення (абз. 5 п. 1.13 розд. I Інструкції № 1⁸⁰⁵).

«Строк проведення експертизи починається з робочого дня, наступного за днем надходження матеріалів до експертної установи, і закінчується у день складання висновку експерта (повідомлення про неможливість надання висновку» (реч. 1 абз. 6 п. 1.13 розд. I Інструкції № 1) і не може перевищувати 90 календарних днів (абз. 1 п. 1.13 розд. I Інструкції № 1).

Для надання висновку за результатами проведеної комісійної СВЕ з метою визначення дефектів ВД в категоричній формі важливе значення мають правильно сформульовані у процесуальному документі питання, які суб'єктові призначення експертизи бажано узгодити із судветекспертами установи, у яку передбачають призначити експертизу. З огляду на зазначене автор цієї публікації вперше пропонує добірку таких питань.

Запитання щодо дефекту ВД, пов'язаного з *об'єктивними* чинниками:

- Чи правильно, вчасно та в достатньому обсязі у тварини діагностовано ушкодження (захворювання)?
- Чи правильне лікування ветпрацівники призначили тварині та чи могли вони заздалегідь передбачити негативні наслідки хвороби (ушкодження)?
- Чи були у хворій тварини об'єктивні показання для проведення термінового оперативного втручання?

⁸⁰³ Яценко І. В. Предмет судово-ветеринарної експертизи та його значення DOI: 10.24144/2307-3322.2022.73.55 (дата звернення: 07.08.2024).

⁸⁰⁴ Яценко І. В. Теоретико-праксеологічне обґрунтування форм і напрямів реалізації експертної ініціативи під час проведення судово-ветеринарної експертизи. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 501—518. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.04.81 (дата звернення: 20.09.2024).

⁸⁰⁵ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

- Чи методично правильно проведено оперативне втручання у тварини?
- Чи вчасно тварині надано ветдопомогу? Якщо ні, то якими є наслідки такої невчасності?
- Чи в достатньому обсязі надано ветдопомогу? Якщо ні, то якими є наслідки такої недостатності?
- Чи правильно визначено комплекс лікувальних заходів, призначених тварині працівником ветмедицини?
- На якому етапі надання ветдопомоги почалось ускладнення захворювання (травми)?
- Чи правильно, вчасно та в достатньому обсязі тварині проведено реанімаційні заходи?
- Чи перебувають у причиновому зв'язку недоліки надання ветдопомоги з настанням негативних (тяжких) наслідків для здоров'я та життя тварини?
- Якою є причина смерті тварини та чи перебувають у причиновому зв'язку дефекти ветдопомоги з настанням смерті?
- Яким є ступінь тяжкості тілесних ушкоджень у тварини?
- Чи пов'язане настання смерті тварини з дією введених їй ветпрепаратів?
- Чи пов'язане настання смерті тварини з неправильно визначеною схемою лікування?

Запитання щодо дефекту ВД, пов'язаного із *суб'єктивними* чинниками:

- Чи могла вижити тварина в разі вчасного та правильного надання кваліфікованої ветдопомоги?
- Чи міг працівник ветмедицини запобігти смерті тварини, якби вчасного та правильно надав їй кваліфіковану ветдопомогу?
- Чи міг працівник ветмедицини запобігти смерті плода(-ів) тварини, провівши кесарів розтин?
- Чи міг працівник ветмедицини виявити хворобу тварини під час її ветеринарного огляду?
- Чи міг працівник ветмедицини надати належну ветдопомогу, зважаючи на рівень його професійної підготовки та кваліфікації?
- Чи порушив працівник ветмедицини свої посадові інструкції під час надання ветдопомоги (виконання своїх професійних обов'язків)?

Наведені переліки не є вичерпними. Судветекспертові можуть поставити й інші запитання в межах предмета експертного дослідження.

Відповіді слід формулювати за принципами законності експертної процедури, незалежності й компетентності судового експерта, усебічності, повноти, наукової обґрунтованості, верифікації, допустимості й достовірності, максимальної чіткості; вони мають базуватися на конкретних фактичних даних, виявлених у процесі вивчення ветдокументів ⁸⁰⁶.

Сукупність розроблених автором цієї роботи запитань дає змогу:

- виявити ознаки протиправної діяльності або бездіяльності працівників ветмедицини, оцінити їхні шкідливі (негативні) наслідки для з'ясування причи-

⁸⁰⁶ Шепітько М. В. Дотримання принципу незалежності судово-експертної діяльності ... URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/13783> (дата звернення: 01.02.2024).

ново-наслідкових зв'язків між такими діями (бездіяльністю) та їхніми наслідками, тобто встановити об'єктивний бік правопорушення;

- визначити можливості працівника(-ів) ветмедицини передбачити шкідливі (негативні) наслідки своїх дій або бездіяльності, тобто з'ясувати суб'єктивний бік правопорушення;

- виявити відповідність або невідповідність рівня професійної підготовки працівника(-ів) ветмедицини займаним посаді (ступінь освіти, спеціальність, освітня програма, професійна кваліфікація).

2. Організаційно-інформаційний етап

На цьому етапі експертна комісія складає алгоритм розв'язання поставлених перед експертизою завдань, який має містити правильну, обґрунтовану й доцільну послідовність і зміст дій, зокрема, із визначенням послідовності та строків виконання окремих досліджень для досягнення остаточного результату експертного дослідження:

- 1) ознайомлення з матеріалами, речовими доказами й документами у справі;

- 2) проведення судово-ветеринарного розтину ексгумованого трупа, направлення речових доказів на лабораторні дослідження, клінічне судово-ветеринарне обстеження підекспертної тварини тощо (залежно від характеру експертизи);

- 3) складання протокольної частини судово-ветеринарної експертизи;

- 4) нарада експертної комісії з обговоренням усіх наявних матеріалів справи, включно з одержаними під час проведення експертизи;

- 5) підбиття підсумків та укладання висновку експертної комісії.

За потреби також узгоджують організаційні питання щодо залучення до участі в роботі експертної комісії фахівців, які не є працівниками експертної установи. Залучені до проведення комісійної експертизи такі експерти забезпечують проведення досліджень відповідно до вимог Інструкції № 2⁸⁰⁷.

Зі свого боку, доповідач у справі добирає на офіційному інформаційному ресурсі чинні нормативно-правові акти, методики, інструкції, правила, настанови, методичні рекомендації, монографії, наукові статті, а також інші сучасні джерела спеціальної літератури, якими послуговуватиметься під час проведення експертизи, та опрацьовує їх із членами експертної комісії.

3. Дослідницько-аналітичний етап

Цей етап судово-ветеринарної експертизи з метою визначення дефектів ВД полягає в дослідженні й аналізуванні матеріалів провадження (справи) та є безпосереднім дослідженням ветдокументів як матеріалізованих об'єктів, наданих на судово-ветеринарну експертизу. Умовно його можна поділити

⁸⁰⁷ Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

на дві стадії: 1) оцінка стану хворої тварини в динаміці перебігу хвороби; 2) визначення дефекту ВД (рис. 3.29).

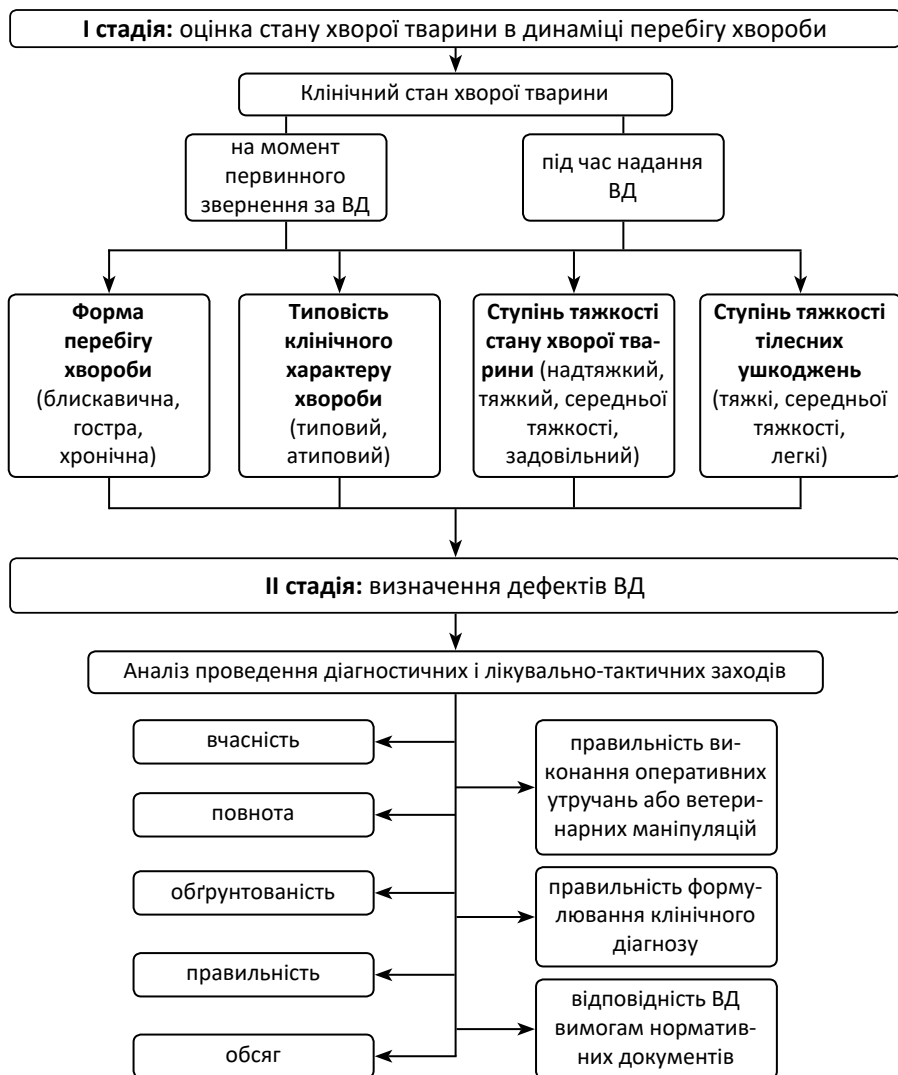

Рис. 3.29. Алгоритм проведення дослідницько-аналітичного етапу судово-ветеринарного визначення дефекту ВД

Стан хворої тварини судово-ветеринарна експертна комісія оцінює на час первинного звернення за ВД і в процесі її надання.

На першій стадії цього етапу, зважаючи на відомості, наведені в наданих на дослідження ветдокументах, судово-ветеринарна експертна комісія аналізує

реєстраційні та анамнестичні дані підекспертної тварини, а також досліджує ветдокументи, наявні в матеріалах провадження (справи). Далі констатує, у який саме період надання ВД тварині заподіяно дефекти (догоспітальний (амбулаторний), госпітальний або післягоспітальний).

Якщо об'єктом дослідження є жива підекспертна тварина, то судово-ветеринарна експертна комісія здійснює її клінічне обстеження, виявляючи рубці на шкірі, кульгавість, місця від виконання ветеринарних маніпуляцій, явні ознаки каліцтва (травматичну ампутацію ділянки тіла або органа, травматичну енуклеацію, травматичну екстирпацію зубів тощо). За потреби виконують інструментальні, візуалізаційні й лабораторні дослідження. За результатами обстеження тварини необхідно визначити давність утворення ушкоджень і з'ясувати, чи збігаються вони з часом надання цій тварині ВД.

Питання давності утворення тілесних ушкоджень, особливо в різних видів тварин, до сьогодні недостатньо досліджено й експериментально підтверджено, тому доречно послуговуватися фактичними даними, напрацьованими клінічною ветеринарною хірургією та травматологією. Судовий експерт також може констатувати, що з'ясувати давність заподіяння ушкодження тварині не є можливим. Якщо фахівці виявлять достатню кількість ознак, що свідчать про час заподіяння тварині ушкодження, то можна в категоричній формі стверджувати, що ушкодження в підекспертної тварини утворилося в час і за обставин, які зазначено у процесуальному документі про призначення судово-ветеринарної експертизи. За ветдокументами необхідно проаналізувати клінічний стан хворої тварини в динаміці перебігу хвороби (визначити клінічний стан підекспертної тварини на момент первинного звернення за ветдопомогою та з певною періодичністю під час надання ВД або до повного її одужання, або сформованого каліцтва, або настання смерті), у такий же спосіб визначають ступінь тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, відповідно до методичних рекомендацій⁸⁰⁸.

На дослідницько-аналітичному етапі результати аналізу будь-яких біологічних рідин (крові, сечі, молока тощо) доцільно одразу об'єднати в три групи: 1) підвищені показники; 2) знижені; 3) не змінені, перебувають у межах фізіологічної норми.

Для оцінювання обсягу та якості ВД ретельно аналізують діагностичні процедури, звертаючи увагу на найменування, технічне й інструментальне забезпечення, інформативність для формулювання клінічного діагнозу.

У протоколах візуалізаційних досліджень (ультрасонографії, магніторезонансної або комп'ютерної томографії тощо) усі досліджені органи доцільно об'єднати у дві групи: 1) без змін, 2) зі змінами, а також акцентувати увагу на висновках відповідних клінічних або патоморфологічних досліджень.

Досліджуючи амбулаторну картку (історію хвороби) підекспертної тварини, судово-ветеринарна експертна комісія має з'ясувати:

- дату захворювання або дату заподіяння тварині ушкодження;

⁸⁰⁸ Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди

- час, який минув від захворювання або заподіяння ушкодження до первинного звернення за ВД;
- чи надавалась ВД тварині до звернення в заклад ветмедицини;
- первинний діагноз;
- характер і результати діагностичних досліджень та лікувальних заходів.

Аналізуючи медикаментозні призначення під час надання ВД, судово-ветеринарна експертна комісія має звернути увагу на такі критерії: найменування ветеринарних лікарських засобів; їх сумісність за одночасного застосування; особливості чутливості до препарату певного виду тварин, непереносимість, вікові й видові обмеження; дозування ветеринарних лікарських засобів; кратність і тривалість їх застосування тощо.

У разі настання смерті тварини необхідно ретельно проаналізувати повноту та якість патологоанатомічного дослідження трупа, яке наведено у «Протоколі патологоанатомічного розтину трупа тварини» і містить результати патологоанатомічного розтину й додаткових досліджень (патогістологічного, мікробіологічного, токсикологічного, паразитологічного тощо). За матеріалами провадження (справи) також потрібно дослідити патоморфологічні препарати, виготовлені з органів і тканин підекспертного трупа тварини з їхнім описом, доданим лікарем ветмедицини — патоморфологом. Якщо лікування тварини завершилося її смертю, то судово-ветеринарна експертиза з метою визначення дефектів ВД має містити вивчення й таких ветдокументів, як «Виписки з історії хвороби» або «Виписки з картки амбулаторно хворої тварини».

Під час дослідження протоколу патологоанатомічного розтину трупа судово-ветеринарна експертна комісія акцентує увагу на описі слідів ветеринарних маніпуляцій під час прижиттєвого надання ВД, зокрема: хірургічних ран, інтубаційних трубок, катетерів, дренажів, зондів, слідів від ін'єкцій або інфузій, а також зіставляє клінічні дані, наведені у ветдокументах про лікування тварини, й патоморфологічну картину, викладену в протоколі патологоанатомічного розтину трупа, і визначає їх відповідність (невідповідність). Доречно також перевірити відповідність тілесних ушкоджень, описаних фахівцем у галузі ветмедицини в наданих на дослідження ветдокументах, травматичним змінам м'яких тканин, кісток скелета, внутрішніх органів, викладених у протоколі патологоанатомічного розтину трупа тварини.

Отже, у результаті дослідження ветдокументів судово-ветеринарна експертна комісія виокремлює дві групи ознак: 1) ті, що характеризують фізіологічну норму підекспертної тварини; 2) ті, що характеризують її ушкодження або хворобу. Останні аналізуватимуть і застосовуватимуть для постановки СВД та складання висновку експертів.

На етапі аналізу всіх наданих на дослідження ветдокументів судово-ветеринарна експертна комісія має проаналізувати, чи правильно сформульовано клінічний діагноз: виокремлено основне захворювання (травму), ускладнення основного захворювання (травми), супутні хвороби (травми). Обов'язково слід зважати на наявність у тварини одного чи кількох захворювань, окрім

первинного, або ефект від такого додаткового захворювання (коморбідність) і з'ясувати їх можливий вплив як на проведені лікувально-тактичні заходи, так і на негативні наслідки для тварини.

Другою стадією дослідницько-аналітичного етапу є виявлення й аналізування дефектів ВД (рис. 3.30).

Рис. 3.30. Алгоритм визначення дефектів ВД на дослідницько-аналітичному етапі СВЕ

Результати цього етапу є вирішальними для констатації основної причини смерті, з'ясування відповідності клінічного й патоморфологічного діагнозів або розбіжностей між ними, також вони сприяють об'єктивному визначенню своєчасності, обсягу й відповідності обраних діагностичної та лікувальної тактик.

СВД, який формулює судово-ветеринарна експертна комісія, є важливою передумовою для аргументовано скомпонованих, логічно взаємопов'язаних і науково обґрунтованих підсумкових висновків. З огляду на це СВД будують за патогенетичним принципом у вигляді переліку нозологічних форм, викладених у логічній послідовності, наприклад: основне захворювання (ушкодження) → його ускладнення → супутня патологія.

Одним із важливих питань судово-ветеринарної експертизи дефекту ВД (об'єктом якої є як жива тварина, так і труп) є каліцтво як наслідок ушкоджень,

спричинених діагностичним і/або лікувально-тактичним втручанням, оскільки каліцтво, заподіяне хребетній тварині (зокрема працівниками ветмедицини під час ВД), є предметом кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 299 КК⁸⁰⁹. Висновку про відсутність каліцтва тварини після заподіяння їй ушкодження можна дійти, вивчивши обставини справи, за яких заподіяно ушкодження та які впливають із матеріалів провадження, а також наданих ветдокументів і результатів безпосереднього клінічного судово-ветеринарного огляду підекспертної тварини.

Судово-ветеринарна експертна комісія, установлюючи каліцтво тварини, сформоване в результаті дефектів ВД, має дотримуватись такого алгоритму:

- дає морфологічну характеристику ушкодження (рана, перелом кістки, садно тощо);
- визначає ступінь тяжкості ушкодження;
- з'ясовує небезпечність ушкодження для життя;
- установлює, чи не супроводжувалось ушкодження фізичною втратою будь-якого органа (частини тіла) або його функцій;
- визначає, чи є ушкодження екстер'єру виправним або невивиправним;
- установлює, чи спричинило ушкодження знівечення (спотворення) тіла⁸¹⁰.

Зауважимо, що деформування ділянок тіла тварини внаслідок травмування судово-ветеринарна експертна комісія має змогу оцінити за 21—30 діб від моменту ушкодження після регресу травматичного набряку м'яких тканин. Водночас питання про настання у тварини каліцтва через дефекти ВД розв'язують лише за результатами, які мають остаточний вигляд посттравматичних ушкоджень без хірургічного втручання, проте не раніше ніж за 60—90 діб від терміну травмування, оскільки протягом певного періоду можливі інволюційні зміни таких рубців.

За Правилами⁸¹¹ діагностують ушкодження екстер'єру, яке призвело до каліцтва: чи є воно виправним або невивиправним, чи знівечило (спотворило) воно екстер'єр або ні.

Наголошуємо, що експертну оцінку виправності або невивиправності ушкоджень тварини під час неналежного надання ВД слід проводити за наслідками, які визначають із часом і які мають остаточний (сталий) вигляд посттравматичних ушкоджень тіла. У разі явного, безумовного й безсумнівного посттравматичного невивиправного ушкодження тіла тварини судово-ветеринарна експертна комісія може остаточно кваліфікувати каліцтво одразу після травмування, не очікуючи повного загоєння травми (наприклад, за травматичної енуклеації очного яблука, травматичної екстракції зубів, травматичної ампутації вушної раковини, верхівки носа або хвоста тощо). Знівечення (спотворення) частин тіла можуть оцінити як каліцтво тварини за наявності підстав⁸¹².

⁸⁰⁹ Кримінальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

⁸¹⁰ Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди ...

⁸¹¹ Там само.

⁸¹² Методика судово-ветеринарного дослідження тварин ...

Визначаючи каліцтво тварини внаслідок невиправного ушкодження (знівечення, спотворення) тіла під час неналежного надання ВД, судово-ветеринарна експертна комісія має надати об'єктивну ветеринарну характеристику наслідків цього ушкодження залежно від їх локалізації, з'ясовуючи, чи потрібне хірургічне лікування для значного зменшення вираженості посттравматичних патологічних змін (рубця, деформування тощо), для чого можуть додатково залучити лікаря ветмедцини, який спеціалізується у ветеринарній хірургії, а також експерта з оцінювання порід тварин та інших фахівців.

Належність надання ВД також можна з'ясувати шляхом аналізу посадових інструкцій працівників та статуту закладу ветмедцини, у якому надано таку допомогу.

4. Узагальнювально-оцінний етап

На цьому етапі експертизи з метою визначення дефектів ВД судово-ветеринарна експертна комісія, вивчивши та проаналізувавши матеріали провадження або справи (особливо наявні в них ветдокументи), з'ясовує інформативні (придатні для формулювання висновків експертів) і неінформативні (непридатні для судово-ветеринарної експертизи) дані, узагальнює й оцінює здобуті інформативні результати з метою виявити вид дефекту ВД відповідно до запропонованої вище класифікації.

На спільній нараді судово-ветеринарної експертної комісії обговорюють інформацію про клінічний перебіг, діагностування, поставлені клінічний діагноз і СВД, а також схеми лікування хворої тварини. У результаті вивчення інформативних ветдокументів виокремлюють дві групи ознак стану підекспертної тварини, які характеризують: 1) фізіологічну норму, 2) ушкодження або хворобу (останні аналізуватимуть і застосовуватимуть для складання висновку експертів).

Виявлені в підекспертної тварини ознаки ушкодження або хворобливі зміни судово-ветеринарна експертна комісія оцінює послідовно: 1) які характеризують основне ушкодження або захворювання, що спричинило розлад здоров'я тварини, каліцтво або смерть; 2) які характеризують ускладнення основного ушкодження або захворювання; 3) які характеризують конкуруючі, супутні та фонові ушкодження або захворювання.

З огляду на цей важливий етап технологічно складного дослідження дефектів ВД, судово-ветеринарна експертна комісія:

- аналізує отримані на попередніх етапах результати;
- критично оцінює альтернативи;
- остаточно оцінює отримані дані, визначає їх експертне значення (інформативність патогномонічних (найбільш характерних) ознак дефекту ВД) для розв'язання діагностичних і ситуаційних завдань судово-ветеринарної експертизи (зокрема, неналежне (неякісне) виконання працівником ветмедцини діагностичних, лікувально-тактичних, реанімаційних, реабілітаційних та інших процедур, а також неналежну організацію профілактичних заходів або їх відсутність узагалі);

- визначає факт реального спричинення або високої вірогідності заподіяння дефектами ВД негативних наслідків для тварини у вигляді розладу здоров'я (хвороби, ушкодження, каліцтва тощо) або смерті;
- з'ясовує причиново-наслідковий зв'язок дефектів ВД із належним (неналежним) виконанням працівником ветмедицини своїх професійних обов'язків.

На узагальнювально-оцінному етапі необхідно застосувати діалектичний метод і методи формальної логіки (аналіз, синтез, дедукцію, індукцію) та сформулювати внутрішнє переконання судового експерта як підґрунтя для висновків⁸¹³: ці результати є складовою синтезуючого розділу дослідницької частини висновку експерта.

Експертну оцінку виявлених у живої підекспертної тварини ушкоджень або захворювань, які стали наслідком неналежного виконання працівниками ветмедицини своїх професійних обов'язків, потрібно науково обґрунтувати новітніми досягненнями доказової ветмедицини, судово-ветеринарної експертизи та інших суміжних наук.

На стадії оцінювання судово-ветеринарного дослідження з метою визначення дефектів ВД судово-ветеринарна експертна комісія (поміж інших завдань) повинна обґрунтувати правильність поставленого працівником ветмедицини в процесі надання ВД клінічного діагнозу, адже неправильно поставлений клінічний діагноз міг стати наслідком діагностичного дефекту, а також спричинити обрання помилкової тактики лікування, реанімації або реабілітації. Для цього судово-ветеринарна експертна комісія обґрунтовує власний СВД, спираючись на об'єктивні судження про зафіксований у ветдокументах характер ушкоджень (садно, рана, перелом кісток тощо) з акцентом на докладному описі ділянки ушкодження (лат. *status localis*) або травмованого органу чи нозології хвороби.

Для визначення виду дефекту ВД судово-ветеринарна експертна комісія має оцінити характер, локалізацію, механізм, послідовність і давність утворення ушкоджень, обґрунтувати причиново-наслідковий зв'язок між характером ушкодження та ступенем тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини цим дефектом.

Взаємозв'язок між ушкодженням тварини і шкодою, заподіяною її здоров'ю внаслідок дефекту ВД, судово-ветеринарна експертна комісія підтверджує або спростовує, з'ясовуючи причиново-наслідковий зв'язок між ними, з обґрунтуванням ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини (що допоможе суб'єктові призначення експертизи обґрунтовано надати правову оцінку та простежити зв'язок між діями (бездіяльністю) працівників ветмедицини

⁸¹³ Яценко І. Внутрішнє переконання експерта: судово-ветеринарний аспект. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 3 (32). С. 67—88. DOI: 10.32353/khrife.3.2023.05 (дата звернення: 20.08.2024).

й допущеним дефектом ВД, а також негативними для здоров'я та життя під-експертної тварини наслідками).

Відповідаючи на питання про те, чи відчувала підекспертна тварина біль унаслідок дефекту ВД, і визначаючи тривалість больового процесу, судово-ветеринарна експертна комісія має спиратися на дані про характер ушкоджень, їхню кількість, локалізацію, ступінь тяжкості тощо. Наприклад, якщо тварині заподіяно ушкодження тяжкого ступеня внаслідок хірургічного втручання або інших ветманіпуляцій, судово-ветеринарна експертна комісія констатує, що в момент ушкодження й у посттравматичний період тварина відчувала нестерпний біль і зазнавала страждань від заподіяних тілесних ушкоджень. Якщо заподіяна ВД шкода здоров'ю підекспертної тварини мала середній або легкий ступені тяжкості, то судово-ветеринарна експертна комісія може зазначити, що тварина відчувала помірний біль і недовго страждала від заподіяних тілесних ушкоджень.

Оцінюючи результати судово-ветеринарних досліджень зі встановлення дефектів надання ВД, судово-ветеринарна експертна комісія має максимально застосовувати спеціальні ветеринарні знання та експертний досвід для правильного й об'єктивного формулювання СВД та обґрунтування відповідей на питання, поставлені в процесуальному документі про призначення судово-ветеринарної експертизи щодо наявності дефекту ВД.

Кульмінацією узагальнювально-оцінного етапу судово-ветеринарної експертизи є кваліфікування дій працівника ветмедицини під час надання ВД (рис. 3.31). З огляду на це в діях працівника ветмедицини можна вбачати надання належної ВД, якщо шкоди здоров'ю тварини не заподіяно, а якщо шкоди заподіяно, то вона є наслідком нещасного випадку.

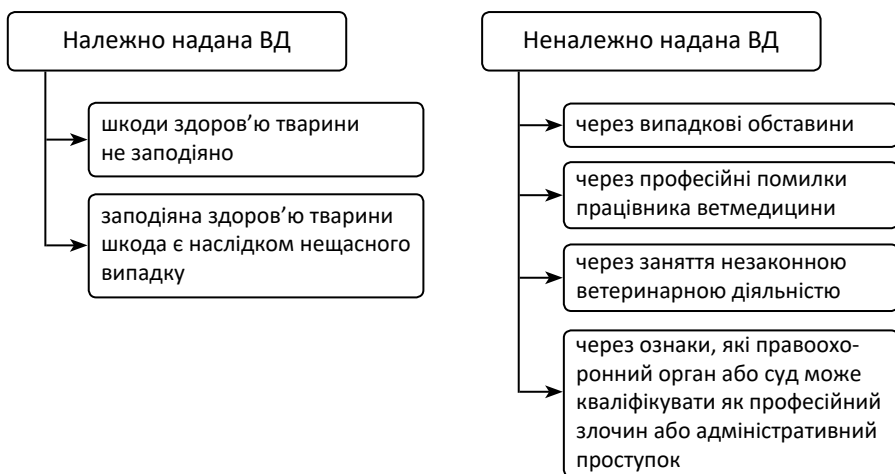

Рис. 3.31. Кваліфікування дій працівника ветмедицини в разі надання ВД

Якщо ветеринарну допомогу надано неналежно, судово-ветеринарна експертна комісія має визначити ознаки дефекту ВД, зважаючи на досліджені на попередніх етапах матеріальні й матеріалізовані об'єкти та керуючись такими загальними ознаками:

1) неналежне (неякісне) виконання працівником ветмедицини діагностичних, лікувально-тактичних, реанімаційних, реабілітаційних та інших процедур і неналежна організація профілактичних заходів або їх відсутність узагалі;

2) факт реального спричинення або високої вірогідності спричинення дефектами ВД негативних наслідків для тварини у вигляді розладу здоров'я (хвороби, ушкодження, каліцтва тощо) або заподіяння смерті;

3) перебування дефектів ВД у прямому причиново-наслідковому зв'язку з неналежним (належним) виконанням або невиконанням працівником ветмедицини своїх професійних обов'язків.

Установивши у професійних діях працівника ветмедицини дефект ВД, судово-ветеринарна експертна комісія визначає конкретний його вид (табл. 3.2), диференціювавши його за іншими дефектами, подібними за ознаками.

Таблиця 3.2

**Види дефектів ветеринарної допомоги
та їхні причини й ознаки**

Вид дефекту	Причини й ознаки дефекту
1. Нещасний випадок у ветеринарній практиці	1) Дії працівника ветмедицини як результат обґрунтованого ветеринарною наукою та практикою втручання за умов усвідомлення небезпечності такого втручання; 2) належне і вчасне виконання працівником ветмедицини своїх професійних обов'язків, якщо в конкретному випадку зроблено все необхідне для запобігання негативним наслідкам згідно з принципами ветеринарної науки; 3) надання працівником ветмедицини кваліфікованої ВД відповідно до нормативно-правових актів, стандартів у сфері охорони здоров'я тварин, протоколів лікування хворих тварин, інструкцій про заходи з профілактики й боротьби з інфекційними хворобами тварин, а також інших нормативних документів; 4) непередбачуваний, непереборний і невідворотний збіг обставин; 5) прямий причиново-наслідковий зв'язок між наданням ВД і шкодою, заподіяною здоров'ю тварини, або настанням її смерті; 6) невдалий наслідок ветеринарного втручання не залежить від дефектів ВД, зокрема помилок працівника ветмедицини (виник через особливості організму тварини, складності випадку, несприятливу обстановку надання ВД); 7) правомірність дій працівника ветмедицини та відсутність у його діях критерію помилковості; 8) відсутність юридичної відповідальності за результатами правового кваліфікування діяння

3.4. Методологія судово-ветеринарного визначення дефектів...

Вид дефекту	Причини й ознаки дефекту
2. Професійна помилка у ветеринарній практиці	1) Дефект, що спричинив шкоду здоров'ю тварини; 2) цивільно-правова відповідальність за результатами правового кваліфікування діяння; 3) характер помилки не пов'язаний із недбалим і/або несумлінним ставленням фахівця до виконання професійних обов'язків; 4) дефекти ВД у формі дії (активна форма поведінки) або бездіяльності (пасивна форма поведінки) працівника ветмедичини під час виконання ним професійних обов'язків; 5) тонка межа із професійними правопорушеннями (провинами та злочинами); 6) працівник ветмедичини вчиняє діяння всупереч вимогам стандартів у сфері охорони здоров'я тварин і протоколів, інструкцій, помиляючись через суб'єктивні (низький рівень кваліфікації, недооцінка або переоцінка консультативного висновку, результатів консиліуму тощо) або об'єктивні (тяжкість стану хворої тварини, відсутність необхідного ветеринарного техніко-інструментального забезпечення тощо) чинники
3. Дефекти через недостатню ВД	ВД надано в меншому обсязі, аніж потрібно; неналежно; ВД не відповідає певним вимогам; незадовільна, погана
4. Дефекти через невчасну ВД	ВД надано не тоді, коли потрібно, невчасно
5. Дефекти через неправильну ВД	ВД не відповідає певним нормам, правилам, вимогам; не відповідає істині, реальності; є помилковою, хибною; є не такою, як потрібно; не сприяла бажаним наслідкам
6. Дефекти через ненадання ВД	Бездіяльність працівника ветмедичини, тоді як надання ВД є його професійним обов'язком
7. Дефекти через незаконне надання ВД	ВД надано неналежним суб'єктом: фізичною особою без ветеринарної освіти й диплома, який її підтверджує, або за відсутності в юридичної особи або фізичної особи — підприємця ліцензії на ведення господарської діяльності з ветеринарної практики

Отже, узагальнення й оцінювання матеріалів, наданих на дослідження, характеризується стадійністю: спочатку відбувається накопичення проміжних висновків, а вже на їхній основі формуються остаточні висновки, що є експертними завданнями для судово-ветеринарної експертної комісії, відповідями на питання, поставлені у процесуальному документі про призначення судово-ветеринарної експертизи для визначення дефектів ВД, а також підсумком проведеного дослідження.

5. Завершальний етап

Цей етап судово-ветеринарної експертизи для встановлення дефектів ВД полягає у формулюванні судово-ветеринарною експертною комісією підсумкових висновків та укладанні «Висновку експертів» як процесуального документа, яким завершується проведення експертизи. Для формування остаточного

висновку експертів необхідними є достатні експертні підстави, що відповідають принципам законності експертної процедури, незалежності й компетентності судового експерта, верифікації, усебічності, наукової обґрунтованості, повноти, застосування максимально повного обсягу засобів і методів дослідження.

Отримані фактичні дані щодо клінічного перебігу, діагностування, поставлених клінічного діагнозу й СВД, а також схеми лікування хворої тварини обговорюють на спільній нараді судово-ветеринарної експертної комісії.

Варто зазначити, що судово-ветеринарна експертна комісія формулює підсумкові висновки за внутрішнім переконанням кожного її члена, коли комісія вважає, що наданих для дослідження об'єктів достатньо і вони мають придатний стан, а отриманих результатів експертних досліджень вистачає для надання обґрунтованого й об'єктивного висновку; упевнені в його правильності, не мають сумнівів щодо безпомилковості свого рішення та готові діяти відповідно до нього⁸¹⁴. Констатуємо: між наданням комісією судово-ветеринарних експертів об'єктивного, обґрунтованого, правильного й правдивого висновку та внутрішнім переконанням експертів, що цей висновок є саме таким, існує причиново-наслідковий зв'язок.

У підсумках завершальної частини «Висновку експертів» судово-ветеринарна експертна комісія констатує фактичні дані, що є результатами дослідження матеріалізованих об'єктів (найчастіше — ветдокументів), робить особливий акцент на патогномонічних відхиленнях від морфологічної та фізіологічної норм в органах і тканинах, прямо пов'язаних із тілесним ушкодженням або хворобою, стверджує, наскільки вони обґрунтовані, умотивовані, аргументовані, наочні й переконливі.

Остаточні висновки судово-ветеринарна експертна комісія формує на підставі сукупного дослідження всіх ветдокументів з урахуванням проміжних висновків. Формулювання підсумкових висновків має ґрунтуватись на поставленому СВД, який є стислим ветеринарним висновком про те, яке саме захворювання або ушкодження мала підекспертна тварина, про клінічний перебіг і кінцеві наслідки хвороби або ушкодження (повне одужання, каліцтво або смерть); водночас слід зважати на ветеринарні втручання. Доповідач у справі формулює проект висновків із відповідями на питання, поставлені у процесуальному документі суб'єктом призначення СВЕ. Якщо судово-ветеринарна експертна комісія визнає, що надання ВД містить ознаки дефектності, у висновках необхідно зазначити основну причину розвитку несприятливого наслідку надання ВД, зокрема: несприятливі умови або обставини здійснення ветеринарного втручання (наприклад, надання ВД у необладнаному приміщенні, без достатнього освітлення та належного інструментального обладнання, лабораторної бази); надання ВД за відсутності інших фахівців ВД, які могли б надати професійну консультацію; особливий стан хворої тварини (агресія, за-

⁸¹⁴ Яценко І. Внутрішнє переконання експерта ... DOI: 10.32353/khrife.3.2023.05 (дата звернення: 20.08.2024).

пущеність лікування, блискавичний або гострий перебіг хвороби, старечий вік і нашарування хронічних патологій; індивідуальні аномалії будови тіла та функціонування окремих органів, нестандартні реакції організму на дію ветеринарних лікарських засобів або проведених ветпроцедур (дефекти виникають незалежно від професійності дій працівника ветмедицини за відсутності в його діянні умислу), атиповий розвиток захворювань; алергічні реакції, які неможливо передбачити під час ветеринарного втручання, тощо); недостатнє діагностування (неповне з'ясування скарг власника тварини про життєдіяльність хворої тварини, неврахування анамнестичних даних, недосконале клінічне обстеження через фізичну неможливість застосування новітніх методів і способів діагностики, неадекватна оцінка результатів клінічних і лабораторних досліджень); недбале оперативне втручання або виконання інших лікувальних та профілактичних заходів; невинуватий професійний ветеринарний ризик, який не належить до категорії непереборної сили та який розглядають як обтяжувальний випадок із характерною для нього невідворотністю настання негативних наслідків для здоров'я і життя тварини; незадовільна організація різних етапів ВД як на амбулаторному, так і на стаціонарному етапі її надання, зокрема недбале ведення документообігу, тощо).

Результати проведеної СВЕ оформляють у вигляді «Висновку експертів» або «Повідомлення про неможливість надання висновку». Кожен висновок експертів має містити такі частини: «Вступ», «Дослідження» і «Висновки». У вступній частині питання, поставлені на розв'язання експертизи, викладають у редакції особи, яка призначила експертизу. У дослідницькій частині висновку зазначають витяги із процесуального документа про призначення СВЕ; обставини справи; необхідні відомості із матеріалів провадження (справи) і всіх наявних ветдокументів із їхніми повними назвами; інші фактичні дані, отримані під час проведення експертизи, які наводять у вигляді цитат (у лапках) і які містять відомості, необхідні для відповідей на питання, поставлені на розв'язання експертизи; дані первинної судової експертизи, а також (за наявності) дані розтину ексгумованого трупа, лабораторних досліджень речових доказів, клінічних обстежень підекспертної тварини тощо.

Залежно від характеру випадку, із історії хвороби обов'язково виписують стан хворої тварини на момент первинного звернення по ВД; записи історії хвороби, які фіксують стан тварини протягом усього періоду лікування; протоколи операцій; клінічні діагнози; схеми призначеного медикаментозного лікування; об'єм і кратність введення лікарських речовин; результати лабораторних досліджень внутрішнього середовища організму; характер і обсяг реанімаційних заходів; дані протоколу патологоанатомічного розтину трупа з результатами гістологічного дослідження або дані первинної СВЕ тощо.

Власне кажучи, підсумкові висновки у «Висновку експертів» складають відповідно до поставлених питань. Нумерація відповідей має збігатися з нумерацією питань процесуального документа про призначення СВЕ. Одночасно до-

пускається поєднання близьких за змістом питань і зміни їх послідовності без зміни формулювання запитань. У разі неможливості дати відповідь на будь-яке питання, причину обґрунтовують.

«Висновок експертів» оформлюють на бланку експертної установи, його підписують судові експерти, які проводили дослідження. Підписи в завершальній частині засвідчують відбитком печатки експертної установи на кожній сторінці тексту завершальних висновків. Якщо до висновку експертів додано фототаблиці, їх також підписують експерти; підписи засвідчують відбитком печатки експертної установи (п. 4.15 розд. IV Інструкції № 1⁸¹⁵).

Один примірник висновку експертів після підписання його всіма членами судово-ветеринарної експертної комісії разом із супровідним документом надсилають в обумовленому порядку особі, яка призначила СВЕ. Другий примірник оформлюють як наглядове провадження та залишають в архіві експертної установи, що проводила експертизу (п. 4.17 розд. IV Інструкції № 1).

Разом із висновком експертів повертають матеріали, речові докази й інші документи, які стосуються цього провадження. Супровідний документ має містити назву та номер надісланого висновку експертів; справу, за якою проводили СВЕ; номер ЄРДР; речові докази, які повертають, та інші документи, що стосуються цієї справи.

Сьогодні підвищено вимоги до організації СВЕ як одного з основних джерел доказів у випадках правопорушень під час ВД. З огляду на це важливо виокремити ключові проблеми, які виникають через неналежне виконання працівником ветмедицини своїх професійних обов'язків і які не дають змоги скористатися всіма можливостями судово-ветеринарної науки, оскільки ці проблеми позначаються на доказовості й об'єктивності висновків судових експертів, негативно впливають на оцінювання судом виявлених фактичних даних за провадженням, а також ускладнюють або унеможливають з'ясування істини в провадженні. Досвід судово-експертної оцінки дефектів ВД свідчить про такі шляхи розв'язання окреслених проблем:

- розробити стандарти ВД і протоколи лікування тварин із регламентування діагностичної, лікувальної, профілактичної та іншої ветдіяльності щодо окремих нозологічних захворювань на підставі новітніх досягнень науки й техніки та запровадити їх у ветеринарну діяльність;
- напрацювати нормативну базу щодо надання ВД відповідно до вимог ветеринарної науки, кримінального, цивільного, адміністративного, господарського законодавства й запитів громадянського суспільства;
- запровадити вивчення на юридичних факультетах за спеціальністю 081 «Право» навчальної компоненти «Судова ветеринарна медицина» для підвищення фахової підготовки студентів, зокрема під час розслідування справ зі спеціальним суб'єктом — працівником ветмедицини;

⁸¹⁵ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

- започаткувати залучення спеціалістів у галузі ветеринарної діяльності (зокрема хірургії, репродуктології, кардіології, травматології, ендокринології, неврології тощо), а також судветекспертів (як спеціалістів) до розслідування справ щодо неналежного надання ВД і професійну співпрацю з ними;
- для запобігання термінологічній плутанині й ускладненням зі з'ясування необхідних обставин події та сприяння остаточному встановленню істини нормативно закріпити поняттєво-категорійну термінологію (наприклад, «нещасний випадок у ветеринарній практиці», «професійна помилка у ветеринарній практиці», «злочин у ветеринарній діяльності», «провина у ветеринарній діяльності», «невиконання або неналежне виконання професійних обов'язків працівником ветмедицини», «заняття незаконною ветеринарною діяльністю», «незаконне проведення дослідів над хребетною твариною», «незаконна видача ветеринарного рецепта»);
- розробити й нормативно закріпити форми ветдокументів, обов'язкові до використання суб'єктами ветдіяльності різних форм власності (зокрема таких як «Виписка з амбулаторної картки тварини», «Виписка з історії хвороби тварини», «Протокол ультразвукографічного дослідження тварини»; «Протокол рентгенологічного дослідження тварини», «Протокол магніторезонансного дослідження тварини», «Результати клінічного та біохімічного аналізу крові», «Результати клінічного та біохімічного аналізу сечі», «Протокол патологоанатомічного розтину трупа тварини» та ін.);
- доповнити розд. Х профільних НМР⁸¹⁶ переліком розроблених питань щодо дефектів ВД, які можуть бути поставлені суб'єктом призначення СВЕ на розв'язання судово-ветеринарній експертній комісії.

3.4.4. Судово-ветеринарна експертиза в разі виникнення й поширення інфекційних хвороб тварин через дефекти організації та проведення ветеринарно-санітарних заходів

Вирішальне значення для з'ясування фактичних даних та обставин, за яких виникли дефекти організації та проведення превентивних ВСЗ, має СВЕ як засіб доказування. Проте можливості СВЕ у таких випадках залежать від розробленості методики їх визначення.

Гострими та висококонтагіозними є транскордонні (емерджентні) хвороби (далі — *ТКХ*), як-то: африканська чума свиней⁸¹⁷, ящур⁸¹⁸, хвороба

⁸¹⁶ Науково-методичні рекомендації з питань підготовки і призначення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁸¹⁷ Brown V. R., Miller R. S., McKee S. C., Ernst K. H., Didero N. M., Maisson R. M., Grady, M. J., Shwiff S. A. Risks of introduction and economic consequences associated with African swine fever, classical swine fever and foot-and-mouth disease: A review of the literature. *Transbound Emerg Dis.* 2021. Vol. 68(4). Pp. 1910–1965. DOI: 10.1111/tbed.13919 (дата звернення: 01.08.2024).

⁸¹⁸ Gortázar C., Barroso P., Nova R., Cáceres G. The role of wildlife in the epidemiology and control of Foot-and-mouth-disease And Similar Transboundary (FAST) animal diseases: A review. *Transbound Emerg. Dis.* 2022. Vol. 69(5). Pp. 2462–2473. DOI: 10.1111/tbed.14235 (дата звернення: 01.08.2023).

Шмалленберга⁸¹⁹, сибірка⁸²⁰, нодулярний дерматит великої рогатої худоби⁸²¹, чума дрібних жуйних⁸²²; свинячий грип⁸²³, пташиний грип⁸²⁴, злаякісна катаральна лихоманка⁸²⁵ та ін. Вони можуть швидко, неконтрольовано поширюватися через популяцію тварин, спричиняти масову загибель їх, а також завдавати значної економічної та суспільної шкоди, шкоди довкіллю (через утилізацію трупів), адже ефективних засобів їх лікування й профілактики зазвичай немає, що може використовуватися як інструмент агро / біотероризму та становити загрозу біобезпеці держав⁸²⁶.

- ⁸¹⁹ Endalew A. D., Faburay B., Wilson W. C., Richt J. A. Schmallenberg Disease-A Newly Emerged Culicoides-borne Viral Disease of Ruminants. *Viruses*. 2019. Vol. 11. DOI: 10.3390/v11111065 (дата звернення: 01.08.2024).
- ⁸²⁰ Kozytska T., Bassiouny M., Chechet O., Ordynska D., Galante D., Neubauer H., Wareth G. Retrospective Analysis of Official Data on Anthrax in Europe with a Special Reference to Ukraine. *Microorganisms*. 2023. Vol. 11(5). DOI: 10.3390/microorganisms11051294 (дата звернення: 01.08.2024).
- ⁸²¹ Eom H. J., Lee E.-S., Yoo H. S. Lumpy skin disease as an emerging infectious disease. *J. Vet. Sci*. 2023. Vol. 24(3). DOI: 10.4142/jvs.23016 (дата звернення: 01.08.2024) ; Moudgil G., Chadha J., Khullar L., Chhibber S., Harjai, K. Lumpy skin disease: Insights into current status and geographical expansion of a transboundary viral disease. *Microb. Pathog.* 2024. Vol. 186. DOI: 10.1016/j.micpath.2023.106485 (дата звернення: 01.08.2024).
- ⁸²² Gongal G., Rahman H., Thakuri K. C., Vijayalakshmy K. An Overview of Transboundary Animal Diseases of Viral Origin in South Asia: What Needs to Be Done? *Vet. Sci*. 2022. Vol. 9. DOI: 10.3390/vetsci9110586 (дата звернення: 01.08.2024).
- ⁸²³ Li Y., Robertson I. The epidemiology of swine influenza. *Anim. Dis*. 2021. Vol. 1(1). DOI: 10.1186/s44149-021-00024-6 (дата звернення: 01.08.2024).
- ⁸²⁴ Charostad J., Rukerd M. R. Z., Mahmoudvand S., Bashash D., Hashemi S. M. A., Nakhaie M., Zandi K. A comprehensive review of highly pathogenic avian influenza (HPAI) H5N1: An imminent threat at doorstep. *Travel. Med. Infect. Dis*. 2023. Vol. 55. DOI: 10.1016/j.tmaid.2023.102638 (дата звернення: 01.08.2024) ; Ly H. Highly pathogenic avian influenza H5N1 virus infections of dairy cattle and livestock handlers in the United States of America. *Virulence*. 2024. Vol. 15(1). DOI: 10.1080/21505594.2024.2343931 ; Hunter P. Europe's worst ever bird flu outbreak: This year's epidemic of highly pathogenic avian flu has had a devastating impact on wild and domestic birds and severe economic consequences EMBO Rep. 2022. Vol. 23. DOI: 10.15252/embr.202256048 (дата звернення: 01.08.2024).
- ⁸²⁵ Wainwright S. H., Cunha C. W., Webb B., McGregor B., Drolet B., Welch J. B. Reemerging/Notifiable Diseases to Watch. *Vet. Clin. North. Am. Food. Anim. Pract.* 2024. Vol. 40(2). Pp. 317—335. DOI: 10.1016/j.cvfa.2024.01.007 (дата звернення: 01.08.2024).
- ⁸²⁶ Zucca P., Rossmann M.-C., Osorio J. E., Karem K., De Benedictis P., Haiji J., De Franceschi P., Calligaris E., Kohlweiß M., Meddi G., Gabrutsch W., Mairitsch H., Greco O., Furlani R., Maggio M., Tolomei M., Bremini A., Fischinger I., Zambotto P., Wagner P., Millard Y., Palei M., Zamaro G. The «Bio-Crime Model» of Cross-Border Cooperation Among Veterinary Public Health, Justice, Law Enforcements, and Customs to Tackle the Illegal Animal Trade / Bio-Terrorism and to Prevent the Spread of Zoonotic Diseases Among Human Population. *Front. Vet. Sci*. 2020. Vol. 7. DOI: 10.3389/fvets.2020.593683 (дата звернення: 01.08.2024) ; Torres-Velez F., Havas K., Spiegel A., Brown C. Transboundary animal diseases as re-emerging threats – Impact on one health. *Semin. Diagn. Pathol.* 2019. Vol. 36(3). Pp. 193—196. DOI: 10.1053/j.semdp.2019.04.013 (дата звернення: 01.08.2024) ; Calkins C. M., Scasta J. D. Transboundary Animal Diseases (TADs) affecting domestic and wild African ungulates: African swine fever, foot and mouth disease, Rift Valley fever (1996-2018). *Res. Vet. Sci*. 2020. Vol. 131. Pp. 69—77. DOI: 10.1016/j.rvsc.2020.04.001 (дата звернення: 01.08.2024).

Запобігання надзвичайним ситуаціям, зокрема ТКХ, які можуть впливати на економіку, торговельні обмеження, продовольчу безпеку, спричинити втрату продуктивності тварин або призвести до смерті людей, легко поширюватися на інші країни та досягати масштабів епідемії, призводять до витрат на контроль або профілактичні заходи⁸²⁷. Співпраця між різними країнами світу є дієвим інструментом їх контролю на етапі виникнення. Глобальна структура прогресивного контролю за ТКХ тварин є платформою Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) та Всесвітньої організації охорони здоров'я тварин для залучення регіональних субрегіональних організацій і національних ветеринарних органів до розроблення та моніторингу прогресу в боротьбі з емерджентними хворобами тварин⁸²⁸.

Всесвітня інформаційна система охорони здоров'я тварин (WAHIS) отримує та публікує інформацію, зібрану ветеринарними службами окремих країн, зокрема детальну інформацію про спалахи хвороб, занесених до списку Всесвітньої організації охорони здоров'я тварин⁸²⁹. Ці дані дають уявлення про ризик інфекційних захворювань тварин, дають змогу країнам ризику вживати відповідних заходів для запобігання поширенню ТКХ або мінімізувати їхній вплив, пом'якшити пов'язані з цим ризики для здоров'я тварин і людей⁸³⁰,

⁸²⁷ Богач М. В., Селіщева Н. В., Лизогуб Л. Ю., Стегній О. О. Епізоотична ситуація щодо особливо небезпечних вірусних інфекцій серед птахів півдня України. *Ветеринарна медицина: міжвід. темат. зб.* 2020. № 106. С. 15—18. DOI: 10.36016/VM-2020-106-3 (дата звернення: 01.08.2024).

⁸²⁸ Андрейчин М. А. Проблема емерджентних інфекцій в Україні. *Інфекційні хвороби*. 2019. № 4. С. 4—9. DOI: 10.11603/1681-2727.2019.4.10955 (дата звернення: 01.08.2024); Бащенко М. І., Стегній Б. Т., Герілович А. П., Барановський Д. І. Проблеми і перспективи розвитку стандартів біологічної безпеки та біологічного захисту у ветеринарній медицині та біотехнології. *Ветеринарна медицина*. 2017. № 103. С. 8—12. URL: <https://www.jvm.kharkov.ua/sbornik/103/1-1.pdf> (дата звернення: 01.08.2024); Clemmons E. A., Alfson K. J., Dutton 3rd J. W. Transboundary Animal Diseases, an Overview of 17 Diseases with Potential for Global Spread and Serious Consequences. *Animals (Basel)*. 2021. Vol. 11(7). DOI: 10.3390/ani11072039 (дата звернення: 01.08.2024).

⁸²⁹ Caceres P., Awada L., Weber-Vintzel L., Morales R., Meske M., Tizzani P. The World Animal Health Information System as a tool to support decision-making and research in animal health. *Rev. Sci. Tech.* 2023. Vol. 42. Pp. 242—251. DOI: 10.20506/rst.42.3367 (дата звернення: 01.08.2024); Qiu Yu, Guitian J., Webster J. P., Musallam I., Haider N., Drewe J. A., Song, J. Global prioritization of endemic zoonotic diseases for conducting surveillance in domestic animals to protect public health. *Philos. Trans. R. Soc. Lond. B. Biol. Sci.* 2023. Vol. 378. DOI: 10.1098/rstb.2022.0407 (дата звернення: 01.08.2024); Tambo E., Al-Nazawi A. M. Combating the global spread of poverty-related Monkeypox outbreaks and beyond. *Infect. Dis. Poverty*. 2022. Vol. 11(1). DOI: 10.1186/s40249-022-01004-9 (дата звернення: 01.08.2024).

⁸³⁰ Caceres P., Tizzani P., Ntsama F., Mora R. The World Organisation for Animal Health: notification of animal diseases. *Rev. Sci. Tech.* 2020. Vol. 39(1). Pp. 289—297. DOI: 10.20506/rst.39.1.3082 (дата звернення: 01.08.2024); Lewis C. E., Roth J. A. Challenges in Having Vaccines Available to Control Transboundary Diseases of Livestock. *Curr. Issues. Mol. Biol.* 2021. Vol. 42. Pp. 1—40. DOI: 10.21775/cimb.042.001 (дата звернення: 01.08.2024); Stevenson M., Halpin K. Emerging and endemic zoonotic diseases: surveillance and diagnostics. *Rev. Sci. Tech.* 2021. Vol. 40(1). Pp. 119—129. DOI: 10.20506/rst.40.1.3212 (дата звернення: 01.08.2024).

проводити точний збір доказів на місці події, які потім можуть бути передані судветекспертам для подальшого оцінювання та інтерпретації даних⁸³¹.

Нині як в Україні, так і за кордоном не розроблено методіку судової експертизи дефектів організації та проведення ВСЗ у разі виникнення та поширення інфекційних хвороб тварин, отже, не окреслено предмет та об'єкти дослідження, не сформульовано експертні питання, також відсутні алгоритми проведення таких досліджень та не встановлено критерії експертного оцінювання отриманих результатів.

Отже, у межах досудового розслідування злочину, передбаченого ст. 251 КК⁸³² щодо порушення ветеринарних правил, проведене судово-ветеринарне визначення дефектів організації та проведення ВСЗ є надійною гарантією отримання об'єктивного й обґрунтованого висновку експерта, який буде одним із доказів у судочинстві, зокрема для відшкодування заподіяної шкоди тваринницьким потужностям.

Розуміння природи, змісту й конструкції такого явища, як дефект організації та проведення ВСЗ, необхідне для правильного й об'єктивного визначення фактичних даних під час проведення СВЕ, а також кваліфікації правоохоронними органами та судом дій працівників ветмедицини в разі порушення ветеринарних правил, зокрема, за умов виникнення та поширення інфекційних хвороб тварин із значною летальністю. Зважаючи на викладене вище, нами сформульовано авторську дефініцію поняття *«дефект ВСЗ у разі виникнення й поширення інфекційних хвороб тварин»*: *неякісна організація та здійснення працівниками ветмедицини та Державною надзвичайною протиепізоотичною комісією (далі — ДНПК) охоронно-карантинних, епізоотологічних, діагностичних, матеріально-технічних заходів, пов'язаних із неналежним виконанням або невиконанням зазначеними працівниками своїх професійних обов'язків, що спричинило спалах інфекційної хвороби та масову загибель тварин, поширення збудників інфекцій або інші негативні наслідки*.

З огляду на зазначену дефініцію ВСЗ мають вважатися неналежними (неякісними) тоді, коли порушена процедура їх організації та проведення: проводилися невчасно, технічно й технологічно неправильно, необґрунтовано, у недостатньому обсязі; неефективно, з порушеннями чинних нормативних вимог (правил, інструкцій, настанов тощо).

Ми погоджуємось зі слушною думкою М. Андрейчина⁸³³ про те, що чинники, які сприяють появі та поширенню інфекційних хвороб, можна об'єднати в такі групи:

⁸³¹ Marchetti C., Mastrogiuseppe L., Vanin S., Cecchi R., Gherardi M. On-Site Inspection Form in Veterinary Cases: The Parma Veterinary Form. *Animals (Basel)*. 2023. Vol. 13. DOI: 10.3390/ani13132064 (дата звернення: 01.08.2024).

⁸³² Кримінальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

⁸³³ Андрейчин М. Емерджентні та ремерджентні інфекційні хвороби: актуалізація знань в енциклопедичних виданнях. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*. 2022. № 14. С. 37—42. DOI: 10.37068/evu.14.4 (дата звернення: 01.08.2024).

1) *зоогеографічні* — контакт людей із тваринами, що створює сприятливі умови для пасажів збудників, підвищення їх вірулентності, появи генетичних рекомбінацій. Багато інфекційних хвороб тварин стали зооантропонозами;

2) *біологічні* — генетична мінливість патогенів (мутації, дисоціації, модифікації, рекомбінації, плазмідні бактерій, неспадкові модифікації вірусів), у результаті чого збудники набувають нових ознак патогенності, вірулентності та стійкості до антимікробних препаратів, формують нові природно-осередкові зони;

3) *соціально-економічні* — підвищена щільність населення і зниження рівня його добробуту, війни та природні катаклізми сприяють появі нових і поширенню наявних інфекцій;

4) *штучно сплановані* — умисне посилення патогенності збудників інфекційних хвороб, їхньої стійкості до протимікробних засобів, створення нових патогенів, найбільш ефективних їх комбінацій та способів поширення поміж людей і тварин для досягнення максимального ураження, що є біотероризмом.

Предмет експертного дослідження з метою визначення дефектів організації та проведення ВСЗ у разі виникнення та поширення інфекційних хвороб — сукупність фактичних даних та обставин кримінального провадження, зокрема: неякісне виконання чи невиконання працівниками ветмедицини, адміністрацією тваринницької потужності, ДНПК своїх обов'язків, що спричинило негативні наслідки для життя тварин через їх смерть, втрату продуктивності, що встановлюють через виявлені судовими експертами ознаки та властивості досліджуваних об'єктів як носіїв інформації (тварин, ветеринарних документів) із застосуванням спеціальних ветеринарних знань шляхом використання відповідних засобів (методів) із метою з'ясування ідентифікаційних, діагностичних та ситуаційних завдань СВЕ.

Об'єкти СВЕ — матеріальні й матеріалізовані джерела інформації про подію правопорушення, закріплені в матеріалах кримінального провадження, які експертна комісія усебічно, повно, об'єктивно й безпосередньо досліджує під час СВЕ.

До матеріальних об'єктів належать тварини (домашні й дикі, живі і трупи, тваринницькі потужності, індивідуальні селянські господарства). Матеріалізованими об'єктами є ветеринарні документи: протоколи огляду місця події; схеми, фото- і відеодокументи, висновки первинних судових експертиз; протоколи слідчих експериментів; робочі та посадові інструкції працівників ветмедицини; статут тваринницької потужності, у якій виник спалах інфекційної хвороби, зокрема:

- акти (про проведення дезінфекції автотранспорту; епізоотичного обстеження домогосподарств; вилучення та знешкодження (спалювання) трупів тварин; демонтаж та знешкодження (спалювання) дерев'яних конструкцій,

дерев'яної підлоги та свіжого гною; відбору зразків біологічного матеріалу тварин тощо).

- маршрути епізоотичних груп з обходу мисливських угідь зони нагляду епізоотій;
- інформація про заходи з недопущення поширення збудника інфекції з епізоотичного осередку;
- опис тварин у приватних господарствах;
- протоколи засідання ДНПК при обласній та районній державній адміністрації;
- план організаційних, ветеринарно-санітарних та господарських заходів щодо ліквідації вогнища інфекційної хвороби та недопущення поширення інфекції на території району;
- протоколи (робочих нарад із керівниками сільськогосподарських підприємств та сільськими, селищними головами, на території яких проводяться карантинні заходи щодо непоширення інфекційної хвороби);
- протоколи патологоанатомічного розтину трупів тварин;
- звіти про результати дослідження патологічного (біологічного) матеріалу;
- розпорядження про встановлення карантину щодо інфекційної хвороби в населеному пункті;
- повідомлення про виявлення інфекційної хвороби;
- накази про перевірку домогосподарств, сміттєзвалищ та подвірний обхід домогосподарств;
- інформація щодо проведення ВСЗ у населеному пункті;
- карти-схеми та інші документи.

Суб'єктами проведення СВЕ з метою визначення дефектів організації та проведення ВСЗ у разі виникнення та поширення інфекційних хвороб є лікарі ветмедцини, які мають кваліфікацію судового експерта за експертною спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження».

Основним завданням СВЕ є розв'язання діагностичних та ситуаційних завдань. Розв'язуючи діагностичні — стан тварин; форми перебігу хвороби; типовості клінічного характеру хвороби; клінічного ступеня тяжкості хворих тварин; ситуаційні — виявити механізм події, взаємодії об'єктів, відновлення об'єктивної сторони події за станом об'єктів.

На досудовому слідстві необхідно зібрати всі ветдокументи та документи організаційно-розпорядчого характеру ДНПК або органів влади, які підтверджують проведені ВСЗ. Слідчому самотужки це зробити проблематично, адже він не володіє спеціальним знаннями у сфері ветмедцини, особливо епізоотології та інфекційних хвороб тварин. Для цього доречно залучити спеціаліста ветмедцини, який буде процесуальною фігурою в кримінальному провадженні.

Вектори застосування спеціальних ветеринарних знань під час розслідування злочину — порушення ветеринарних правил (ст. 251 КК) ⁸³⁴:

1) безпосереднє проведення СВЕ;

2) участь залучених спеціалістів ветмедицини в огляді місця події; консультуванні слідчого або дізнавача під час оформлення протоколу огляду місця події; у відборі та пакуванні зразків патологічного матеріалу від вимушено забитих, хворих або загиблених тварин; проведенні лабораторних досліджень проб біологічного та патологічного матеріалу; проведенні молекулярних досліджень геному збудників інфекційних хвороб; вилученні ветеринарних документів.

У процесі пізнавальної СВЕ матеріалізованих об'єктів (ветдокументів) із метою визначення дефектів організації та проведення ВСЗ доречно виокремлювати п'ять запропонованих нами етапів: 1) ознайомчо-підготовчий; 2) організаційно-інформаційний; 3) дослідницько-аналітичний; 4) узагальнювально-оцінний; 5) завершальний.

Схарактеризуймо функції та окреслимо значення кожного етапу в загальному алгоритмі СВЕ.

1. Ознайомчо-підготовчий етап

Після надходження до судово-експертної установи процесуального документа про призначення СВЕ керівник експертної установи або його заступник з експертної роботи розглядають отримані матеріали та доручають відповідному структурному підрозділу установи організувати проведення експертизи.

Завідувач структурного підрозділу (лабораторії) формує склад комісії судветекспертів та призначає з-поміж членів комісії голову. Голова отримує матеріали кримінального провадження.

Повноваження комісії судветекспертів:

- ознайомлення з процесуальним документом про призначення СВЕ та матеріалами кримінального провадження; вивчення переліку поставлених питань;

- визначення стану об'єктів, що підлягають дослідженню;

- за необхідності складання та скеровування суб'єктові призначення СВЕ клопотання експертів про надання додаткових матеріалів;

- окреслення предмета експертизи й перевірка зв'язку предмета з об'єктом експертного дослідження, зважаючи на зміст поставлених питань;

- проведення спільних проміжних і підсумкових нарад;

- розроблення спільної програми досліджень, зокрема з визначення послідовності дослідження об'єктів для отримання максимальної повноти даних та дотримання строків виконання окремих видів досліджень;

⁸³⁴ Кримінальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

- оцінювання результатів усіх досліджень, узагальнювання їх та формулювання загального спільного висновку (висновків).

За певних обґрунтованих обставин голова експертної комісії клопоче перед суб'єктом призначення СВЕ про зміну її статусу на *комплексну судову експертизу*: ветеринарно-товарознавчу, ветеринарно-економічну тощо.

2. Організаційно-інформаційний етап

Голова експертної комісії з-поміж членів комісії призначає доповідача в експертному провадженні. Доповідач добирає на інформаційних ресурсах чинні нормативно-правові акти, методики, правила, методичні вказівки, настанови, методичні рекомендації, наукові статті, монографії та ін.

На цьому етапі експертна комісія складає алгоритм розв'язання завдань, поставлених перед експертизою, для отримання об'єктивних, обґрунтованих, правильних та правдивих результатів, а також дотримання процесуальних строків її проведення:

- 1) ознайомлення з матеріалами кримінального провадження;
- 2) розроблення алгоритму оцінювання проведених ВСЗ та визначення їхніх дефектів під час виникнення та поширення епізоотій (панзоотій);
- 3) добір нормативно-правових актів, нормативних документів, науково-методичних джерел;
- 4) проведення судово-ветеринарних досліджень комісією судово-ветеринарних експертів;
- 5) нарада експертної комісії з обговоренням та узагальненням результатів досліджень;
- 6) складання висновку експертів.

Ознайомлення з матеріалами кримінального провадження містить дослідження обставин справи, з'ясування переліку і змісту окремих ветеринарних та інших документів організаційно-розпорядчого характеру ДНПК, процесуального документа про призначення комісійної СВЕ.

На розв'язання можуть бути поставлені такі запитання:

- Яка причина смерті тварин та чи пов'язана вона з виявленим у трупах збудником інфекційної хвороби?

- У який час настала смерть тварин на тваринницькій потужності?

- Яка шкода може бути завдана внаслідок захворювання тварин на інфекційну хворобу?

- Які заходи проведені для встановлення діагнозу на інфекційну хворобу? Чи правильно встановлений діагноз у тварин, загиблих на тваринницькій потужності або в індивідуальному селянському господарстві? Якщо ні, то в чому дефектність діагностики?

- Чи вчасно і в повному обсязі було зроблено повідомлення про спалах інфекційної хвороби на тваринницькій потужності (в індивідуальному селянському господарстві)? Якщо ні, то в чому дефектність такого заходу?

— Якi BCЗ вживалися на тваринницькій потужності (в індивідуальному селянському господарстві) для попередження занесення та поширення збудника інфекційної хвороби переносниками та зараження ним тварин? Чи відповідають ці заходи вимогам чинних нормативно-правових актів України? Якщо ні, то в чому дефектність таких заходів?

— Якi BCЗ вживалися на тваринницькій потужності (в індивідуальному селянському господарстві) для недопущення поширення інфекційної хвороби? Чи відповідають ці заходи вимогам чинних нормативно-правових актів України? Якщо ні, то в чому дефектність таких заходів?

— Якi BCЗ було вжито на тваринницькій потужності (в індивідуальному селянському господарстві) для ліквідації інфекційної хвороби, а також для недопущення поширення захворювання? Чи відповідають ці заходи вимогам чинних нормативно-правових актів України? Якщо ні, то в чому дефектність таких заходів?

— Якi BCЗ проведено після виявлення трупів тварин та чи відповідають ці заходи вимогам чинних нормативно-правових актів України? Якщо ні, то в чому дефектність таких заходів?

— Чи достатнього обсягу вжиті BCЗ для ліквідації наслідків та для недопущення поширення захворювання інфекційної хвороби? Якщо ні, то в чому дефектність таких заходів?

— Чи вчасно та відповідно до нормативно-правових актів знято карантин та обмеження?

Запропонований перелік не є вичерпним. Експертам можуть бути поставлені й інші питання в межах предмета експертного дослідження та особливостей доказування в кримінальному провадженні.

Також на цьому етапі вирішується питання щодо залучення фахівців ветмедицини до проведення лабораторних досліджень патологічного матеріалу.

У разі залучення до проведення комісійної СВЕ спеціалістів, які не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, проте на професійній основі здійснюють експертну діяльність, забезпечують проведення досліджень згідно з вимогами Інструкції № 1⁸³⁵.

3. Дослідницько-аналітичний етап

На цьому етапі безпосередньо досліджують і аналізують ветеринарні та інші документи. Він має дві стадії:

- 1) аналізування матеріалізованих об'єктів дослідження;
- 2) визначення дефекту організації та проведення BCЗ (рис. 3.32).

⁸³⁵ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

Рис. 3.32. Алгоритм проведення дослідницько-аналітичного етапу визначення дефектів ВСЗ (розроблене автором цього дослідження)

Аналізування матеріалізованих об'єктів судово-ветеринарного дослідження полягає в їх осмисленні, обміркуванні, усебічному розгляді, досягненні, їх систематизації з подальшим поглибленим дослідженням кожного з них як системних утворень для пошуку оптимальних шляхів розв'язання експертних завдань. Для цього необхідно застосувати аналітичний метод дослідження.

Типові прийоми аналізування матеріалізованих об'єктів для виявлення дефектів ВСЗ:

- виокремлення предмета й об'єктів дослідження;
- оброблення й систематизація матеріалізованих об'єктів, що містяться в матеріалах кримінального провадження;
- змістовний та формальний опис структури матеріалізованих об'єктів (складені на бланку установи / закладу; назва організації, що його видала; назва документа; реєстраційний індекс; дата; адреса; текст; підпис; печатка);
- визначення мети оформлення та механізму функціонування матеріалізованого об'єкта в системі забезпечення ВСЗ за інфекційних хвороб тварин;
- виявлення співвідношень та взаємозв'язку між різнорідними матеріалізованими об'єктами СВЕ.

Другою стадією дослідницько-аналітичного етапу є виявлення й аналіз дефектів організації та проведення ВСЗ у разі виникнення та поширення інфекційних хвороб тварин. Наведемо його алгоритм:

- 1) установлення причини захворювання та смерті тварин;
- 2) установлення часу настання смерті тварин на тваринницькій потужності;
- 3) визначення вчасності, повноти обсягу, відповідності вимогам чинних нормативно-правових актів України, дефектності ВСЗ, ужитих на тваринницькій потужності для профілактики й попередження занесення та недопущення поширення збудника хвороби переносниками та зараження ним тварин;
- 4) визначення вчасності, повноти обсягу, відповідності вимогам чинних нормативно-правових актів України, дефектності ВСЗ, ужитих на тваринницькій потужності, в разі підозри на інфекційну хворобу;
- 5) визначення вчасності, повноти обсягу, відповідності вимогам чинних нормативно-правових актів України, дефектності діагностики ВСЗ;
- 6) визначення вчасності, повноти, відповідності вимогам чинних нормативно-правових актів України, дефектності повідомлення про спалах емерджентної хвороби на тваринницькій потужності;
- 7) визначення вчасності, повноти, відповідності вимогам чинних нормативно-правових актів України, дефектності ВСЗ з ліквідації інфекційної хвороби:
 - а) загальні ВСЗ: охоронно-карантинні, епізоотичні, діагностичні, матеріально-технічні;
 - б) ВСЗ у неблагополучному пункті: в особистих селянських господарствах, на тваринницьких потужностях, у мисливських господарствах, на інфікованому об'єкті;
 - в) ВСЗ у зоні захисту;
 - г) ВСЗ у зоні нагляду;
- 8) визначення вчасності, відповідності вимогам чинних нормативно-правових актів України, дефектності зняття карантину та обмеження з тваринницької потужності;
- 9) визначення причин дефектів ВСЗ (об'єктивних та суб'єктивних).

Різноманітність проявів дефектів організації та проведення ВСЗ у разі виникнення й поширення інфекційних хвороб тварин, їх зв'язок з багатьма векторами професійної ветеринарної діяльності потребує комплексного підходу до цього правового й ветеринарного феномену та розроблення їх науково обґрунтованої класифікації. Класифікація сприяє систематизації, науковому аналізу об'єктів судово-експертного дослідження та їх властивостей як окремо, так і у взаємозв'язку. Науково обґрунтований добір класифікаційних ознак дефектів організації та проведення ВСЗ має важливе ґносеологічне значення, а також окреслює їх практичну доцільність для СВЕ. Задля комплексного оцінювання всіх аспектів, які можуть вплинути на формування дефектів ВСЗ, пропонуємо їх авторську класифікацію.

1. Дефекти ВСЗ за предметом діяльності: організаційні; документообігу; охоронно-карантинні; епізоотологічні; діагностичні; матеріально-технічні; деонтологічні.

2. Дефекти ВСЗ за термінами та обсягом їх проведення: недостатні; несвоечасні; неправильні; не організовані та не проведені.

3. Дефекти документування ВСЗ: 1) за обсягом: неповний; відсутні документи; 2) за змістом: відсутність підписів окремих підписантів; відсутні назви карантинних постів, неблагополучних пунктів; не визначені населені пункти, які ввійшли до різних зон; не зазначено адресу проведення ВСЗ.

4. Діагностичні дефекти: заміна методу діагностики на інший; проведення діагностичного дослідження в неакредитованій лабораторії; не встановлення молекулярної характеристики збудника інфекції; дефекти відбору патологічного матеріалу; дефекти пересилання патологічного матеріалу в лабораторію; дефекти супровідного листа.

5. Дефекти профілактики та попередження занесення збудників інфекційних хвороб: дефекти заборон ввезення з територій, неблагополучних щодо інфекційної хвороби тощо; дефекти контролю за дотриманням юридичними й фізичними особами вимог ВСЗ під час міждержавних перевезень об'єктів державного ветеринарно-санітарного контролю; дефекти контролю за дотриманням юридичними й фізичними особами вимог ВСЗ під час імпорту об'єктів державного ветеринарно-санітарного контролю; дефекти за дотриманням тваринницькими потужностями вимог закритого режиму роботи; дефекти визначення компетентним органом тваринницьких потужностей із високим рівнем біобезпеки.

6. Дефекти ВСЗ за підозри на інфекційні захворювання: дефекти повідомлення уповноважених осіб; дефекти з'ясування епізоотичної ситуації та проведення епізоотичного розслідування; дефекти поінформованості про занесення збудника інфекції на територію тваринницьких потужностей інших регіонів; дефекти обліку поголів'я тварин на тваринницькій потужності та в населеному пункті (загиблих, ймовірно інфікованих); дефекти поводження з тваринами (ізоляції, перегруповання, забою, перевезення і реалізації); дефекти організації та проведення дезінфекції.

7. Дефекти загальних ВСЗ під час ліквідації інфекційних хвороб: дефекти прийняття рішення ДНПК про оголошення спалаху інфекційної хвороби, установа карантину, визначення межі спалаху (неблагополучного пункту), зон захисту і спостереження (нагляду); дефекти організації охоронно-карантинних, епізоотичних, діагностичних, матеріально-технічних ВСЗ; дефекти діяльності ДНПК з недопущення поширення та ліквідації інфекційної хвороби тварин.

8. Дефекти визначення меж територіальних зон непоширення інфекційних хвороб: межі спалаху (неблагополучного пункту); межі захисту; зони спостереження (нагляду).

9. Дефекти ВСЗ в особистому селянському господарстві зони неблагополучного пункту: дефекти створення груп для вилучення хворих і мертвих тварин;

дефекти оперативного вилучення, умертвіння та спалення трупів тварин; дефекти дератизації в особистому селянському господарстві; дефекти дезінфекції транспортних засобів, задіяних у проведенні ВСЗ.

10. Дефекти ВСЗ на тваринницьких потужностях: дефекти організації та роботи карантинного поста; дефекти встановлення попереджувальних знаків; дефекти забезпечення знезараження транспорту, що виїжджає зі спалаху (неблагополучного пункту), та взуття людей; дефекти санітарно-гігієнічного оброблення осіб, задіяних у виконанні ВСЗ і тих, які відвідали спалах (неблагополучний пункт); дефекти робочих інструкцій для осіб, задіяних у виконанні ВСЗ; дефекти забезпечення необхідними технічними й дезінфекційними засобами для виконання плану ВСЗ; дефекти дотримання заборон на тваринницьких потужностях (індивідуальних селянських господарствах).

11. Дефекти ВСЗ у мисливських господарствах: дефекти знищення туш відстріляних диких тварин та трупів тварин, одноразового спецодягу фахівців у галузі ветмедицини; дефекти забезпечення дезінфекції транспорту, задіяного для забезпечення ВСЗ; дефекти дезінфікування спецодягу та спецвзуття фахівців, задіяних у проведенні ВСЗ; дефекти встановлення чисельності диких тварин у мисливському господарстві; дефекти створення груп для обходу та збору (у випадку виявлення) трупів диких тварин на території мисливського господарства з метою подальшого їх знищення.

12. Дефекти ВСЗ на інфікованому об'єкті: дефекти забезпечення умертвіння всіх сприйнятливих тварин та спалювання їхніх туш; дефекти перероблення туш та субпродуктів із відсутнім ризиком інфікування або контамінації; дефекти очищення, дезінфекції та дезінсекції приміщень, обладнання і транспортних засобів; дефекти знезараження місць, у яких виявлено інфіковані збудником трупи або рештки тварин (сміттєзвалищ, пасовищ, лісосмуг тощо); дефекти проведення епізоотичного розслідування; дефекти проведення ВСЗ на тваринницьких потужностях (в індивідуальних селянських господарствах), із яких надійшли інфіковані тварини та/або туші.

13. Дефекти ВСЗ в зоні захисту: дефекти обліку всього свинопоголів'я на тваринницьких потужностях всіх форм власності (в індивідуальних селянських господарствах); дефекти забою всіх клінічно здорових тварин господарств зони захисту у визначеному ДНПК місці та використання туш після проведення лабораторних досліджень; дефекти умертвіння та спалення у визначеному ДНПК місці тварин з ознаками захворювання; дефекти заборон у зоні захисту відповідно до інструкції з профілактики та боротьби з певною інфекційною хворобою.

14. Дефекти зняття карантину: порушення терміну зняття карантину; зняття карантину після виконання неповного комплексу заключних ВСЗ; зняття карантину без рішення ДНПК; порушення термінів завезення тварин у неблагополучне господарство до завершення операцій очищення, дезінфекції, дератизації та дезінсекції на тваринницьких потужностях усіх форм власності (в індивідуальних селянських господарствах); завезення тварин у тваринницьку потуж-

ність без попереднього завезення індикаторних тварин; зняття карантину без дослідження у тварин наявності антитіл до збудника інфекційної інфекції; вивезення тварин із тваринницьких потужностей (індивідуальних селянських господарств) до отримання негативних результатів серологічних досліджень; повне відновлення поголів'я тварин на тваринницькій потужності, якщо виявляються антитіла до збудника інфекційної інфекції; дозвіл на розведення тварин в особистих селянських господарствах, де було зареєстровано випадки інфекційної хвороби в термін менший, ніж зазначений в інструкції з профілактики та боротьби з певною інфекційною хворобою, після зняття карантину без дотримання необхідних ВСЗ.

Запропонований перелік дефектів не є вичерпним і може змінюватись залежно від вимог інструкцій із профілактики та боротьби з певними інфекційними хворобами та інших нормативних вимог.

Результати дослідницько-аналітичного етапу є вирішальними для визначення дефектів організації та проведення ВСЗ у разі виникнення та поширення інфекційних хвороб тварин, установлення причин їх виникнення та поширення, з'ясування ефективності організаційних, профілактичних та діагностичних заходів, спрямованих на недопущення виникнення інфекційних хвороб, вони також сприяють об'єктивному визначенню вчасності, правильності, повноти обсягу, обґрунтованості та відповідності обраних діагностичних й оздоровчих тактик.

Якість проведення ВСЗ також можна оцінити шляхом аналізу чинних профільних інструкцій із профілактики та боротьби з інфекційними хворобами, робочих та посадових інструкцій посадових осіб та фахівців у галузі ветмедицини, на яких покладений обов'язок проведення ВСЗ.

4. Узагальнювально-оцінний етап

Мета цього етапу — узагальнити й оцінити отримані інформативні результати дослідження матеріальних та матеріалізованих об'єктів. Для цього доцільно застосувати діалектичний метод і методи формальної логіки, зокрема аналіз, синтез, дедукцію, індукцію, моделювання, та сформулювати внутрішнє переконання судового експерта як підґрунтя для висновків: ці результати є частиною синтезуючого розділу в дослідницькій частині висновку експерта.

З огляду на значущість узагальнювально-оцінного етапу в системі дослідження й оцінювання дефектів ВСЗ, судово-ветеринарна комісія експертів:

- узагальнює результати, отримані на попередніх етапах судово-ветеринарного дослідження дефектів ВСЗ;
- аналітично оцінює наявність та варіабельність альтернатив;
- надає експертну оцінку даним, отриманим на дослідницько-аналітичному етапі (діяльність, пов'язана з належним чи неналежним виконанням своїх професійних обов'язків працівниками ветмедицини), констатує щодо їх інформативності (інформативні, малоінформативні, неінформативні) та придатності для покладення в основу формування заключних висновків як відповідей на питання, поставлені на розв'язання комісії судветекспертів;

- визначає факт реального заподіяння або високої вірогідності заподіяння дефектами ВСЗ негативних наслідків для здоров'я та життя тварин і людей.

Для узагальнення та оцінювання проведених ВСЗ та визначення дефектів під час виникнення та поширення епізоотій (панзоотій) ми пропонуємо авторський алгоритм:

- 1) виявлення наявності або відсутності окремих документів (ветеринарних та ДНПК) у матеріалах кримінального провадження, які підтверджують хворобу тварини;

- 2) оцінювання взаємозумовленості матеріалізованих об'єктів;

- 3) оцінювання відповідності або невідповідності проведених ВСЗ із ліквідації інфекційної хвороби вимогам нормативно-правових актів України або іншим нормативним документам;

- 4) оцінювання обсягу та якості проведених ВСЗ;

- 5) обґрунтування виду дефектів ВСЗ;

- 6) оцінювання причиново-наслідкових зв'язків;

- 7) обґрунтування об'єктивних і суб'єктивних причин дефектів ВСЗ.

Розглянемо кожен етап алгоритму докладніше.

1. Відсутність документів слід розцінювати як непідтвердження факту здійснення певного ВСЗ.

2. *Наприклад:* у разі спалаху сибірки відповідно до п. 3.11 «Інструкції про заходи з профілактики та боротьби з сибіркою»⁸³⁶ у «План організаційних, ветеринарно-санітарних та господарських заходів щодо ліквідації вогнища сибірки та недопущення поширення інфекції на території району», затвердженого ДНПК, окремим пунктом включено такий ВСЗ, як вилучення та спалювання трупів тварин, що загинули від сибірки, проте в матеріалах кримінального провадження відсутній акт, який би підтверджував факт виконання такого заходу.

3. Для оцінювання результати ВСЗ необхідно об'єднати в 3 групи: відповідають, частково відповідають, не відповідають вимогам нормативно-правових актів та нормативних документів.

4. Для оцінювання обсягів ВСЗ аналізують повноту та вчасність проведення, а для оцінювання якості — їх правильність та ефективність. З огляду на це повнота ВСЗ визначається такими критеріями: а) повнота: кількість, кратність, інтервали (наприклад, дезінфекції, дезінсекції, дератизації тощо); б) вчасність (захід, який здійснюється в певний час, доречний, актуальний, відповідає вимогам нормативних документів).

Якість проведених ВСЗ визначається критеріями правильності та ефективності: а) правильність (безпомилковість, відповідає встановленим нормам, правилам); б) ефективність (дієве співвідношення між проведеним ВСЗ та потрібним наслідком від такого заходу дає найбільший ефект), зокрема, стосується результативності профілактичних заходів із попередження занесення

⁸³⁶ Інструкція про заходи з профілактики та боротьби з сибіркою : затв. наказом Державного департаменту ветеринарної медицини Мінагропрому України від 25.01.2000 р. № 4. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/REG4357?an=150> (дата звернення: 01.08.2024).

збудника інфекційної хвороби; заходів, ужитих у разі підозри на захворювання, проведення діагностичних процедур; заходів із ліквідації захворювання, виокремлюючи загальноорганізаційні заходи, заходи в неблагополучному пункті, у зоні захисту та в зоні нагляду; обґрунтованості зняття карантину; в) непровадження ВСЗ — бездіяльність посадових осіб та працівників ветеринарної медицини, хоча організація та проведення ВСЗ є їхнім професійним обов'язком.

Обсяг і якість проведених ВСЗ у разі інфекційних хвороб оцінюють окремо та сукупно: охоронно-карантинні, епізоотологічні, діагностичні та матеріально-технічні заходи. Охоронно-карантинні заходи оцінюють за критеріями забезпечення локалізації вогнища інфекції, проведення карантинних заходів із недопущення поширення хвороби.

Епізоотологічні заходи оцінюють за показниками якості обстеження епізоотичних вогнищ та інфікованих об'єктів, якості контролювання епізоотичної ситуації, розроблення й контролю здійснення ВСЗ із ліквідації захворювання.

Діагностичні заходи оцінюють за якістю відбору патологічного матеріалу від хворих або загиблених тварин та його доставкою в Державний науково-дослідний інститут з лабораторної діагностики та ветеринарно-санітарної експертизи (м. Київ) або в інші акредитовані державні лабораторії ветеринарної медицини. На стадії оцінювання діагностичних заходів судово-експертна комісія має обґрунтувати правильність встановленого діагнозу. Якщо в матеріалах кримінального провадження відсутні документи, які підтверджують проведення діагностики інфекційної хвороби в державній акредитованій лабораторії, то факт достовірності встановленого діагнозу може бути поставлений під сумнів, що буде діагностичним дефектом.

Матеріально-технічні заходи оцінюють за такими ознаками: забезпечення технікою для проведення дезінфекції, засобами для ліквідації осередку інфекції (технікою, обладнанням, хімічними засобами тощо), засобами індивідуального захисту осіб, що працюють в епізоотичному середовищі.

5. У разі встановлення у професійних діях працівників ветеринарної медицини дефектності ВСЗ, судово-експертна комісія має вказати вид такого дефекту, спираючись на запропоновану класифікацію. У кожному випадку судмедексперт у своєму висновку має обґрунтувати, у чому саме виявився цей дефект у діяльності працівників ветеринарної медицини.

6. Оцінювання причиново-наслідкових зв'язків:

- між професійною діяльністю чи бездіяльністю працівників ветеринарної медицини та виникненням дефектів ВСЗ;

- між виникненням дефектів ВСЗ та негативними наслідками. До останніх належать: утрата продуктивності тварин внаслідок розладу їх здоров'я чи смерті, спричинена інфекційною хворобою; захворювання та смерть людей від зооантропоозонозів; економічні збитки, пов'язані з організацією та проведенням охоронно-карантинних, епізоотичних, діагностичних та матеріально-технічних заходів під час спалаху інфекційної хвороби.

7. Обґрунтування об'єктивних і суб'єктивних причин дефектів ВСЗ, яке надходить від особи, обізнаної у сфері СВЕ, безумовно, буде сприяти прийняттю

оперативних, обґрунтованих і справедливих рішень як на досудовому розслідуванні правопорушень, так і на стадії судового розгляду кримінального провадження.

Отже, узагальнення й оцінювання матеріалів, наданих на дослідження, має стадійність: спочатку відбувається накопичення проміжних висновків, а потім вирішується питання про їх взаємозумовленість, логічне доповнення одне одного для виявлення закономірностей формування дефектів ВСЗ за інфекційних хвороб тварин.

5. Завершальний етап

Цей етап СВЕ полягає у складанні комісією судветекспертів заключних висновків та укладанні «Висновку експертів» як процесуального документа, яким завершується проведення експертизи. Результати проведених досліджень мають бути обговорені на спільній нараді експертної комісії.

Експертна комісія формулює підсумкові висновки за внутрішнім переконанням кожного її члена.

У заключних умовиводах «Висновку експертів» викладають результати дослідження матеріалізованих об'єктів (ветеринарних документів, документів організаційно-розпорядчого характеру органів влади), акцентуючи увагу на виявлених дефектах ВСЗ під час спалаху інфекційних хвороб, аргументують їх обґрунтованість, наочність, переконливість. Заключні висновки мають у категоричній чи ймовірній формах відповісти на питання, поставлені в процесуальному документі. Кількість відповідей має відповідати кількості питань у процесуальному документі про призначення комісійної СВЕ за винятком, коли однотипні питання можна згрупувати. Відповіді мають бути об'єктивними, обґрунтованими, повними, з однозначним тлумаченням, лаконічними, термінологічно зрозумілими.

Експертна комісія встановлює відповідність або невідповідність ВСЗ нормативним вимогам, наприклад інструкціям із профілактики та боротьби з певною інфекційною хворобою. Комісія не визначає, чи є проведені ВСЗ порушенням приписів інструкції, адже встановлення порушення є предметом діяльності правоохоронних органів, яке остаточно закріплюють в обвинувальному вирoku суду.

Завершальний етап проведення комісійної СВЕ закінчується складанням «Висновку експертів» або «Повідомлення про неможливість надання висновку». Доповідач у справі складає проєкт заключних умовиводів із відповідями на питання, поставлені перед експертною комісією; проєкт «Висновку експертів» або «Повідомлення про неможливість надання висновку»; надає на розгляд підписаний членами експертної комісії висновок СВЕ керівнику підрозділу і провідної судово-експертної установи.

Ключові проблеми, які виникають через неналежну реалізацію працівниками ветмедицини своїх професійних компетенцій, відображаються на доказовості, неупередженості, об'єктивності, правильності висновків судових експер-

тів, негативно впливають на внутрішнє переконання правоохоронних органів та суду, і, відповідно, прийняття обґрунтованих і законних рішень.

Власний досвід судово-експертної оцінки дефектів ВСЗ показує такі шляхи розв'язання окреслених проблем:

- постійно вдосконалювати інструкції з профілактики та боротьби з інфекційними хворобами на підставі новітніх досягнень науки й техніки з урахуванням динамічності ветеринарних концепцій, постулатів, положень у теоретичній та клінічній ветмедицині;

- запровадити вивчення на юридичних факультетах за спеціальністю 081 «Право» навчальної компоненти «Судова ветеринарна медицина» для підвищення фахової підготовки студентів, зокрема під час розслідування кримінальних проваджень щодо порушення ветеринарних правил;

- започаткувати залучення фахівців у галузі ветеринарної діяльності (особливо тих, хто спеціалізується за напрямками мікробіологія, вірусологія, мікологія, епізоотологія, санітарія, паразитологія тощо), а також судветекспертів до розслідування справ щодо неналежної організації та проведення ВСЗ і професійну співпрацю з ними;

- нині при Держпродспоживслужбі створено дорадчий орган експертів ветмедицини, який правоохоронні органи або суд можуть залучати для консультативної допомоги під час розслідування правопорушень щодо порушення ветеринарних правил зі спеціальним суб'єктом — працівником ветмедицини, зокрема за дефектів організації та проведення ВСЗ у разі виникнення та поширення інфекційних хвороб;

- доповнити розділ X профільних НМР⁸³⁷ добіркою сформульованих питань щодо дефектів організації та проведення ВСЗ у разі виникнення та поширення інфекційних хвороб, які можуть бути поставлені суб'єктом призначення СВЕ на розв'язання комісії судово-ветеринарних експертів.

Розроблена авторська методика судової експертизи за порушення ветеринарних правил через дефектність організації та проведення ВСЗ, наслідком яких стало виникнення та поширення інфекційних хвороб тварин, у практичній СВЕ дасть змогу:

- виявити ознаки протиправної діяльності чи бездіяльності працівників ветмедицини або ДНПК, у результаті чого виникли та поширилися інфекційні хвороби тварин;

- з'ясувати причиново-наслідкові зв'язки між діями чи бездіяльністю працівників ветмедицини або ДНПК і їхніми наслідками, тобто встановити об'єктивний бік правопорушення;

- визначити, чи були реальні можливості працівників ветмедицини передбачати шкідливі (негативні) наслідки своїх дій або бездіяльності, тобто з'ясувати суб'єктивний бік правопорушення;

⁸³⁷ Науково-методичні рекомендації з питань підготовки і призначення судових експертиз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

- оцінити шкідливі (негативні) наслідки епізоотії або панзоотії, а також виявити їх об'єктивні й суб'єктивні причини.

Розроблені концептуальні засади проведення судової експертизи у разі дефектів організації та проведення ВСЗ за епізоотій або панзоотій збагатять судово-експертну науку й практику новітніми можливостями, стануть науковою основою для надання в категоричній формі обґрунтованого висновку експертів; створюють підґрунтя для вдосконалення кримінального й адміністративного законодавства України в частині юридичної відповідальності працівників ветмедицини за професійні правопорушення щодо порушення ветеринарних правил, інших ветеринарно-санітарних вимог, а також щодо карантину тварин.

3.5. ТЕОРЕТИКО-ПРАКСЕОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ФОРМ І НАПРЯМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПЕРТНОЇ ІНІЦІАТИВИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Розвиток і вдосконалення теоретичних аспектів та практичних засад щодо здійснення судово-експертної діяльності в Україні має особливо важливе значення в контексті наближення законодавства до передових світових стандартів судочинства⁸³⁸.

Розслідування правопорушень щодо тварин не обходяться без призначення й проведення СВЕ⁸³⁹. Її призначають для встановлення фактичних даних щодо посягань на життя і здоров'я тварин, зокрема, за жорстокого поводження з ними як в Україні⁸⁴⁰, так і в інших країнах світу⁸⁴¹, оскільки висновок судового експерта є джерелом доказів у судочинстві⁸⁴².

⁸³⁸ Сімакова-Єфреман Е. Б. Про необхідність удосконалення законодавства DOI: 10.32353/khrife.1.2019.09 (дата звернення: 01.06.2024).

⁸³⁹ Ottinger T., Rasmusson B., Segerstad C. H. A., Merck M., Goot F. V. D., Olsen L., Gavier-Widen D. Forensic veterinary pathology, today's situation and perspectives. *Vet. Rec.* 2014. Vol. 175. Is. 18. DOI: 10.1136/vr.102306 (дата звернення: 09.06.2024); Nick Nation P. Forensic submissions in a diagnostic pathology practice: A 10-year review. *Can. Vet. J.* 2021. Vol. 62. Is. 4. Pp. 384–388; Frederickson R. Demystifying the Courtroom: Everything the Veterinary Pathologist Needs to Know About Testifying in an Animal Cruelty Case. *National Library of Medicine.* 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 888—893. DOI: 10.1177/0300985816647439 (дата звернення: 09.06.2024)..

⁸⁴⁰ Лемішевський В. Судово-ветеринарна експертиза труп собаки URL: <https://nvlvet.com.ua/index.php/conference/article/view/115> (дата звернення: 24.06.2024); Париловський О. І., Яценко І. В., Богатирьова А. М. Судово-ветеринарна характеристика ознак шкоди DOI: 10.24412/2701-8377-2021-4-1-70-75 (дата звернення: 15.02.2024).

⁸⁴¹ Bartelink E. J., Clinkinbeard Sh., Spessard C., Kilmartin A., Spangler W. L. Documenting non-accidental injury patterns DOI: 10.1111/1556-4029.14948 (дата звернення: 15.03.2024); Araújo D., Lima C., Mesquita J. R., Amorim I., Ochoa C. Characterization of Suspected Crimes DOI: 10.3390/ani11092744 (дата звернення: 01.10.2024); Newbery S. G., Cooke S. W., Martineau H. M. A Perspective on Veterinary Forensic Pathology and Medicine in the United Kingdom. *Vet. Pathol.* 2016. Vol. 3. Is. 5. Pp. 894—897. DOI: 10.1177/0300985816654527 (дата звернення: 09.06.2024)..

⁸⁴² Biedermann A., Kotsoglou K. N. Decisional Dimensions in Expert Witness Testimony DOI: 10.3389/fpsyg.2018.02073 (дата звернення: 01.02.2024); Kritchevsky J. Adding evidence-based medicine DOI: 10.1016/j.tvjl.2013.10.039 (дата звернення: 15.03.2024); Munro

Підвищення ефективності судової експертизи можливе за умови тісної взаємодії суб'єкта призначення експертизи та судового експерта⁸⁴³, а також реалізації права судового експерта на власну ініціативу під час її проведення.

Оскільки поміж усіх різновидів судової експертизи СВЕ є «молодою» галуззю судово-експертної діяльності, застосування феномена ініціативи експерта під час проведення СВЕ є одним із майже недосліджених питань. Також не окреслено форми та не виокремлено напрями реалізації експертної ініціативи під час проведення СВЕ в контексті новітнього законодавства.

Нині особливу увагу приділяють удосконаленню теоретичних положень та праксеологічним механізмам реалізації феномена експертної ініціативи в судочинстві та поза його межами. Зазначена проблема була предметом жвавої наукової дискусії українських учених.

Д. Щербанюк на дисертаційному рівні комплексно розробляє теоретико-прикладні засади реалізації експертної ініціативи в кримінальному провадженні⁸⁴⁴, формулює авторське комплексне уявлення про сутність експертної ініціативи як наукової категорії та конкретного напрямку практичної діяльності спеціалізованих експертних установ та окремих судових експертів⁸⁴⁵; визначає та систематизує умови, форми та напрями реалізації експертної ініціативи в кримінальному провадженні⁸⁴⁶; удосконалює теоретичні та прикладні аспекти формування внутрішнього переконання експерта щодо доцільності реалізації права судового експерта на ініціативу⁸⁴⁷; розробляє теоретичні та практичні рекомендації з оцінки та перевірки висновку експерта, у яких реалізовано його право на експертну ініціативу⁸⁴⁸. А. Ду-

R. Viewpoint: Integrity and Limitations DOI: 10.1016/j.jcra.2022.10.003 (дата звернення: 01.02.2024).

⁸⁴³ Полянський А. О. Критерії оцінювання ефективності взаємодії судово-експертних установ з правоохоронними органами. *Наукові записки. Серія: Право*. 2019. Вип. 7. С. 236—240. URL: https://www.cuspu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pravo/7_spec_2019/236-240.pdf (дата звернення: 09.06.2024).

⁸⁴⁴ Щербанюк Д. В. Теорія та практика реалізації експертної ініціативи у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 20 с. URL: <https://ndekzakarpatyia.org/science/758/> (дата звернення: 09.06.2024).

⁸⁴⁵ Щербанюк Д. В. Поняття та зміст експертної ініціативи у кримінальному судочинстві. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2 (77). С. 95—101. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/966cf4a7-6c2d-4ba8-baеc-947932026f0c> (дата звернення: 09.06.2024).

⁸⁴⁶ Щербанюк Д. Реалізація судовим експертом права на ініціативу в кримінальному провадженні. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2018. С. 181—185. URL: <http://www.jurnaluljuridic.md/index.php/main/article/view/939> (дата звернення: 09.06.2024).

⁸⁴⁷ Щербанюк Д. В. Формування в судового експерта внутрішнього переконання про доцільність реалізації права на експертну ініціативу. *Науковий юридичний журнал*. 2018. № 4. С. 295—300. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prno_2018_4_47 (дата звернення: 09.06.2024).

⁸⁴⁸ Щербанюк Д. В. Деякі особливості використання на досудовому розслідуванні висновку експерта, в якому реалізовано право на експертну ініціативу. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : тези наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 20.12.2016). Харків, 2016. С. 313—315. URL:

дич⁸⁴⁹ обґрунтовує експертну ініціативу в кримінальному провадженні України. Д. Шумаєв⁸⁵⁰ розглядає експертну ініціативу як активну процесуальну позицію експерта. Належну увагу феномену експертної ініціативи також приділяє О. Недашківська⁸⁵¹. Учена аналізує наявну нормативно-правову базу, що регламентує право експертної ініціативи, різноманітні наукові думки щодо права виявлення експертної ініціативи як явища та з'ясовує її значення для судово-експертного дослідження, а також висвітлює проблему застосування права експертної ініціативи судовими експертами в їхній практичній роботі.

Проте зазначена проблема потребує теоретичного обґрунтування та деталізації практики її реалізації під час проведення СВЕ з урахуванням специфіки предмета й об'єктів останньої.

Нині існує нагальна потреба осмислення, перегляду, поглиблення, теоретичного обґрунтування, удосконалення наявних концептуальних засад реалізації такого феномена, як експертна ініціатива під час проведення судової експертизи, зокрема й судово-ветеринарної, з урахуванням специфіки предмета й об'єктів дослідження, а також визначення підстав, форм і напрямів реалізації права судового експерта на ініціативу, місця такого права в системі правового статусу судового експерта на практиці.

У теорії процесуального права, криміналістики та експертології суб'єкти судово-експертної діяльності прагнуть встановити не тільки основну, а й додаткову інформацію, яка виходить за межі завдань, поставлених суб'єктом призначення судової експертизи, а також мати можливість викласти у висновку судового експерта виявлені під час її проведення відомості, щодо яких йому не були поставлені завдання, тобто скористатися правом на експертну ініціативу.

Причини реалізації судовим експертом права на експертну ініціативу полягають у тому, що суб'єкти призначення судових експертиз не завжди обізнані з можливостями конкретного дослідження, отже, не завжди коректно формулюють запитання експерту, на чому акцентує увагу О. Недашківська⁸⁵².

https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/08_11_2017/pdf/106.pdf (дата звернення: 09.06.2024).

⁸⁴⁹ Дудич А. В. Експертна ініціатива у кримінальному провадженні України. *Пріоритети національного реформування держави і права: теорія та практика* : мат-ли наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 08.10.2014). URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v2_2014/20.pdf (дата звернення: 09.06.2024).

⁸⁵⁰ Шумаєв Д. Г. Активна процесуальна позиція експерта. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 72. С. 489—497. URL: <http://www.apdp.in.ua/v72/70.pdf> (дата звернення: 09.06.2024).

⁸⁵¹ Недашківська О. А. Феномен поняття «експертна ініціатива» та сучасні проблеми її реалізації в цифровому суспільстві. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. № 22. С. 201—210. DOI: 10.32353/khrife.2.2020.15 (дата звернення: 01.06.2024) ; Недашківська О. А., Недашківська Т. Є. Експеримент як засіб дослідження когніції судового експерта щодо експертної ініціативи. *Криміналістичний вісник*. 2022. № 1 (37). С. 79—89. DOI: 10.37025/1992-4437/2022-37-1-79 (дата звернення: 01.06.2024).

⁸⁵² Недашківська О. А. Феномен поняття «експертна ініціатива» DOI: 10.32353/khrife.2.2020.15 (дата звернення: 01.06.2024).

Термін «ініціатива» означає «перший крок у будь-якій справі, почин»⁸⁵³, отже, ініціатива судового експерта як одного з учасників забезпечення судочинства є різновидом його активної діяльності щодо починань у будь-якій справі.

Експертна ініціатива є однією з важливих категорій у криміналістичній науці, судовій експертології та судово-експертній діяльності. Цей феномен судової експертизи регламентовано п. 4 ч. 3 ст. 69 КПК⁸⁵⁴, п. 3 ч. 6 ст. 72 ЦПК⁸⁵⁵, п. 3 ч. 6 ст. 69 ГПК⁸⁵⁶, п. 3 ч. 6 ст. 68 КАС⁸⁵⁷, п. 2 ч. 1 ст. 13 профільного Закону⁸⁵⁸, абз. 6 п. 2.1 розд. II Інструкції № 1⁸⁵⁹, п/п. 5 п. 1 розд. II Інструкції № 2⁸⁶⁰.

Поняття експертної ініціативи Д. Щербанюк⁸⁶¹ пропонує розглядати у вузькому (процесуально-правовому) та широкому (теоретико-прикладному) значеннях. У вузькому значенні під експертною ініціативою вчений розуміє право судового експерта викладати у своєму висновку виявлені під час проведення судової експертизи відомості, які мають значення для кримінального провадження, щодо яких йому не були поставлені запитання, відповідно до п. 4 ч. 3 ст. 69 КПК⁸⁶² та п. 2 ч. 1 ст. 13 Профільного Закону⁸⁶³, абз. 6 п. 2.1 розд. II Інструкції № 1⁸⁶⁴, п/п. 5 п. 1 розд. II Інструкції № 2⁸⁶⁵. Такої ж думки дотримується й А. Дудич⁸⁶⁶. Проте, на переконання цього автора, термін «експертна

⁸⁵³ Академічний тлумачний словник ... URL: <https://sum.in.ua/> (дата звернення: 27.09.2024).

⁸⁵⁴ Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁸⁵⁵ Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁸⁵⁶ Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁸⁵⁷ Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

⁸⁵⁸ Про судову експертизу ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

⁸⁵⁹ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁸⁶⁰ Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁸⁶¹ Щербанюк Д. В. Щодо змісту поняття експертної ініціативи у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених*. Харків, 2017. С. 191–194. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/389f1a33-b08f-4615-9d71-9aa2c109ca97> (дата звернення: 09.06.2024).

⁸⁶² Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁸⁶³ Про судову експертизу ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

⁸⁶⁴ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁸⁶⁵ Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁸⁶⁶ Дудич А. В. Експертна ініціатива у кримінальному провадженні ... URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v2_2014/20.pdf (дата звернення: 09.06.2024).

ініціатива» у вузькому значенні доречніше замінити на термін «ініціатива експерта», оскільки останнє формулювання вказує на головного суб'єкта такого виду судово-експертної діяльності.

У широкому значенні експертною ініціативою, як слушно зазначає Д. Щербанюк ⁸⁶⁷, є будь-яке починання суб'єкта судово-експертної діяльності, що здійснюється у зв'язку з реалізацією відповідних функцій в експертному забезпеченні судочинства. На нашу думку, термін «експертна ініціатива» в широкому значенні доречніше замінити на термін «ініціатива державної судово-експертної установи», оскільки він прямо вказує на головного суб'єкта такого виду судово-експертної діяльності.

У зв'язку з цим зміст феномену експертної ініціативи охоплює починання як окремого судового експерта, передбачене процесуальними законами, так і інших суб'єктів судово-експертної діяльності ⁸⁶⁸.

Такий підхід обґрунтовано тим, що обставини та факти, які досліджує судовий експерт у межах експертної ініціативи, узагальнюють, аналізують, за їх результатами експертна установа ініціює розроблення відповідних експертних методик, методичних рекомендацій тощо. У такий спосіб формується активна процесуальна позиція судового експерта — ініціативне застосування його спеціальних знань (як зазначає Д. Шумаєв ⁸⁶⁹), а також реалізується його активна участь у забезпеченні належного розв'язання питань, що потребують спеціальних знань.

Якщо для проведення судової експертизи не надано об'єкти дослідження або надано не в повному обсязі, питання поставлено некоректно чи неповно тощо, судовий експерт може скористатися правом на ініціативу експерта ⁸⁷⁰.

О. Недашківська так визначає поняття «експертна ініціатива»: «це кримінальна процесуальна категорія, згідно з якою експерт під час дослідження конкретних об'єктів переконується в необхідності виходу за межі сформульованого ініціатором проведення дослідження завдання і реалізує таку можливість шляхом формулювання додаткових відомостей щодо предмета доказування» ⁸⁷¹.

Водночас підтримуємо й іншу позицію Д. Щербанюка ⁸⁷², що феномен експертної ініціативи реалізується не тільки в кримінальному, а й в інших видах

⁸⁶⁷ Щербанюк Д. В. Поняття та зміст експертної ініціативи ... URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/966cf4a7-6c2d-4ba8-baеc-947932026f0c> (дата звернення: 09.06.2024).

⁸⁶⁸ Про судову експертизу ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

⁸⁶⁹ Шумаєв Д. Г. Активна процесуальна позиція експерта ... URL: <http://www.apdp.in.ua/v72/70.pdf> (дата звернення: 09.06.2024).

⁸⁷⁰ Щербанюк Д. В. Поняття та зміст експертної ініціативи ... URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/966cf4a7-6c2d-4ba8-baеc-947932026f0c> (дата звернення: 09.06.2024).

⁸⁷¹ Недашківська О. А. Феномен поняття «експертна ініціатива» ... С. 204. DOI: 10.32353/khrife.2.2020.15 (дата звернення: 01.06.2024).

⁸⁷² Щербанюк Д. В. Щодо змісту експертної ініціативи у судочинстві. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики*. 2017. С. 218—219. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/21_11_2018/pdf/103.pdf (дата звернення: 09.06.2024).

судочинства, зокрема цивільному, господарському, адміністративному. Так, у проєкті закону 6284 наведено дефініцію «експертної ініціативи» як викладення експертом виявлених під час проведення експертизи відомостей, які можуть мати значення для справи, з приводу яких йому не були поставлені питання.

Певний інтерес становлять вимоги до ініціативи судового експерта, на що вказує В. Ревака⁸⁷³: ці обставини мають бути виявлені на підставі спеціальних знань судового експерта й не мають виходити за межі його компетенції; вони мають бути виявлені під час експертного дослідження й впливати з нього; якщо вони мають значення для обставин, установлених експертом під час свого дослідження й безпосередньо з ним пов'язаних, тобто розкривають, доповнюють, уточнюють обставини, що становлять предмет даної експертизи; якщо через наявність об'єктивних причин судовий експерт не зміг проконсультуватися із суб'єктом призначення судової експертизи з приводу необхідності подання цих відомостей до свого висновку.

Необхідність одержання будь-якої попередньої згоди або дозволу на реалізацію судовим експертом права на ініціативу експерта законодавством не передбачено, отже, він може самостійно, зважаючи на власний професійний досвід, спеціальні знання, внутрішнє переконання, за результатами особисто проведених досліджень зазначити такі обставини у своєму висновку, як слушно наголошує В. Ковальов⁸⁷⁴.

Проте дискусійним залишається питання про узгодження обсягу ініціативи експерта із суб'єктом, який призначив СВЕ. Автор цієї роботи схильний підтримати позицію щодо можливості такого узгодження, хоча не вважає його обов'язковим, оскільки реалізація експертної ініціативи є правом судового експерта, а не обов'язком. У такому випадку судовий експерт має право викласти у висновку відповіді на питання, сформульовані за його ініціативою, а замовник експертизи має право взяти їх до уваги або обґрунтовано відхилити.

Щодо можливості й доцільності обговорення ініціативи експерта висловлюємо думку, що на початковій стадії проведення експертизи обґрунтування та окреслення обсягу ініціативи експерта, а також формулювання додаткових питань не буде порушенням законодавства в частині нерозголошення відомостей.

Актуальним є питання щодо змісту експертної ініціативи. На наше переконання, змістом експертної ініціативи є система окремих напрямів судово-експертної діяльності, реалізованих у різних формах. Останні потребують теоре-

⁸⁷³ Ревака В. М. *Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні* : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2006. 197 с.

⁸⁷⁴ Ковальов В. В. *Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України*: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 228 с. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21FMT=briefwebr&S21ALL=\(%3C%3E%3D%D0%A5893.9\(4%D0%A3%D0%9A%D0%A0\)41\\$%3C.%3E\)&FT_REQUEST=&FT_PREFIX=&Z21ID=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21FMT=briefwebr&S21ALL=(%3C%3E%3D%D0%A5893.9(4%D0%A3%D0%9A%D0%A0)41$%3C.%3E)&FT_REQUEST=&FT_PREFIX=&Z21ID=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20) (дата звернення: 09.06.2024).

тичного обґрунтування та апробації в судово-експертній діяльності. Водночас новітня експертна практика потребує розширення тлумачення змісту феномену експертної ініціативи як теоретичної конструкції та категорії судової експертології, установлення меж її реалізації під час проведення конкретної судової експертизи, зокрема судово-ветеринарної. Виходячи із зазначеного вище та враховуючи наші пропозиції щодо внесення змін та доповнень до нормативно-правових актів України з метою уніфікації норм стосовно правового статусу судового експерта, зокрема і його прав та обов'язків, викладених в іншій роботі ⁸⁷⁵, вважаємо доцільним виокремлювати три групи форм експертної ініціативи: форму клопотання, форму дії та форму пропозиції. Більша частина напрямів експертної ініціативи припадає на таку форму, як клопотання судового експерта.

Від можливості скористатися правом судового експерта своєю ініціативою під час проведення експертизи може змінюватися мета її призначення, тобто мета стає вузкою або ширшою, а доказова сила висновку експерта збільшується або знижується. Вузкою ініціатива стає, коли експерт не може дати обґрунтовану та повну відповідь на питання, наприклад, через відсутність необхідного для проведення дослідження обладнання та відповідних методик дослідження, і доказова сила висновку експерта знизиться або й утратиться. Якщо експерт скористається своїм правом на ініціативу, тобто самостійно сформулює додаткові питання, важливі для з'ясування фактичних даних та обставин, мета стане ширшою, а сила доказового значення висновку судового експерта збільшиться.

У межах наших досліджень важливою є позиція Д. Щербанюка ⁸⁷⁶, який вважає ініціативу експерта його правом, а не обов'язком. Слід погодитися з цією думкою, адже ініціатива судового експерта не може бути заздалегідь прогнозована та спланована ні суб'єктом призначення експертизи, ні самим судовим експертом. *Наприклад*: судветексперт під час розтину відбирає шматочки певних внутрішніх органів або біологічні рідини трупа тварини для різних досліджень на власний розсуд, проте з урахуванням макроскопічних патоморфологічних ознак ⁸⁷⁷.

У науковому середовищі також тривають дискусії щодо меж експертної ініціативи. На наше переконання, межі ініціативи судового експерта мають бути зумовлені об'єктом і предметом дослідження ⁸⁷⁸, зокрема, під час проведення СВЕ:

⁸⁷⁵ Яценко І. В. Правовий статус судово-ветеринарного експерта як суб'єкта судово-експертної діяльності в контексті новітнього законодавства України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 4 (29). С. 68–109. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.04 (дата звернення: 09.06.2024).

⁸⁷⁶ Щербанюк Д. В. Щодо змісту поняття експертної ініціативи С. 192. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/389f1a33-b08f-4615-9d71-9aa2c109ca97> (дата звернення: 09.06.2024).

⁸⁷⁷ Порядок вилучення об'єктів судово-ветеринарної експертизи

⁸⁷⁸ Яценко І. В. Предмет судово-ветеринарної експертизи та його значення С. 162–167. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.73.55 (дата звернення: 25.03.2024).

• шкода, заподіяна здоров'ю і життю тварини (зокрема характер, механізм, черговість, послідовність, тяжкість, прижиттєвість або посмертність, давність утворення тілесних ушкоджень);

- факти виникнення й поширення хвороб тварин;
- факти каліцтва та смерті тварин;
- безпечність та якість кормів і кормових добавок;
- факти дефекту ВД;
- факти дефектної організації ветеринарно-санітарних заходів.

Крім того, ініціатива судово-ветеринарного експерта може реалізовуватися під час збирання додаткових об'єктів дослідження, зокрема мікрочастинок. *Наприклад:* судветексперт виявив на поверхні фрагментованих внутрішніх органів дикої мисливської тварини, забитої під час незаконного полювання, фрагменти волосся. Отже, він має розширити експертне завдання й дослідити не лише анатомічну будову внутрішніх органів, а й структуру волосин для встановлення їхньої таксономічної належності, а під час дослідження застосувати комплекс експертних методик. Тобто експерт збирає речові докази, які будуть відображені у висновку експерта як самостійний об'єкт дослідження.

О. Недашківська⁸⁷⁹, аналізуючи експертну ініціативу як процесуальну форму, підкреслює суто декларативний характер її на практиці, незважаючи на наукову думку про важливість права експертної ініціативи як гарантії повноти й усебічності дослідження обставин справи. Як стверджує вчена, більш глибоке розуміння сутності експертної ініціативи можна подати крізь призму процесуального становища судового експерта та його компетенції.

Отже, аналіз наведених наукових даних та емпіричного матеріалу дає підстави говорити про необхідність удосконалення як теоретичних основ сутності та форм експертної ініціативи, так і регламентованих законодавством окремих положень призначення й проведення судових експертиз. У зв'язку із запропонованим розширенням кола прав судового експерта вважаємо можливим розширити обсяг напрямів ініціативи судового експерта до комплексу його прав, а також виокремити право експерта на ініціативу в системі його прав та обов'язків.

Таблиця 3.3

Напрями реалізації ініціативи судветекспертом у формі клопотання

№ з/п	Права судового експерта	Норми процесуального законодавства				Профільний Закон	Інструкція	
		КПК	ЦПК	ГПК	КАС		№ 1	№ 2
1	На ознайомлення з матеріалами справи (провадження), які стосуються предмета судової експертизи	П. 1 ч. 3 ст. 69	П. 1 ч. 6 ст. 72	П. 1 ч. 6 ст. 69	П. 1 ч. 6 ст. 68	П. 1 ч. 1 ст. 13	Абз. 2 п. 2.1 розд. II	П/п. 1 п. 1 розд. II

⁸⁷⁹ Недашківська О. А. Феномен поняття «експертна ініціатива» DOI: 10.32353/khrife.2.2020.15 (дата звернення: 01.06.2024).

Продовження таблиці 3.3

№ з/п	Права судового експерта	Норми процесуального законодавства				Профільний Закон	Інструкція	
		КПК	ЦПК	ГПК	КАС		№ 1	№ 2
2	На розширення кола об'єктів експертного дослідження	П. 2 ч. 3 ст. 69	П. 2 ч. 6 ст. 72	П. 2 ч. 6 ст. 69	П. 2 ч. 6 ст. 68	П. 1 ч. 1 ст. 13	Абз. 3 п. 2.1 розд. II	П/п. 2 п. 1 розд. II
3	На розширення предмета експертного дослідження (постановка додаткових запитань)	—*	—	—	—	—	Абз. 4 п. 2.1 розд. II	П/п. 4 п. 1 розд. II
4	На уточнення змісту й обсягу питань, поставлених суб'єктом призначення СВЕ	—*	—	—	—	—	Абз. 4 п. 2.1 розд. II	П/п. 4 п. 1 розд. II
5	На участь судово-ветеринарного експерта в слідчих діях	П. 3 ч. 3 ст. 69	П. 4 ч. 6 ст. 72	П. 4 ч. 6 ст. 69	П. 4 ч. 6 ст. 68	П. 3 ч. 1 ст. 13	Абз. 5 п. 2.1 розд. II	П/п. 3 п. 1 розд. II
6	На залучення до проведення комісійної або комплексної експертизи інших судових експертів	—	—	—	—	—	—	—
7	На надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням судової експертизи	П. 2 ч. 3 ст. 69	П. 2 ч. 6 ст. 72	П. 2 ч. 6 ст. 69	П. 2 ч. 6 ст. 68	П. 1 ч. 1 ст. 13	Абз. 3 п. 2.1 розд. II	П/п. 2 п. 1 розд. II
8	На уточнення питань, поставлених у процесуальному документі про призначення СВЕ	—*	—	—	—	—	Абз. 4 п. 2.1 розд. II	П/п. 4 п. 1 розд. II
9	На можливість ставити запитання, що стосуються предмета або об'єкта судової експертизи, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні, і проводити окремі дослідження в їх присутності	П. 5 ч. 3 Ст. 69	П. 5 ч. 6 Ст. 72	П. 5 ч. 6 Ст. 69	П. 5 ч. 6 Ст. 68	—	Абз. 5 п. 2.1 розд. II	П/п. 3 п. 1 розд. II

№ з/п	Права судового експерта	Норми процесуального законодавства				Профільний Закон	Інструкція	
		КПК	ЦПК	ГПК	КАС		№ 1	№ 2
10	На одержання від замовника СВЕ дозволу на повне або часткове знищення об'єкта експертизи або зміну його властивостей	П. 3 ч. 5 ст. 69	Ч. 4 ст. 108	Ч. 4 ст. 103	Ч. 3 ст. 104	—	Абз. 7 п. 2.2 розд. II	—
11	На можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції	Ст. 336	Ч. 4 ст. 72	Ч. 4 ст. 69	Ч. 4 ст. 68	—	—	—
12	На забезпечення безперешкодного доступу до об'єкта дослідження	—	—	—	—	Ст. 6	П. 3.9 розд. III	—
13	На послуговування безкоштовною допомогою перекладача	—	—	—	—	—	—	—
14	Щодо забезпечення безпеки судово-ветеринарного експерта	П. 7 ч. 3 ст. 69	—	—	—	—	Абз. 10 п. 2.1 розд. II	П/п. 8 п. 1 розд. II
15	Щодо забезпечення судово-ветеринарному експертові належних умов праці	—	—	—	—	Ст. 6	П. 3.9 розд. III	—

Право судового експерта на експертну ініціативу дасть змогу розширити межі його компетенції, а також збільшити вступну частину висновку новими питаннями, дослідницьку частину — більшими за обсягом дослідженнями, а заключну — окремим пунктом висновків.

Як наголошує О. Недашківська⁸⁸⁰, право на експертну ініціативу хоча й урегульовано нормами процесуального законодавства, проте чіткого алгоритму реалізації його на практиці немає, що призводить до нехтування судовими експертами цим правом. Ми погоджуємося з такою думкою вченої та відзначаємо відсутність аналогічних алгоритмів і в судово-ветеринарній експертизі.

Проаналізуємо складники реалізації експертної ініціативи у формі клопотання з метою виділення окремих її процесуальних аспектів для забезпечення повноти, усебічності, вчасності, об'єктивності висновку експерта, що має

⁸⁸⁰ Недашківська О. А. Феномен поняття «експертна ініціатива» С. 205. DOI: 10.32353/khrife.2.2020.15 (дата звернення: 01.06.2024).

важливе значення в судово-експертній діяльності, зокрема судово-ветеринарній⁸⁸¹, адже на практиці судово-експертне дослідження характеризується специфікою, зумовленою особливостями об'єктів та предмета дослідження.

Клопотання судветексперта щодо ознайомлення з матеріалами справи (провадження), які стосуються предмета СВЕ, є наслідком призначення СВЕ поспіхом, надання для судово-ветеринарного дослідження не всіх матеріалів кримінального провадження. Негативним моментом у такому загальноприйнятому підході є те, що обмежується доступ судового експерта до всіх матеріалів, відповідно, у нього формується неповне, а інколи й помилкове уявлення про обставини події, що може призвести до надання необ'єктивного й неправдивого висновку. *До прикладу:* для проведення СВЕ було надано труп собаки, смерть якого настала від гострої крововтрати в результаті дії ріжучого знаряддя травми. Через 5 год після настання смерті труп тварини було поміщено в холодильну камеру. Під час судово-ветеринарного розтину трупа в підшкірній клітковині виявлено «гнильну венозну мережу» брудно-зеленого кольору, що виникла в результаті утворення сульфгемоглобіну, який є продуктом взаємодії гемоглобіну із сірководнем як продуктом гниття. Відомо, що такі посмертні явища розвиваються через 3—5 діб після настання смерті. Отже, дані про давність настання смерті тварини, наведені в постанові слідчого, й ознаки посмертних змін мають розбіжності в часі. Це й було приводом для клопотання про надання судветексперту всього кримінального провадження.

Ініціатива судветексперта щодо розширення предмета (поставлення додаткових питань), кола об'єктів експертного дослідження, а також уточнення змісту й обсягу питань, поставлених суб'єктом призначення СВЕ, буде необхідною процесуальною дією. *До прикладу:* у постанові слідчого про призначення СВЕ були поставлені запитання щодо причини смерті собаки, давності її настання та причиново-наслідкового зв'язку між ушкодженнями і настанням смерті. Можливості СВЕ такі, що перелік запитань, зазначених у постанові, може бути доповнений іншими запитаннями, які дають широке уявлення про фактичні дані й обставини справи, зокрема про вид, стать і фізіологічні особливості тварини (висновок судового експерта дасть змогу віднести тварину до хребетних, отже, на неї будуть поширюватися вимоги ст. 299 КК⁸⁸²), локалізацію, характер та ступінь тяжкості тілесних ушкоджень (що забезпечить з'ясування розміру шкоди, завданої здоров'ю тварини внаслідок тілесного ушкодження), прижиттєвість або посмертність ушкодження тощо.

Нами розроблені та обґрунтовані запитання, які можуть бути поставлені на розв'язання судветексперту щодо трупа тварини, живої тварини та кормів

⁸⁸¹ Yatsenko I. Principles of forensic expert activities in Ukraine and their implementation in forensic veterinary research. *Archives of Criminology and Forensic Sciences*. 2022. Vol. 1(5). Pp. 115—142. DOI: 10.32353/acfs.3.2021.0 (дата звернення: 08.07.2024).

⁸⁸² Кримінальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

і кормових добавок⁸⁸³. Водночас нами запропоновано внести зміни до профільних НМР⁸⁸⁴ з урахуванням новітніх авторських розробок щодо СВЕ.

Щоб уникнути хиб у призначенні СВЕ, бажано ще до її призначення залучити до слідчих дій спеціаліста у сфері ветмедицини. Це буде доречним, наприклад, під час організації огляду трупа тварини⁸⁸⁵ або живої тварини на місці події, відбору зразків кормів та кормових добавок у місцях їх зберігання або під час транспортування.

Клопотання судветексперта щодо залучення до проведення комісійної або комплексної судової експертизи інших судових експертів є доречним, якщо для проведення судової експертизи необхідно залучити спеціальні знання з різних галузей, що обґрунтовано стверджують Е. Сімакова-Єфремян⁸⁸⁶, К. Силенок, О. Грошева⁸⁸⁷.

Клопотання судветексперта щодо надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи, буде доцільним у випадках, якщо, наприклад, основне клінічне дослідження тварини на момент травми проводив у закладі ветмедицини відповідний фахівець, який зафіксував характер ушкоджень, їх локалізацію, клінічний стан тварини, провів інструментальні (ультрасонографія, рентгенографія, комп'ютерна томографія тощо) і лабораторні дослідження (дослідження крові, сечі та інших біологічних речовин). Такі дослідження мають бути викладені у витягу з історії хвороби або амбулаторної карти хворої тварини, вилучені суб'єктом призначення СВЕ, долучені до матеріалів кримінального провадження (справи) та скеровані судветекспертові для дослідження.

Клопотання судветексперта щодо можливості ставити особам, які беруть участь у кримінальному провадженні, запитання, що стосуються предмета або об'єкта судової експертизи⁸⁸⁸, і проводити окремі дослідження в їх присутності зумовлене тим, що окремі експертні судово-ветеринарні дослідження можуть бути проведені в присутності суб'єкта призначення експертизи, а також інших зацікавлених осіб (власників тварин, захисника, зоозахисників, правозахисників тощо). Про їх присутність обов'язково зазначається у вступній частині висновку експерта. Суб'єкт призначення СВЕ в усній формі

⁸⁸³ Яценко І. В. Проблеми укладання уповноваженою особою DOI: 10.5281/zenodo.6471059 (дата звернення: 01.05.2024).

⁸⁸⁴ Науково-методичні рекомендації з питань підготовки і призначення судових експертиз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁸⁸⁵ Яценко І. В. Проблеми використання спеціальних ветеринарних знань під час огляду DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/114 (дата звернення: 15.03.2024).

⁸⁸⁶ Сімакова-Єфремян Е. Б. Інтеграційні процеси в судовій експертизі URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/download/81/79> (дата звернення: 01.06.2024).

⁸⁸⁷ Силенок К. П., Грошева О. Ю. До питання про комплексні судові експертизи встановлення факту контактної взаємодії. *Вісник ХНУВС—Bulletin of KhNUiA*. 2020. № 4 (91). С. 305—313. DOI: 10.32631/v.2020.4.29 (дата звернення: 09.06.2024).

⁸⁸⁸ Про судову експертизу в кримінальних та цивільних справах : пост. Пленуму Верх. Суду України від 30.05.1997 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

може інформувати судветексперта про особливості підготовки й призначення СВЕ, зокрема щодо вилучення об'єктів дослідження, відбору зразків, а це своєю чергою може позитивно вплинути на змістовне наповнення висновку експерта.

Клопотання судветексперта щодо одержання від замовника СВЕ письмового дозволу на повне або часткове знищення об'єкта експертизи або зміну його властивостей, якщо неможливо застосувати інші методи дослідження, є обов'язковим, що передбачено законодавством⁸⁸⁹. Це обґрунтовано тим, що Інструкцією № 1⁸⁹⁰ також передбачено необхідність повернення замовнику судової експертизи навіть пошкоджених під час дослідження об'єктів або їх залишків, документальних матеріалів, зразків, наданих для порівняльного дослідження.

Клопотання судветексперта стосовно можливої участі його в судовому засіданні в режимі відеоконференції є новелою процесуального законодавства⁸⁹¹ та інструкцій № 1 і 2⁸⁹². Це питання особливо актуальне під час пандемій, воєнних дій, інших надзвичайних станів, коли пересування в межах країни обмежене або заборонене. Нині склалася така ситуація, що СВЕ проводять виключно в ННЦ ІСЕ. Проте кількість їх постійно збільшується, зокрема, у зв'язку з веденням російською федерацією агресивної війни проти України, під час якої отримують ушкодження, а також гинуть не тільки люди, а й тварини⁸⁹³.

Клопотання судветексперта щодо забезпечення безперешкодного доступу до об'єкта дослідження та належних умов праці є обґрунтованим з позиції чинного законодавства⁸⁹⁴, адже без цього не може відбутися його дослідження

⁸⁸⁹ Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024) ; Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024) ; Про судову експертизу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024) ; Інструкція про призначення та проведення судових експертиз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁸⁹⁰ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁸⁹¹ Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024) ; Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁸⁹² Інструкція про призначення та проведення судових експертиз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024) ; Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁸⁹³ Яценко І. В. Можливості судово-ветеринарної експертизи у забезпеченні відшкодування шкоди, завданої внаслідок ведення агресивної війни. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матеріали IV Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 16.12.2022). Київ, 2022. С. 510—514 с. URL: <https://kndise.gov.ua/conferenceua-2022/> (дата звернення: 01.06.2024).

⁸⁹⁴ Про судову експертизу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024) ; Інструкція про призначення та проведення судових експертиз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

й з'ясування фактичних даних та обставин, а також не можуть бути розв'язані на експертному рівні ідентифікаційні, діагностичні та ситуаційні завдання.

Клопотання судветексперта щодо послуговування безкоштовною допомогою перекладача, а також про забезпечення його безпеки буде обґрунтованим за реальної необхідності. Нам невідомі випадки, коли судветексперт скористався можливістю реалізувати таку експертну ініціативу.

Іншою формою реалізації ініціативи судветекспертом є дія, тобто активна поведінка під час проведення СВЕ. Напрями її реалізації можуть бути такі:

- складання окремого висновку експерта в разі незгоди з позицією інших членів експертної комісії (абз. 7 п. 2.1 розд. II Інструкції № 1 ⁸⁹⁵);
- застосування новітніх нестандартних методів проведення СВЕ;
- реалізація експертної профілактики — виявлення під час проведення СВЕ фактів та обставин, з приводу яких йому не були поставлені запитання, проте які сприяли або могли сприяти вчиненню правопорушення, отже, мали значення для його розслідування, що аргументовано зазначає М. Щербаківський ⁸⁹⁶.

Фактичні дані та обставини, установлені судовим експертом у межах реалізації ним права на ініціативу, мають рівноцінне доказове значення поряд із викладеними у висновку експерта як відповіді на прямі запитання.

Напрями реалізації ініціативи судветексперта у формі пропозиції можуть бути такі:

- участь у розробленні актуальних науково-дослідницьких тем;
- розроблення експертних методик і методичних рекомендацій;
- розроблення нових та участь у вдосконаленні чинних нормативно-правових актів із судової експертизи (зокрема, нами запропоновано доповнення до процесуального законодавства ⁸⁹⁷, профільного Закону ⁸⁹⁸, а також інструкцій № 1 і 2 ⁸⁹⁹ та профільних НМР ⁹⁰⁰ щодо правового статусу судового експерта,

⁸⁹⁵ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁸⁹⁶ Щербаківський М. Г. Проведення та використання судових експертиз ... С. 446. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0dd2821b-1646-4d5c-965f-c20e08dc1479/content> (дата звернення: 27.02.2024).

⁸⁹⁷ Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024); Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024); Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024); Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

⁸⁹⁸ Про судову експертизу ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

⁸⁹⁹ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024); Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

⁹⁰⁰ Науково-методичні рекомендації з питань підготовки і призначення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

підготовки судветекспертів у державних наукових установах судових експертиз; призначення СВЕ та ін.;

- підготовка монографій, підручників, навчальних посібників, довідників, атласів тощо. У межах виконання науково-дослідної роботи в ННЦ ІСЕ нами підготовлений навчальний посібник «Організаційно-правові засади судово-ветеринарної експертизи в Україні»;
- керівництво аспірантами та докторантами;
- участь у наукових заходах;
- підготовка дисертаційних робіт;
- участь у наставництві лікарів ветеринарної медицини, які мають намір отримати експертну спеціальність 18.1 «Ветеринарні дослідження»;
- розв'язання організаційних і нормативно-правових проблем у забезпеченні професійної діяльності та ін.

Зважаючи на викладене вище, нами сформульована авторська дефініція поняття «ініціатива експерта»: *це правова категорія, яка являє собою явище ініціювання почину основним суб'єктом судово-експертної діяльності, коли судовий експерт під час дослідження конкретних об'єктів може вийти за межі експертного завдання, сформульованого замовником судової експертизи, та реалізує цю можливість шляхом констатації на власний розсуд у межах своєї компетенції певних фактів і обставин, що мають значення для встановлення істини та викладаються у висновку судового експерта.*

Отже, точне визначення дефініції поняття «експертна ініціатива» та окреслення напрямів її реалізації дало змогу:

- сформулювати типові напрями реалізації ініціативи судовим експертом, зокрема й судово-ветеринарним, у формі клопотання, дій та пропозиції;
- розширити коло фактичних даних, які можуть бути установлені під час проведення СВЕ, якщо таке завдання судовому експерту не ставилося у процесуальному документі про призначення судової експертизи, зокрема, встановити вид травмувального предмета за характером тілесних ушкоджень, з'ясувати причину тілесних ушкоджень, заподіяних під експертній тварині, визначити безпечність та якість кормів, виявити дефекти ВД чи організації ветеринарно-санітарних заходів;
- окреслити коло фактичних даних, які можуть бути додатково установлені в результаті реалізації експертної ініціативи під час проведення комплексної судової експертизи шляхом інтеграції спеціальних знань (зокрема з СВЕ, судово-біологічної експертизи об'єктів тваринного походження, судової балістики, судової токсикології, судової хімії, мистецтвознавства тощо);
- реалізовувати експертну ініціативу під час проведення судово-ветеринарних досліджень лише тих матеріальних об'єктів, що є матеріальними носіями інформації в межах предмета СВЕ (наприклад, трупів тварин за різних їх станів, живих тварин, кормів і кормових добавок для тварин, ветеринарних документів);
- організувати ефективне й раціональне проведення СВЕ у спеціалізованій експертній установі;

- виокремити можливості експертної ініціативи під час СВЕ щодо виявлення фактичних даних та обставин, які свідчать про загрозу життю та здоров'ю тварин і потребують негайних превентивних заходів;
- визначити перспективні напрями наукових досліджень у сфері судово-експертної діяльності загалом та СВЕ зокрема щодо експертної оцінки дефектів ВД; експертної оцінки дефектів організації ВСЗ; судово-ветеринарного дослідження в разі захворювань і смерті тварин через порушення їх експлуатації; дослідження ексгумованих, скелетованих і гнилісно змінених трупів тварин; СВЕ трупів тварин у випадку раптової смерті; морфологічні й біохімічні зміни у трупах різних видів тварин у ранньому та пізньому постмортальному періодах, які можуть бути інформативними та ефективними критеріями для встановлення давності настання смерті; установлення живонародженості, виду, віку і статі тварини за окремими фрагментами тваринного походження; визначення давності настання смерті; концепції судово-ветеринарних досліджень за жорстокого поводження з тваринами; виявлення невідповідності кормів та кормових добавок нормативним документам; проведення комплексних судових експертиз; адаптація окремих методів судово-медичного дослідження для потреб СВЕ; деталізація стадій експертного дослідження об'єктів і матеріалів; алгоритмів опису окремих ушкоджень; розроблення методичних рекомендацій щодо окремих процедур судово-ветеринарної діяльності. Ці напрями в судово-ветеринарній науці та практиці частково опрацьовуються вченими Харківської наукової школи судветекспертів ⁹⁰¹.

Перспективні наукові напрями судово-ветеринарної діяльності не обмежуються наведеним переліком. Звісно, вони можуть бути доповнені іншими за необхідності в конкретній ситуації.

3.6. ДОКТРИНАЛЬНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРАЦІЇ СПЕЦІАЛЬНИХ ВЕТЕРИНАРНИХ ЗНАНЬ У КОМПЛЕКСНІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час формування, розвитку й удосконалення наукових основ СВЕ актуальною є інтеграція спеціальних знань із різних галузей науки й техніки з метою комплексного дослідження речових доказів.

Інтеграційні процеси у судовій експертизі загалом аналізували багато науковців, включно з автором цієї роботи ⁹⁰². Цій проблемі присвятили свої на-

⁹⁰¹ Яценко І. В. Вплив новітніх наукових здобутків Харківської наукової школи ... URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/PROGRESSIVE-RESEARCH-IN-THE-MODERN-WORLD-2-4.03.23.pdf> (дата звернення: 20.03.2024).

⁹⁰² Сімакова-Єфремян Е. Б. Інтеграційні процеси в судовій експертизі ... URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/download/81/79> (дата звернення: 01.06.2024); Munro R. Viewpoint: Integrity and Limitations ... DOI: 10.1016/j.jcsr.2022.10.003 (дата звернення: 01.02.2024); Яценко І. В. Завдання судово-ветеринарної експертизи: теоретичні й практичні проблеми та шляхи їх вирішення. *Форум Права*. 2023. Вип. 74 (1). С. 68—81. DOI: 10.5281/zenodo.7319900 (дата звернення: 01.06.2024).

укові розвідки Е. Сімакова-Єфремян⁹⁰³; О. Грошева⁹⁰⁴; Л. Гула⁹⁰⁵; К. Силенок, О. Грошева⁹⁰⁶; В. Сезонов⁹⁰⁷; І. Гора, І. Попович⁹⁰⁸; С. Мельник, О. Грецьких⁹⁰⁹; П. Плевінскіс⁹¹⁰; О. Сидоренко⁹¹¹.

Підґрунтя формування основоположних наукових засад проведення комплексних судово-експертних досліджень — системний підхід. Окремі складники комплексного експертного дослідження шляхом інтеграції створюють цілісне уявлення про досліджуваний об'єкт.

Ґрунтовне визначення поняття міжгалузевого предмета комплексних судово-експертних досліджень у судовій експертизі вперше сформулювала Е. Сімакова-Єфремян: «Це фактичні дані (факти та обставини) справи щодо встановлення природи, властивостей, станів матеріальних об'єктів, їх родо-вої (групової) належності, джерела походження, а також причин, механізму та умов, за яких відбулася подія (явище), шляхом інтеграційного застосування комплексу спеціальних знань із різних галузей науки, техніки, мистецтва тощо, відповідними методами (засобами) в результаті дослідження матеріальних та матеріалізованих носіїв інформації з метою вирішення діагностичних, ідентифікаційних та ситуаційних завдань судової експертизи»⁹¹².

Важливим питанням у судовій експертології є розподіл завдань судової експертизи за цільовою функцією. Е. Сімакова-Єфремян окреслила риси ідентифікаційних, діагностичних та ситуаційних завдань комплексних судово-експертних досліджень. Як зазначає вчена, ідентифікаційні завдання спрямовані на ототожнення інтеграційного об'єкта за його відображеннями — слідами —

⁹⁰³ Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади

⁹⁰⁴ Грошева О. Ю. Організаційно-правові, загально-методичні засади

⁹⁰⁵ Гула Л. Теоретичні основи проведення комплексних судових експертиз. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2018. № 902. С. 125—129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2018_19_21 (дата звернення: 01.06.2024).

⁹⁰⁶ Силенок К. П., Грошева О. Ю. До питання про комплексні судові експертизи DOI: 10.32631/v.2020.4.29 (дата звернення: 09.06.2024).

⁹⁰⁷ Сезонов В. Сутність і значення комплексного експертно-криміналістичного дослідження транспортних засобів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 19. С. 313—317. DOI: 10.32849/2663-5313/2019.5.58 (дата звернення: 01.06.2024).

⁹⁰⁸ Гора І. В., Попович І. І. Комплексне дослідження окремих об'єктів судово-технічної експертизи документів при вирішенні питання щодо встановлення давності їх виконання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2021. Вип. 63. С. 288—292. DOI 10.24144/2307-3322.2021.63.50 (дата звернення: 01.06.2024).

⁹⁰⁹ Мельник С. В., Грецьких О. В. Роль сучасної судово-балістичної експертизи в розслідуванні кримінальних проваджень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 269—272. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-5/63 (дата звернення: 01.06.2024).

⁹¹⁰ Плевінскіс П. В. Комплексна судово-медична характеристика автомобільної травми та особливості підходу до вирішення експертних завдань : автореф. дис. ... док. мед. наук. Київ, 2019. 36 с.

⁹¹¹ Сидоренко О. В. Проблемні питання підготовки та проведення комплексних судових експертиз щодо дослідження полімерних матеріалів та виробів з них. *Вісник ОНДІСЕ*. 2020. Вип. 8. С. 109—116. URL: http://ondise.minjust.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/Visnyk_ONDISE_8_2020.pdf (дата звернення: 01.06.2024).

⁹¹² Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади С. 137.

або встановлення спільної родової (групової) належності порівнюваних об'єктів. Діагностичні завдання розв'язуються з метою встановлення властивостей і стану інтеграційного об'єкта, віднесення його до певної категорії об'єктів. Ситуаційні завдання спрямовано на встановлення елементів певної ситуації або ситуації загалом ⁹¹³.

Грунтуючись на аналізі експертної практики, ми висловили власну думку щодо завдань, які можуть бути розв'язані СВЕ ⁹¹⁴.

Розв'язання завдань комплексних судово-експертних досліджень зумовлено дослідженням інтеграційного об'єкта, для вивчення якого необхідно застосувати спеціальні знання з різних галузей науки й техніки: судветмедицини, біології, молекулярної генетики, товарознавства, балістики, екології, трасології, ґрунтознавства, токсикології, мистецтвознавства тощо.

Спираючись на аналіз експертної практики, Е. Сімакова-Єфремян висловила думку щодо визначення інтеграційного об'єкта судової експертизи, урахувавши його ґносеологічний, процесуальний та інформаційний аспекти. Під інтеграційним об'єктом судової експертизи вчена пропонує розуміти «системне цілісне матеріальне (матеріалізоване) утворення, поєднане спільним предметом дослідження його різних сторін (властивостей), із метою вирішення завдання, що потребує застосування інтеграції спеціальних знань у різних галузях науки, техніки тощо» ⁹¹⁵.

Ми вважаємо таке визначення поняття «інтеграційний об'єкт» обґрунтованим і повним і сформулювали авторську дифеніцію об'єкта судово-ветеринарних досліджень ⁹¹⁶.

Варто погодитися з думкою Е. Сімакової-Єфремян ⁹¹⁷, що в комплексних експертизах інтеграційними є об'єкт, предмет, завдання, суб'єкт та сукупність методів, що застосовуються для розв'язання завдань експертизи шляхом їх «комплексування». Без інтеграції спеціальних знань виконання комплексної експертизи, отже, й пізнання об'єкта, стає неможливим.

Питання розвитку теорії та практики комплексних експертних досліджень залишається актуальним, отже, потребує розроблення конкретних методик комплексного експертного дослідження об'єктів.

Спираючись на теоретичний аналіз наявних наукових досліджень і враховуючи власну судово-експертну практику, ми виокремили напрями, за якими відбуваються заключні інтеграційні процеси в судовій експертології, і запропонували та обґрунтували нові різновиди комплексних судових експертиз на основі інтеграції спеціальних ветеринарних знань: ветеринарно-біологічну; ветеринарно-молекулярно-генетичну; медико-ветеринарну; ветеринарно-транспортно-

⁹¹³ Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади С. 155.

⁹¹⁴ Яценко І. В. Завдання судово-ветеринарної експертизи DOI: 10.5281/zenodo.7319900 (дата звернення: 08.07.2024).

⁹¹⁵ Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади С. 173.

⁹¹⁶ Яценко І. В. Правовий статус та ґносеологічна характеристика об'єктів С. 94. DOI: 10.32353/khrife.2.2023.05 (дата звернення: 01.08.2024).

⁹¹⁷ Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади С. 108.

трасологічну; ветеринарно-балістичну; мистецтвознавчо-ветеринарно-лінгвістично-психологічну; екологічно-ветеринарну; ветеринарно-пожежно-технічну; ветеринарно-електротехнічну; ветеринарно-товарознавчу; ветеринарну та з дослідження сильнодіючих і отруйних речовин; ветеринарно-грунтознавчу та з дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у довкіллі.

Схарактеризуємо кожен різновид комплексної судової експертизи.

1. Комплексна судово ветеринарно-біологічна експертиза

Предмет експертизи — фактичні дані та обставини кримінального провадження (справи) щодо спільної (різної) групової або родової належності біологічних об'єктів тваринного походження, їх стану за впливу на них різних чинників зовнішнього середовища.

Об'єкти експертизи — матеріали кримінального провадження (справи), жива тварина, труп тварини, органи тварин (шкіра, зуби, кістки скелета, внутрішні органи), фрагменти органів, тканини ссавців, птахів, риб, продукти їхньої життєдіяльності, комахи та їхні фрагменти; похідні епідермісу шкіри тварин (волосся), птахів (пір'я і пух), риб (луска); продукти життєдіяльності ссавців, птахів і риб, комах тощо.

Суб'єкти експертизи — судветексперт і судовий експерт-біолог.

Завдання експертизи — розв'язання ідентифікаційних, діагностичних і ситуаційних завдань для виявлення комплексу ознак, достатніх для встановлення таксономії слідів біологічного походження та механізму впливу чинників зовнішнього середовища на них.

Методи експертизи: загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, опис та ін.), окремі (фотографічні, макроскопічні, мікроскопічні, макро-мікроскопічні, морфометричні, гістологічні, судово-ветеринарні тощо) та спеціалізовані методики експертних досліджень.

Алгоритм експертизи полягає у стадійності дослідження експертами матеріалізованих та матеріальних об'єктів.

На *підготовчій стадії* експерти спільно вивчають надані на дослідження матеріали кримінального провадження, де відображені дані про об'єкти, протоколи обшуків, протоколи допитів, протоколи огляду місця події, у яких містяться відомості щодо об'єктів дослідження. Вивчають обставини справи; питання, поставлені на розв'язання експертної комісії. Установлюють мету й порядок дослідження. У разі надання об'єктів для дослідження фіксують результат їх зовнішнього огляду, пакування, маркування. Також на цій стадії розв'язують організаційні питання з проведення експертизи відповідно до Інструкції № 1⁹¹⁸.

На *дослідницькій стадії* проводять роздільні дослідження: судово-ветеринарні та судово-біологічні. *Судветексперт* проводить дослідження живої тварини або трупа тварини, установлює характер ушкоджень, їх локалізацію, послідовність заподіяння, ступінь тяжкості кожного з ушкоджень, давність та

⁹¹⁸ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024)

механізм утворення; за характером ушкодження тіла тварини встановлює травмувальний чинник; причину утворення тілесних ушкоджень або смерті тварини; причиново-наслідковий зв'язок між ушкодженнями та розладом здоров'я тварини або її смертю⁹¹⁹; здійснює відбір біологічного матеріалу тваринного походження для судово-біологічних досліджень (кров, волосся, кістки скелета, органи, луска, пір'я тощо). Судовий експерт-біолог установлює, чи є об'єкти, надані на дослідження, об'єктами тваринного походження; визначає їх таксономічну належність, а також вид впливу різних чинників зовнішнього середовища на біологічний матеріал, наданий на дослідження; таксономічну належність тварини; чи належить тварина або труп тварини до хребетних; якому виду тварин належать внутрішні органи (їхні фрагменти); чи є об'єкти, вилучені з поверхні предметів (ізольованих органів), волоссям тварин, лускою, пір'ям, спермою тощо, яка таксономічна належність їх; яка давність заселення трупа тварини личинками комах, виявлених у ньому; чи мають спільне походження біологічні об'єкти (волосся, луска) і зразки порівняння від єдиного джерела (тварини) тощо. Ці дослідження проводять з урахуванням даних, викладених у протоколі огляду місця події.

На стадії *узагальнення та оцінювання результатів* судово-ветеринарних та судово-біологічних досліджень спільними діями експертів є синтез даних, отриманих щодо об'єкта на попередніх стадіях дослідження. Констатують факт належності біологічного матеріалу людині або тварині, якщо тварині, то якого виду; акцентують увагу на тому, які чинники зовнішнього середовища діяли на досліджений біологічний матеріал тощо.

На *заключній стадії* проведення комплексної судової ветеринарно-біологічної експертизи експерти укладають заключні висновки, у яких формулюють відповіді на питання, поставлені суб'єктом призначення цієї експертизи в категоричній, імовірній або у формі «не виявляється можливим». У разі неможливості розв'язання поставлених питань, експерти зазначають причини, унаслідок яких вони не можуть бути розв'язані, зокрема, через недостатність виявлених ознак, відсутність необхідної ветеринарної документації, методик дослідження, матеріалів провадження тощо.

2. Комплексна судова ветеринарно-молекулярно-генетична експертиза

Предмет експертизи — фактичні дані та обставини кримінального провадження (справи) щодо розв'язання ідентифікаційних та діагностичних завдань судово-експертних досліджень на основі молекулярних механізмів спадковості й мінливості живих організмів, а також мінливості їхнього генетичного апарату, за допомогою яких визначають подібність або відмінності геномів різних тваринних організмів.

Об'єкти експертизи — матеріали кримінального провадження (справи), підекспертна тварина або труп тварини, висновки інших експертиз; відповідна

⁹¹⁹ Яценко І. В. Стадії експертного дослідження та їх застосування DOI: 10.32353/khrife.1.2022.04 (дата звернення: 01.02.2024).

ветеринарна документація; кров, сперма, піт, волосся, сеча, внутрішні органи й тканини організму, кістки скелета або окремі фрагменти їх, корма та кормові добавки тощо.

Суб'єкти експертизи — судветексперт та судовий експерт-генетик.

Завдання дослідження — виявити комплекс ознак, достатніх для встановлення тотожності шуканого об'єкта і певних об'єктів, що перевіряються (чи мають вони єдине джерело походження, проте перебувають у різних станах). Для цього застосовують комплекс спеціальних знань у галузі судової ветмедичини і генетики (розв'язуючи ідентифікаційні завдання, можна встановити належність розчленованої туші тварини певному виду тварин, наприклад, усі фрагменти тіла належать дикому кабану, або всі фрагменти належать свійській свині, або одні фрагменти належать лосю, а інші — оленю⁹²⁰).

Ідентифікація цілого об'єкта за окремими частинами дає змогу встановити зв'язок між учиненим правопорушенням і фактом виникнення слідів, а також причетність особи до вчинення злочину.

Ідентифікаційні завдання можуть розв'язуватись і під час ототожнення таких об'єктів, як корми і кормові добавки, з метою встановлення, чи мають надані на дослідження зразки єдине джерело походження.

Діагностичні завдання судово-експертних досліджень розв'язуються для встановлення біологічної спорідненості тварин у поколіннях («мати», «батько» — «дитинча»), установлення видової належності фрагментів тіла тварини тощо.

Методи експертизи: загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, опис та ін.), окремі (фотографічні, клінічні судово-ветеринарні, патоморфологічні судово-ветеринарні, молекулярно-генетичні тощо) та спеціалізовані методики експертних досліджень.

Особливістю цієї комплексної судової експертизи є те, що на дослідницькій стадії проводять роздільні дослідження: судово-ветеринарні та судово-молекулярно-генетичні. Судветексперт здійснює відбір біологічного матеріалу для молекулярно-генетичних досліджень (букального епітелію, крові, слини, сечі, волосся, кісток скелета, органів, кормів або кормових добавок тощо); проводить клінічне або патоморфологічне судово-ветеринарне дослідження; описує вигляд наданого на дослідження біологічного матеріалу, зразків кормів та кормових добавок.

Судовий експерт-генетик установлює видову належність об'єктів біологічного походження (живих тварини або трупів тварин); належність слідів біологічного походження від конкретної тварини; визначає біологічну спорідненість тварини в поколіннях («мати», «батько» — «дитинча»); належність кормів і кормових добавок до однієї партії, з'ясовує, які інгредієнти тваринного походження містяться в кормах (свинина, яловичина, риба тощо).

На стадії *узагальнення та оцінювання результатів* судово-ветеринарних та судово-молекулярно-генетичних досліджень спільними діями експертів ко-

⁹²⁰ Яценко І. В. Завдання судово-ветеринарної експертизи С. 72. DOI: 10.5281/zenodo.7319900 (дата звернення: 08.07.2024).

місії є синтез даних, отриманих щодо досліджуваного об'єкта на попередніх стадіях дослідження. Констатують факт належності біологічного матеріалу людині або тварині; якщо тварині, то якого виду; з'ясовують біологічну спорідненість тварин у поколіннях; належність кормів і кормових добавок до однієї партії, інгредієнтний склад кормів тваринного походження тощо.

3. Комплексна судова медико-ветеринарна експертиза

Предмет експертизи — фактичні дані та обставини кримінального провадження (справи) щодо механізму травмування людини твариною, які встановлюють на основі інтеграції спеціальних знань у галузі судової медицини й судової ветмедицини.

Об'єкти дослідження — матеріали кримінального провадження (справи), травмована людина або труп людини, підекспертна тварина або труп тварини, висновки інших експертиз; відповідна медична й ветеринарна документація тощо.

Суб'єкти експертизи — судово-медичний експерт та судветексперт.

Завдання експертизи — визначити механізм ушкодження людини (трупа) підекспертною твариною, а також установлення причиново-наслідкового зв'язку між ушкодженням людини твариною та розладом її здоров'я або смертю.

Методи експертизи: загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, опис та ін.), окремі (фотографічні, макроскопічні, мікроскопічні, макро-мікроскопічні, морфометричні, моделювання, судово-медичні та судово-ветеринарні тощо) та спеціалізовані методики експертних досліджень.

Особливістю цієї комплексної судової експертизи є те, що на дослідницькій стадії проводять роздільні дослідження: судово-ветеринарні та судово-медичні. Шляхом проведення судово-медичних досліджень визначають характер, локалізацію, морфометричні характеристики ушкоджень, механізм та давність утворення, ступінь тяжкості тілесних ушкоджень; з'ясовують, які тілесні ушкодження є в постраждалого громадянина; якщо є, яка кількість їх, локалізація і ступінь тяжкості; чи могли бути отримані постраждалим громадянином тілесні ушкодження у строк, спосіб і за обставин, на які він указує; чи є ушкодження, заподіяне громадянину твариною, небезпечним для життя в момент їх заподіяння, а якщо так, то чим зумовлена ця небезпека; яка причина смерті людини, труп якої було досліджено; чи існує причиново-наслідковий зв'язок між спричиненими людині тілесними ушкодженнями і розладом її здоров'я або смертю; які ускладнення здоров'я від заподіяних ушкоджень виникли за життя; чи є ці ускладнення смертельними.

Якщо експертне дослідження проводиться пізніше і на тілі людини сліди ушкоджень залишилися у вигляді рубців, проводять відповідне моделювання місць розташування ушкоджень та характеру травм, зафіксованих у наданій для дослідження медичній документації, складеній на момент заподіяння ушкодження, а також матеріалу, зафіксованого під час огляду особи.

Судово-ветеринарним дослідженням установлюють реєстраційні дані під-експертної тварини (вид, кличку, стать, вік), визначають зоометричні параметри: жива маса або маса трупа тварини, довжина тулуба, висота в холці на рівні ліктьового відростка ліктьової кістки, висота в крижі, проміри зубів, кінцівок тощо.

Спільно експерти зіставляють тілесні ушкодження на тілі потерпілої людини з морфометричними параметрами та просторовими характеристиками травмувальних елементів тварини (зубів, кігтів тощо) та установлюють механізм утворення слідів ушкодження. Установлюють тварину, яка могла спричинити тілесні ушкодження, а також аргументують травмувальний чинник, яким було заподіяно ушкодження та обґрунтовують версію судових експертів. Також експертна комісія підтверджує або спростовує відповідність показань потерпілої людини судово-медичним та судово-ветеринарним даним, що тілесні ушкодження їй були спричинені певним чинником, а також у термін та за умов, про які це свідчить.

4. Комплексна судова ветеринарно-транспортно-трасологічна експертиза

Предмет експертизи — фактичні дані та обставини справи про ДТП, пов'язану з механізмом контактування ТЗ і тварини, механізмом заподіяння ушкоджень тварині, причин, які зумовили ДТП, на основі інтеграції спеціальних знань у галузях судової ветмедичини та транспортної трасології.

Об'єкти експертизи — матеріали кримінального провадження (справи); ТЗ; жива тварина або труп тварини; сліди біологічного походження на транспортному засобі (волосся, кров); сліди проникнення в тіло тварини часток фарби, уламків скла та інших сторонніх предметів; місце ДТП; результати інших експертиз; відповідна ветеринарна документація (протокол судово-ветеринарного розтину), що надаються особою, яка призначила експертизу.

Суб'єкти експертизи — судветексперт, якому належить провідне значення, а також експерт — транспортний трасолог.

Завдання експертизи — установлення механізму контактування ТЗ і тварини, якою частиною ТЗ могли бути заподіяні ушкодження на тілі тварини в момент контактування із транспортним засобом. Експертам можуть бути поставлені такі запитання:

- Який механізм контактування тварини та ТЗ?
- Стояла чи рухалася тварина на момент первинного контакту з ТЗ?
- Якою була траєкторія руху тварини відносно напрямку руху ТЗ (попутно, назустріч, під кутом)?
- Чи спроможні з технічної позиції показання водія ТЗ, свідка та інших учасників ДТП щодо механізму контактування тварини із ТЗ?
- Яким ТЗ був учинений наїзд на тварину?
- Яка послідовність контактування ТЗ із твариною (у разі контактування з декількома транспортними засобами)?

Методи дослідження: загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, опис та ін.), окремі (фотографічні, мікроскопічні, ситуаційний аналіз, хроматографічні, спектральні, рентгеноскопичні, хімічні, фізико-технічні тощо) та спеціалізовані експертні методики.

Особливістю цієї комплексної судової експертизи є те, що на дослідницькій стадії судветексперт проводить дослідження ушкоджень живої під-експертної тварини або трупа тварини, зокрема: установлює характер ушкодження, локалізацію, механізм, черговість, прижиттєвість або посмертність, а також давність заподіяння; установлює ушкодження внутрішніх органів, кісток скелета та м'яких тканин; визначає інші сліди (зокрема механічні, термічні, хімічні тощо) на тілі тварини; визначає ступінь тяжкості заподіяної шкоди; визначає ушкодження в тілі тварини, які були спричинені внаслідок контактної взаємодії тварини з ТЗ; вивчає результати рентгенологічних, ультрасонографічних, комп'ютерно-томографічних досліджень, магніто-резонансної томографії тощо.

Завданням експерта — транспортного трасолога — під час огляду ТЗ є виявлення пошкоджень, напрямку дії сил, у результаті яких вони виникли; фіксування слідів, дослідження вузлів, окремих деталей, кабіни автомобіля (якщо ДТП відбулося з вантажним автомобілем) або салону кузова (якщо ДТП відбулося з легковим автомобілем, автобусом тощо); інших слідів на ТЗ, пошкоджень на рульовому колесі, панелі, обшивках дверей, сидіннях, підлозі, різноманітних органах керування з детальним їх фіксуванням.

Якщо з будь-яких причин ТЗ не надано, то дослідження його пошкоджень здійснюють за матеріалами, зафіксованими в протоколі огляду місця події, схемах, фотознімках, інших носіях інформації. У такому разі доцільно моделювати вказані в протоколі огляду місця події пошкодження, сліди на аналогічному ТЗ.

Під час порівняльного дослідження зіставляють пошкодження та інші сліди на ТЗ і тілесні ушкодження в підекспертної тварини, розташування їх відносно опорних поверхонь, механізм їх утворення. За результатами установлюють механізм контактування ТЗ з твариною. Зазначені дослідження проводять з урахуванням результатів огляду місця події: місце перебування тварини після контакту з ТЗ; сліди її волочіння, ковзання, кочення, зокрема садна, травматичне облісіння, потертість, протертість та ін., місце розташування ТЗ після наїзду, його сліди на проїжджій частині дороги (гальмування, бокове ковзання, кочення тощо).

Під час визначення механізму контактування тварини з ТЗ можуть застосовуватися також спеціальні знання матеріалознавця (хіміка) для дослідження слідів фарби, пально-мастильних матеріалів, полімерів; біолога для дослідження слідів біологічного походження (волосся, крові), а також інших фахівців, залежно від виявлених слідів і спеціальних знань, які потрібні для їх дослідження.

За результатами проведених досліджень експерти оцінюють, аналізують та узагальнюють дані щодо одержаних ними моделей механізму утворення слідів і пошкоджень на ТЗ зі слідами на тілі тварини на момент ДТП. На осно-

ві аналізу виявлених кожним експертом ознак установлюють загальний механізм утворення пошкоджень та інших слідів із вирішенням питання щодо особи, яка була за кермом ТЗ.

5. Комплексна судова ветеринарно-балістична експертиза

Предмет експертизи — фактичні дані й обставини застосування вогнепальної та метальної зброї, а також боеприпасів, що спричинили поранення або загибель тварини, які визначають шляхом інтеграції спеціальних знань у галузі судової ветмедицини та судової балістики.

Об'єкти експертизи — жива поранена тварина, труп тварини або його фрагменти; вогнепальна зброя або її частини; патрони та елементи спорядження патронів; снаряди (кулі, картеч, шрот), гільзи, пижі, капсул, порох; вогнепальні ушкодження й нашарування на тілі підекспертної тварини або елементах речової обстановки місця події; матеріали справи, що містять необхідну інформацію про обставини застосування зброї та набоїв (протокол огляду місця події, протокол обшуку, протокол відтворення обстановки та обставин події, слідчого експерименту разом зі схемами і фотографіями; протоколи допиту підозрюваного та свідків тощо).

Суб'єкти експертизи — судветексперт та експерт-баліст.

Завдання експертизи — установлення обставин застосування вогнепальної зброї та певного виду набоїв, якими заподіяно вогнепальне ушкодження або смерть тварини. Запитання можуть бути такі:

- Чи є ушкодження на трупі тварини вогнепальними?
- Чи є спроможними з точки зору спеціальних знань показання підозрюваного стосовно обставин виконання пострілу?
- Яка черговість утворення декількох вогнепальних ушкоджень?

Методи експертизи: загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, опис та ін.); окремі (судова фотографія, рентгеноскопічні або рентгенографічні, макроскопічні, мікроскопічні, макро-мікроскопічні, дослідження в ультрафіолетових або інфрачервоних променях, хроматографічні, спектральні тощо) та спеціалізовані методики експертних досліджень, унесені до Реєстру № 1, які застосовують під час проведення експертизи.

Особливістю цієї комплексної судової експертизи є те, що на дослідницькій стадії проводять роздільні судово-ветеринарні та судово-балістичні дослідження. Судветексперт проводить дослідження пораненої живої тварини або підекспертного трупа тварини, зокрема, установлює характер ушкодження (рана, перелом кісток скелета, крововилив тощо; наскрізне, сліпе, дотичне), локалізацію, черговість, прижиттєвість чи посмертність, а також давність утворення; визначає характеристики вхідного та вихідного ранових отворів (форма щілиноподібна, веретенноподібна, округла, овальна); характер кінців, країв, а також визначає характеристики ранового каналу (довжина, напрям, вектор щодо вхідного отвору, характер стінок і ребер, ступінь гладкості або шорсткості ранового каналу, форма й профіль дна тощо); стан шкіри навколо ушкодження; установлює ушкодження

внутрішніх органів, кісток скелета та м'яких тканин за напрямом ранового каналу; визначає ступінь тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини; установлює причину смерті.

Якщо під час судово-ветеринарного дослідження в рановому каналі буде виявлено уражаючий елемент або окремі фрагменти (елементи), судветексперт вилучає ці об'єкти для судово-балістичних досліджень. Комплекс судово-ветеринарних досліджень дає можливість сформувати обсяг даних, який буде застосовано експертом-балістом для встановлення конкретної відстані, напрямку, місця, з якого було здійснено постріл.

Судовий експерт-баліст досліджує зброю, елементи її конструкції або фрагменти, які були вилучені з тіла підекспертної тварини або з місця події; визначає належність зброї до категорії «вогнепальної», спосіб її виготовлення, придатність до стрільби, наявність дефектів, спроможність здійснення із досліджуваної зброї пострілів без натискання на спусковий гачок; установлює відстань стрільби, комплекс ознак якої відповідає комплексу, виявленому на тілі підекспертної тварини; визначає характер розльоту множин високошвидкісних кінетичних снарядів, межі осипу картечі або шроту, характерні для певної дистанції стрільби; розраховує параметри траєкторії польоту високошвидкісних кінетичних снарядів (у разі стрільби з невеликої дистанції); досліджує уражаючий елемент або його фрагменти чи окремі елементи конструкції для встановлення виду, калібру, моделі зброї або конкретного зразка зброї, особливості її застосування, її балістичних характеристик; визначає наявність або відсутність на поверхні уражаючого елемента або його фрагментах слідів взаємодії з перешкодою для визначення особливостей характеру ушкодження тварини (унаслідок прямого влучання уражаючого елемента, у результаті його рикошету від поверхні перешкоди або після пробиття ним перешкоди).

Крім того, судовий експерт-баліст з'ясовує, чи є на краях ушкоджень сліди металізації; якщо так, то з якого металу (сплаву) виготовлено об'єкт, що лишив слід; якщо ушкодження вогнепальне, то яким типом снаряда (куля, картеч, шрот) воно утворене; який діаметр снаряда; із якого виду вогнепальної зброї був вистрелений снаряд, що утворив ушкодження; яким було взаємне розташування зброї та тварини під час пострілу; із якої відстані зроблено постріл.

На стадії *узагальнення та оцінювання результатів* судово-ветеринарних та судово-балістичних досліджень спільним діями експертної комісії є синтез даних, отриманих щодо досліджуваного об'єкта на попередніх стадіях дослідження, зокрема щодо механізму ушкодження тварини (наприклад, чи є воно вогнепальним), установлюється дистанція пострілу за наявністю або відсутністю слідів пострілу у вигляді характерних ушкоджень волосяного покриву та шкіри, термічної дії порохових газів, слідів кіптяви, слідів металізації та пально-мастильних матеріалів, незгорілих часток або зерен порохового (піротехнічного) заряду тощо.

6. Комплексна судова мистецтвознавчо-ветеринарно-лінгвіністично-психологічна експертиза

Предмет експертизи — фактичні дані та обставини справи, що встановлюють на основі інтеграції спеціальних знань у галузях мистецтвознавства, судової ветмедичини, психології та лінгвістики щодо наявності в примірниках друкованої, аудіо-, відеопродукції тощо такої інформації, що має ознаки пропаганди та публічних закликів до вчинення дій, що мають ознаки ЖПТ, а також поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій; її впливу на соціально-психологічні особливості споживача, неповнолітню та малолітню особу.

Об'єкти дослідження — продукт діяльності людини, відображений у писемній формі (друкована, аудіо-, відеопродукція, яка містить інформацію щодо пропаганди, публічних закликів до вчинення дій, що мають ознаки ЖПТ, а також матеріали кримінального провадження).

Суб'єкти експертизи — судетексперт, судовий експерт-мистецтвознавець, судовий експерт-лінгвіст та судовий експерт-психолог.

Завдання експертизи — виявлення та визначення в примірниках друкованої, аудіо-, відеопродукції тощо інформації, що пропагує культ насильства та жорстокості; її вплив на соціально-психологічні особливості споживача, неповнолітню, малолітню особу. Запитання можуть бути такі:

— Чи належить інформація (або інший об'єкт дослідження), що міститься на носіїв інформації, до такої, що пропагує культ насильства та жорстокості?

— Чи може поширена інформація розглядатися як така, що містить публічні заклики до вчинення дій, які мають ознаки ЖПТ?

— Як матеріали із закликами до вчинення таких дій впливають на споживача, на формування світогляду, розвиток психіки неповнолітньої, малолітньої особи?

Методи експертизи: загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, опис та ін.), окремі (експериментально-психологічне дослідження, мистецтвознавчий та психологічний аналіз тощо) та спеціалізовані методики експертного дослідження, унесені до Реєстру № 1, які застосовують під час проведення експертизи.

Особливістю цієї комплексної судової експертизи є те, що на дослідницькій стадії проводять роздільні дослідження: судово-мистецтвознавчі, судово-ветеринарні, судово-лінгвіністичні та судово-психологічні. З огляду на це судовий експерт-мистецтвознавець установлює особливості аудіо-, відео-, друкованої продукції (цільове призначення, зміст, характер, художня цінність тощо); судовий експерт-лінгвіст з'ясовує зміст понять, лексичне значення слів або словосполучень, ужитих у тих або тих текстах, їх стилістичну забарвленість, смислове навантаження, характер інформації (чи може поширена інформація розглядатися як така, що містить публічні заклики до вчинення дій, які мають ознаки ЖПТ); установлює етимологічне значення термінів щодо пропаганди культу насильства та жорстокості («пропаганда», «культ», «жор-

стокість», «жорстокий», «насильство», «садизм», «знущення» тощо); *судовий експерт-психолог* проводить дослідження впливу отриманої інформації змістового характеру на споживача (дорослу людину, неповнолітню, малолітню особу); *судветексперт* установлює видову належність тварини, яка є об'єктом дослідження, її належність до хребетних тварин та фізичний стан на момент дій з нею; чи була тварина на момент початку наданого відеозапису живою; характер і локалізацію тілесних ушкоджень, утворення ознак каліцтва (наприклад, травматична ампутація кінцівки, травматичне видалення очного яблука, травматичне видалення зубів тощо); ступінь тяжкості заподіяних тварині тілесних ушкоджень у результаті жорстокого поводження з нею (зафіксовано в наданих на дослідженнях матеріалах); до яких наслідків могли призвести тілесні ушкодження, заподіяні тварині; чи могли нанесені тілесні ушкодження спричинити смерть тварини.

На стадії узагальнення та оцінювання результатів експертна комісія формує синтез даних.

7. Комплексна судова еколого-ветеринарна експертиза

Цей різновид комплексної судової експертизи є найбільш обґрунтованим засобом доказування в судочинстві наявності або ступеня негативного антропогенного впливу на досліджуваний об'єкт, а також відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю і життю тварин від несприятливого впливу довкілля. Особлива цінність такої експертизи — під час розслідування екоциду (ст. 441 КК ⁹²¹).

Предмет експертизи — фактичні дані та обставини кримінального провадження (справи) з метою встановлення природи і масштабів негативного антропогенного впливу на об'єкти тваринного походження, а також визначення шляхів поширення шкідливих речовин у довкіллі, які встановлюють на основі інтеграції спеціальних ветеринарних і природничих знань у галузі природо-користування й охорони біологічних об'єктів шляхом застосування відповідних засобів (методів) за результатами проведеного всебічного дослідження матеріальних і матеріалізованих об'єктів як носіїв інформації про факти негативного антропогенного впливу на біоценози.

Об'єкти експертизи — матеріали кримінального провадження, висновки інших експертиз, відповідні ветеринарні документи про стан здоров'я тварин; вода, ґрунт, тварини (труп). Особливим об'єктом екологічної експертизи є тваринні гідробіонти, їх життя та здоров'я у взаємозв'язку з довкіллям.

Суб'єкти експертизи — судветексперт та судовий експерт-еколог.

Завдання експертизи — установлення фактичних даних та обставин, пов'язаних із настанням надзвичайної екологічної ситуації або інших негативних для екології наслідків, а також з'ясування причинового зв'язку між станом

⁹²¹ Кримінальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

здоров'я тварин, його змінами та шкідливим впливом на довкілля, спричинене антропогенною діяльністю ⁹²².

Комплексна судова еколого-ветеринарна експертиза природних або штучних біоценозів ґрунтується на даних, що отримують в результаті застосування знань із різних галузей наук природничого циклу (фізики, хімії, біології, екології), що дає можливість відповісти на питання еколого-ветеринарного характеру:

— Чим можна пояснити явища, що виникли внаслідок негативного антропогенного впливу (наприклад, зменшення рибних запасів тощо)?

— Якою є причина зниження біологічного різноманіття в межах локальної земельної ділянки або водного об'єкта?

— Чи існує причиново-наслідковий зв'язок між загибеллю тварин та негативним антропогенним впливом на об'єкти тваринного походження? ⁹²³.

Методи експертизи: загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, опис та ін.), окремі (фотографічні, макроскопічні, мікроскопічні, макро-мікроскопічні, променевої діагностики, гематологічні, радіологічні, хімічні, фізичні тощо) та спеціалізовані методики експертних досліджень, унесені до Реєстру № 1.

Особливістю цієї комплексної судової експертизи є те, що на дослідницькій стадії проводять роздільні судово-ветеринарні та судово-екологічні дослідження. Якщо об'єктом експертизи є тварина, судово-ветеринарний експерт проводить клінічне судово-ветеринарне дослідження її, визначає стан здоров'я, наявні захворювання та ушкодження, ставить СВД ⁹²⁴. Якщо об'єктом дослідження є труп тварини, судветексперт установлює причину смерті та причиново-наслідковий зв'язок між хворобливим станом підекспертної тварини і її смертю ⁹²⁵. Він дає відповіді на запитання, які ставлять під час призначення СВЕ трупів тварин.

У процесі проведення досліджень можуть додатково застосовуватися спеціальні знання із судової токсикології, судової хімії, радіобіології тощо.

Судовий експерт-еколог визначає розташування джерела негативного антропогенного впливу на конкретні об'єкти тваринного походження (зокрема, радіоактивні); виявляє місце виникнення негативного антропогенного впливу на об'єкти; з'ясовує умови, що сприяли збільшенню масштабів негативного антропогенного впливу; визначає період, протягом якого відзначаються шкідливі наслідки негативного антропогенного впливу на біоценози; аргументує причину зниження біологічного різноманіття в межах локальної земельної

⁹²² Ринкова О. В. Види судово-екологічної експертизи та завдання, що вирішуються в ході її проведення. *Адвокат*. 2011. № 9 (132). С. 34—39. URL: https://expertize-journal.org.ua/attachments/article/1103/adv_2011_9_6.pdf (дата звернення: 01.06.2024).

⁹²³ Там само. С. 35.

⁹²⁴ Яценко І. Теоретичне обґрунтування та праксеологічне значення стадій експертного дослідження живої тварини. *Право. Людина. Довкілля*. 2023. № 14 (1). С. 107—131. DOI: 10.31548/law/1.2023.107 (дата звернення: 01.06.2024).

⁹²⁵ Яценко І. В., Дереча Л. М., Парилівський О. І. Особливості структури висновку судово-ветеринарного експерта ... DOI: 10.32353/khrife.1.2020.44 (дата звернення: 15.02.2024).

ділянки або водного об'єкта; з'ясовує характер речовин, виявлених у довкіллі та їх гранично допустимі концентрації⁹²⁶.

На стадії *узагальнення та оцінювання результатів* судово-ветеринарних та судово-екологічних досліджень експертна комісія синтезує дані, отримані на попередніх стадіях дослідження. Судовими експертами констатується наявність або відсутність причинового зв'язку між станом здоров'я тварин, його змінами та шкідливим впливом довкілля, спричиненого антропогенною діяльністю.

8. Комплексна судово ветеринарно-пожежно-технічна експертиза

Предмет експертизи — фактичні дані та обставини справи, які встановлюють на базі інтеграції комплексу спеціальних знань у галузі судової ветмецини та протипожежної техніки щодо місця й часу виникнення пожежі за ознаками та слідами впливу небезпечних чинників на тіло тварини.

Об'єкти експертизи — речова обстановка місця події, її окремі елементи, речовини, речові докази, зразки, тіло або труп підекспертної тварини, ветеринарні документи, матеріали кримінального провадження тощо.

Суб'єкти експертизи — судово-ветеринарний та судовий пожежно-технічний експерти.

Завдання експертизи спрямовано на встановлення місця й часу виникнення пожежі за ознаками та слідами впливу небезпечних чинників на тіло тварини. Запитання можуть бути такі:

— У якому місці щодо розташування тіла тварини на місці події розпочалася пожежа?

— Який час виникнення пожежі, зважаючи на пошкодження та ураження тіла тварини?

Методи експертизи: загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, опис та ін.), окремі (фотографічні, мікроскопічні, ситуаційний аналіз, моделювання, клінічний судово-ветеринарний, патоморфологічний судово-ветеринарний тощо) та спеціалізовані методики експертних досліджень, унесені до Реєстру № 1, які застосовують під час проведення судово-ветеринарної та судово-пожежно-технічної експертиз.

Особливістю цієї комплексної судової експертизи є те, що на дослідницькій стадії проводять роздільні судово-ветеринарні та судово-пожежно-технічні дослідження з метою встановлення розташування тіла підекспертної тварини щодо зон розвитку пожежі, характеру термічних чинників пожежі, ступеня ураження тіла тварини, достатності кисню повітря для життя тварин на місці пожежі.

Пожежно-технічний експерт визначає зони розвитку пожежі та за наслідками дослідження місця пожежі або матеріалів справи складає план-схему ситуаційного розташування тварини та речової обстановки на місці пожежі. Вирішуються питання зі встановлення характеру та маси горючих матеріалів, які піддавалися впливу термічних чинників; кількості кисню, необхідного для

⁹²⁶ Ринкова О. В. Види судово-екологічної експертизи та завдання ... URL: https://expertize-journal.org.ua/attachments/article/1103/adv_2011_9_6.pdf (дата звернення: 01.06.2024).

згорання певних матеріалів і фактичної кількості кисню на певних стадіях розвитку пожежі.

Судветексперт досліджує ветеринарну документацію, підекспертну тварину або труп тварини; визначає ушкодження на тілі (характер, локалізацію, механізм, черговість, прижиттєвість чи посмертність, ступінь опіку, давність його утворення), кількість (у відсотках) абсорбованого в крові монооксиду вуглецю (CO) тощо.

Для термічного впливу на тіло живої тварини характерні зміни, які посилюються із збільшенням температури горіння. Залежно від глибини ураження шкіри і підлеглих тканин розрізняють чотири ступені термічних опіків: I ступінь — почервоніння (еритема), припухання шкіри, болючість; II ступінь — утворення пухирів (везикул) із серозним вмістом, а їх загоєння відбувається без формування рубця (безслідно), на трупі тварини виявляються луснуті, підсохлі, бурого кольору міхури; III ступінь — омертвіння шкіри (сухий некроз), епідерміс відшаровується і звисає струпом; після загоєння завжди залишаються рубці; IV ступінь — ушкодження як шкіри, так і підлеглих тканин (скелетних м'язів, кісток); загоєння ушкодження відбувається тривалий час із утворенням стягуючих рубців. За більш значного впливу термічних чинників відбувається розпад тіла до стадії кремації трупа.

На стадії *узагальнення та оцінювання результатів* експертна комісія синтезує дані, отримані на попередніх стадіях дослідження. Залежно від ступеня ураження організму тварини пожежно-технічний експерт за результатами визначення інтенсивності теплового потоку або температури полум'я визначає розташування зони розвитку пожежі. Час настання смерті підекспертної тварини встановлюють шляхом зіставлення результатів розрахунку швидкості вигорання матеріалів пожежного навантаження, а також тривалості й часу виникнення пожежі.

9. Комплексна судова ветеринарно-електротехнічна експертиза

Комплексне судово-електротехнічне й судово-ветеринарне дослідження дає змогу, застосовуючи комплекс судово-експертних знань у галузі електротехніки і судової ветмедичини, виявити ознаки, достатні для встановлення механізму травмування підекспертної тварини небезпечними чинниками електрики, конкретних джерел небезпечних чинників.

Предмет експертизи — фактичні дані та обставини кримінального провадження (справи) щодо механізму травмування підекспертної тварини небезпечними чинниками електричної природи, які визначають на основі інтеграції спеціальних знань у галузі судової ветмедичини й електротехніки.

Об'єкти експертизи — матеріали справи, електроустановка та її елементи, висновки інших експертиз, що містять інформацію про обставини події, подані як вихідні дані; підекспертна тварина (труп), відповідна ветеринарна документація; технічна документація на електроустановку; протоколи обшуків, допитів, огляду місця події.

Суб'єкти експертизи — судветексперт та судовий експерт-електротехнік.

Завдання експертизи — визначення механізму ушкодження підекспертної тварини небезпечними чинниками електрики та встановлення причиново-наслідкового зв'язку між ушкодженням тварини електрострумом та розладом її здоров'я або смертю; установлення складових частин електроустановки, які стали джерелом небезпечного чинника (частин під напругою, джерел випромінювання), яким заподіяні ушкодження на тілі підекспертної тварини. Запитання можуть бути такі:

- Яким є механізм утворення ушкоджень?
- Чи можна за характером ушкодження тіла тварини встановити, яким травмувальним чинником воно спричинене?
- Чи існує причиново-наслідковий зв'язок між спричиненими тварині тілесними ушкодженнями за встановлених обставин (чинниками електрики) і розладом її здоров'я або смертю?

Методи експертизи: загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, опис та ін.), окремі (огляд, фотографічні, макроскопічні, мікроскопічні, макро-мікроскопічні, структурно-функціональний аналіз, ситуаційний аналіз, електротехнічні вимірювання, моделювання, судово-ветеринарні, розрахункові товарознавчі методи тощо) та спеціалізовані методики експертних досліджень, унесені до Реєстру 1.

Особливістю цієї комплексної судової експертизи є те, що на дослідницькій стадії проводять роздільні дослідження: судово-ветеринарні та судово-електротехнічні. Судово-ветеринарним дослідженням встановлюють електромітки, сліди механічних, термічних, хімічних ушкоджень на тілі підекспертної тварини. Якщо досліджують безпосередньо підекспертну тварину, то фіксують розташування ушкоджень та інших слідів відносно окремих скелетотопічних координат на тілі тварини (виступаючих частин скелета, ребер, природних отворів тощо). Якщо експертне дослідження проводять через деякий час і на тілі тварини відсутні сліди електроушкодження, проводять відповідне моделювання місць розташування ушкоджень та інших слідів, зафіксованих у наданій для дослідження ветеринарній документації, оформленій на момент заподіяння ушкодження, а також зафіксованого в протоколі огляду місця події.

Судово-ветеринарному експерту для дослідження підекспертної тварини можуть бути поставлені такі запитання:

- До якого виду і класу належить тварина?
- Чи є тварина, надана на дослідження, хребетною?
- Які її фізіологічні особливості?
- Яким є характер ушкоджень та яка їх локалізація, послідовність заподіяння, ступінь тяжкості кожного з ушкоджень, давність утворення?
- Чи призвели до каліцтва тварини спричинені їй ушкодження?
- Чи є ушкодження, заподіяні тварині, небезпечними для життя в момент їх заподіяння, а якщо так, то чим зумовлена їх небезпечність?

— Чи є ушкодження, виявлене на тілі тварини, ушкодженням її екстер'єру; якщо так, то воно виправне чи не виправне, чи призвело воно до знівечення екстер'єру тварини?

Якщо досліджують труп тварини, запитання будуть такі:

— Яка причина смерті тварини, труп якої надано на дослідження?

— Які ускладнення здоров'я від заподіяних ушкоджень виникли за життя тварини?

— Чи є ці ускладнення смертельними?

— Чи є на тілі підекспертної тварини сліди, які вказують на заподіяння їй болю?

— Чи спричинили виявлені в підекспертної тварини тілесні ушкодження фізичний біль і страждання?

Судово-електротехнічним дослідженням установлюють характеристики та параметри електричних кіл, які згідно з вихідними даними могли стати джерелом небезпечного чинника досліджуваної події. Водночас встановлюють характер потенційно небезпечних джерел, просторові характеристики щодо тіла тварини. Судовий експерт-електротехнік має відповісти на запитання:

— Які частини електроустановки стали джерелом небезпечного чинника, яким заподіяні ушкодження на тілі підекспертної тварини?

Особливістю цієї комплексної судової експертизи є те, що на стадії *узагальнення та оцінювання результатів* судово-ветеринарних та електротехнічних досліджень, які є підставою для формулювання висновків, експерти спільно здійснюють синтез даних, отриманих на попередніх стадіях дослідження. Проводять зіставлення розмірів і просторових характеристик джерел потенційної небезпеки з опорними поверхнями підекспертної тварини та ушкодженнями на її тілі, установлюють механізм утворення слідів ушкодження. За результатами цих досліджень установлюють механізм дії небезпечного чинника. Ці дослідження проводять з урахуванням результатів огляду місця події, місця перебування підекспертної тварини після настання нещасного випадку, місця розташування джерела небезпеки на місці події, ознак дії небезпечного чинника на предмети речової обстановки.

10. Комплексна судова ветеринарно-товарознавча експертиза

Найбільш обґрунтованим способом компенсації власнику збитків, завданих проданим йому неякісним товаром (хворі тварини, тварини з дефектами екстер'єру, небезпечні корми й кормові добавки тощо), є проведення комплексної судової ветеринарно-товарознавчої експертизи, яка виявить комплекс ознак, достатніх для встановлення якості товару на момент купівлі-продажу.

Предмет експертизи — фактичні дані та обставини кримінального провадження (справи) щодо споживчих властивостей та вартості тварин, кормів для тварин, кормових добавок тощо як товару, а також стану здоров'я тварин на момент купівлі-продажу; невідповідності кормів та кормових добавок нормативним до-

кументам; визначення розміру матеріальної шкоди, яку встановлюють на основі інтеграції спеціальних знань у галузі судової ветмедичини й товарознавства.

Об'єкти експертизи — матеріали кримінального провадження, висновки інших експертиз, договір купівлі-продажу тварини, підекспертна тварина (труп тварини), ветдокументи про стан здоров'я тварини на момент купівлі-продажу її; документ, що підтверджує вартість придбаної тварини (фіскальні чеки тощо).

Суб'єкти експертизи — судветексперт та судовий експерт-товарознавець.

Завдання експертизи — визначення ринкової вартості об'єктів тваринного походження на момент оцінки в Україні та за її межами залежно від їх стану та якості.

Методи експертизи: загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, опис та ін.), окремі (фотографічні, судово-ветеринарні, аналітичні тощо) та спеціалізовані методики експертних досліджень, унесені до Реєстру № 1.

Особливістю цієї комплексної судової експертизи є те, що на *дослідницькій стадії* проводять роздільні дослідження: судово-ветеринарні та судово-товарознавчі. Якщо об'єктом експертизи є тварина як об'єкт купівлі-продажу, судветексперт проводить клінічне судово-ветеринарне дослідження підекспертної тварини, установлює стан її здоров'я, визначає наявні захворювання та ушкодження (характер, локалізація, ступінь тяжкості, давність утворення), ставить СВД, причину смерті та причиново-наслідковий зв'язок між хворобливим станом підекспертної тварини і її смертю⁹²⁷. Також оцінює якість і безпечність кормів чи кормових добавок; установлює зміни показників якості продукції (наприклад, кормів для тварин, кормових добавок) із плином часу тощо. Судветексперт має відповісти на запитання:

- Чи відповідає конкретна тварина вимогам національних стандартів?
- Які вади екстер'єру має тварина?
- Чи є ці вади істотними?
- Чи можлива реалізація тварини за наявності виявлених вад?
- Чи була тварина клінічно здоровою на момент її купівлі-продажу?
- Розлади здоров'я у тварини розвинулися після її придбання чи існували до продажу?

Якщо судово-ветеринарне дослідження проводять через час і на тілі тварини відсутні сліди ушкодження або ознаки хвороби, виконують відповідне моделювання місць розташування ушкоджень та інших слідів, а також перебігу захворювання, зафіксованих у наданій для дослідження ветеринарній документації, оформленій на момент заподіяння ушкодження.

Якщо об'єктом дослідження є корми або кормові добавки, судветексперт з'ясовує їх якість та безпечність для споживання тваринами, зокрема, за допомогою лабораторних досліджень.

⁹²⁷ Яценко І. Теоретичне обґрунтування та праксеологічне значення стадій ... DOI: 10.31548/law/1.2023.107 (дата звернення: 01.06.2024).

Судовий експерт-товарознавець установлює товарні характеристики об'єкта дослідження на основі даних судово-ветеринарних досліджень; визначає відповідність об'єкта вимогам нормативно-технічної документації (національним стандартам, технічним умовам тощо), зокрема, за результатами лабораторних досліджень; установлює ринкову вартість тварини станом на дату укладання договору про купівлю-продаж її.

На стадії *узагальнення та оцінювання результатів судово-ветеринарних та судово-товарознавчих досліджень* експертна комісія здійснює синтез даних, отриманих на попередніх стадіях дослідження. Перелічують показники якості об'єктів, відображають вплив цих показників на формування вартості та на кінцевий результат (величину вартості), установлюють розмір матеріальної шкоди, заподіяної власнику внаслідок придбання неякісного товару.

11. Комплексна судово-ветеринарна експертиза та з дослідження сильнодіючих і отруйних речовин

Предмет експертизи — фактичні дані та обставини кримінального провадження (справи) щодо механізму заподіяння шкоди здоров'ю та життю тварини внаслідок отруєння, які встановлюють на основі інтеграції спеціальних знань у галузі судової ветмедицини та дослідження сильнодіючих і отруйних речовин.

Об'єкти експертизи — матеріали кримінального провадження, висновки інших експертиз, ветдокументи про стан здоров'я тварини, підекспертна тварина (труп тварини) тощо.

Суб'єкти експертизи — судветексперт та судовий експерт із дослідження сильнодіючих і отруйних речовин.

Завдання експертизи — установлення причиново-наслідкового зв'язку між потраплянням виявленої отрути в організм тварини і настанням її смерті, (якщо об'єктом дослідження є труп) або розвитком хворобливого (патологічного) процесу (якщо об'єктом дослідження є жива тварина).

Методи експертизи: загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, опис та ін.), окремі (фотографічні, судово-ветеринарні, хімічні, хроматографічні, спектральні тощо) та спеціалізовані методики, унесені до Реєстру № 1.

Особливістю цієї комплексної судової експертизи є те, що на *дослідницькій стадії* проводять роздільні судово-ветеринарні дослідження та дослідження сильнодіючих і отруйних речовин. Якщо об'єкт експертизи — тварина, *судветексперт* проводить клінічне судово-ветеринарне дослідження підекспертної тварини, установлює клінічний стан її здоров'я, визначає наявні захворювання та ушкодження (характер, локалізацію, ступінь тяжкості, давність утворення тощо), ставить СВД⁹²⁸. Досліджуючи клінічні симптоми отруєння тварини, судветексперт звертає увагу на підвищення або зниження температури тіла,

⁹²⁸ Яценко І. Теоретичне обґрунтування та праксеологічне значення стадій ... DOI: 10.31548/law/1.2023.107 (дата звернення: 01.06.2024).

в'ялість, відсутність апетиту, блювоту, тошноту, блідість або синюшність видимих слизових оболонок, пронос, біль у ділянці черева, запаморочення тощо. Ці ознаки неспецифічні, тобто характерні для багатьох інфекційних та інфазивних хвороб. Водночас треба враховувати, що є отруєння, за яких розвиваються доволі специфічні зміни в організмі. Для постановки діагнозу «отруєння» необхідно, щоб був збіг клінічних ознак (хоч вони й не типові), а головне — виявлено отруту у відповідній концентрації в організмі тварини. Для цього судветексперт має взяти пробу крові в підекспертної тварини та передати її судовому експерту з дослідження сильнодіючих і отруйних речовин для лабораторних досліджень.

Якщо об'єкт дослідження — труп тварини, судветексперт проводить його розтин та виявляє патологоанатомічні ознаки отруєння: запалення шлунка, кишечника, дистрофію печінки, нирок, запалення жовчного міхура, крововиливи на слизовій оболонці шлунка і кишечника, незгорнуту кров тощо. Лише за цими ознаками не можна поставити діагноз «отруєння». Водночас треба враховувати, що є отруєння, за яких розвиваються доволі специфічні зміни в організмі. У зв'язку з цим відбирають шматочки внутрішніх органів, а також біологічні рідини (кров, жовч, вміст шлунка, хімус тощо) для лабораторних досліджень на предмет виявлення отрути, що буде проводити експерт з дослідження сильнодіючих і отруйних речовин.

Судветексперт має встановити причиново-наслідковий зв'язок між отруєнням у результаті потрапляння в організм отрути й настанням смерті тварини. Він має врахувати клінічні ознаки, які реєструвалися у тварини до настання смерті, та патологоанатомічні зміни, що відбувалися протягом певного часу за цього патологічного процесу (отруєння).

Якщо судово-ветеринарне дослідження проводять через деякий час і на дослідження не може бути наданий труп тварини або ознаки отруєння відсутні у зв'язку з лікуванням тварини, дослідження проводять за ветдокументами (витяг з історії хвороби або з амбулаторної картки, результати лабораторного дослідження патологічного матеріалу), оформленими фахівцями ветмедицини в період отруєння.

Судветексперт має відповісти на запитання:

- Яка причина смерті тварин?
- Які патоморфологічні зміни виявлені у трупі тварини та який механізм їх утворення?
- Як швидко настала смерть тварини після введення отрути в її організм?
- Яким шляхом отрута потрапила в організм тварини (через рот, легені, неущоджену шкіру або ін'єкцією) та в якому вигляді (порошок, таблетки, рідина, розчин, газ)?
- Чи заподіяло виявлене отруєння фізичний біль, страждання і мучення тварини перед смертю?

Судовий експерт з дослідження сильнодіючих і отруйних речовин виявляє отруту в крові чи внутрішніх органах (наприклад, певний інсектицид, пестицид тощо) і визначає клас токсичної речовини та її концентрацію за необхідності та можливості.

На стадії *узагальнення та оцінювання результатів* експертизи здійснюють синтез даних, отриманих на попередніх стадіях дослідження.

На цій стадії здійснюють об'єктивне та обґрунтоване встановлення СВД щодо отруєння тварини й об'єктивне встановлення причиново-наслідкового зв'язку між потраплянням в організм виявленої отрути і настанням смерті або розвитком хворобливого (патологічного) процесу.

12. Комплексна судова ветеринарно-ґрунтознавча експертиза та з дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у довкіллі

Предмет — фактичні дані та обставини кримінального провадження (справи), пов'язані з масовою загибеллю бджіл або інших тварин (рідко) унаслідок смертельного отруєння агрохімічними препаратами для захисту рослин, які визначають на основі інтеграції спеціальних знань у галузі судової ветмедичини, ґрунтознавства та дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у довкіллі.

Об'єкти експертизи — матеріали кримінального провадження (справи), висновки інших експертиз, звіти про результати випробувань патологічного (біологічного) матеріалу в акредитованій лабораторії; трупи бджіл, апіпродукти, ґрунт, рослини-медоноси з полів, які обробляли засобами захисту рослин; акти встановлення факту отруєння бджіл; акти відбору зразків для лабораторних досліджень; акти обстеження пасіки комісією; ветеринарно-санітарний паспорт пасіки; протоколи допиту.

Суб'єкти експертизи — судветексперт, судовий експерт-ґрунтознавець та судовий експерт із дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у довкіллі.

Завдання експертизи — установлення причини смерті тварин (найчастіше — бджіл), а також причиново-наслідкового зв'язку між потраплянням виявлених агрохімічних препаратів до організму бджіл та їх загибеллю (якщо об'єктом дослідження є трупи (підмор)) або розвитком хворобливого (патологічного) процесу (отруєння) (якщо об'єктом дослідження є живі отруєні бджоли); чи могла концентрація хімічних сполук (речовин), що входять до складу агрохімічних засобів, виявлених у зразках підмору бджіл, рослин і ґрунту з посівних площ певної сільськогосподарської культури, розташованих на території місцевої громади, агрохімічне оброблення яких було проведено, бути смертельною та спричинити загибель бджіл певної пасіки; який механізм дії хімічних сполук.

Методи експертизи: загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація, системно-структурний, опис та ін.), окремі (фотографічні, макроскопічні,

мікроскопічні, макромікроскопічні, хімічні, хроматографічні, спектральні та ін.) та спеціалізовані методики експертних досліджень, унесені до Реєстру № 1.

Особливістю цієї комплексної судової експертизи є те, що на *дослідницькій стадії* проводять роздільні судово-ветеринарні, судово-грунтознавчі дослідження та дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у довкіллі. Судветексперт проводить огляд підмору бджіл та відбирає зразки для лабораторних досліджень, він вирішує питання про причину загибелі бджіл та як швидко могла настати смерть бджіл після потрапляння препарату, виявленого в трупах бджіл, а також у ґрунті й зелених рослинах; *судовий експерт-грунтознавець* та *експерт з дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у довкіллі* проводять дослідження ґрунту, відібраного комісією громади на місці події з ділянок, на яких здійснювалися заходи з оброблення рослин агрохімічними засобами.

Судовий експерт-грунтознавець визначає наявність і концентрацію шкідливих речовин (пестицидів) у ґрунті, разом із *судовим експертом з дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у довкіллі* вони мають відповісти на такі питання:

- До якого класу небезпечності (токсичності для бджіл) належить препарат, який є засобом захисту рослин, виявлений у трупах бджіл, а також ґрунті й зелених рослинах, зразки яких відібрані на конкретній ділянці?

- Чи є діюча речовина (активний інгредієнт) препарату такою, що призводить до загибелі бджіл?

- Чи утворює препарат під час трансформації та розпаду більш небезпечні хімічні сполуки? Якщо так, то які їх властивості та який клас небезпечності таких сполук для бджіл?

- Чи можливе потрапляння хімічних сполук, що містяться в агрохімічному препараті, до організму бджіл, які збирали мед на даній території? Якщо так, то яким шляхом можливе їх потрапляння до організму бджіл?

- Чи може потрапляння хімічних сполук до організму бджіл спричинити їх масову загибель?

- Чи мають спільне походження хімічні сполуки (речовини), виявлені у зразках підмору (загиблих) бджіл, відібраних із пасіки, та хімічні сполуки (речовини), виявлені в зразках рослин і ґрунті, відібраних на посівних площах сільськогосподарської культури, які розташовувалися на певній території, агрохімічне оброблення якої було проведено?

- У чому полягає спільність (відмінність) дії (впливу) препарату хімічного захисту рослин, виявленому в зразках підмору бджіл, та хімічних сполук (речовин), виявлених у зразках зелених рослин і ґрунту?

- За якого терміну після агрохімічної обробки посівів рослин агрохімічними засобами запилення сільськогосподарських культур стає безпечним для бджіл?

Якщо експертизу проводять за наданими на дослідження звітами про результати випробувань патологічного (біологічного) матеріалу в акредитованій

лабораторії, стадію роздільного дослідження пропускають, а експертна комісія відразу переходить до спільного аналізу цих документів та визначення причиново-наслідкового зв'язку між наявністю отрути, концентрацією її, виявленою в об'єктах дослідження та смертю бджіл.

На стадії *узагальнення та оцінювання результатів* експертизи, які є підставою для формулювання висновків, експерти синтезують дані, отримані щодо досліджуваних об'єктів на попередніх стадіях дослідження.

Розділ 4

ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ПРОБЛЕМИ ОФОРМЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

4.1. ОПТИМІЗАЦІЯ ШЛЯХІВ ЕФЕКТИВНОГО ЗАСТОСУВАННЯ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В СУДОЧИНСТВІ

Праксеологічні аспекти юриспруденції загалом, криміналістики та судової експертизи зокрема досліджували вітчизняні науковці: Е. Сімакова-Єфремян⁹²⁹ розглянула питання взаємозалежності європейських інтеграційних процесів і тенденцій інтеграції спеціальних знань в Україні; Б. Гамалюк, В. Лямпель, Р. Цимбаліста⁹³⁰ окреслили інституційні засади формування системи судово-експертної діяльності в Україні; А. Коваленко⁹³¹ розкрив методологічне значення праксеологічного підходу в криміналістиці; Т. Лоза⁹³² зазначила проблеми організації судово-експертної діяльності в Україні та окреслила шляхи їх розв'язання; Є. Попович⁹³³ аргументував єдність науки та практики в судово-експертній діяльності; С. Белевцова⁹³⁴ обґрунтувала новітню парадигму теорії та практики судової експертизи в Україні; І. Шинкаренко, Г. Спіцина⁹³⁵ проаналізували історичні витоки та вказали на перспективи розвитку теорії та практики судової експертизи; В. Шепітько, М. Шепітько роз-

⁹²⁹ Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про взаємозалежність європейських інтеграційних процесів і тенденцій інтеграції спеціальних знань в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2017. Вип. 17. С. 152—158 (дата звернення: 15.07.2024).

⁹³⁰ Гамалюк Б. М., Лямпель В. І., Цимбаліста Р. Г. Інституційні засади формування системи судово-експертної діяльності в Україні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. № 2. С. 61—66. DOI: 10.51547/ppp.dp.ua/2023.2.9 (дата звернення: 15.07.2024).

⁹³¹ Коваленко А. В. Сутність та методологічне значення праксеологічного підходу в криміналістиці. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2020. № 5. С. 32—39. DOI: 10.18523/2617-2607.2020.5.32-39 (дата звернення: 15.07.2024).

⁹³² Лоза Т. В. Проблеми організації судово-експертної діяльності в Україні та шляхи їх вирішення. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 6. С. 633—641. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.06.112 (дата звернення: 15.07.2024).

⁹³³ Попович Є. М. Єдність науки та практики в судово-експертній діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 158—172. DOI: 10.32353/khrife.1.2019.012 (дата звернення: 15.07.2024).

⁹³⁴ Белевцова С. О. Щодо питання формування новітньої парадигми теорії та практики судової експертизи в Україні. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річчю з дня народж. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18—19.04.2019). Харків, 2019. С. 63—65 (дата звернення: 15.07.2024).

⁹³⁵ Шинкаренко І. Р., Спіцина Г. О. Історичні витоки та перспективи розвитку теорії та практики судової експертизи. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю створ. ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 10—11.10.2018). Харків, 2018. С. 20—22. (дата звернення: 15.07.2024).

крили доктрину криміналістики та судової експертизи в Україні⁹³⁶; О. Ключев, Е. Сімакова-Єфремян⁹³⁷ виокремили доктринальні підходи до судової експертизи в Україні; В. Брижко⁹³⁸ схарактеризував праксеологію у сфері інформаційного права; У. Цмоць⁹³⁹ аргументувала правову праксеологію як чинник ефективності юридичної практики; М. Щербаковський⁹⁴⁰ виклав особливості проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні; В. Шевчук акцентував увагу на сучасних проблемах криміналістики в умовах війни та глобальних загроз⁹⁴¹.

Наукові розвідки іноземних та вітчизняних науковців удосконалили окремі теоретичні положення судової експертології, збагатили судово-експертну науку й упорядкували об'єкти судових експертиз окремих видів. Водночас донині не сформульовано значення праксеологічного підходу в СВЕ як базового поняття в теорії цього виду судової експертизи; не визначено його значення в методології цієї науки і сфері практичної діяльності, що свідчить про актуальність дослідження.

Шляхи підвищення ефективності та корисності людської діяльності в різних галузях суспільства вивчає наука праксеологія (від грец. *πράξις* — дія та *λογία* — учення). Відгалуженням від загальної праксеології є *судово-експертна праксеологія, яка, на нашу думку, розглядає принципи, закономірності, умови доцільності, раціональності та ефективності, а також засоби реалізації якісної діяльності в галузі судової експертизи, особливості впровадження, використання та застосування на практиці новел, зокрема судово-ветеринарних*. Одним з напрямів судово-ветеринарної праксеології є судово-ветеринарна практика, для якої праксеологія виробляє найефективніший алгоритм дій.

Судово-ветеринарна практика формує підстави для розроблення нових та вдосконалення наявних методик судово-ветеринарного дослідження (методологічна функція), дає підстави для розроблення критеріїв судово-експертного оцінювання класичних та нових об'єктів дослідження (оцінна функція), застосовує їх на практиці (застосовна функція), ознайомлює людей із можли-

⁹³⁶ Шепітько В., Шепітько М. Доктрина криміналістики та судової експертизи: формування, сучасний стан і розвиток в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 12—27. DOI: 10.33498/loiu-2021-08-012 (дата звернення: 15.07.2024).

⁹³⁷ Ключев О., Сімакова-Єфремян Е. Доктринальні підходи до судової експертизи в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 28—43. DOI: 10.33498/loiu-2021-08-028 (дата звернення: 15.07.2024).

⁹³⁸ Брижко В. М. Філософія права: праксеологія в сфері інформаційного права (ст. 28-34). *Інформація і право*. 2019. № 3(30). DOI: 10.37750/2616-6798.2019.3(30).194777 (дата звернення: 08.07.2024).

⁹³⁹ Цмоць У. О. Правова праксеологія як чинник ефективності юридичної практики. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 4. С. 155—164. DOI: 10.32782/2311-8040/2023-4-18 (дата звернення: 08.07.2024).

⁹⁴⁰ Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз ... URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0dd2821b-1646-4d5c-965f-c20e08dc1479/content> (дата звернення: 27.02.2024).

⁹⁴¹ Шевчук В. Сучасні проблеми криміналістики в умовах війни та глобальних загроз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 3 (28). С. 11—27. DOI: 10.32353/khrife.3.2022.02. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.3.2022.02> (дата звернення: 30.12.2022).

востями судової експертизи для встановлення фактичних даних та обставин скоєння певних правопорушень (просвітницька функція).

Судово-ветеринарна діяльність можна схарактеризувати як спрямовану на здобуття певного результату осмислену й послідовну діяльність, яка є:

- механізмом самореалізації судветекспертів, зокрема, завдяки творчому процесу (розроблення евристичних методик дослідження);
- рушієм прогресу СВЕ, оскільки виявляє проблеми експертної практики й окреслює шляхи їх розв'язання та оптимізації вже застосованих рішень;
- чинником формування нових напрямів і наукових шкіл у СВЕ;
- просвітницьким осередком.

Судово-ветеринарна праксеологія узагальнює спеціальні ветеринарні знання, аналізує засоби, форми та способи їх застосування у практиці СВЕ з огляду на стан об'єктів дослідження, методичного забезпечення тощо. Водночас результативність судово-ветеринарної діяльності забезпечується застосуванням відповідного праксеологічного інструментарію, зокрема:

- типологізації й формування системи принципів і категорій;
- розроблення теорії й методології СВЕ;
- узагальнення практики СВЕ з окресленням її стратегічних перспектив.

Відповідно до викладеного судово-ветеринарну праксеологію можна визначити як особливу галузь філософсько-експертних досліджень, спрямовану на практичну діяльність, у якій теоретичні розробки та практичний досвід СВЕ застосовано для раціонального аналізування судово-експертних явищ, розвідки й обґрунтування висновків експертів і шляхів розв'язання проблем у сфері СВЕ.

Судово-ветеринарна праксеологія базується на експертній онтології (буттєвій зумовленості), правовій гносеології (пізнавальній діяльності) та експертній аксіології (ціннісних орієнтирах), утворює *інтегральну систему* й формує продуктивні механізми функціонування експертної практики для впливу останньої на якість проведених судово-ветеринарних досліджень з метою підвищення ефективності судочинства загалом. Удосконалення та впровадження в практику СВЕ нових даних щодо теорії й методології досліджень — це засоби підвищення ефективності судово-ветеринарних досліджень.

Питання судово-ветеринарної праксеології до сьогодні є доволі проблемним, отже, потребує розв'язання. СВЕ є джерелом доказів під час розслідування та розкриття правопорушень та сприяє оптимізації правоохоронної діяльності своїми специфічними методами й засобами.

Спрямованість СВЕ на оптимізацію діяльності дає змогу виокремити в межах її методології **праксеологічний підхід**, під яким ми розуміємо *систему теоретичних засад щодо планомірного дослідження закономірностей планування, прогнозування й проєктування професійної судово-ветеринарної діяльності, яка полягає в обмірковуванні дій та очікуваних ефектів, усебічному самоаналізі та самооцінюванні, моделюванні умов, напрямів і засобів удосконалення на основі комплексу спеціальних ветеринарних знань та емпіричного досвіду, а також у здійсненні певних дій з урахуванням особливостей експертної ситуації для одержання ефективних результатів*.

Особливе місце у становленні й розвитку судової ветеринарної медицини та СВЕ посідають учені Харківської наукової судово-ветеринарної школи (далі — *НСВШ*): як вже вказувалося, 2009 року І. Яценко захистив докторську дисертацію з теми «Структурні параметри скелета ссавців як об'єкти СВЕ при визначенні видової належності біологічного матеріалу», захищено 3 кандидатські дисертації: «Морфологічні параметри кісток п'ястка та пальців кисті при визначенні віку великої рогатої худоби» (В. Кам'янський, 2011), «Морфологічні особливості кісток плесна і пальців тазової кінцівки як критерії визначення віку великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності» (М. Бондаревський, 2012), «Судово-ветеринарні критерії визначення віку і статі великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності за морфологічними особливостями носомозкового відділу черепа» (Карем Р. С. Абузнайд, 2016). Нині аспіранти працюють над дисертаційними роботами: «Судово-ветеринарне визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини» (О. Парилівський), «Судово-ветеринарна експертиза трупів тварин за їх різних станів та залежно від категорії, роду і виду смерті» (Р. Казанцев), «Судово-ветеринарна діагностика та оцінка тілесних ушкоджень собак та котів, заподіяних гострими предметами» (В. Козачок), «Судова експертиза харчових продуктів тваринного походження як засіб виявлення їх невідповідності нормативним вимогам у кримінальних провадженнях» (Н. Козакова). 2010 року в Харківській державній зооветеринарній академії (нині — Державний біотехнологічний університет) створено кафедру ветеринарно-санітарної експертизи та судової ветеринарної медицини ⁹⁴²;

Проведено три міжнародні конференції з питань СВЕ: «Проблеми, новітні здобутки та перспективи розвитку ветеринарно-санітарної експертизи та судової ветеринарної медицини» (присвячена 90-річчю з дня народження вченого-ветсанексперта Василя Петровича Образцова (14—15.05.2014)); «Актуальні питання, новітні здобутки та перспективи розвитку гігієни і експертизи харчових продуктів та судової ветеринарної медицини» (присвячена 140-річчю з дня народження вченого-ветсанексперта, професора Олексія Михайловича Петрова (14—15.09.2017)) та «Актуальні питання судово-ветеринарної експертизи: реалії та перспективи»: Всеукраїнська науково-практична конференція (23—24.05. 2024).

2019 року за ініціативи ННЦ ICE в системі судово-експертних установ Мін'юсту України започатковано нову експертну спеціальність 18.1 «Ветеринарні дослідження». Підґрунтям були новітні наукові розвідки щодо СВЕ тварин, постраждалих від жорстокого поводження. Обґрунтовано перспективи розвитку цієї експертної спеціальності в Україні ⁹⁴³. Зважаючи на те, що багато питань СВЕ нині в процесі розроблення, апробації та впровадження в експертну практику,

⁹⁴² Яценко І. В., Дегтярьов М. О., Бондаревський М. М., Труш А. М. Харківська школа видатних діячів ...

⁹⁴³ Yatsenko I. V., Zapara S. I., Zon G. A., Ivanovskaya L. B., Klochko A. M. Animal Rights and Protection DOI: 10.14505//jemt.11.1(41).11 (дата звернення: 01.02.2024).

напрацювання вчених Харківської НСВШ створили умови для розширення, поглиблення й суттєвого доповнення попередніх наукових надбань у цій сфері діяльності, які, безумовно, відбилися на праксеології СВЕ в Україні.

Праксеологічний аналіз СВЕ є складним процесом, який охоплює різні сторони цієї діяльності. У межах нашого дослідження виокремимо такі основні його аспекти: 1) підґрунтя виникнення та розвитку наукової СВЕ, 2) праксеологічні питання теорії СВЕ, 3) праксеологічні питання методології СВЕ, 4) учення про феномен судветексперта, 5) удосконалення національного законодавства з СВЕ (рис. 4.1).

Схарактеризуємо виокремлені праксеологічні аспекти СВЕ докладніше.

1. Підґрунтя виникнення та розвитку наукової СВЕ

Підґрунтям виникнення та розвитку СВЕ було глибоке дослідження вченими Харківської НСВШ питань благополуччя тварин і жорстокого поводження з ними як в Україні⁹⁴⁴, так і за її межами⁹⁴⁵, що сприяли:

- доведенню, що напрямками вдосконалення СВЕ живих тварин, постраждалих від жорстокого поводження, або трупів тварин з ознаками насильницької смерті є розроблення, затвердження і впровадження в практику нормативно-правових актів щодо судово-ветеринарного дослідження живих тварин, трупів тварин, застосування новітніх інформаційних технологій у СВЕ;
- визначенню напрямів удосконалення СВЕ — розроблення, затвердження та впровадження в практику нормативно-правових актів щодо СВДосл живих тварин і трупів тварин, застосування новітніх інформаційних технологій у СВЕ;
- авторському формулюванню дефініції «жорстоке поводження з тваринами» за кримінальної кваліфікації цього правопорушення;
- класифікації наслідків жорстокого поводження з тваринами, що є предметом СВЕ;
- новітнім досягненням у СВЕ, окресленню перспектив її розвитку в Україні.

⁹⁴⁴ Лозо О. В., Пілюшенко Д. О. Актуальні питання правового регулювання захисту тварин від жорстокого поводження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 225—228. DOI: 10.32782/2524-0374/2020-7/57 (дата звернення: 08.07.2024); Ющик О. І. Жорстоке поводження з тваринами: кримінально-правовий аспект. *Приватне та публічне право*. 2022. № 2. DOI: 10.32845/2663-5666.2022.2.8 (дата звернення: 08.07.2024)..

⁹⁴⁵ Sandøe P., Hansen H. O., Bokkers E. A. M., Enemark P. S., Forkman B., Haskell M. J., Lundmark Hedman F., Houe H., Mandel R., Nielsen S. S., de Olde E. M., Palmer C., Vogeler C. S., Christensen T. Dairy cattle welfare — the relative effect of legislation, industry standards and labelled niche production in five European countries. *Animal*. 2023. Vol. 17(12). DOI: 10.1016/j.animal.2023.101009 (дата звернення: 08.07.2024); Araújo D., Lima C., Mesquita J. R., Amorim I., Ochoa C. Characterization of Suspected Crimes against Companion Animals in Portugal. *Animals*. 2021. Vol. 11. Iss. 9. Pp. 2744. DOI: 10.3390/ani11092744 (дата звернення: 01.10.2024); Gomes L. B., Paiva M. T., Lisboa L. de O., de Oliveira C. S. F., Garcia R. de C. M., Soares D. F. de M. Diagnosis of animal abuse: A Brazilian study. *Prev Vet. Med*. 2021. Vol. 194. DOI: 10.1016/j.prevetmed.2021.105421 (дата звернення: 08.07.2024).

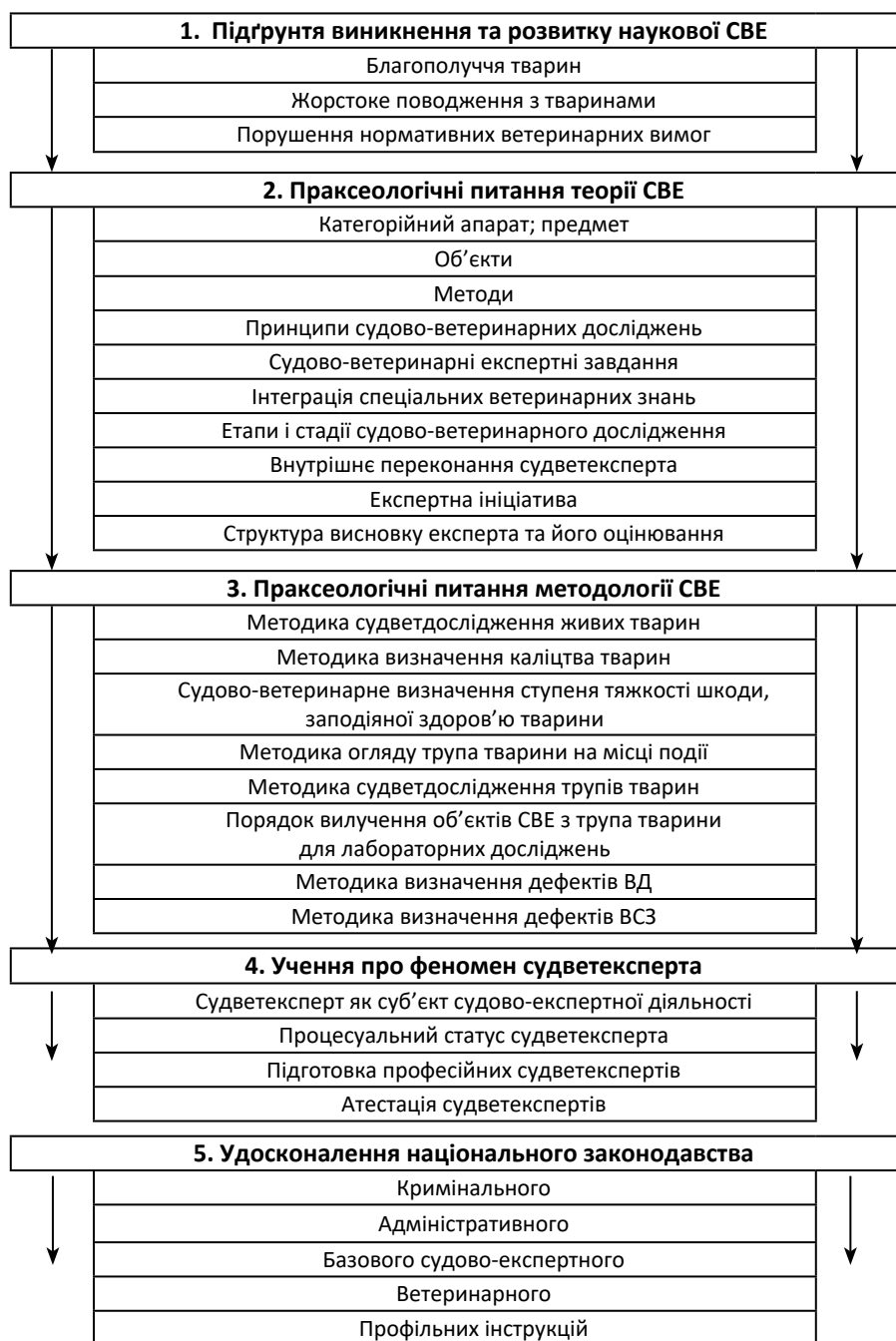

Рис. 4.1. Новітня праксеологічна конструкція СВЕ в Україні

Найчастіше спеціальні ветеринарні знання у формі судової розгляду справи залучають на стадії досудового розслідування або судового розгляду справи з приводу: жорстокого поводження з тваринами (ст. 299 КК ⁹⁴⁶); незаконного полювання (ст. 248 КК); екоциду (ст. 441 КК); порушення правил використання об'єктів тваринного світу (ст. 85 КУпАП ⁹⁴⁷); жорстокого поводження з тваринами (ст. 89 КУпАП); порушення ветеринарних правил (ст. 251 КК); порушення законодавства про ветеринарну медицину та благополуччя тварин (ст. 107 КУпАП); порушення вимог законодавства про ідентифікацію та реєстрацію тварин (ст. 107² КУпАП); порушення законодавства про племінну справу в тваринництві (ст. 107¹ КУпАП); порушення вимог законодавства про ідентифікацію та реєстрацію тварин (ст. 107-2 КУпАП); порушення правил утримання собак і котів (ст. 154 КУпАП).

Прикладами фактичних даних та обставин, для виявлення яких необхідне проведення СВЕ, є ушкодження та смерть тварин як наслідок жорстокого поводження з ними; спірні ситуації, пов'язані зі станом здоров'я і продуктивністю тварин під час їх продажу й купівлі, транспортування, розведення й вирощування; мору тваринних гідробіонтів (наприклад, під час руйнування російськими агресорами Каховського водосховища у 2023 році), незаконного полювання на мисливських тварин, масового мору бджіл, ушкодження та загибелі тварин як апотеоза агресивних воєнних дій російської федерації проти України.

2. Праксеологічні питання теорії СВЕ

Чимало наукових досліджень присвячено розробленню теорії СВЕ та шляхам розв'язання проблем, що виникають у процесі застосування її положень. Результатом таких розвідок є системні наукові напрацювання за наведеними далі напрямками.

1) *Категорійний апарат та предмет СВЕ.* У становленні та розвитку СВЕ увагу приділено поняттєво-категорійному апарату, зокрема, нами сформульована дефініція поняття «СВЕ», а також окреслені та схарактеризовані сім її ознак.

У царині «молодої» судово-ветеринарної науки вперше сформульовано авторську дефініцію феномену «предмет СВЕ», а також показано його значення в теорії та практиці СВЕ ⁹⁴⁸. Праксеологічне значення предмета СВЕ полягає в тому, що точна дефініція дала змогу:

- окреслити коло фактичних даних, які можуть бути з'ясовані під час СВЕ;
- сформулювати типові запитання, які водночас є експертними завданнями, що ставляться на розв'язання СВЕ;

⁹⁴⁶ Кримінальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

⁹⁴⁷ Кодекс України про адміністративні правопорушення ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

⁹⁴⁸ Яценко І. В. Предмет судово-ветеринарної експертизи та його значення ... DOI: 10.24144/2307-3322.2022.73.55 (дата звернення: 25.03.2024).

- проводити судово-ветеринарне дослідження лише тих об'єктів, які є матеріальними носіями інформації в межах предмета СВЕ або комплексної експертизи;
- розробити методики судово-ветеринарного дослідження об'єктів з метою розв'язання типових експертних завдань;
- відокремити СВЕ від судових експертиз суміжних класів або видів, зокрема судово-біологічної, судової молекулярно-генетичної тощо;
- інтегрувати спеціальні ветеринарні знання для проведення комплексних судових експертиз;
- організувати ефективне проведення СВЕ у спеціалізованій експертній установі, зокрема в ННЦ ІСЕ.

2) *Об'єкти СВЕ*. Поняття «об'єкт експертизи» є одним із фундаментальних елементів судової експертології. У зв'язку з цим уперше сформульовано в авторській редакції дефініцію поняття «об'єкти судово-ветеринарного дослідження»⁹⁴⁹, наведено класифікацію та характеристику об'єктів, доведено, що всі об'єкти СВЕ є джерелом відомостей, за допомогою яких судовий експерт з'ясовує факти й обставини, що складають предмет СВЕ.

Праксеологічні переваги визначення поняття «об'єкт» для СВЕ:

- сутність об'єкта судово-ветеринарного дослідження відображається в експертних завданнях, які підлягають розв'язанню;
- знання феномену «об'єкт СВЕ» допоможе вдосконалити теоретичні та методологічні засади СВЕ, що сприятиме розв'язанню на практиці багатьох судово-експертних проблем;
- вони є індикатором видової належності експертизи, основою знань про факти і спеціальні ветеринарні знання;
- суб'єкт призначення експертизи має прописувати в постанові (ухвалі) дозвіл про застосування руйнівних методів дослідження (для економії часу та швидкого завершення проведення СВЕ), оскільки судово-ветеринарне дослідження трупів тварин має руйнівний характер.

3) *Методи СВЕ*. На шпальтах наукових джерел обґрунтовано застосування методів судової експертизи в судово-ветеринарних дослідженнях, зокрема діалектичного методу, методу логіки, інших загально-пізнавальних методів, окремих методів (інструментальних та допоміжних технічних), а також спеціальних методів⁹⁵⁰. Сформульовано вимоги до методів судово-ветеринарних досліджень, методи систематизовано залежно від стану збереження об'єктів.

Праксеологічне значення цього питання полягає в тому, що методи й методики СВЕ є інструментарієм для виконання експертних завдань залежно від специфіки предмета й об'єкта. Виокремлено та обґрунтовано положення про

⁹⁴⁹ Яценко І. В. Правовий статус та гносеологічна характеристика об'єктів DOI: 10.32353/khrife.2.2023.05 (дата звернення: 01.08.2024).

⁹⁵⁰ Яценко І., Сімакова-Єфремян Е., Дереча Л. Методи судової експертизи та їх застосування DOI: 10.32353/khrife.2.2021.04 (дата звернення: 01.08.2024).

те, що функції спеціальних методів СВЕ виконують методики судово-ветеринарної клінічної діагностики хвороб тварин і методики судово-ветеринарної патоморфологічної діагностики.

4) *Принципи СВЕ*. Сформульовано й обґрунтовано концептуальні положення реалізації принципів судово-експертної діяльності в судово-ветеринарних дослідженнях, зважаючи на специфіку предмета й особливостей об'єкта дослідження, а також запропоновано шляхи їх реалізації⁹⁵¹.

Ефективність впливу принципів судово-ветеринарної діяльності зумовлена відображенням її об'єктивної основи, визначенням найістотніших характеристик, що сприятимуть виявленню оптимальних шляхів її реалізації у СВЕ. Крім того, порушення принципів СВЕ призводить до порушення всієї системи принципів (загальноправових та спеціальних), а також порушення встановлених законодавством форм здійснення експертних процедур, визнання висновку експерта необґрунтованим, упередженим, неправдивим, а також недопустимим як доказ у судочинстві.

5) *Судово-ветеринарні експертні завдання*. Конкретизовано сутність ідентифікаційних, діагностичних та ситуаційних завдань СВЕ⁹⁵². Чітко окреслені експертні завдання судово-ветеринарного дослідження живої підекспертної тварини, трупа тварини, кормів і кормових добавок для тварин на практиці дали змогу:

- виокремити коло питань судово-ветеринарних досліджень, що сприяло визначенню предмета СВЕ, окреслити шляхи їх вирішення та обґрунтовано здійснити судово-ветеринарне оцінювання ознак об'єкта дослідження, а також не вийти за межі компетенції судветексперта;
- сформулювати типові запитання, які водночас є експертними завданнями, що ставлять судовому експертові, а також запропонувати доповнити ними профільні НМР⁹⁵³;
- окреслити коло фактичних даних та обставин, які устанавлюються під час проведення СВЕ або комплексної судової експертизи за допомогою інтеграції спеціальних ветеринарних знань та спеціальних знань інших наук;
- опрацювати методики й методи СВЕ для впровадження нових можливостей розв'язання експертних завдань;
- пропонувати доповнити ч. 2 ст. 242 КПК⁹⁵⁴ п. 7 такого змісту: «7) з'ясування характеру та ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, і/або причини смерті тварини»;

⁹⁵¹ Yatsenko I. Principles of forensic expert activities in Ukraine DOI: 10.32353/acfs.3.2021.0 (дата звернення: 08.07.2024).

⁹⁵² Яценко І. В. Завдання судово-ветеринарної експертизи DOI: 10.5281/zenodo.7319900 (дата звернення: 08.07.2024).

⁹⁵³ Науково-методичні рекомендації з питань підготовки і призначення судових експертиз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

⁹⁵⁴ Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

- підвищити ефективність проведення СВЕ в державних спеціалізованих експертних установах;
- окреслити дієві напрями розширення кола об'єктів судово-ветеринарно-дослідження й запитань, що ставлять на вирішення судветексперта.

б) *Інтеграція спеціальних ветеринарних знань у комплексні судово-експертні дослідження.* Обґрунтовано доктринальні засади інтеграції спеціальних ветеринарних знань у комплексні судово-експертні дослідження: ветеринарно-біологічні; медично-ветеринарні; ветеринарно-молекулярно-генетичні; ветеринарно-балістичні; ветеринарно-транспортно-трасологічні; ветеринарно-екологічні; ветеринарно-електротехнічні; ветеринарно-пожежно-технічні; мистецтвознавчо-ветеринарно-лінгвістично-психологічні, ветеринарно-товарознавчі, ветеринарні та з дослідження сильнодіючих і отруйних речовин; ветеринарно-ґрунтознавчі та з дослідження наявності шкідливих речовин у довкіллі ⁹⁵⁵.

Праксеологічне значення цього питання полягає в тому, що вперше для практики запропоновано теоретичні, методологічні та організаційно-правові положення зазначених вище комплексних судових експертиз, у які інтегровано спеціальні ветеринарні знання. Це дасть змогу створити нові експертні методики, що значно підвищить ефективність проведення судових експертиз та їх результативність.

7) *Етапи та стадії судово-ветеринарного дослідження.* Виокремлення нами стадій СВД живих тварин і трупів тварин (підготовчої, аналітичної, порівняльної та синтезуючої) та окреслення функцій цих стадій ⁹⁵⁶ з праксеологічних позицій сприяє:

- моніторингу процесів пізнання судветекспертом об'єкта дослідження (локалізації та характеру травм, ступеня тяжкості тілесних ушкоджень тварини тощо);
- формулюванню судово-ветеринарного діагнозу, узагальненню результатів дослідження, оцінюванню експертних результатів і заключних висновків;
- ефективності розв'язання проміжних експертних завдань;
- результативності оцінювання надійності й інформативності здобутих результатів СВД об'єкта;
- верифікуванню висновку експерта під час його дослідження і/або перевірки.

8) *Внутрішнє переконання судветексперта.* Праксеологічне значення авторської дефініції поняття «внутрішнє переконання судово-ветеринарного експерта» полягає в тому, що воно дає змогу визначити сутність цього поняття, окреслити його функції та значення.

⁹⁵⁵ Яценко І. В. Доктринальні засади інтеграції спеціальних ветеринарних знань у комплексні судово-експертні дослідження: проблеми та шляхи їх вирішення. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. .(2023.). № 6. С. 646—670. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.06.114 (дата звернення: 08.07.2024).

⁹⁵⁶ Яценко І. В. Гносеологічна характеристика та процесуальне значення етапів і стадій підготовки матеріалів для призначення і проведення судово-ветеринарної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 1(30). С. 70—111. DOI: 10.32353/khrife.1.2023.05 (дата звернення: 08.07.2024).

перта» (а також окреслення його структури, деталізації гносеологічних, психологічних, етичних і юридичних аспектів, виокремлення ознак і суб'єктивних та об'єктивних чинників його формування):

- впливає на переконаність в отриманих результатах (як стан упевненості в правильності проведених досліджень);
- окреслює напрями реалізації цього феномена в СВД (когнітивний, інтерпретаційний, оцінно-мотиваційний, комунікаційний, рефлексивний);
- виявляє механізм формулювання судветекспертом заключних висновків;
- обґрунтовує категоричну впевненість у готовності діяти відповідно до своїх висновків.

9) *Експертна ініціатива під час проведення СВЕ*. Запропоновано теоретико-праксеологічне обґрунтування форм і напрямів реалізації експертної ініціативи під час проведення СВЕ; уперше сформульовано авторську дефініцію поняття «ініціатива експерта».

Праксеологічне значення феномену експертної ініціативи полягає в такому:

- його реалізують у формі *клопотання* (про надання додаткових матеріалів, об'єкта дослідження, дозволу на повне або часткове знищення об'єкта під час його дослідження, можливості участі судветексперта в судовому засіданні в режимі відеоконференції, безперешкодного доступу до об'єкта дослідження тощо), *дії*, *пропозиції* (не лише в кримінальному провадженні, а й в інших видах судочинства і навіть поза його межами) та *трактування на власний розсуд* додаткових фактів, виявлених під час СВД, які потрібні для з'ясування істини;

- реалізація судовим експертом права на ініціативу розширює можливості СВД і зміцнює доказову силу висновку експерта;

- сприяє розробленню нових і вдосконаленню наявних методик, започаткуванню перспективних напрямів наукових досліджень у сфері СВЕ.

10) *Структура висновку експерта та його оцінювання*.

Праксеологічне значення структурування висновку судветексперта:

- уперше обґрунтовано *особливості* змісту вступної, дослідницької та заключної частин висновку судветексперта за результатами проведеної СВЕ з урахуванням предмета й об'єкта дослідження та виконаних експертних завдань;

- уперше запропоновано алгоритм опису результатів дослідження тварини за системним принципом будови організму; зазначення в дослідницькій частині висновку експерта дослідження та аналізування окремих ветеринарних документів, що містяться в матеріалах кримінального провадження (справи) і стосуються предмета доказування;

- оптимізація роботи судветексперта на етапі укладання висновку полягає в застосуванні авторського підходу до змісту окремих частин висновку за результатами проведеної СВЕ з урахуванням особливостей предмета, завдань, об'єкта та методів дослідження;

- унаочнення та обґрунтування у висновку експерта результатів СВД ілюстративним матеріалом (таким як судова фотографія; загальний вигляд па-

кування; зображення трупа тварини або живої тварини, корму для тварин, біологічних об'єктів тваринного походження; гістотопограми, рентгенограми, ультрасонограми, спектрограми; зображення, отримані за результатами комп'ютерної або магніторезонансної томографії; складання фототаблиць з ілюстративним матеріалом як додатку до висновку експерта тощо);

- розроблений автором цього дослідження алгоритм перевірки й оцінювання висновку експерта слідчим, прокурором, захисником, слідчим суддею, судом сприятиме ухваленню справедливих процесуальних рішень у судочинстві.

Іноземні науковці акцентують увагу на таких праксеологічних аспектах СВЕ: стан судово-ветеринарної патології в Європі (R. Munro et al.⁹⁵⁷), зокрема у Великій Британії (S. Newbery⁹⁵⁸); процесуальний статус судветексперта (J. Cooper et al.⁹⁵⁹); висновок судово-ветеринарного експерта як доказ у судочинстві (R. Munro et al.⁹⁶⁰; S. McDonough et al.⁹⁶¹); участь ветеринарних фахівців у судочинстві (R. Wessum⁹⁶²); показання судово-ветеринарного експерта в суді (R. Frederickson et al.⁹⁶³); загальні тенденції розвитку судово-медичної та СВЕ (M. Pollanen et al.⁹⁶⁴). Публікації щодо предмета, об'єкта, методів, експертних завдань СВЕ на шпальтах зарубіжних наукових журналів, на відміну від українських, відсутні.

3. Практикологічні засади для розвитку методології СВЕ

Зв'язок СВЕ з праксеологією виявляється в тому, що основним завданням СВЕ як прикладної науки є оптимізація судово-ветеринарної діяльності.

У межах загальної теорії судової експертизи праксеологічний підхід є одним з елементів методологічного апарату та ілюстрацією практичної спрямо-

⁹⁵⁷ Munro R., Ressel L., Gröne A., Hetzel U., Jensen H. E., Paciello O., Kipar A. *European Forensic Veterinary Pathology* ... DOI: 10.1016/j.jcpa.2020.08.003 (дата звернення: 01.02.2024).

⁹⁵⁸ Newbery S. G., Cooke S. W., Martineau H. M. A Perspective on Veterinary Forensic Pathology ... DOI: 10.1177/0300985816654527 (дата звернення: 09.06.2024).

⁹⁵⁹ Cooper J. E., Cooper M. *Veterinary involvement in forensic medicine* ... DOI: 10.1002/vetr.1004 (дата звернення: 15.03.2024).

⁹⁶⁰ Munro R. *Viewpoint: Integrity and Limitations* ... DOI: 10.1016/j.jcpa.2022.10.003 (дата звернення: 08.07.2024).

⁹⁶¹ McDonough S. P., McEwen B. J. *Veterinary Forensic Pathology: The Search for Truth. Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 875—877. DOI: 10.1177/0300985816647450 (дата звернення: 08.07.2024).

⁹⁶² Wessum R. *The Animal Health and Welfare Law: the veterinary statement as evidence and the role of veterinarians in legal procedures. Tijdschrift voor Diergeneeskunde*. 2001. Vol. 126. Is. 5. Pp. 130—132. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/11256323/> (дата звернення: 08.07.2024).

⁹⁶³ Frederickson R. *Demystifying the Courtroom: Everything the Veterinary Pathologist Needs to Know About Testifying in an Animal Cruelty Case. Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 888—893. DOI: 10.1177/0300985816647439 (дата звернення: 08.07.2024).

⁹⁶⁴ Pollanen M. S. *The Rise of Forensic Pathology in Human Medicine: Lessons for Veterinary Forensic Pathology. Vet. Pathol*. 2016. Vol. 53(5). Pp. 878—879. DOI: 10.1177/0300985816653171 (дата звернення: 08.07.2024).

ваності СВЕ, оскільки, на думку М. Щербаковського⁹⁶⁵, «він орієнтує теорію судових експертиз на розв'язання її завдань як практичної науки».

Експертні методики та рекомендації, що ґрунтуються на принципах праксеології (цілеспрямованість, спланованість, підготовленість, ситуаційна обумовленість, технологічність, обґрунтованість тощо), дають змогу застосовувати теоретично обумовлені закономірності для складання алгоритмів розв'язання експертних завдань у типових експертних ситуаціях⁹⁶⁶.

Праксеологічні засади методології СВЕ реалізовано шляхом розроблення експертних методик і методрекомендацій за трьома напрямками: 1) щодо живих тварин; 2) щодо трупів тварин; 3) щодо визначення дефектів ветдопомоги й ветсанзаходів.

Експертні методики та методичні рекомендації щодо живих підекспертних тварин стосуються тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини; судово-ветеринарному дослідженню живих підекспертних тварин; судово-ветеринарному вченню про каліцтво тварин.

1) *Тяжкість шкоди, заподіяної здоров'ю тварини.* Уперше у світовій практиці вченими Харківської НСВШ започатковане вчення про теоретико-гносеологічну конструкцію феномену ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, та показано шляхи його реалізації в практиці СВЕ. Праксеологія аналізованого питання полягає в тому, що це дасть змогу диференціювати тяжкі, середньої тяжкості та легкого ступеня тілесні ушкодження; а це своєю чергою вплине на вдосконалення національного законодавства щодо жорстокого поводження з тваринами шляхом диференціації покарання за злочин залежно від ступеня тілесних ушкоджень, що й буде реалізацією принципу справедливості.

За результатами наукових теоретичних та практичних досліджень підготовлено Правила⁹⁶⁷, які додано до Переліку науково-технічної та довідкової літератури, що застосовують під час проведення судової ветеринарної експертизи.

2) *Судово-ветеринарне дослідження живих тварин.* Ученими Харківської НСВШ розроблена нова «Методика судово-ветеринарного дослідження живої підекспертної тварини». У ній обґрунтовано алгоритми клінічного судово-ветеринарного дослідження ссавців та птиці, а також виокремлено питання складання висновку експерта за результатами проведеної СВЕ живих тварин.

Праксеологічне значення цього методологічного напрямку: вибудовані алгоритми судово-ветеринарного дослідження живих тварин допоможуть опти-

⁹⁶⁵ Щербаковський М. Г. Методологія дослідження феномена судових експертиз ... URL: <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/issue/view/42> (дата звернення: 01.02.2024).

⁹⁶⁶ Шевчук В. М. Концептуальні основи формування окремих криміналістичних методик (проблеми визначення поняття та ознак) / В. М. Шевчук. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. Вип. 86 / редкол.: Г. І. Чанишева (голов. ред.) та ін. Одеса : Гельветика, 2020. С. 246-258. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14011> (дата звернення: 20.01.2021).

⁹⁶⁷ Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди ...

мізувати процеси постановлення судово-ветеринарного діагнозу та визначення причини розладу здоров'я тварин.

3) *Судово-ветеринарне вчення про каліцтво тварин*. Ученими Харківської НСВШ уперше у світовій практиці започатковане судово-ветеринарне вчення про каліцтво тварин, у межах якого:

- сформульовано дефініцію «каліцтво тварин»;
- виокремлено ознаки каліцтва та розроблено й обґрунтовано його класифікацію за дев'ятьма критеріями;
- наведено характеристику окремих різновидів каліцтва;
- окреслено анатомічні дефекти та стани підекспертної тварини залежно від ступеня обмеження її життєдіяльності (1—3-й ступені);
- виокремлено, систематизовано й обґрунтовано етапи організації й проведення СВЕ тварин, що зазнали тілесних ушкоджень, наслідком яких стало їхнє каліцтво;
- узагальнено практику СВЕ живих тварин із ознаками каліцтва.

Нині впроваджено в судово-ветеринарну практику Методику⁹⁶⁸, що дасть судветекспертові змогу визначити каліцтво тварини, а правоохоронним органам або суду правильно кваліфікувати злочин «жорстоке поводження з тваринами».

4) *Огляд трупа тварини на місці події*. Теоретичне та прикладне значення праксеологічного підходу до процесу огляду трупа тварини на місці події полягає в такому:

- сформульовано основні положення застосування спеціальних ветеринарних знань під час огляду трупа тварини на місці події за участю фахівця в галузі ветеринарної медицини;
- складено перелік найчастіших випадків залучення фахівця ветмедицини до такого огляду;
- обґрунтовано завдання фахівця ветмедицини й наведено алгоритм його дій під час такого огляду, що дає змогу об'єктивно визначити причину смерті після повного СВДосл трупа тварини в секційній залі;
- запропоновано доповнити КК⁹⁶⁹ ст. 238-1 «Огляд трупа тварини».

5) *Судово-ветеринарне дослідження трупів тварин*. Під час кваліфікування правопорушень проти життя тварин слід зважати на висновок судветексперта про характер і ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, причину смерті, а також причиново-наслідковий зв'язок між виявленими ушкодженнями і смертю тварини. У цій царині вже існує добірка прикладних наукових досягнень, що позитивно впливають на ефективність призначення та проведення СВЕ:

- сформовано порядок СВДосл трупів ссавців і птиці в секційній залі;

⁹⁶⁸ Методика судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва

⁹⁶⁹ Кримінальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

- розроблено й апробовано цитоморфологічні методики для визначення давності настання смерті котів і собак у ранньому постмортальному періоді;
- запропоновано алгоритми призначення та проведення СВЕ в разі отруєння тварин;
- виокремлено аспекти танатогенезу окремих видів і підвидів насильницької смерті та різних станів трупів тварин;
- сформульовано танатоспецифічні ознаки і патоморфогенез окремих нозологій;
- деталізовано танатоспецифічні особливості постановки судово-ветеринарного діагнозу в разі смерті собак і котів унаслідок гіпоксемії та розладів гемодинаміки;
- наведено послідовність укладання ветеринарних документів про смерть тварини.

Нині в судово-ветеринарну практику впроваджено «Методику судово-ветеринарної експертизи трупів тварин»⁹⁷⁰. «Методика судово-ветеринарної експертизи трупів тварин за їх різних станів та виду смерті» перебуває на стадії та впровадження в судово-ветеринарну практику.

Розроблено методичні рекомендації «Правила судово-ветеринарної експертизи трупів тварин»⁹⁷¹, «Порядок вилучення об'єктів судово-ветеринарної експертизи з трупа тварини для лабораторних досліджень»⁹⁷², які є регуляторними елементами танатологічних процедур.

б) Судово-ветеринарне визначення дефектів надання ВД та дефектів ВСЗ. Уперше у світовій практиці запропоновано гносеологічну конструкцію феноменів дефекту надання ВД та дефекту організації ветсанзаходів в аспекті СВЕ та розроблено авторську методику⁹⁷³.

Праксеологічне значення розробленої методики: вона дасть змогу судвет-експертам виявляти ознаки порушення ветправил працівниками ветмедицини через неналежне виконання ними своїх професійних обов'язків, що спричинили негативні наслідки для життя і здоров'я тварин, визначати причини їх виникнення, а правоохоронним органам і/або судові — з'ясовувати об'єктивний і суб'єктивний аспекти правопорушення.

Окрім того, запропоновано доповнити до розділу IX «Судово-ветеринарна експертиза» профільних НМР типовими питаннями щодо дефектів ВД.

⁹⁷⁰ Методика судово-ветеринарної експертизи трупів тварин / І. В. Яценко, О. І. Парилівський, Р. Г. Казанцев. Харків, 2022. 336 с.

⁹⁷¹ Правила судово-ветеринарної експертизи трупів тварин : метод. рек. / І. В. Яценко, О. І. Парилівський, Р. Г. Казанцев. Харків, 2022. 41 с.

⁹⁷² Порядок вилучення об'єктів судово-ветеринарної експертизи з трупа тварини для лабораторних досліджень : метод. рек. / І. В. Яценко, О. І. Парилівський, Р. Г. Казанцев. Харків, 2021. 51 с.

⁹⁷³ Яценко І. Методика проведення судово-ветеринарної експертизи з метою визначення дефектів ветеринарної допомоги. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 4 (33). С. 57—86. DOI: 10.32353/khrife.4.2023.05 (дата звернення: 08.07.2024).

7) *Можливості СВЕ як нового виду судових експертиз*. Продемонстровано й проаналізовано можливості СВЕ як нового виду судових експертиз у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку з екоцидом (ст. 401 КК)⁹⁷⁴, незаконним полюванням (ст. 248 КК)⁹⁷⁵, жорстоким поводженням із тваринами (ст. 299 КК)⁹⁷⁶, масовою загибеллю бджіл, масовим мором тваринних гідробіонтів. Закцентовано увагу на особливостях предмета, об'єкта, експертних завдань, суб'єкта, алгоритмів судово-ветеринарних досліджень за зазначених вище експертних ситуацій.

Важливим також є унаочнення значення СВЕ для забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної веденням загарбницької війни російською федерацією проти України.

8) *Укладання процесуальних документів*. Виокремлено особливості укладання окремих процесуальних документів щодо призначення СВЕ, зокрема постанови слідчого або прокурора. Запропоновано авторську добірку питань, внесену як доповнення до профільних НМР для їх практичного користування правоохоронними органами.

Праксеологічне значення: запропоновано доповнити ч. 2 ст. 242 КПК⁹⁷⁷ п. 7 такого змісту:

«7) визначення причини смерті тварини та характеру тяжкості шкоди, заподіяних здоров'ю тварини»;

Окрім напрацювань учених Харківської НСВШ, на ефективність судово-ветеринарної діяльності вплинули наукові доробки інших учених: Київської НСВШ (Національний університет біоресурсів і природокористування України) — судово-ветеринарна танатологія (професор В. Борисевич)⁹⁷⁸, питання визначення давності настання смерті kota свійського (Я. Сердюков та Д. Шкундя)⁹⁷⁹; професор М. Скрипка (Одеський державний аграрний університет) активно розвиває новий напрям в судово-ветеринарній експертизі — патоморфогенетичне обґрунтування окремих патернів трупів тварин з ознаками насильницької смерті⁹⁸⁰; сфера наукових інтересів учених Львівської судово-ветеринарної школи (професор М. Жила, професор Г. Коцюмбас, доцент В. Лемішевський) —

⁹⁷⁴ Кримінальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

⁹⁷⁵ Там само.

⁹⁷⁶ Там само.

⁹⁷⁷ Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

⁹⁷⁸ Borysevich B., Kruchynenko O., Peredera O. Forensic veterinary examination of dog and cat corpses in cases of strangulation by hands. *Scientific Progress & Innovations*. 2024. Vol. 27 (2). Pp. 90—94. DOI: 10.31210/spi2024.27.02.15 (дата звернення: 15.07.2024).

⁹⁷⁹ Shkundia S., Serdioucov Ja. Determination of the time of death of a domestic cat by measuring the area of a wet spot. *Ukrainian Journal of Veterinary Sciences*. 2024. Vol. 15(1). Pp. 22—138. DOI: 10.31548/veterinary1.2024.122 (дата звернення: 08.07.2024).

⁹⁸⁰ Скрипка М., Бойко Ю., Запека І., Головань К. Практика судово-ветеринарної експертизи щодо психоемоційного стресу DOI: 10.37000/abbsl.2023.106.02 (дата звернення: 08.07.2024).

СВЕ трупів тварин за отруєнь, а також визначення видової належності окремих об'єктів тваринного походження, зокрема волосся, шкіри⁹⁸¹. Окреслені наукові здобутки вчених судово-ветеринарних експертів України впроваджено в експертну практику.

Окремі питання судово-ветеринарної експертизи є доволі проблемними і в зарубіжних наукових школах. Проте вчені також сприяли становленню та розвитку сучасної методології СВЕ: поміж них приділили увагу питанням судово-ветеринарної танатології — С. Wolf et al., A. Hioki et al., R. Touroo et al.⁹⁸²; судово-ветеринарному визначенню утоплення тварин — F. Allam et al. та Н. Mizukami et al.⁹⁸³; раптової смерті — E. Huenerfauth et al.⁹⁸⁴; особливостям судово-ветеринарного дослідження ексгумованих — С. Takenaka⁹⁸⁵ та скелетованих трупів тварин — Р. Nation⁹⁸⁶; визначенню давності настання смерті тварин — К. Panasiuk-Flak⁹⁸⁷; судово-ветеринарній токсикології — А. Bertero

⁹⁸¹ Коцюмбас Г. І., Данкович Р. С., Врецьона Н. П. Патоморфологія та діагностика отруєння собак ізоніазидом. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького. Серія: Ветеринарні науки*. 2018. Т. 20. № 83. С. 108—114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlnvumbvn_2018_20_83_23 (дата звернення: 08.07.2024) ; Лемішевський В. М. Судово-ветеринарна експертиза трупа собаки із ознаками насильницької смерті: огляд випадку. *Сучасні методи діагностики, лікування та профілактика у ветеринарній медицині* : тези доп. II Конф., присвяч. 140-річ. відкрит. навч. закл. «Цісар-королів. вет. шк. та шк. підковув. коней разом із клінік-стаціонар. для тварин у Львові» (Львів, 18—19.11.2021). Львів, 2021. С. 98—99. URL: <https://nvlvet.com.ua/index.php/conference/issue/view/215/2021-pdf> (дата звернення: 08.07.2024).

⁹⁸² Wolf C., Gerst K., Gerst S., Priemer G. Post-mortem clinical pathology in cattle ... DOI: 10.1055/a-1593-6948 (дата звернення: 01.02.2024) ; Hioki A., Inaba R. Occupational Fatalities Due to Mammal-Related Accidents in Japan, 2000-2019. *Wilderness Environ Med*. 2021. Vol. 32(1). Pp. 19—26. DOI:10.1016/j.wem.2020.09.010 (дата звернення: 08.07.2024) ; Touroo R., Fitch A. Identification, Collection and Preservation ... DOI: 10.1177/0300985816641175 (дата звернення: 20.02.2024).

⁹⁸³ Allam F. A. F. A., D. M. Ali, Ali S. F. E.-S. Drowning versus postmortem submersion: Biochemical and histopathological examination and estimation of postmortem intervals (an experimental study). *Leg. Med. (Tokyo)*. 2022. Vol. 59. DOI: 10.1016/j.legalmed.2022.102138 (дата звернення: 08.07.2024) ; Mizukami H., Hathway B., Procopio B. N. Aquatic Decomposition of Mammalian Corpses: A Forensic Proteomic Approach. *J. Proteome Res*. 2020. Vol. 19(5). Pp. 2122—2135. DOI: 10.1021/acs.jproteome.0c00060 (дата звернення: 08.07.2024).

⁹⁸⁴ Huenerfauth E., Nessler J., Erath J., Tipold A. Probable Sudden Unexpected Death in Dogs With Epilepsy (pSUDED). *Front. Vet. Sci*. 2021. Vol. 27(8). DOI: 10.3389/fvets.2021.600307 (дата звернення: 08.07.2024).

⁹⁸⁵ Takenaka C. S., de Souza C. N. A., Momo C. Case studies and technical aspects of the forensic necropsy of exhumed companion animals. *Forensic Sci. Int*. 2023. Vol. 345. DOI: 10.1016/j.forsciint.2023.111624 (дата звернення: 08.07.2024).

⁹⁸⁶ Nation P. N., St. Clair C. C. A Forensic Pathology Investigation of Dismembered ... DOI: 10.1177/0300985819827968 (дата звернення: 01.02.2024).

⁹⁸⁷ Panasiuk-Flak K., Grela M., Listos P. Determination of the time of death of dogs using atropine and pilocarpine in the early post-mortem period – an assessment of the usefulness of the method. *Medycyna weterynaryjna-veterinary medicine-science and practice*. 2021. Vol. 77(7). Pp. 349—352. DOI 10.21521/mw.6546 (дата звернення: 08.07.2024).

et al.⁹⁸⁸, R. Gordon et al.⁹⁸⁹; судово-ветеринарній травматології, зокрема, за вогнепальних поранень — M. Grela et al.⁹⁹⁰; кататравмі — S. Lefman et al.⁹⁹¹; електротравмі — C. Schulze et al.⁹⁹²; гіпертермічному ушкодженню — R. Vinaik, M. King⁹⁹³; ушкодженню твердими предметами — L. Ressel et al.; D. Gottlieb et al.⁹⁹⁴; травмі гострими предметами — T. Murase⁹⁹⁵; кусаним ранам — S. Klainbart et al.⁹⁹⁶; ушкодженню опорно-рухового апарату — K. Spargo et al.⁹⁹⁷, спинного мозку — Y. Shirota et al.⁹⁹⁸; автомобільній травмі — B. Lyons et al.; C. Mohanty et al.⁹⁹⁹; асфіксії — B. Borysevich et al.¹⁰⁰⁰; дефектам ВД — R. Low

- ⁹⁸⁸ Bertero A., Fossati P., Caloni F. Indoor poisoning of companion animals by chemicals. *Sci. Total Environ.* 2020. Vol. 1(733). DOI: 10.1016/j.scitotenv.2020.139366 (дата звернення: 08.07.2024).
- ⁹⁸⁹ Gordon R. J., Hungerford N. L., Laycock B., Fletcher M. T. A review on Pimelea poisoning of livestock. *Toxicol.* 2020. Vol. 30(186). Pp. 46—57. DOI: 10.1016/j.toxicol.2020.07.023 (дата звернення: 08.07.2024).
- ⁹⁹⁰ Grela M., Panasiuk-Flak K., Listos P., Gryzinska M., Buszewicz G., Chagowski W., Teresinski G. Postmortem analysis of gunshot wounds DOI: 10.1177/0025802420971176 (дата звернення: 01.02.2024).
- ⁹⁹¹ Lefman S., Prittie J. E. High-rise syndrome DOI: 10.1111/vec.13206 (дата звернення: 24.06.2024).
- ⁹⁹² Schulze C., Peters M., Baumgärtner W., Wohlsein P. Electrical Injuries in Animals: Causes, Pathogenesis, and Morphological Findings. *Vet. Pathol.* 2016. Vol. 53(5). DOI: 10.1177/0300985816643371 (дата звернення: 08.07.2024).
- ⁹⁹³ Vinaik R., Aijaz A., Jeschke M. G. Small animal models of thermal injury. *Methods Cell Biol.* 2022. Vol. 168. Pp. 161—189. DOI: 10.1016/bs.mcb.2021.12.014 (дата звернення: 08.07.2024); King M. A., Alzahrani J. M., Clanton T. L., Laitano O. A Preclinical Model of Exertional Heat Stroke in Mice. *J. Vis. Exp.* 2021. Vol. 1. Is. 173. DOI: 10.3791/62738 (дата звернення: 01.02.2024).
- ⁹⁹⁴ Ressel L., Hetzel U., Ricci E. Blunt Force Trauma DOI: 10.1177/0300985816653988 (дата звернення: 20.02.2024); Gottlieb D. L., Prittie J., Buriko Y., Lamb K. E. Evaluation of acute traumatic coagulopathy DOI: 10.1111/vec.12525 (дата звернення: 01.02.2024).
- ⁹⁹⁵ Murase T., Shinba Y., Mitsuma M., Abe Y., Yamashita H., Ikematsu K. Wound age estimation DOI: 10.1016/j.jlegalmed.2022.102128 (дата звернення: 01.02.2024).
- ⁹⁹⁶ Klainbart S., Shipov A., Madhala O., Oron L. D., Weingram T., Segev G., Kelmer E. Dog bite wounds in cats DOI: 10.1177/1098612X211010735 (дата звернення: 24.06.2024).
- ⁹⁹⁷ Spargo K. E., Rubio-Martinez L. M., Wheeler D. P., Fletcher L., Carstens A. Catastrophic musculoskeletal injuries in Thoroughbred racehorses on racetracks in Gauteng, South Africa. *J. S. Afr. Vet. Assoc.* 2019. Vol. 90. DOI: 10.4102/jsava.v90i0.1640 (дата звернення: 08.07.2024).
- ⁹⁹⁸ Shirota Y., Otani T., Wasada S., Ito S., Mieda T., Nakamura K. Inner and outer penetrating spinal cord injuries lead to distinct overground walking in mice. *IBRO Neurosci Rep.* 2024. Vol. 16(16). Pp. 345—352. DOI: 10.1016/j.ibneur.2024.02.005 (дата звернення: 08.07.2024).
- ⁹⁹⁹ Lyons B. M., Ateca L. B., Otto C. M. Clinicopathological abnormalities associated with increased animal triage trauma score in cats presenting for vehicular trauma: 75 cases (1998-2009). *J. Vet. Emerg. Crit. Care (San Antonio)*. 2020. Vol. 30(6). Pp. 693—697. DOI: 10.1111/vec.13005 (дата звернення: 08.07.2024); Mohanty C. R., Radhakrishnan R. V., Jain M., Sasmal P. K., Hansda U., Vuppala S. K., Doki S. K. A Study of the Pattern of Injuries Sustained from Road Traffic Accidents Caused by Impact with Stray Animals. *J. Emerg. Trauma Shock.* 2021. Vol. 14(1). Pp. 23—27. DOI: 10.4103/JETS.JETS_29_20 (дата звернення: 08.07.2024)..
- ¹⁰⁰⁰ Borysevich B., Kruchynenko O., Peredera, O. The problem of forensic veterinary examination of small animal corpses in cases of mechanical asphyxia. *Scientific Progress & Innovations.* 2024. Vol. 27(1). Pp. 149—154. DOI: 10.31210/spi2024.27.01.25 (дата звернення: 08.07.2024).

et al.¹⁰⁰¹; безпечності та якості кормів для тварин — С. Wilson-Frank et al.¹⁰⁰²; ідентифікації, збору та збереженню судово-ветеринарних доказів — R. Touroo et al.¹⁰⁰³; установленню каліцтва тварин — J. Aymen et al.¹⁰⁰⁴.

Наукових публікацій щодо стану сформованості у струнку систему СВЕ як науки та галузі практичної діяльності фахівців в іноземних країнах немає. Переважно СВЕ там розвивається при науково-дослідних установах або закладах вищої освіти, а розвиток методології стосується окремих аспектів, що є предметом СВЕ.

Праксеологічне значення застосування методик СВДосл для з'ясування фактичних даних та обставин, що призвели до втрати життя і/або здоров'я тварин, обґрунтовано необхідністю виявити дії правопорушника, які відбилися на об'єктах СВЕ (живих тваринах, трупах тварин) у певних просторових і часових межах.

Отже, СВЕ в судочинстві застосовують з метою:

- установлення ознак правопорушення (травма, каліцтво, смерть тварин);
- з'ясування елементів складу злочину (об'єкт і суб'єкт, об'єктивна і суб'єктивна сторони);
- кваліфікування правопорушень (травма, убивство, жорстоке поводження, порушення ветеринарних правил та ін.)¹⁰⁰⁵;
- відмежування злочинів від адміністративних проступків (за КК¹⁰⁰⁶ або КУпАП¹⁰⁰⁷).

4. Учення про феномен судветексперта

Не менш важливий напрям наукових досліджень, який розробляють у Харківській НСВШ,— вчення про судветексперта як суб'єкта судово-експертної діяльності у контексті новітнього законодавства України. Уперше нами:

- запропоновано розширену авторську дефініцію поняття «судветексперт», розкрито спеціальні та процесуальні критерії правового статусу судветексперта; узагальнено його процесуальний статус, доповнено коло прав, обов'язків, заборон та обмежень¹⁰⁰⁸;

¹⁰⁰¹ Low R., Wu A. W. Veterinary healthcare needs to talk more about error DOI: 10.1111/jvim.16554 (дата звернення: 01.08.2024).

¹⁰⁰² Wilson-Frank C. R., Hooser S. B.. Investigative Diagnostic Toxicology and the Role of the Veterinarian in Pet Food-Related Outbreaks: An Update. *Vet. Clin. North. Am. Small. Anim. Pract.* 2018. Vol. 48(6). Pp. 909—915. DOI: 10.1016/j.cvsm.2018.07.001 (дата звернення: 08.07.2024).

¹⁰⁰³ Touroo R., Fitch A. Identification, Collection and Preservation DOI: 10.1177/0300985816641175 (дата звернення: 20.02.2024).

¹⁰⁰⁴ Aymen J., Fitzgerald G., Lair S., Vergneau-Grosset C. Outcomes of Birds of Prey DOI: 10.1647/20-00085 (дата звернення: 24.06.2024).

¹⁰⁰⁵ Кримінальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

¹⁰⁰⁶ Там само.

¹⁰⁰⁷ Кодекс України про адміністративні правопорушення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

¹⁰⁰⁸ Яценко І. Судово-ветеринарний експерт як суб'єкт процесуальних правовідносин і судово-експертної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналіс-*

- досліджено всі види юридичної відповідальності, які можуть застосовуватись до судветексперта за невиконання або неналежне виконання його обов'язків (кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та матеріальну).

Для ефективного застосування правового статусу судветексперта на практиці запропоновано:

- ст. 11—14 Закону України «Про судову експертизу»¹⁰⁰⁹ викласти в авторській редакції;

- замінити ч. 2—7 ст. 69 КПК¹⁰¹⁰ і ч. 3—8 ст. 72 ЦПК¹⁰¹¹, ст. 69 ГПК¹⁰¹² та ст. 68 КАС¹⁰¹³ частинами 2 і 3 такого змісту: *«Під час здійснення професійної діяльності судовий експерт має процесуальні права, виконує обов'язки, дотримується заборон та обмежень, а також несе юридичну відповідальність, передбачену Законом України “Про судову експертизу”»*.

Результати опрацювання фахівцями ХНСВШ проблем забезпечення СВД висококваліфікованими фахівцями для ДСЕУ України:

- аргументовано зміст навчальної компоненти «Судова ветеринарна медицина» в аспекті професійного формування лікарів ветмедицини, а також розкрито її значення для підготовки професійних судветекспертів¹⁰¹⁴;

- сформульовано наріжні принципи професійної підготовки судветекспертів;

- розроблено програми професійної підготовки судових експертів за спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження»;

- розглянуто питання щодо атестації судветекспертів;

- запропоновано доповнити розділ IV Положення про ЦЕКК при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затверджене наказом Мін'юсту України 03.03.2015 № 301/5, новими пунктами, зокрема щодо прав та обов'язків здобувача кваліфікації судового експерта під час атестації; рекомендовано технологію проведення кваліфікаційного іспиту в усній та тестовій формах;

- рекомендовано технологію проведення кваліфікаційного іспиту в усній та письмовій (тест) формах.

Усі зазначені напрацювання нині активно застосовують у ННЦ ICE.

тики. 2022. Вип. 3(28). С. 64—97. DOI: 10.32353/khrife.3.2022.05 (дата звернення: 08.07.2024).

¹⁰⁰⁹ Про судову експертизу ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

¹⁰¹⁰ Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

¹⁰¹¹ Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

¹⁰¹² Господарський процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

¹⁰¹³ Кодекс адміністративного судочинства ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

¹⁰¹⁴ Яценко І. В. Концептуальні засади професійної підготовки судово-ветеринарних експертів ... DOI: 10.33994/kndise.2023.68.71 (дата звернення: 08.07.2024).

Ученими Харківської НСВШ підготовлені й опубліковані 6 монографій, отримано 55 патентів на корисну модель, 12 свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір. Також видано навчальні посібники: «Основи судової ветеринарії» (у співавторстві з ученими Одеського ДАУ), «Практика судово-ветеринарної експертизи», «Організаційні та процесуальні основи судово-ветеринарної експертизи в Україні», «Судово-ветеринарна експертиза пошкоджень, що виникають внаслідок дії на організм тварин патогенних фізичних чинників», «Судово-ветеринарна експертиза у випадках асфіксії», «Судово-ветеринарна танатологія», «Основи судово-ветеринарної експертизи трупів та живих тварин».

Набуло подальшого розвитку питання щодо методології створення й застосування комп'ютерних технологій під час проведення СВЕ, зокрема, розроблено такі комп'ютерні програми: «*Osteo*» і «*Discriminant*» (для встановлення видової належності кісток скелета свійських і промислових дрібних ссавців); «*Manus Vacca*» (для визначення віку великої рогатої худоби за анатомічними характеристикам кісток нижніх ланок грудних кінцівок); «*Pes vacce*» (для автоматизації операцій під час визначення віку великої рогатої худоби за анатомічними характеристикам кісток нижніх ланок тазових кінцівок); «*Skull Cattle*» (для визначення віку і статі великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності за черепом); «*SVS*» — «судово-ветеринарна секція» (для автоматизації оформлення результатів судово-ветеринарного розтину трупів тварин).

Наукові та прикладні здобутки у сфері СВЕ втілено в діяльності Бюро судово-ветеринарних досліджень. Практичні послуги правоохоронним органам і судам полягали у проведенні судово-ветеринарних досліджень.

Підбиваючи підсумки, зауважимо: розроблені вченими ХНСВШ методики мають непересічне праксеологічне значення, оскільки сприяють системному та стереотипному експертному підходу до проведення досліджень, отже, мінімізують тенденційність експертного оцінювання, а також здатні передбачувати впливати на дієвість призначення та проведення СВД; збільшують коло експертних завдань для розв'язання СВЕ; є науковою основою для надання обґрунтованого й об'єктивного висновку експерта; розширюють гносеологічні можливості органів досудового розслідування та суду; є підґрунтям для вдосконалення законодавства України щодо юридичної відповідальності за правопорушення проти здоров'я і життя тварин.

Науково-теоретичні та методологічні розробки Харківської НСВШ апробуються та реалізуються на практиці під час проведення СВЕ, кількість їх зростає з року в рік.

5. Удосконалення національного законодавства з СВЕ

Прикладні методологічні напрацювання Харківської НСВШ сприяли вдосконаленню процесуального законодавства України, зокрема й під час розслідування правопорушень, скоєних проти здоров'я і життя тварин: ст. 238¹

«Огляд трупа тварини» КПК, а також ст. 242 КПК «Підстави проведення експертизи»¹⁰¹⁵.

Нами запропоновано внести зміни в ст. 299 КК, виокремивши в ній замість чинних чотирьох десять частин такого змісту:

- ч. 1: публічні заклики до вчинення діянь, які мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, що належать до хребетних, зокрема безпритульними, або публічне демонстрування жорстокого поводження з тваринами, зокрема в засобах масової інформації або інформаційно-телекомунікаційних мережах включно з мережею «Інтернет», або поширення матеріалів, які пропагують жорстоке поводження з тваринами, зокрема в засобах масової інформації або інформаційно-телекомунікаційних мережах включно з мережею «Інтернет», із закликами до вчинення таких діянь;

- ч. 2: нацьковування тварин, що належать до хребетних, зокрема безпритульних, одна на одну або на інших тварин;

- жорстоке поводження з тваринами, що належать до хребетних, зокрема безпритульними, що вчинене умисно та спричинило шкоду здоров'ю легкого (ч. 3), середнього (ч. 4), тяжкого ступеня (ч. 5);

- ч. 6: жорстоке поводження з тваринами, що виявляється в насильницьких діях щодо тварин, спрямованих на задоволення статевої пристрасті;

- ч. 7: жорстоке поводження з тваринами, що призвело до каліцтва тварин;

- ч. 8: жорстоке поводження з тваринами, що призвело до смерті тварин;

- ч. 9: жорстоке поводження з тваринами у присутності неповнолітнього;

- ч. 10: жорстоке поводження з тваринами, учинене групою осіб, або групою осіб за попередньою змовою, або організованою групою, або щодо двох і більше тварин, або повторно, або вчинене в особливо жорстокий активний спосіб.

Запропоновано також виокремити у ст. 89 КУпАП¹⁰¹⁶ п'ять частин (замість чинних чотирьох) такого змісту:

- ч. 1: порушення правил, що виключають жорстокість поводження з хребетними тваринами: залишення їх напризволяще або в небезпеці для життя, порушення гігієнічних умов утримання, годівлі, перевезення, — проте не спричинили тілесних ушкоджень, каліцтва або смерті;

- ч. 2: порушення правил, що виключають жорстокість поводження з хребетними тваринами — знущання над тваринами, що спричинило їх мордування, муки, завдало їм фізичного болю та страждань, проте не спричинило розладу здоров'я, тілесних ушкоджень, каліцтва або смерті;

- ч. 3: дії, зазначені в ч. 1 і 2, учинені щодо двох і більше хребетних тварин, або групою осіб, або організованою групою;

- ч. 4: порушення правил транспортування тварин;

¹⁰¹⁵ Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

¹⁰¹⁶ Кодекс України про адміністративні правопорушення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

• ч. 5: дії, передбачені ч. 4 цієї статті, учинені особою, яку протягом року піддано адміністративному стягненню за такі самі порушення.

За результатами дослідження процесуального статусу судветексперта запропоновано внести зміни в ЦПК, КПК, ГПК, КАС, а також профільний Закон та Інструкцію № 1 такого змісту: перелік прав, обов'язків і обмежень судового експерта систематизувати та зосередити у профільному Законі, водночас надати відповідним статтям кодексів бланкетного характеру, що відсилають до норм профільного Закону. Така юридична конструкція сприятиме зручності сприйняття та правозастосування цих норм.

6. Перспективні напрями формування теоретичної та методологічної концепції СВЕ

Перспективними напрямками формування теоретичної методологічної концепції СВЕ є розроблення експертних методик щодо: удосконалення предмета СВДосл і розширення кола об'єктів СВЕ; ушкоджень тварин тупими й гострими предметами, кататравми, автомобільної та залізничної травми, вогнепальних і уламкових ушкоджень, гострої асфіксії, дії крайніх температур, баро- й електротравми; порушення умов годівлі, утримання та експлуатації тварин; окремих отруєнь тварин; визначення давності заподіяного ушкодження і/або давності настання смерті тварин; речових доказів тваринного походження; застосування можливостей СВЕ для розв'язання спірних ситуацій у тваринництві як засобу доказування в судочинстві; значення СВЕ в доказуванні шкоди, заподіяної веденням загарбницької війни РФ проти України, що узгоджується із концепцією, сформульованою В. М. Шевчуком¹⁰¹⁷.

4.2. ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДАННЯ УПОВНОВАЖЕНОЮ ОСОБОЮ ПОСТАНОВИ ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Значний обсяг питань щодо теоретичних, організаційно-правових та праксеологічних засад судової експертизи ще потребує розроблення, тлумачення, обґрунтування, апробації, впровадження або вдосконалення. Серед них — укладання процесуальних документів про призначення СВЕ.

Організаційно-правові основи судово-експертної діяльності в Україні досліджували вітчизняні науковці, зокрема О. Ключев¹⁰¹⁸; М. Щербаковський¹⁰¹⁹;

¹⁰¹⁷ Шевчук В. М. Завдання криміналістики в умовах воєнного стану. *Правові виклики сучасності: законодавче реагування на геополітичні й історичні проблеми* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 6 грудня 2022 року). Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. С. 221-223. (дата звернення: 27.09.2023)

¹⁰¹⁸ Ключев О. М. Удосконалення експертного забезпечення правосуддя ... DOI: 10.32353/khrife.1.2019.08 (дата звернення: 01.08.2024).

¹⁰¹⁹ Щербаковський М. Г. Обов'язкове призначення судових експертиз ... URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ea788953-1e47-42c3-810b-d577f75236ba/content> (дата звернення: 20.03.2024).

А. Лозовий, Е. Сімакова-Єфремян¹⁰²⁰; Н. Ткаченко¹⁰²¹; К. Калюга¹⁰²²; Ю. Циганюк¹⁰²³; Є. Макаренко, В. Здор¹⁰²⁴; Т. Павлова, О. Жученко¹⁰²⁵; О. Несімко, В. Бараняк¹⁰²⁶; О. Жеребко¹⁰²⁷; О. Кравченко¹⁰²⁸ та ін. Учені не повністю окреслили проблему, але поставили нові питання, особливо щодо нововведених судових експертиз, зокрема судово-ветеринарної.

Згідно з п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України засади судової експертизи у здійсненні правосуддя визначаються винятково законами України¹⁰²⁹. Це зумовило необхідність виваженого підходу до розроблення та впровадження організаційно-правових засад судово-експертної діяльності загалом і СВЕ зокрема.

Проблеми організації СВЕ потребують розв'язання шляхом виявлення та усунення різноманітних суперечностей, неузгодженостей, прогалин у законодавстві України, а також адаптації окремих питань судової експертології в теорії та практиці СВЕ¹⁰³⁰.

В Україні СВЕ призначають уповноважені особи під час досудового розслідування правопорушень, пов'язаних із жорстоким поводженням із твари-

¹⁰²⁰ Лозовий А. І., Сімакова-Єфремян Є. Б. Проблемні питання призначення та проведення судової експертизи в проєкті нового Кримінального процесуального кодексу України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Вип. 11. С. 195—196.

¹⁰²¹ Ткаченко Н. М. Використання спеціальних знань відповідно до нового Кримінального процесуального кодексу України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0003323-13> (дата звернення: 01.08.2024).

¹⁰²² Калюга К. В. До проблеми призначення судових експертиз в умовах нового процесуального законодавства. *Кримінальний процесуальний кодекс України: перші проблеми та здобутки* : зб. мат-лів кругл. столу (Запоріжжя, 20.11.2013). Запоріжжя, 2013. С. 33—35.

¹⁰²³ Циганюк Ю. В., Кравчук О. В., Крушинський С. А. Процесуальний порядок залучення експерта стороною захисту у кримінальному провадженні. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 2 (22). С. 28—36.

¹⁰²⁴ Макаренко Є. І., Здор В. М. Проблеми призначення судової експертизи ... DOI: 10.32842/2078-3736-2019-3-1-36 (дата звернення: 20.03.2024).

¹⁰²⁵ Павлова Т. О., Жученко О. Д. Призначення судової експертизи в концепції електронного кримінального провадження: теоретичний та практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 390—393. DOI: 10.32782/2524-0374/2020-3/94 (дата звернення: 01.08.2024).

¹⁰²⁶ Несімко О., Бараняк В. Проблемні питання призначення судової експертизи у кримінальному провадженні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2019. Вип. 22. С. 195—198. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/nov/19982/nesimkobaranyak.pdf> (дата звернення: 01.08.2024).

¹⁰²⁷ Жеребко О. І. Судово-експертна діяльність: сутність, принципи ...

¹⁰²⁸ Кравченко О. А. Правові та організаційні проблеми регулювання судово-експертної діяльності. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 233—237.

¹⁰²⁹ Конституція України ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

¹⁰³⁰ Яценко І. В., Дереча Л. М. Можливості судово-ветеринарної експертизи ... DOI: 10.32353/khrife.1.2019.044 (дата звернення: 15.02.2024).

нами (ст. 299 КК¹⁰³¹ та ст. 89 КУпАП¹⁰³²), незаконним полюванням (ст. 248 КК), незаконним зайняттям рибним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК), порушенням вимог до охорони диких тварин (ст. 87 КУпАП), порушенням порядку обігу об'єктів тваринного світу, правил утримання диких тварин (ст. 88-1 КУпАП), порушенням вимог щодо охорони видів тварин, занесених до Червоної книги України (ст. 90 КУпАП), порушенням правил щодо карантину тварин та інших ветеринарно-санітарних вимог (ст. 107 КУпАП), порушенням правил тримання собак і котів (ст. 154 КУпАП).

Одна з проблем призначення СВЕ — укладання постанови слідчим, прокурором або дізнавачем з урахуванням у ній усіх особливостей судово-експертного дослідження (наприклад, застосування руйнівних методів під час розтину підекспертного трупа тварини, постановленням питань не залежно від об'єкта дослідження (труп тварини, жива тварина, корми, кормові добавки, ветеринарні лікарські засоби тощо)).

Відповідно до ч. 1 ст. 110 КПК¹⁰³³, процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду. Рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови, структура якої передбачена ч. 5 ст. 110 КПК, на що вказують М. В. Кобак та А. А. Коваль¹⁰³⁴.

Постанова містить 3 частини: вступну, мотивувальну та резолютивну.

У вступній частині зазначають: найменування документа, місце й час винесення постанови; прізвище, ім'я, по батькові, посаду особи, яка винесла постанову; номер кримінального провадження, дату його реєстрації в Єдиному реєстрі досудових розслідувань; правову кваліфікацію кримінального правопорушення (за КК).

Наприклад:

ПОСТАНОВА

про призначення судово-ветеринарної експертизи

м. Харків

05 травня 20XX року.

Слідчий слідчого відділу відділення поліції № XX Харківського районного управління поліції Головного управління Національної поліції в Харківській області капітан поліції (ПІБ), розглянувши матеріали кримінального провадження, зареєстрованого в Єдиному реєстрі досудових розслідувань XX.XX.XXXX р. за № XXXXXXXXXXXXX, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. X ст. XX КК, установив: ...»

¹⁰³¹ Кримінальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

¹⁰³² Кодекс України про адміністративні правопорушення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

¹⁰³³ Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

¹⁰³⁴ Кобак М. В., Коваль А. А. Роль слідчого судді в процесі реалізації принципів кримінального провадження: монографія. Микоїколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. 208 с. URL: https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/Koval_AA_Kobak_M_V_Rol_slidchogo_suddi_v_protsezi_realizatsiyi.pdf.

Мотивувальна частина має містити відомості:

- 1) про обставини, які є підставою для прийняття постанови;
- 2) про мотиви її винесення, їх обґрунтування та посилання на статті КПК.

Викладення обставин кримінального правопорушення здійснюють чітко, послідовно, логічно, лаконічно, але зі змісту такого опису має бути зрозуміло сутність події правопорушення, адже інформація про це враховується суддет-експертом у «Висновку експерта» під час його укладання.

Для обґрунтування призначення експертизи слідчий має посилаватися на статті КПК: 40 («Слідчий орган досудового розслідування»), 69 («Експерт»), 101 («Висновок експерта»), 102 («Зміст висновку експерта»), 110 («Процесуальні рішення»), 242 («Підстави проведення експертизи»), 243 («Порядок залучення експерта») ¹⁰³⁵ тощо.

Описуючи в постанові подію правопорушення, зазначають: 1) дату, коли до чергової частини відділу поліції надійшло повідомлення про правопорушення, а також за яких умов його було скоєно; 2) дату й результати проведеного огляду місця події; 3) дату виявлення, вилучення і спрямування об'єкта дослідження на СВЕ, або інші дії з цим об'єктом, які було вчинено за певних обставин.

Наприклад:

«У провадженні слідчого відділу відділення поліції № XX Харківського районного управління поліції Головного управління Національної поліції в Харківській області перебувають матеріали кримінального провадження, зареєстрованого в Єдиному реєстрі досудових розслідувань XX.XX.XXXX р. за № XXXXXXXXXX, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 299 КК.

XX.XX.XXXX р. до чергової частини відділення поліції № XX ХРУП ГУНП в Харківській області надійшло повідомлення про те, що XX.XX.XXXX р. о 08.30 невідома особа, перебуваючи на території привокзальної площі, розташованої по вул. Вокзальна, 27, у м. Харків, жорстоко поводилась із собакою, яка на той час перебувала на зазначеній території, і застрелила її.

XX.XX.XXXX р. слідчим СВ ВП № XX ХРУП ГУНП в Харківській області старшим лейтенантом поліції (ПІБ) було проведено огляд місця події, зокрема ділянки місцевості привокзальної площі, розташованої по вул. Вокзальна, 27, у м. Харків. Там виявлено труп собаки невідомої породи, середньої статури, окрас шерсті — сіро-жовтого кольору. Під час огляду трупа тварини виявлено ушкодження: ранові отвори в ділянці реберної стінки справа, черева справа, правого стегна.

Після проведення огляду труп собаки запаковано до поліетиленового пакету чорного кольору та передано до КП «Центр поводження з тваринами» під відповідальне зберігання строком на 1 місяць (до XX.XX.XXXX р.) за адресою: м. Харків, просп. Гагаріна, XXX».

¹⁰³⁵ Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

Резюмуючи мотиви прийняття постанови про призначення СВЕ, їх обґрунтування з посиланням на КПК, особа, яка прийняла відповідне процесуальне рішення, у постанові зазначає: «Ураховуючи, що для з'ясування обставин, які мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні ветеринарні знання (або комплекс спеціальних знань у кількох галузях, наприклад, ветеринарної медицини та токсикології, балістики, біології тощо), а також з метою повного, швидкого, неупередженого розслідування зазначеного кримінального провадження, керуючись ст. 40, 69, 101, 102, 110, 242, 243 КПК, ПОСТАНОВИВ: ...»

У ст. 242 КПК («Підстави проведення експертизи») зазначено: «Слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо встановлення: 1) причин смерті; 2) тяжкості та характеру тілесних ушкоджень»¹⁰³⁶. Проте це стосується людини. Підстави ж щодо призначення СВЕ у чинному КПК відсутні. Аналізування власної експертної практики протягом 2010—2022 рр. свідчить, що встановити істину щодо злочинів проти життя і здоров'я тварин, особливо за жорстокого поводження з ними, неможливо без застосування спеціальних ветеринарних знань, тобто шляхом проведення СВЕ. У зв'язку із цим пропонуємо доповнити ч. 2 ст. 242 КПК пунктом 7 такого змісту: «7) *визначення причини смерті тварини або визначення характеру та тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини*».

У третій, резолютивній частині постанови слідчого наводиться інформація, яка має містити відомості про зміст прийнятого процесуального рішення; місце та строки його виконання; особу, якій належить виконати постанову; можливість та порядок її оскарження.

Наприклад:

«Призначити судово-ветеринарну експертизу за кримінальним провадженням, унесеним до Єдиного реєстру досудових розслідувань від ХХ.ХХ.ХХХХ р. за № ХХХХХХХХХХХХХХ, до проведення якої залучити судових експертів ННЦ ІСЕ».

Далі в резолютивній частині постанови слідчий зазначає попередження судових експертів про кримінальну відповідальність за введення в оману суду або іншого уповноваженого органу (ст. 384 КК) та відмову експерта від виконання покладених на нього обов'язків (ст. 385 КК)¹⁰³⁷. *Наприклад:* «Судових експертів попередити про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку і відмову від виконання покладених на нього обов'язків за ст. 384, 385 КК».

Наступний елемент резолютивної частини — формулювання питань, які мають бути розв'язані судветекспертом. Зміст питань залежить від об'єкта до-

¹⁰³⁶ Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

¹⁰³⁷ Кримінальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

слідження: труп тварини чи жива тварина. Їх детальне обґрунтування та пояснення наведено в нашій науковій публікації¹⁰³⁸.

Наприклад: «На вирішення судових експертів поставити такі запитання:

— До якого виду і класу належить труп досліджуваної тварини? Чи є тварина, труп якої надано на дослідження, хребетною?

— Якої статі, віку труп тварини, які фізіологічні особливості тварини?

— Які тілесні ушкодження виявлені в трупі тварини, яка їх локалізація і характер?

— Який механізм та яка послідовність заподіяних тілесних ушкоджень, виявлених у трупі тварини?

— Яка причина смерті тварини?

— Яка давність утворення ушкоджень, виявлених у трупі тварини? Прижиттєвий чи посмертний характер вони мають?

— Якого ступеня тяжкості тілесні ушкодження, виявлені у трупі тварини?

— Чи є ушкодження, виявлені у трупі тварини, смертельними?

— Які ускладнення здоров'я від заподіяних ушкоджень виникли за життя тварини? Чи є ці ускладнення смертельними?

— Чи є виявлені у трупі тварини тілесні ушкодження каліцтвом?

— Чи є на трупі тварини характерні ознаки ушкодження, за якими можна встановити характер та особливості зброї або інших знарядь, якими заподіяні травми?

— Чи існує причиново-наслідковий зв'язок між виявленими тілесними ушкодженнями і смертю тварини?

— Чи могли бути виявлені ушкодження результатом насильницької дії над твариною?

— Чи спричинили виявлені ушкодження фізичний біль, страждання і мучення тварини перед смертю?».

У разі версії смерті тварини від отруєння, судово-ветеринарному експертові можуть бути поставлені такі запитання:

— Які патоморфологічні зміни виявлені в трупі тварини та який механізм їх утворення?

— Яка причина смерті тварини?

— Яка давність настання смерті тварини?

Під час проведення комплексної судової ветеринарно-токсикологічної експертизи ставлять такі запитання:

— Від якої отрути настала смерть тварини?

— Яка концентрація отрути в трупі тварини? Чи є вона смертельною?

— Як швидко настала смерть тварини після введення отрути в її організм?

— Якщо причина смерті отруєння, то чи перебуває це у причиново-наслідковому зв'язку зі смертю тварини?

¹⁰³⁸ Яценко І. В., Парилівський О. І. Коломоєць, Д. К. Обґрунтування питань, що ставляться в ухвалі суду DOI: 10.31890/vttp.2019.04.34 (дата звернення: 15.10.2024).

— Які ускладнення здоров'я під час потрапляння отрути виникли у тварини? Чи є ці ускладнення смертельними?

— Яким шляхом уведено отруту в організм тварини (через рот, легені, не-ушкоджену шкіру чи ін'єкцією) та в якому вигляді (порошок, таблетки, рідина, розчин, газ)?

— Яким способом отрута могла потрапити до організму тварини (із кормом, водою, як ліки або як протиотрута)?

— Якщо отруту виявлено у трупному матеріалі, чи потрапила вона у тканини після смерті тварини?

— Чи пов'язане отруєння тварини з прийомом корму і води?

— Чи заподіяло виявлене отруєння фізичний біль, страждання і мучення тварини перед смертю?

— Чи ідентична отрута, яка міститься в шматках м'яса, біологічному матеріалові, опечатаному в сейф-пакеті Національної поліції України № XX, наданому на судову експертизу, отруті, від якої загинула досліджувана тварина?

Якщо об'єктом судово-ветеринарного дослідження буде жива тварина, потерпіла від жорстокого поводження з нею, то на розв'язання судово-ветеринарному експерту можуть бути поставлені запитання іншого характеру¹⁰³⁹:

— Чи існує причиново-наслідковий зв'язок між спричиненими тварині тілесними ушкодженнями за встановлених обставин і розладом її здоров'я?

— Чи призвели до каліцтва тварини спричинені їй ушкодження як кожне окремо, так і в сукупності?

— Чи вплинуло і як саме наявне каліцтво у тварини на термін втрати загальногосподарського використання потерпілої тварини у зв'язку з отриманою травмою?

— Чи існує причиновий зв'язок між спричиненим тварині ушкодженням і перериванням вагітності?

— Чи є ушкодження, виявлене на тілі тварини, ушкодженням її екстер'єру; якщо так, то воно виправне чи невивправне і який ступінь тяжкості заподіяного ушкодження?

— Який механізм утворення ушкодження екстер'єру тварини?

— Чи є ознаки заподіяння ушкодження екстер'єру тварини?

— Чи призвело ушкодження до знівечення екстер'єру тварини?

— Чи могла тварина отримати виявлені ушкодження самостійно, без стороннього втручання?

— Чи є на тілі тварини сліди, які вказують на заподіяння їй болю, а якщо так, то яким є механізм їх утворення та давність виникнення?

¹⁰³⁹ Яценко І. В., Дереча Л. М., Парилівський О. І. Новітні наукові й практичні здобутки та перспективи розвитку

— Чи вплинули дії, пов'язані з тривалим позбавленням тварини тепла, корму, пиття, утримання її в умовах, шкідливих для здоров'я, за умов, зазначених в постанові слідчого, на стан здоров'я тварини і як саме?

— Чи спричинили виявлені в тварини тілесні ушкодження фізичний біль і страждання?

Якщо СВЕ призначається за матеріалами кримінального провадження, то в кожному запитанні слідчий має зазначити посилання на документ, який і є, власне, матеріалізованим об'єктом дослідження судово-ветеринарного експерта.

У наведеному нижче прикладі об'єктом дослідження був труп кошеняти. Його дослідження проведено в акредитованій державній лабораторії, а результати викладено у «Звіті про результати дослідження патологічного (біологічного) матеріалу». Слідчий поставив судветекспертам такі запитання (наводимо вибірково):

«1. Які тілесні ушкодження виявлені у трупі кошеняти згідно зі звітом про результати дослідження патологічного (біологічного) матеріалу № 0008897 п.м./10 від 25.05.2021 року, виданого Лабораторією ім. професора Л. С. Ценковського Держпродспоживслужби за адресою: м. Херсон, сел. Інженерне, вул. Садова, 37? Яка їх локалізація і характер?

2. Яка причина смерті кошеняти згідно зі звітом про результати дослідження патологічного (біологічного) матеріалу № 0008897 п.м./10 від 25.05.2021 року, виданого Лабораторією ім. професора Л. С. Ценковського Держпродспоживслужби?»

Якщо об'єктом судово-ветеринарного дослідження будуть корми або кормові добавки, то уповноважена особа, яка веде слідство, має залучити будь-яку акредитовану лабораторію для проведення лабораторного випробування цих об'єктів, наприклад: Українську лабораторію якості і безпеки продукції АПК (Київська обл.); Державний науково-дослідний інститут з лабораторної діагностики та ветеринарно-санітарної експертизи (м. Київ); Державне підприємство «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л. І. Медведя Міністерства охорони здоров'я України» (м. Київ); Державний науково-дослідний контрольний інститут ветеринарних препаратів та кормових добавок (м. Львів); Регіональні державні лабораторії Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (у кожному обласному центрі України). Слідчий має отримати з лабораторії протоколи випробування досліджених об'єктів, долучити їх до матеріалів кримінального провадження, а потім разом із постановою про призначення СВЕ надати об'єкти експертові для дослідження.

На розв'язання можуть бути поставлені такі питання:

— Чи містяться в кормі / кормовій добавці з назвою ..., фасованому в ..., виробник ..., номер партії ..., виробленого ... за ДСТУ / ТУ ..., вилученого (дата) під

час проведення тимчасових доступів у (назва виробничої потужності, її адреса), який згідно з протоколом випробувань № ... від ..., виданим (назва акредитованої лабораторії, у якій проведено лабораторне дослідження) інгредієнти, не передбачені рецептурою? Якщо так, то які саме? (У кожному запитанні зазначають назву об'єкта; фасування; номер партії; ДСТУ, за яким вироблено об'єкт; назву виробничої потужності та адресу її; № і дату протоколу; назву лабораторії, де проведено дослідження).

— Чи відповідає склад корму / кормової добавки змісту маркування, яке є на упаковці цього продукту? Якщо ні, то в чому невідповідність?

— Чи містить упакований корм / кормова добавка інгредієнти, не передбачені рецептурою корму / кормової добавки з назвою ...? Якщо ні, то до якої категорії речовин можуть належати досліджені зразки?

— Чи відповідають показники якості та безпечності корму / кормової добавки вимогам нормативних документів України? Якщо ні, то за якими показниками виявлено невідповідність?

— Чи відповідає корм / кормова добавка змісту Декларації виробника? Якщо ні, то в чому невідповідність?

— Чи відповідає корм / кормова добавка показникам безпечності відповідно до нормативних документів? Якщо ні, то в чому невідповідність?

— Чи дозволено використання для годівлі тварин корму / кормової добавки? Якщо ні, то яким може бути його / її подальше використання?

— Які наслідки може спричинити корм / кормова добавка в разі згодовування його / її тваринам?

Далі в постанові зазначають матеріалізовані об'єкти, які надають судветекспертові для аналізу. Такими об'єктами можуть бути матеріали кримінального провадження, лист запису амбулаторного прийому тварини, рентгенограми, витяг з амбулаторної карти хворої тварини, висновок ультрасонографічного дослідження тощо. *Наприклад:* «Для ознайомлення судовому експерту надати: матеріали кримінального провадження № XXXXXXXXXX від XX.XX.XXXX р., лист запису амбулаторного прийому тварини (на XXX арк.); копії рентгенівських знімків (на XXX арк.)».

Одним із пунктів резолютивної частини постанови є дозвіл замовника СВЕ (слідчого, прокурора) на застосування руйнівних методів дослідження і пошкодження об'єктів дослідження. *Наприклад:* «Дозволю застосування руйнівних методів дослідження наданих на судово-ветеринарну експертизу об'єктів у межах, необхідних для повного і всебічного їх дослідження».

Відповідно до ч. 6 ст. 110 КПК¹⁰⁴⁰ постанову про призначення СВЕ підписує службова особа, яка прийняла відповідне процесуальне рішення про її призначення.

¹⁰⁴⁰ Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

4.3. ВПЛИВ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕКОНАННЯ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА НА ФОРМУВАННЯ ВИСНОВКУ

Справедливість відправлення правосуддя залежить від ретельності проведеного слідства та беззаперечності доказів, отже, й від результатів незалежної, об'єктивної та кваліфікованої експертизи. З огляду на це перед будь-яким судовим експертом під час формулювання висновків постає складна проблема внутрішнього переконання у їх правильності, оскільки вони є запорукою об'єктивності розслідування правопорушення, мірилом довіри громадськості до судово-експертної системи як до складової юриспруденції та судочинства й авторитетності самого судового експерта.

Отже, питання формування внутрішнього переконання експерта під час проведення експертизи (зокрема, судово-ветеринарної) є доволі проблемним і потребує розв'язання.

Проблемам внутрішнього переконання слідчого, судді та судового експерта присвятили свої наукові розвідки багато українських теоретиків і практиків: Д. Щербанюк¹⁰⁴¹, Н. Дроздович¹⁰⁴², В. Гирович¹⁰⁴³, А. Ткачук¹⁰⁴⁴, І. Серкевич та Ю. Лісіцина¹⁰⁴⁵; С. Хопта¹⁰⁴⁶; А. Шевченко¹⁰⁴⁷; Ю. Меліхова¹⁰⁴⁸,

¹⁰⁴¹ Щербанюк Д. В. Формування в судового експерта внутрішнього переконання ... URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prno_2018_4_47 (дата звернення: 09.06.2024).

¹⁰⁴² Дроздович Н. Л. Внутрішнє переконання судді як елемент принципу вільної оцінки доказів. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 1. С. 250—258. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/23307> (дата звернення: 21.09.2023); Його ж. Проблеми визначення поняття внутрішнє переконання судді у кримінальному процесі України. *Там само*. 2009. № 3. С. 224—229. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/22685> (дата звернення: 21.09.2023).

¹⁰⁴³ Гирович В. Внутрішнє переконання судді — основний елемент засади безпосередності дослідження показань, речей, документів. *Jurnalul Juridic Național: Teorie și Practică*. 2015. С. 89—94. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/5/part_2/20.pdf (дата звернення: 21.09.2023).

¹⁰⁴⁴ Ткачук А. Внутрішнє переконання судді як метод і результат оцінки доказів у цивільному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2. С. 43—47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_2_9 (дата звернення: 21.09.2023).

¹⁰⁴⁵ Серкевич І. Р., Лісіцина Ю. О. Психологічні особливості внутрішнього переконання судді. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2022. № 11. С. 51—57. DOI: 10.36477/2616-7611-2022-11-08 (дата звернення: 21.09.2023).

¹⁰⁴⁶ Хопта С. Ф. Внутрішнє переконання судді як основа ухвалення правосудних рішень. *Альманах права. Людиноцентризм у праві: теоретико-прикладні засади*. 2017. Вип. 8. С. 397—400. URL: http://almanahprava.org.ua/files/almanah-prava-vipusk-8-_2017_.pdf (дата звернення: 21.09.2023).

¹⁰⁴⁷ Шевченко А. В. Суддівський розсуд і суддівське свавілля: межі дозволеного та відповідальності за їх порушення. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 3. С. 111—120. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2018_Shevchenko.pdf (дата звернення: 21.09.2023).

¹⁰⁴⁸ Меліхова Ю. А. Вплив культури мислення судді на якість його внутрішнього переконання. *Гілея (науковий вісник)*. 2018. Вип. 133. С. 146—148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_133_42 (дата звернення: 21.09.2023).

О. Черновський¹⁰⁴⁹; В. Берназ¹⁰⁵⁰, Л. Герасименко¹⁰⁵¹; І. Літвінова¹⁰⁵²; В. Вапнярчук¹⁰⁵³, В. Федчишина¹⁰⁵⁴; О. Торбас¹⁰⁵⁵.

Незважаючи на увагу до цього питання, учені не одностайні в думці щодо генезису, формулювання поняття «внутрішнє переконання експерта» і чинників, що впливають на нього. Окрім того, не досліджено формування внутрішнього переконання експерта (зокрема судово-ветеринарного) під час дослідження ним специфічних об'єктів (наприклад, трупа тварин, живої тварини) в аспекті реалізації його прав і специфіки проведення судової експертизи (причому, судово-ветеринарної). Викладене вище свідчить про актуальність наукових пошуків у цьому напрямі.

Внутрішнє переконання судового експерта тісно пов'язане з правовим інститутом висновку експерта, оскільки існує причинно-наслідковий зв'язок між наданням судовим експертом об'єктивного, обґрунтованого, правильного та правдивого висновку і внутрішнім переконанням експерта, що цей висновок є саме таким.

Дискусійність поняття «внутрішнє переконання» зумовлена його багатозначністю. Наприклад, Н. Дроздович внутрішнє переконання судді визначає як «стан свідомості судді, що відображає результат розумової суб'єктивної діяльності судді в процесі судочинства щодо оцінки доказів з метою достовірного встановлення фактичних обставин конкретної кримінальної справи, що входять до предмета доказування, результат якої відображається в судовому рішенні»¹⁰⁵⁶.

¹⁰⁴⁹ Черновський О. К. Вплив «якірного ефекту» на формування внутрішнього переконання судді. *Наше право*. 2016. № 2. С. 78—80. URL: http://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2016/10/NP_2016_2.pdf (дата звернення: 21.09.2023).

¹⁰⁵⁰ Берназ В. Д. Правові та психологічні аспекти оптимізації формування переконання слідчого у кримінальному провадженні як основа оцінки доказів. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 11—21. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstva/3_2015_Bernaz.pdf (дата звернення: 21.09.2023).

¹⁰⁵¹ Герасименко Л. Поняття внутрішнього переконання слідчого. *Актуальні проблеми досудового розслідування* : зб. тез доп. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 01.07.2015). Київ, 2015. С. 75—76. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/7151> (дата звернення: 21.09.2023).

¹⁰⁵² Літвінова І. Ф. Внутрішнє переконання прокурора у механізмі прийняття кримінально-процесуальних рішень. *Право і суспільство*. 2018. № 5-1. С. 201—206. URL: http://pravoisuspiilstvo.org.ua/archive/2018/5_2018/part_1/37.pdf (дата звернення: 21.09.2023).

¹⁰⁵³ Вапнярчук В. В. Сутність внутрішнього переконання в кримінальному процесуальному доказуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 31. Т. 3. С. 78—81. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/35513> (дата звернення: 21.09.2023).

¹⁰⁵⁴ Федчишина В. В. Проблеми внутрішнього переконання під час оцінювання доказів у кримінальному провадженні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2019. Т. 30 (69). № 5. С. 219—222. DOI: 10.32838/2707-0581/2019.5/37 (дата звернення: 21.09.2023).

¹⁰⁵⁵ Торбас О. О. Розсуд у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2021. 38 с.

¹⁰⁵⁶ Дроздович Н. Л. Внутрішнє переконання судді URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/23307> (дата звернення: 21.09.2023) ; Його ж. Проблеми визначення поняття внутрішнє переконання судді URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/22685> (дата звернення: 21.09.2023).

4.3. Вплив внутрішнього переконання судового експерта на формування висновку

І. Серкевич і Ю. Лісіцина вказують, що психологічно внутрішнє переконання судді означає стан його свідомості та почуттів, коли він під час ухвалення остаточного рішення впевнений у його правильності, не має сумнівів щодо його безпомилковості й готовий діяти відповідно до цього ¹⁰⁵⁷.

На думку Д. Щербанюка, внутрішнє переконання судового експерта — це його психологічний емоційно-інтелектуальний стан, який полягає у впевненості у правильності застосованих спеціальних знань, експертних методів, методик, у правильному оцінюванні властивостей та особливостей експертних об'єктів і в правильності зроблених висновків ¹⁰⁵⁸.

І. Літвінова пов'язує внутрішнє переконання прокурора з таким його психологічним станом, який характеризується відсутністю будь-яких сумнівів, впевненістю в правильності своїх висновків, які ґрунтуються на достатній сукупності всебічно, повно й неупереджено досліджених доказів ¹⁰⁵⁹.

Як слушно зауважує В. Берназ, «переконанням слідчого у гносеологічному аспекті є результат пізнання, відбиття у свідомості події кримінального правопорушення та обставин, які необхідно доказати по кримінальному провадженні з обов'язковою функцією критичного ставлення до досягнення результатів з метою забезпечення такого переконання, яке було би безпомилковим та відповідало реальним» ¹⁰⁶⁰.

На нашу думку, *природу внутрішнього переконання експерта* як незалежного й методично самостійного суб'єкта пізнавальної діяльності зумовлено такими критеріями:

- професійними якостями, життєвим досвідом;
- ступенем розвитку аналітичних здібностей;
- розумовими й моральними процесами, психологічним емоційно-інтелектуальним станом;
- постійним удосконаленням професійних компетенцій;
- свідомо-вольовою впевненістю в тому, що зроблений умовивід — єдино правильний і логічний (як необхідна умова продуктивної розумової діяльності), категорично однозначний і безсумнівний, а сформульовані на його підставі висновки — достатньо обґрунтовані для здійснення судово-експертної діяльності.

Отже, незнання законів логіки (тотожності, суперечності, виключеного третього, достатньої підстави) або порушення послідовності їх застосування негативно впливають на формування внутрішнього переконання експерта, адже вони є універсальним підґрунтям для різноманітних логічних операцій, здійснюваних під час судово-експертної діяльності. Тож правильне застосування аналізу, синтезу, індукції, дедукції та причиновості під час проведення дослі-

¹⁰⁵⁷ Серкевич І. Р., Лісіцина Ю. О. Психологічні особливості внутрішнього переконання DOI: 10.36477/2616-7611-2022-11-08 (дата звернення: 21.09.2023).

¹⁰⁵⁸ Щербанюк Д. В. Формування в судового експерта внутрішнього переконання URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prno_2018_4_47 (дата звернення: 09.06.2024).

¹⁰⁵⁹ Літвінова І. Ф. Внутрішнє переконання прокурора URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/5_2018/part_1/37.pdf (дата звернення: 21.09.2023).

¹⁰⁶⁰ Берназ В. Д. Правові та психологічні аспекти оптимізації URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2015_Bernaz.pdf (дата звернення: 21.09.2023).

джень цілком здатне вплинути на внутрішнє переконання експерта, адже ці категорії не обмежено законами формальної логіки. Водночас маємо акцентувати увагу на тому, що формування внутрішнього переконання експерта не лімітовано застосуванням виключно законів логіки.

Д. Щербанюк уважає, що у феномені «внутрішнє переконання експерта» доцільно виокремлювати: поняття передумови (є необхідним аспектом виникнення внутрішнього переконання й полягає в незалежності судового експерта під час проведення досліджень, а також свободі від упередженості; сприяє внутрішньому переконанню експерта, але не визначає його); підстави, джерелом яких є інформація з експертного дослідження та матеріалів справи (провадження); зміст, сформований із суб'єктивних і об'єктивних елементів¹⁰⁶¹.

Проблематика судово-експертної діяльності загалом і формулювання висновку експерта (як найбільш відповідальний та кульмінаційний етап проведення судової експертизи) зокрема тісно пов'язані з питанням внутрішнього переконання й зумовлені кількома аспектами: гносеологічним, логічним, психологічним, моральним, етичним, правовим та ін.

Психологічний аспект внутрішнього переконання судового експерта — це стан його свідомості та почуттів (інтелектуально-емоційний стан), коли здобуті результати проведених ним експертних досліджень він вважає достатніми для надання обґрунтованого й об'єктивного висновку, а під час формулювання свого висновку впевнений у його правильності, не має сумнівів щодо безпомилковості свого рішення та готовий діяти відповідно до цього. Отже, внутрішнє переконання судового експерта — це не інтуїція, не несвідоме почуття, не інтелект, не «внутрішній голос», а свідомо й усталена впевненість у правильності проведених досліджень ознак і властивостей об'єктів та об'єктивності отриманих результатів, які стануть підґрунтям, об'єктивною підставою для формулювання саме таких висновків експерта, а не інших. Тож внутрішнє переконання судового експерта є його суб'єктивним феноменом.

Із позицій *моральності* внутрішнє переконання означає, що судовий експерт (як незалежний і методично самостійний) надає висновок від свого імені та відповідає за його правильність, достовірність і об'єктивність не лише юридично, а й морально — перед власною совістю, суспільством та учасниками процесу.

Формулювання висновку судового експерта є *вольовим актом*, опосередкованим конкретною метою: судовий експерт має бути впевненим у достатній аргументованості свого висновку. Окрім того, внутрішнє переконання експерта полягає у прагненні переконати решту учасників процесу в істинності сформульованих висновків за результатами проведеної експертизи. Переконливою силою судового експерта є такі принципи його діяльності: науковість, системність, усебічність, неупередженість, наукова обґрунтованість, об'єктивність,

¹⁰⁶¹ Щербанюк Д. В. Формування в судового експерта внутрішнього переконання ... URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prno_2018_4_47 (дата звернення: 09.06.2024).

4.3. Вплив внутрішнього переконання судового експерта на формування висновку

достовірність, правильність і правдивість. Під час проведення судової експертизи експерт має перевірити всі суперечності й усунути можливі сумніви.

Підкреслимо: реалізація феномену внутрішнього переконання судового експерта є вільною від зовнішнього примусу й ґрунтується на правосвідомості, совісті, емоціях та об'єктивних законах логіки й мислення.

За «Академічним тлумачним словником української мови», *переконання* — це: «2. *Тверда впевненість, певність у чому-небудь; віра у щось. <...>*

3. *Тверда, міцно усталена думка про що-небудь, погляд на щось*»¹⁰⁶².

Категорія «внутрішнє переконання» означає впевненість суб'єкта у відповідності суб'єктивного оцінювання ознак і властивостей досліджуваних об'єктів об'єктивно наявним фактичним даним та обставинам справи, а також виключає будь-який зовнішній вплив, примус на формування впевненості суб'єкта прийняття рішення у правильності своїх висновків, про що зауважує О. Дуфенюк¹⁰⁶³.

І. Серкевич і Ю. Лісіцина визначають термін «переконання» як спрямований вплив на людину у вигляді аргументів, що ґрунтується на свідомості та відрізняється від навіювання¹⁰⁶⁴.

Отже, суб'єктивність внутрішнього переконання передбачає об'єктивний зміст та є формою відображення об'єктивної дійсності, тобто внутрішнє переконання має бінарну (суб'єктивно-об'єктивну) сутність із різними акцентами.

Чинниками внутрішнього переконання судового експерта доцільно вважати:

- індивідуальність результатів експертного дослідження;
- наявність переконання у свідомості судового експерта;
- особистісні особливості судового експерта (моральні, етичні та релігійні цінності й ідеали, життєві інтереси, темперамент, образ мислення, вольові якості, риси характеру);
- незалежність результатів судово-експертного дослідження від бажання й волі суб'єкта її призначення.

Сутність внутрішнього переконання судового експерта полягає у взаємозв'язку суб'єктивних і об'єктивних чинників.

Для зменшення впливу суб'єктивізму на судово-експертну діяльність загалом і формулювання експертного висновку зокрема варто запровадити механізми його мінімізації. Подібні механізми О. Дуфенюк запропонувала застосовувати у кримінальних провадженнях¹⁰⁶⁵, а ми адаптували їх до су-

¹⁰⁶² Академічний тлумачний словник ... URL: <https://sum.in.ua/> (дата звернення: 27.09.2024).

¹⁰⁶³ Дуфенюк О. М. Полярність та конвергенція об'єктивності та суб'єктивності у кримінальному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 1 (48). С. 110—116. DOI: 10.32782/ruuv.v1.2023.22 (дата звернення: 21.09.2023) ; її ж. Суб'єктивізм експерта у кримінальному провадженні. *Соціально-правові студії*. 2019. Вип. 4 (6). С. 74—81. DOI: 10.32518/2617-4162-2019-4-74-81 (дата звернення: 21.09.2023).

¹⁰⁶⁴ Серкевич І. Р., Лісіцина Ю. О. Психологічні особливості внутрішнього переконання ... DOI: 10.36477/2616-7611-2022-11-08 (дата звернення: 21.09.2023).

¹⁰⁶⁵ Дуфенюк О. М. Полярність та конвергенція ... С. 114. DOI: 10.32782/ruuv.v1.2023.22 (дата звернення: 21.09.2023)

дово-експертної діяльності: механізм звуження діапазону процедур, які потребують утручання інших суб'єктів; механізм незалежності й методичної самостійності судового експерта та чіткого визначення меж дискреції судово-експертної діяльності; механізм верифікації отриманого результату; механізм верифікації висновку експерта; механізм рефлексійної компетентності; механізм підвищення правової культури та правосвідомості; механізм юридичної відповідальності за вихід за межі предмета судово-експертного дослідження та за межі компетенції судового експерта.

Варто також наголосити, що внутрішнє переконання судового експерта є станом свідомості та важливим вольовим стимулом, що спонукає до практичних дій, підстави яких мотивовані й обґрунтовані, а також морально-психологічною гарантією правильності висновку експерта; воно обумовлює формулювання обґрунтованих висновків відповідно до своєї совісті, моральних та етичних імперативів. Водночас внутрішнє переконання не є критерієм істинності того, що судовий експерт пізнає під час проведення експертизи, оскільки це лише одна з форм відображення об'єктивної дійсності: критерієм же істини є судово-експертна практика.

Окрім того, робота судового експерта має такі особливості:

- визначення способу проведення експертизи (вибір певних методик, методів дослідження) належить до компетенції експерта;
- необов'язковість надання висновку первинної судової експертизи судовому експертові, який проводить повторну експертизу (адже останній має оцінити ознаки та властивості об'єкта заново);
- висновок експерта не має наперед обумовленої сили та переваг перед іншими джерелами доказів, він підлягає перевірці й оцінюванню за внутрішнім переконанням суб'єкта призначення судової експертизи (дізнавача, слідчого, прокурора, суду), яке має ґрунтуватися на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи;
- неприпустимість надання вказівок будь-яким суб'єктом щодо змісту висновку експерта;
- заборона будь-якого тиску на судового експерта.

Отже, *внутрішнім переконанням судового експерта* слід вважати такий стан його свідомості, коли він вважає, що наданих для дослідження матеріальних і матеріалізованих об'єктів достатньо та що вони мають придатний для проведення судової експертизи стан, і впевнений у правильності свого висновку та готовий діяти відповідно до нього.

Безумовно, структура внутрішнього переконання судового експерта — це складний і багатовекторний феномен, основою якого є такі елементи:

- 1) достатність і придатність об'єктів дослідження;
- 2) дослідження, підкріплені науково-методичною основою;
- 3) застосування спеціальних ветеринарних знань;

4.3. Вплив внутрішнього переконання судового експерта на формування висновку

4) причиново-наслідкові зв'язки, наприклад, між дією зовнішнього травматичного чинника та смертю тварини або між наявністю отрути в організмі тварини та її смертю тощо;

5) упевненість судового експерта в достовірності та правильності результатів експертного дослідження, які ґрунтуються на об'єктивному аналізованні й оцінюванні всіх ознак і властивостей досліджуваних об'єктів, а також усієї їх сукупності;

6) особисте ставлення судового експерта до отриманих результатів, сформульованих висновків та укладеного висновку як процесуального документа;

7) стан свідомості судового експерта, його тверда та свідомо впевненість у відповідності наданого ним висновку фактам об'єктивної дійсності;

8) процес переконання судового експерта в істинності або хибності знань про ознаки та властивості досліджуваних об'єктів як результат — стан твердої впевненості у з'ясуванні істини й готовність до формулювання висновків і складання висновку експерта;

9) професійна правосвідомість і професійний життєвий досвід (як провідний елемент внутрішнього переконання експерта);

10) логічне поєднання всіх зазначених вище елементів, оскільки зв'язки між ними є відображенням матеріального світу в діяльності судового експерта.

Отже, внутрішнє переконання судового експерта формується поступово під час дослідження наданих на експертизу об'єктів і позначається на висновку судового експерта. Зауважимо, що законодавець забезпечив нормативне пізнання в процесі й автономію волі судового експерта (ст. 3 «Принципи судово-експертної діяльності» і ст. 4 «Гарантії незалежності судового експерта та правильності його висновку» профільного Закону¹⁰⁶⁶).

Структура внутрішнього переконання судового експерта має гносеологічні, психологічні, етичні та правові складники.

У *гносеологічному аспекті* експертне переконання є результатом пізнання та відображення у свідомості судового експерта ознак і властивостей досліджуваних об'єктів у процесі встановлення фактичних даних та обставин справи. Воно опосередковано його практичною діяльністю та має базуватися на отриманих результатах проведених власноруч досліджень і матеріалах справи. Отже, гносеологічний елемент ґрунтується на знаннях про факти й матеріалізується в експертних діях та актах (висновку експерта). Знання судового експерта (як загальні, так і спеціальні професійні) — це базис і об'єктивний бік його переконання, які проходять складний процес емоційно-інтелектуальної трансформації, щоб у підсумку з'ясувати відповідність їх об'єктивній дійсності, тобто довести їх достовірність.

¹⁰⁶⁶ Про судову експертизу ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024).

Відчуття впевненості разом із професійними знаннями є основою внутрішнього переконання судового експерта. Оскільки функцією внутрішнього переконання є оцінка й пошук, то пізнавальний процес судового експерта містить такі складники:

- спеціальні знання (у нашому контексті — ветеринарні);
- професійне експертне оцінювання ознак і властивостей досліджуваних об'єктів;
- вільний вибір засобів і методів пізнання, побудови алгоритмів дослідження об'єктів.

Психологічний елемент внутрішнього переконання судового експерта полягає в упевненості у правильності проведених експертних досліджень та наданого ним обґрунтованого висновку, у дотриманні вимог закону і принципів судово-експертної діяльності¹⁰⁶⁷, відчутті довіри до свого висновку з позиції його відповідності закону, меті й завданням судово-експертної діяльності.

Для формування внутрішнього переконання судового експерта важливе значення мають такі якості: наполегливість, пунктуальність, об'єктивність, неупередженість, акуратність, старанність, цілеспрямованість, рішучість, ініціативність, енергійність, самоконтроль, самовладання, самостійність. Водночас слід розмежовувати висновок експерта за системою вільного оцінювання ознак і властивостей досліджуваних об'єктів для встановлення фактичних даних та обставин справи, що ґрунтується на знаннях матеріалів цієї справи, науковому аналізі ознак і властивостей досліджуваних об'єктів, і такий самий висновок за особистими враженнями, коли досліджені матеріали справи та проведені власноруч експертні дослідження залишилися в почуттях (враженнях) як результат чуттєвого сприйняття судового експерта. Оцінювання експертом отриманих результатів є розумовою діяльністю, утіленою в сумнівах і переконаннях. Варто зауважити, що розумові процеси та сфера відчуттів жодним чином не дезорганізують ролі внутрішнього переконання судового експерта: навпаки, вони поєднують мислення й почуття, стимулюють розумову роботу. Тож емоційно-вольовий компонент є необхідною передумовою формування внутрішнього переконання судового експерта як засад його незалежності й методичної самостійності.

Специфічні психічні якості судового експерта хоча й не формують його внутрішнього переконання, проте надають судово-експертній діяльності емоційного відтінку (адже існують поза межами цього процесу як фонові явища під час аналізу ознак і властивостей досліджуваних об'єктів та формулювання висновків). Звісно, вони також здатні негативно вплинути на формулювання висновків і спричинити неправильне розуміння складних явищ у цілісній системі (наприклад, в організмі тварини).

Отже, психологічні чинники також позначаються на формуванні внутрішнього переконання судового експерта, оскільки вони впливають на його сві-

¹⁰⁶⁷ Yatsenko I. Principles of Forensic Expert Activities in Ukraine DOI: 10.32353/acfs.5.2022.08 (дата звернення: 20.09.2023).

4.3. Вплив внутрішнього переконання судового експерта на формування висновку

домість і спроможність обґрунтовано оцінити ознаки та властивості досліджуваних об'єктів із метою з'ясувати фактичні дані й обставини справи, які він має відобразити у висновку.

Етичний аспект внутрішнього переконання судового експерта полягає в тому, що останній проводить експертне дослідження та формулює висновки відповідно до свого внутрішнього переконання. Етичні норми зобов'язують судового експерта діяти за взірцем поведінки, відповідно до соціального статусу і функційного призначення в експертному забезпеченні судочинства. Водночас, як зазначає Л. Дереча¹⁰⁶⁸, вимоги до професійної етики судового експерта не оформлено жодним нормативно-правовим актом: їх негласно закріплено тривалою практикою судово-експертної діяльності.

Юридичну компоненту внутрішнього переконання судового експерта ми обґрунтували¹⁰⁶⁹ і закріпили в таких положеннях:

- можливість заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчиняти інші дій, пов'язані з проведенням судової експертизи;
- уточнення змісту й обсягу експертного завдання та поставлених питань;
- зазначення у висновку судового експерта фактів, виявлених під час проведення експертизи, які мають значення для справи, але щодо яких йому не було поставлено питань, і обставин, що сприяли або могли сприяти вчиненню правопорушення, тобто реалізації права на експертну ініціативу;
- можливість розширити предмет експертного дослідження;
- участь судового експерта в проведенні процесуальних і виконавчих дій щодо предмета й об'єктів дослідження;
- розв'язання питань щодо залучення до проведення експертизи судових експертів інших експертних спеціальностей (наприклад, для проведення комплексних судових експертиз);
- можливість формулювати висновки за результатами власноруч проведених досліджень без будь-якого стороннього втручання тощо.

Отже, юридична компонента свідчить про неможливість прямо контролювати внутрішнє переконання судового експерта, а закон гарантує правильне його формування, а також зобов'язує обґрунтовувати внутрішнє переконання, забезпечуючи можливість його перевірки, зокрема, за допомогою проведення повторної судової експертизи.

Можна упевнено виокремити в структурі внутрішнього переконання судового експерта *дві групи чинників*:

1) які формують його внутрішнє переконання та сприяють реалізації засад незалежності й методичної самостійності;

¹⁰⁶⁸ Дереча Л. М. Професійна етика судового експерта ... URL: https://www.hniise.gov.ua/user_files/File/nauka/2013_actualni_pytannya.pdf (дата звернення: 20.09.2024).

¹⁰⁶⁹ Яценко І. В. Правовий статус судово-ветеринарного експерта ... DOI: 10.32353/khrife.4.2022.04 (дата звернення: 09.06.2024); Його ж. Теоретико-праксеологічне обґрунтування форм і напрямів реалізації ... DOI: 10.24144/2788-6018.2023.04.81 (дата звернення: 20.09.2024).

2) які впливають на формулювання висновку експерта, проте не пов'язані з об'єктами дослідження (наприклад, професійний і життєвий досвід). Цей різновид чинників є дуже важливим за складних і суперечливих обставин справи. Завдяки досвіду судовий експерт здатний правильно орієнтуватися в ознаках і властивостях досліджуваних об'єктів, особливо в разі як їх природної зміни, спричиненої ушкодженнями об'єкта (зокрема трупа тварини), так і зумисної (приміром, зміни складу кормів або кормових добавок). Водночас неадекватний, помилковий, необґрунтований і стандартний («калькований») підхід до експертного дослідження, упереджене або переоцінене ставлення судового експерта до свого досвіду можуть спричинити негативні результати.

Зауважимо, що на формування внутрішнього переконання судового експерта, окрім свідомості, також впливають зовнішні та внутрішні чинники, які своєю чергою можна розподілити на сприятливі й несприятливі.

До зовнішніх чинників належать:

- вплив засобів масової інформації на судово-експертну практику, соціально-психологічну атмосферу, правове регламентування судово-експертної діяльності;

- самостійність в обранні методів дослідження;
- фізичні та психологічні навантаження тощо.

Так, на судового експерта може чинити тиск громадська думка, сформована під впливом публікацій у засобах масової інформації. Наведемо приклад із власного досвіду: у резонансній справі про жорстоке поводження з тваринами досліджуваний собака мав численні садна та поверхневі рани по всьому тілі, проте судветексперт визначив ці ушкодження як середнього ступеня тяжкості, унаслідок чого зоозахисники звинуватили експерта в упередженості й зацікавленості в неправдивих результатах СВЕ. Тож судовий експерт повинен мати підвищену стійкість до будь-яких маніпуляцій від зацікавлених суб'єктів.

Внутрішніми чинниками формування внутрішнього переконання судового експерта є:

- морально-етичний рівень (принциповість, нерозголошення службової таємниці, непідкупність, тактовність, ініціативність, акуратність, стриманість тощо);

- рівень кваліфікації;
- особисті психологічні якості;
- здатність протистояти впливу й обстоювати власні погляди.

Отже, на позицію судового експерта може вплинути контекстуальна інформація про обставини події. Наприклад, якщо життєвою позицією судветексперта є любов до тварин як до братів наших менших, то і його висновок за результатами експертизи щодо жорстокого поводження з тваринами буде доволі жорстким. Це свідчить про те, що існують як зовнішні, так і внутрішні механізми, які впливають на об'єктивність висновку експерта. Натомість для мінімізації суб'єктивізму під час формулювання висновків за результатами су-

4.3. Вплив внутрішнього переконання судового експерта на формування висновку

дово-ветеринарного дослідження у синтезуючому розділі висновку експерт зобов'язаний акцентувати увагу на виявлених морфологічних відхиленнях у досліджених органах або ділянках тіла підекспертної тварини, пов'язаних із ушкодженням, і дати їм експертну оцінку, зазначивши локалізацію, характер, механізм, ступінь тяжкості, та окремо констатувати, як вони пов'язані з негативним наслідком для тварини (ушкодженням, каліцтвом або смертю).

Обґрунтовано стверджуємо, що оцінювання фактичних даних та обставин у процесі проведення експертизи є розумовою й мисленнєвою діяльністю, актом думки, сформованої із сумнівів або переконань, і продуктом чуттєвого сприйняття, не перевіреного розумовим процесом. Критерій рівноваги між розумом і почуттями експерта — коли будь-який інший експерт за аналогічних вихідних даних доходить такого ж висновку.

Особливо маємо зауважити, що суб'єктивний характер судово-експертної діяльності не свідчить про свавілля або неконтрольованість професійних повноважень судового експерта під час проведення експертизи, а, навпаки, закликає діяти рішуче, відповідно до його внутрішнього переконання.

Переконання судового експерта має бути і внутрішнім, і раціональним, тобто ґрунтуватися на вимогах законодавства, розуму, логіки (за «Академічним тлумачним словником української мови»¹⁰⁷⁰) і здорового глузду, бути спрямованим до кращого, розумнішого застосування чого-небудь, а також доцільним, мотивованим, обґрунтованим та втілювати неупередженість.

Загалом полеміка довкола формування внутрішнього переконання судового експерта має ґрунтуватись як на суб'єктивних (у межах пізнання, передбаченого нормами права), так і на об'єктивних (за межами процесуального пізнання) критеріях його діяльності. З огляду на це внутрішнє переконання судового експерта є суб'єктивним складником його діяльності, уособленим в об'єктивно сформульованих ним підсумках у заключній частині висновку, отже, суб'єктивне базується на об'єктивній дійсності, що є основою внутрішнього переконання.

На нашу думку, умисні дії з формулювання неправдивих висновків експерта полягають у перекручуванні його внутрішнього переконання під час експертної діяльності за наявності злочинного умислу. Водночас судовий експерт юридично не відповідає за своє внутрішнє переконання під час проведення експертизи, він має відповідати лише за умисне хибне рішення, яке спричинило негативні наслідки.

Діяльність судового експерта врегульовано чинними законодавчими нормами, методиками, методичними рекомендаціями тощо (відповідно до розд. II Інструкції № 1¹⁰⁷¹) — це так звана *формальна основа* формулювання висновку експерта, а також *вільного оцінювання* отриманих результатів із дослідження ознак і властивостей об'єкта з метою з'ясувати фактичні дані

¹⁰⁷⁰ Академічний тлумачний словник С. 459. URL: <https://sum.in.ua/> (дата звернення: 27.09.2024).

¹⁰⁷¹ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

й обставини справи за внутрішнім переконанням. Наголошуємо: там, де існує жорсткий алгоритм отримання результатів дослідження (наприклад, у СВЕ наявність отрути в організмі тварини або її кількість визначають із використанням приладів, зокрема хроматографа), немає місця для внутрішнього переконання експерта, що цілком виключає помилки або мінімізує їх.

Базою наукового пізнання в судовій експертизі вважаємо змістовні творчі процеси й евристичні підходи, адже не існує універсального алгоритму пізнання, придатного для всіх напрямів досліджень. Власне кажучи, основою для формулювання висновку експерта є його внутрішнє переконання.

Звісно, під час проведення судової експертизи в експерта формуються й інші види переконання (зокрема, щодо правильності вибудованого ним алгоритму й окремих методик дослідження), проте їхній зміст не стосується принципу вільного оцінювання ознак і властивостей досліджуваних об'єктів: у процесі дослідження об'єктів експерт здійснює розумову діяльність, звертається до свідомості, у якій ретроспективно реконструює факти й обставини на підставі встановлених ознак і властивостей об'єктів. Підкреслюємо: під час формування внутрішнього переконання судового експерта професійні якості не мають переплітатися з його особистими релігійними, політичними, моральними та іншими загальнолюдськими переконаннями.

Внутрішнє переконання судового експерта безпосередньо пов'язане з наданими на дослідження матеріальними та матеріалізованими об'єктами з метою дати відповіді на запитання, поставлені йому суб'єктом призначення судової експертизи в процесуальному документі. Об'єктивізація внутрішнього переконання в процесі формування умовиводів у заключній частині висновку експерта не може відбуватися на розсуд судового експерта без урахування законодавчих вимог, проте як його внутрішнє переконання є підставою для ухвалення рішення в межах його компетентності, яка передбачає здобуття вищої освіти та спеціальної підготовки за відповідною експертною спеціальністю¹⁰⁷².

Водночас принцип вільної оцінки досліджених ознак і властивостей об'єктів експертизи за внутрішнім переконанням судового експерта зумовлює ризики його професійної судово-експертної діяльності, особливо щодо реалізації засад незалежності та методичної самостійності. Ризик формулювання помилкових умовиводів у заключній частині висновку експерта існує завжди й може завдати шкоди, *по-перше*, необґрунтованими висновками, що спрямують у хибному напрямі процес розслідування, *по-друге*, стороні у процесі, завадивши з'ясувати істину, *по-третє*, самому судовому експертові (у разі притягнення його до кримінальної відповідальності за надання завідомо неправдивого висновку відповідно до ч. 1 ст. 384 КК¹⁰⁷³).

¹⁰⁷² Яценко І. В. Концептуальні засади професійної підготовки судово-ветеринарних експертів DOI: 10.33994/kndise.2023.68.71 (дата звернення: 08.07.2024).

¹⁰⁷³ Кримінальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

4.3. Вплив внутрішнього переконання судового експерта на формування висновку

Слід акцентувати увагу на тому, що внутрішнє переконання експерта реалізується у висновку експерта як документальній формі його вираження. Судовий експерт, формулюючи висновки щодо конкретних досліджених об'єктів судової експертизи, викладає власну інтерпретацію їхніх ознак і властивостей у межах професійної компетенції та наданої йому свободи.

Необхідно звернути увагу на внутрішнє переконання судового експерта під час проведення *повторної* судової експертизи. Так, перевірка правильності висновку первинної судової експертизи містить оцінювання отриманих результатів дослідження. Фактично судовий експерт, який проводить повторну експертизу, має пройти той самий шлях, що й судовий експерт, який проводив первинну експертизу, тобто знову дослідити ознаки та властивості тих самих об'єктів, які були задіяні в первинній експертизі й у такому самому обсязі, а також оцінити їх, враховуючи водночас результати первинної судової експертизи.

Під час проведення повторної судової експертизи перевіряють, зокрема, наукову обґрунтованість і достовірність застосованих методів та алгоритмів, стан наданих на дослідження об'єктів і можливість отримати такі ж висновки, що сформульовані у висновку первинної судової експертизи (з урахуванням внутрішнього переконання експерта).

Проведення судової експертизи комісією експертів створює додаткові умови для оцінки обґрунтованості, правильності висновку первинної судової експертизи, оскільки в процесі проведення повторної експертизи члени експертної комісії контролюють один одного, та й думки експертів можуть різнитися (усунути ці розбіжності можна під час наради судових експертів та обговорення результатів комісійного дослідження). У разі якщо розбіжностей не уникнути, судовий експерт має право на окрему думку, яку повинен викласти письмово. Окрема думка відображається у висновку комісії експертів: він відкритий для ознайомлення. Саме окрема думка судового експерта переконливо підтверджує, що результати дослідження ознак і властивостей об'єктів судової експертизи з метою з'ясувати фактичні дані й обставини справи оцінюють за внутрішнім переконанням.

Для превенції таких ризиків у законодавстві передбачено можливість оскаржити висновок судового експерта та призначити повторну, комісійну або комплексну судову експертизу, де кожний судовий експерт наділений гарантованими йому правами й виконує покладені на нього обов'язки.

Якщо в процесі проведення повторної судової експертизи висновок експерта суттєво відрізнятиметься або не відповідатиме результатам, викладеним у висновку первинної експертизи, це ще не дає підстав для притягнення судового експерта до відповідальності за умови, що він діяв добросовісно. Таке притягнення можливе лише за умов додержання передбачених законодавством процедур.

Отже, вважаємо за доцільне доповнити ст. 14 профільного Закону частиною 2 такого змісту: *«У разі якщо між висновком первинної судової експертизи та висновком повторної експертизи виявлено суттєві розбіжності, це не тягне за собою притягнення до відповідальності судового експерта,*

який надав висновок первинної судової експертизи, якщо він не припустився умисного порушення законодавства або несумлінності, що спричинило негативні наслідки».

Із праксеологічних позицій феномен внутрішнього переконання судового експерта реалізовано в таких видах діяльності:

- *когнітивний* (під час пізнання ознак і властивостей об'єкта дослідження);
- *інтерпретаційний* (у процесі дослідницької діяльності, пов'язаної з тлумаченням змістового та смислового боків результатів судово-експертного дослідження на різних його рівнях);
- *оцінно-мотиваційний* (під час оцінювання окремих результатів експертного дослідження для аргументування висновку експерта);
- *комунікативний* (у процесі спілкування з учасниками кримінального провадження (справа), представниками засобів масової інформації, суб'єктами призначення судової експертизи тощо);
- *рефлексивний* (під час реалізації компетентності для здійснення самоаналізу, самокритики й оцінювання власних висновків).

Полеміка довкола внутрішнього переконання експерта, зокрема судово-ветеринарного, дає змогу виокремити його ознаки:

- сукупність знань, які він має, зокрема фахових;
- достатність і придатність наданих на дослідження матеріальних та матеріалізованих об'єктів;
- аналізування ознак і властивостей досліджуваних об'єктів із метою з'ясувати фактичні дані й обставини справи;
- усвідомлення ступеня своєї незалежності;
- емоційний стан щодо ознак і властивостей досліджуваних об'єктів;
- достатність отриманих результатів експертних досліджень для надання обґрунтованого й об'єктивного висновку;
- упевненість у правильності висновку;
- відсутність сумнівів у безпомилковості свого рішення та готовність діяти відповідно до цього;
- наявність вольового стимулу, що спонукає до укладання висновку;
- обґрунтованість, об'єктивність, достовірність, умотивованість, аргументованість, правильність і правдивість висновку.

Зважаючи на викладене вище, пропонуємо таке визначення аналізованого феномену: **«Внутрішнє переконання експерта — це стан свідомості та почуттів судового експерта, що відображає результат його розумової діяльності в процесі проведення експертного дослідження та оцінювання ознак і властивостей матеріальних і матеріалізованих об'єктів з метою встановлення фактичних даних та обставин справи (провадження)».**

Отже, аналіз дефініції поняття «внутрішнє переконання експерта» концентрує основні ознаки та розкриває його зміст і значення для судово-експертної діяльності, а також ураховує новітні умови її здійснення на засадах незалежності й методичної самостійності експерта (зокрема судово-ветеринарного).

4.4. ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДАННЯ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПРОВЕДЕНОЇ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТРУПА ТВАРИНИ

Висновок експерта, який складається за результатами проведеної СВЕ, є одним із документів, передбачених процесуальними кодексами України, профільним Законом та Інструкцією № 1¹⁰⁷⁴.

Висновок експерта, зокрема й судово-ветеринарного, є джерелом доказів у справі, адже він виходить від фахівців у сфері ветеринарної медицини, які мають усі юридичні й фактичні підстави для обґрунтованого, об'єктивного, правильного, правдивого, фахового дослідження запитань, поставлених судом або іншим суб'єктом призначення експертизи¹⁰⁷⁵. Проте нині відсутні методики й правила оформлення результатів СВЕ трупа тварини, що породжує як теоретичні, так і практичні проблеми.

Результати судово-ветеринарної експертизи трупа тварини оформлюють документом, який має назву «Висновок експерта». Йому надається відповідний порядковий номер, він складається в кількості примірників, передбачених Інструкцією № 1¹⁰⁷⁶. Висновок оформлюють на бланку установ (приватного експерта), у якій проводилася СВЕ.

Висновок СВЕ має три частини: вступ, дослідження і висновки.

У вступній частині висновку експерта зазначають:

1) дату надходження до судово-експертної установи документа про призначення судової експертизи, його найменування (ухвали суду чи постанови слідчого) (залучення судового експерта), і дати складання, найменування органу та/або посада і прізвище особи, який (яка) призначив(-ла) судову експертизу (залучив(-ла) судового експерта);

2) перелік об'єктів, що підлягають дослідженню, та зразків (у разі надходження);

3) відомості про надані матеріали, зокрема вид (назва) матеріалів (документів) та кількість аркушів;

4) спосіб доставки та вид упаковки досліджуваних об'єктів із зазначенням у необхідних випадках відомостей про те, чи впливав спосіб упаковки на їх збереженість;

5) запис про відповідність матеріалів та об'єктів, що надійшли до експертної установи (експерта), матеріалам, зазначеним у документі про призначення експертизи (залучення експерта);

¹⁰⁷⁴ Про судову експертизу ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2024); Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

¹⁰⁷⁵ Давидова Д. В., Волобуєва О. О. Висновок експерта як процесуальне джерело доказів: окремі аспекти теорії та практики. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 151—154; Климчук М. П., Марко С. І. Інформаційна цінність висновку експерта, як джерела доказів у кримінальній справі. *Правова інформатика*. 2011. № 3—4 (31). С. 81—88.

¹⁰⁷⁶ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

б) дозвіл суб'єкта призначення СВЕ на повне або часткове знищення (попередження) об'єкта дослідження або зміну його властивостей;

б) перелік питань (дослівно у формулюванні документа про призначення судово-ветеринарної судової експертизи (залучення судового експерта)), які поставлено на вирішення. Вирішення питань, що ставлять, зокрема, і судветексперту, під час дослідження трупа тварини, в основному залежить від виду тварини, способу вчинення правопорушення, методів маскування злочинного результату, слідчої ситуації¹⁰⁷⁷;

7) питання, які вирішуються судветекспертом у порядку експертної ініціативи (якщо таке розглядалось).

У кожній конкретній ситуації під час дослідження трупа тварини з ознаками насильницької смерті нами розроблені й обґрунтовані типові питання¹⁰⁷⁸.

За наявності в ухвалі чи постанові суб'єкта призначення СВЕ питань, які не належать до компетенції судового експерта, – зазначають причини, з яких ці питання не вирішувались. Проте якщо питання сформульовано нечітко, але зміст завдання судовому експертові зрозумілий, то після наведення питання в редакції документа про призначення судової експертизи він може дати відповідні роз'яснення і викласти питання в редакції, що відповідає НМС;

8) дані про судветексперта (експертів): прізвище, ім'я та по батькові, посада, клас, науковий ступінь та вчене звання, освіта, освітньо-кваліфікаційний рівень, експертна спеціальність, дата та номер видачі свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, ким видано та строк дії, стаж експертної роботи. У разі складання висновку експертів за результатами комісійної чи комплексної експертизи, зазначають прізвище голови комісії;

9) попередження (обізнаність) судветексперта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку за ст. 384 Кримінального кодексу України або за відмову від надання висновку за ст. 385 Кримінального кодексу України¹⁰⁷⁹;

10) інформація про те, що висновок підготовлений для подання до суду або долучення до матеріалів кримінального провадження (у разі проведення експертизи на підставі письмового звернення особи, яке містить таку інформацію);

11) дата направлення клопотання судветексперта про надання додаткових матеріалів, дата надходження додаткових матеріалів або відомостей про наслідки розгляду клопотання; обставини, які мають значення для надання висновку, з обов'язковим зазначенням джерела їх отримання;

¹⁰⁷⁷ Завидняк В. І. Призначення експертиз у провадженнях щодо злочинів, вчинених із особливою жорстокістю. *Міжнародний юридичний вісник* : зб. наук. праць нац. ун-ту держ. подат. служби України. 2015. Вип. 1. С. 78—82.

¹⁰⁷⁸ Яценко І. В., Парилівський О. І., Коломоєць Д. К. Обґрунтування питань, що ставляться в ухвалі суду ... DOI: 10.31890/vtpp.2019.04.34 (дата звернення: 01.02.2024).

¹⁰⁷⁹ Кримінальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

12) у разі проведення додаткових або повторних СВЕ зазначаються відомості про первинну (попередні) судову експертизу (експертизи):

- прізвище, ім'я та по батькові судового експерта;
- назва експертної установи чи місце роботи судового експерта;
- номер і дата висновку експерта;
- зміст заключних висновків первинної (попередніх) експертизи (експертиз);
- зміст питань, які були поставлені перед судовим експертом на додаткове або повторне вирішення;

– мотиви призначення додаткової або повторної судової експертизи, які зазначені в документі про її призначення (залучення судового експерта (якщо в ньому такі мотиви відсутні, про це робиться відповідний запис);

13) відомості про підстави та осіб, які були присутні під час проведення досліджень (прізвище, ініціали, статус).

14) нормативні акти, методики, рекомендована науково-технічна та довідкова література, інші інформаційні джерела, які використовувались експертом при вирішенні поставлених питань.

Друга частина «Дослідження» має містити таке:

1) відомості про стан об'єктів дослідження, застосовані методи (методики) дослідження, їх реєстраційний номер, умови застосування, перелік об'єктів, надісланих на лабораторне дослідження;

2) посилання на ілюстрації, додатки та необхідні роз'яснення до них;

3) експертну оцінку результатів дослідження.

Під час проведення повторної СВЕ у дослідницькій частині висновку експерта вказують причини розбіжностей з висновками попередніх судових експертиз, якщо такі розбіжності виявлено.

У дослідницькій частині описують процес дослідження трупа тварини та викладають його результати, а також надають обґрунтування отриманих результатів.

Послідовність викладу результатів судової експертизи трупа тварини з ознаками насильницької смерті визначає судвексперт відповідно до особливостей експертизи, об'єкта і завдань дослідження. Для зручності опису й дослідження рекомендуємо в «Дослідженні» виокремлювати такі підрозділи:

1) дослідження документів, що стосуються судової експертизи та містяться в матеріалах провадження або надані експерту додатково за його клопотанням (наприклад, амбулаторної картки клінічного дослідження тварини, анамнезу смерті (витяг із постанови слідчого), протоколу огляду місця події тощо);

2) дослідження анамнезу смерті тварини (з'ясовують обставини, за яких тварина могла отримати смертельні ушкодження; коли вона загинула; описують місце виявлення трупа, що було встановлено під час огляду трупа на місці виявлення, або інші випадки смерті тварини). Таку інформацію отримують із матеріалів провадження, особливо досліджують ухвалу суду або постанову слідчого;

- 3) судово-ветеринарне дослідження трупа тварини, яке містить підрозділи:
- А. Реєстраційні дані.
 - Б. Зовнішнє дослідження трупа.
 - В. Внутрішнє дослідження трупа.
 - Г. Додаткові дослідження.
 - Д. СВД (рис. 4.3).

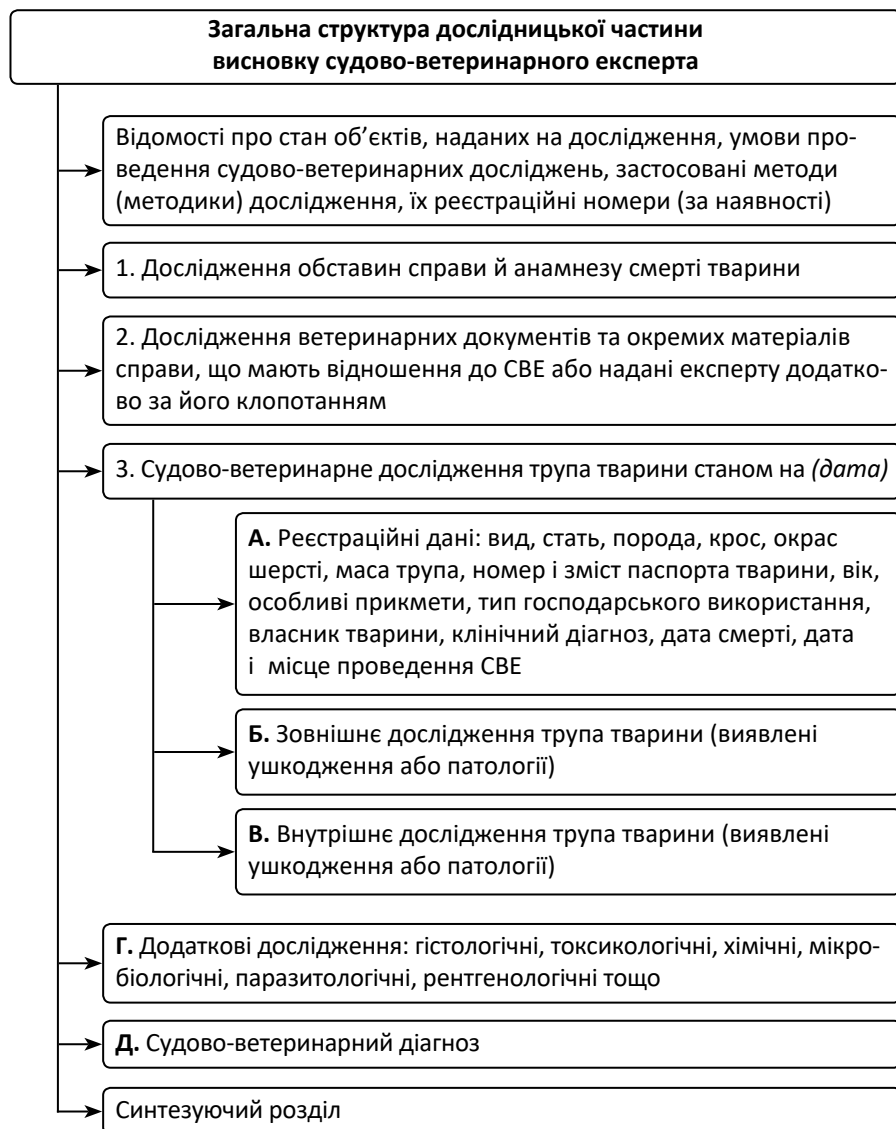

Рис. 4.3. Загальна структура дослідницької частини висновку судветексперта

Перед тим як подати результати зовнішнього огляду труп тварини, починають із його розпізнавальних ознак (ідентифікації), зазначаючи:

- вид тварини (велика рогата худоба, вівця, коза, свиня, кінь, собака, кіт, курка, качка, індик тощо);
- стать: самець або самка (свиня, кабан; кобила, кінь; пес, сука тощо);
- породи, крос, лінію;
- масть або окрас тварини (чорна, біла, ряба тощо);
- кличка або індивідуальний номер;
- номер і зміст паспорта тварини;
- масу тіла (у разі неможливості зважування можна вказувати приблизно);
- вік;
- особливості статури та особливі прикмети;
- тип господарського використання тварин (наприклад, упряжні, в'ючні коні; виїзний кінь, ваговіз; службова собака; м'ясна або яйценосна порода курей тощо);
- дані про власника тварини;
- клінічний діагноз;
- дату смерті;
- дату й місце проведення судово-ветеринарного розтину.

Наступна частина дослідження має об'єктивно й вичерпно протоколювати всі фактичні дані, виявлені під час дослідження трупа тварини. Констатують не лише знайдені травматичні або хворобливі зміни, нормальний стан окремих органів, тканин і частин тіла, сторонні запахи тощо, але й відсутність змін або особливостей, що мають значення в певному випадку (відсутність ушкоджень, крововиливів, сторонніх запахів, води в просвіті альвеол тощо). До того ж не допускаються підміна докладного опису органа діагнозами типу «абсцес», «набряк», «обвуглювання», вирази «в нормі», «без особливостей» тощо.

За судово-ветеринарного розтину трупа тварини обов'язковим є дослідження не менше трьох порожнин (грудної, черевної і черепної), а в порожнинах — дослідження всіх органів. Під час опису органів трупа тварини можна групувати однотипні ушкодження за ділянками з обов'язковим зазначенням їх кількості й розмірів у кожній ділянці.

Під час опису результатів зовнішнього і внутрішнього дослідження трупа та його органів об'єктивність викладу досягається методично правильним дослідженням і описом основних параметрів стану органів: розташування, величини й форми, кольору, консистенції, рисунка тканин як із зовнішньої поверхні органа, так і на розрізі. За наявності запаху відзначають його особливості. Описують стан природних отворів, наявність виділень із них. Зазначають кількість рідини в порожнинах тіла, її властивості (колір, консистенція, прозорість, домішки тощо). Під час опису органів будь-яких патологічно змінених ділянок тіла спочатку вимірюють їхню довжину, товщину, а за необхідності — зважують. Під час опису парних органів спочатку наводять їх загальну характеристику, а потім докладно описують зміни в кожному з них. У непарних органах після загальної характеристики відзначають вогнищеві зміни та їх характер.

У розділі «Зовнішнє дослідження трупа» викладають дані про зовнішній вигляд трупа (розташування трупа перед розтином, його тілобудову, конституцію, угодованість, ступінь трупного охолодження та задубіння, ступінь вираженості ознак гниття); описують стан видимої частини слизових оболонок (очей, носової і ротової порожнини); стан шерстного покриву (колір, густина, прилягання до шкіри, скуповдженість, вираженість линьки); стан шкіри (пігментованість, колір, еластичність, вологість, запах, стан розвитку підшкірної клітковини).

Далі описують стан органів ротової та носової порожнин, доступних для зовнішнього дослідження. Зазначають стан рота (закритий чи відкритий), наявність сторонніх предметів у ротовій порожнині, указують колір і рельєф слизової оболонки губ, щік, ясен, їх пігментацію, наявність виразок і нашарування.

Описуючи язик, відзначають його топографічне положення (у ротовій порожнині чи виступає за її межі), анатомічну цілісність, стан слизової оболонки (колір, вологість, рельєф, наявність прикусів зубами, крововиливів, виразок тощо).

Оцінюючи стан зубів, указують, як вони розвинуті (відповідно віку тварини чи ні), їх кількість, зазначають про повну або часткову відсутність окремих зубів на зубних дугах, колір коронки, стан фіксації зубів в альвеолярних комірках, наявність нашарування зубного каменю, особливості прикусу.

Аналізуючи очі, указують стан очних щілин (закриті, відкриті), кон'юнктиви й рогівки (анатомічну цілісність, колір, вологість, крововиливи, виразки), наявність і характер виділень із очей.

Описуючи зовнішнє вухо, вказують на стан вушних раковин, відзначають стан їх розвиненості (правильно, з вадами, анатомічну цілісність, стан внутрішньої і зовнішньої поверхонь, прохідність зовнішніх слухових проходів і наявність у них сторонніх предметів, кількість вушної сірки).

Оцінюючи ніс, указують на стан шкіри навколо ніздрів, прохідність останніх, акцентують увагу на анатомічній цілісності носа, рельєфі носового або носогубного дзеркала, прохідності носових ходів.

Аналізуючи стан шиї трупа, оцінюють її пропорційність тулубу, а описуючи форму грудної клітки, звертають увагу на цілісність ребер на дотик, а також оцінюють форму й консистенцію черева на дотик.

Описуючи стан задньопрохідного отвору, указують на таке: закритий, відкритий, напіввідкритий, чи забруднена шерсть навколо отвору каловими масами.

Оцінюючи стан зовнішніх статевих органів, указують, як вони розвинені (правильно, чи є вади розвитку), за яким типом (самки чи самця), чи відповідає їх розвиток віку тварини. Описуючи стан грудних і тазових кінцівок, хребта і голови, оцінюють їх розвиток (правильно, чи є вади розвитку), цілісність на дотик. У кінці цього розділу описують усі ушкодження, виявлені під час зовнішнього дослідження трупа. *Наприклад:* «УШКОДЖЕННЯ: в ділянці основи і склепіння черепа визначається неприродна рухливість

і крепітація уламків кісток. У ділянці нижньощелепного симфізу (зрощення правої і лівої нижньощелепних кісток) реєструється неприродна рухливість і крепітація кісток. Нижня щелепа зміщена дещо ліворуч. У ділянці голови й шиї спостерігається набряк м'яких тканин. Також вказується позасуглобова рухомість у ділянці висково-нижньощелепного суглоба. Відкритий перелом кісток твердого піднебіння». Розділ «Внутрішнє дослідження трупа тварини» містить опис серозних порожнин (очеревинної, плевральної, перикардіальної), положення органів у порожнинах тіла та положення купола діафрагми, а також детально описано кожен орган з акцентом на ушкодження або патологічних вогнищах (рис. 4.4).

Рис. 4.4. Блок-схема внутрішнього дослідження трупа тварини

Досліджуючи стан підшкірно-жирового шару, оцінюють колір жиру, його консистенцію, вологість, наповненість кров'ю кровоносних судин, наявність крововиливів, їх локалізацію, розміри. Аналізуючи органи в ділянці голови, описують стан лімфатичних вузлів, слинних залоз, під'язикової кістки тощо, зазначають їхню форму, колір на розрізі, консистенцію.

Оцінюючи стан органів ший, звертають увагу на положення органів і стан м'яких тканин. Зазвичай поміж органів ший описують стан глотки, стравоходу, гортані, трахеї за схемою опису трубкоподібних органів, а також тимусу й щитоподібної залози — за схемою опису паренхіматозних органів.

Порожнини трупа тварини описують за схемою: наявність стороннього запаху, стан серозних оболонок (очеревини, плеври, серозного перикарду): вологість, рельєф, колір, прозорість, нашарування, спайки, наповненість кровонесних судини, крововиливи та їх локалізація; потовщення, спайки з органами.

Сторонній уміст у серозних порожнинах трупа тварини описують за такою схемою: об'єм (мл), колір, наявність у ньому домішки крові, фібрину, кормових і калових мас, паразитів, його консистенція, склад, характер запаху газів, виявлені сторонні предмети та ушкодження, їх характер, локалізація, розміри. За необхідності зазначають результати проведеного мікроскопічного та бактеріологічного дослідження випоту з порожнин тіла.

Положення органів може бути природним (анатомічно правильним), або певні органи зміщені в межах порожнини тіла, або за межі порожнини тіла (у разі випадіння органів або наявності кил). Обов'язково описують наявність ознак трупного аутолізу.

У грудній порожнині обов'язковому опису підлягають такі органи: плевра, навколосерцева сумка, серце, великі кровоносні судини (аорта, яремні вени, порожнисті вени), легені.

Поміж органів черевної і тазової порожнини трупа тварини описують очеревину, печінку, жовчний міхур, селезінку, шлунок, більший сальник, кишечник, підшлункову залозу, нирки, надниркові залози, сечоводи, сечовий міхур; сім'яники з придатками, сім'япроводи, сечостатевий канал у самців або яєчники, яйцепроводи, матку, сечостатевий синус у самок.

Опис паренхіматозних органів (легенів, печінки, нирок, селезінки, підшлункової залози, надниркових залоз, щитоподібної залози, яєчників, сім'яників тощо) здійснюють за схемою: форма, колір, консистенція, величина органа (визначається за станом країв, напруженості капсули органа, станом паренхіми під час розрізу капсули (збільшення об'єму, випинання паренхіми в ділянці розрізу); за результатом вимірювання і зважування враховують лінійні розміри, масу); стан капсули і серозної оболонки (колір, товщина, прозорість, кровонаповнення судин, нашарування на поверхні, ушкодження); стан тканин органа на розрізі: вид поверхні розрізу (колір, ступінь кровонаповнення судин, виразність анатомічних структур, рисунка будови, вологість, характер рідини, що стікає з поверхні розрізу, зішкрібок паренхіми); стан навколишніх м'яких тканин.

Опис трубкоподібних органів (стравоходу, гортані, трахеї, шлунка, кишківника, сечового міхура, яйцепроводів, сім'япроводів, матки тощо) здійснюють за схемою: положення органів (природне чи зміщене); величина; форма; уміст органа (кількість, консистенція, колір, запах, склад); слизова оболонка (товщина, колір, характер секрету (нашарування), рельєф, відшарування від під-

легких тканин, наявність виразок); стан м'язової та серозної оболонок; ступінь кровонаповнення судин стінки органа.

Під час опису уражених ділянок зазначають локалізацію вогнища ураження (розшарування тканини кров'ю, гноєм; наявність порожнин і їхній уміст; наявність пухлиноподібних утворень, осередків некрозу, дистрофічних змін); перелом кісток; оцінюють їх кількість, величину, форму, консистенцію; колір, рисунок будови тканин в осередках ураження; реакцію навколишніх тканин.

Крім цього, у дослідницькій частині висновку експерта під час дослідження трупа тварини описують стан скелетних м'язів (стан розвитку, колір, консистенція, вираженість волокнистого рисунку на розрізі); стан кісток скелета (форма, консистенція, анатомічна цілісність), зв'язок (форма, колір, консистенція), суглобів (конфігурація, рухомість, стан синовіальної оболонки і синовії, які оточують їхні тканини).

Значне місце в розділі «Внутрішнє дослідження трупа» посідає опис головного мозку і його оболонок. До того ж указують стан оболонок головного мозку (анатомічна цілісність, колір, кровонаповнення її судин, стан зрощення з кістками черепа, вологість, наявність сторонніх предметів), стан речовини головного мозку (анатомічна цілісність, стан кровонаповнення її судин, стан звивин і борозен, консистенція речовини, запах).

У кінці розділу «Внутрішнє дослідження трупа» описують усі ушкодження, виявлені під час внутрішнього дослідження трупа. *Наприклад:* «УШКОДЖЕННЯ: м'які тканини голови з боку внутрішньої поверхні мають крововиливи в основу і склепіння черепа, а також крововиливи в проєкції нижньощелепного симфізу. Після зняття м'яких тканин у ділянці черепа виявлено закритий уламковий перелом склепіння й основи черепа, відкритий перелом кісток твердого піднебіння, травматичне розходження нижньощелепного симфізу, травматичний вивих висково-нижньощелепного суглоба. М'які тканини голови (м'язи, сполучна тканина та фасції) в ділянках переломів розчавлені, просочені кров'ю».

Описуючи в дослідницькій частині висновку експерта стан будь-якого органа або тканин трупа тварини, доцільно робити посилання в дужках на відповідне фото, розміщене в фототаблиці, як на підтверджувальний факт, наприклад: «Розташування органів черевної і тазової порожнин анатомічно правильне (фото № 9). У черевній порожнині міститься незначна кількість рідини темно-червоного кольору (до 5 мл) (фото № 10)».

Розділ «Додаткові дослідження» містить результати досліджень, виконаних із застосуванням спеціальних приладів (мікроскопа, спектроскопа, люмінесцентного освітлювача тощо) або лабораторних досліджень вилученого із трупа біологічного матеріалу (шматочків органів, біологічних рідин) із застосуванням різних методів дослідження: судово-токсикологічних, судово-гістологічних, судово-імунологічних, мікробіологічних, паразитологічних, криміналістичних — із зазначенням номера і дати їх проведення. У випадках вилучення

органів і тканин з експертною, науковою або навчальною метою вказують на проведене втручання і зазначають, що саме вилучено, кому і в який заклад передано.

Після аналізу всіх результатів додаткових досліджень формують судово-ветеринарний діагноз — складений у певному порядку перелік усіх виявлених під час розтину труп тварини патолого-морфологічних змін і процесів за допомогою спеціальних патолого-морфологічних термінів. Це допомагає слідчому й суду краще сприйняти висновки, забезпечує повне уявлення про сутність ушкоджень або захворювань, установлених під час судово-ветеринарного розтину трупа. Діагноз дає змогу точніше сформулювати причину смерті та обґрунтувати її, а також покращує загалом описову частину й полегшує формулювання висновків.

Судово-ветеринарний діагноз складається на підставі опису змін, знайдених під час розтину трупа тварини. Тому кожен пункт діагнозу має відповідати дослідницькій частині висновку експерта. Посмертні зміни в судово-ветеринарному діагнозі не наводять.

Судово-ветеринарний діагноз формують коротко, чітко, повно, точно, з указівкою на патолого-морфологічні зміни в логічній послідовності з урахуванням патогенетичного принципу, з установленням основного захворювання і процесів, які його супроводжують. Судово-ветеринарний діагноз підтверджує, уточнює або розширює клінічний діагноз (у випадку смерті тварини під час лікування). Діагноз — це не висновок, він лише сприяє правильному, послідовному та обґрунтованому складанню висновків. Якщо для формулювання діагнозу необхідні результати лабораторних досліджень, то його оформлюють після їх отримання.

У діагнозі нічого не пояснюють, не обґрунтовують, проте діагноз має бути повним, тобто містити всі патологоморфологічні зміни або ушкодження, виявлені судово-ветеринарним експертом під час розтину трупа тварини. Однорідні ушкодження, хвороби або стани об'єднують.

Судово-ветеринарний діагноз будують за нозологічним та патогенетичним принципами з відображенням послідовності розвитку виявлених змін. Найважливіші його частини: основне захворювання (ушкодження), його ускладнення, супутні й фонові захворювання або ушкодження. Формулювання судово-ветеринарного діагнозу та його розміщення наприкінці дослідницької частини висновку експерта не регламентоване.

Іноді судово-ветеринарний експерт не може довести й пояснити причину смерті тварини. У такому разі він заявляє про неможливість установити причину смерті й вказує, з якої причини, наприклад, у зв'язку з вираженими ознаками гниття трупа, зі скелетуванням тощо.

Узагальнення та експертну оцінку результатів окремих досліджень, які є підставою для формулювання висновків, викладають у синтезуючому розділі дослідницької частини висновку експерта. Далі в логічній послідовності виклада-

ють узагальнені дані, отримані з результатів дослідження, обґрунтовуючи їх, проте вони мають бути максимально наближені до відповідей на запитання у висновках.

Для того, щоб текст висновку експерта був зрозумілим особам, які не мають ветеринарної освіти (слідчому, прокурору, судді, адвокату, сторонам процесу тощо), записи ведуть державною мовою, зрозумілими висловами, з мінімальною кількістю спеціальних ветеринарних термінів. Якщо уникнути цих термінів неможливо, їхній зміст треба пояснити. Опис патолого-анатомічних змін вимагає точності, чіткості та стислості, треба уникати вступних висловів, які характеризують дію особи, що проводила судово-ветеринарний розтин (наприклад, «під час огляду», «після розрізу» тощо). У тексті висновку експерта не можна скорочувати слова за винятком загальноприйнятих скорочень.

У заключній частині висновку експерта викладають висновки за результатами дослідження у вигляді відповідей на поставлені питання в послідовності, як у вступній частині висновку.

«Висновки» — це найбільш відповідальна (заключна) частина висновку експерта, що є підсумком проведеного дослідження трупа тварини, де зроблено висновок про причину смерті, етіологічного і патогенетичного взаємозв'язку встановлених хвороб або ушкоджень і патологоморфологічних змін. Висновок складають на підставі СВД, анамнестичних даних і результатів додаткових досліджень. Тут треба зазначити основне захворювання або ушкодження, його ускладнення, супутні й фонові хвороби.

Висновки мають бути повними, мотивованими, науково обґрунтованими, послідовно викладеними, чіткими, конкретними, виразними, зрозумілими, вони мають базуватись на фактичних даних з уникненням повторень, перевантажень спеціальними ветеринарними термінами.

У заключній частині судовий експерт дає повні та обґрунтовані відповіді на поставлені йому запитання, надані в ухвалі суду або постанові слідчого про призначення судово-ветеринарної експертизи. Нумерація відповідей має відповідати нумерації питань у документі про призначення судової експертизи. Допускається поєднання близьких за змістом питань та зміна їх послідовності без зміни формулювання самого питання.

У заключній частині висновку експерта можуть бути відображені й такі питання, які слідчим не поставлені, але, на думку судово-ветеринарного експерта, важливі для слідства (в порядку експертної ініціативи).

Заключну частину висновку експерта розпочинаємо такою фразою: «На підставі судово-ветеринарної експертизи трупа (вид тварини) з кличкою (указуємо кличку), матеріалів кримінального провадження № XXXXXXXXXX від (дата), у відповідь на запитання, поставлені в постанові слідчого від (дата), судовий експерт дійшов таких висновків...».

На кожне з поставлених питань має бути відповідь по суті або вказано, з яких причин неможливо дати відповідь. Якщо заключний висновок не може

бути сформульований у стислій формі, можна посилатися на результати досліджень, викладені в дослідницькій частині висновку експерта.

Висновок експерта за результатами дослідження трупа тварини підписує експерт, який проводив судову експертизу. Підпис засвідчують відбитком печатки експертної установи на кожній сторінці тексту заключних висновків. Особливістю додатків до висновку експерта є те, що вони оформлюються у вигляді фототаблиць, які несуть інформацію про етапи судово-ветеринарного дослідження трупа тварини, доповнюють і підтверджують вербальну частину висновку експерта.

Наприклад:

Фототаблиця
до висновку судового експерта
№ _____ від _____
(дата)

Фото № 1. Труп собаки з кличкою Ніка.
Рана в ділянці лоба зліва (1). Волосся
навколо рани забруднене рідиною
бурого кольору (2).
Макрофото. (Дата)

Фото № 2. Труп собаки з кличкою Ніка.
Точкові крововиливи на слизовій обо-
лонці губ, ясен, спинці язика.
Механічна асфіксія.
Макрофото. (Дата)

4.5. ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДАННЯ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПРОВЕДЕНОЇ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЖИВОЇ ТВАРИНИ

Основним підзаконним нормативним документом, що регламентує укладання висновку експерта за результатами проведених судових експертиз будь-якого виду, зокрем й судово-ветеринарної, є Інструкція № 1¹⁰⁸⁰, зокрема її розділ IV «Організація проведення експертиз (досліджень) та оформлення їх результатів».

Оформлюють висновок судового експерта або судових експертів (якщо було проведено комісійну або комплексну судову експертизу) на бланку експертної установи (або приватного експерта).

Висновок судового експерта складають з обов'язковим зазначенням:

- реквізитів (найменування документа, дати та номери складання висновку, категорії судово-ветеринарної експертизи (додаткова, повторна, комісійна, комплексна);
- виду судової експертизи (за галуззю знань, у нашому випадку — це судово-ветеринарна);
- справи, за якою вона призначена (кримінальна, справа про адміністративне правопорушення, цивільна, господарська тощо), номеру справи;
- статті закону, якою передбачено надання висновку судового експерта (за наявності).

Висновок за результатами судово-ветеринарної експертизи складається з трьох частин: «Вступ», «Дослідження» і «Висновки».

Першою частиною є «Вступ», що містить формальний виклад інформації, джерелом якої є документ про призначення судово-ветеринарної експертизи або залучення судового експерта, та перелік нормативно-правових актів і джерел фахової літератури, які були застосовані судовим експертом для обґрунтування висновку.

У «Вступі» зазначають:

1) найменування документа; його номер; за наявності відповідних підстав, характер експертизи (додаткова, повторна, комісійна, комплексна); вид (назва) експертизи; за яким провадженням (кримінальним, цивільним, господарським) її проводили, номер провадження; дату складання;

2) дату надходження ухвали суду або постанови слідчого, об'єктів і матеріалів до експертної установи;

3) перелік об'єктів, що підлягають дослідженню, та зразків (у разі надходження). За необхідності додатково зазначають спосіб доставки та вид упаковки досліджуваних об'єктів із зазначенням у необхідних випадках відомостей про те, чи впливав спосіб упаковки на їх збереженість. У разі, якщо експерту надано матеріали провадження, про це зазначають окремо, указуючи вид (назву) матеріалів (документів) (наприклад, копії протоколу огляду місця події,

¹⁰⁸⁰ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

витяг з історії хвороби, витяг з амбулаторного журналу тощо, зазначаючи кількість аркушів або сторінок у кожному з наданих документів);

4) перелік питань, поставлених перед судово-ветеринарним експертом, дослівно з назвою: «Питання, поставлені для вирішення експертом». За наявності в документі про призначення експертизи запитань, які не належать до предмета експертизи або не входять до компетенції експерта, указують причини, з яких ці питання не можуть бути вирішені. Судово-ветеринарний експерт має право згрупувати декілька поставлених запитань і викласти в послідовності, яка забезпечує найдоцільніший порядок дослідження. Якщо деякі з таких питань вирішувались під час проведення судових експертиз різних видів, то зазначають відомості про ці судові експертизи (експертна установа, номер і дата висновку);

5) питання, які вирішуються судово-ветеринарним експертом у порядку експертної ініціативи, якщо такі розглядались;

6) дані про судово-ветеринарного експерта (експертів): прізвище, ім'я та по батькові; посада, освіта, науковий ступінь та учене звання; освітньо-кваліфікаційний рівень, клас судового експерта, експертна спеціальність, стаж експертної роботи, дата та номер видачі свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, ким видано та строк дії;

7) попередження судово-ветеринарного експерта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку за ст. 384 КК та за відмову надання висновку за ст. 385 КК ¹⁰⁸¹;

8) додаткові дані, які стосуються об'єктів дослідження (наприклад, якщо судово-ветеринарний експерт заявляв клопотання перед особою, що призначила експертизу, про надання додаткових матеріалів, то обов'язково зазначають дату направлення такого клопотання та результати його розгляду;

9) якщо проводять повторну СВЕ, зазначають відомості про первинну експертизу (прізвище та ініціали експерта; назву експертної установи або місце роботи експерта; номер і дату висновку експертизи; зміст заключних висновків первинної експертизи; зміст запитань, які були поставлені перед судово-ветеринарним експертом на повторне вирішення, а також причини призначення повторної експертизи, зазначені в ухвалі слідчого судді; у разі, якщо такі мотиви в ухвалі відсутні, про це роблять відповідний запис);

10) у разі складання висновку експертів за результатами комісійної або комплексної судової експертизи зазначають голову комісії;

11) якщо під час проведення СВЕ були присутні інші особи, то у вступній частині висновку експерта вносять відомості про процесуальні підстави й дані цих осіб (прізвище, ініціали);

12) останнім у вступній частині є підрозділ «Нормативно-правові акти та фахові джерела, використані під час проведення судово-ветеринарної експертизи».

Водночас варто зауважити, що питання стосовно СВЕ живої тварини в зазначеному документі потребують суттєвого доповнення та систематизації.

¹⁰⁸¹ Кримінальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

Друга частина висновку експерта — «Дослідження». Алгоритм викладу стадій судово-ветеринарного дослідження підекспертної тварини визначає суд-ветексперт відповідно до завдань дослідження.

У процесі власної судово-ветеринарної діяльності нами вперше розроблений і запропонований до практичного застосування алгоритм опису результатів дослідження підекспертної тварини за системним принципом будови організму, а також опису окремих ветеринарних документів, що містяться в матеріалах провадження (справи) та стосуються предмета доказування. На заключній стадії укладання дослідницької частини висновку судовий експерт формулює судово-ветеринарний діагноз та складає синтезуючий розділ.

У дослідницькій частині висновку експерта виокремлюють такі підрозділи:

1) анамнез хвороби (ушкодження), відомості про який судветексперт отримує із процесуального документа про призначення СВЕ або з ветеринарних документів (виписки з історії хвороби підекспертної тварини, амбулаторної карти хворої тварини тощо). Із цих же документів судветексперт з'ясовує обставини, за яких заподіяна шкода здоров'ю тварини;

2) дослідження ветеринарних документів, що містяться в матеріалах кримінального провадження (протоколу обстеження тварини фахівцями ветеринарної медицини (зазначають назву лікарні ветеринарної медицини, її юридичну адресу, прізвище, ім'я, по батькові фахівця ветеринарної медицини, який проводив обстеження тварини), протоколу ультразвукового або рентгенологічного дослідження, результати гематологічного або мікробіологічного дослідження тощо);

3) судово-ветеринарне дослідження підекспертної тварини за схемою (рис. 4.5).

Рис. 4.5. Схема дослідницької частини висновку експерта за результатами СВЕ живої тварини

Особливе місце у висновку експерта відводять реакції тварини під час зняття або накладення пов'язки на ділянки ушкодження, а також тому, чим ці ділянки оброблені, яке лікування застосовувалось тощо. Це ж зазначають у підрозділі «Реєстраційні дані». *Наприклад:* «Під час знімання бинтової пов'язки як з грудних, так і тазових кінцівок тварина виявляє реакцію на біль. Усі рани на кінцівках, а також на шії оброблені рідиною фіолетового кольору. Тварині застосовували з лікувальною метою антибіотики, знеболювальні засоби, стимулятори регенерації».

У розділі 2 «Клінічне судово-ветеринарне дослідження тварини станом на (дата)» реєструють об'єктивні дані, отримані судветекспертом під час безпосереднього об'єктивного дослідження підекспертної тварини власноруч, відповідно до вимог абз. 4 п. 2.2 Інструкції № 1¹⁰⁸², а також п. 5.1 Правил¹⁰⁸³. Констатують виявлені хворобливі зміни або характер ушкоджень, а також фіксують незмінений морфологічний і функціональний стан органів шляхом детального опису. Не слід допускати вживання виразів «у нормі», «без особливостей» тощо.

Методичні підходи до викладення результатів судово-ветеринарного дослідження тварини можуть змінюватись залежно від особливостей запитань, поставлених судветекспертові, обставин та особливостей заподіяння шкоди здоров'ю тварини, її виду, віку, статі, фізіологічного стану тощо.

Під час оформлення результатів судово-ветеринарного дослідження тварини об'єктивність викладу даних у висновку експерта досягається завдяки правильно побудованому алгоритму дослідження з акцентом на ушкодженій ділянці тіла або органі (*Status localis*).

Описуючи *зовнішній вигляд тварини* (габітус), судветексперт констатує особливості поведінки (задовільний, пригнічений, збуджений), положення тіла в просторі (фізіологічне, неприродне), рухи (фізіологічні, вимушені), зазначає вгодованість (вища, середня, худя тварина), конституцію (ніжна, щільна, груба, рихла), а також реакцію тварини на маніпуляції з нею.

Під час опису стану *волосяного покриву* судветексперт зазначає його колір, густоту, забрудненість, блиск, рівномірність розвитку й міру втримання у волосяних фолікулах шкіри, ступінь прояву линьки, ступінь вираженості алопецій (аптеріозу в птиці), прояв уродженого гіпертрихозу (довге волосся) або, навпаки, уродженого гіпотрихозу (повна відсутність волоссяного покриву).

У процесі опису стану *шкіри* судветексперт зазначає її колір (пігментована, бліда, почервоніла, посиніла, жовтянича, з явищами меланозу), порушення природної пігментації шкіри (альбінізм), наявність безпігментних плям на шкірі (вітіліго), еластичність (помірно еластична, знижено еластична, повна втрата еластичності), вологість (помірно волога, суха, підвищено волога), запах (помірно специфічний, різко посилений, ацетоновий, гнильний, смердючий

¹⁰⁸² Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

¹⁰⁸³ Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди ...

тощо) і температуру (помірно тепла, холодна, гаряча, рівномірно або нерівномірно тепла), її анатомічну цілісність або ушкодження (садна, синці, тріщини, рани, пролежні, гангрена тощо), збільшення об'єму шкіри (набряки, емфіземи, товстоногість, флегмони, гематоми, лімфаекстравазати, новоутворення, дерматоспараксії), шкірні висипання (плями, розеоли, петехії, екхімози, геморагії, папули (вузлики), горбики, везикули (пухирці), пустули (гноячок), пухирі, лусочки, кірки, ерозії, виразки, рубці); чи виражена у тварини шкірна сверблячка.

Зазначаючи у висновку стан *видимих слизових оболонок* (очей, носової і ротової порожнин, піхви), а за необхідності, й глибоко розташованих (глотки, гортані, бронхів, шлунка і кишківника), судветексперт акцентує увагу на їх кольорі (блідорозжеві, із ледь жовтуватим відтінком, із жовтяничним відтінком, червоні, бліді, синюшні тощо), вологості (помірно вологі, підвищено вологі), цілісності, наявності нашарувань та припухання (за можливості).

У процесі опису стану *поверхневих лімфатичних вузлів* (нижньощелепних, передлопаткових, колінної складки, пахвинних) судветексперт зазначає їх розміри й форму (круглі, овальні, продовгуваті), рухливість (рухливі, малорухливі, нерухливі), чутливість (болючі, неболючі), консистенцію (щільні, м'які), характер поверхні (гладенькі, горбкуваті), температуру шкіри в проекції лімфовузла (помірно тепла, підвищена).

Опис стану *кісток скелета, суглобів і скелетних м'язів* у підекспертної тварини полягає в тому, що судветексперт зазначає міру їх розвитку, форму, міцність, виявлену неприродну рухливість у кістках або суглобах, пружність скелетних м'язів, констатує, чи може тварина самостійно опиратися на грудні й тазові кінцівки під час переміщення в просторі.

Судветексперт зазначає параметри *температури, частоти пульсу й дихання* тварини, а також указує, чи виявлені в неї клінічні ознаки інфекційних хвороб.

У підрозділі «Ушкодження» лаконічно, але послідовно судветексперт має описати всі порушення анатомічної цілісності тканин і органів організму та їхніх функцій, що утворилися внаслідок дії зовнішніх чинників.

Далі судветексперт у своєму висновку описує стан тварини за клінічними ознаками: тяжкий, середньої тяжкості, легкого ступеня, зазначає загрозливий чи не загрозливий він для життя; чи сумісні із життям виявлені ушкодження.

Констатація стану систем органів серцево-судинної системи, дихання, травлення, сечовиділення, розмноження, нервової системи, систем органів чуття (зору, слуху, тактильної, больової й температурної чутливості шкіри, глибокої (пропріорецептивної) чутливості) у висновку експерта є необхідною для виявлення ускладнень, супутніх і фонових патологій. Детально описують морфологічні особливості органів, що досліджувались, зазначаючи їх положення, величину, рухливість, консистенцію, асиметричність, а описуючи функціональні зміни цих органів під впливом хворобливих чинників або ушкоджень, акцентують увагу на специфічних синдромах, особливостях чутливості органів (болючі чи безболісні) тощо.

Опис стану *серця і кровоносних судин*: судово-ветеринарний експерт указує на характер поля перкуторного притуплення (змінене чи не змінене), аргументує больову реакцію тварини під час перкусії ділянки серця (виражена чи відсутня), деталізує характер тонів серця, зазначає наявність або відсутність сторонніх звуків і позасерцевих шумів; еластичність стінки кровоносних судин, характер венного пульсу (позитивний чи негативний).

У процесі опису *органів дихання* судветексперт зазначає стан контурів ніздрів, їхню прохідність, а також прохідність носових ходів, стан носо-губного (носового) дзеркала, наявність або відсутність у них сторонніх предметів, наявність або відсутність у носовій порожнині набряків і ран; анатомічне положення гортані й трахеї, їх чутливість під час пальпації; температуру шкіри в ділянці розташування цих органів; характер шуму під час аускультатії гортані; форму грудної клітки, її симетричність, болючість, температуру шкіри в цій ділянці; наявність або відсутність набряків та емфізем, а також характер перкуторного звуку й дихальних шумів у ділянці грудної клітки; наявність або відсутність патологічних дихальних шумів; ритмічність, симетричність і активність дихальних рухів; тип дихання; наявність або відсутність кашлю, хрипів, витікання з носа.

Фіксуючи у висновку стан *органів травлення*, судветексперт визначає можливість і активність акту ковтання (не порушений або порушений), кількість і стан розвитку зубів, колір зубних коронок (білий, білий із жовтим нашаруванням, білий із коричневими цятками тощо), їх цілісність, вади прикусу; колір ясен, їх вологість, чутливість (болючі чи безболісні); стан язика (колір, рухливість, вологість, виявлені нашарування, чи поміщається в ротовій порожнині, чи не збільшений у розмірах, його анатомічна цілісність тощо); стан глотки і стравоходу (прохідність, наявність у просвіті сторонніх предметів, температура шкіри у проекції цих органів, колір слизової оболонки, її анатомічна цілісність); стан шлунка і кишечника (болючість, здутість); стан бічних черевних стінок (еластичність, болючість, симетричність), чи спостерігаються розлади дефекації (за даними анамнезу); стан печінки (топографія, чи виходять її краї за межі правої реберної дуги; характер ділянки печінкового притуплення: зміщення, особливості чутливості).

У процесі опису *органів сечовиділення* судветексперт указує анатомічне положення нирок, їх можливу зміщеність, чутливість (болючі чи безболісні), величину (збільшені чи не збільшені), характер поверхні (гладенька чи борозенчаста); наявність або відсутність набряків у ділянці підгруддя, міжщелепного простору, черева, зовнішніх статевих органів тощо.

Фіксуючи стан *сечового міхура*, судветексперт указує його розміри, чутливість під час пальпації (болючий чи ні), міру наповненості.

Під час опису стану *зовнішніх статевих органів* судветексперт зазначає їх розвиток щодо віку тварини, правильність їх сформованості щодо статі тварини, колір і цілісність слизової оболонки сечостатевого синуса в самки або сечостатевого каналу в самців, наявність двох сім'яників у порожнині мо-

шонки, їх чутливість і температуру шкіри в проекції сім'яників, стан крайньої плоти та прелуційної порожнини.

У процесі опису стану *молочної залози* експерт зазначає її розміри (збільшена чи ні), наявність або відсутність ушкоджень, чутливість шкіри (болюча чи безболісна) та її температуру в проекції залози, чи є виділення молока, наявність ущільнень паренхіми.

Зазначаючи стан *нервової системи*, судветексперт констатує її тип, реакцію тварини на подразники (пригнічення або збудження). Під час опису черепа вказує його об'єм, форму, наявність деформацій, температуру шкіри в його проекції, чутливість (болючий чи ні), консистенцію кісток (тверді, м'які), їх цілісність, характер перкусійного звуку. Описує стан хребта, зазначає його чутливість (болючий чи ні), температуру шкіри в його проекції, з'ясовує наявність викривлень.

Під час опису *органів зору* фіксують стан очних щілин (відкриті чи закриті), повік (наявність або відсутність набряків, інфільтрації, новоутворень, їх положення, рухи, чутливість); розміри очних яблук (звичних розмірів, збільшені, зменшені), яке їхнє анатомічне положення (природне, зміщені, випинання, западання); чи виявлено дрижання очей (ністагм), чи реєструється у тварини косоокість; як тварина реагує на штучне освітлення; стан зіниць (розширені, звужені); стан кон'юнктиви (колір, вологість, анатомічна цілісність, наявність або відсутність витікання з очей); стан повік (наявність або відсутність набряків, анатомічне положення, цілісність, чутливість); акт мигання (порушений чи ні), стан райдужної оболонки (наявність пігментації, помутніння); стан рогівки (анатомічна цілісність, чутливість); колір райдужної оболонки; сльозовиділення (помірне, відсутнє, посилене).

Щодо стану *органів слуху*, то судветексперт визначає, як тварина відгукується на слухові подразники різної інтенсивності з різних проекцій і відстаней, як тварина реагує на пахучий сухий корм, піднесений на відстань 30—50 см від її морди.

Під час опису *чутливості шкіри* (тактильної, больової, температурної), а також *глибокої (пропріорецептивної) чутливості* судветексперт зазначає ступінь її збереженості, ступінь вираженості тонуусу скелетних м'язів (добре чи помірно виражений, ослаблений чи напружений), стан рефлексів (рефлекси шкіри, кон'юнктиви та корнеальний, рефлекси сухожильні, м'язів та окістя, колінний і ахіллового сухожилля (добре виражені, помірно або ослаблені).

У підрозділі «Інструментальні, візуалізаційні та лабораторні дослідження» результати можна подати у вигляді рентгенологічних, ультрасонографічних, томографічних та інших досліджень, а також лабораторних досліджень біологічних рідин організму (крові, сечі, калу, вмісту шлунка тощо, цитологічного або гістологічного аналізу біологічного матеріалу), проведених із застосуванням візуалізаційних, судово-токсикологічних, судово-гістологічних, судово-імунологічних, мікробіологічних, паразитологічних методів тощо, із зазначенням номера й дати їх виконання.

Опис результатів лабораторних досліджень біологічних рідин підекспертної тварини доцільно проводити шляхом систематизації даних: спочатку аналізують показники з відхиленнями від норми, а потім перелічують досліджені показники, які перебувають у межах норми. Поміж показників із відхиленнями від норми спочатку оцінюють відхилені в бік збільшення, а потім — у бік зниження, обґрунтовуючи такі зміни.

Опис процесу застосовування інструментальних методів судово-ветеринарного дослідження може обмежуватись аргументацією кінцевих результатів. У зазначених випадках графіки, діаграми, таблиці мають зберігатись у наглядових експертних провадженнях і на вимогу особи, яка призначила СВЕ, можуть надаватись їй для ознайомлення.

Після опису результатів судово-ветеринарного, інструментального, візуалізаційного та лабораторного досліджень підекспертної тварини судветексперт укладає розділ «Судово-ветеринарний діагноз» у вигляді висновку про сутність захворювання або ушкодження та стан хворої (травмованої) тварини, сформульований на основі даних анамнезу, результатів клінічних і лабораторних досліджень, виражений у нозологічних термінах, передбачених загальноприйнятими класифікаціями й номенклатурами хвороб, який відображає причину, механізм розвитку, патоморфологічні ознаки й функційні прояви захворювання або травми. Він формулюється точно, повно, чітко, коротко, логічно, без будь-яких пояснень і обґрунтувань.

Структура діагнозу передбачає послідовний виклад нозологічних форм: основного захворювання (ушкодження), ускладнення, супутньої та фонові патології.

Узагальнення та оцінювання результатів окремих досліджень, які є підставою для формулювання висновків, судветексперт викладає в *синтезуючому розділі* дослідницької частини висновку експерта. Цей розділ варто починати фразою: «Дослідивши матеріали кримінального провадження, внесеного до ЄРДР № XXXXXX від (дата), та узагальнивши й надавши експертну оцінку клінічного стану собаки з кличкою Барсик, згідно з постановою від (дата), судово-ветеринарний експерт констатує таке...».

Основний виклад синтезуючого розділу має містити послідовний, чіткий, згрупований аналіз виявлених захворювань або ушкоджень підекспертної тварини з акцентом на локальному статусі — ушкодженій ділянці тіла або органі (*Status localis*).

Доцільно розпочинати синтезуючий розділ констатацією факту, що підекспертна тварина належить до хребетних тварин, із зазначенням її виду, що відповідає вимогам ст. 299 КК¹⁰⁸⁴ або ст. 89 КУпАП¹⁰⁸⁵. Далі вказує фізіологічні особливості тварини (вагітність, молодняк тощо), що може бути визнане судом як кваліфікаційна ознака та вплинути на рішення суду.

¹⁰⁸⁴ Кримінальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

¹⁰⁸⁵ Кодекс України про адміністративні правопорушення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

Дані об'єктивних досліджень ушкоджень тварини, викладених у дослідницькій частині висновку експерта, дають змогу визначити локалізацію кожного ушкодження, обґрунтувати характер, механізм, констатувати черговість і послідовність виявлених ушкоджень, стверджувати, чи могли виявлені ушкодження утворитися без стороннього втручання; аргументувати термін давності утворення ушкоджень та обґрунтувати ступінь їх тяжкості, указати небезпечність заподіяних ушкоджень для життя тварини та наслідки їх для здоров'я; констатувати причиново-наслідковий зв'язок між заподіяними тварині ушкодженнями за встановлених обставин та розладом її здоров'я.

На окрему увагу заслуговує узагальнення результатів об'єктивних клінічних судово-ветеринарних досліджень щодо розвитку у тварини каліцтва внаслідок заподіяних ушкоджень. В основу обґрунтування каліцтва тварини покладено визначення цього поняття в нашій редакції¹⁰⁸⁶.

Крім того, фіксують, чи є на тілі підекспертної тварини сліди, які вказують на завдання їй болю, а також аргументують, чи вплинули дії, пов'язані з тривалим позбавленням тепла, корму, пиття тощо, на стан здоров'я підекспертної тварини.

Завершальним моментом синтезуючого розділу є обґрунтування, чи спричинили виявлені ушкодження фізичний біль і страждання підекспертній тварині.

Третьою частиною висновку експерта є *заключні висновки*. Відповідно до п. 4.14 Інструкції № 1¹⁰⁸⁷ вони мають бути сформульовані за результатами дослідження як відповіді на поставлені запитання в послідовності, зазначеній у вступній частині висновку експерта. Якщо питання вирішити неможливо, необхідно вказати, з яких причин. Відповіді на питання, які вирішував судветексперт у порядку ініціативи, дають відповідно до вимог абз. 6 п. 2.2 Інструкції № 1¹⁰⁸⁸.

Нумерація відповідей у висновках має відповідати нумерації, зазначеній у вступній частині висновку експерта (тобто нумерації питань, викладених у процесуальному документі про призначення СВЕ). Висновки мають бути сформульовані зрозуміло для всіх учасників процесу, повно, стисло, чітко, конкретно, виразно, без повторів, однозначно, без переобтяження спеціальною ветеринарною термінологією, мотивовано, на основі об'єктивно встановлених даних, без фраз і мовних зворотів, що можуть передбачати різне їх тлумачення, в категоричній і, як виняток, імовірній формі.

Вживані у висновку спеціальні ветеринарні терміни необхідно пояснити.

У висновках судветексперт констатує фактичні дані або їх відсутність, спираючись на результати, які випливають із викладених об'єктивних судово-ве-

¹⁰⁸⁶ Яценко І. В., Парилівський О. І. Каліцтво тварин як предмет DOI: 10.37000/abbsl.2022.102.13 (дата звернення: 05.10.2024).

¹⁰⁸⁷ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

¹⁰⁸⁸ Там само.

теринарних досліджень, а також показує причиново-наслідкові зв'язки між ушкодженням і шкодою, заподіяною здоров'ю тварини.

Схема побудови висновків за результатами проведеної СВЕ залежить від характеру та послідовності питань, поставлених на вирішення експерта.

Висновки в заключній частині підписує судветексперт та/або експерти інших спеціальностей, якщо проводилась комісійна СВЕ, із зазначенням їхньої посади, наукового ступеня, ученого звання, а їхні підписи засвідчуються відбитком печатки державної експертної установи. Підписи експертів і відбиток печатки ставлять на кожній сторінці тексту заключних висновків відповідно до п. 4.15 Інструкції № 1¹⁰⁸⁹.

Фототаблиці, що додають до висновку експерта, підписує судовий експерт (експерти), їхні підписи засвідчуються відбитком печатки експертної установи. Судветексперт, який працює на професійній основі самостійно та не є працівником державної експертної установи, засвідчує наданий ним висновок своїм підписом і печаткою із зазначенням реєстраційного номера облікової картки платника податків¹⁰⁹⁰. Приклад фототаблиці подано нижче.

Фототаблиця до висновку експерта

№ _____ від _____
(дата)

Фото № 1. Зовнішній вигляд собаки з кличкою Барсик під час судово-ветеринарного дослідження.
Макрофото. (Дата)

Фото № 2. Травматичний скол коронки другого й третього різців зліва на верхній зубній дузі у собаки з кличкою Барсик.
Макрофото. (Дата)

¹⁰⁸⁹ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

¹⁰⁹⁰ Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

Структура висновку експертів під час проведення комісійної або комплексної судової експертизи передбачена п. 4.18 Інструкції № 1¹⁰⁹¹. Особливості її такі: у вступній частині додатково зазначають дані про голову комісії судових експертів та відомості про СВЕ, результати яких надані уповноваженою особою, яка призначила СВЕ, як вихідні дані. Крім того, у відповідних розділах дослідницької частини наводять результати досліджень, виконаних окремими судовими експертами, і експерти підписують їх із зазначенням своїх прізвищ та інших слів.

4.6. ДИФЕРЕНЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ОФОРМЛЕННЯ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ У ВИСНОВКАХ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНИХ ЕКСПЕРТІВ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ОБ'ЄКТИВІЗАЦІЇ Й АРГУМЕНТАЦІЇ ПРОВЕДЕНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Окремі питання щодо укладання висновку експерта залишаються невирішеними. Вони підлягають ретельному науковому дослідженню, розробленню пропозицій та впровадженню їх у практику СВЕ. З-поміж них подання ілюстративного матеріалу та обґрунтування його для об'єктивізації й аргументації проведених досліджень.

Науковою розробкою щодо розв'язуваного нами питання є стаття О. Самойлової та Я. Береговця¹⁰⁹², у якій дослідники розкривають особливості оформлення ілюстративних матеріалів, які додають до висновків судових експертів.

Ілюстративний матеріал у додатках до висновку експерта є наочним та об'єктивним відображенням результатів окремих стадій проведеного експертного дослідження. У п. 4.13 Інструкції № 1¹⁰⁹³ регламентовано необхідність посилання в дослідницькій частині висновку експерта на ілюстрації, додатки та відповідні роз'яснення до них. Останні об'єктивізують та аргументують висновки судового експерта, візуалізують його зміст. За Академічним тлумачним словником української мови термін «об'єктивний» означає: «1. Який існує поза людською свідомістю й незалежно від неї; незалежний від волі, бажань людини. 2. Позбавлений упередження і суб'єктивного ставлення; безсторонній, неупереджений»¹⁰⁹⁴. Водночас термін «аргументувати» — «Наводити аргументи, докази; обґрунтовувати»¹⁰⁹⁵.

Додатками до висновку судового експерта є різноманітні фотографії, схеми, таблиці, графіки, діаграми, довідкові матеріали тощо. Вони забезпечують

¹⁰⁹¹ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

¹⁰⁹² Самойлова О. Ф., Береговец Я. Б. Значення ілюстративного матеріалу у висновках судових експертів. *International scientific e-journal. Logoos. Online*. 2020. № 16. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.16.07.html> 03 (дата звернення: 01.10.2024).

¹⁰⁹³ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

¹⁰⁹⁴ Академічний тлумачний словник ... URL: <https://sum.in.ua/> (дата звернення: 27.09.2024).

¹⁰⁹⁵ Там само.

наочність, підвищують переконливість висновків, об'єктивізують, аргументують й уточнюють проведені судово-експертні дослідження, отже, є частиною висновку судового експерта, проте не можуть розглядатися як самостійний елемент його структури, на цьому наголошують у дисертаційній роботі А. Воробчак¹⁰⁹⁶, а також О. Самойлова, Я. Береговець¹⁰⁹⁷. Ми цілком погоджуємося з думкою вчених та наводимо аргументи на її користь, використовуючи певні надбання з власної судово-експертної діяльності в галузі СВЕ.

Інформативність, точність, логічність, методологічність ілюстративного матеріалу у висновку судового експерта є одним із критеріїв його оцінювання суб'єктом призначення СВЕ. Методологічність ілюстративного матеріалу полягає в тому, що в разі проведення повторної СВЕ можна було б відтворити ознаки, зображені на фотоматеріалах, поданих у висновку первинної судової експертизи, і, відповідно, визначити правильність і обґрунтованість зроблених висновків.

Фотографія використовується майже в усіх класах і видах судових експертиз, зокрема судово-медичній, судово-біологічній, судово-товарознавчій тощо. Вона є найбільш поширеною і в СВЕ, адже фототаблиці є складовим елементом висновку судового експерта. Фотоілюстрації є документальним відображенням об'єктів експертного дослідження, вони об'єктивізують та візуалізують його ознаки, отже, забезпечують сприйняття цих ознак та обстановки правопорушення.

Ілюстрації як спосіб об'єктивного фіксування й наукового дослідження часто застосовують у судово-ветеринарній практиці в тому випадку, коли вони є інформативними, збільшують доказовість та наочність висновку судового експерта. Ілюстрації надійно фіксують порівняльні зразки, обстановку, за якої проводилася слідча дія; дають уявлення про перебіг та результати СВЕ.

У висновку експерта можна використати ілюстрації орієнтувальні, оглядові, вузлові та детальної зйомки¹⁰⁹⁸. Фіксування об'єктів дослідження — метод неруйнівний, загальнодоступний, не потребує фінансових затрат та використання високотехнологічних пристроїв.

Крім того, значення ілюстрацій у висновку судового експерта полягає й у тому, що вони дають змогу судді, слідчому, дізнавачеві, захисникові, прокуророві та іншим учасникам процесу зрозуміти й оцінити текстову частину висновку судового експерта.

Оскільки ілюстрації є складовою частиною висновку судового експерта, вони мають корелювати з текстом його вступної та дослідницької частин за допомогою посилань на фотографії, зокрема в таких формах:

¹⁰⁹⁶ Воробчак А. Р. Висновок експерта як джерело доказів С 45.

¹⁰⁹⁷ Самойлова О. Ф., Береговець Я. Б. Значення ілюстративного матеріалу URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.16.07.html> 03 (дата звернення: 01.10.2024).

¹⁰⁹⁸ Яценко І. В. Проблеми використання спеціальних ветеринарних знань під час огляду DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/114 (дата звернення: 15.03.2024).

- додатків до висновку експерта у вигляді фототаблиць, що відповідає п. 4.15 Інструкції № 1¹⁰⁹⁹;
- позначень на фотоілюстраціях характерних ознак об'єкта аналізу, опис яких наведено в дослідницькій частині висновку судового експерта;
- ілюстрування спільних та специфічних ознак однотипних об'єктів дослідження під час їх порівняльного аналізу з відповідними позначеннями на них цих ознак;
- пояснення під фотоілюстраціями ознак об'єкта, що збігаються або відрізняються під час порівняльного дослідження.

У підписах під макро- або мікрофотографіями в додатку до висновку експерта необхідно зазначати номер фото, його назву, стислий опис об'єкта дослідження з акцентом на особливостях або змінах у ньому, характерних для ушкодження або іншої патології, виявленої під час проведення СВЕ та описаної в дослідницькій частині висновку судового експерта, технічні умови зйомки, джерела та характер освітлювання, дату зйомки. Усі зазначені елементи підпису під фотоілюстраціями є складниками його доказової основи.

Позначення окремих структурних елементів на ілюстраціях здійснюють за допомогою стрілок-указівок, цифр, літер. Якщо таких позначень виявиться багато на обмеженій площі ілюстрації, то бажано поруч із цією ілюстрацією розміщувати такі ж «дублюючі» ілюстрації об'єктів, проте без розміток для можливості ефективного оцінення зображення.

У разі дослідження значної кількості однотипних об'єктів, наприклад, стадій судово-ветеринарного розтину трупа, доцільно подавати тільки ілюстрації, які демонструють характерні або патогномонічні ознаки та супроводжують вербальне викладення висновку судового експерта. Ілюстрації до висновку судового експерта подають у вигляді фототаблиці з такою назвою: «Фототаблиця до висновку експерта № XXXXXX від *(дата)*».

Для уникнення недоречностей щодо розмірів та величини об'єктів дослідження всі ілюстрації в додатку до висновку судового експерта треба подавати в одному масштабі. Для цього обов'язково застосовують масштабну лінійку в полі фотознімка. Ілюстративний матеріал у додатках до висновку необхідно подавати в кольорі.

Найбільш поширеним видом додатків є фотоілюстрації, отримані із застосуванням науково-технічних методів і засобів та оформлені за правилами судової фотографії. Види судово-дослідницьких фотографій, які використовуються у висновку судово-ветеринарного експерта:

- 1) пакування з об'єктами дослідження й маркуванням;
- 2) загального первинного вигляду об'єктів дослідження;
- 3) окремих макроскопічних фрагментів об'єктів дослідження;
- 4) мікроскопічних структур органів, кормів для тварин у вигляді цитограм або гістотопограм.

¹⁰⁹⁹ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

Як наочне підтвердження вербальної частини висновку судового експерта у фототаблицях подають зображення загального вигляду пакування об'єкта дослідження (підтверджуючи, що воно не пошкоджене), а також зовнішнього вигляду об'єкта дослідження (наприклад, трупа тварини) (рис. 4.6).

Фото № 1. Загальний вигляд пакування об'єкта дослідження. Макрофото. Камера «Olimpus C-5060 Wide Zoom». Станом на XX.XX.202X р.

Фото № 2. Зовнішній вигляд об'єкта дослідження — трупа собаки з кличкою Джек. Макрофото. Камера «Olimpus C-5060 Wide Zoom». Станом на XX.XX.202X р.

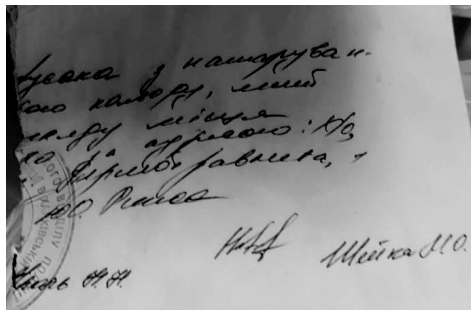
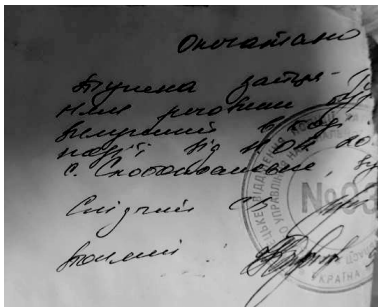

Фото № 3. Напис на бирці пакування речових доказів. Макрофото. Камера «Olimpus C-5060 Wide Zoom». Станом на XX.XX.202X р.

Рис. 4.6. Загальний вигляд пакування об'єкта дослідження та напис на бирці до речового доказу в додатку до висновку судового експерта

Судово-дослідницькі ілюстрації загального первинного вигляду об'єктів дослідження, якими може бути жива тварина (рис. 4.7), труп тварини (рис. 4.8), корми та кормові добавки для тварин, виготовляють із лінійкою, яка допоможе встановити масштаб зображення. Це дасть змогу підтвердити зображенням наявність об'єкта або об'єктів дослідження, на що вказують О. Самойлова та Я. Береговець¹¹⁰⁰.

¹¹⁰⁰ Самойлова О. Ф., Береговець Я. Б. Значення ілюстративного матеріалу ... URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.16.07.html> 03 (дата звернення: 01.10.2024).

*Фото № 1. Загальний вигляд кішки європейської з кличкою Маса.
Праве очне яблуко видалене. Верхня і нижня повіки правого ока з'єднані стібками.
Праві очна щілина повністю закрита. Ліве око — повна сліпота.
Макрофото. Камера «Olimpus C-5060 Wide Zoom». Станом на XX.XX.202 р.*

Рис. 4.7. Фотоілюстрація зовнішнього вигляду об'єкта судово-ветеринарного дослідження (каліцтво) в додатку до висновку судового експерта.
Архів ННЦ ICE, 2021 р.

*Фото № 2. Загальний вигляд трупа собаки з кличкою Рекс. Тавро № XXX.
Ранові отвори на тілі тварини (позначено цифрами).
Макрофото. Камера «Olimpus C-5060 Wide Zoom». Станом на (дата)*

Рис. 4.8. Фотоілюстрація зовнішнього вигляду об'єкта судово-ветеринарного дослідження в додатку до висновку судового експерта (тілесні ушкодження). Архів ННЦ ICE, 2020 р.

Спостереження за особливостями руху тварини разом з іншими методами об'єктивного клінічного дослідження дає змогу дати правильну та обґрунтовану експертну оцінку стану тварини на момент проведення СВЕ, а зафіксовані на фото окремі фрагменти такого дослідження є аргументованим підтвердженням висновку експерта (рис. 4.9).

Фото № 1. Переміщення собаки з кличкою Рекс у просторі. Тварина вільно переміщується на відкритому просторі (в полі), виконує як прямолінійні, так і колові та зигзагоподібні рухи, активно реагує на собак, які пробігають поблизу. Зафіксована на повідку собака докладає достатні зусилля для переміщення вперед, натягуючи повідець. Рухи голови тварини активні, повертається в різні боки.

Макрофото. Камера «Olimpus C-5060 Wide Zoom». Станом на (дата)

Рис. 4.9. Фотоілюстрація рухів об'єкта судово-ветеринарного дослідження в додатку до висновку судового експерта

Ілюстрації ушкоджень певної ділянки тіла, окремих частин органа, особливо без патологічних змін та виражених змін, окремих патологічних станів (крововиливів, гематом, ран, саден, вогнепальних або осколкових ушкоджень) унаочнюють процес розтину труп тварини (рис. 4.10, 4.11).

Фото № 1. Рана в ділянці верхівки серця розміром 4 см в трупі оленя європейського. Макрофото. Камера «Olimpus C-5060 Wide Zoom». Станом на (дата)

Фото № 2. Постопераційна рана в ділянці зовнішньої поверхні правого стегна в собаки з кличкою Альма. Макрофото. Камера «Olimpus C-5060 Wide Zoom». Станом на (дата)

Рис. 4.10. Фотоілюстрації внутрішнього (1) та зовнішнього (2) ушкоджень об'єктів судово-ветеринарного дослідження. Архів ННЦ ІСЕ, 2021 р.

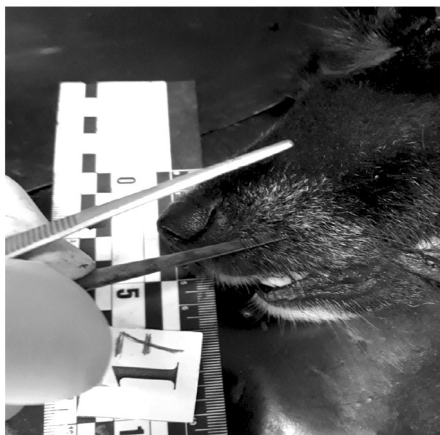

Фото № 3. Рановий канал із зовнішньої поверхні верхньої губи ліворуч (показано браншою пінцета) трупа собаки з кличкою Берта. Макрофото. Камера «Olimpus C-5060 Wide Zoom». Станом на (дата)

Фото № 4. Металевий предмет сірого кольору діаметром 0,3—0,4 см, який вилучено з ранового каналу на внутрішній поверхні верхньої губи. Макрофото. Камера «Olimpus C-5060 Wide Zoom». Станом на (дата)

Рис. 4.11. Фотоілюстрації ранового каналу собаки.

Архів ННЦ ІСЕ, 2021 р.

Фотоілюстрації кормів і кормових добавок можуть відображати макро- чи мікроскопічний стан цих об'єктів (рис. 4.12). Зображення окремих частинок корму дає змогу оцінити форму, розмір, колір досліджуваних зразків.

Фото № 1. Загальний вигляд сухого корму для котів «Club 4 paws». Макрофото. Камера «Olimpus C-5060 Wide Zoom». Станом на (дата)

Рис. 4.12. Фотоілюстрація сухого корму в додатку до висновку судового експерта.

Архів ННЦ ІСЕ, 2020 р.

У разі вогнепальних, осколкових ушкоджень тварини об'єктом судово-балістичного дослідження є вилучені сторонні предмети. Судветексперт має

їх описати, сфотографувати з криміналістичною лінійкою, а фото розмістити в додатках до висновку експерта (рис. 4.13). Підписи під фотоілюстраціями сторонніх предметів оформляємо так: номер фото, його назва, технічні умови виконання, дата.

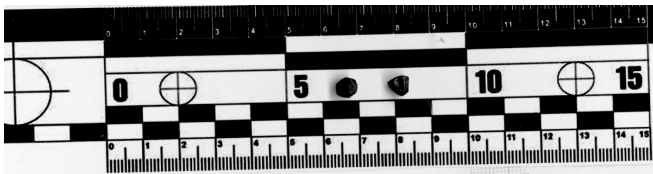

Фото № 1. Сторонні предмети округлої та неправильної форми, вилучені з трупа собаки з кличкою Доганяй під час судово-ветеринарного розтину (показані стрілками). Макрофото. Фотокамера «Olimpus C-5060 Wide Zoom». Станом на (дата)

Рис. 4.13. Фотоілюстрації сторонніх предметів, вилучених із трупа тварини. Архів ННЦ ICE, 2021 р.

Досвід практики СВЕ свідчить, що часто виникає потреба в проведенні додаткових інструментальних і лабораторних досліджень об'єктів, результати яких відображають у розділі «Додаткові дослідження». Їх доцільно розміщувати в додатках у вигляді цитограм, гістотопограм, томограм, ультрасонограм¹⁰¹.

Обов'язково зазначають номер рисунка, його назву, збільшення окуляра й об'єктива, метод фарбування, а в примітці до кожного рисунка вказують утворення, розміщені в полі зору фотоілюстрації (рис. 4.14).

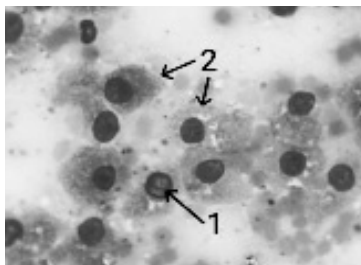

Фото № 1. Цитограма печінки трупа собаки відразу після смерті. Окуляр 10 × об'єктив 100, фарбування за Папенгеймом-Крюковим. Фотокамера «Olimpus C-5060 Wide Zoom».

Примітки: 1 — кристалічні структури в ядрі гепатоцита;
2 — гепатоцити. Станом на (дата)

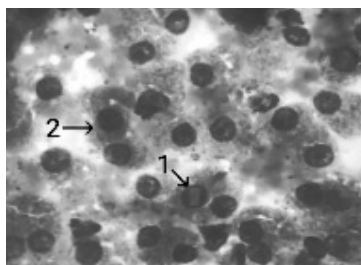

Фото № 2. Цитограма печінки трупа kota відразу після смерті. Окуляр 10 × об'єктив 100, фарбування за Папенгеймом-Крюковим. Фотокамера «Olimpus C-5060 Wide Zoom».

Примітки: 1 — кристалічні структури в ядрі гепатоцита;
2 — гепатоцити. Станом на (дата)

Рис. 4.14. Фотоілюстрації цитоморфотопограм. Препарати Яценка І., Казанцева Р., 2022 р.

¹⁰¹ Яценко І. В., Дереча Л. М., Парилівський О. І. Особливості структури висновку судово-ветеринарного експерта ... С. 361. DOI: 10.32353/khrife.1.2020.44 (дата звернення: 15.02.2024).

Важливе місце поміж різновидів ілюстративного матеріалу посідає зображення гістологічних препаратів¹¹⁰². Вони демонструють мікроскопічну будову органів і тканин, отриманих під час біопсії (рис. 4.15) у живих тварин, а також отриманих під час розтину трупів тварин. Ілюстрації гістологічної будови органів і тканин дають змогу встановити прижиттєвість або посмертність ушкоджень, характер патологічного процесу (запалення, пухлинний ріст, наявність в органах планктону за утоплення тощо). Гістологічні ілюстрації доповнюють і уточнюють макроскопічні зміни, помітні неозброєним оком. Вони є підставою для формулювання судово-ветеринарного діагнозу.

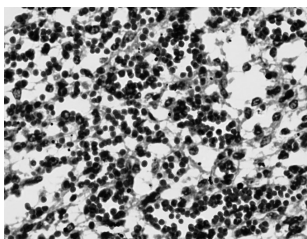

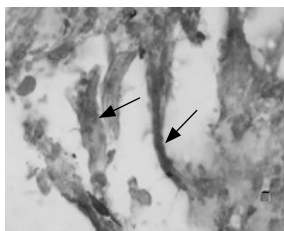
Фото № 1. Задній середостінний лімфатичний вузол. Розширені та переповнені форменими елементами крові судини, крововиливи. Фарбування: гематоксилін + еозин. Збільшення: $\times 100$. Фотокамера «Olimpus C-5060 Wide Zoom». Станом на (дата)

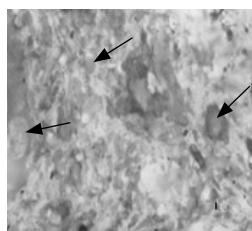
Фото № 2. Бронхи. Запалення та надмірне кровонаповнення органа. Фарбування: гематоксилін + еозин. Збільшення: $\times 100$. Фотокамера «Olimpus C-5060 Wide Zoom». Станом на (дата)

Рис. 4.15. Фотоілюстрації гістотопограм. Препарати Яценка І., Казанцева Р., 2020 р.

Аналогічно до тканин організму тварин гістологічні ілюстрації можуть візуалізувати структуру кормів для тварин як щільної, так і пухкої консистенції. Це особливо актуально для кормів, призначених для непродуктивних тварин (рис. 4.16). Це важливо для встановлення компонентного складу корму та відповідність такого складу вимогам нормативних документів.

а)

б)

Фото № 1. Гістологічний зріз зразка сухого корму економ-класу; а — фрагмент рогових похідних шкіри, б — часточки каррагінану (вказано стрілками). Забарвлення гематоксиліном та еозином. Olympus CX41. Збільшення $\times 200$

Рис. 4.16. Фотоілюстрації гістотопограм зразка сухого корму. Препарати Конового Є., 2020 р.6

¹¹⁰² Jankowski Z., Pieśniak D. Comments on histopathology examinations in forensic medicine – the importance, indications and basic principles of preserving the tissues. *Arch. Med. Sadowej Kryminol.* 2007. Vol. 57. Is. 3. Pp. 331—336 (дата звернення: 01.08.2024).

Підписи під фотоілюстраціями, які демонструють мікроскопічні структури, оформляються за тими ж правилами, що й до макроскопічних об'єктів, з урахуванням деяких особливостей. Особливості підписів під фотоілюстраціями: номер фото, його назва, технічні умови зйомки, величина збільшення, метод фарбування, у «примітках» подають позначення, показані на фотографії цифрою або буквою.

Ще одним методом дослідження живих підекспертних тварин і трупів тварин у ранній постмортальний період потенційно може бути термографія за допомогою тепловізора, що характеризується високим діагностичним потенціалом (рис. 4.17).

Висока чутливість до змін температури тіла тварини, простота використання і швидкість отриманих результатів роблять цей діагностичний підхід перспективним і об'єктивним порівняно з іншими методами діагностики. Цей метод широко застосовують як у гуманній медицині ¹¹⁰³, так і ветеринарній ¹¹⁰⁴. Проте використання термографії в СВЕ донині не обґрунтоване й не апробоване, хоча в перспективі може застосовуватися для діагностики давності настання ушкоджень або ознаки ранньої смерті тварин, особливо на місці події ¹¹⁰⁵.

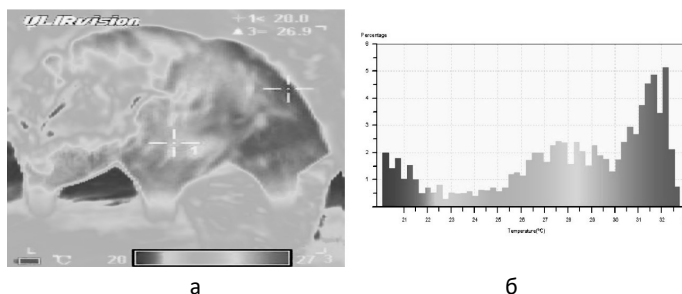

Фото № 1. Термограма молочної залози корови: а — із серозним маститом, б — програма читування показників. Тепловізор TI-120. Станом на (дата)

Рис. 4.17. Ілюстрація у вигляді термограми в додатку до висновку судового експерта за результатами СВЕ. (Термограма Пастернак А., 2017 р.)

¹¹⁰³ Остафійчук Д. І., Шайко-Шайковський О. Г., Білов М. Є., Чіботару К. І. Термографія, застосування в медицині. *Клінічна та експериментальна патологія*. 2019. Т. 18. № 1 (67). С. 126—131. DOI:10.24061/1727-4338.XVIII.1.67.2019.218 (дата звернення: 01.10.2024).

¹¹⁰⁴ Spiegel S., Spiegel F., Luepke M., Wendt M., von Altrock A. Ultrasonography and Infrared Thermography as a Comparative Diagnostic Tool to Clinical Examination to Determine Udder Health in Sows. *Animals (Basel)*. 2022. Vol. 12. Is. 19:2713. DOI: 10.3390/ani12192713 (дата звернення: 01.03.2024); Науменко С. В. Експериментально-теоретичне обґрунтування розробки діагностичних, лікувальних та превентивних заходів за андрологічних патологій свійських тварин: автореф. дис. ... канд. вет. наук. Львів, 2021. 46 с.; Пастернак А. М. Діагностика патологій молочної залози високопродуктивних корів ветеринарним ультразвуковим сканером Handscan V8. *Ветеринарія, технології тваринництва та природокористування*. 2018. № 1. С. 89—91. URL : <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/23731> (дата звернення: 02.06.2024).

¹¹⁰⁵ Яценко І. В. Проблеми використання спеціальних ветеринарних знань під час огляду DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/114 (дата звернення: 15.03.2024).

Інформативність методів променевої діагностики, зокрема й рентгенографічного методу, у ветеринарній медицині взагалі та СВЕ зокрема досліджували українські та зарубіжні вчені: Л. Авер'янова, Р. Абузнайд Карем, І. Яценко ¹¹⁰⁶ та ін.; зарубіжні: К. Yamada, К. Satoh, Е. Kanai, Н. Madaramе ¹¹⁰⁷; Е. Watson, Н. Heng ¹¹⁰⁸, S. Modina, М. Andreis, М. Moioli, М. Giancamillo ¹¹⁰⁹; М. Roccaro, А. Diana, N. Linta, R. Rinnovati, М. Freo, А. Peli ¹¹¹⁰; S. Punsmann, М. Hellige, J. Hoppe, F. Freise, М. Venner ¹¹¹¹.

Особливо цінним є рентгенологічний метод для судово-ветеринарної діагностики переломів кісток скелета, вивихів суглобів ¹¹¹², виявлення сторонніх предметів у тілі тварини, наприклад, куль, шротинок ¹¹¹³, уламків кісток в органах травлення, виявлення різних хворобливих станів, зокрема пневмоній; дослідження стану внутрішніх органів ¹¹¹⁴ тощо.

Для об'єктивного оцінювання ушкоджень та патологічних станів необхідно виконати рентгенографію щонайменше у двох проєкціях: бічній (лівій, із позначенням на рентгенограмі літерою «L», або правій, із позначенням на рентгенограмі літерою «R») та в хребтовому (рис. 4.18, а) або черевному (верхньо-нижньому) положенні (рис. 4.18, б).

¹¹⁰⁶ Авер'янова Л. О., Абузнайд Карем Р. С., Яценко І. В. Вікові та статеві рентгеноморфоденситометричні особливості рогового відростку лобової кістки великої рогатої худоби в аспекті судово-ветеринарної експертизи. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2016. Вип. 32. Ч. 2. С. 230—237. URL: <https://openarchive.nure.ua/items/3ff65beb-2bb2-46d8-9212-f297c919c7d6> (дата звернення: 01.10.2024).

¹¹⁰⁷ Yamada K., Satoh K., Kanai E., Madaramе H. Role of autopsy imaging in veterinary forensic medicine: experiences in 39 cases. *J. Vet. Med. Sci.* 2023. Vol. 85. Is. 3. Pp. 301—307. DOI: 10.1292/jvms.22-0548 (дата звернення: 01.09.2024).

¹¹⁰⁸ Watson E., Heng H. G. Forensic radiology and imaging for veterinary radiologists. *Vet. Radiol. Ultrasound*. 2017. Vol. 58. Is. 3. Pp. 245—258. DOI: 10.1111/vru.12484 (дата звернення: 01.05.2024).

¹¹⁰⁹ Modina S. C., Andreis M. E., Moioli M., Giancamillo M. Di. Age assessment in puppies: Coming to terms with forensic requests. *Forensic Sci. Int.* 2019. Vol. 297. Pp. 8—15. DOI: 10.1016/j.forsciint.2019.01.003 (дата звернення: 01.03.2024).

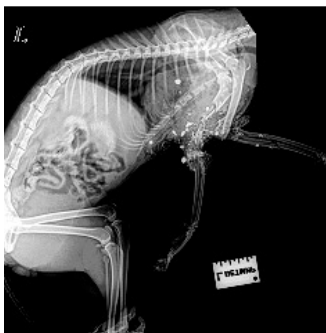
¹¹¹⁰ Roccaro M., Diana A., Linta N., Rinnovati R., Freo M., Peli A. Limb development in skeletally-immature large-sized dogs: A radiographic study. *PLoS One*. 2021. Vol. 16. Is. 7:e0254788. DOI: 10.1371/journal.pone.0254788 (дата звернення: 01.08.2024).

¹¹¹¹ Punsmann S., Hellige M., Hoppe J., Freise F., Venner M. Diagnostic imaging in acute interstitial pneumonia in foals: High variability of interpretation of chest radiographs and good conformity between ultrasonographic and post-mortem findings. *Vet. Radiol. Ultrasound*. 2021. Vol. 62. Is. 4. Pp. 490—497. DOI: 10.1111/vru.12972 (дата звернення: 01.08.2024).

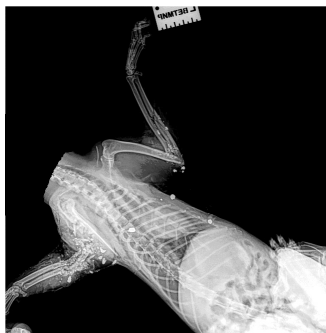
¹¹¹² Parilovsky O. I., Yatsenko I. V., Bogatyreva A. M. Forensic veterinary characteristics of signs DOI: 10.24412/2701-8377-2021-4-1-70-75 (дата звернення: 01.02.2024).

¹¹¹³ Capak H., Bottegaro N. B., Manojlovic A., Smolec O., Vnuk D. Review of 166 Gunshot Injury Cases in Dogs. *Top Companion Anim. Med.* 2016. Vol. 31. Is. 4. Pp. 146—151. DOI: 10.1053/j.tcam.2016.11.001 (дата звернення: 01.08.2024).

¹¹¹⁴ Heng H. G., Selvarajah G. T., Lim H. T., Ong J. S., Lim J., Ooi J. T. Serial postmortem abdominal radiographic findings in canine cadavers. *Forensic science international*. 2009. Vol. 492 (1—3). Pp. 43—47. DOI: 10.1016/j.forsciint.2009.07.016 (дата звернення: 01.03.2024).

а

б

Фото № 1. Рентгенограма трупа кота в бічному лівому (а) та хребтовому дорсо-вентральному положеннях (б).

Зафіксовано переломи кісток скелета та сторонні предмети.

Рентгенівський апарат «Арман-1» з відцифрувальником знімків. Станом на (дата)

Рис. 4.18. Рентгеноілюстрація. Архів ННЦ ICE, 2021 р.

Один із новітніх методів променевої діагностики — *комп'ютерна томографія (КТ)*. Цьому питанню приділяли належну увагу М. Thali, В. Kneubuehl, S. Bolliger, A. Christe, U. Koenigsdorfer, C. Ozdoba, E. Spielvogel, R. Dirnhofer¹¹¹⁵; K. Yamada, T. Yokoyama, N. Aihara, Y. Une, R. Sato¹¹¹⁶; A. Greco, L. Meomartino, G. Gnudi, A. Brunetti, M. Giancamillo¹¹¹⁷; Y. Vali, I. Gielen, S. Soroori, E. Ludewig¹¹¹⁸; C. Morrow, A. Noormohammadi, C. O'Donnell¹¹¹⁹.

Серія КТ є дуже інформативним ілюстративним матеріалом у висновку експерта, адже демонструє не лише якісні, а й кількісні зміни в органах, тканинах організму або окремих ділянках тіла в різних проєкціях. *Наприклад:* тварині заподіяно механічні тілесні ушкодження в результаті наїзду на неї автомобілем. КТ-картина втисненого багатотламкового перелому лобової кістки черепа зліва протяжністю до 13,0 мм, із пролабацією уламків у ліву лобову пазуху

¹¹¹⁵ Thali M. J., Kneubuehl B. P., Bolliger S. A., Christe A., Koenigsdorfer U., Ozdoba C., Spielvogel E., Dirnhofer R. Forensic veterinary radiology: ballistic-radiological 3D computertomographic reconstruction of an illegal lynx shooting in Switzerland. *Forensic Sci Int.* 2007. Vol. 171. Is. 1. Pp. 63—66. DOI: 10.1016/j.forsciint.2006.05.044 (дата звернення: 01.02.2024).

¹¹¹⁶ Yamada K., Yokoyama T., Aihara N., Une Y., Sato R. Role of autopsy imaging-computed tomography in the post-mortem study of farm animals. *Vet. Rec. Open.* 2021. Vol. 8. Is.1:e1. DOI: 10.1002/vro2.1 (дата звернення: 01.05.2024).

¹¹¹⁷ Greco A., Meomartino L., Gnudi G., Brunetti A., Giancamillo M. Di Imaging techniques in veterinary medicine. Part II: Computed tomography, magnetic resonance imaging, nuclear medicine. *Eur. J. Radiol. Open.* 2022. Vol. 13. Is. 10:100467. DOI: 10.1016/j.ejro.2022.100467 (дата звернення: 01.08.2024).

¹¹¹⁸ Vali Y., Gielen I., Soroori S., Ludewig E. The diagnostic value of intravenous contrast computed tomography in addition to plain computed tomography in dogs with head trauma. *BMC Vet. Res.* 2021. Vol. 17. Is. 1:46. DOI: 10.1186/s12917-021-02764-6 (дата звернення: 01.05.2024).

¹¹¹⁹ Morrow C. J., Noormohammadi A. H., O'Donnell C. J. Fatal skull trauma in caged layer chickens associated with a moving feed hopper: diagnosis based on autopsy examination, forensic computed tomography and farm visit. *Avian. Pathol.* 2012. Vol. 41. Is. 4. Pp. 391—394. DOI: 10.1080/03079457.2012.697126 (дата звернення: 01.08.2024).

з наявністю гематоми й підшкірної емфіземи. КТ-ознаки розриву лівої барабанної перетинки. КТ-ознак об'ємних утворень приносових пазух, вух, орбіт на момент дослідження не виявлено (рис. 4.19, 4.20).

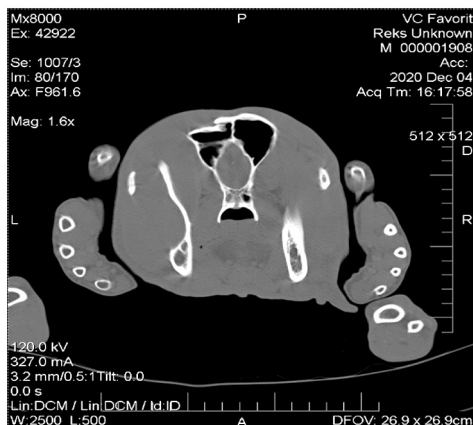

Фото № 1. Комп'ютерна томографія. Сегментальний КТ-зріз голови собаки з кличкою Рекс у ділянці втисненого багатоуламкового перелому лівої лобової кістки черепа з пролабацією уламків у ліву лобову пазуху. Мультиспіральний, мультидетекторний КТ-сканер Philips Mx8000 IDT від XX.XX.202X р.

Рис. 4.19. Комп'ютерна томографія голови собаки. Архів ННЦ ICE, 2021 р.

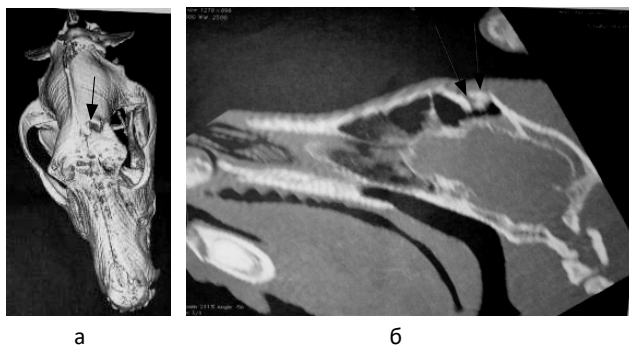

Фото № 2. Комп'ютерна томографія. Втиснений багатоуламковий перелом лівої лобової кістки з пролабацією уламків у ліву лобову пазуху в собаки з кличкою Рекс (показано стрілками). Позначення: а — зовнішній вигляд, б — сагітальний КТ-зріз. Мультиспіральний, мультидетекторний КТ-сканер Philips Mx8000 IDT. Станом на (дата)

Рис. 4.20. Комп'ютерна томографія голови собаки в додатку до висновку судового експерта. Архів ННЦ ICE, 2021 р.

Фотоілюстрації КТ підписують так: зазначають номер фото, його назву, стислий опис КТ-зрізу, технічні умови виконання, дату проведення дослідження.

Наступний метод дослідження — МРТ. Це спосіб отримання томографічних зображень внутрішніх органів і тканин із використанням явища ядерного маг-

нітного резонансу, не пов'язаного із променевим навантаженням. За результатами МРТ отримують томограми, які є інформативним матеріалом у висновку судового експерта (рис. 4.21).

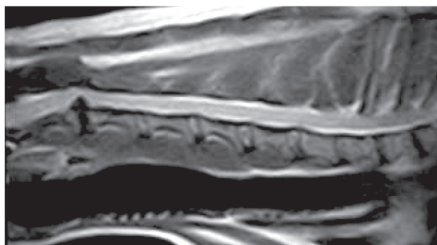

Фото № 1. Мієломаліяція (незворотне руйнування шийного відділу спинного мозку) в результаті травми хребта в собаки. МРТ. Ветеринарний томограф Vet-MR Grande. Станом на (дата)

Рис. 4.21. Магнітно-резонансна томографія собаки в додатку до висновку судового експерта. Джерело: URL: <https://zoostatus.ru/lechenie/simpromy/mielomalyatsiya-razrushenie-spinnogo-mozga>

Проведені МРТ-дослідження дають можливість не тільки оцінити стан органів чи ділянок тіла підекспертної тварини, а й отримати якісні зображення ділянки ушкодження, які можуть бути наочним інформативним матеріалом у додатках до висновку судового експерта.

Підписи під фотоілюстраціями МРТ необхідно подавати в такий же спосіб, як і під фотоілюстраціями КТ.

Питанню застосування *ультрасонографії (УЗД)* як інформативного методу судово-ветеринарної діагностики патологічних станів у тварин приділяли належну увагу J. Partlow at al.¹¹²⁰; C.-D. Zhang at al.¹¹²¹; D. Wang at al.¹¹²²; F. Lv at al.¹¹²³; L. Meomartino at al.¹¹²⁴; S. Dicker at al.¹¹²⁵ та ін.

¹¹²⁰ Partlow J., David F., Hunt L. M., Relave F., Blond L., Pinilla M., Lavoie J.-P. Comparison of thoracic ultrasonography and radiography for the detection of induced small volume pneumothorax in the horse. *Vet. Radiol. Ultrasound*. 2017. Vol. 58. Is. 3. Pp. 354—360. DOI: 10.1111/vru.12480 (дата звернення: 01.08.2024).

¹¹²¹ Zhang C.-D., Lv F.-Q., Li Q.-Y., Zhang Y., Shi X.-Q., Li X.-Y., Tang J. Application of contrast-enhanced ultrasonography in the diagnosis of skeletal muscle crush injury in rabbits. *Br. J. Radiol.* 2014. Vol. 87. 1041:20140421. DOI: 10.1259/bjr.20140421 (дата звернення: 01.09.2024).

¹¹²² Wang D., An L., Tian J., Yu T., Xie X., Gao Y., Zang Y., Tao Y., Liu Y., Jin Y. Real-time elastography evaluation of differential penetrating liver trauma in a rabbit model. *Am. J. Emerg. Med.* 2018. Vol. 36. 9. Pp. 1627—1630. DOI: 10.1016/j.ajem.2018.01.052 (дата звернення: 01.03.2024).

¹¹²³ Lv F., Tang J., Luo Y., Ban Y., Wu R., Tian J., Yu T., Xie X., Li T. Contrast-enhanced ultrasound assessment of muscle blood perfusion of extremities that underwent crush injury: an animal experiment. *J. Trauma Acute Care Surg.* 2013. Vol. 74. 1. Pp. 214-219. DOI: 10.1097/ta.0b013e3182683498 (дата звернення: 01.08.2024).

¹¹²⁴ Greco A., Meomartino L., Gnudi G., Brunetti A., Giancamillo M. Di. Imaging techniques in veterinary medicine. Part II: Computed tomography, magnetic resonance imaging, nuclear medicine. *Eur. J. Radiol. Open*. 2022. Vol. 13. Is. 10:100467. DOI: 10.1016/j.ejro.2022.100467 (дата звернення: 01.08.2024).

¹¹²⁵ Dicker S. A., Lisciandro G. R., Newell S. M., Johnson J. A. Diagnosis of pulmonary contusions with point-of-care lung ultrasonography and thoracic radiography compared to thoracic computed tomography in dogs with motor vehicle trauma: 29 cases (2017—2018). *J. Vet.*

Нині зазначений вид візуальної діагностики набув поширення як у клінічній ветеринарній медицині, так і в СВЕ. Це пов'язано з перевагами ультразвукографії: неінвазивність, відсутність шкідливого впливу на організм, висока діагностична цінність, інформативність, безболісність.

Поміж різних видів УЗД найчастіше користуються скануванням, доплерографією, еластографією. *Наприклад:* за результатами дослідження отримано ультразвукограми (рис. 4.22), які є наочним та інформативним ілюстраційним матеріалом.

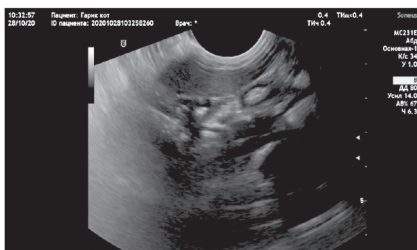

Фото № 1. Ультразвукограма органів черевної порожнини кота, ушкодженої високошвидкісними кінетичними снарядами

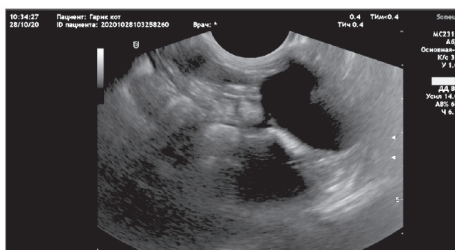

Фото № 2. Ультразвукограма органів черевної порожнини кота, ушкодженої високошвидкісними кінетичними снарядами

Рис. 4.22. Ультразвукограми органів черевної порожнини кота в додатку до висновку судового експерта. Архів ННЦ ICE, 2021 р.

Підписи під фотоілюстраціями ультразвукограм роблять так: зазначають номер фото, подають його назву, короткий опис, позначення на ультразвукограмах (за необхідності), технічні умови виконання, дату УЗД.

Об'єктом комплексної судової ветеринарно-біологічної експертизи може бути *волосся тварини*. Найбільш розповсюдженими методами дослідження волосся є мікроскопія кутикули й серцевини (світлова, електронна, растрова тощо) з метою з'ясування особливостей будови, за якою можна встановити породу тварини, чи піддавався об'єкт дії конкретних чинників довкілля тощо¹¹²⁶, а також провести ДНК-аналіз та застосувати ядерно-фізичні методи елементного аналізу¹¹²⁷.

Коли за результатами судово-експертного дослідження отримано макро- і мікроскопічні фотографії *волосся*, їх розміщують у додатку до висновку експерта.

Emerg. Crit Care (San Antonio). 2020. Vol. 30. Is. 6. Pp. 638—646. DOI: 10.1111/vec.13021 (дата звернення: 01.10.2024).

¹¹²⁶ Дереча Л., Борзов О., Русіторіу Ф. Встановлення таксономічної належності волосся тварин за допомогою інструментальних і мікроскопічних методів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 2 (27). С. 44—58. DOI: 10.32353/khrife.2.2022.04 (дата звернення: 01.10.2024); Лукомська О. В. Морфологічні особливості волосся собак порід Yorkshire Terrier, West Highland White Terrier, Airedale Terrier та Australian Terrier. *Біологічні дослідження* — 2021 : зб. наук. пр. Житомир, 2021. С. 93—96.

¹¹²⁷ Дереча Л., Борзов О., Русіторіу Ф. Встановлення таксономічної належності волосся тварин ... С. 48—49. DOI: 10.32353/khrife.2.2022.04 (дата звернення: 01.10.2024).

пертів (рис. 4.23). Підписи під фотоілюстраціями волосся треба робити так: зазначити номер фото, його назву, указати метод дослідження, технічні умови дослідження, дату проведення дослідження.

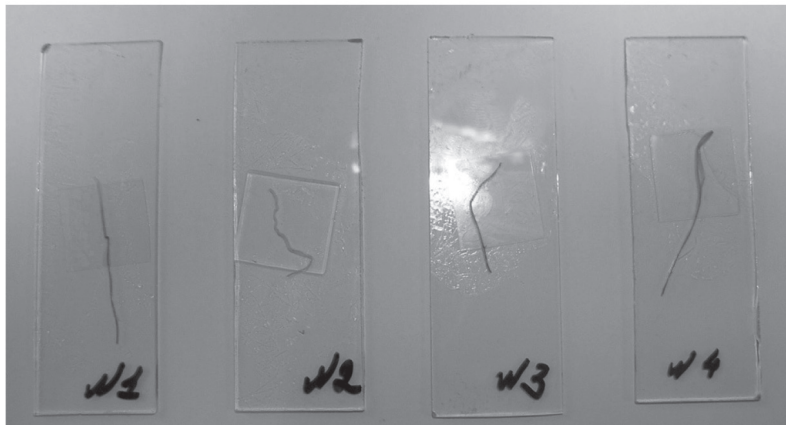

Фото № 1. Загальний вигляд об'єктів дослідження волокнистих структур, узятих із поверхні органів тварин, що були вилучені слідчим із піддувала під час обшуку в с. В-на, вул. Ч-а, 12, зафіксованих на предметних скельцях: № 1—4.

Фотокамера «Olimpus C-5060 Wide Zoom».

Макрофото. Станом на (дата)

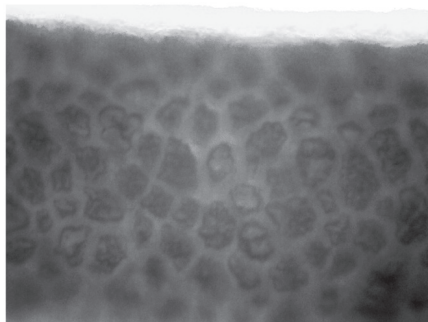

Фото № 2. Структура волосся лося, вилученого під час огляду місця події (дата). Просвітлення методом лужного гідролізу. Мікроскоп Micromed XS-2610. Збільшення: $\times 40$. Фотокамера «Olimpus C-5060 Wide Zoom». Станом на (дата)

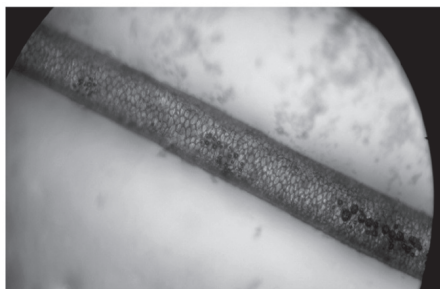

Фото № 3. Структура волосся лося, вилученого зі шкіри лося під час секційного судово-ветеринарного дослідження (зразок порівняння). Просвітлення методом лужного гідролізу. Мікроскоп Micromed XS-2610. Збільшення: $\times 6$. Фотокамера «Olimpus C-5060 Wide Zoom». Станом на (дата)

Рис. 4.23. Фотоілюстрації зовнішнього вигляду та мікроскопічної будови волосся тварини в додатку до висновку судових експертів за результатами комплексної судової ветеринарно-біологічної експертизи. Архів ННЦ ICE, 2020 р.

Кістки скелета як продуктивних, так і непродуктивних тварин є також об'єктом комплексної судової ветеринарно-біологічної експертизи, які часто вилучають на місці події під час розслідування різних злочинів проти життя й здоров'я тварин, зокрема жорстокого поводження з ними¹¹²⁸; браконьерства, у разі виявлення решток викраденої та забитої на м'ясо худоби¹¹²⁹; підміни м'ясної сировини¹¹³⁰. *Наприклад*: на місці події були вилучені фрагменти кісток скелета тварини невідомої таксономічної належності. У межах кримінального провадження було призначено комплексну судову ветеринарно-біологічну експертизу, а на вирішення судових експертів поставлене запитання про визначення видової належності фрагментів кісток, наданих на експертизу.

Під час анатомічного дослідження кісток було встановлено, що вони — фрагмент третьої п'ясткової кістки коня та ліва плечова кістка свині (рис. 4.24).

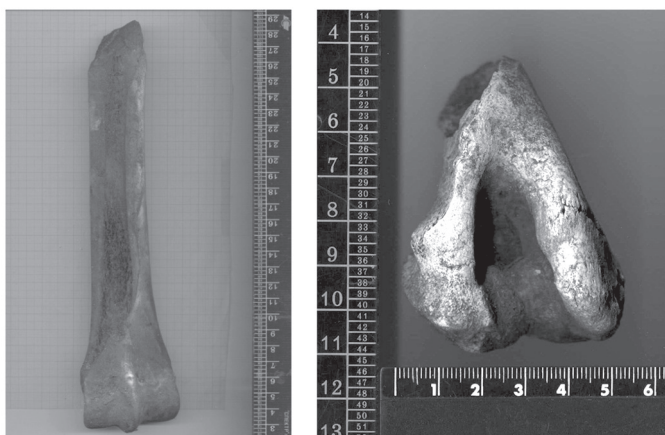

Фото № 1. Діафіз і нижній фрагмент третьої п'ясткової кістки коня. Макрофото. Фотокамера «Olimpus C-5060 Wide Zoom». Станом на (дата)

Фото 2. Ліва плечова кістка свині (дистальний епіфіз та нижня частина діафіза) (задня поверхня). Макрофото. Фотокамера «Olimpus C-5060 Wide Zoom». Станом на (дата)

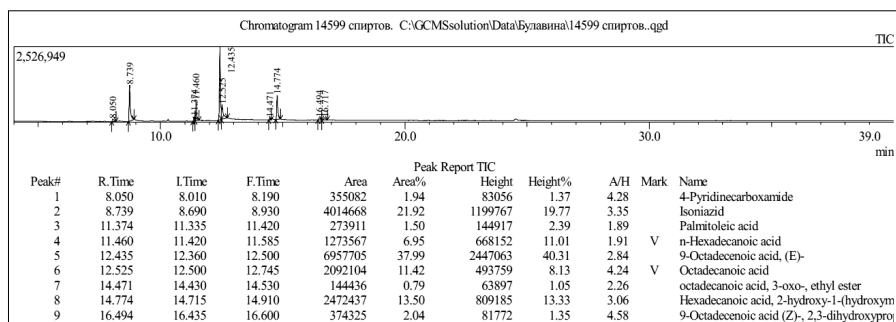
Рис. 4.24. Фотоілюстрації кісток коня та свині в додатку до висновку судових експертів за результатами комплексної судової ветеринарно-біологічної експертизи. Архів ННЦ ICE, 2019 р.

¹¹²⁸ Абузнайд Карем Р. С. Судово-ветеринарні критерії визначення віку і статі великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності за морфологічними особливостями носомозкового відділу черепа: автореф. дис. ... канд. вет. наук. Харків, 2016. 26 с.

¹¹²⁹ Гаврилін П. М., Прокушенкова О. Г., Яценко І. В., Шулешко О. О., Масюк Д. М. Судово-ветеринарне визначення видової належності тварин ...

¹¹³⁰ Труш А. М., Труш Т. А. Основные принципы идентификационных исследований продукции животноводства, решаемые судебно-ветеринарной экспертизой. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини* : зб. наук. пр. ХДЗВА. Харків, 2007. Вип. 13 (39). Ч. 2. С. 243—247. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/pzvm_2015_30%282%29__80.pdf (дата звернення: 01.10.2024).

Різновиди ілюстративного матеріалу — *графіки, спектри, хроматограми* тощо, тобто графічне зображення результатів проведених судово-експертних досліджень. Хроматографічний метод застосовують для діагностики отруєння тварин речовинами різної хімічної природи (наприклад, протитуберкульозними антибіотиками, зокрема ізоніазидом) за допомогою методу газової хроматографії з мас-селективним детектуванням на хроматографі газовому Shimadzu GS з мас-спектрометричним детектором — GSMS-QP2020. Ідентифікація сполуки здійснюється за мас-спектрами та індексами утримання. У результаті проведеного дослідження на хроматограмі об'єкта виявляють пік, що відповідає ізоніазиду з індексом утримання 8,739 (рис. 4.25).

Додаток № 1. Хроматограма досліджуваного об'єкта.

Хроматограф газовий Shimadzu GS з мас-спектрометричним детектором — GSMS-QP2020. Пік, що відповідає ізоніазиду, з індексом утримання 8,739. Станом на (дата)

Рис. 4.25. Ілюстрація в додатку до висновку комплексної судової експертизи. Архів ННЦ ICE, 2022 р.

Підпис під хроматограмою має містити такі дані: номер додатка, його назву, найменування хроматографа, стислий опис хроматограми, дату проведення хроматографії.

Наочним зображенням результатів комплексної судової ветеринарно-біологічної експертизи кісток скелета тварин є *інфрачервона спектроскопія*. Цей метод дослідження застосовують із різною метою, зокрема й для визначення виду та віку тварин за кістками скелета, навіть знищених шляхом спалювання з метою приховування злочину, на що вказують І. Яценко, О. Гетманець, В. Кам'янський¹¹³¹ та ін. *Наприклад:* метод інфрачервоної спектроскопії дав змогу встановити вік тварини за п'ястковими кістками й припустити, що виявлені кістки кінцівок можуть належати саме викраденій і забитій корові (рис. 4.26).

¹¹³¹ Яценко І. В., Гетманець О. М., Кам'янський В. В. Встановлення віку великої рогатої худоби за п'ястковими кістками методом інфрачервоної спектроскопії у судовій ветеринарній експертизі. *Науковий вісник Львівської національної академії ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. З. Жицького*. Львів, 2008. Т. 10. № 2 (37). Ч. 2. С. 357—361. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/vstanovlennya-viku-velikoyi-rogotoyi-hudobi-za-p-yastkovimi-kistkami-metodom-infrachervonoyi-spektroskopiyi-u-sudoviy-veterinariy-ekspertizi.pdf (дата звернення: 01.10.2024).

Додаток 1. Спектрограма озоленої п'ясткової кістки великої рогатої худоби (2 роки).

«Avatar-360» — інфрачервоний спектрометр із Фур'є-перетворювачем.

Станом на (дата)

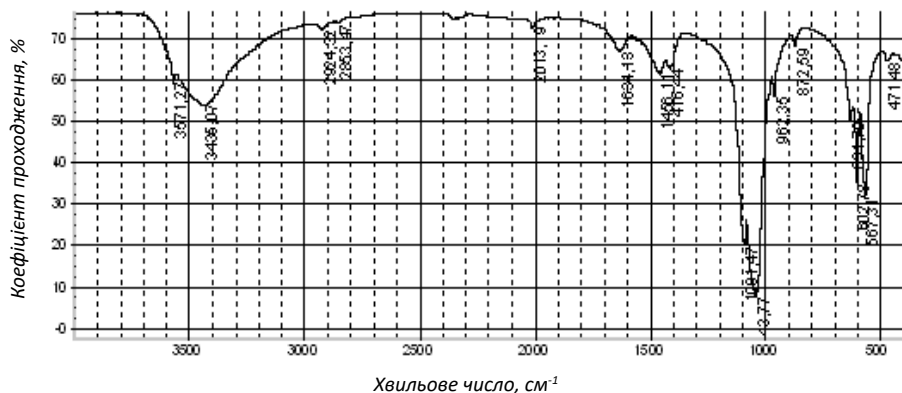

Рис. 4.26. Ілюстрація спектрограми озоленої п'ясткової кістки великої рогатої худоби.

Архів ННЦ ICE, 2019 р.

У підписах під спектрограмами необхідно зазначити: номер рисунка, його назву, технічні умови дослідження, у разі необхідності показують позначення, які є на спектрограмі, дату проведення дослідження.

Під час проведення СВЕ, предметом яких є дефекти надання ВД або дефекти організації та проведення ВСЗ, одним з об'єктів дослідження є матеріали кримінального провадження в іншому виді судочинства, ніж кримінальне. Поміж таких матеріалів можуть бути настанови із застосування ветеринарних лікарських засобів, які мають містити такі дані: опис, склад, фармакологічні властивості, застосування, протипоказання, побічна дія, застереження, форма випуску, зберігання, термін придатності, електронний ресурс посилання.

Ілюстративним матеріалом у додатку до висновку експерта можуть бути настанови із застосування ветеринарних лікарських засобів або імунобіологічних препаратів, інструкції з профілактики та боротьби з відповідними хворобами тварин, витяги з методичних рекомендацій, правил, порядків та ін. Вони дають змогу експерту під час проведення СВЕ оцінити правильність, обґрунтованість та адекватність застосування певних ветеринарних лікарських засобів (дозування, кратність, ефективність у схемі лікування), які призначали під час лікування хворої тварини; застосування імунобіологічних препаратів для профілактики заразних хвороб тварин; необхідність та обґрунтованість виконання певних діагностичних і лікувальних маніпуляцій тощо. Особливо такий матеріал буде корисним у ході оцінювання висновку судового експерта суб'єктом призначення СВЕ (рис. 4.27).

призначення експертизи та суд мають ретельно дослідити, перевірити й оцінити висновок експерта на загальних підставах¹¹³².

У кримінальному, адміністративному, цивільному та господарському процесах основними критеріями оцінювання доказів, зокрема висновку експерта, є належність і допустимість.

Різні аспекти перевірки й оцінювання висновку експерта досліджували А. Амеліна та Б. Білоусов¹¹³³, В. Бажанюк¹¹³⁴, Д. Барбаш¹¹³⁵, О. Баулін та О. Ізотов¹¹³⁶, Д. Вітер¹¹³⁷, А. Воробчак¹¹³⁸, М. Дементьев¹¹³⁹, В. Жмудінський¹¹⁴⁰, О. Кожушко¹¹⁴¹, В. Корж¹¹⁴²,

¹¹³² Юнацький О. Установлення достовірності висновку експерта під час його оцінки. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річ. ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (Харків, 10.11.2023). Харків, 2023. С. 434—437. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Kwin74kcc8IVhymxGLXWOEAccvxnpzA6/view> (дата звернення: 10.02.2024) ; Biedermann A., Kotsoglou K. N. Decisional Dimensions in Expert Witness Testimony ... DOI: 10.3389/psyg.2018.02073 (дата звернення: 01.02.2024).

¹¹³³ Амеліна А. С., Білоусов Б. Л. Оцінка висновку експерта та його доказове значення. *Міжнародний юридичний вісник : актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 1—2 (10—11). С. 185—192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2018_1-2_33 (дата звернення: 10.02.2024).

¹¹³⁴ Бажанюк В. В. Оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2021. № 54. Т. 2. С. 110—113. DOI: 10.32841/2307-1745.2021.54.2.24 (дата звернення: 10.02.2024).

¹¹³⁵ Барбаш Д. Оцінка висновку експерта судом у кримінальному провадженні: теоретичні та прикладні аспекти у світлі судової практики. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річ. ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (Харків, 10.11.2023). Харків, 2023. С. 87—89. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Kwin74kcc8IVhymxGLXWOEAccvxnpzA6/view> (дата звернення: 10.02.2024).

¹¹³⁶ Баулін О. В., Ізотов О. І. Перевірка і оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 95—108. DOI: 10.33994/kndise.2021.66.11 (дата звернення: 10.02.2024).

¹¹³⁷ Вітер Д. Оцінювання допустимості та достовірності висновку експерта слідчим під час розслідування злочинів у сфері фінансування соціальних цільових програм. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3. С. 256—264. DOI: 10.31733/2078-3566-2020-3-256-264 (дата звернення: 10.02.2024).

¹¹³⁸ Воробчак А. Р. Висновок експерта як джерело доказів ...

¹¹³⁹ Дементьев М. Умови та критерії достовірності висновку експерта. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. № 6 (42). С. 155—159. DOI: 10.51647/kelm.2021.6.25 (дата звернення: 10.02.2024).

¹¹⁴⁰ Жмудінський В. П. Механізм оскарження та способи перевірки висновку експерта в кримінальному провадженні. *Copernicus Political and Legal Studies*. 2022. Vol. 1. Is. 3. Pp. 46—54. DOI: 10.15804/CPLS.20223.06 (дата звернення: 10.02.2024).

¹¹⁴¹ Кожушко О. В. Методичний підхід до оцінки висновку судового експерта по результатам проведення судово-економічної експертизи. *Ефективна економіка*. 2020. № 6. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.6.53 (дата звернення: 10.02.2024).

¹¹⁴² Корж В. П. Оцінка висновку експерта: процесуальні підстави, криміналістичні рекомендації. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25.11.2022). Харків, 2022. С. 229—232. DOI: 10.5281/zenodo.7339681 (дата звернення: 10.02.2024).

Г. Куцкір¹¹⁴³, О. Лук'янчук¹¹⁴⁴, Ю. Мирошніченко¹¹⁴⁵, Д. Пучко¹¹⁴⁶, Ю. Федик та І. Бесага¹¹⁴⁷, М. Щербаковський¹¹⁴⁸. Натомість поза увагою науковців залишилися підстави, критерії та способи дослідження висновку експерта, а також процесуальні особливості його перевірки й оцінювання під час досудового розслідування й розгляду справи в суді.

На нашу думку, метою дослідження й оцінювання висновку експерта є: з'ясувати правосуб'єктність, компетенції та компетентності експерта; обґрунтованість і вмотивованість, достовірність і належність, значення для системи доказів уміщених у ньому фактичних даних, зважаючи на їхню інформативність; ознайомити суб'єкта призначення експертизи зі змістом висновку; визначити можливість його застосування як джерела доказів; оцінити з'ясовані експертним шляхом факти, на яких ґрунтуються рішення у кримінальному провадженні (справі).

Науковці виокремлюють такі способи перевірки й оцінювання висновку експерта:

- аналіз дотримання обумовленого порядку призначення експертизи та відповідності змісту висновку експерта вимогам процесуального законодавства¹¹⁴⁹;

¹¹⁴³ Куцкір Г. М. Процесуальні особливості допиту експерта в суді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2020. Вип. 60. С. 168—171. DOI: 10.32782/2307-3322/2020.60.37 (дата звернення: 01.06.2024).

¹¹⁴⁴ Лук'янчук О. І. Правомірність рецензування висновку експерта в судовому процесі. *Криміналістичний вісник*. 2021. № 1 (35). С. 38—47. DOI: 10.37025/1992-4437/2021-35-1-38 (дата звернення: 10.02.2024).

¹¹⁴⁵ Мирошніченко Ю. М. Дослідження, перевірка та оцінка судом висновку експерта. *Форум права*. 2009. № 3. С. 445—450. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09mjmcve.pdf> (дата звернення: 01.10.2024).

¹¹⁴⁶ Пучко Д. В. Належність і допустимість висновку експерта як критерії оцінювання судової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 22. С. 226—239. DOI: 10.32353/khrife.2.2020.17 (дата звернення: 10.02.2024).

¹¹⁴⁷ Федик Ю. Я., Бесага І. В. Доказове значення висновку фахівця у галузі ветеринарної медицини у судовому процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 77. Ч. 2. С. 258—263. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.77.2.44 (дата звернення: 10.02.2024).

¹¹⁴⁸ Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз ... URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/Odd2821b-1646-4d5c-965f-c20e08dc1479/content> (дата звернення: 27.02.2024); Його ж. Стандарт достовірності висновку експерта у кримінальному процесі. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). С. 21—39. DOI: 10.32353/khrife.3.2021.03 (дата звернення: 10.02.2024); Щербаковський М. Г., Дементьев М. В., Проценко А. М. Критерії та види процесуальних порушень як підстави недопустимості висновку експерта. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 3 (99). С. 173—186. DOI: 10.33766/2524-0323.99.173-186 (дата звернення: 10.02.2024).

¹¹⁴⁹ Яценко І. В., Дереча Л. М., Парилівський О. І. Особливості структури висновку судово-ветеринарного експерта ... DOI: 10.32353/khrife.1.2020.44 (дата звернення: 15.02.2024); Яценко І. В. Гносеологічна характеристика та процесуальне значення ... DOI: 10.32353/khrife.1.2023.05 (дата звернення: 01.04.2024).

- зіставлення висновку експерта з іншими доказами або з іншими висновками, якщо такі є;
- виклик експерта для допиту з метою роз'яснення його висновку ¹¹⁵⁰;
- одночасний допит двох або кількох експертів ¹¹⁵¹;
- надання стороною кримінального провадження відомостей, які стосуються компетенції експерта ¹¹⁵²;
- призначення повторної або додаткової експертизи.

Можна упевнено констатувати, що для перевірки й оцінювання висновку експерта суб'єкт оцінювання доказів (згідно зі ст. 94 КПК ¹¹⁵³) повинен дослідити й оцінити його *зміст* (обґрунтовані та достовірні підсумкові умовиводи) і *форму* (відповідність вимогам процесуального закону), адже зміст і форма висновку експерта характеризують його доказову компоненту в кримінальному провадженні: недотримання хоча б одного з них виключає можливість визнати висновок експерта доказом у суді. Маємо зауважити, що перевірку й оцінювання висновку судового експерта можна здійснити виключно на стадії судового розгляду і практично неможливо на стадії досудового розслідування.

Отже, дослідження, перевірка й оцінювання висновку судового експерта є складною і багатовекторною розумовою діяльністю, спрямованою на перевірку дотримання вимог процесуального закону під час призначення та проведення судової експертизи, а також на перевірку достовірності, наукової обґрунтованості й повноти висновку експерта.

Оцінювання висновку експерта, як зазначає М. Щербаковський ¹¹⁵⁴, має кілька рівнів процесу доказування: експертний, слідчий і судовий.

Таблиця 4.7

Рівні оцінювання висновку експерта
та їхній зміст

Рівні	Суб'єкт	Зміст
1. Експертний	Керівник судово-експертної установи або його заступник	Перевірка дотримання процесуальних вимог призначення і проведення експертизи; перевірка дотримання формальних вимог оформлення висновку експерта

¹¹⁵⁰ Шабаровський Б. В. Способи перевірки висновку експерта у кримінальному процесі України. *Право і безпека*. 2019. № 2 (73). DOI: 10.32631/pb.2019.2.13 (дата звернення: 01.10.2024).

¹¹⁵¹ Жмудінський В. П. Механізм оскарження та способи перевірки С. 49. DOI: 10.15804/CPLS.20223.06 (дата звернення: 10.02.2024).

¹¹⁵² Амеліна А. С., Білоусов Б. Л. Оцінка висновку експерта С. 189. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2018_1-2_33 (дата звернення: 10.02.2024).

¹¹⁵³ Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

¹¹⁵⁴ Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз С. 355. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0dd2821b-1646-4d5c-965f-c20e08dc1479/content> (дата звернення: 27.02.2024).

Рівні	Суб'єкт	Зміст
2. Слідчий	Слідчий, прокурор	Зіставлення з'ясованих судовим експертом фактів з іншими зібраними доказами; визначення ступеня повноти проведеного дослідження та наукової обґрунтованості підсумкових висновків; перевірка дотримання процесуальних вимог призначення і проведення експертизи; з'ясування достовірності результатів, отриманих судовим експертом
3. Судовий	Слідчий-суддя, суд, захисник	Визначення доказової сили обставин, з'ясованих судовим експертом, конкретної події розслідуваного злочину; остаточне розв'язання питання про наявність або відсутність фактів і додавання їх до системи доказів за кримінальним провадженням

Критерії оцінювання висновку експерта взаємопов'язані та доповнюють один одного — це збіг умовиводів судового експерта з іншими даними у кримінальному провадженні.

М. Щербаковський наголошує, що гносеологічний та процесуальний критерії достовірності висновку експерта є підґрунтям для формування стандарту доказування щодо відповідності умовиводів експерта об'єктивній істині¹¹⁵⁵.

Зауважимо, що чітко розмежувати окремі складові оцінювання висновку експерта фактично неможливо, адже вони взаємопов'язані, частково доповнюють один одного, тому їх необхідно оцінювати й перевіряти тільки сукупно.

На етапі оцінювання висновку експерта за результатами СВЕ через специфіку предмета, об'єктів і розв'язуваних цією експертизою завдань суб'єкт призначення експертизи не здатний правильно оцінити наукову обґрунтованість такого висновку, аргументованість застосування експертом методів дослідження тощо, оскільки він не має спеціальних ветеринарних знань. З огляду на це ми розробили алгоритм оцінювання висновку судово-ветеринарного експерта дізнавачем, слідчим, прокурором, захисником, слідчим суддею, судом.

В оцінюванні висновку експерта можна виокремити дві складові: 1) *логіко-процесуальну (формальну)*, реалізовану ініціатором призначення експертизи, і 2) *спеціальну*, виконувану лише суб'єктом, який має спеціальні знання в конкретній галузі для проведення експертного дослідження наданих об'єктів.

Ми адаптували запропоновані М. Щербаковським¹¹⁵⁶ критерії до перевірки висновку судово-ветеринарного експерта, узагальнивши відповідний алгоритм дій.

¹¹⁵⁵ Щербаковський М. Г. Стандарт достовірності висновку експерта у кримінальному процесі. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). С. 35. DOI: 10.32353/khrife.3.2021.03 (дата звернення: 10.02.2024).

¹¹⁵⁶ Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз ... С. 364—373. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0dd2821b-1646-4d5c-965f-c20e08dc1479/content> (дата звернення: 27.02.2024).

Алгоритм оцінювання висновку експерта дізнавачем, слідчим, прокурором, захисником, слідчим суддею, судом

І. Логіко-процесуальне (формальне) оцінювання висновку експерта

1. Оцінювання дотримання вимог процесуального порядку проведення СВЕ:

а) правильності підготовки матеріалів до проведення СВЕ та перевірка наявності в матеріалах кримінального провадження документів;

б) процесуального порядку призначення СВЕ на підставі аналізу матеріалів кримінального провадження:

- чи наявний у матеріалах кримінального провадження процесуальний документ про призначення СВЕ (постанова, ухвала, адвокатський запит про залучення експерта);

- чи у визначеному законодавством порядку призначено (залучено) судового експерта до проведення СВЕ;

- чи уповноважено судового експерта на виконання завдань щодо об'єктів СВЕ, які містять відомості про обставини вчинення правопорушення, проведення дослідження та надання висновку або повідомлення про неможливість його надання;

- чи проведено СВЕ за письмовим дорученням керівника судово-експертної установи в разі її призначення (замовлення) судово-експертній установі, співробітником якої є судовий експерт;

- чи прийнято до виконання СВЕ атестованим судовим експертом, який не працює в державній спеціалізованій експертній установі, якщо її проведення не доручено йому особисто;

- чи наявні в матеріалах кримінального провадження попередні висновки судових експертів (у разі призначення повторної експертизи);

- чи не збирав і/або вилучав матеріали, які підлягають експертному дослідженню, експерт самостійно;

- чи не збирав експерт самостійно вихідні дані для проведення СВЕ, якщо в наданих йому матеріалах вони відображені неоднозначно;

- чи дотримано права учасників процесу під час призначення та проведення СВЕ?;

в) порядку проведення СВЕ:

- чи не виконано експертних завдань, які виходять за межі предмета СВЕ, спеціальних ветеринарних знань або кваліфікації експерта;

- чи не передоручено СВЕ іншій особі?;

- чи є підстави для відводу експерта ¹¹⁵⁷;

¹¹⁵⁷ Яценко І. В. Правовий статус судово-ветеринарного експерта DOI: 10.32353/khrife. 4.2022.04 (дата звернення: 09.06.2024).

- чи не вирішував експерт питання права і/або чи не оцінював порушення процедур, регламентованих нормативно-правовими актами;
- чи не залучав самостійно експерт інших судових експертів або осіб до проведення дорученої йому СВЕ;
- чи не вступав експерт у непередбачені нормативно-правовими актами і без згоди суб'єкта призначення СВЕ в особисті стосунки з учасниками процесу (якщо це ставить під сумнів його незацікавленість у результатах або якщо такі особи прямо або опосередковано зацікавлені в результатах СВЕ);
- чи дотримано процесуальну форму висновку експерта;
- чи задовольнив суб'єкт призначення СВЕ клопотання експерта;
- чи коректними є посилання експерта у висновку на нормативно-правові акти, джерела літератури й інструктивні матеріали;
- чи зазначив експерт причини розбіжностей висновків повторної та первинної СВЕ?

2. Оцінювання відповідності об'єктів, наданих на СВЕ, об'єктам, дослідженим експертом:

- ознайомлення із написом на бирці, розміщеній на пакуваннях наданих на експертизу об'єктів;
- ознайомлення з зовнішнім виглядом об'єктів, зображених у фототаблиці, доданих до висновку експерта;
- з'ясування відповідності об'єктів, використаних у повторній СВЕ, об'єктам, використаним у первинній СВЕ та зазначеним у процесуальному документі про її призначення.

3. Оцінювання повноти й обсягу проведеного дослідження, а також зрозумілості підсумкових висновків.

- Чи дослідив експерт усі надані на СВЕ об'єкти?
- Чи всі питання, поставлені експертові у процесуальному документі про призначення СВЕ або сформульовані за ініціативою експерта, розв'язано в достовірній чи ймовірній формах або у формі не є можливим надати відповідь?
- Чи відповідають питання, поставлені на розв'язання експертові, галузі знань «Ветеринарна медицина»?
- Чи достатні повнота й обсяг експертного дослідження, викладені в дослідницькій частині висновку експерта, для відповіді на питання, поставлені на розв'язання експертові?
- Чи є повнота опису перебігу дослідження, виконаного експертом у висновку?
- Чи для всіх учасників процесу заключна частина у висновку експерта є переконливою, зрозумілою, логічною й обґрунтованою?

4. Оцінювання відповідності заключної частини висновку експерта результатам проведених досліджень.

- Чи відповідають підсумкові умовиводи експерта проміжним, сформульованим у дослідницькій частині висновку (заклучна частина комплексних експертиз або експертиз із багатовисновковим об'єктом складом)?

- Чи виявлено суперечності між окремими частинами висновку експерта?

- Чи відповідають описи результатів проведених досліджень у дослідницькій частині висновку ілюстраціям, наведеним у фототаблиці?

- Чи виявлено у проведених дослідженнях арифметичні або інші помилки, неправильні посилання на нормативно-правові або нормативно-технічні акти, методики, методичні рекомендації?

- Чи наявні в матеріалах кримінального провадження або у висновках первинних СВЕ фактичні дані й обставини, на які посилається судовий експерт для обґрунтування своїх підсумкових висновків?

5. Оцінювання взаємозв'язку між викладеними у висновку експерта фактами та предметом доказування злочину:

- Чи відповідає зміст висновку експерта обставинам правопорушення?

- Чи можуть відомості, що містяться у висновку експерта, підтвердити або спростувати факти й обставини, які стосуються розслідуваного правопорушення?

6. Оцінювання відповідності висновку експерта іншим доказам, зібраним за кримінальним провадженням:

- є засобом доказування, якщо сформульовані в ньому фактичні дані корелюють з іншими зібраними доказами у справі;

- підлягає перевірці, якщо в ньому виявлено неузгодженість, зумовлену експертними помилками або дефектами інших доказів за матеріалами кримінального провадження (справи).

II. Оцінювання змісту висновку експерта

1. Оцінювання правильності оформлення висновку експерта.

- Чи є у вступній частині висновку експерта запис, що експерта попереджено (або він обізнаний) про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку?

- Чи є у вступній частині висновку експерта запис про наявність у нього свідоцтва на право проведення судової експертизи?

- Чи є підпис експерта після запису, що його попереджено (або він обізнаний) про кримінальну відповідальність?

- Чи є в заключній частині висновку підпис експерта й відбиток печатки експертної установи?

- Чи є у фототаблицях, що є додатками до висновку експерта, підпис експерта й відбиток печатки експертної установи?

2. Оцінювання достатності об'єктів експертного дослідження для розв'язання питань, поставлених у процесуальному документі про призначення СВЕ.

- Які об'єкти (матеріальні й матеріалізовані) надано експертові на дослідження?

- Чи відповідають об'єкти, надані на СВЕ ініціатором експертизи, об'єктам, дослідженим та описаним експертом у висновку?

- Чи достатньо наданих об'єктів (за масою, обсягом, розмірами, цілісністю) для застосування до них відповідних методів експертного дослідження?

3. Оцінювання доброякісності об'єктів експертного дослідження:

- У якому стані надано об'єкти на СВЕ?

- Чи придатні об'єкти для дослідження та надання відповідей на питання, поставлені судовому експертові у процесуальному документі про призначення СВЕ?

- Чи дотримано принцип максимального збереження об'єктів під час СВЕ?

4. Оцінювання доцільності й наукової обґрунтованості застосування експертної методики.

- Чи належать до компетенції експерта наукові методи й експертні методики дослідження, застосовані під час проведення СВЕ?

- Як на стані об'єктів позначилися методи дослідження (не вплинули на властивості об'єктів; не змінили зовнішніх ознак, але частково вплинули на характеристики об'єктів; змінили цілісність об'єкта, зруйнували його форму та значно змінили його властивості; знищили об'єкти)?

- Чи підтверджено наукову обґрунтованість, достовірність та апробованість методів дослідження, застосованих під час проведення СВЕ?

- Чи для всіх учасників процесу результати експертного дослідження є очевидними й наочними?

- Чи забезпечують застосовані методи дослідження максимальну збереженість об'єктів СВЕ?

- Чи відповідає застосована експертом методика виконанню поставлених перед ним експертних завдань?

- Чи правильну методику обрав експерт для виявлення необхідних характеристик наданих на дослідження об'єктів і розв'язання конкретних експертних питань?

- Чи не мав експерт підстав для застосування іншої експертної методики сукупно з обраною?

- Чи не суперечать одна одній застосовані експертом методики?

- Чи відповідає обраній методиці виконане експертне дослідження?

- Чи дають змогу методи експертного дослідження перевірити здобуті результати?

- Чи наявна застосована експертом методика в Реєстрі методик проведення судових експертиз?

5. Оцінювання повноти проведеного дослідження.

6. Оцінювання правильності опису та пояснення з'ясованих ознак об'єктів:

- Чи наявні всі ознаки об'єктів дослідження, необхідні для формулювання підсумкових висновків?

- На яких критеріях ґрунтувався експерт для оцінювання ознак під час формулювання проміжних і підсумкових висновків?

- Чи правильно експерт описав ознаки об'єктів під час застосування конкретної методики експертного дослідження?

- Чи всебічно експерт оцінив кожную ознаку об'єкта для формулювання діагнозу та з'ясування причин(-и) смерті тварини або причин(-и) розладу здоров'я живої тварини?

- Чи правильно сформульовано діагноз і чи відповідає він результатам, описаним у дослідницькій частині висновку експерта?

- Чи виявлено у висновку експерта помилки та суперечності?

7. Оцінювання наукової обґрунтованості проміжних і підсумкових висновків.

- Чи достатньо виявлених ознак для формулювання проміжних умовиводів експерта?

- Чи поставлено діагноз?

- Чи відповідають проміжні висновки результатам проведеної СВЕ?

- Чи обґрунтовано висновок експерта загалом?

- Чи узгоджується висновок експерта з іншими джерелами доказів?

8. З'ясування компетентності експерта.

- Чи достатньо компетентний експерт для проведення СВЕ?

- Чи має експерт вищу ветеринарну освіту (освітній ступінь **не нижче** спеціаліста або магістра)?

- Чи має експерт свідоцтво про експертну кваліфікацію за спеціальністю

18.1 Ветеринарні дослідження?

- Чи не проводили СВЕ під час тимчасового припинення права експерта на проведення експертизи, після анулювання свідоцтва експерта?

- Чи вийшов судовий експерт за межі своєї компетенції під час проведення СВЕ?

- Чи наявні інші підстави, через які цей експерт не може виконувати повноваження експерта?

На наше глибоке переконання, поміж суб'єктів оцінювання доказів (зокрема висновку експерта) має перебувати *дознавач*, тому ми пропонуємо додати його до переліку таких суб'єктів у ч. 1 ст. 94 КПК.

Дотримання судово-ветеринарними експертами чинних нормативно-правових актів, якими врегульовано здійснення судово-експертної діяльності в Україні, а також правил, прийомів, процедур і методик проведення СВЕ гарантує забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою та об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки, а застосування запропонованого вище алгоритму

критеріїв оцінки висновку судового експерта — надійність його перевірки й оцінювання, створюючи умови для ухвалення правосудних рішень у судочинстві.

Наш алгоритм підтверджено позицією Верховного Суду України, який під час перевірки й оцінювання висновку експерта вважає за необхідне з'ясувати, чи було додержано вимоги законодавства при призначенні та проведенні експертизи; чи не було обставин, які виключали участь експерта у справі; компетентність експерта і чи не вийшов він за межі своїх повноважень; достатність поданих експертові об'єктів дослідження; повноту відповідей на порушені питання та їх відповідність іншим фактичним даним; узгодженість між дослідницькою частиною та підсумковим висновком експертизи; обґрунтованість експертного висновку та його узгодженість з іншими матеріалами справи, на що вказує постанова Пленуму Верховного Суду України¹⁵⁸.

Можливі результати всебічного оцінювання висновку експерта:

1) висновок визнають *повним, категоричним, науково обґрунтованим, об'єктивним, достовірним, правильним і правдивим*, якщо він відповідає іншим матеріалам справи й нормативним вимогам до форми та змісту. Правильність висновку експерта означає відповідність його умовиводів об'єктивній дійсності;

2) у висновку експерта *виявляють неточності* (відхилення від істини, від норми, неправильність), незначні розбіжності в датах, ненавмисні помилки, які виникли через необачність експерта й не впливають на достовірність висновку;

3) висновок експерта визнають *непереконливим* (недоказовим) через неповні відповіді на поставлені запитання та недостатньо зрозумілі формулювання заключних висновків, а саме: нечіткі, багатозначні й розпливчасті, які не дають дійти категоричного висновку щодо факту, який потрібно з'ясувати; які потребують спеціальних знань для їхнього розуміння; викладення фактичних даних має невизначений, неконкретний характер;

4) висновок експерта визнають *науково необґрунтованим і непереконливим* (коли істинність висновків експерта не доведено й не підтверджено фактами, міркуваннями та доказами), якщо застосовані експертом методики дослідження викликають сумнів; обсяг проведених досліджень є недостатнім; комплекс визначених характеристик (ознак) об'єктів, аргументування висновків базуються на застарілих, неточних даних або необґрунтованих припущеннях експерта; підсумкові умовиводи експерта не є логічними результатами досліджень або суперечать їм, а також даним, наведеним у додатках до висновку експерта, і не відповідають зображеному на дослідницьких фотографіях тощо;

¹⁵⁸ Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 30.05.97. м. Київ.

5) дослідження вважають *неповним*, коли експерт не дав відповідей на частину поставлених йому питань; обсяг завдань, сформульований у документі про призначення експертизи, зменшено; не досліджено всіх наданих на експертизу об'єктів (таке можливе в разі дослідження великої кількості об'єктів дослідження); не враховано всіх обставин справи, що мають значення для розв'язання поставлених питань; у процесі розслідування виникли нові фактичні дані й обставини, не відображені в висновку експерта;

6) *перевищення експертом повноважень*, наданих йому законом (зокрема, розв'язання правових питань, або питань, які виходять за межі його компетенції, чи питань, які не потребують використання спеціальних знань);

7) *суперечність висновку експерта іншим доказам*, що може свідчити як про помилковість висновку експерта, так і про недостовірність інших доказів.

Отже, суб'єкт призначення експертизи матиме підстави вважати висновок експерта необґрунтованим, недостовірним, сумнівним, незрозумілим і неповним або навіть неправильним за таких умов:

- експертові надано неправильні вихідні дані або неналежні об'єкти — неможливість об'єктів дослідження тягне визнання висновку експерта недопустимим загалом;

- експерт дослідив не всі об'єкти, надані на експертизу; або дослідив об'єкти, не зазначені в документі про призначення експертизи; або дослідив недостатню кількість об'єктів, необхідних для отримання об'єктивних фактичних даних про подію правопорушення; або дослідив недоброякісні об'єкти, за якими неможливо дійти тих умовиводів, які сформульовано в його висновку; або дослідив об'єкт не повністю;

- експерт порушив правила відбору біологічного матеріалу для додаткових лабораторних досліджень;

- експерт застосував неправильні або суперечливі методики (методи);

- проміжні й підсумкові умовиводи експерта не є результатом проведених досліджень;

- незгоди між собою судових експертів у складі експертної комісії;

- наявність фактичних помилок (прорахунків, неправильних або застарілих посилань на наукові джерела чи нормативно-правові акти);

- загальної некомпетентності експерта в досліджуваному питанні. Висновок експерта також є недопустимим доказом, якщо його надав експерт, який підлягав відводу¹¹⁵⁹.

Зважаючи на викладене вище, пропонуємо алгоритм дій за результатами оцінювання висновку експерта (рис. 4.28).

Доцільно зауважити, що КПК не містить норм щодо повторної та додаткової судової експертизи. Тож принагідно висловлюємо думку про нагальну необхідність доповнити КПК в цьому аспекті.

¹¹⁵⁹ Яценко І. В. Правовий статус судово-ветеринарного експерта ... С. 88—90. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.04 (дата звернення: 09.06.2024).

Рис. 4.28. Алгоритм дій за результатами оцінювання висновку експерта

Доцільно зауважити, що КПК не містить норм щодо повторної та додаткової судової експертизи. Тож принагідно висловлюємо думку про нагальну необхідність доповнення КПК в цьому аспекті.

Остаточне оцінювання висновку експерта, з'ясування його доказового значення суд здійснює під час ухвалення рішення — вироку.

ВИСНОВКИ

У монографії здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукової проблеми, яка має вагоме доктринальне й прикладне значення: розроблено теоретичні, методологічні та праксеологічні засади СВЕ в Україні як нового виду судової експертизи, а також обґрунтовано пропозиції, спрямовані на вдосконалення законодавства України і правозастосовної практики у сфері охорони здоров'я та життя тварин.

Ключові результати роботи дають підстави зробити такі висновки:

1. Ураховуючи сучасний стан розвитку теоретичних, організаційно-правових, методичних та праксеологічних засад СВЕ, запропоновано авторську дефініцію поняття «судово-ветеринарна експертиза»: це дослідження судветекспертом матеріальних (живі тварини, трупи тварин, їх рештки, корми і кормові добавки для тварин тощо) та матеріалізованих (матеріали проваджень (справ), ветеринарні документи, протоколи огляду місця події тощо) об'єктів на основі спеціальних ветеринарних знань шляхом застосування відповідних засобів (методів) із метою розв'язання ідентифікаційних, діагностичних, ситуаційних завдань та надання висновку експерта з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Виокремлено основні ознаки СВЕ: суб'єктом її проведення є судветексперт; застосування спеціальних ветеринарних знань у процесі проведення експертизи; метою призначення СВЕ є отримання, а результатом — установлення фактичних даних у кримінальному провадженні (справі); змістом експертизи є проведення науково обґрунтованого дослідження; проведення експертизи відповідно до принципів судово-експертної діяльності та вимог законодавства; дослідження експертом об'єктів, наданих суб'єктом призначення експертизи; результати експертизи оформлюють одним із процесуальних документів: висновком експерта (або повідомленням про неможливість її проведення, коли дослідження неможливо провести).

2. Аргументовано систему принципів СВЕ, яка містить загальноправові (принцип верховенства права, принцип законності) та спеціальні (принципи науковості, системності, усебічності, повноти, неупередженості; допустимості застосування методів, засобів і способів проведення досліджень; максимального збереження об'єктів; компетентності, атестації, методологічної самостійності судветексперта; обґрунтованості, об'єктивності, достовірності, правильності та правдивості).

Наголошено, що недотримання хоч одного з принципів СВЕ під час здійснення судово-експертної діяльності призводить до порушення всієї системи окреслених нами принципів. У такому разі висновок експерта може бути визнаний недопустимим, на нього не може посилається слідчий, прокурор або дізнавач під час укладання обвинувального акта, а суд — під час ухвалення судового рішення.

3. Акцентовано увагу на тому, що *предмет СВЕ* — це сукупність фактичних даних та обставин справи (провадження), пов'язаних із визначенням суд-

ветекспертом шкоди, заподіяної здоров'ю і життю тварини; причини смерті; дефектів ВД, організації та проведення ВСЗ; безпечності та якості кормів і кормових добавок для тварин, визначених на підставі застосування спеціальних ветеринарних знань шляхом проведення всебічного дослідження матеріальних і матеріалізованих об'єктів як носіїв інформації, із застосуванням відповідних засобів (методів) з метою розв'язання ідентифікаційних, діагностичних та ситуаційних завдань СВЕ.

4. Доведено, що завдання СВЕ мають тісний зв'язок із предметом експертного дослідження, адже предмет відображається в питаннях, які суб'єкт призначення СВЕ ставить на вирішення судовому експертові. Аргументовано, що під час СВЕ можуть бути розв'язані ідентифікаційні завдання (ідентифікація об'єкта (ідентифікований об'єкт) за окремими частинами (ідентифікуючими)): установлення належності розчленованих фрагментів туші певній тварині; визначення належності зразків кормів і кормових добавок для тварин до єдиної маси, партії тощо; діагностичні (визначення належності тварин виду, класу, типу тощо; характер та локалізація ушкоджень; черговість їх заподіяння; прижиттєвість чи посмертність утворення ушкоджень; причина смерті тварини; причиново-наслідкові зв'язки) — та ситуаційні завдання (можливість утворення ушкоджень, виявлених у тварини, за встановлених умов і обставин, механізм утворення ушкоджень).

Наголошено, що науково обґрунтована класифікація загальних завдань СВЕ сприяє її розвиткові та вдосконаленню; полегшує орієнтування суб'єктів призначення у величезному обсязі різних видів, родів і класів судових експертиз у процесі вирішення питання про належність предмета дослідження до СВЕ під час формулювання завдання судовому експертові; дає змогу правильно вибрати судово-експертну установу, у якій на високому професійному рівні компетентні судові експерти здатні розв'язати поставлені питання; допомагає вдосконалити організацію роботи спеціалізованих судово-експертних установ; спонукає вдосконалювати науково-технічні засоби, якими користуються під час проведення СВЕ.

5. Аргументовано, що *об'єктами* судово-ветеринарного дослідження є матеріальні та матеріалізовані джерела інформації про подію правопорушення, закріплені в матеріалах кримінального провадження або матеріалах цивільної, господарської, адміністративної справи, які судветексперт усебічно, повно, об'єктивно й безпосередньо досліджує під час проведення СВЕ на основі спеціальних ветеринарних знань у межах предмета експертного дослідження, застосовуючи взаємопов'язаний комплекс методів, способів і засобів для розв'язання експертних завдань.

Доведено, що матеріальними об'єктами СВЕ є живі тварини; труп тварин та їхні рештки; корми й кормові добавки; елементи речової обстановки місця події тощо. До матеріалізованих об'єктів СВЕ належать матеріали справи (провадження), отримані під час оперативно-розшукової і/або слідчої діяльності (протоколи, схеми, фото- і відеодокументи); ветеринарні документи (прото-

коли патологоанатомічного розтину трупів тварин, акти епізоотичного обстеження господарства, журнали реєстрації та лікування хворих тварин, журнал видачі ветеринарних документів, експлуатаційний дозвіл та ін.).

6. Обґрунтовано застосування під час судово-ветеринарних досліджень системи методів судової експертизи: загальних (діалектичного, логіки, інших загальнопізнавальних методів — опису, порівняння, моделювання тощо), окремих (інструментальних і допоміжних технічних), а також спеціальних методів, функції яких виконують методики судово-ветеринарних досліджень живих тварин, трупів тварин та методики дослідження кормів і кормових добавок для тварин тощо.

Сформульовано вимоги до методів судово-ветеринарних досліджень, методи систематизовано залежно від стану збереження об'єктів. Аргументовано можливості методів судово-ветеринарного дослідження, які є інструментом для розв'язання експертних завдань залежно від специфіки предмета й об'єкта.

7. Обґрунтовано, що судветексперт як суб'єкт судово-експертної діяльності повинен мати вищу ветеринарну освіту (освітній рівень спеціаліста або магістра); пройти фахову експертну підготовку, мати спеціальні знання й навички у сфері СВЕ на професійній основі, бути атестованим і набути кваліфікації судового експерта за експертною спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження»; бути самостійним у виборі методів і способів дослідження, залученим у передбаченому законодавством порядку, уповноваженим на дослідження об'єктів СВЕ, що містять відомості про обставини вчинення правопорушення; розв'язувати завдання СВЕ шляхом застосування спеціальних ветеринарних знань, надавати висновок експерта від свого імені або повідомлення про неможливість його надання у передбачених законом випадках. Такі формулювання ґрунтуються на спеціальних критеріях визначення процесуального статусу судветексперта, деталізують особливості його професійної діяльності в системі судово-експертного забезпечення правосуддя.

Установлено, що правовий статус судового експерта, зокрема й судово-ветеринарного, полягає в тому, що він є самостійною юридичною категорією, отже, характеризується таким ознаками: має універсальний характер (оскільки цей статус поширюється на судових експертів незалежно від експертної спеціальності); відображає особливості судового експерта як учасника процесуальних правовідносин, а також ступінь і характер його взаємодії з іншими учасниками судово-експертної діяльності, правоохоронними органами, судом; елементи структури правового статусу судового експерта (перелік прав, обов'язків, заборон, обмежень і відповідальності) є взаємозалежними та впливають один на одного; має відносну стабільність в аспекті установлених законом норм і правил та динамічність щодо постійних змін у законодавстві.

8. Констатовано, що СВЕ призначають і проводять у три етапи. Перший етап — підготовка матеріалів для призначення судової експертизи (залучення судветексперта) відповідною уповноваженою особою (органом) — суб'єктом

призначення експертизи (залучення експерта), складається з таких стадій: 1) ухвалення уповноваженим суб'єктом рішення про призначення СВЕ (залучення експерта); 2) виокремлення предмета конкретної СВЕ; 3) визначення категорії СВЕ за процесуальними ознаками; 4) визначення черговості призначення СВЕ сукупно з іншими судовими експертизами; 5) обрання часу проведення СВЕ; 6) підготовка вихідної інформації, отримання об'єктів і зразків для проведення СВЕ; 7) обрання суб'єкта проведення СВЕ; 8) винесення процесуального документа про призначення СВЕ; 9) скерування процесуального документа про призначення СВЕ, об'єктів дослідження та зразків суб'єктові її проведення; 10) визначення доцільності присутності учасників процесу під час проведення СВЕ; 11) взаємодія суб'єктів призначення та проведення СВЕ. Другий етап — проведення досліджень судвтекспертом. Третій етап — перевірка й оцінювання висновку судового експерта суб'єктом призначення СВЕ або залучення судового експерта. Доведено, що ці етапи різняться за суб'єктами, метою, способами реалізації.

Установлено, що основними принципами взаємодії суб'єктів призначення та проведення СВЕ на кожному з етапів є дотримання законності суб'єктами взаємодії під час виконання покладених на них функцій; організаційна роль уповноваженого суб'єкта, який проводить досудове розслідування (судовий розгляд справи), під час призначення СВЕ й вилучення об'єктів дослідження; розмежування компетенцій суб'єктів взаємодії. Кожен із них діє лише в межах наданих йому повноважень, що передбачає самостійність експерта у виборі методик дослідження та його незалежність під час проведення СВЕ й укладання висновку; узгодженість дій суб'єкта призначення СВЕ (залучення експерта) і судового експерта (членів експертної комісії); максимально повне ознайомлення експерта з обставинами події та конкретною слідчою ситуацією в межах предмета експертного дослідження.

9. Запропоновано шляхи вирішення проблемних питань щодо застосування спеціальних ветеринарних знань під час огляду трупа тварини на місці події або на місці його виявлення. Наголошено, що найчастіше фахівець у галузі ветеринарної медицини залучається до огляду місця події під час розслідування правоохоронними органами правопорушень щодо жорстокого поводження з тваринами; незаконного полювання; незаконного зайняття рибним, звірним добувним промислом; порушення ветеринарних правил; порушення вимог щодо охорони диких тварин; порушення порядку обігу об'єктів тваринного світу, правил утримання диких тварин; екоциду, порушення правил щодо карантину тварин та інших ветеринарно-санітарних вимог; порушення вимог законодавства про ідентифікацію та реєстрацію тварин; порушення правил утримання собак і котів; порушення законодавства про ветеринарну медицину та благополуччя тварин тощо. Стверджено, що огляд трупа тварини є складником слідчих дій і складником протоколу огляду місця події, оскільки огляд трупа тварини на місці події або на місці його виявлення має здійснюватися уповноваженою особою, яка проводить досудове розслідування за обов'язкової

участі залученого фахівця (спеціаліста) в галузі ветеринарної медицини. Обґрунтовано завдання останнього під час огляду трупа тварини на місці події або на місці його виявлення, подано алгоритм такого огляду. Наголошено, що після огляду труп тварини треба направляти в секційну залу спеціалізованої експертної установи для проведення СВЕ з метою об'єктивного визначення причини смерті. Аргументовано, що відсутність у КПК норми, яка регламентує огляд трупа тварини, створює доцільність доповнити зазначений кодекс новою статтею 238¹ «Огляд трупа тварини».

10. Уперше розроблено методичну концепцію розв'язання діагностичних завдань СВЕ, впроваджених в експертну практику судово-експертних установ Мін'юсту України, а саме:

а) судово-ветеринарне дослідження трупів тварин здійснюється згідно з «Методикою судово-ветеринарної експертизи трупів тварин» (реєстраційний код 18.1.02 в Реєстрі № 1) та «Методикою судово-ветеринарної експертизи трупів тварин за їх різних станів та видів смерті». Обидві методики розроблені автором цього дослідження та визначають сформульовані, систематизовані та обґрунтовані етапи організації й проведення судово-ветеринарного дослідження трупів різних видів ссавців, а також птахів, зокрема й за їх різних станів (розчленованих, скелетованих, гнилісно змінених тощо) та залежно від різних видів смерті; підходи до застосування додаткових інструментальних та лабораторних досліджень трупів. Систематизовано та окреслено методологію судово-ветеринарного визначення давності настання смерті тварин за такими критеріями, як суправітальні реакції, цитоморфологічні зміни нутрощів та скелетних м'язів у постмортальному періоді.

Деталізовано стадійність експертного дослідження під час СВЕ трупів тварин, яка ґрунтується на загальних методичних положеннях судової експертології й містить принаймні чотири стадії: підготовчу (попереднє дослідження), аналітичну (роздільне дослідження), порівняльну та синтезуючу (оцінку), не лише відбиваючи процедуру пізнання експертом властивостей об'єктів судово-ветеринарного дослідження, а й даючи змогу простежити процес проведення СВЕ та оцінити здобуті результати. Показано, що кожна стадія експертного дослідження трупів тварин обумовлена різними технічними прийомами й завданнями та забезпечує розв'язання проміжних завдань, які здебільшого мають діагностичний характер. Черговість застосування згадуваних стадій сприяє логічно правильному аналізуванню виявлених патоморфологічних ознак і (на підставі всебічного їх оцінювання) формуванню СВД та складанню висновку експерта;

б) розроблено авторську «Методику судово-ветеринарного дослідження живої підекспертної тварини», у якій розкрито сутність, аргументовано значення стадій клінічного судово-ветеринарного дослідження живих тварин, а саме: підготовчої, аналітичної, порівняльної та синтезуючої. Наголошено, що виокремлення цих стадій зумовлене різним характером завдань, які розв'язує судовий експерт, застосуванням різних за складністю алгоритмів і методів дослідження,

а також залученням різних технічних прийомів і обладнання на кожній конкретній стадії. Це сприяє правильній оцінці виявлених ознак ушкодження чи розладу здоров'я тварини на підставі всебічного їх оцінювання та покликане розв'язати експертні завдання, простежити процес проведення СВЕ й оцінити здобуті результати для обґрунтованого встановлення судово-ветеринарного діагнозу та формулювання висновку експерта. В основу оцінювання проведених досліджень закладено правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, а також методику судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їхнього каліцтва. Теоретичне обґрунтування стадій експертного дослідження живої тварини й розкриття їхнього праксеологічного значення позитивно відображаються на проведенні судово-ветеринарних досліджень та складанні висновку експерта;

в) розроблено та обґрунтовано теоретико-гносеологічну конструкцію феномену ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, а також показано шляхи реалізації цього феномену в практиці СВЕ. Доведено, що тяжкість шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, визначається виключно судветекспертом відповідно до розроблених автором «Правил судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини» та залежить від міри порушення анатомічної цілісності або функції органів, тканин та ділянок тіла, що виникли внаслідок травми. Залежно від тяжкості ушкоджень запропоновано виокремлювати такі їх три ступені: тяжкі, середньої тяжкості та легкі. Аргументовано, що між собою ступені вирізняються специфічними формалізованими ознаками. Відтак ознаками шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, тяжкого ступеня є такі: небезпека для життя в момент заподіяння; утрата будь-якого органа чи ділянки тіла або втрата органом чи ділянкою тіла їхніх функцій; знівечення (спотворення) екстер'єру; травматичне переривання вагітності. Ознаками шкоди середньої тяжкості, заподіяної здоров'ю тварини, є відсутність ознак тяжкого ушкодження; тривалий розлад здоров'я та тривала втрата здатності до виконання корисної роботи строком понад 21 добу. З'ясовано, що шкоду легкого ступеня, заподіяну здоров'ю тварини, слід розподіляти на таку, що має скороминущі наслідки без розладу здоров'я тривалістю не більше ніж 6 діб, а також короткочасний розлад здоров'я тварини та короткочасну втрату твариною здатності виконувати корисну роботу тривалістю понад 6 діб, але не більше ніж 21 добу. Запропоновано специфічний порядок судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварин;

г) обґрунтовано, що каліцтво тварин як наслідок тілесних ушкоджень констатується виключно судветекспертом на основі «Методики судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва» (реєстраційний код 18.1.01 в Реєстрі № 1), розробленої вперше у світовій практиці автором цієї роботи.

Запропоновано, що структура методики містить такі положення: дефініцію поняття «каліцтво», його ознаки (стійка втрата здоров'я через тілесне ушкодження або його наслідки, уроджені вади розвитку, захворювання, нещасний випадок; повна або часткова втрата будь-якого органа або ділянки тіла

тварини; пов-на або часткова втрата функцій органа або окремих ділянок тіла тварини; стійка втрата або обмеження життєдіяльності, властивої даному виду тварин на рівні з іншими тваринами цього ж виду внаслідок травми; знівечення ділянок тіла в результаті їх деформації або фізичної відсутності; класифікацію за дев'ятьма критеріями (проявом на органному й функційному рівнях; часом набуття; наслідком прояву; стійкістю прояву; ступенем обмеження життєдіяльності тварини; механізмом заподіяння; за видом чинника, який заподіяв каліцтво; за обсягом ураженої ділянки тіла; за ступенем відновлення функцій ушкодженого органа або ділянки тіла); схарактеризовано окремі різновиди каліцтва (утрата зору, слуху, нюху, репродуктивної здатності, язика, кінцівок, знівечення екстер'єру), анатомічні дефекти та стани підекспертної тварини залежно від ступеня обмеження її життєдіяльності (каліцтво помірно виражене — III ступеня, виражене — II ступеня, значно виражене — I ступеня); анатомічні дефекти та стани, які належать до кожного зі ступенів; розроблено порядок судово-ветеринарного дослідження скаліченої тварини;

г) автором монографії розроблено та обґрунтовано загальні методичні положення визначення дефектів надання ВД, що містять такі елементи: категорійно-поняттєвий апарат, класифікацію дефектів ВД за чотирма ознаками (за етапами, надання елементами, характером та складом дефекту), причини й ознаки окремих дефектів ВД (нешасний випадок та професійні помилки у ветпрактиці); дефекти ветдіяльності (провини, злочини, цивільно-правові делікти працівників ветмедицини);

д) автором монографії розроблені та обґрунтовані загальні методичні положення щодо визначення дефектів організації та проведення ВСЗ, зокрема в разі виникнення й поширення інфекційних хвороб тварин, що містять такі елементи: категорійно-поняттєвий апарат, п'ять етапів пізнавального судово-ветеринарного дослідження матеріалізованих об'єктів (ветеринарних документів): 1) ознайомчо-підготовчий, 2) організаційно-інформаційний, 3) дослідницько-аналітичний, 4) узагальнювально-оцінний, 5) завершальний. Доведено, що кожний попередній етап є підґрунтям для наступного, а висновок комісії експертів про недоліки ВД та ВСЗ і негативні наслідки для здоров'я та життя тварин збагачується інформацією й набуває більшої обґрунтованості. Структура розроблених методичних положень включає: коло запитань, які можуть бути поставлені для розв'язання комісією судветекспертів; алгоритм визначення дефектів ВСЗ на дослідницько-аналітичному етапі судово-ветеринарного дослідження; типові процедури аналізування матеріалізованих об'єктів для виявлення дефектів ВСЗ; класифікація дефектів ВСЗ, наслідком яких стало виникнення й розповсюдження інфекційних хвороб тварин за чотирнадцятьма ознаками (характер предмета діяльності; термін та обсяги проведення; дефекти документування; діагностичні дефекти; дефекти попередження занесення збудників інфекційних хвороб; дефекти ВСЗ за підозри на захворювання інфекційними хворобами; дефекти загальних ВСЗ під час ліквідації інфекційних хвороб; дефекти визначення меж територіальних зон непоширення інфекційних хвороб; дефекти ВСЗ в особистому

селянському господарстві зони неблагополучного пункту, на тваринницьких потужностях, у мисливських господарствах, на інфікованому об'єкті, у зоні захисту; дефекти зняття карантину); алгоритм оцінювання проведених ВСЗ та визначення дефектів під час виникнення та поширення епізоотій (панзоотій).

Розроблено загальні методичні положення судової експертизи за фактом порушень ветеринарних правил через дефектність організації та проведення ВСЗ, наслідком яких стало виникнення та поширення інфекційних хвороб тварин. Ці положення дадуть змогу слідчому (суду) виявити ознаки протиправної діяльності або бездіяльності працівників ветмедцини або ДНПК, у результаті чого виникли та поширилися інфекційні хвороби тварин; з'ясувати причиново-наслідкові зв'язки між діями або бездіяльністю працівників ветеринарної медицини або ДНПК і їхніми наслідками, тобто встановити об'єктивну сторону правопорушення; установити, чи були реальні можливості у працівників ветмедцини передбачити шкідливі (негативні) наслідки їхніх дій або бездіяльності, тобто з'ясувати суб'єктивний бік правопорушення; оцінити шкідливі (негативні) наслідки епізоотії або панзоотії, а також виявити їхні об'єктивні й суб'єктивні причини.

11. Подано теоретико-праксеологічне обґрунтування та деталізовано форми й напрями реалізації *експертної ініціативи* під час проведення СВЕ з урахуванням специфіки предмета й об'єктів останньої. Сформульовано авторську дефініцію поняття «ініціатива експерта», зміст якої полягає в тому, що це правова категорія, що являє собою ініціювання почину основним суб'єктом судово-експертної діяльності, коли судовий експерт під час дослідження конкретних об'єктів може вийти за межі експертного завдання, сформульованого замовником судової експертизи, та реалізує цю можливість шляхом констатації на власний розсуд у межах своєї компетенції певних фактів і обставин, що мають значення для встановлення істини та викладаються у висновку судового експерта.

Визначено, що межі ініціативи судветексперта зумовлені об'єктом і предметом дослідження. Це так само дає змогу розширити можливості суб'єктів судово-експертної діяльності та, відповідно дає змогу розширити вступну частину висновку судового експерта за рахунок викладання в ній нових запитань, дослідницьку частину — більшим за обсягом дослідженням, а заключну — окремим висновком. До того ж посилюється доказова сила висновку експерта загалом.

12. Виокремлено особливості впливу інтеграційних процесів, що відбуваються в судовій експертизі, на розроблення теоретичних, методологічних та організаційно-правових засад застосування спеціальних ветеринарних знань у комплексних судово-експертних дослідженнях, а також окреслено їхні можливості для експертного забезпечення правосуддя. Запропоновано й обґрунтовано нові різновиди комплексних судових експертиз на основі інтеграції спеціальних ветеринарних знань у комплексних судово-експертних дослідженнях, а саме: ветеринарно-біологічних; ветеринарно-молекулярно-генетичних; медично-ветеринарних; ветеринарно-транспортно-трасологічних; ветеринарно-балістичних; мистецтвознавчо-ветеринарно-психологічних; еколого-вете-

ринарних; ветеринарно-пожежо-технічних; ветеринарно-електротехнічних; ветеринарно-товарознавчих; ветеринарних та з досліджень сильнодіючих і отруйних речовин; ветеринарно-грунтознавчих та з дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у довкіллі. Уперше запропоновано положення комплексних судових експертиз, що дають змогу створити певні судово-експертні методики та значно підвищують ефективність судово-експертної діяльності.

13. Визначено, що судово-ветеринарна праксеологія є концепцією, яка базується на експертній онтології (буттєвій зумовленості), правовій гносеології (пізнавальній діяльності) та експертній аксіології (ціннісних орієнтирах), утворює інтегральну систему та формує продуктивні механізми функціонування експертної практики для впливу останньої на якість проведених судово-ветеринарних досліджень з метою підвищення ефективності експертного забезпечення правосуддя.

Доведено, що основною метою СВЕ із праксеологічної позиції є забезпечення експертної практики оптимальними прийомами, способами та засобами з установлення фактичних даних і обставин кримінального провадження (справи), а саме: судово-ветеринарного визначення шкоди, заподіяної здоров'ю й життю тварини, її характеру; механізму утворення ушкоджень, їх черговості, послідовності, тяжкості, прижиттєвості або посмертності, давності утворення тілесних ушкоджень; фактів виникнення й поширення хвороб тварин; фактів каліцтва та смерті тварин; безпечності та якості кормів і кормових добавок для тварин; фактів дефектної ВД; фактів дефектної організації та проведення ВСЗ.

14. Наголошено, що постановою (ухвалою) уповноваженої особи (органу) про призначення СВЕ (залучення експерта) оформлюється процесуальне рішення уповноваженої особи (органу) відповідно до вимог ст. 110 КПК. У зв'язку з тим, що підстави для обов'язкового призначення СВЕ в чинному КПК відсутні, а встановити істину в кримінальних провадженнях (справах) щодо правопорушень, скоєних проти життя й здоров'я тварин, особливо за жорстокого поводження з ними, неможливо без застосування спеціальних ветеринарних знань або ветеринарних знань у комплексі зі спеціальними знаннями в інших сферах науки й техніки шляхом проведення судової експертизи, пропонуємо доповнити ст. 242 КПК новим пунктом 7 такого змісту: *«7) визначення причини смерті тварини або характеру та тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини»*.

Розроблено авторську редакцію орієнтовного переліку питань, що стосуються живої тварини, трупа тварини, кормів і кормових добавок для тварин, які мають бути викладені у профільних НМР.

Доведено, що обов'язковим складником резолютивної частини постанови (ухвали) про призначення СВЕ має бути дозвіл суб'єкта призначення СВЕ на застосування руйнівних методів дослідження, що знищують або пошкоджують специфічний об'єкт (труп тварини, корми та кормові добавки тощо). Ця пропозиція відповідає вимогам п. 3 ч. 5 ст. 69 КПК; ч. 3 і 4 ст. 108 ЦПК, ст. 103 ГПК,

ст. 106 КАС, ст. 5 профільного Закону, а також абз. 7 п. 2.2 та абз. 2 п. 4.11 Інструкції № 1.

15. З'ясовано феномен внутрішнього переконання судветексперта. Доведено, що зазначений феномен є елементом незалежності та безпосередності дослідження судовим експертом ознак і властивостей об'єкта з метою встановлення фактичних даних та обставин справи (провадження). Уперше запропоновано авторську дефініцію поняття «внутрішнє переконання судветексперта»: це стан свідомості та почуттів судового експерта, що відображає результат його розумової діяльності в процесі проведення експертного дослідження та оцінювання ознак і властивостей матеріальних і матеріалізованих об'єктів з метою встановлення фактичних даних та обставин справи (провадження).

Запропоновано механізм мінімізації впливу суб'єктивізму на судово-експертну діяльність, а також на укладання висновку експерта. Розкрито структуру внутрішнього переконання судветексперта та акцентовано увагу на тому, що в ній доцільно виокремлювати гносеологічні, психологічні, етичні, моральні та правові складники. З'ясовано, що внутрішнє переконання судветексперта базується на інформації про ознаки та властивості досліджуваних об'єктів, спеціальних ветеринарних знаннях, його психо-вольовому стані та правосвідомості.

Деталізовано напрями реалізації феномену внутрішнього переконання судветексперта в таких видах судово-експертної діяльності: когнітивній, інтерпретаційній, оцінно-мотиваційній, комунікаційній, рефлексивній.

16. Запропоновано шляхи розв'язання проблемних питань щодо укладання висновку експерта за результатами СВЕ живої тварини. Акцентовано увагу на тому, що послідовність викладення результатів СВЕ визначається з урахуванням стану специфічного об'єкта дослідження (живої тварини чи трупа) і характеру питань, поставлених на вирішення СВЕ.

Новелою дослідницької частини висновку експерта є запропонований алгоритм опису результатів дослідження окремих ветеринарних документів із зазначенням зафіксованих у них реєстраційних даних тварин, опису результатів дослідження об'єкта за системним принципом будови організму живої тварини або результатами зовнішнього та внутрішнього дослідження трупа за певними алгоритмами, а також результатами додаткових інструментальних та лабораторних досліджень, формулювання судово-ветеринарного діагнозу та складання синтезуючого розділу.

17. Визначено, що додатками до висновку судового експерта за результатами проведеної СВЕ є систематизований відповідно до процесу дослідження ілюстративний матеріал у вигляді фототаблиць (ілюстрацій пакування об'єктів дослідження; трупа та живої тварини; їх окремих ушкоджень; кормів і кормових добавок; високошвидкісних кінетичних снарядів, вилучених із тіла підекспертних тварин (щодо комплексних досліджень); мікроскопічних структур органів тварин; цитогам, гістотопогам, хроматограм, спектрограм, рентгенограм, комп'ютерних та магнітно-резонансних томограм, ультрасонограм тощо; схем, таблиць, графіків, діаграм; довідкового матеріалу тощо). Цим за-

безпечується найефективніше фіксування об'єктів дослідження у висновку експерта, підвищується наочність, переконливість та інформативність висновків, об'єктивізуються, аргументуються й уточнюються проведені судово-ветеринарні дослідження. Емпіричними даними підтверджено, що інформативність, точність, логічність, методологічність ілюстративного матеріалу у висновку судового експерта є одним із критеріїв його оцінювання суб'єктом призначення СВЕ (залучення експерта).

18. Окреслено підстави та критерії, виокремлено способи та схарактеризовано процесуальні особливості оцінювання результатів дослідження, перевірки й оцінювання висновку судветексперта. Запропоновано алгоритми обмірки дослідження висновку експерта за результатами проведеної СВЕ дізнавачем, слідчим, прокурором, захисником, слідчим суддею, судом за такими критеріями: дотримання вимог процесуального порядку проведення СВЕ; відповідність об'єктів, зазначених у процесуальному документі про призначення СВЕ (залучення експерта), об'єктам, дослідженим експертом; визначення компетенції та компетентності експерта; визначення достатності виявлених ознак об'єктів експертного дослідження для розв'язання запитань, поставлених у процесуальному документі про призначення СВЕ (залучення експерта); придатність об'єктів для експертного дослідження; доцільність і наукова обґрунтованість застосування експертної методики; правильність опису та пояснення визначення ознак об'єктів; правильність оформлення висновку експерта; повнота й обсяг проведеної СВЕ; наукова обґрунтованість проміжних і підсумкових умовиводів експерта; взаємозв'язок між фактами, викладеними у висновку експерта, та предметом доказування; узгодженість змісту висновку експерта з іншими доказами, зібраними за кримінальним провадженням. Застосування цих алгоритмів пришвидшить перевірку висновку експерта та створить надійні умови для ухвалення правильних процесуальних рішень.

Оскільки, за нашим глибоким переконанням, з-поміж суб'єктів оцінювання доказів (зокрема висновку експерта) має бути й дізнавач, ми запропонували внести зміни (доповнення) до ч. 1 ст. 94 КПК, доповнивши перелік суб'єктів оцінювання ще одним учасником процесу — дізнавачем.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Абузнайд Карем Р. С. Судово-ветеринарні критерії визначення віку і статі великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності за морфологічними особливостями носомозкового відділу черепа : автореф. дис. ... канд. вет. наук. Харків, 2016. 24 с.
2. Авер'янова Л. О., Абузнайд Карем Р. С., Яценко І. В. Вікові та статеві рентгеноморфоденситометричні особливості рогового відростку лобової кістки великої рогатої худоби в аспекті судово-ветеринарної експертизи. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2016. Вип. 32, ч. 2. С. 230—237. URL: <https://openarchive.nure.ua/items/3fff65beb-2bb2-46d8-9212-f297c919c7d6> (дата звернення: 01.10.2024).
3. Азаров Ю. І. Щодо окремих питань призначення та проведення експертизи у кримінальному провадженні. *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики* : зб. тез доп. V Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 08.07.2016). Київ, 2016. С. 34—36. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirniki/2016/zbirn_nayk_zabezpech.pdf (дата звернення: 20.04.2024).
4. Александренко В. В. Поняття та способи жорстокого поводження з тваринами. *Юридична наука*. 2015. № 6. С. 116—120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2015_6_16 (дата звернення: 01.06.2024).
5. Алексеева Н. Ю. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 223 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3501/1/alekseeva_d.pdf (дата звернення: 01.09.2024).
6. Амеліна А. С., Білоусов Б. Л. Оцінка висновку експерта та його доказове значення. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 1—2 (10—11). С. 185—192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tuvnndr_2018_1-2_33 (дата звернення: 10.02.2024).
7. Андрейчин М. А. Проблема інфекційних інфекцій в Україні. *Інфекційні хвороби*. 2019. № 4. С. 4—9. DOI: <https://doi.org/10.11603/1681-2727.2019.4.10955>.
8. Андрейчин М. Емерджентні та реемерджентні інфекційні хвороби: актуалізація знань в енциклопедичних виданнях. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*. 2022. № 14. С. 37—42. DOI: <https://doi.org/10.37068/evu.14.4>.
9. Антонов С. В. Медична помилка: юридичний аспект. *Управління закладом охорони здоров'я*. 2007. № 8. URL: <http://www.medlawcenter.com.ua/ua/publications/75.html> (дата звернення: 01.08.2024).
10. Антонюк О. А. Проведення огляду місця події при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку: напрями удосконалення. *Юридична наука*. 2020. № 9 (111). С. 119—127. DOI: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-111-9.14>.
11. Антошук А. О., Терещенко Ю. В. Процесуальні та тактичні засади проведення огляду трупа, виявленого у водоймі. *Правова позиція*. 2020. № 4 (25). С. 108—111. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-1.21>.

12. Ахтирська Н. М. Оцінка експертних висновків «наукових суддів» у практиці Європейського суду з прав людини. *Криміналістика і судово експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 125—137. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.09>.
13. Бажанюк В. В. Оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2021. № 54, т. 2. С. 110—113. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.54.2.24>.
14. Балинян Т. Є., Дереча Л. М. Розв'язання діагностичних і ситуаційних (ситуалогічних) завдань судово-біологічної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Вип. 9. С. 357—365. URL: https://www.hniise.gov.ua/user_files/File/files/2009.pdf (дата звернення: 01.09.2024).
15. Бараняк В., Несімко О. Судовий експерт як суб'єкт судово-експертної діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2017. Вип. 876 (16). С. 244—248. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/791fdcd8-7464-4d58-b45d-994632543eb0/content> (дата звернення: 01.06.2024).
16. Барбаш Д. Оцінка висновку експерта судом у кримінальному провадженні: теоретичні та прикладні аспекти у світлі судової практики. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя Нац. наук. центру «Ін-т суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (Харків, 10.11.2023). Харків, 2023. С. 87—89. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Kwin74kcc8IVhymxGLXWOEAccvxnpzA6/view> (дата звернення: 10.02.2024).
17. Барвенко В. К. Організація і тактика огляду місця події як невідкладної слідчої дії під час розслідування екологічних злочинів. *Право і суспільство*. 2018. № 5, ч. 2. С. 212—219.
18. Баулін О. В., Ізотов О. І. Перевірка і оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судово експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 95—108. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.11>.
19. Бащенко М. І., Стегній Б. Т., Герілович А. П., Барановський Д. І. Проблеми і перспективи розвитку стандартів біологічної безпеки та біологічного захисту у ветеринарній медицині та біотехнології. *Ветеринарна медицина*. 2017. Вип. 103. С. 8—12. URL: <https://www.jvm.kharkov.ua/sbornik/103/1-1.pdf> (дата звернення: 01.08.2024).
20. Белевцова С. О. Щодо питання формування новітньої парадигми теорії та практики судової експертизи в Україні. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річчю з дня народж. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18—19.04.2019). Харків, 2019. С. 63—65.
21. Берназ В. Д. Правові та психологічні аспекти оптимізації формування переконання слідчого у кримінальному провадженні як основа оцінки доказів. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 11—21. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2015_Bernaz.pdf (дата звернення: 21.09.2024).
22. Богач М. В., Селіщева Н. В., Лизогуб Л. Ю., Стегній О. О. Епізоотична ситуація щодо особливо небезпечних вірусних інфекцій серед птахів півдня України. *Ветеринарна медицина*. 2020. Вип. 106. С. 15—18. DOI: <https://doi.org/10.36016/VM-2020-106-3>.

23. Бойцов А. А. Право экспертной инициативы с позиции юридической герменевтики. *Теория и практика судебной экспертизы*. 2019. Т. 14, № 2. С. 115—127. DOI: <https://doi.org/10.30764/1819-2785-2019-14-2-115-127>.
24. Бондаревський М. М. Морфологічні особливості кісток плесна і пальців тазової кінцівки як критерії визначення віку великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності : автореф. дис. ... канд. вет. наук. Харків, 2012. 25 с.
25. Бондаренко О. О. Об'єкт і предмет судової експертизи у кримінальному судочинстві. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2013. № 1082. Вип. 16. С. 316—318. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2013_1082_16_56 (дата звернення: 05.08.2024).
26. Брижко В. М. Філософія права: праксеологія в сфері інформаційного права (ст. 28-34). *Інформація і право*. 2019. № 3(30). С. 28—34. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2019.3\(30\).194777](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2019.3(30).194777).
27. Брюхань С. Ф. Проблемні питання підготовки матеріалів для проведення судово-почеркознавчих експертиз. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (Харків, 15—16.04.2021). Харків, 2021. С. 115—116.
28. Буликін Т. Міжнародно-правові стандарти у сфері захисту тварин та їх застосування в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 19. С. 170—173. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.28>.
29. Бутирська І. А. Правовий статус експерта з питань права у господарському процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 48, т. 1. С. 108—111. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/handle/123456789/490> (дата звернення: 01.08.2024).
30. Вапнярчук В. В. Сутність внутрішнього переконання в кримінальному процесуальному доказуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 31, т. 3. С. 78—81. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jsui/handle/lib/35513> (дата звернення: 21.09.2024).
31. Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки» / уклад.: В. Л. Бабка, М. М. Шумило ; за ред. А. М. Киридон. Київ : Енцикл. вид-во, 2017. 152 с. URL: https://ev.vue.gov.ua/wp-content/uploads/2018/02/Law_full.pdf (дата звернення: 03.10.2022).
32. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с. URL: <https://archive.org/details/velykyislovnyk> (дата звернення: 01.08.2024).
33. Верба-Сидор О. Б., Крупко В. І. Пропозиції щодо вдосконалення правового статусу експерта у цивільному судочинстві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 69—84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2014_3_10 (дата звернення: 01.08.2024).
34. Вітер Д. Оцінювання допустимості та достовірності висновку експерта слідчим під час розслідування злочинів у сфері фінансування соціальних цільових програм. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3. С. 256—264. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2020-3-256-264>.
35. Воробчак А. Р. Використання висновку експерта як джерела доказів під час кримінального провадження. *Науковий вісник публічного та приватного*

- права*. 2018. Вип. 6, т. 2. С. 238—242. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2018/6/tom_2/49.pdf (дата звернення: 01.10.2022).
36. Воробчак А. Р. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2019. 22 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/9e866bb7-8fa1-45bb-9fab-c51a8faffd20/download> (дата звернення: 01.10.2022).
37. Гаврилін П. М., Прокушенкова О. Г., Яценко І. В., Шулешко О. О., Масюк Д. М. Судово-ветеринарне визначення видової належності тварин за окремими фрагментами тіла. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2012. Вип. 24, ч. 2. С. 426—430.
38. Галушко А. В. Експерт як учасник кримінального провадження: теоретичний аспект. *Право і суспільство*. 2017. № 5. С. 237—243. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/5_2017/part_1/42.pdf (дата звернення: 01.06.2024).
39. Гамалюк Б. М., Лямпель В. І., Цимбаліста Р. Г. Інституційні засади формування системи судово-експертної діяльності в Україні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. № 2. С. 61—66. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.2.9> (дата звернення: 15.07.2024).
40. Герасименко Л. Поняття внутрішнього переконання слідчого. *Актуальні проблеми досудового розслідування* : зб. тез доп. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 01.07.2015). Київ, 2015. С. 75—76. URL: <http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/7151> (дата звернення: 21.09.2024).
41. Гетманцев М. Правова природа висновку експерта в галузі права. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 333—337. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/6/61.pdf> (дата звернення: 01.10.2024).
42. Гирович В. Внутрішнє переконання судді — основний елемент засади безпосередності дослідження показань, речей, документів. *Jurnalul Juridic Național: Teorie și Practică*. 2015. Р. 89—94. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/5/part_2/20.pdf (дата звернення: 21.09.2024).
43. Гладіліна О. В. Призначення судово-медичних експертиз: проблеми та перспективи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 2, т. 2. С. 61—63. URL: http://apnl.dnu.in.ua/2_2018/tom_2/16.pdf (дата звернення: 12.08.2024).
44. Гловук І. В. Право сторони захисту на заперечення висновку експерта: конвенційні гарантії та національна правозастосовна практика. *Науково-практичний огляд актуальних проблем судової експертизи та криміналістики* : зб. матеріалів конф. (Івано-Франківськ, 18 черв. 2021 р.). Івано-Франківськ : Вид. Голіней О. В., 2021. С. 10—13. URL: https://www.researchgate.net/publication/352997269_Glovuk_IV_Pravo_storoni_zahistu_na_zaperecenna_visnovku_eksperta_konvencijni_garantii_ta_nacionalna_pravozastosovna_praktika_Naukovo-prakticnij_oglad_aktualnih_problem_sudovoi_ekspertizi_ta_kriminalis (дата звернення: 01.10.2024).
45. Гловук І. В. Розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. № 2 (02). Р. 23—28. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8544/Гловук%20залучення%20експерта.pdf> (дата звернення: 20.04.2024).
46. Головка І. А. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.

47. Голодник Ю. А. Принципи адміністративного права в діяльності правоохоронних органів: теоретичні аспекти. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Вип. 14. С. 100—104. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2023-14-100-104>.
48. Гончаренко В. Г. Критерії вірогідності висновків експерта: гносеологічний, психологічний і процесуальний аспекти. *Часопис Академії адвокатури України*. 2009. № 3. С. 1—6.
49. Гора І. В. Комплексна судова експертиза в аспекті дослідження міжгалузевого інституту судових експертиз в судочинстві України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11, № 3 (31). С. 145—153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2014_11_3_18 (дата звернення: 05.08.2024).
50. Гора І. В., Попович І. І. Комплексне дослідження окремих об'єктів судово-технічної експертизи документів при вирішенні питання щодо встановлення давності їх виконання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 63. С. 288—292. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.63.50>.
51. Горальський Л. П., Хомич В. Т., Кононський О. І. Основи гістологічної техніки і морфофункціональні методи досліджень у нормі та при патології : навч. посіб. Житомир : Полісся, 2011. 288 с.
52. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 05.10.2024).
53. Грабовська О., Вілінський М. Експерт у цивільному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 5—10. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.1.01>.
54. Грошева О. Ю. Організаційно-правові, загально-методичні засади комплексної судової біолого-трасологічної експертизи та її оцінка судом : дис. ... д-ра філософії. Харків, 2021. 341 с.
55. Грошева О. Ю. Щодо необхідності розроблення організаційно-правових та загально-методичних положень комплексної судової біолого-трасологічної експертизи. *Судова експертиза: сучасність та майбутнє* : матеріали круглого столу (Львів, 25.01.2018). Львів, 2018. С. 48—49.
56. Гула Л. Теоретичні основи проведення комплексних судових експертиз. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2018. № 902. С. 125—129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2018_19_21 (дата звернення: 01.06.2024).
57. Гуменський О. А., Будко Т. В. Місце експертизи спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (СТЗ) в системі судових експертиз. *Криміналістика і судова експертиза*. 2018. Вип. 63. С. 67—80.
58. Гуцуляк М. Я., Сьоміна Н. А. Особливості проведення огляду місця події при розслідуванні розкрадання у сфері будівництва. *Право: науково-інформаційний вісник*. 2016. № 1 (13). С. 240—246.
59. Давидова Д. В., Волобуєва О. О. Висновок експерта як процесуальне джерело доказів: окремі аспекти теорії та практики. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 151—154.
60. Данченко К. М., Герелюк Х. В. Невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків. *Юридичний*

- науковий електронний журнал. 2020. № 1. С. 211—214. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/50>.
61. Дементьев М. Умови та критерії достовірності висновку експерта. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. № 6 (42). Р. 155—159. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.6.25>.
62. Демидова Є. Є., Домашенко О. М., Колеснікова І. А., Латиш К. В. Судовий експерт як суб'єкт судово-експертної діяльності : правовий статус. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 549—553. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/132>.
63. Денисов С., Макаров В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти моральності : монографія. Чернівці : Десна Поліграф, 2017. 328 с.
64. Дереча Л., Борзов О., Русіторіу Ф. Встановлення таксономічної належності волосся тварин за допомогою інструментальних і мікроскопічних методів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 2 (27). С. 44—58. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2022.04>.
65. Дереча Л. М. Професійна етика судового експерта. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю створення ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 07—08.11.2013). Харків, 2013. С. 12—13. URL: https://www.hniise.gov.ua/user_files/File/nauka/2013_actualni_pytannya.pdf (дата звернення: 20.09.2024).
66. Джавадов Ф. М. огли. Концептуальні основи розвитку судової експертизи в сучасних умовах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 30 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16795> (дата звернення: 01.06.2024).
67. Дроздович Н. Л. Внутрішнє переконання судді як елемент принципу вільної оцінки доказів. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 1. С. 250—258. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/23307> (дата звернення: 21.09.2024).
68. Дроздович Н. Л. Проблеми визначення поняття внутрішнє переконання судді у кримінальному процесі України. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 3. С. 224—229. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/22685> (дата звернення: 21.09.2024).
69. ДСТУ 8482:2015. Корм для тварин. Брикети та гранули кормові. Технічні умови. Чинний від 01.07.2017. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=76885 (дата звернення: 01.09.2024).
70. ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019. Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій (EN ISO/IEC 17025:2017, IDT; ISO/IEC 17025:2017, IDT). URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=88724 (дата звернення: 01.09.2024).
71. ДСТУ ISO 6497:2005. Корми для тварин. Методи відбирання проб (ISO 6497:2002, IDT). Київ, 2008. Утратив чинність 01.01.2024.
72. Дудич А. В. Вимоги, які пред'являють до особи судового експерта як учасника кримінального провадження. *Наше право*. 2015. № 1. С. 96—102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2015_1_19 (дата звернення: 01.06.2024).
73. Дудич А. В. Відповідальність експерта у кримінальному провадженні України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 30, т. 2. С. 132—136. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/6129> (дата звернення: 01.10.2024).

74. Дудич А. В. Експертна ініціатива у кримінальному провадженні України. *Пріоритети національного реформування держави і права: теорія та практика* : матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 08.10.2014). URL: http://www.pju-nuoua.od.ua/v2_2014/20.pdf (дата звернення: 09.06.2024).
75. Дудич А. В. Експерт як учасник кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
76. Дуфенюк О. М. Експертиза у кримінальному провадженні за законодавством України та Польщі: порівняльне дослідження : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 272 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3601/1/Монографія%20Дуфенюк%20макет%20B5-28.10.pdf> (дата звернення: 01.06.2024).
77. Дуфенюк О. М. Полярність та конвергенція об'єктивності та суб'єктивності у кримінальному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 1 (48). С. 110—116. DOI: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2023.22>.
78. Дуфенюк О. М. Суб'єктивізм експерта у кримінальному провадженні. *Соціально-правові студії*. 2019. Вип. 4 (6). С. 74—81. DOI: <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2019-4-74-81>.
79. Експертиза. *Словник української мови* : в 11 т. Т. 2. 1971. С. 462. URL: <https://sum.in.ua/s/EKSPERTYZA> (дата звернення: 27.09.2024).
80. Експертизи у судочинстві України : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 504 с.
81. Євдокіменко С. В. Судово-економічна експертиза: теоретико-методологічні засади і практика реалізації : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2017. 44 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2585/aref_yev_2017.pdf (дата звернення: 01.06.2024).
82. Ермолаєва Т., Шевченко Ю. Захист диких тварин від жорстокого поводження в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 11. С. 179—180. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.30>.
83. Жеребо О. І. Судово-експертна діяльність: сутність, принципи, організаційні основи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2010. 22 с.
84. Жеребо О. Об'єкти судово-біологічної експертизи. *30 років Закону України «Про судову експертизу»: сучасний стан та перспективи вдосконалення* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 лют. 2024 р.). Одеса : Юридика, 2024. С. 89—92. URL: https://ondise.minjust.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/4_V_ONDICE_15.02.2024__30-років-Закону-України_Конф.pdf (дата звернення: 27.05.2024).
85. Жмудінський В. П. Механізм оскарження та способи перевірки висновку експерта в кримінальному провадженні. *Copernicus Political and Legal Studies*. 2022. Vol. 1, Iss. 3. Р. 46—54. DOI: <https://doi.org/10.15804/CPLS.20223.06>.
86. Завальнюк А. Х., Юхимець І. О., Кравець О. Ф. Професійні правопорушення медичних працівників: аналіз ситуації, зміст поняття, пропозиції. *Український судово-медичний вісник*. 2009. № 2. С. 30—34.
87. Завидняк В. І. Призначення експертиз у провадженнях щодо злочинів, вчинених із особливою жорстокістю. *Міжнародний юридичний*. 2015. Вип. 1. С. 78—82.
88. Заяць О., Скриньковський Р. Проблемні аспекти участі експерта у цивільному судочинстві України. *Path of Science*. 2019. Vol. 5, No. 9. Р. 3001—3011. DOI: <https://doi.org/10.22178/pos.50-3>.

89. Зон Г. А., Скрипка М. В., Івановська Л. Б. Патологоанатомічний розтин тварин : навч. посіб. Донецьк, 2009. 222 с.
90. Зубченко Н. И. К вопросу о соотношении понятий «благополучие животных» и «защита животных от жестокого обращения» в международном праве. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 52. С. 135—145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2014_52_17 (дата звернення: 01.06.2024).
91. Іваницький С. О. До питання призначення трасологічної експертизи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (Харків, 15—16.04.2021). Харків, 2021. С. 169—170.
92. Іванов А. В. Експерт у провадженні у справах про адміністративні правопорушення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2009. 17 с.
93. Інструкція з профілактики та боротьби з африканською чумою свиней : затв. наказом М-ва аграр. політики та продовольства України від 07.03.2017 № 111. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0432-17> (дата звернення: 01.10.2024).
94. Інструкція про заходи з профілактики та боротьби з сибіркою : затв. наказом Держ. департаменту вет. медицини Мінагропрому України від 25.01.2000 № 4. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/REG4357> (дата звернення: 01.08.2024).
95. Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах : затв. наказом М-ва юстиції України від 12.12.2011 № 3505/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11> (дата звернення: 01.09.2024).
96. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом М-ва юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 01.09.2024).
97. Йолон П. Об'єкт. *Філософський енциклопедичний словник* / редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін. Київ, 2002. С. 438—439. URL: https://archive.org/details/filosofskyi_entsyklop/page/438/mode/2up (дата звернення: 01.02.2024).
98. Козаров А. Принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з дорожньо-транспортні пригоди. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 22. С. 260—271. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.20>.
99. Калмиков Д. О., Данилевський А. О. Кримінальна та адміністративна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами : монографія. Луганськ : ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. 616 с.
100. Калюга К. В. До проблеми призначення судових експертиз в умовах нового процесуального законодавства. *Кримінальний процесуальний кодекс України: перші проблеми та здобутки* : зб. матеріалів круглого столу (Запоріжжя, 20.11.2013). Запоріжжя, 2013. С. 33—35.
101. Класифікація судових експертиз : монографія / Е. Б. Сімакова-Єфремян, В. Л. Федоренко, Л. В. Свиридова та ін. ; за заг. ред. Е. Б. Сімакової-Єфремян ; М-во юстиції України ; Нац. наук. центр «Ін-т суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». Харків: ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2021. 568 с.
102. Клименко Н. І. Загальна теорія судової експертології: поняття і місце в системі наукового знання. *Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної*

- академії (економіка, право)*. 2013. Вип. 2. С. 101—106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpifyua_2013_2_18 (дата звернення: 01.06.2024).
103. Клименко Н. І. Природа об'єктів судової експертизи. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук-практ. конф. (Київ, 24.11.2017) : у 2 ч. Київ, 2017. Ч. 1. С. 309—312. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirnuki/2017/materialy_1_24112017.pdf (дата звернення: 01.08.2024).
104. Климчук М. П., Марко С. І. Інформаційна цінність висновку експерта, як джерела доказів у кримінальній справі. *Правова інформатика*. 2011. № 3—4 (31). С. 81—88.
105. Кобак М. В., Коваль А. А. Роль слідчого судді в процесі реалізації принципів кримінального провадження : монографія. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. 208 с. URL: https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/Koval_AA_Kobak_M_V_Rol_slidchogo_suddi_v_protsezi_realizatsiyi.pdf (дата звернення: 25.07.2024).
106. Ковалевська Є. В. Використання спеціальних медичних знань під час розслідування злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 27 с. URL: http://ir.library.nmu.com/bitstream/123456789/997/1/Kovalevska_Aftoreferat.pdf (дата звернення: 01.06.2024).
107. Коваленко А. В. Сутність та методологічне значення праксеологічного підходу в криміналістиці. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2020. № 5. С. 32—39. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2020.5.32-39>.
108. Ковальов В. В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 227 с. URL: https://www.uacademic.info/download/file/0408U000833/dis_12_01_08.doc (дата звернення: 09.06.2024).
109. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 05.04.2024).
110. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 01.06.2024).
111. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 01.05.2024).
112. Кожушко О. В. Методичний підхід до оцінки висновку судового експерта по результатам проведення судово-економічної експертизи. *Ефективна економіка*. 2020. № 6. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.6.53>.
113. Колесник І. І. Методика розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 225 с. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/12499/7/diss-Kolesnik.pdf> (дата звернення: 01.02.2024).
114. Колонюк В. П., Форис Ю. Б., Юдина Е. В., Виноградова В. С. О роли и значении судебной экспертизы. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 150—157. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.12>.
115. Комзюк А. Т. Експерт в адміністративному судочинстві. *Право і Безпека*. 2009. № 2. С. 64—68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2009_2_14 (дата звернення: 19.06.2024).

116. Конституція України : Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 01.12.2023).
117. Копча В. В. Тактика слідчого огляду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 48, т. 2. С. 108—112.
118. Корж В. П. Оцінка висновку експерта: процесуальні підстави, криміналістичні рекомендації. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25.11.2022). Харків, 2022. С. 229—232. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7339681>.
119. Коцюмбас Г. І., Данкович Р. С., Врецьона Н. П. Патоморфологія та діагностика отруєння собак ізоніазидом. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія: Ветеринарні науки*. 2018. Т 20, № 83. С. 108—114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlnuvmbvn_2018_20_83_23 (дата звернення: 08.07.2024).
120. Коцюмбас Г. І., Коцюмбас І. Я., Щербентовська О. М., Данкович Р. С., Зайцев О. О. Морфологічні особливості шкіри та волосся різних видів тварин і людини в аспекті судово-ветеринарної експертизи : посібник. Львів, 2010. 136 с.
121. Кравченко О. А. Види юридичної відповідальності судового експерта в Україні. *Право та державне управління*. 2015. № 2 (19). С. 69—72. URL: http://pdu-journal.kpi.zp.ua/archive/2_2015/16.pdf (дата звернення: 12.07.2024).
122. Кравченко О. А. Правові та організаційні проблеми регулювання судово-експертної діяльності. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2013. Т. 26 (65), № 1. С. 233—237.
123. Кралюк М. О., Крупка А. А. Концептуальні аспекти теорії судової технологічної експертизи. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 3 (9), С. 91—100. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-3\(9\)-91-100](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-3(9)-91-100).
124. Криміналістика : підручник / В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв та ін. ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2011. 666 с.
125. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. Київ, 2016. 640 с.
126. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.06.2024).
127. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 05.10.2024).
128. Криштофорова Б. В., Стегней Ж. Г., Крилова С. Д. Морфологічні особливості кісткової тканини кісткових органів неонатальних ссавців. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. З. Гжицького*. 2012. Т. 14, № 3 (53), ч. 2. С. 137—143. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlnu_2012_14_3\(2\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlnu_2012_14_3(2)_26) (дата звернення: 01.10.2024).
129. Крупка А. А., Дузь Л. Є., Кралюк М. О., Крупка Я. А., Яковлева Є. О. Теоретичний базис судового експертного дослідження надзвичайних подій на повітряному транспорті. *Вісник Національного технічного університету України «Київський*

- політехнічний інститут». *Політологія. Соціологія. Право*. 2021. № 1 (49). С. 121—127. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.1\(49\).233054](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.1(49).233054).
130. Кунділовська Т. А., Хомутенко В. П., Хомутенко А. В. Теорія та практика проведення судових експертиз за напрямком інженерних, економічних, товарознавчих видів досліджень та оціночної діяльності : монографія / за ред. В. П. Хомутенка, О. Ю. Костіна. Одеса, 2018. 274 с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7163/1/Теорія%20та%20практика%20проведення%20судових%20експертиз.pdf> (дата звернення: 01.08.2024).
131. Куцкір Г. М. Процесуальні особливості допиту експерта в суді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2020. Вип. 60. С. 168—171. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-3322/2020.60.37>.
132. Лазебний А. М., Божук І. І. Актуальні питання призначення криміналістичних судових експертиз в Україні. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2021. № 1 (41). С. 68—76. DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461-2021-41-1-68-76>.
133. Лемішевський В. М. Судово-ветеринарна експертиза трупа собаки із ознаками насильницької смерті: огляд випадку. II Конференція «Сучасні методи діагностики, лікування та профілактика у ветеринарній медицині» присвячена 140-річчю відкриття навчального закладу «Цісарсько-королівська ветеринарна школа та школа підковування коней разом із клінікою-стаціонаром для тварин у Львові» (Львів, 18—19 листоп. 2021 р.). Львів : Сполом, 2021. С. 98—99. URL: <https://nvlvet.com.ua/index.php/conference/article/view/4515> (дата звернення: 24.06.2024).
134. Лисиченко В. К. К вопросу о предмете и системе криминалистической экспертизы. *Материалы 4-й расширенной конференции* / Киев. отд-ние УНОСМИК. Киев : Рад. Україна, 1959. С. 328—331.
135. Лисиченко В. К. Криминалистическое исследование документов. Киев : Вища шк., 1971. 77 с.
136. Литвин А. А. Особливості тактики огляду місця події під час розслідування злочинів, вчинюваних у сфері обігу лікарських засобів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С. 200—203. URL: http://lsej.org.ua/1_2018/55.pdf (дата звернення: 01.02.2024).
137. Літвінова І. Ф. Внутрішні переконання прокурора у механізмі прийняття кримінально-процесуальних рішень. *Право і суспільство*. 2018. № 5-1. С. 201—206. URL: http://pravoisuspiilstvo.org.ua/archive/2018/5_2018/part_1/37.pdf (дата звернення: 21.09.2024).
138. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з ветеринарної практики : затв. постановою Кабміну України від 04.11.2015 № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-2015-p> (дата звернення: 01.08.2024).
139. Лоза Т. В. Проблематика предмета судової експертизи. *Multidisziplinäre Forschung: Perspektiven, Probleme und Muster*. 2021. Band 1. S. 105—107. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-26.11.2021.v1.35>.
140. Лоза Т. В. Проблеми організації судово-експертної діяльності в Україні та шляхи їх вирішення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 633—641. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.112>.
141. Лозо О. В., Пілюшенко Д. О. Актуальні питання правового регулювання захисту тварин від жорстокого поводження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 225—228. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/57>.

142. Лозова С. М., Кокорін О. В., Лозовий А. О. Використання освітлювальних приладів під час огляду місця події в утруднених умовах. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. Т. 3, № 95. С. 267—275. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.95.267-275>.
143. Лозовий А. І., Сімакова-Єфремян Е. Б. Проблемні питання призначення та проведення судової експертизи в проєкті нового Кримінального процесуального кодексу України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Вип. 11. С. 190—200.
144. Лук'янчук О. І. Правомірність рецензування висновку експерта в судовому процесі. *Криміналістичний вісник*. 2021. № 1 (35). С. 38—47. DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2021-35-1-38>.
145. Лукомська О. В. Морфологічні особливості волосся собак порід Yorkshire Terrier, West Highland White Terrier, Airedale Terrier та Australian Terrier. *Біологічні дослідження — 2021* : зб. наук. пр. Житомир, 2021. С. 93—96.
146. Майкут Х. В. Проблеми правової кваліфікації медичної помилки. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 54—57. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2017/15.pdf (дата звернення: 01.08.2024).
147. Макаренко Є. І., Здор В. М. Проблеми призначення судової експертизи у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2019. № 3. С. 218—222. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-1-36>.
148. Максимів Л. В. Процесуальний статус експерта у кримінальному провадженні: окремі аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 205—207. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35561> (дата звернення: 01.06.2024).
149. Максименцева Н. О. Принципи адміністративного права як засади регулювання впровадження штучного інтелекту в діяльності органів місцевого самоврядування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 415—418. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/95>.
150. Малинин О. А., Хмельницький Г. А., Куцан А. Т. Ветеринарная токсикология. Корсунь-Шевченковский : ЧП Майдаченко, 2002. 464 с.
151. Маслій І. Г., Беліба Л. П., Десятникова О. В., Рудова Н. Г., Матковська С. Г. Діагностика вірусних хвороб бджіл в Україні за використання ПЛР. *Ветеринарна медицина*. 2017. Вип. 103. С. 134—138. URL: https://jvm.kharkov.ua/sbornik/103/2_30.pdf (дата звернення: 01.06.2024).
152. Мелех Л. В. Оцінка доказів як заключний етап процесу доказування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Т. 1, № 69. С. 132—142. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/7655> (дата звернення: 20.02.2024).
153. Меліхова Ю. А. Вплив культури мислення судді на якість його внутрішнього переконання. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 133. С. 146—148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_133_42 (дата звернення: 21.09.2024).
154. Мельник С. В., Грецьких О. В. Роль сучасної судово-балістичної експертизи в розслідуванні кримінальних проваджень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 269—272. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-5/63>.

155. Мешков О. О. Об'єкт, предмет і завдання судової інженерно-технічної експертизи нещасних випадків, пов'язаних з електротравмуванням. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 367—378. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.028>.
156. Мешков О. Проблемні аспекти використання висновку експерта за результатами судової експертизи нещасних випадків електротравмування. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 2 (24). С. 152—164. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2021.10>.
157. Мирошніченко Ю. М. Дослідження, перевірка та оцінка судом висновку експерта. *Форум права*. 2009. № 3. С. 445—450. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2009_3_67 (дата звернення: 01.10.2024).
158. Михайлов В. О. Реформування судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні. *Право і суспільство*. 2017. № 6, ч. 2. С. 196—202. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/6_2017/part_2/34.pdf (дата звернення: 01.08.2024).
159. Мостовенко О. Поняття, ознаки та класифікація лікарських помилок. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 10. С. 37—40. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/10/8.pdf> (дата звернення: 01.08.2024).
160. Муляр Г. В., Ховпун О. С. Використання висновків експерта як доказів при розслідуванні економічних злочинів. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 265—269. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2018_4_57 (дата звернення: 01.10.2024).
161. Мусієнко О. М. Особливості огляду місця події при розслідуванні шахрайства. *Форум права*. 2013. № 4. С. 253—257. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_4_44 (дата звернення: 01.10.2024).
162. Надгорный Г. М. О понятии предмета судебной экспертизы. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1989. Вип. 38. С. 10—15.
163. Надгорный Г. М. Предмет судебно-экспертной отрасли и предмет судебной экспертизы. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1976. Вип. 13. С. 37—43.
164. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки і призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом М-ва юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 05.09.2024).
165. Науменко С. В. Експериментально-теоретичне обґрунтування розробки діагностичних, лікувальних та превентивних заходів за андрологічних патологій свійських тварин : автореф. дис. ... канд. вет. наук. Львів, 2021. 46 с.
166. Національний класифікатор України. Класифікатор надзвичайних ситуацій ДК 019:2010 : затв. наказом Держспоживстандарту України від 11.10.2010 № 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va457609-10> (дата звернення: 01.08.2024).
167. Недашківська О. А., Недашківська Т. Є. Експеримент як засіб дослідження когніції судового експерта щодо експертної ініціативи. *Криміналістичний вісник*. 2022. № 1 (37). С. 79—89. DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2022-37-1-79> (дата звернення: 01.06.2024).
168. Недашківська О. А. Феномен поняття «експертна ініціатива» та сучасні проблеми її реалізації в цифровому суспільстві. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 24 (2). С. 152—164. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2022.10>.

- пертизи і криміналістики*. 2020. № 22. С. 201—210. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.15> (дата звернення: 01.06.2024).
169. Несімко О., Бараняк В. Проблемні питання призначення судової експертизи у кримінальному провадженні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2019. Вип. 22. С. 195—198. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/nov/19982/nesimkobaranyak.pdf> (дата звернення: 01.08.2024).
170. Нестеренко С. Д., Стулов О. О. Правовий статус судового експерта: актуальні проблеми регламентації. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 82—89. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.08> (дата звернення: 01.12.2022).
171. Овчинникова Ю., Цуцкїрїдзе М., Суркова М., Шевчишен А., Руденко С., Романов М., Романюк В., Дрозд В., Бурлака В., Орлов Ю., Орлова Т., Богдан Н., Строк І., Кирїй Л., Віткалова А., Бурмистрова Л., Яценко І. Як захистити тварин від жорстокого поводження: організаційні, кримінальні, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : метод. рек. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Київ : 7БЦ, 2024. 208 с. URL: <https://myslyvets.com.ua/wp-content/uploads/2024/11/A5-FINAL-1.pdf> (дата звернення: 11.11.2024).
172. Олійник О. О., Галунько В. В., Єщук О. М. Адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності : монографія. Херсон : Вид. Грінь Д. С., 2015. 224 с.
173. Олійник О. О. Сучасний теоретичний вимір принципів адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2015. Вип. 1. С. 101—107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pvppr_2015_1_21 (дата звернення: 05.09.2024).
174. Олійник Ю. Я. Розслідування умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 249 с.
175. Онїщенко О. В., Ерзаулова В. В. Медична помилка: правовий аспект. *Юридичний вісник*. 2013. № 2 (27). С. 92—96.
176. Осипенко І. П., Пророченко В. В. Висновок експерта в досудовому розслідуванні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 339—402. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/104>.
177. Основи судової експертизи : навч. посіб. / Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків : Право, 2016. 928 с.
178. Осовська Г. В., Семенюк Т. В., Осовський О. А. Атестація як основний метод оцінювання персоналу. *Ефективна економіка*. 2017. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5873> (дата звернення: 01.09.2024).
179. Остафійчук Д. І., Шайко-Шайковський О. Г., Білов М. Є., Чіботару К. І. Термографія, застосування в медицині. *Клінічна та експериментальна патологія*. 2019. Т. 18, № 1 (67). С. 126—131. DOI: <https://doi.org/10.24061/1727-4338.XVIII.1.68.2019.21> (дата звернення: 01.10.2024).
180. Остропілець А. В. Принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1 (22), т. 3. С. 197—202. URL: http://pjv.nuoua.od.ua/v1-3_2018/41.pdf (дата звернення: 02.02.2024).

181. Павлова Т. О., Жученко О. Д. Призначення судової експертизи в концепції електронного кримінального провадження: теоретичний та практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 390—393. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/94>.
182. Паладійчук О. Ю. Значення судової експертизи у вирішенні завдань кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 34. Т. 3. С. 87—89. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15056/1/ЗНАЧЕННЯ%20СУДОВОЇ%20ЕКСПЕРТИЗИ.pdf> (дата звернення: 27.08.2024).
183. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 95—98. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/23529/24-Panchyshyn.pdf> (дата звернення: 01.08.2024).
184. Панькевич В. М., Сплавська О. В. Правова регламентація професійної етики судового експерта. *Криміналістичний вісник*. 2018. № 2 (30). С. 7—14. DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2018-30-2-7>.
185. Паразитарні хвороби м'ясоїдних тварин. Гельмінтози : навч. посіб. / Ю. Ю. Довгій, Н. М. Сорока, О. А. Дубова, Д. В. Фещенко, Т. І. Бахур. Житомир : Полісся, 2014. 216 с. URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/3590/1/Parazitarni_khvorobi_myasoyidnih_tvarin_2014.pdf (дата звернення: 01.02.2024).
186. Париловський О. І., Яценко І. В., Богатирьова А. М. Судово-ветеринарна характеристика ознак шкоди, заподіяної здоров'ю тварини середньої тяжкості. *German International Journal of Modern Science*. 2021. №. 4. Р. 70—75. DOI: <https://doi.org/10.24412/2701-8377-2021-4-1-70-75>.
187. Париловський О. І., Яценко І. В., Бусол Л. В., Дегтярьов М. О., Богатирьова А. М. Судово-ветеринарні критерії ушкоджень, що проникають у порожнини тіла тварини. *European Scientific Discussions : abstracts of the II International Scientific and Practical Conference*, Rome, Italy, 26—28 December 2020. Rome, 2020. Р. 27—42. URL: <https://sci-conf.com/ua/ii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-european-scientific-discussions-26-28-dekabr-2020-goda-rim-italiya-arhiv> (дата звернення: 15.02.2024).
188. Париловський О. І., Яценко І. В. Судово-ветеринарна характеристика ознак шкоди, заподіяної здоров'ю тварини легкого ступеня. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу* (Харків, 15—16.04.2021). Харків, 2021. С. 234—235.
189. Пастернак А. М. Діагностика патологій молочної залози високопродуктивних корів ветеринарним ультразвуковим скенером Handscan V8. *Ветеринарія, технології тваринництва та природокористування*. 2018. № 1. С. 89—91. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/23731> (дата звернення: 02.06.2024).
190. Петрова І. А., Курдес Е. П., Кіпушева Т. В., Бубліков А. В. Щодо нормативно-правового врегулювання питання професійної етики судового експерта. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 238—244. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2021-2-238-244>.
191. Пилипенко Г. М. Правова природа та доказове значення висновку експерта (обізнаної особи). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2013. № 6 (2), т. 2. С. 126—129.

192. Пиріг І. В. Організація і тактика проведення огляду місця події в сучасних умовах розвитку науки і техніки. *Криміналістичний вісник*. 2019. № 2 (32). С. 30—37. DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2019-32-2-30>.
193. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2015. 432 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/monogr.pdf> (дата звернення: 01.03.2024).
194. Пиріг І. В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ : Ліра, 2011. 312 с.
195. Пиріг І. В., Шинкаренко І. Р. Принципи судової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 22. С. 101—107. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.24>.
196. Пілюков Ю. Процесуальні вимоги до висновку експерта у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 3 (15). С. 99—102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2018_3_19 (дата звернення: 01.01.2024).
197. Плевінскіс П. В. Комплексна судово-медична характеристика автомобільної травми та особливості підходу до вирішення експертних завдань : автореф. дис. ... д-ра мед. наук. Київ, 2019. 36 с.
198. Поліщук М. Г. Експертиза як форма використання спеціальних знань у цивільному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 125—127. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-3/30>.
199. Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : затв. наказом М-ва юстиції України від 03.03.2015 № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15> (дата звернення: 30.09.2024).
200. Полтава К. О. Кримінологічна оцінка рівня і динаміки жорстокого поводження з тваринами в Україні та напрями його запобігання. *Право і суспільство*. 2020. № 1, ч. 2. С. 129—136. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.1-2.22>.
201. Полупанов О. М. Предмет і завдання судової експертизи. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 72—75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2014_12_20 (дата звернення: 05.09.2024).
202. Полянський А. О. Адміністративно-правові засади взаємодії судово-експертних установ з правоохоронними органами : дис. ... д-ра юрид. наук. Суми, 2021. 406 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9878f381-57f1-4bfa-b84c-7418ddb59fef/content> (дата звернення: 20.03.2024).
203. Полянський А. О., Гаспарян С. Г., Андренко С. О., Шевцова О. М. Щодо ролі судової експертизи в механізмі захисту прав і свобод людини. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє* : тези доп. учасників Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10.12.2020). Харків, 2020. С. 170—172.
204. Полянський А. О. Критерії оцінювання ефективності взаємодії судово-експертних установ з правоохоронними органами. *Наукові записки*. Серія: Право. 2019. Вип. 7. Спецвип. С. 236—240. URL: https://www.cuspu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pravo/7_spec_2019/236-240.pdf (дата звернення: 09.06.2024).
205. Полянський А. О., Юодкайте-Гранскієне Г. Щодо класифікації завдань загальної теорії судової експертизи і практичної судово-експертної діяльності. *Теорія та*

практика судової експертизи і криміналістики. 2020. Вип. 22. С. 179—192. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.13>.

206. Попович Є. М. Єдність науки та практики в судово-експертній діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 158—172. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.012>.
207. Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз : затв. постановою Кабміну України від 02.07.2008 № 595. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-п> (дата звернення: 01.02.2024).
208. Порядок ведення державного Реєстру атестованих судових експертів : затв. наказом М-ва юстиції України від 29.03.2012 № 492/5 (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0484-12> (дата звернення: 01.06.2024).
209. Порядок ведення Реєстру методик проведення судових експертиз : затв. наказом М-ва юстиції України від 02.10.2008 № 1666/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-08> (дата звернення: 01.02.2024).
210. Порядок відбору зразків продукції тваринного, рослинного і біотехнологічного походження для проведення досліджень : затв. постановою Кабміну України від 14.06.2002 № 833. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/833-2002-п> (дата звернення: 20.04.2024).
211. Порядок відбору зразків та їх перевезення (пересилання) до уповноважених лабораторій для цілей державного контролю : затв. наказом М-ва аграр. політики та продовольства України від 11.10.2018 № 490. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1464-18> (дата звернення: 20.04.2024).
212. Порядок присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України : затв. наказом М-ва юстиції України від 30.12.2011 № 3660/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0002-12> (дата звернення: 01.09.2024).
213. Порядок проведення науковими установами дослідів, експериментів на тваринах : затв. наказом М-ва освіти і науки, молоді та спорту України від 01.03.2012 № 249. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0416-12> (дата звернення: 01.08.2024).
214. Правила відбору зразків патологічного матеріалу, крові, кормів, води та пересилання їх для лабораторного дослідження : затв. головою Держ. департаменту вет. медицини Мінсільгосппроду України 15.04.1997 № 15-14/111. URL: <http://vetlabkr.pp.ua/Content/files/Правила%20відбору%20зразків%20патологічного%20матеріалу.pdf> (дата звернення: 20.04.2024).
215. Про безпечність та гігієну кормів : Закон України від 21.12.2017 № 2264-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2264-19> (дата звернення: 05.06.2024).
216. Про ветеринарну медицину : Закон України від 04.02.2021 № 1206-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1206-20> (дата звернення: 01.06.2024).
217. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 19.08.2024).
218. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив ЄС у сфері охорони тваринного та рослинного світу : Закон України від 15.07.2021 № 1684-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 05.02.2024).
219. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя

- тварин : Закон України від 13.05.2022 № 2042-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19> (дата звернення: 30.09.2024).
220. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 01.09.2024).
221. Про затвердження переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз : наказ М-ва юстиції України від 08.05.2018 № 1467/5. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS30115> (дата звернення: 01.09.2024).
222. Про затвердження Форми та правил видачі ветеринарних рецептів : наказ М-ва аграр. політики та продовольства України від 29.09.2022 № 752. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1452-22> (дата звернення: 01.08.2024).
223. Про захист тварин від жорсткого поводження : Закон України від 21.02.2006 № 3447-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15> (дата звернення: 01.02.2024).
224. Про заходи профілактики та ліквідації класичної чуми свиней : інструкція : затв. наказом Голов. упр. вет. медицини з Держветінспекцією Мінсільгосппроду України від 15.03.1994 № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0056-94> (дата звернення: 01.08.2024).
225. Про професійний розвиток працівників : Закон України від 12.01.2012 № 4312-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17> (дата звернення: 01.09.2024).
226. Про судово-експертну діяльність : проєкт закону України реєстр. № 6284 від 05.11.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73154 (дата звернення: 12.01.2024).
227. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : постанова Пленуму Верхов. Суду України від 30.05.1997 № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97> (дата звернення: 01.02.2024).
228. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 27.06.2024).
229. Про судову експертизу та самоврядування судових експертів : проєкт закону України реєстр. № 8223 від 03.04.2018. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6CF00A> (дата звернення: 27.09.2024).
230. Програма підготовки судових експертів № 1. Експертна спеціальність 18.1 — ветеринарні дослідження : затв. 09.04.2021. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2021/04/18/20210418204623-34.pdf> (дата звернення: 01.07.2024).
231. Програма підготовки судових експертів № 2. Експертна спеціальність 18.1 — ветеринарні дослідження : затв. 09.04.2021. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2021/04/18/20210418204654-21.pdf> (дата звернення: 01.07.2024).
232. Програма підготовки судових експертів № 3. Експертна спеціальність 18.1 — ветеринарні дослідження : затв. 09.04.2021. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2021/04/18/20210418204729-73.pdf> (дата звернення: 01.06.2024).
233. Проєкт закону про ветеринарну медицину та утримання тварин : реєстр. № 3318 від 09.04.2020. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68554 (дата звернення: 01.08.2024).
234. Прохоров-Лукін Г. Судова експертиза: поняття та види об'єктів інтелектуальної власності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. № 6. С. 17—24. URL: <https://drive.google.com/file/d/1rMcpBdvF6Wq29fhuu1IJ5DTiV6dHDax/view?pli=1> (дата звернення: 01.02.2024).

235. Прут Ю. Цивільно-процесуальний статус експерта при здійсненні цивільного судочинства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 3 (3-2). С. 45—47.
236. Пучко Д. В. Належність і допустимість висновку експерта як критерії оцінювання судової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 22. С. 226—239. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.17>.
237. Радиш Я., Бедрик І., Радиш Л., Кузьмінський П. Медична помилка: сутність, класифікація та правовий вимір. *Медичне право*. 2008. № 1. С. 51—60. URL: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/j01_051_060_01.pdf (дата звернення: 01.08.2024).
238. Ревака В. М. *Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні* : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2006. 197 с.
239. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) про генетично модифіковані харчові продукти та корми від 22.09.2003 № 1829/2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_007-03 (дата звернення: 01.07.2024).
240. Реєстр методик проведення судових експертиз. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/> (дата звернення: 05.11.2024).
241. Ринкова О. В. Види судово-екологічної експертизи та завдання, що вирішуються в ході її проведення. *Адвокат*. 2011. № 9 (132). С. 34—39. URL: https://expertize-journal.org.ua/attachments/article/1103/adv_2011_9_6.pdf (дата звернення: 01.06.2024).
242. Романюк Б. В. *Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві* : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 196 с.
243. Рудик С. К. *Спланхнокраний Cervidae u Bovidae*. Київ : Акад. наук вищої освіти України, 2008. 208 с.
244. Сімакова-Єфремян Е. Б. Загальна теорія судової експертизи як основа методології проведення комплексних судово-експертних досліджень. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 3 (46). С. 225—235.
245. Самойлова О. Ф., Береговец Я. Б. Значення ілюстративного матеріалу у висновках судових експертів. *Логос. Online*. 2020. № 16. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.16.07.html> (дата звернення: 01.10.2024).
246. Сегай М. Я. Судебна експертологія: об'єкт, предмет, природа і система науки. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2003. Вип. 3. С. 25—32. URL: <http://revopravo.kiev.ua/s1.html> (дата звернення: 05.10.2024).
247. Сезонов В. С. Комплексне експертно-криміналістичне дослідження транспортних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 23 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5880/aref_Sezonov%20V%20S_2018.pdf (дата звернення: 01.08.2024).
248. Сезонов В. Сутність і значення комплексного експертно-криміналістичного дослідження транспортних засобів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 19. С. 313—317. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.5.58>.
249. Сенюта І. Я. Дефекти надання медичної допомоги: поняття і види. *Медичне право*. 2017. № 1 (19). С. 55—66. URL: http://medicallaw.org.ua/fileadmin/user_upload/pdf/Journal_19.pdf (дата звернення: 01.08.2024).

250. Сенюта І. Я. Цивільні правовідносини у сфері надання медичної допомоги в Україні: питання теорії і практики : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 500 с.
251. Серафимов О. В. Технологія огляду місця події під час розслідування вбивства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2017. № 28. С. 123—126. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc28/32.pdf> (дата звернення: 01.02.2024).
252. Сердюк А. М., Скалецький Ю. М., Ріган М. М. Концепція формування стратегії запобігання дефектам надання медичної допомоги у вітчизняній системі охорони здоров'я. *Environment & Health = Довкілля та здоров'я*. 2020. № 1. С. 4—11. DOI: <https://doi.org/10.32402/dovkil2020.01.004>.
253. Сердюков Я. К., Гаркуша С. Є., Яценко І. В., Богатко Н. М. Судово-ветеринарна танатологія. Київ, 2017. 75 с.
254. Сердюков Я. К., Яценко І. В., Богатко Н. М. Судово-ветеринарна експертиза пошкоджень, що виникають внаслідок дії на організм тварин патогенних фізичних чинників : метод. вказівки. Київ, 2015. 51 с.
255. Сердюков Я. К., Яценко І. В., Богатко Н. М. Судово-ветеринарна експертиза у випадках асфіксії : метод. вказівки. Київ : ЦП «Компринт», 2016. 42 с.
256. Серкевич І. Р., Лісіцина Ю. О. Психологічні особливості внутрішнього переко-
нання судді. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2022. № 11. С. 51—57. DOI: <https://doi.org/10.36477/2616-7611-2022-11-08>.
257. Сидоренко Є. В. Доктринальне та нормативне визначення поняття «умисне тяжке тілесне ушкодження». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 5. С. 199—202. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-5/47>.
258. Сидоренко Л. О. Щодо права експерта на редагування поставлених йому за-
питань. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 2 (24). С. 83—91. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/9df05d09-5b2a-45dc-991e-04a9e23d9883/content> (дата звернення: 01.08.2024).
259. Сидоренко О. В. Проблемні питання підготовки та проведення комплексних
судових експертиз щодо дослідження полімерних матеріалів та виробів з них. *Вісник ОНДІСЕ*. 2020. Вип. 8. С. 109—116. URL: http://ondise.minjust.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/Visnyk_ONDISE_8_2020.pdf (дата звернення: 01.06.2024).
260. Силенок К. П., Грошева О. Ю. До питання про комплексні судові експертизи
встановлення факту контактної взаємодії. *Вісник Харківського національного
університету внутрішніх справ*. 2020. № 4 (91). С. 305—313. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2020.4.29>.
261. Синовєрська Т. І. Криміналістична методика розслідування жорстокого пово-
дження з тваринами : дис. ... д-ра філософії в галузі права. Київ, 2021. 258 с.
262. Синовєрська Т. І. Міжнародне та національне законодавство у сфері захисту
тварин від жорстокого поводження. *Часопис Київського університету права*.
2019. № 1. С. 257—262. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2019_1_56 (дата
звернення: 01.02.2024).
263. Синовєрська Т. І. Міжнародний досвід розслідування жорстокого поводження
з тваринами та напрями його запровадження у вітчизняну практику. *Науковий*

- вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 1, т. 1. С. 222—228. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.1-1.38>.
264. Сімакова-Єфремян Е. Б., Балинян Т. Є., Дереча Л. М. Про критерії оцінювання методик проведення судових експертиз в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 151—161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpek_2010_10_26 (дата звернення: 01.02.2024).
265. Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про взаємозалежність європейських інтеграційних процесів і тенденцій інтеграції спеціальних знань в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2017. Вип. 17. С. 152—158.
266. Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про нормативно-правове регулювання судово-експертної діяльності в умовах судової реформи в Україні. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : матеріали круглого столу з нагоди 100-річчя від дня народж. проф. М. В. Салтевського (Харків, 30.10.2017). Харків, 2017. С. 68—70.
267. Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про призначення та проведення судової експертизи у кримінальному процесі України. *Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики* : тези доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 20.12.2016). Харків, 2016. С. 254—256.
268. Сімакова-Єфремян Е. Б. Інтеграційні процеси в судовій експертизі: сутність та проблемні питання комплексних досліджень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 172—183. URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/download/81/79> (дата звернення: 01.06.2024).
269. Сімакова-Єфремян Е. Б. Класифікація завдань комплексної експертизи контактної взаємодії об'єктів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2004. Вип. 4. С. 571—577.
270. Сімакова-Єфремян Е. Б. Комплексні судово-експертні дослідження: теорія та практика : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2017. 503 с.
271. Сімакова-Єфремян Е. Б. Проблеми використання висновку експерта у кримінальному провадженні. *Проблеми теорії та практики кримінального провадження* : матеріали круглого столу (Харків, 17.06.2021). Харків, 2021. С. 54—57.
272. Сімакова-Єфремян Е. Б. Про необхідність удосконалення законодавства щодо здійснення судово-експертної діяльності в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 118—129. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.09>.
273. Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2017. 503 с.
274. Сімакова-Єфремян Е. Б. Щодо необхідності реформування базового законодавства України про експертне забезпечення правосуддя. *Матеріали круглого столу «Проблеми реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя»* (Харків, 06—07.02.2020). Харків, 2020. С. 12—15 (дата звернення: 01.02.2024).
275. Скрипка М., Бойко Ю., Запка І., Головань К. Практика судово-ветеринарної експертизи щодо психоемоційного стресу в генезі недостатності та смерті тварин. *Аграрний вісник Причорномор'я*. 2023. № 106. С. 14—22. DOI: <https://doi.org/10.37000/abbsl.2023.106.02>.

276. Скрипка М., Панікар І., Бойко Ю., Дмитренко Н., Куралес О. Патогенез та патоморфологія дистракційної травми в рамках досудового розслідування жорсткого поводження з тваринами. *Scientific Horizons*. 2023. Vol. 26, No. 4. P. 54—64. DOI: <https://doi.org/10.48077/scihor4.2023.54>.
277. Скрипка М. В., Яценко І. В., Колич Н. Б. Основи судової ветеринарії : навч. посіб. Полтава, 2014. 235 с.
278. Скрипка М. В., Яценко І. В., Панікар І. І. Основи судово-ветеринарної експертизи трупів та живих тварин : навч. посіб. Ізюм : Вид. Глазунов Р. О., 2019. 304 с.
279. Снеткова П. А. Морфометрические особенности костной системы щенков собак неонатального и молочного периодов. *Научные труды ЮФ «КАТУ» НАУ: Ветеринарные науки*. 2006. Вып. 98. С. 69—73.
280. Снігерьев О. П., Андренко С. О. До питання з визначення поняття судової експертизи в адміністративному провадженні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 231—240. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.25>.
281. Сопільник Р. Л. Наукова обґрунтованість, об'єктивність, повнота експертного дослідження. *Medzinárodná vedecká konferencia «Právna veda a prax v treťom tisícročí»* (Košice, 27—28.02.2015). Košice, 2015. O. 194—196.
282. Спіцина Г., Агапова О. Сучасні підходи до оцінювання кадрового потенціалу судово-експертної установи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя Нац. наук. центру «Ін-т суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаряса» (Харків, 10.11.2023). Харків, 2023. С. 345—347. URL: <http://www.ndekc.lviv.ua/pdf/c05122023.pdf> (дата звернення: 27.09.2024).
283. Спіцина Г. О., Філіпенко Н. Є. Застосування спеціальних знань при виявленні і розслідуванні злочинів у сфері комп'ютерної інформації та високих технологій (оглядова стаття). *Пропілеї Права та Безпеки*. 2022. № 1 (1). С. 28—37. URL: <http://nti.khai.edu/ojs/index.php/PLS/article/view/pls.2022.1.04/1995> (дата звернення: 27.09.2023).
284. Стандарт «Настанова. Лікарські засоби. Доклінічні дослідження безпеки як підґрунтя клінічних випробувань за участю людини та реєстрації лікарських засобів» (ICH M3(R2)) : СТ-Н МОЗУ 42-6:0:2014 : затв. наказом М-ва охорони здоров'я України від 19.09.2014 № 661. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0661282-14> (дата звернення: 01.08.2024).
285. Степанюк Р. Л., Іонова В. В. Призначення судової молекулярно-генетичної експертизи на стадії досудового розслідування: проблеми та шляхи їх вирішення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 3 (91). С. 307—319. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.91.307-319>.
286. Степанюк Р. Л., Лапта С. П. Удосконалення організації й тактики огляду місця події в Україні з урахуванням досвіду США. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. № 2. С. 300—307. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2016_2_36 (дата звернення: 01.02.2024).
287. Стеценко С. Г. Трансформація сфери охорони здоров'я України: роль медично-правових досліджень. *Актуальні проблеми медичного права: професійний погляд* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 29.11.2018). Одеса, 2019. С. 120—123.

288. Стратонов С. Ю. Теоретичні та методичні основи експертизи встановлення давності документу : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2020. 208 с. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/17598/4/dys_stratonov_.pdf (дата звернення: 01.02.2024).
289. Суржан Б. П. Юридична відповідальність судового експерта у світлі судової реформи. *Криміналістичний вісник*. 2018. № 2 (30). С. 46—54. DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2018-30-2-46>.
290. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ, 2017. 320 с.
291. Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. юрид. акад. МВС України, 2002. 432 с.
292. Титикало Р. С., Гандзій Т. В. Лікарська (медична) помилка: медичне та правове поняття. *Юридичний вісник*. 2014. № 3 (32). С. 99—103. URL: http://law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2014/statji_n3-32_2014/21.pdf (дата звернення: 01.08.2024).
293. Ткаченко Н. М. Використання спеціальних знань відповідно до нового Кримінального процесуального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0003323-13> (дата звернення: 01.08.2024).
294. Ткаченко Н. М. Особливості державного управління у сфері судово-експертної діяльності (на прикладі Міністерства юстиції України). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. № 20. С. 121—138. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2019.09>.
295. Ткаченко Н. М. Суб'єкти судово-експертної діяльності в сучасній системі експертного забезпечення кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 24 с.
296. Ткачук А. Внутрішнє переконання судді як метод і результат оцінки доказів у цивільному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2. С. 43—47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_2_9 (дата звернення: 21.09.2024).
297. Ткачук С. А. Біомеханічні критерії видової належності м'яса великої рогатої худоби залежно від віку. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Ветеринарна медицина, якість і безпека продукції тваринництва»*. 2013. Вип. 188 (2). С. 179—183. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnu_vet_2013_188\(2\)__36](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnu_vet_2013_188(2)__36) (дата звернення: 01.10.2024).
298. Ткачук С. А., Яценко І. В., Гаврилін П. М. Судово-ветеринарне значення структурних параметрів скелета для визначення видової належності біологічного матеріалу : монографія. Київ : ЦП «Компринт», 2015. 329 с.
299. Торбас О. О. Розсуд у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2021. 38 с.
300. Труш А. М., Труш Т. А. Основные принципы идентификационных исследований продукции животноводства, решаемые судебно-ветеринарной экспертизой. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2007. Вип. 13 (39), ч. 2. С. 243—247.

301. Турська В. Зміст та характеристика поняття «права тварин». *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. Sv. 2. Vyd. 1. P. 181—187. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2015_2_1_27 (дата звернення: 01.02.2024).
302. Турська В. О. Прогаляни у регулюванні адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (Одеса, 16—17.05.2014) : у 2 т. Т. 1. Одеса, 2014. С. 68—71. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bdaf34bb-72e5-4c0b-9794-a92b6210f308/content> (дата звернення: 01.02.2024).
303. Тюленев С. А., Нікітюк В. Г. Ратишна холодна зброя, утворена з сільськогосподарського знаряддя : монографія / Нац. наук. центр «Ін-т суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріюса». Харків : ННЦ «ІСІ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріюса», 2024. 183 с.
304. Тюленев С. А. Призначення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством. *Право і безпека*. 2024. № 1 (92). С. 112—122. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.1.10>.
305. Уварова Н. В. До проблеми кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4 (97). С. 138—140. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2018-6-138-140>.
306. Угровецький О. П. Регламентація правового статусу судового експерта в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 43, т. 3. С. 229—234. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/496424.pdf> (дата звернення: 01.06.2024).
307. Устименко О. А. Щодо можливості сприйняття тварини як суб'єкта цивільних прав: деякі загальнотеоретичні аспекти. *Форум права*. 2014. № 1. С. 497—501. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_1_87 (дата звернення: 01.02.2024).
308. Федик Ю. Я., Бесага І. В. Доказове значення висновку фахівця у галузі ветеринарної медицини у судовому процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 77, ч. 2. С. 258—263. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.44>.
309. Федоренко В. Л., Голікова О. В. Літературні твори наукового характеру як об'єкти авторського права: поняття та класифікація. *Криміналістика і судова експертиза*. 2018. Вип. 63. С. 215—223. URL: <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/23-1.pdf> (дата звернення: 01.08.2024).
310. Федчишина В. В. Проблеми внутрішнього переконання під час оцінювання доказів у кримінальному провадженні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2019. Т. 30 (69), № 5. С. 219—222. DOI: <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2019.5/37>.
311. Франчук В. В. Лікарська помилка: сучасний погляд на проблему з позиції судово-медичної експертної практики. *Здобутки клінічної і експериментальної медицини*. 2018. № 2. С. 137—143. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/276624756.pdf> (дата звернення: 01.08.2024).

312. Хижняк В. В., Ольховський В. О., Моргун А. О., Куценко К. В., Моргун О. О. Судово-медичний супровід «лікарських справ». *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 558—567. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.65>.
313. Хомутенко В., Хомутенко А. Дуалістична природа судової експертизи. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 139—147. DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.2332>.
314. Хомутенко О. В., Кудряшова С. В. Про предмет і об'єкт судової економічної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 553—561. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trsek_2010_10_83 (дата звернення: 05.10.2024).
315. Хопта С. Ф. Внутрішнє переконання судді як основа ухвалення правосудних рішень. *Альманах права*. Вип. 8 : Людиноцентризм у праві: теоретико-прикладні засади. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. С. 397—400. URL: <https://almanahprava.org/assets/images/issues/08/almanah-prava-08-2017.pdf> (дата звернення: 21.09.2024).
316. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.07.2024).
317. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 05.09.2024).
318. Циганюк Ю. В., Кравчук О. В., Крушинський С. А. Процесуальний порядок залучення експерта стороною захисту у кримінальному провадженні. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 2 (22). С. 28—36.
319. Цимбалюк В. І. Процесуальний порядок огляду місця події. *Юридичний вісник*. 2014. Вип. 4. С. 144—147.
320. Цмоць У. О. Правова праксеологія як чинник ефективності юридичної практики. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 4. С. 155—164. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-4-18>.
321. Чаплинська Ю. А. Особливості організаційно-тактичних заходів до проведення слідчого огляду. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2012. № 4, ч. 1. С. 235—241.
322. Чванкін С. А. Комп'ютерно-технічна експертиза у цивільному судочинстві. *Право та державне управління*. 2021. № 1. С. 45—51. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2021.1.7>.
323. Червяк П. І. Медична енциклопедія. Вид. 3-тє, допов. / Нац. акад. мед. наук. Київ : Просвіта, 2012. 1504 с. URL: <https://ev.vue.gov.ua/publications/vydannia-i-publikatsii-avtoriv-ta-partneriv-velykoi-ukrainskoi-entsyklopedii/cherviakov-p-i-medychna-entsyklopediia-vydannia-tretie-dopovnene-kyiv-vyd-tsentru-prosvita-2012-1504-s/> (дата звернення: 01.08.2024).
324. Черновський О. К. Вплив «якірного ефекту» на формування внутрішнього переконання судді. *Наше право*. 2016. № 2. С. 78—80. URL: http://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2016/10/NP_2016_2.pdf (дата звернення: 21.09.2024).
325. Чорноус Ю. М., Лісіцький А. В. Спеціальні знання у кримінальному провадженні: поняття, зміст, форми реалізації під час розслідування кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 477—480. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/112>.

326. Черноус Ю., Синовська Т. Криміналістична методика розслідування жорстокого поводження з тваринами : монографія. Київ : Право, 2022. 248 с.
327. Шабаровський Б. В. Способи перевірки висновку експерта у кримінальному процесі України. *Право і безпека*. 2019. № 2 (73). DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.2.13>.
328. Шаблистий В. В., Коломієць В. Ю. Тілесне ушкодження як злочин проти життя та здоров'я людини за кримінальним правом України : монографія. Дніпро, 2020. 164 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/4383> (дата звернення: 24.06.2024).
329. Шакиров К. Н. К дискуссии о научном определении понятия и сущности предмета судебной экспертизы. *Восток — Запад: партнерство в судебной экспертизе. Актуальные вопросы теории и практики судебной экспертизы : материалы междунар. науч.-практ. конф. (Алматы, 06.11.2014)*. Астана, 2014. С. 305—308. URL: <https://www.kaznu.kz/content/files/pages/folder22401/Шакиров%20К.Н.%20Статья%20к%20дисск.%20о%20научн.%20опр.с.э..pdf> (дата звернення: 01.02.2024).
330. Шапіро В. Проблемні аспекти участі експерта в цивільному процесі. *Правові горизонти*. 2018. Вип. 13 (26). С. 24—28. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/items/8c35e15b-f351-4ccd-863b-676536abdf0c> (дата звернення: 01.02.2024).
331. Шевченко А. В. Суддівський розсуд і суддівське свавілля: межі дозволеного та відповідальність за їх порушення. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 3. С. 111—120. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2018_Shevchenko.pdf (дата звернення: 21.09.2024).
332. Шевчук В. М. Завдання криміналістики в умовах воєнного стану. *Правові виклики сучасності: законодавче реагування на геополітичні й історичні проблеми : матеріали III Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (Чернівці, 6 груд. 2022 р.)*. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. С. 221—223.
333. Шевчук В. М. Концептуальні основи формування окремих криміналістичних методик (проблеми визначення поняття та ознак). *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. Вип. 86 С. 246—258. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14011> (дата звернення: 20.01.2021).
334. Шевчук М. І. Визнання доказів недопустимими: право суду чи його обов'язок? *Право і суспільство*. 2017. № 4. С. 207—215. URL: http://pravoisuspiilstvo.org.ua/archive/2017/4_2017/part_2/45.pdf (дата звернення: 01.10.2024).
335. Шемчушенко Ю. С. Великий енциклопедичний юридичний словник. Київ : Юрид. думка, 2007. 992 с.
336. Шепітько В. Ю. Оцінка висновку експерта. *Велика українська юридична енциклопедія*. Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. Харків : Право, 2018. 952 с.
337. Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза*. 2014. № 1. С. 11—18.
338. Шепітько В. Ю., Цимбал М. Л. Вимоги до тактичних прийомів огляду місця події і деякі аспекти нормативно-правового регулювання використання спеціальних знань. *Нормативно-правове регулювання судово-експертної діяльності в Україні : матеріали наук.-практ. конф. Сімферополь, 2000*. С. 113—116.

339. Шепітько М. В. Дотримання принципу незалежності судово-експертної діяльності в Україні. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України М. В. Салтєвського (Харків, 07—08.11.2017). Харків, 2017. С. 80—81. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/13783> (дата звернення: 01.02.2024).
340. Шерстюк В. М. Принципи судово-експертної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2008. Вип. 8. С. 18—23.
341. Шигун М. М. Моделювання як метод наукових досліджень та інші методи пізнання дійсності. *Міжнародний збірник наукових праць*. 2007. Вип. 3 (9). С. 203—214. DOI: [https://doi.org/10.26642/pbo-2007-3\(9\)-203-214](https://doi.org/10.26642/pbo-2007-3(9)-203-214).
342. Шинкаренко І. Р., Спіцина Г. О. Історичні витоки та перспективи розвитку теорії та практики судової експертизи. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю створення ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 10—11.10.2018). Харків, 2018. С. 20—22.
343. Шульженко А. В. Процесуальний статус і особливості процесуальної діяльності експерта й спеціаліста. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2016. № 19. С. 132—134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2016_19_36 (дата звернення: 01.08.2024).
344. Шумаєв Д. Г. Активна процесуальна позиція експерта. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 72. С. 489—497. URL: <http://www.apdp.in.ua/v72/70.pdf> (дата звернення: 09.06.2024).
345. Шуміло О. О. Кримінологічна характеристика та запобігання жорстокому поводженню з тваринами : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 206 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/13754/1/Shymilo_diss_2016.pdf (дата звернення: 01.02.2024).
346. Шурашкевич В. М. Особливості огляду місця події під час розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 48, т. 2. С. 148—151. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/34439> (дата звернення: 01.08.2024).
347. Щербаковський М. Г., Дементьев М. В., Проценко А. М. Критерії та види процесуальних порушень як підстави недопустимості висновку експерта. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 3 (99). С. 173—186. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.99.173-186>.
348. Щербаковський М. Г. Методологія дослідження феномена судових експертиз. Проблеми теорії та практики застосування законодавства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. № 3. С. 133—142. URL: <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/issue/view/42> (дата звернення: 01.02.2024).
349. Щербаковський М. Г. Обов'язкове призначення судових експертиз у кримінальному провадженні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 148—157. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/>

- bitstreams/ea788953-1e47-42c3-810b-d577f75236ba/content (дата звернення: 20.03.2024).
350. Щербаковський М. Г. Предмет судової експертизи. *Форум права*. 2016. № 5. С. 199—203. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_5_34.pdf (дата звернення: 05.10.2024).
351. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0dd2821b-1646-4d5c-965f-c20e08dc1479/content> (дата звернення: 27.02.2024).
352. Щербаковський М. Стандарт достовірності висновку експерта у кримінальному процесі. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). С. 21—39. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.3.2021.03>.
353. Щербаковський М. Г. Типові завдання судово-експертного дослідження. *Право і безпека*. 2016. № 4 (63). С. 6—11. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1676/PiB_Shcherbakovsky_2016_4.pdf (дата звернення: 01.02.2024).
354. Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы : учеб.-теорет. пособие. Харьков, 2005. 536 с.
355. Щербанюк Д. В. Деякі особливості використання на досудовому розслідуванні висновку експерта, в якому реалізовано право на експертну ініціативу. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : тези наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 20.12.2016). Харків, 2016. С. 313—315. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/08_11_2017/pdf/106.pdf (дата звернення: 09.06.2024).
356. Щербанюк Д. В. Особливості тактики використання під час досудового розслідування висновку експерта, в якому реалізовано право на експертну ініціативу. *Право і безпека*. 2017. № 3 (66). С. 92—97. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0ae12d93-be9c-4201-94ae-ca1f00028737/content> (дата звернення: 09.06.2024).
357. Щербанюк Д. В. Поняття та зміст експертної ініціативи у кримінальному судочинстві. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2 (77). С. 95—101. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/966cf4a7-6c2d-4ba8-baес-947932026f0с> (дата звернення: 09.06.2024).
358. Щербанюк Д. В. Теорія та практика реалізації експертної ініціативи у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 20 с.
359. Щербанюк Д. В. Формування в судового експерта внутрішнього переконання про доцільність реалізації права на експертну ініціативу. *Науковий юридичний журнал*. 2018. № 4. С. 295—300. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prno_2018_4_47 (дата звернення: 09.06.2024).
360. Щербанюк Д. В. Щодо змісту експертної ініціативи у судочинстві. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики*. 2017. С. 218—219. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/21_11_2018/pdf/103.pdf (дата звернення: 09.06.2024).
361. Щербанюк Д. В. Щодо змісту поняття експертної ініціативи у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих*

- учених. Харків, 2017. С. 191—194. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/389f1a33-b08f-4615-9d71-9aa2c109ca97> (дата звернення: 09.06.2024).
362. Щербанюк Д. Реалізація судовим експертом права на ініціативу в кримінальному провадженні. *Національний юридический журнал: теорія і практика*. 2018. С. 181—185. URL: <http://www.jurnaluljuridic.md/index.php/main/article/view/939> (дата звернення: 09.06.2024).
363. Юнацький О. Установлення достовірності висновку експерта під час його оцінки. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя Нац. наук. центру «Ін-т суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (Харків, 10.11.2023). Харків, 2023. С. 434—437. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Kwin74kcc8IVhymxGLXWOEAccvxnpzA6/view> (дата звернення: 10.02.2024).
364. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Т. 2 : Д — Й. Київ : Укр. енцикл., 1999. 744 с.
365. Юсупов В. В. Спеціальні знання при проведенні кримінального провадження та в інших видах судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 486—490. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/111>.
366. Юхно О. Проблемні питання проведення огляду місця події та першочергових тактичних дій слідчого при розкритті й розслідуванні згвалтувань. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. Т. 1, № 85. С. 311—320. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.85.311-320>.
367. Ющик О. І. Жорстоке поводження з тваринами: кримінально-правовий аспект. *Приватне та публічне право*. 2022. № 2. DOI: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2022.2.8>.
368. Ярослав Ю. Ю. Оцінка висновку експерта за допомогою спеціальних знань. *Судово-психологічна експертиза*. 2019. № 3 (19). URL: <https://goo.su/0iVw> (дата звернення: 01.10.2024).
369. Яценко І., Дереча Л., Казанцев Р. Новейшие научные и практические достижения и перспективы развития судебно-ветеринарной экспертизы трупов животных в Украине. *Современные аспекты судебной экспертизы: теория и практика* : материалы междунар. науч.-практ. конф. судеб. експертиз (Кишинев, 01.10.2021). Кишинев, 2021. Т. 2. С. 94—100.
370. Яценко І. В., Абузнайд Карем Р. С., Авер'янова Л. О., Гетманець О. М. Судово-ветеринарні критерії визначення віку і статі великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності за морфологічними особливостями носомозкового відділу черепа : монографія. Харків : ФОП Бровін, 2017. 218 с.
371. Яценко І. В., Абузнайд Карем Р. С., Головкин Н. П., Кириченко В. М. Інформаційні технології для визначення віку і статі великої рогатої худоби за окремими кістками черепа у судово-ветеринарній експертизі. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2017. Вип. 35, ч. 2. С. 127—133.
372. Яценко І. В., Бондаревський М. М. Структурні особливості кісток плесна і тазової кінцівки великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності в аспекті судової ветеринарної експертизи : монографія. Харків, 2012. 200 с.
373. Яценко І. В. Вплив новітніх наукових здобутків Харківської наукової школи судово-ветеринарних експертів на ефективність призначення та проведення

- судово-ветеринарної експертизи. *Progressive Research in the Modern World* : proceedings of VI International Scientific and Practical Conference (March 2—4, 2023). Boston, USA : BoScience Publisher, 2023. P. 27—44. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/PROGRESSIVE-RESEARCH-IN-THE-MODERN-WORLD-2-4.03.23.pdf> (дата звернення: 20.03.2024).
374. Яценко І. В., Гаврилін П. М., Бондаревський М. М. Судово-ветеринарне значення структурних параметрів скелета ссавців для визначення видової належності біологічного матеріалу : монографія. Харків, 2012. 303 с.
375. Яценко І. В., Гаврилін П. М. Встановлення видової належності дрібних тварин порівняльно-анатомічним методом з використанням комп'ютерної програми «Osteo» у ветеринарно-санітарній і судово-біологічній експертизі : метод. рек. Харків, 2008. 55 с.
376. Яценко І. В., Гаврилін П. М., Гетманець О. М. Встановлення видової належності дрібних тварин методом дискримінантного аналізу з використанням комп'ютерної програми «Discriminant» у ветеринарно-санітарній і судово-біологічній експертизі : метод. рек. Харків, 2008. 53 с.
377. Яценко І. В., Гаврилін П. М. Структурні параметри скелета ссавців як об'єкти судово-ветеринарної експертизи при визначенні видової належності біологічного матеріалу. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2010. Вип. 21, ч. 2. С. 307—333.
378. Яценко І. В., Гетманець О. М., Бондаревський М. М., Кам'янський В. В., Тур В. В. Кістковий матеріал як об'єкт судово-ветеринарної експертизи. *Ветеринарна медицина України*. 2010. № 1. С. 31—33.
379. Яценко І. В., Гетманець О. М., Кам'янський В. В. Встановлення віку великої рогатої худоби за п'ястковими кістками методом інфрачервоної спектроскопії у судовій ветеринарній експертизі. *Науковий вісник Львівської національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького*. 2008. Т. 10, № 2 (37), ч. 2. С. 346—650.
380. Яценко І. В., Головка Н. П. Василь Петрович Образцов — ветеринарно-санітарний та судово-ветеринарний експерт (бібліографічний нарис). *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2014. Вип. 28, ч. 2. С. 15—19.
381. Яценко І. В., Головка Н. П., Кириченко В. М., Балинян Т. Є., Богатко Н. М., Букалова Н. В., Сердюков Я. К. Експертний випадок дослідження фрагментів тіла лося європейського (*Alces alces* L.) за матеріалами досудового розслідування кримінального провадження щодо браконьєрства. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2017. Вип. 35, ч. 2. С. 115—126.
382. Яценко І. В. Гносеологічна характеристика та процесуальне значення етапів і стадій призначення та проведення судово-ветеринарної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 30. С. 70—111. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2023.05>.
383. Яценко І. В., Дегтярьов М. О., Бондаревський М. М., Труш А. М. Харківська школа видатних діячів ветеринарно-санітарної та судово-ветеринарної експертизи. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2014. Вип. 28, ч. 2. С. 20—28.
384. Яценко І. В., Дереча Л. М. Можливості судово-ветеринарної експертизи як нового виду судових експертиз. *Теорія та практика судової експертизи і*

- криміналістики. 2019. Вип. 19. С. 550—567. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.044>.
385. Яценко І. В., Дереча Л. М., Париловський О. І. Новітні наукові й практичні здобутки та перспективи розвитку судово-ветеринарної експертизи живих тварин в Україні. *Актуальні питання та перспективи розвитку судової експертизи та криміналістики* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 03.09.2021). Одеса, 2021. С. 368—373.
386. Яценко І. В., Дереча Л. М., Париловський О. І. Особливості структури висновку судово-ветеринарного експерта за результатами дослідження трупа тварини з ознаками насильницької смерті. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 21. С. 615—639. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020.44>.
387. Яценко І. В. Доктринальні засади інтеграції спеціальних ветеринарних знань у комплексні судово-експертні дослідження: проблеми та шляхи їх вирішення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 646—670. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.114>.
388. Яценко І. В. Завдання судово-ветеринарної експертизи: теоретичні й праксеологічні проблеми та шляхи їх вирішення. *Форум права*. 2023. № 1 (74). С. 68—81. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7319900>.
389. Яценко І. В., Запара С. І., Захар'єв А. В., Кириченко В. М., Скрипка М. В., Сердюков Я. К. Судово-експертні випадки дослідження трупів тварин з ознаками насильницької смерті від жорстокого поводження. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2018. Вип. 36, ч. 2. С. 130—138. URL: <http://repo.snau.edu.ua/handle/123456789/6304> (дата звернення: 20.04.2024).
390. Яценко І. В., Запара С. І., Захар'єв А. В. Сучасний стан та перспективи розвитку судово-ветеринарної експертизи в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 568—575. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.66>.
391. Яценко І. В., Казанцев Р. Г. Методика судово-ветеринарної експертизи трупів тварин. Харків, 2022. 336 с. Реєстр. код 18.1.02.
392. Яценко І. В., Казанцев Р. Г. Особливості структури висновку судово-ветеринарного експерта за результатами дослідження трупа птиці. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького. Серія: Ветеринарні науки*. 2021. Т. 23, № 103. С. 61—78. DOI: <https://doi.org/10.32718/nvlvet10310>.
393. Яценко І. В., Кам'янський В. В., Бондаревський М. М. Судово-ветеринарне значення параметрів кісток п'ястка та пальців грудних кінцівок для визначення віку великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності : монографія. Харків, 2013. 226 с.
394. Яценко І. В., Ключев О. М., Богданюк І. В., Дереча Л. М., Казанцев Р. Г., Париловський О. І., Мазанна М. Г. Юридична відповідальність судово-ветеринарного *Innovative Trends in Science, Practice and Education* : proceedings of the VII International Scientific and Practical Conference, Munich, Germany, February 22—25, 2022. Р. 173—183. DOI: <https://doi.org/10.46299/ISG.2022.I.VII>.
395. Яценко І. В., Ключев О. М., Дереча Л. М., Сімакова-Єфремян Е. Б., Булавіна В. С. Забезпечення благополуччя домашніх і сільськогосподарських тварин та їх захист

- від жорстокого поводження в правовому полі Європейського Союзу. *Perspectives of world science and education* : abstracts of the XIII International scientific and practical conference (09—11.09.2020). Osaka, Japan : CPN Publishing Group, 2020. P. 869—881. URL: <https://sci-conf.com.ua/v-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferenciya-perspectives-of-world-science-and-education-29-31-yanvary-2020-goda-osaka-yaaponiya-arhiv/> (дата звернення: 24.06.2024).
396. Яценко І. В., Ключев О. М., Угровецький О. П., Сімакова-Єфремян Е. Б., Дереча Л. М., Смирнов Г. В., Недосєков В. В., Парилівський О. І. Забезпечення благополуччя тварин, що використовуються для наукових цілей, та їх захист від жорстокого поводження в правовому полі Європейського Союзу і України. *German International Journal of Modern Science*. 2021. No. 6 (2). P. 57—66. DOI: <https://doi.org/10.24412/2701-8369-2021-6-2-57-66>.
397. Яценко І. В. Концептуальні засади професійної підготовки судово-ветеринарних експертів у державних спеціалізованих експертних установах України. *Криміналістика і судова експертиза*. 2023. № 68. С. 731—766. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.71>.
398. Яценко І. В. Концептуальні положення загальної теорії судово-ветеринарної експертизи. *Moderní aspekty vědy* : Svazek XXXIV mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. (Česká republika) et al. Česká republika, 2023. § 3.5. S. 270—289. URL: <http://perspectives.pp.ua/public/site/mono/mono-34.pdf> (дата звернення: 10.10.2024).
399. Яценко І. В. Методика судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва. Харків, 2021. 50 с. Реєстр. код 18.1.01.
400. Яценко І. В. Методологія створення та використання остеологічних комп'ютерних технологій при дослідженні біологічного матеріалу в судово-ветеринарній експертизі. *Вісник державного агроекологічного університету*. 2008. № 1 (21), т. 2. С. 211—219.
401. Яценко І. В. Місце судово-ветеринарної експертизи в системі судових експертиз та її значення у судочинстві. *Eurasian Scientific Discussions* : proceedings of the 4th International scientific and practical conference. Barcelona, Spain : Barca Academy Publishing, 2022. P. 27—29. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-eurasian-scientific-discussions-8-10-maya-2022-goda-barselona-ispaniya-arhiv/> (дата звернення: 01.04.2024).
402. Яценко І. В. Можливості судово-ветеринарної експертизи у забезпеченні відшкодування шкоди, завданої внаслідок ведення агресивної війни. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16.12.2022). Київ, 2022. С. 510—514. URL: <https://kndise.gov.ua/conferenceua-2022/> (дата звернення: 01.06.2024).
403. Яценко І. Внутрішнє переконання експерта: судово-ветеринарний аспект. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 3 (32). С. 67—88. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.3.2023.05>.
404. Яценко І. В. Обґрунтування питань у процесуальному документі про призначення комплексної судової експертизи щодо отруєння тварин. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2024. Вип. 4 (37). С. 39—61. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.4.2024.04>.

405. Яценко І. В., Парилівський О. І., Жиліна В. М. Порядок судово-ветеринарного встановлення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія: Ветеринарні науки*. 2020. Т. 22, № 99. С. 182—192. DOI: <https://doi.org/10.32718/nvlvet9928>.
406. Яценко І. В., Парилівський О. І., Казанцев Р. Г. Порядок вилучення об'єктів судово-ветеринарної експертизи з трупа тварини для лабораторних досліджень : метод. рек. Харків, 2021. 51 с.
407. Яценко І. В., Парилівський О. І., Казанцев Р. Г. Правила судово-ветеринарної експертизи трупів тварин : метод. рек. Харків, 2022. 41 с.
408. Яценко І. В., Парилівський О. І. Каліцтво тварин як предмет судово-ветеринарної експертизи. *Agrarian Bulletin of the Black Sea Littoral*. 2022. Iss. 102—103. P. 71—86. DOI: <https://doi.org/10.37000/abbsl.2022.102.13>.
409. Яценко І. В., Парилівський О. І., Коломоець Д. К. Обґрунтування питань, що ставляться в ухвалі суду та постанові слідчого при призначенні судово-ветеринарної експертизи трупа тварини з ознаками насильницької смерті від жорстокого поводження. *Ветеринарія, технології тваринництва та природокористування*. 2019. № 4. С. 184—197. DOI: <https://doi.org/10.31890/vtpp.2019.04.34>.
410. Яценко І. В., Парилівський О. І. Новітні досягнення в судово-ветеринарній експертизі тварин, постраждалих від жорстокого поводження. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія: Ветеринарні науки*. 2020. Т. 22, № 97. С. 95—105. DOI: <https://doi.org/10.32718/nvlvet9716>.
411. Яценко І. В., Парилівський О. І. Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини : метод, рек. Харків, 2022. 47 с.
412. Яценко І. В., Парилівський О. І. Практика судово-ветеринарної експертизи живих тварин з ознаками каліцтва. *Науковий вісник ветеринарної медицини*. 2022. № 1. С. 145—169. DOI: <https://doi.org/10.33245/2310-4902-2022-1-1-145-169>.
413. Яценко І. В., Парилівський О. І. Спосіб проведення судово-ветеринарної експертизи живої тварини з укладанням висновку судового експерта. Свідоцтво про реєстр. авт. права на твір № 110514. 2021.
414. Яценко І. В., Парилівський О. І., Приходько І. Судово-ветеринарні ознаки шкоди здоров'ю, небезпечної для життя тварини. *Ветеринарія, технології тваринництва та природокористування*. 2019. № 5. С. 239—245. DOI: <https://doi.org/10.31890/vtpp.2020.05.42>.
415. Яценко І. В. Правовий статус судово-ветеринарного експерта як суб'єкта судово-експертної діяльності у контексті новітнього законодавства України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 4 (29). С. 68—109. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.4.2022.04>.
416. Яценко І. В. Правовий статус та гносеологічна характеристика об'єктів судово-ветеринарної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 2 (31). С. 63—102. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2023.05>.

417. Яценко І. В. Предмет судово-ветеринарної експертизи та його значення в теорії і практиці судової експертизи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 73, ч. 2. С. 154—173. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.55>.
418. Яценко І. В. Проблеми використання спеціальних ветеринарних знань під час огляду трупа тварини на місці події та шляхи їх вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 485—505. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/114>.
419. Яценко І. В. Проблеми укладання уповноваженою особою постанови про призначення судово-ветеринарної експертизи та шляхи їх вирішення. *Форум права*. 2022. № 2 (73). С. 6—21. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6471059>.
420. Яценко І. В. Проблемні питання підготовки експертних кадрів за спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження». *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя від дня народження М. С. Романова (Харків, 17.05.2024). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2024. С. 312—314. URL: <http://www.ndekc.lviv.ua/pdf/c05122023.pdf> (дата звернення: 01.02.2024).
421. Яценко І. В., Сердюков Я. К., Якименко Л. П. Судово-ветеринарне встановлення отруєнь тварин препаратами, що містять серцеві глікозиди, за результатами патоморфологічного дослідження. *Ветеринарія, технології тваринництва та природокористування*. 2018. № 2. С. 101—105. DOI: <https://doi.org/10.31890/vtpp.2018.02.27>.
422. Яценко І. В., Сімакова-Єфремян Е. Б., Дереча Л. М., Смирнов Г. В., Париловський О. І. Судова ветеринарна медицина: її минуле, нинішнє й майбутнє. *Fundamental and applied research in the modern world* : abstracts of the 8th International scientific and practical conference. Boston, USA : BoScience Publisher, 2021. Р. 1091—1010. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/03/FUNDAMENTAL-AND-APPLIED-RESEARCH-IN-THE-MODERN-WORLD-17-19.03.21.pdf> (дата звернення: 03.10.2022).
423. Яценко І. В., Скрипка М. В., Коцюмбас Г. І., Сердюков Я. К. Організаційні та процесуальні основи судово-ветеринарної експертизи в Україні : навч. посіб. Харків, 2015. 112 с.
424. Яценко І. В. Стадії експертного дослідження та їх застосування у судово-ветеринарній експертизі трупів тварин. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 26. С. 54—78. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2022.04>.
425. Яценко І. В. Становлення методології судово-ветеринарної експертизи та перспективи її розвитку в аспекті експертного забезпечення правосуддя. *Судова експертиза в контексті відновлення України* : III Всеукраїнський форум судових експертів : матеріали III всеукр. наук.-практ. конф. (9 черв. 2023 р., м. Львів) / НДЦСЕ у сфері інформ. технологій та інтелект. власності М-ва юстиції України. Київ : Ліра-К, 2023. С. 210—217. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/37762> (дата звернення: 11.11.2024).
426. Яценко І. В. Структурні параметри скелета ссавців як об'єкти судово-ветеринарної експертизи при визначенні видової належності біологічного матеріалу : автореф. дис. ... д-ра вет. наук. Харків, 2009. 38 с.

427. Яценко І. В. Сучасний стан та перспективи розвитку кафедри ветеринарно-санітарної експертизи та судово-ветеринарної медицини Харківської державної зооветеринарної академії. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2014. Вип. 28, ч. 2. С. 28—44.
428. Яценко І. В. Теоретико-праксеологічне обґрунтування форм і напрямів реалізації експертної ініціативи під час проведення судово-ветеринарної експертизи. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 501—518. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.81>.
429. Яценко І. В., Ткачук С. А., Білик Р. І., Кам'янський В. В. Структурні особливості кісток великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності в аспекті судово-ветеринарної експертизи : монографія. Київ, 2013. 256 с.
430. Яценко І. В., Труш А. М. Практика судово-ветеринарної експертизи : хрестоматія. Харків : Стиль-издат, 2014. 314 с.
431. Яценко І. Методика судово-ветеринарної експертизи з метою визначення дефектів ветеринарної допомоги. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 4 (33). С. 57—86. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.4.2023.05>.
432. Яценко І., Сімакова-Єфремян Е., Дереча Л. Методи судової експертизи та їх застосування у судово-ветеринарних дослідженнях. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 2 (24). С. 52—76. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2021.04>.
433. Яценко І. Судово-ветеринарний експерт як суб'єкт процесуальних правовідносин і судово-експертної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 3 (28). С. 64—97. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.3.2022.05>.
434. Яценко І. Теоретичне обґрунтування та праксеологічне значення стадій експертного дослідження живої тварини. *Право. Людина. Довкілля*. 2023. № 14 (1). С. 107—131. DOI: <https://doi.org/10.31548/law/1.2023.107>.
435. Яценко А. М. Жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК України): склад злочину та заходи кримінально-правового реагування. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2022. № 2 (27). С. 48—59. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/66776242-fcfa-4497-bdc1-cbd0ee120887/content> (дата звернення: 24.06.2024).
436. Aghighi N., Aryankhesal A., Raeissi P. Factors affecting the recurrence of medical errors in hospitals and the preventive strategies: a scoping review. *Journal of Medical Ethics and History of Medicine*. 2022. Vol. 15, Iss. 7. P. 15—17. DOI: <https://doi.org/10.18502/jmehm.v15i7.11049>.
437. Ahmed Ya. A., Ali S., Ghallab A. Hair histology as a tool for forensic identification of some domestic animal species. *EXCLI Journal*. 2018. Vol. 17. P. 663—670. DOI: <https://doi.org/10.17179/excli2018-1478>.
438. Al Jufaili S. M., Echreshavi S., Esmaeili H. R., Al Alawi M. K. Scales and otoliths as identity cards of the Indian oil sardine *Sardinella longiceps* (Teleostei: Clupeiformes) populations: Ultrastructure and ornamentation characteristics using light and scanning electron microscopy. *Acta zoological*. 2022. Vol. 6. DOI: <https://doi.org/10.1111/azo.12418>.

439. Alexander-Leeder C. A., Guess S. C., Waiting D. K., Davidow E. B. Medical errors: Experiences, attitudes and perspectives of incoming and outgoing final-year veterinary students in the USA. *The Veterinary Record*. 2022. Vol. 191, Iss. 3. Art. 1735. DOI: <https://doi.org/10.1002/vetr.1735>.
440. Allam F. A. F. A., Ali D. M., S. F. E.-S. Ali. Drowning versus postmortem submersion: Biochemical and histopathological examination and estimation of postmortem intervals (an experimental study). *Legal Medicine*. 2022. Vol. 59. 102138. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.legalmed.2022.102138>.
441. Alleyne E., Parfitt C. Adult-perpetrated animal abuse: A systematic literature review. *Trauma Violence Abuse*. 2019. Vol. 20, Iss. 3. P. 344—357. DOI: <https://doi.org/10.1177/1524838017708785>.
442. Araújo D., Lima C., Mesquita J. R., Amorim I., Ochôa C. Characterization of suspected crimes against companion animals in Portugal. *Animals*. 2021. Vol. 11, Iss. 9. Art. 2744. DOI: <https://doi.org/10.3390/ani11092744>.
443. Arkow P. Recognizing and responding to cases of suspected animal cruelty, abuse, and neglect: what the veterinarian needs to know. *Veterinary Medicine: Research and Reports*. 2015. Vol. 6. P. 349—359. DOI: <https://doi.org/10.2147/VMRR.S87198>.
444. Ascione F. R., Weber C. V., Thompson T. M., Heath J., Maruyama M., Hayashi K. Battered pets and domestic violence: Animal abuse reported by women experiencing intimate violence and by nonabused women. *Violence Against Women*. 2007. Vol. 13, Iss. 4. P. 354—373. DOI: <https://doi.org/10.1177/1077801207299201>.
445. Ashton-James C. E., McNeillage A. G. A mixed methods investigation of stress and wellbeing factors contributing to burnout and job satisfaction in a specialist small animal hospital. *Frontiers in Veterinary Science*. 2022. Vol. 9. Art. 942778. DOI: <https://doi.org/10.3389/fvets.2022.942778>.
446. Aymen J., Fitzgerald G., Lair S., Vergneau-Grosset C. Outcomes of birds of prey with surgical or traumatic wing amputation: a retrospective study from 1995 to 2017. *Journal of Avian Medicine and Surgery*. 2022. Vol. 36, Iss. 1. P. 14—20. DOI: <https://doi.org/10.1647/20-00085>.
447. Azizian J., Dalai C., Adams M. A., Murcia A., Tabibian J. H. Medical professional liability in gastroenterology: definitions, trends, risk factors, provider behaviors, and implications. *Expert Review of Gastroenterology & Hepatology*. 2021. Vol. 15, Iss. 8. P. 909—918. DOI: <https://doi.org/10.1080/17474124.2021.1940957>.
448. Babinska I., Kusiak D., Szarek J., Lis A., Lyko A., Maciejewska M., Szweda M., Poplawski K., Felsmann M. Z. Trends in veterinary expert opinions on animals. *Slovenian Veterinary Research*. 2018. Vol. 55, No. 4. P. 227—234. DOI: <https://doi.org/10.26873/SVR-392-2018>.
449. Barington K., Jensen H. E. Forensic cases of bruises in pigs. *The Veterinary Record*. 2013. Vol. 173, Iss. 21. Art. 526. DOI: <https://doi.org/10.1136/vr.101854>.
450. Bartelink E. J., Clinkinbeard Sh., Spessard C., Kilmartin A., Spangler W. L. Documenting non-accidental injury patterns in a dog abuse investigation: A collaborative approach between forensic anthropology and veterinary pathology. *Journal of Forensic Science*. 2022. Vol. 67, Iss. 2. P. 756—765. DOI: <https://doi.org/10.1111/1556-4029.14948>.
451. Batle P. A., López R. J., Durand A., Czapowicz M., Beltran E., Guevar J., Lazzerini K., De Decker S., Muñana K., Early P., Mariani C., Olby N., Petrovitch N., Gutierrez-

- Quintana R. Traumatic skull fractures in dogs and cats: A comparative analysis of neurological and computed tomographic features. *Journal of Veterinary Internal Medicine*. 2020. Vol. 34, Iss. 5. P. 1975—1985. DOI: <https://doi.org/10.1111/jvim.15838>.
452. Beirne P. For a nonspeciesist criminology: Animal abuse as an object of study. *Criminology*. 2006. Vol. 37, Iss. 1. P. 117—148. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1999.tb00481.x>.
453. Benetato M. A., Reisman R., McCobb E. The veterinarian's role in animal cruelty cases. *Journal of the American Veterinary Medical Association*. 2011. Vol. 238, No. 1. P. 31—34. DOI: <https://doi.org/10.2460/javma.238.1.31>.
454. Bernitz H., Bernitz Z., Steenkamp G., Blumenthal R., Stols G. The individualisation of a dog bite mark: a case study highlighting the bite mark analysis, with emphasis on differences between dog and human bite marks. *International journal of legal medicine*. 2012. Vol. 126, Iss. 3. P. 441—446. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00414-011-0575-4>.
455. Bertero A., Fossati P., Caloni F. Indoor poisoning of companion animals by chemicals. *Science of The Total Environment*. 2020. Vol. 733. Art. 139366. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.139366>.
456. Biedermann A., Kotsoglou K. N. Decisional dimensions in expert witness testimony — A structural analysis. *Frontiers in Psychology*. 2018. Vol. 9. Art. 2073. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02073>.
457. Blackie K. Learning from patient safety event reporting in veterinary practice. *The Veterinary Record*. 2022. Vol. 191, Iss. 2. P. 71—73. DOI: <https://doi.org/10.1002/vetr.2053>.
458. Blundell R. J., Richards-Rios P. The forensic pathology of the sexual abuse of a group of chickens. *Journal of Comparative Pathology*. 2022. Vol. 199. P. 75—80. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jcpa.2022.09.010>.
459. Bolliger S. A., Filograna L., Spendlove D., Thali M. J., Dirnhofer S., Ross S. Postmortem imaging-guided biopsy as an adjuvant to minimally invasive autopsy with CT and postmortem angiography: A feasibility study. *American Journal of Roentgenology*. 2010. Vol. 195, Iss. 5. P. 1051—1056. DOI: <https://doi.org/10.2214/AJR.10.4600>.
460. Bolliger S. A., Thali M. J. Imaging and virtual autopsy: looking back and forward. *Philosophical Transactions of the Royal Society B. Biological sciences*. 2015. Vol. 370, Iss. 1674. Art. 20140253. DOI: <https://doi.org/10.1098/rstb.2014.0253>.
461. Borysevich B., Kruchynenko O., Peredera O. Forensic veterinary examination of dog and cat corpses in cases of strangulation by hands. *Scientific Progress & Innovations*. 2024. Vol. 27, Iss. 2. P. 90—94. DOI: <https://doi.org/10.31210/spi2024.27.02.15>.
462. Borysevich B., Kruchynenko O., Peredera O. The problem of forensic veterinary examination of small animal corpses in cases of mechanical asphyxia. *Scientific Progress & Innovations*. 2024. Vol. 27, Iss. 1. P. 149—154. DOI: <https://doi.org/10.31210/spi2024.27.01.25>.
463. Botelho A. F. M., Machado A. M. D., da Silva R. H. S., Faria A. C., Machado L. S., Santos H., Braga S. D., Torres B. B. J., Miguel M. P., Chaves A. R., Melo M. M. Fatal metaldehyde poisoning in a dog confirmed by gas chromatography. *BMC Veterinary Research*. 2020. Vol. 16, Iss. 1. Art. 139. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12917-020-02348-w>.

464. Bowers K., Weinhandl J. T., Anderson D. E. A review of equine tibial fractures. *Equine Veterinary Journal*. 2023. Vol. 55, Iss. 2. P. 171—181. DOI: <https://doi.org/10.1111/evj.13599>.
465. Boysen S. R., Rozanski E. A., Tidwell A. S., Holm J. L., Shaw S. P., Rush J. E. Evaluation of a focused assessment with sonography for trauma protocol to detect free abdominal fluid in dogs involved in motor vehicle accidents. *Journal of the American Veterinary Medical Association*. 2004. Vol. 225, No. 8. P. 1198—1204. DOI: <https://doi.org/10.2460/javma.2004.225.1198>.
466. Bradley-Siemens N., Brower A. I. Veterinary forensics: Firearms and investigation of projectile injury. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53, Iss. 5. P. 988—1000. DOI: <https://doi.org/10.1177/0300985816653170>.
467. Bramati P. S., Heinert L. F., Narloch L. B., Hostetter J., Finkielman J. D. Animal-related motorcycle collisions in North Dakota. *Wilderness & Environmental*. Vol. 23, Iss. 1. P. 65—69. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.wem.2011.09.008>.
468. Brimhall K. C., Tsai C.-Y., Eckardt R., Dionne S., Yang B., Sharp A. The effects of leadership for self-worth, inclusion, trust, and psychological safety on medical error reporting. *Health Care Manage Review*. 2023. Vol. 48, Iss. 2. P. 120—129. DOI: <https://doi.org/10.1097/HMR.0000000000000358>.
469. Brooks Brownlie H. W., Munro R. The veterinary forensic necropsy: A review of procedures and protocols. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53, Iss. 5. P. 919—928. DOI: <https://doi.org/10.1177/0300985816655851>.
470. Brown V. R., Miller R. S., McKee S. C., Ernst K. H., Didero N. M., Maison R. M., Grady M. J., Shwiff S. A. Risks of introduction and economic consequences associated with African swine fever, classical swine fever and foot-and-mouth disease: A review of the literature. *Transboundary and Emerging Diseases*. 2021. Vol. 68, Iss. 4. P. 1910—1965. DOI: <https://doi.org/10.1111/tbed.13919>.
471. Bruchim Y., Loeb E., Saragusty J., Aroch I. Pathological findings in dogs with fatal heatstroke. *Journal of Comparative Pathology*. 2009. Vol. 140, Iss. 2—3. P. 97—104. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jcpa.2008.07.011>.
472. Byard R. W., Boardman W. The potential role of forensic pathologists in veterinary forensic medicine. *Forensic Science, Medicine, and Pathology*. 2011. Vol. 7, Iss. 3. P. 231—232. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12024-011-9241-x>.
473. Byard R. W., Cains G. E., Gilbert J. D. Use of a pig model to demonstrate vulnerability of major neck vessels to inflicted trauma from common household items. *American Journal of Forensic Medicine and Pathology*. 2007. Vol. 28, Iss. 1. P. 31—34. DOI: <https://doi.org/10.1097/01.paf.0000233530.18744.07>.
474. Byard R. W., Gilbert J. D., Kemper C. M. Dolphin deaths: forensic investigations. *The Medical Journal of Australia*. 2001. Vol. 175, Iss. 11—12. P. 623—624. DOI: <https://doi.org/10.5694/j.1326-5377.2001.tb143752.x>.
475. Byard R. W. Vehicle fatalities involving collisions with kangaroos. *Medicine, Science and the Law*. 2021. Vol. 61, Iss. 1. P. 23—26. DOI: <https://doi.org/10.1177/0025802420962684>.
476. Caceres P., Awada L., Weber-Vintzel L., Morales R., Meske M., Tizzani P. The World Animal Health Information System as a tool to support decision-making and research in animal health. *Revue Scientifique et Technique*. 2023. Vol. 42. P. 242—251. DOI: <https://doi.org/10.20506/rst.42.3367>.

477. Caceres P., Tizzani P., Ntsama F., Mora R. The World Organisation for Animal Health: notification of animal diseases. *Revue Scientifique et Technique*. 2020. Vol. 39, No. 1. P. 289—297. DOI: <https://doi.org/10.20506/rst.39.1.3082>.
478. Calkins C. M., Scasta J. D. Transboundary Animal Diseases (TADs) affecting domestic and wild African ungulates: African swine fever, foot and mouth disease, Rift Valley fever (1996—2018). *Research in Veterinary Science*. 2020. Vol. 131. P. 69—77. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.rvsc.2020.04.001>.
479. Campos Fonseca Pinto de A. C. B., Massad M. R. R., Ribas L. M., Baroni C. O., Tremori T. M., Reis S. T. J., Rocha N. S. Complete cardiac and bronchial avulsion in a dog: Post-mortem computed tomography and forensic necropsy analysis. *Journal of Forensic Radiology and Imaging*. 2017. Vol. 8. P. 45—47. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jofri.2016.11.006>.
480. Capak H., Bottegaro N. B., Manojlovic A., Smolec O., Vnuk D. Review of 166 gunshot injury cases in dogs. *Topics in Companion Animal Medicine*. 2016. Vol. 31, Iss. 4. P. 146—151. DOI: <https://doi.org/10.1053/j.tcam.2016.11.001>.
481. Chan R. X., Ledbetter E. C. Sports ball projectile ocular trauma in dogs. *Veterinary Ophthalmology*. 2022. Vol. 25, Iss. 5. P. 338—342. DOI: <https://doi.org/10.1111/vop.12987>.
482. Charostad J., Rukerd M. R. Z., Mahmoudvand S., Bashash D., Hashemi S. M. A., Nakhaie M., Zandi K. A comprehensive review of highly pathogenic avian influenza (HPAI) H5N1: An imminent threat at doorstep. *Travel Medicine and Infectious Disease*. 2023. Vol. 55. Art. 102638. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tmaid.2023.102638>.
483. Clemmons E. A., Alfson K. J., Dutton 3rd J. W. Transboundary animal diseases, an overview of 17 diseases with potential for global spread and serious consequences. *Animals*. 2021. Vol. 11, Iss. 7. Art. 2039. DOI: <https://doi.org/10.3390/ani11072039>.
484. Cohen J., Fischetti A. J., Daverio H. Veterinary radiologic error rate as determined by necropsy. *Veterinary Radiology & Ultrasound*. 2023. Vol. 64, Iss. 4. P. 573—584. DOI: <https://doi.org/10.1111/vru.13259>.
485. Connor M., Cowan S. L. Consumer evaluation of farm animal mutilations. *Research in Veterinary Science*. 2020. Vol. 128. P. 35—42. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.rvsc.2019.10.006>.
486. Cooper J. E., Cooper M. E. Future trends in forensic veterinary medicine. *Seminars in Avian and Exotic Pet Medicine*. 1998. Vol. 7, Iss. 4. P. 210—217. DOI: [https://doi.org/10.1016/S1055-937X\(98\)80066-2](https://doi.org/10.1016/S1055-937X(98)80066-2).
487. Cooper J. E., Cooper M. Veterinary involvement in forensic medicine. *The Veterinary Record*. 2021. Vol. 189, Iss. 6. P. 249—250. DOI: <https://doi.org/10.1002/vetr.1004>.
488. Cooper J. E., Margaret M. E. Forensic veterinary medicine: a rapidly evolving discipline. *Forensic Science, Medicine, and Pathology*. 2008. Vol. 4.2. P. 75—82. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12024-008-9036-x>.
489. Cummings C. O., Krucik D. R., Carroll J. P., Eisenbarth J. M. Improving within-team communication to reduce the risk of medical errors. *Journal of the American Veterinary Medical Association*. 2022. Vol. 260, No. 6. P. 600—602. DOI: <https://doi.org/10.2460/javma.21.09.0407>.
490. Daly M. L. The case for quality improvement in veterinary medicine. *Journal of Veterinary Emergency and Critical Care*. 2023. Vol. 33, Iss. 1. P. 11—15. DOI: <https://doi.org/10.1111/vec.13264>.

491. Damm J., Becker M., Schüle E., Lischer C. Veterinary medical errors in the treatment of acute equine laminitis — Evaluation of 30 expert reports. *Pferdeheilkunde. Equine Medicine*. 2015. Vol. 31, Iss. 6. P. 587—595. DOI: <https://doi.org/10.21836/PEM20150606>.
492. Dautartas A., Kenyhercz M. W., Vidoli G. M., Jantz L. M., Mundorff A., Steadman D. W. Differential decomposition among pig, rabbit, and human remains. *Journal of Forensic Sciences*. 2018. Vol. 63, Iss. 6. P. 1673—1683. DOI: <https://doi.org/10.1111/1556-4029.13784>.
493. Degue S., Dilillo D. Is animal cruelty a «red flag» for family violence? Investigating co-occurring violence toward children, partners, and pets. *Journal of Interpersonal Violence*. 2009. Vol. 24, Iss. 6. P. 1036—1056. DOI: <https://doi.org/10.1177/0886260508319362>.
494. DeLay J. Postmortem findings in Ontario racehorses, 2003—2015. *Journal of Veterinary Diagnostic Investigation*. 2017. Vol. 29, Iss. 4. P. 457—464. DOI: <https://doi.org/10.1177/1040638717700690>.
495. Dicker S. A., Lisciandro G. R., Newell S. M., Johnson J. A. Diagnosis of pulmonary contusions with point-of-care lung ultrasonography and thoracic radiography compared to thoracic computed tomography in dogs with motor vehicle trauma: 29 cases (2017—2018) *Journal of Veterinary Emergency and Critical Care*. 2020. Vol. 30, Iss. 6. P. 638—646. DOI: <https://doi.org/10.1111/vec.13021>.
496. Doelling C. R., Cronin K. A., Ross S. R., Hopper L. M. The relationship between personality, season, and wounding receipt in zoo-housed Japanese macaques (*Macaca fuscata*): A multi-institutional study. *American Journal of Primatology*. 2021. Vol. 83, Iss. 12. DOI: <https://doi.org/10.1002/ajp.23332>.
497. Doty K. C., Lednev I. K. Differentiation of human blood from animal blood using Raman spectroscopy: A survey of forensically relevant species. *Forensic Science International*. 2018. Vol. 282. P. 204—210. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2017.11.033>.
498. Dunford K. M., LeRoith T., Kemper A. R. Effects of postmortem time and storage fluid on the material properties of bovine liver parenchyma in tension. *Journal of the Mechanical Behavior of Biomedical Materials*. 2018. Vol. 87. P. 240—255. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jmbbm.2018.05.043>.
499. Dunham-Cheatham S. M., Klingler K., Peacock M., Teglas M. B., Gustin M. S. What is in commercial cat and dog food? The case for mercury and ingredient testing. *Science of The Total Environment*. 2019. Vol. 20, Iss. 684. P. 276—280. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2019.05.337>.
500. Dzikowski A. Veterinary expert: Legal nature and responsibility. *Animals*. 2023. Vol. 13, Iss. 13. Art. 2163. DOI: <https://doi.org/10.3390/ani13132163>.
501. Eastwood J., Caldwell J. Educating jurors about forensic evidence: using an expert witness and judicial instructions to mitigate the impact of invalid forensic science testimony. *Journal of Forensic Sciences*. 2015. Vol. 60, Iss. 6. P. 1523—1528. DOI: <https://doi.org/10.1111/1556-4029.12832>.
502. Edwards T. H., Scott L. L. F., Gonyeau K. E., Howard E. H., Parker J. S., Hall K. Comparison of trauma sustained by civilian dogs and deployed military working dogs. *Journal of Veterinary Emergency and Critical Care*. 2021. Vol. 31, Iss. 4. P. 498—507. DOI: <https://doi.org/10.1111/vec.13064>.

503. Endalew A. D., Faburay B., Wilson W. C., Richt J. A. Schmallenberg disease — A newly emerged Culicoides-borne viral disease of ruminants. *Viruses*. 2019. Vol. 11. Art. 1065. DOI: <https://doi.org/10.3390/v11111065>.
504. Enzmann T., Albrecht K. Fatal complications after urological interventions-connection between error, damage and causality. *Urologie*. 2023. Vol. 62, Iss. 3. P. 252—255. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00120-023-02032-5>.
505. Eom H. J., Lee E.-S., Yoo H. S. Lumpy skin disease as an emerging infectious disease. *Journal of Veterinary Science*. 2023. Vol. 24, Iss. 3. e42. DOI: <https://doi.org/10.4142/jvs.23016>.
506. Felsmann M. Z., Szarek J., Felsmann M., Babinska I. Factors affecting temporary cavity generation during gunshot wound formation in animals — new aspects in the light of flow mechanics: a review. *Veterinarni medicina*. 2012. Vol. 57, Iss. 11. P. 569—574. DOI: <https://doi.org/10.17221/6463-VETMED>.
507. Finnie J., Manavis J., Chidlow G., Casson R., Blumbergs P. Temporal sequence of post-mortem autolysis in the mouse retina. *Journal of Comparative Pathology*. 2021. Vol. 187. P. 17—26. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jcpa.2021.06.006>.
508. Finnie J. W. Pathology of traumatic brain injury. *Veterinary Research Communications*. 2014. Vol. 38, Iss. 4. P. 297—305. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11259-014-9616-z>.
509. Flis M., Rataj B. Forensic traces in forensic and veterinary opinions in case of suspicion of poaching with firearms. *Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii*. 2018. Vol. 68, Iss. 4. P. 232—241. DOI: <https://doi.org/10.5114/amsik.2018.84529>.
510. Frame P. F., Meier T. J. Field-assessed injury to wolves captured in rubber-padded traps. *Journal of Wildlife Management*. 2007. Vol. 71, Iss. 6. P. 2074—2076. DOI: <https://doi.org/10.2193/2006-537>.
511. Frederickson R. Demystifying the courtroom: Everything the veterinary pathologist needs to know about testifying in an animal cruelty case. *National Library of Medicine*. 2016. Vol. 53, Iss. 5. P. 888—893. DOI: <https://doi.org/10.1177/0300985816647439>.
512. Fucci N., Campobasso C. P., Mastrogiuseppe L., Puccinelli C., Marcheggiani S., Mancini L., Marino L., Pascali V. L. Diatoms in drowning cases in forensic veterinary context: a preliminary study. *International Journal of Legal Medicine*. 2017. Vol. 131, Iss. 6. P. 1573—1580. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00414-017-1565-y>.
513. Fukushima A. R., Peña-Muñoz J. W., Leoni L. A. B., Nicoletti M. A., Ferreira G. M., Delorenzi J. C. M. O. B., Ricci E. L., Brandão M. E., Paula Pantaleon de L., Gonçalves-Junior V., Waziry P. A. F., Maiorka P. C., Souza Spinosa de H. Development, optimization, and validation of forensic analytical method for quantification of anticholinesterase pesticides in biological matrices from suspected cases of animal poisoning. *Toxics*. 2022. Vol. 10, Iss. 5. Art. 269. DOI: <https://doi.org/10.3390/toxics10050269>.
514. Garcia C. K., Robinson G. P., Gambino B. J., Rua M. T., Laitano O., Clanton T. L. The impact of castration on physiological responses to exertional heat stroke in mice. *PLoS One*. 2022. Vol. 17, Iss. 10. e0275715. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0275715>.
515. Gartrell B., White B. Surviving clinical errors in practice. *New Zealand Veterinary Journal*. 2021. Vol. 69, Iss. 1. P. 1—4. DOI: <https://doi.org/10.1080/00480169.2021.1840740>.

516. Gaydos J. K., Delaney M. A., Raverty S. Causes of mortality in a population of marine-foraging river otters (Lontra canadensis). *Journal of Wildlife Diseases*. 2020. Vol. 56, Iss. 4. P. 941—946. DOI: <https://doi.org/10.7589/JWD-D-20-00031>.
517. Geissenberger J., Ehrenfellner B., Monticelli F. C., Pittner S., Steinbacher P. Dismembered porcine limbs as a proxy for postmortem muscle protein degradation. *International Journal of Legal Medicine*. 2021. Vol. 135, Iss. 4. P. 1627—1636. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00414-021-02571-6>.
518. Gethöffer F., Gregor K. M., Zdora I., Wohlsein P., Schöttes F., Siebert U. Suspected Frostbite Injuries in Coypu (Myocastor coypus). *Animals*. 2022. Vol. 12, Iss. 20. Art. 2777. DOI: <https://doi.org/10.3390/ani12202777>.
519. Gomes L. B., Paiva M. T., Lisboa L. de O., de Oliveira C. S. F., Garcia R. de C. M., Soares D. F. de M. Diagnosis of animal abuse: A Brazilian study. *Preventive Veterinary Medicine*. 2021. Vol. 194. Art. 105421. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.prevetmed.2021.105421>.
520. Gongal G., Rahman H., Thakuri K. C., Vijayalakshmy K. An overview of transboundary animal diseases of viral origin in South Asia: What needs to be done? *Veterinary Sciences*. 2022. Vol. 9, Iss. 11. Art. 586. DOI: <https://doi.org/10.3390/vetsci9110586>.
521. Gordon R. J., Hungerford N. L., Laycock B., Fletcher M. T. A review on Pimelea poisoning of livestock. *Toxicon*. 2020. Vol. 186. P. 46—57. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.toxicon.2020.07.023>.
522. Gortázar C., Barroso P., Nova R., Cáceres G. The role of wildlife in the epidemiology and control of Foot-and-mouth-disease And Similar Transboundary (FAST) animal diseases: A review. *Transboundary and Emerging Diseases*. 2022. Vol. 69, Iss. 5. Pp. 2462—2473. DOI: <https://doi.org/10.1111/tbed.14235>.
523. Gottlieb D. L., Prittie J., Buriko Y., Lamb K. E. Evaluation of acute traumatic coagulopathy in dogs and cats following blunt force trauma. *Journal of Veterinary Emergency and Critical Care*. 2016. Vol. 27, Iss. 1. P. 35—43. DOI: <https://doi.org/10.1111/vec.12525>.
524. Gramond V. What responsibility for the expert? *Annales medico-psychologiques*. 2020. Vol. 178, Iss. 2. P. 153—160. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.amp.2020.01.001>.
525. Greco A., Meomartino L., Gnudi G., Brunetti A., Giancamillo M. Di. Imaging techniques in veterinary medicine. Part II: Computed tomography, magnetic resonance imaging, nuclear medicine. *European Journal of Radiology Open*. 2022. Vol. 13, Iss. 10. Art. 100467. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ejro.2022.100467>.
526. Grela M., Listos P., Gryzinska M., Chagowski W., Buszewicz G., Teresinski G. Imaging techniques as a method of sectional examination in forensic veterinary medicine. *Medycyna Weterynaryjna*. 2018. Vol. 74, Nr 12. P. 751—758. DOI: <https://doi.org/10.21521/mw.6005>.
527. Grela M., Panasiuk-Flak K., Listos P., Gryzinska M., Buszewicz G., Chagowski W., Teresinski G. Postmortem analysis of gunshot wounds to the head and thorax in dogs by computed tomography, radiography and forensic necropsy. *Medicine, Science, and the Law*. 2020. Vol. 61, Iss. 2. P. 105—113. DOI: <https://doi.org/10.1177/0025802420971176>.
528. Grenon V., Szymonifka J., Adler-Milstein J., Ross J., Sarkar U. Factors associated with diagnostic error: An analysis of closed medical malpractice claims. *Journal of Patient*

- Safety*. 2023. Vol. 19, Iss. 3. P. 211—215. DOI: <https://doi.org/10.1097/PTS.0000000000001105>.
529. Gwaltney-Brant S. M. Veterinary forensic toxicology. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53, Iss. 5. P. 1067—1077. DOI: <https://doi.org/10.1177/0300985816641994>.
530. Hall C., Kay R., Green J. A retrospective survey of factors affecting the risk of incidents and equine injury during non-commercial transportation by road in the United Kingdom. *Animals*. 2020. Vol. 10, Iss. 2. Art. 288. DOI: <https://doi.org/10.3390/ani10020288>.
531. Hannah H. W. The impact of animal welfare and animal anti-cruelty laws on veterinarians. *Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice*. 1993. Vol. 23, Iss. 5. P. 1109—1119. DOI: [https://doi.org/10.1016/s0195-5616\(93\)50139-0](https://doi.org/10.1016/s0195-5616(93)50139-0).
532. Harper C. K. Poaching forensics: Animal victims in the courtroom. *Annual Review of Animal Biosciences*. 2023. Vol. 11. P. 269—286. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-animal-070722-084803>.
533. Haut R. C., Wei F. Biomechanical studies on patterns of cranial bone fracture using the immature porcine model. *Journal of Biomechanical Engineering*. 2017. Vol. 139, Iss. 2. DOI: <https://doi.org/10.1115/1.4034430>.
534. Hayes G. M., Bersenas A. M., Mathews K., Lane W. G., LaLonde-Paul D. F., Steele A., Avellaneda A. A multicenter observational study investigating care errors, staffing levels, and workload in small animal intensive care units. *Journal of Veterinary Emergency and Critical Care*. 2020. Vol. 30, Iss. 5. P. 517—524. DOI: <https://doi.org/10.1111/vec.12991>.
535. Heng H. G., Selvarajah G. T., Lim H. T., Ong J. S., Lim J., Ooi J. T. Serial postmortem abdominal radiographic findings in canine cadavers. *Forensic Science International*. 2009. Vol. 492, Iss. 1—3. P. 43—47. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2009.07.016>.
536. Heng H. G., Teoh W. T., Sheikh-Omar A. R. Postmortem abdominal radiographic findings in feline cadavers. *Veterinary Radiology & Ultrasound*. 2008. Vol. 49, Iss. 1. P. 26—29. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1740-8261.2007.00312.x>.
537. Henry B. C. The relationship between animal cruelty, delinquency, and attitudes toward the treatment of animals. *Society & Animals*. 2004. Vol. 12, Iss. 3. P. 185—207. DOI: <https://doi.org/10.1163/1568530042880677>.
538. Hernandez-Jover M., Davis E., Hayes L., Manyweathers J., Maru Y., Woodgate R. Contribution of the veterinary profession to the Australian animal health surveillance system and opportunities for future contributions. *Preventive Veterinary Medicine*. 2024. Vol. 226. Art. 106172. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.prevetmed.2024.106172>.
539. Hilal M. G., Yu Q., Zhou R., Wang Y., Feng T., Li X., Li H. Exploring microbial communities, assessment methodologies and applications of animal's carcass decomposition: a review. *FEMS Microbiology Ecology*. 2021. Vol. 97, Iss. 8. fiab098. DOI: <https://doi.org/10.1093/femsec/fiab098>.
540. Hill M. A., Pokines J. T. Comparative analysis of fetal pig decomposition processes in burials of variable depths and wrapping. *Journal of Forensic Sciences*. 2022. Vol. 67, Iss. 6. P. 2192—2202. DOI: <https://doi.org/10.1111/1556-4029.15120>.
541. Hioki A., Inaba R. Occupational fatalities due to mammal-related accidents in Japan, 2000—2019. *Wilderness & Environmental Medicine*. 2021. Vol. 32, Iss. 1. P. 19—26. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.wem.2020.09.010>.

542. Hoffman L. C., Luhl J. Causes of cattle bruising during handling and transport in Namibia. *Meat Science*. 2012. Vol. 92, Iss. 2. P. 115—124. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.meatsci.2012.04.021>.
543. Hofmeister E. H., Love L. Patient safety culture is needed in veterinary medicine. *Journal of the American Veterinary Medical Association*. 2023. Vol. 261, No. 12. P. 1908—1911. DOI: <https://doi.org/10.2460/javma.23.07.0370>.
544. Hooijberg E., Leidinger E., Freeman K. P. An error management system in a veterinary clinical laboratory. *Journal of Veterinary Diagnostic Investigation*. 2012. Vol. 24, Iss. 3. P. 458—68. DOI: <https://doi.org/10.1177/1040638712441782>.
545. Hsiou C.-L., Hsu C.-C., Liao P.-W., Yang F.-H., Lee A. N., Huang W.-H. Forensic death investigations of dog bite injuries in 31 cats. *Animals*. 2022. Vol. 12, Iss. 18. Art. 2404. DOI: <https://doi.org/10.3390/ani12182404>.
546. Huenerfauth E., Nessler J., Erath J., Tipold A. Probable Sudden Unexpected Death in Dogs With Epilepsy (pSUDED). *Frontiers in Veterinary Science*. 2021. Vol. 27, Iss. 8. Art. 600307. DOI: <https://doi.org/10.3389/fvets.2021.600307>.
547. Hull K. D., Jeckel S., Williams J. M., Ciavaglia Sh. A., Webster L. M. I., Fitzgerald E., Chang Y.-M., Martineau H. M. Fox (*Vulpes vulpes*) involvement identified in a series of cat carcass mutilations. *Veterinary Pathology*. 2022. Vol. 59, Iss. 2. P. 299—309. DOI: <https://doi.org/10.1177/03009858211052661>.
548. Hunter P. Europe's worst ever bird flu outbreak: This year's epidemic of highly pathogenic avian flu has had a devastating impact on wild and domestic birds and severe economic consequences. *EMBO Reports*. 2022. Vol. 23. e56048. DOI: <https://doi.org/10.15252/embr.202256048>.
549. Jankowski Z., Pieśniak D. Comments on histopathology examinations in forensic medicine — the importance, indications and basic principles of preserving the tissues. *Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii*. 2007. Vol. 57, Iss. 3. P. 331—336.
550. Junno J.-A., Kotiaho A., Oura P. Post-mortem computed tomography in forensic shooting distance estimation: a porcine cadaver study. *BMC Research Notes*. 2022. Vol. 15, Iss. 1. Art. 103. DOI: <https://doi.org/10.1186/s13104-022-05997-2>.
551. King M. A., Alzahrani J. M., Clanton T. L., Laitano O. A preclinical model of exertional heat stroke in mice. *JoVE*. 2021. Vol. 1, Iss. 173. e62738. DOI: <https://doi.org/10.3791/62738>.
552. Klainbart S., Shipov A., Madhala O., Oron L. D., Weingram T., Segev G., Kelmer E. Dog bite wounds in cats: a retrospective study of 72 cases. *Journal of Feline Medicine and Surgery*. 2022. Vol. 24, Iss. 2. P. 107—115. DOI: <https://doi.org/10.1177/1098612X211010735>.
553. Klemann D., Rijkx M., Mertens H., van Merode F., Klein D. Causes for medical errors in obstetrics and gynaecology. *Healthcare*. 2023. Vol. 11, Iss. 11. Art. 1636. DOI: <https://doi.org/10.3390/healthcare11111636>.
554. Kozan N., Voloshynovych V., Kotsyubynska Y., Zelenchuk H., Tsikhivskiy A. Analysis of commission forensic-medical examinations performed in cases concerning the responsibility of surgical professional doctors. *Galician Medical Journal*. 2020. Vol. 27, Iss. 2. e2020210. DOI: <https://doi.org/10.21802/gmj.2020.2.10>.
555. Kozyska T., Bassiouny M., Chechet O., Ordynska D., Galante D., Neubauer H., Wareth G. Retrospective analysis of official data on anthrax in Europe with a special

- reference to Ukraine. *Microorganisms*. 2023. Vol. 11, Iss. 5. Art. 1294. DOI: <https://doi.org/10.3390/microorganisms11051294>.
556. Kritchevsky J. Adding evidence-based medicine to forensic evidence. *Veterinary Journal*. 2014. Vol. 199, Iss. 3. P. 315—316. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tvjl.2013.10.039>.
557. Kundu S., Singh S. What happens in TBI? A wide talk on animal models and future perspective. *Current Neuropharmacology*. 2023. Vol. 21, Iss. 5. P. 1139—1164. DOI: <https://doi.org/10.2174/1570159X20666220706094248>.
558. Lefman S., Prittie J. E. High-rise syndrome in cats and dogs. *Journal of Veterinary Emergency and Critical Care*. 2022. Vol. 32, Iss. 5. P. 571—581. DOI: <https://doi.org/10.1111/vec.13206>.
559. Lehmann L., Appelbaum S., Ostermann T., Weber B., Hofmann S. C. Medical error analysis in dermatology according to the reports of the North Rhine Medical Association from 2004 to 2018. *Journal der Deutsche Dermatologische Gesellschaft*. 2022. Vol. 20, Iss. 12. P. 1603—1611. DOI: <https://doi.org/10.1111/ddg.14899>.
560. Lesting W. Personal obligations and delegation in medico-legal expert opinions. *Recht & Psychiatrie*. 2021. Vol. 39, Iss. 1. P. 4—11. DOI: https://doi.org/10.1486/RP-2021-01_4.
561. Lewis C. E., Roth J. A. Challenges in having vaccines available to control transboundary diseases of livestock. *Current Issues of Molecular Biology*. 2021. Vol. 42. P. 1—40. DOI: <https://doi.org/10.21775/cimb.042.001>.
562. Lew M., Lew S., Drazek M., Pomianowski A. Penetrating eye injury in a dog: a case report. *Veterinarni Medicina*. 2015. Vol. 60, Iss. 4. P. 213—221. DOI: <https://doi.org/10.17221/8110>.
563. Li C. J., Shah Y. B., Harness E. D., Goldberg Z. N., Nash D. B. Physician burnout and medical errors: Exploring the relationship, cost, and solutions. *American Journal of Medical Quality*. 2023. Vol. 38. P. 196—202. DOI: <https://doi.org/10.1097/JMQ.000000000000131>.
564. Linder J., Daniel J., Vadurro F., Londono L., Beasley M., Garcia G. A., Carrera-Justiz S. Ballistic trauma to the axial skeleton in 13 animals. *Journal of Veterinary Emergency and Critical Care*. 2023. Vol. 33, Iss. 3. P. 332—336. DOI: <https://doi.org/10.1111/vec.13287>.
565. Li Q., Deng D., Tao J., Wu X., Yi F., Wang G., Yang F. Ultrasonic imaging of gunshot wounds in pig limb. *Genetics and Molecular Research*. 2015. Vol. 14, Iss. 2. P. 4291—4302. DOI: <https://doi.org/10.4238/2015.april.30.1>.
566. Listos P., Gryzinska M., Batkowska J., Grela M., Jakubczak A. Algorithm for establishing the time of death of a dog based on temperature measurements in selected sites of the body during the early post-mortem period. *Forensic Science International*. 2018. Vol. 289. P. 124—129. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2018.05.004>.
567. Listos P., Gryzinska M., Kowalczyk M. Analysis of cases of forensic veterinary opinions produced in a research and teaching unit. *Journal of Forensic and Legal Medicine*. 2015. Vol. 36. P. 84—89. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jflm.2015.08.002>.
568. Li Y., Robertson I. The epidemiology of swine influenza. *Animal Diseases*. 2021. Vol. 1. Art. 21. DOI: <https://doi.org/10.1186/s44149-021-00024-6>.
569. Lockwood R., Touroo R., Olin J., Dolan E. The influence of evidence on animal cruelty prosecution and case outcomes: Results of a survey. *Journal of Forensic Sciences*. 2019. Vol. 64, Iss. 6. P. 1687—1692. DOI: <https://doi.org/10.1111/1556-4029.14085>.

570. Low R., Wu A. W. Veterinary healthcare needs to talk more about error: For the wellbeing of our patients and medical teams. *Journal of Veterinary Internal Medicine*. 2022. Vol. 36, Iss. 6. P. 2199—2202. DOI: <https://doi.org/10.1111/jvim.16554>.
571. Lubroth J. The global framework for the progressive control of transboundary animal diseases — Strengthening infectious disease management and veterinary systems across the continents: Origins and testimony. *Veterinary Clinics of North America: Food Animal Practice*. 2024. Vol. 40, Iss. 2. P. 233—249. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cvfa.2024.01.009>.
572. Lv F., Tang J., Luo Y., Ban Y., Wu R., Tian J., Yu T., Xie X., Li T. Contrast-enhanced ultrasound assessment of muscle blood perfusion of extremities that underwent crush injury: an animal experiment. *Journal of Trauma and Acute Care Surgery*. 2013. Vol. 74, Iss. 1. P. 214—219. DOI: <https://doi.org/10.1097/ta.0b013e3182683498>.
573. Ly H. Highly pathogenic avian influenza H5N1 virus infections of dairy cattle and livestock handlers in the United States of America. *Virulence*. 2024. Vol. 15, Iss. 1. Art. 2393931. DOI: <https://doi.org/10.1080/21505594.2024.2343931>.
574. Lyons B. M., Ateca L. B., Otto C. M. Clinicopathological abnormalities associated with increased animal triage trauma score in cats presenting for vehicular trauma: 75 cases (1998—2009). *Journal of Veterinary Emergency and Critical Care*. 2020. Vol. 30, Iss. 6. P. 693—697. DOI: <https://doi.org/10.1111/vec.13005>.
575. Mangematin G. Post-mortum examination in food-producing animals — Regulations and standards. *Point veterinaire*. 1999. Vol. 30, Iss. 203. P. 33—36.
576. Marchetti C., Mastrogioseppe L., Vanin S., Cecchi R., Gherardi M. On-site inspection form in veterinary cases: The Parma veterinary form. *Animals*. 2023. Vol. 13, Iss. 13. Art. 2064. DOI: <https://doi.org/10.3390/ani13132064>.
577. Maria A. C. B. E., Rego A. A. M. D., Maiorka P. C. Necropsy findings in dogs that died during grooming or other pet service procedures. *Journal of Forensic Sciences*. 2013. Vol. 58, Iss. 5. P. 1189—1192. DOI: <https://doi.org/10.1111/1556-4029.12236>.
578. Martinez R. M., Hetzel U., Thali M. J., Schweitzer W. Cat CAT-scan: Postmortem imaging and autopsy of two cats. *Journal of Forensic Radiology and Imaging*. 2015. Vol. 3, Iss. 1. P. 80—86. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jofri.2014.11.004>.
579. McDonough S. P., McEwen B. J. Veterinary forensic pathology: The search for truth. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53, Iss. 5. P. 875—877. DOI: <https://doi.org/10.1177/0300985816647450>.
580. McEwen B. J., Gerdin J. Veterinary forensic pathology: Drowning and bodies recovered from water. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53, Iss. 5. P. 1049—1056. DOI: <https://doi.org/10.1177/0300985815625757>.
581. McEwen B. J. Nondrowning asphyxia in veterinary forensic pathology: Suffocation, strangulation, and mechanical asphyxia. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53, Iss. 5. P. 1037—1048. DOI: <https://doi.org/10.1177/0300985816643370>.
582. McEwen B. J. Trends in domestic animal medico-legal pathology cases submitted to a veterinary diagnostic laboratory 1998—2010. *Journal of Forensic Sciences*. 2012. Vol. 57, Iss. 5. P. 1231—1233. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1556-4029.2012.02123.x>.
583. Mee A. M., Cripps P. J., Jones R. S. A retrospective study of mortality associated with general anaesthesia in horses: emergency procedures. *The Veterinary Record*. 1998. Vol. 142, Iss. 12. P. 307—309. DOI: <https://doi.org/10.1136/vr.142.12.307>.

584. Mendiburt G. B., Agostini V., Betancourt G. C. Morphological differentiation of bovine and equine hair for species' identification in forensic veterinary investigations. *Forensic Science International*. 2021. Vol. 328. Art. 111037. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2021.111037>.
585. Miller K. A., Touroo R., Spain C. V., Jones K., Reid P., Lockwood R. Relationship between scarring and dog aggression in pit bull-type dogs involved in organized dogfighting. *Animals*. 2016. Vol. 6, Iss. 11. Art. 72. DOI: <https://doi.org/10.3390/ani6110072>.
586. Mills G. Proving the crime: how veterinary forensics can help. *The Veterinary Record*. 2013. Vol. 172, Iss. 18. P. 465—466. DOI: <https://doi.org/10.1136/vr.f2694>.
587. Miyagami T., Watari T., Harada T., Naito T. Medical malpractice and diagnostic errors in Japanese emergency departments. *The Western Journal of Emergency Medicine*. 2023. Vol. 24, Iss. 2. P. 340—347. DOI: <https://doi.org/10.5811/westjem.2022.11.55738>.
588. Mizukami H., Hathway B., Procopio B. N. Aquatic decomposition of mammalian corpses: A forensic proteomic approach. *Journal of Proteome Research*. 2020. Vol. 19, Iss. 5. P. 2122—2135. DOI: <https://doi.org/10.1021/acs.jproteome.0c00060>.
589. Modina S. C., Andreis M. E., Moiola M., Giancamillo M. Di. Age assessment in puppies: Coming to terms with forensic requests. *Forensic Science International*. 2019. Vol. 297. P. 8—15. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2019.01.003>.
590. Mohanty C. R., Radhakrishnan R. V., Jain M., Sasmal P. K., Hansda U., Vuppala S. K., Doki S. K. A study of the pattern of injuries sustained from road traffic accidents caused by impact with stray animals. *Journal of Emergencies, Trauma, and Shock*. 2021. Vol. 14, Iss. 1. P. 23—27. DOI: https://doi.org/10.4103/JETS.JETS_29_20.
591. Monsalve S., Souza de P. V., Lopes A. S., Leite L. O., Polo G., Garcia R. Veterinary forensics, animal welfare and animal abuse: Perceptions and knowledge of Brazilian and Colombian veterinary students. *Journal of Veterinary Medical Education*. 2021. Vol. 48, Iss. 6. Pp. 640—648. DOI: <https://doi.org/10.3138/jvme-2019-0138>.
592. Moore M. J., van der Hoop J., Barco S. G., Costidis A. M., Gulland F. M., Jepson P. D., Moore K. T., Raverty S., McLellan W. A. Criteria and case definitions for serious injury and death of pinnipeds and cetaceans caused by anthropogenic trauma. *Diseases of Aquatic Organisms*. 2013. Vol. 103, Iss. 3. Pp. 299—264. DOI: <https://doi.org/10.3354/dao02566>.
593. Morrow C. J., Noormohammadi A. H., O'Donnell C. J. Fatal skull trauma in caged layer chickens associated with a moving feed hopper: diagnosis based on autopsy examination, forensic computed tomography and farm visit. *Avian Pathology*. 2012. Vol. 41, Iss. 4. P. 391—394. DOI: <https://doi.org/10.1080/03079457.2012.697126>.
594. Mosedale P., Blackie K. Why do medication errors occur in veterinary practice? *Companion Animal*. 2021. Vol. 26, Iss. 7. P. 1—4. DOI: <https://doi.org/10.12968/coan.2021.0033>.
595. Moudgil G., Chadha J., Khullar L., Chhibber S., Harjai K. Lumpy skin disease: Insights into current status and geographical expansion of a transboundary viral disease. *Microbial Pathogenesis*. 2024. Vol. 186. Art. 106705. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.micpath.2023.106485>.
596. Munro R., Ressel L., Gröne A., Hetzel U., Jensen H. E., Paciello O., Kipar A. European forensic veterinary pathology comes of age. *Journal of Comparative Pathology*. 2020. Vol. 179. P. 83—88. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jcpa.2020.08.003>.

597. Munro R. Viewpoint: Integrity and limitations of forensic veterinary evidence. *Journal of Comparative Pathology*. 2022. Vol. 199. P. 86—87. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jcpa.2022.10.003>.
598. Murase T., Shinba Y., Mitsuma M., Abe Y., Yamashita H., Ikematsu K. Wound age estimation based on chronological changes in chitinase 3-like protein 1 expression. *Legal Medicine*. 2022. Vol. 59. 102128. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.legalmed.2022.102128>.
599. Museyko O., Marshall R. P., Lu J., Hess A., Schett G., Amling M., Kalender W. A., Engelke K. Registration of 2D histological sections with 3D micro-CT datasets from small animal vertebrae and tibiae. *Computer Methods in Biomechanics and Biomedical Engineering*. 2015. Vol. 18, Iss. 15. P. 1658—1673. DOI: <https://doi.org/10.1080/10255842.2014.941824>.
600. Nagy A. L., Bolfa P., Mihaiu M., Catoi C., Oros A., Taulescu M., Tabaran F. Intentional fatal metallic phosphide poisoning in a dog—a case report. *BMC Veterinary Research*. 2015. Vol. 11. Art. 158. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12917-015-0495-5>.
601. Nation P. N., St. Clair C. C. A forensic pathology investigation of dismembered domestic cats: Coyotes or cults? *Veterinary Pathology*. 2019. Vol. 56, Iss. 3. P. 444—451. DOI: <https://doi.org/10.1177/0300985819827968>.
602. Neto R. L. A. L. T., Vieson M. D. Brain tissue pulmonary embolism due to severe blunt force head trauma in a dog. *Journal of Comparative Pathology*. 2020. Vol. 175. P. 75—78. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jcpa.2020.01.001>.
603. Newbery S. G., Cooke S. W., Martineau H. M. A perspective on veterinary forensic pathology and medicine in the United Kingdom. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 3, Iss. 5. P. 894—897. DOI: <https://doi.org/10.1177/0300985816654527>.
604. Nick Nation P. Forensic submissions in a diagnostic pathology practice: A 10-year review *The Canadian Veterinary Journal*. 2021. Vol. 62, Iss. 4. P. 384—388.
605. Oliveira Junior J. M. D., Santos Neto L. F. D., Duarte T. B., Carmona B. M., da Costa L. V. P., Tramontin D. F., Santos D. R. D., Corrêa L. M. Factors associated with medical errors in perioperative anesthetic practice: cross-sectional study. *Brazilian Journal of Anesthesiology*. 2023. Vol. 73, Iss. 1. P. 117—119. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bjane.2022.07.004>.
606. Ostrovsky D., Novack V., Smulowitz P. B., Burke R. C., Landon B. E., Isbell L. M. Perspectives of emergency clinicians about medical errors resulting in patient harm or malpractice litigation. *JAMA Network Open*. 2022. Vol. 5, Iss. 11. e2241461. DOI: <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2022.41461>.
607. Ottinger T., Rasmusson B., Segerstad C. H. A., Merck M., Goot F. V. D., Olsen L., Gavier-Widen D. Forensic veterinary pathology, today's situation and perspectives. *The Veterinary Record*. 2014. Vol. 175, Iss. 18. Art. 459. DOI: <https://doi.org/10.1136/vr.102306>.
608. Oxtoby C. Getting it right on mistakes. *The Veterinary Record*. 2019. Vol. 185, Iss. 14. Art. 453. DOI: <https://doi.org/10.1136/vr.l5967>.
609. Panasiuk-Flak K., Grela M., Listos P. Determination of the time of death of dogs using atropine and pilocarpine in the early post-mortem period — an assessment of the usefulness of the method. *Medycyna weterynaryjna*. 2021. Vol. 77, Nr 7. P. 349—352. DOI: <https://doi.org/10.21521/mw.6546>.

610. Parry N. M. A., Stoll A. The rise of veterinary forensics. *Forensic Science International*. 2020. Vol. 306. Art. 110069. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2019.110069>.
611. Partlow J., David F., Hunt L. M., Relave F., Blond L., Pinilla M., Lavoie J.-P. Comparison of thoracic ultrasonography and radiography for the detection of induced small volume pneumothorax in the horse. *Veterinary Radiology & Ultrasound*. 2017. Vol. 58, Iss. 3. P. 354—360. DOI: <https://doi.org/10.1111/vru.12480>.
612. Patterson-Kane E. G., Kogan L. R., Gupta M. E., Touroo R., Niestat L. N., Kennedy-Benson A. Veterinary needs for animal cruelty recognition and response in the United States center on training and workplace policies. *Journal of the American Veterinary Medical Association*. 2022. Vol. 260, No. 14. P. 1853—1861. DOI: <https://doi.org/10.2460/javma.22.02.0084>.
613. Picavet P. P., Hamon M., Etienne A.-L., Guieu L.-V., Claeys S., Billen F., Noël S. Laryngeal paralysis secondary to cervical bite injuries in five dogs. *New Zealand Veterinary Journal*. 2022. Vol. 70, Iss. 2. P. 109—118. DOI: <https://doi.org/10.1080/00480169.2021.1951865>.
614. Piegari G., Biase De D., d'Aquino I., Prisco F., Fico R., Ilsami R., Pozzato N., Genovese A., Paciello O. Diagnosis of Drowning and the Value of the Diatom Test in Veterinary Forensic Pathology. *Frontiers in Veterinary Science*. 2019. Vol. 6. Art. 404. DOI: <https://doi.org/10.3389/fvets.2019.00404>.
615. Piegari G., Cardillo L., Alfano F., Vangone L., Iovane V., Fusco G. Pathological, Bacteriological and Virological Findings in Sudden and Unexpected Deaths in Young Dogs. *Animals*. 2020. Vol. 10, Iss. 7. Art. 1134. DOI: <https://doi.org/10.3390/ani10071134>.
616. Pollanen M. S. The rise of forensic pathology in human medicine: Lessons for veterinary forensic pathology. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53, Iss. 5. P. 878—879. DOI: <https://doi.org/10.1177/0300985816653171>.
617. Punsmann S., Hellige M., Hoppe J., Freise F., Venner M. Diagnostic imaging in acute interstitial pneumonia in foals: High variability of interpretation of chest radiographs and good conformity between ultrasonographic and post-mortem findings. *Veterinary Radiology & Ultrasound*. 2021. Vol. 62, Iss. 4. P. 490—497. DOI: <https://doi.org/10.1111/vru.12972>.
618. Qiu Yu, Guitian J., Webster J. P., Musallam I., Haider N., Drewe J. A., Song J. Global prioritization of endemic zoonotic diseases for conducting surveillance in domestic animals to protect public health. *Philosophical Transactions of the Royal Society B. Biological sciences*. 2023. Vol. 378. Art. 20220407. DOI: <https://doi.org/10.1098/rstb.2022.0407>.
619. Randour M. L., Smith-Blackmore M., Blaney N., DeSousa D., Guyony A.-A. Animal abuse as a type of trauma: Lessons for human and animal service professionals. *Trauma, Violence, & Abuse*. 2021. Vol. 22, Iss. 2. P. 277—288. DOI: <https://doi.org/10.1177/1524838019843197>.
620. Rebollada-Merino A., Barcena C., Mayoral-Alegre F. J., Garcia-Real I., Dominguez L., Rodriguez-Bertos A. Forensic cases of suspected dog and cat abuse in the Community of Madrid (Spain), 2014—2019. *Forensic Science International*. 2020. Vol. 316. Art. 110522. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2020.110522>.
621. Reese L. A., Vertalka J. J., Richard C. Animal cruelty and neighborhood conditions. *Animals*. 2020. Vol. 10, Iss. 11. Art. 2095. DOI: <https://doi.org/10.3390/ani10112095>.

622. Ressel L., Hetzel U., Ricci E. Blunt force trauma in veterinary forensic pathology. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53, Iss. 5. P. 941—961. DOI: <https://doi.org/10.1177/0300985816653988>.
623. Ricci E., D'Aquino I., Paciello O., Whitfield V., Ressel L. Quantitative histologic evaluation reveals different degree of liver atrophy in cachectic and starved dogs. *Journal of Veterinary Diagnostic Investigation*. 2022. Vol. 34, Iss. 6. P. 937—943. DOI: <https://doi.org/10.1177/10406387221128326>.
624. Roccaro M., Diana A., Linta N., Rinnovati R., Freo M., Peli A. Limb development in skeletally-immature large-sized dogs: A radiographic study. *PLoS One*. 2021. Vol. 16, Iss. 7. e0254788. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0254788>.
625. Romanucci M., Fusillo R., Marcelli M., Massimini M., Malatesta D., Bongiovanni L., Salda L. D. Left atrial appendage rupture due to blunt chest trauma in an Eurasian otter (*Lutra lutra*). *Veterinaria Italiana*. 2019. Vol. 55, Iss. 3. P. 275—278. DOI: <https://doi.org/10.12834/VetIt.872.4309.2>.
626. Rowden P., Steinhart D., Sheehan M. Road crashes involving animals in Australia. *Accident Analysis and Prevention*. 2008. Vol. 40, Iss. 6. P. 1865—1871. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.aap.2008.08.002>.
627. Rubini S., Barbieri S., Gaudio R. M., Govoni G., Berna G. R., Fico R., Lorenzini R., Fontana M. C., Taddei R., Tassinari M., Frisoni P., Guidi E., Bergamini M. Veterinary forensic sciences to solve a fatal case of predation on flamingos (*Phoenicopterus roseus*). *Veterinaria Italiana*. 2018. Vol. 54, Iss. 2. P. 175—180. DOI: <https://doi.org/10.12834/VetIt.1360.7488.1>.
628. Sahajpal V., Goyall S. P. Identification of shed or plucked origin of Indian Peafowl (*Pavo cristatus*) tail feathers: Preliminary findings. *Science & Justice*. 2008. Vol. 48, Iss. 2. P. 76—78. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.scijus.2007.08.002>.
629. Sandøe P., Hansen H. O., Bokkers E. A. M., Enemark P. S., Forkman B., Haskell M. J., Lundmark Hedman F., Houe H., Mandel R., Nielsen S. S., de Olde E. M., Palmer C., Vogeler C. S., Christensen T. Dairy cattle welfare — the relative effect of legislation, industry standards and labelled niche production in five European countries. *Animal*. 2023. Vol. 17, Iss. 12. Art. 101009. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.animal.2023.101009>.
630. Satiani B. Expert witness testimony: Rules of engagement. *Vascular and Endovascular Surgery*. 2006. Vol. 40, Iss. 3. P. 223—227. DOI: <https://doi.org/10.1177/153857440604000307>.
631. Schulze C., Peters M., Baumgärtner W., Wohlsein P. Electrical injuries in animals: Causes, pathogenesis, and morphological findings. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53, Iss. 5. P. 1018—1029. DOI: <https://doi.org/10.1177/0300985816643371>.
632. Sellon D. C., Martucci K., Wenz J. R., Marcellin-Little D. J., Powers M., Cullen K. L. A survey of risk factors for digit injuries among dogs training and competing in agility events. *Journal of the American Veterinary Medical Association*. 2018. Vol. 252, No. 1. P. 75—83. DOI: <https://doi.org/10.2460/javma.252.1.75>.
633. Sempere L., Rodriguez-Rodriguez A., Boyero L., Egea-Guerrero J. J. Experimental models in traumatic brain injury: from animal models to in vitro assays. *Medicina Intensiva*. 2019. Vol. 43, Iss. 6. P. 362—372. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.medin.2018.04.012>.

634. Sevy J. J., Gottlieb L., Vaught M., Rozanski E. Porcupine quilling-associated pneumothorax in dogs: 25 cases (2001—2022). *Journal of the American Veterinary Medical Association*. 2023. Vol. 261, No. 4. P. 505—509. DOI: <https://doi.org/10.2460/javma.22.10.0451>.
635. Shamir M. H., Leisner S., Klement E., Gonen E., Johnston D. E. Dog bite wounds in dogs and cats: a retrospective study of 196 cases. *Journal of Veterinary Medicine Series A — Physiology, Pathology, Clinical Medicine*. 2002. Vol. 49. P. 107—112. DOI: <https://doi.org/10.1046/j.1439-0442.2002.jv416.x>.
636. Shirota Y., Otani T., Wasada S., Ito S., Mieda T., Nakamura K. Inner and outer penetrating spinal cord injuries lead to distinct overground walking in mice. *IBRO Neuroscience Reports*. 2024. Vol. 16. P. 345—352. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ibneur.2024.02.005>.
637. Shkundia S., Serdioucov Ja. Determination of the time of death of a domestic cat by measuring the area of a wet spot. *Ukrainian Journal of Veterinary Sciences*. 2024. Vol. 15, No. 1. P. 122—138. DOI: <https://doi.org/10.31548/veterinary1.2024.122>.
638. Sims V. K., Chin M. G., Yordon R. E. Don't be cruel: Assessing beliefs about punishments for crimes against animals. *Anthrozoös*. 2007. Vol. 20, Iss. 3. P. 251—259. DOI: <https://doi.org/10.2752/089279307X224791>.
639. Singer E. R., Barnes J., Saxby F., Murray J. K. Injuries in the event horse: training versus competition. *The Veterinary Journal*. 2008. Vol. 175, Iss. 1. P. 76—81. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tvjl.2006.11.009>.
640. Siqueira A., Campusano Cuevas S. E., Salvagni F. A., Maiorka P. C. Forensic veterinary pathology: Sharp injuries in animals. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53, Iss. 5. P. 979—987. DOI: <https://doi.org/10.1177/0300985816655850>.
641. Siqueira A. de, Cassiano F. C., Landi M. F. D., Marlet E. F., Maiorka P. C. Non-accidental injuries found in necropsies of domestic cats: a review of 191 cases. *Journal of Feline Medicine and Surgery*. 2012. Vol. 14, Iss. 10. P. 723—728. DOI: <https://doi.org/10.1177/1098612X12451374>.
642. Smith-Blackmore M., Bethard J. D. A multidisciplinary investigation of chronic animal abuse: Collaboration between veterinary forensics and forensic anthropology. *Journal of Forensic Sciences*. 2020. Vol. 66, Iss. 1. P. 389—392. DOI: <https://doi.org/10.1111/1556-4029.14576>.
643. Sniegocki T., Sell B., Posyniak A. The usefulness of MS3 to confirm poisoning on the example of dog poisoning with strychnine. *Molecules*. 2019. Vol. 24, Iss. 20. Art. 3765. DOI: <https://doi.org/10.3390/molecules24203765>.
644. Spargo K. E., Rubio-Martinez L. M., Wheeler D. P., Fletcher L., Carstens A. Catastrophic musculoskeletal injuries in Thoroughbred racehorses on racetracks in Gauteng, South Africa. *Journal of the South African Veterinary Association*. 2019. Vol. 90. a1640. DOI: <https://doi.org/10.4102/jsava.v90i0.1640>.
645. Spiegel S., Spiegel F., Luepke M., Wendt M., von Altrock A. Ultrasonography and infrared thermography as a comparative diagnostic tool to clinical examination to determine udder health in sows. *Animals*. 2022. Vol. 12, Iss. 19. Art. 2713. DOI: <https://doi.org/10.3390/ani12192713>.
646. Spies A. J., Steyn M., Brits D. Diagnostic accuracies of CTs, X-rays and Lodox to detect blunt force trauma in adults, using a pig model. *Medicine, Science, and the Law*. 2022. Vol. 62, Iss. 2. P. 134—143. DOI: <https://doi.org/10.1177/00258024211049591>.

647. Steffens F., Steffens J., Kranz J., Enzmann T. Experiences from the commission of experts. *Urologie*. 2023. Vol. 62, Iss. 3. P. 256—260. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00120-023-02034-3>.
648. Stern A. W., McEwen B., McDonough S. P., Viner T., Brooks J. W., Kagan R., Brower A. Veterinary forensic pathology standards. *Journal of Forensic Science*. 2021. Vol. 66, Iss. 3. P. 1176. DOI: <https://doi.org/10.1111/1556-4029.14683>.
649. Stevenson M., Halpin K. Emerging and endemic zoonotic diseases: surveillance and diagnostics. *Revue Scientifique et Technique*. 2021. Vol. 40, No. 1. P. 119—129. DOI: <https://doi.org/10.20506/rst.40.1.3212>.
650. Stroud R. K. Wildlife forensics and the veterinary practitioner. *Seminars in Avian and Exotic Pet Medicine*. 1998. Vol. 7, Iss. 4. P. 182—192. DOI: [https://doi.org/10.1016/S1055-937X\(98\)80063-7](https://doi.org/10.1016/S1055-937X(98)80063-7).
651. Takenaka C. S., de Souza C. N. A., Momo C. Case studies and technical aspects of the forensic necropsy of exhumed companion animals. *Forensic Science International*. 2023. Vol. 345. Art. 111624. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2023.111624>.
652. Tambo E., Al-Nazawi A. M. Combating the global spread of poverty-related Monkeypox outbreaks and beyond. *Infectious Diseases of Poverty*. 2022. Vol. 11, Iss. 1. Art. 80. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40249-022-01004-9>.
653. Thali M. J., Kneubuehl B. P., Bolliger S. A., Christe A., Koenigsdorfer U., Ozdoba C., Spielvogel E., Dirnhofer R. Forensic veterinary radiology: Ballistic-radiological 3D computertomographic reconstruction of an illegal lynx shooting in Switzerland. *Forensic Science International*. 2007. Vol. 171, Iss. 1. P. 63—66. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2006.05.044>.
654. Thiry C., Holz N., Voelter K., Steiner A., Nuss K., Marchionatti E. Eye enucleation and exenteration in cattle: a retrospective study of 38 cases (2013—2020). *Schweiz Arch Tierheilkd*. 2022. Vol. 164, Iss. 10. P. 687—693. DOI: <https://doi.org/10.17236/sat00368>.
655. Tong L. J. Fracture characteristics to distinguish between accidental injury and non-accidental injury in dogs. *Veterinary Journal*. 2014. Vol. 199, Iss. 3. P. 392—398. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tvjl.2013.08.019>.
656. Torres-Velez F., Havas K., Spiegel A., Brown C. Transboundary animal diseases as re-emerging threats — Impact on one health. *Seminars in Diagnostic Pathology*. 2019. Vol. 36, Iss. 3. P. 193—196. DOI: <https://doi.org/10.1053/j.semmdp.2019.04.013>.
657. Touroo R., Fitch A. Identification, collection and preservation of veterinary forensic evidence: On scene and during the postmortem examination. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53, Iss. 5. Pp. 880—887. DOI: <https://doi.org/10.1177/0300985816641175>.
658. Turkmen Z., Zengin S., Genc M. K., Yayla M., Bulbul T. T., Mercan S. The role of forensic veterinary toxicology in pet custody cases. *Journal of Analytical Toxicology*. 2022. Vol. 46, Iss. 9. P. e239—e242. DOI: <https://doi.org/10.1093/jat/bkac088>.
659. Turner M. Improving veterinary patient safety through systems analysis of clinical incidents. *The Veterinary Record*. 2022. Vol. 191, Iss. 12. P. 496—498. DOI: <https://doi.org/10.1002/vetr.2559>.
660. Ünal A., Intepeler Ş. S. Scientific view of the global literature on medical error reporting and reporting systems from 1977 to 2021: a bibliometric analysis. *Journal of Patient Safety*. 2022. Vol. 18, Iss. 7. P. e1102—e1108. DOI: <https://doi.org/10.1097/PTS.0000000000001025>.

661. Uvira M., Marecová K., Dokoupil M., Dvořáček I., Handlos P. Fatal deer attack in a rutting season. *Forensic Science, Medicine and Pathology*. 2019. Vol. 15, Iss. 1. P. 93—96. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12024-018-0048-x>.
662. Väärikkälä S., Koskela T., Hänninen L., Nevas M. Evaluation of Criminal Sanctions Concerning Violations of Cattle and Pig Welfare. *Animals*. 2020. Vol. 10, Iss. 4. Art. 715. DOI: <https://doi.org/10.3390/ani10040715>.
663. Vali Y., Gielen I., Soroori S., Ludewig E. The diagnostic value of intravenous contrast computed tomography in addition to plain computed tomography in dogs with head trauma. *BMC Veterinary Research*. 2021. Vol. 17, Iss. 1. Art. 46. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12917-021-02764-6>.
664. Van Os J. M. C., Weary D. M., Costa J. H. C., Hotzel M. J., von Keyserlingk M. A. G. Sampling strategies for assessing lameness, injuries, and body condition score on dairy farms. *Journal of Dairy Science*. 2019. Vol. 102, Iss. 9. P. 8290—8304. DOI: <https://doi.org/10.3168/jds.2018-15134>.
665. Viciano J., López-Lázaro S., Tanga C. Post-mortem dental profile as a powerful tool in animal forensic investigations — A review. *Animals*. 2022. Vol. 12, Iss. 16. Art. 2038. DOI: <https://doi.org/10.3390/ani12162038>.
666. Vinaik R., Aijaz A., Jeschke M. G. Small animal models of thermal injury. *Methods in Cell Biology*. 2022. Vol. 168. Chap. 9. P. 161—189. DOI: <https://doi.org/10.1016/bs.mcb.2021.12.014>.
667. Viner T. C., Hamlin B. C., McClure P. J., Yates B. C. Integrating the forensic sciences in wildlife case investigations: A case report of pentobarbital and phenytoin toxicosis in a bald eagle (*Haliaeetus leucocephalus*). *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53, Iss. 5. P. 1103—1106. DOI: <https://doi.org/10.1177/0300985816641176>.
668. Viner T. C., Kagan R. A., Lehner A., Buchweitz J. P. Anticoagulant exposure in golden eagle (*Aquila chrysaetos*) power line electrocution and wind turbine mortalities. *Journal of Wildlife Diseases*. 2022. Vol. 58, Iss. 2. P. 348—355. DOI: <https://doi.org/10.7589/JWD-D-21-00144>.
669. Wainwright S. H., Cunha C. W., Webb B., McGregor B., Drolet B., Welch J. B. Reemerging/Notifiable diseases to watch. *Veterinary Clinics of North America: Food Animal Practice*. 2024. Vol. 40, Iss. 2. P. 317—335. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cvfa.2024.01.007>.
670. Wallis J., Fletcher D., Bentley A., Ludders J. Medical errors cause harm in veterinary hospitals. *Frontiers in Veterinary Science*. 2019. Vol. 6. Art. 12. DOI: <https://doi.org/10.3389/fvets.2019.00012>.
671. Wandhare P. P., Bhosale M. S. Trichology: A science of hair examination in identification of dog breeds. *International Journal of Applied and Pure Science and Agriculture*. 2017. Vol. 03, Iss. 6. P. 61—66. DOI: <https://doi.org/10.22623/IJAPSA.2017.3055.FZ1ES>.
672. Wang D., An L., Tian J., Yu T., Xie X., Gao Y., Zang Y., Tao Y., Liu Y., Jin Y. Real-time elastography evaluation of differential penetrating liver trauma in a rabbit model. *The American Journal of Emergency Medicine*. 2018. Vol. 36, Iss. 9. P. 1627—1630. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ajem.2018.01.052>.
673. Ward S. J., Hosey G. The need for a convergence of agricultural/laboratory and zoo-based approaches to animal welfare. *Journal of Applied Animal Welfare Science*.

2020. Vol. 23, Iss. 4. P. 484—492. DOI: <https://doi.org/10.1080/10888705.2019.1678038>.
674. Watson E., Heng H. G. Forensic radiology and imaging for veterinary radiologists. *Veterinary Radiology & Ultrasound*. 2017. Vol. 58, Iss. 3. P. 245—258. DOI: <https://doi.org/10.1111/vru.12484>.
675. Weber B., Lackner I., Haffner-Luntzer M., Palmer A., Pressmar J., Scharffetter-Kochanek K., Knoll B., Schrezenemeier H., Relja B., Kalbitz M. Modeling trauma in rats: similarities to humans and potential pitfalls to consider. *Journal of Translational Medicine*. 2019. Vol. 17. Art. 305. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12967-019-2052-7>.
676. Wenzlow N., Neal D., Stern A. W., Prakoso D., Liu J. J., Delcambre G. H., Beachboard S., Long M. T. Feasibility of using tissue autolysis to estimate the postmortem interval in horses. *Journal of Veterinary Diagnostic Investigation*. 2021. Vol. 33, Iss. 5. P. 825—833. DOI: <https://doi.org/10.1177/10406387211021865>.
677. Wessum R. [The animal health and welfare law: The veterinary statement as evidence and the role of veterinarians in legal procedures]. *Tijdschrift Voor Diergeneeskunde*. 2001. Vol. 126, Iss. 5. P. 130—132.
678. Whipple K. M., Leissinger M. K., Beatty S. S. Frequency and classification of errors in laboratory medicine at a veterinary teaching hospital in the United States. *Veterinary Clinical Pathology*. 2020. Vol. 49, Iss. 2. P. 240—248. DOI: <https://doi.org/10.1111/vcp.12851>.
679. Wilson-Frank C. R., Hooser S. B. Investigative diagnostic toxicology and the role of the veterinarian in pet food-related outbreaks: an update. *Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice*. 2018. Vol. 48, Iss. 6. P. 909—915. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cvsm.2018.07.001>.
680. Wolf C., Gerst K., Gerst S., Priemer G. Post-mortem clinical pathology in cattle — an additional tool for the veterinary pathologist. *Tierärztliche Praxis Ausg. G. Großtiere Nutztiere*. 2021. Vol. 49, Iss. 6. P. 403—412. DOI: <https://doi.org/10.1055/a-1593-6948>.
681. Yamada K., Satoh K., Kanai E., Madarame H. Role of autopsy imaging in veterinary forensic medicine: experiences in 39 cases. *Journal of Veterinary Medical Science*. 2023. Vol. 85, Iss. 3. P. 301—307. DOI: <https://doi.org/10.1292/jvms.22-0548>.
682. Yamada K., Yokoyama T., Aihara N., Une Y., Sato R. Role of autopsy imaging-computed tomography in the post-mortem study of farm animals. *Vet Record Open*. 2021. Vol. 8, Iss. 1. e1. DOI: <https://doi.org/10.1002/vro2.1>.
683. Yamamoto N., Watari T., Shibata A., Noda T., Ozaki T. The impact of system and diagnostic errors for medical litigation outcomes in orthopedic surgery. *Journal of Orthopaedic Science*. 2023. Vol. 28, Iss. 2. P. 484—489. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jos.2021.11.006>.
684. Yatsenko I. Epistemological construction doctrine of the veterinary care defect phenomenon in forensic veterinary examination. *Law. Human. Environment*. 2023. Vol. 14, No. 3. P. 115—132. DOI: <https://doi.org/10.31548/law/3.2023.115>.
685. Yatsenko I., Kazantsev R. Cytomorphological characteristics of necroptates of internal organs of dogs in the early post-mortem period in the aspect of forensic veterinary examination. *Ukrainian Journal of Veterinary Sciences*. 2022. Vol. 13, No. 4. P. 60—74. DOI: [https://doi.org/10.31548/ujvs.13\(4\).2022.60-74](https://doi.org/10.31548/ujvs.13(4).2022.60-74).

686. Yatsenko I. Principles of forensic expert activities in Ukraine and their implementation in forensic veterinary research. *Archives of Criminology and Forensic Sciences*. 2022. Vol. 1, Iss. 5. P. 115—142. DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.3.2021.0>.
687. Yatsenko I. Problems of concluding an expert opinion based on the results of a forensic veterinary examination of a live animal and ways to solve them. *Law. Human. Environment*. 2022. Vol. 13, No. 4. P. 71—88. DOI: <https://doi.org/10.31548/law2022.04.008>.
688. Yatsenko I. Theoretical justification and praxeological significance of the stages of expert research of a living animal. *Law. Human. Environment*. 2023. Vol. 14, No. 1. P. 107—131. DOI: <https://doi.org/10.31548/law/1.2023.107>.
689. Yatsenko I. Veterinary defects as a subject of forensic veterinary investigation. *Law. Human. Environment*. 2023. Vol. 14, No. 4. P. 92—108. DOI: <https://doi.org/10.31548/law/4.2023.92>.
690. Yatsenko I. V., Zapara S. I., Zon G. A., Ivanovskaya L. B., Klochko A. M. Animal rights and protection against cruelty in Ukraine. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2020. Vol. 11, Iss. 1 (41). P. 91—103. DOI: [https://doi.org/10.14505/jemt.11.1\(41\).11](https://doi.org/10.14505/jemt.11.1(41).11).
691. Zapara S. I., Fotina H. A., Klochko A. M., Fotina T. I., Yatsenko I. V. Revisiting legal understanding of wild life as a sustainable value. The case of Ukraine. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2019. Vol. 10, Iss. 1 (33). P. 14—21. DOI: [https://doi.org/10.14505/jemt.v10.1\(33\).02](https://doi.org/10.14505/jemt.v10.1(33).02).
692. Zhang C.-D., Lv F.-Q., Li Q.-Y., Zhang Y., Shi X.-Q., Li X.-Y., Tang J. Application of contrast-enhanced ultrasonography in the diagnosis of skeletal muscle crush injury in rabbits. *British Journal of Radiology*. 2014. Vol. 87, Iss. 1041. Art. 20140421. DOI: <https://doi.org/10.1259/bjr.20140421>.
693. Zucca P., Rossmann M.-C., Osorio J. E., Karem K., De Benedictis P., Haißl J., De Franceschi P., Calligaris E., Kohlweiß M., Meddi G., Gabrutsch W., Mairitsch H., Greco O., Furlani R., Maggio M., Tolomei M., Bremini A., Fischinger I., Zambotto P., Wagner P., Millard Y., Palei M., Zamaro G. The «Bio-Crime Model» of Cross-Border Cooperation Among Veterinary Public Health, Justice, Law Enforcements, and Customs to Tackle the Illegal Animal Trade/Bio-Terrorism and to Prevent the Spread of Zoonotic Diseases Among Human Population. *Frontiers in Veterinary Science*. 2020. Vol. 7. Art. 593683. DOI: <https://doi.org/10.3389/fvets.2020.593683>.

Для нотаток

Наукове видання

ЯЦЕНКО Іван Володимирович

**ПАРАДИГМА
СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ**

Монографія

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 24.11.2024. Формат 60×90/16.
Ум. друк. арк. 33,5. Обл.-вид. арк. 31. Тираж 100 пр. Зам. № 373

Національний науковий центр «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», вул. Золочівська, 8-А,
м. Харків, 61177, Україна Тел. +38 (057) 372-12-20
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції —
серія ДК №7420 від 09.08.2021 р.

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017